7
4 D
15

MAG 3406

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

ANTONII
MARIAE
GRATIANI
DE
SCRIPTIS
INVITA
MINERVA.
Florentiae Superiorum Permiſsu. Ad Insigne Apollinis in Platea Magni Ducis 1745

Digitized by Google

Digitized by Google

M. D. IIC.
ANT. MAR. GRATIAN. EPS. AMERINVS. APVD
VENET. REMP. NVNT. AET. ANN. AGENS. LXI.

Giuſeppe Menabuoni dis. *Giuſeppe Medici intagl.*

Digitized by Google

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO S. SEPVLCRI

EPISCOPI AMERINI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBRI XX. NVNC PRIMVM EDITI

ET

CVM ADNOTATIONIBVS

HIERONYMI LAGOMARSINI E SOC. JESV

Volumen I.

FLORENTIAE MDCCXLV.

Ex Typographio ad Inſigne Apollinis in Platea Magni Ducis.

AD USUM
FR. A. BENTIV.
SUÆQ. COMMUN.

Digitized by Google

Digitized by Google

HIERON. LAGOMARSINVS

E SOC. JESV

LVDOVICO ANTONIO
MVRATORIO

S. D.

BEneficio tuo maximo provocatus edo haec inſcriboque Tibi, Lvdovice Antoni Mvratori: ſed non ex conſuetudine eorum, qui vel ſua vel aliena ſcripta edenda atque inſcribenda ſuſcipiunt. Illi enim, quum ad edendum adgrediuntur, tum de eo, cui edenda inſcribant, cogitare ſolent; ego, antequam quidquam aut ſcriberem aut ede-

Digitized by Google

edere conſtituerem, de inſcribendo quamprimum Tibi aliquo ſive meo ſive alieno opere cogitavi: immo non aliam ob cauſam aliquid mihi ſcribendum edendumque ſuſcepi, niſi ut ne, quod Tibi inſcriberem, non haberem. Nam, quum aditum ad me eſſet, ut *Antonii Mariae Gratiani*, viri doctiſſimi atque elegantiſſimi, libros *De ſcriptis invita Minerva*, numquam antea vulgatos, recognoſcerem, &, ſi edendos putaſſem, edi curarem, & nonnullis adnotationibus illuſtrarem, editionique praeeſſem: ego, etſi opus vehementer probabam, tamen aliorum quorumdam ſtudiorum, jampridem a me inſtitutorum, ratione atque occupationibus ab omni ejuſmodi conſilio ac procuratione excluſus, rem totam ſive omnino repudiabam, ſive in aliud tempus differebam. Ecce autem, in hac maxime deliberatione, ſive potius recuſatione mea, adfertur ad nos tuus de ſacris noſtrorum hominum, in Paraquaria Americae regione, expeditionibus commentarius, avidiſſimeque, quemadmodum caetera tua ſcripta omnia, a me legitur. Agnovi ubique Ludovicum Antonium Muratorium, ſcriptorem nempe omnium eruditiſſimum, prudentiſſimum, elegantiſſimum, &, quo maxime adfectus ſum, Societatis meae amantiſſimum. Sic enim res ab noſtris hominibus, in illa barbaria, divino numine, feliciter geſtas perſequebaris, ut & ampliſſimas iis laudes tribueres, qui geſſerunt, & eorum, ubi opus eſſet, patrocinium, ſingulari ſtudio ac contentione, adverſus obtrectatores, defenſionemque ſuſciperes. Non ignorabam equidem, Te, ex quo tempore Societatis hominibus Mutinae in diſciplinam adoleſcens es traditus, ſuſceptum ſemel erga nos ſtudium numquam aut depoſuiſſe aut vero re-

mi-

Digitized by Google

miſiſſe; idque & amicitiis plurimorum ex noſtris (Paulli potiſſimum Segneri junioris, viri ſanctiſſimi atque eloquentiſſimi; cujus etiam Vita atque ſcripta quaedam edita abs Te ſunt) ineundis religioſiſſimeque colendis, & noſtris ſive hominibus ſive rebus, palam voce ſcriptiſque, omni praeconiorum genere ferendis, ſaepiſſime declaraſſe. Quae quidem hominis, omni laude digniſſimi, nec minus boni viri, quam docti, laudatio ſemper mihi plurimi facienda atque ampliſſima viſa eſt. Sed Te, in tantis ſtudiorum tuorum occupationibus, in tantaque tot voluminum (quibus legendis, non modo ſcribendis, vix hominis vita ſufficere videatur) in omni litteraturae genere edendorum, tamque aſſidua cura verſantem, res noſtras attingere, nedum tam diligenter perſequi atque ornare, & proprio volumine complecti atque in hominum vulgus prodere, ut maxime velles, tamen poſſe non putabam. Itaque tam ſingulari ſtudii ac benevolentiae erga nos tuae ſignificatione commotus coepi ſtatim non quidem de referenda (id enim

Non opis eſt noſtrae, Antoni, nec quidquid ubique eſt
Gentis Lojolidum, magnum quae ſparſa per orbem)

ſed de profitenda declarandaque Tibi a me gratia cogitare: quumque ejus rei opportunitatem atque occaſionem in ipſa Gratiani editione, quae a me flagitabatur, oblatam ac conſtitutam intelligerem, aliis, quae in manibus adfecta atque inchoata habebam, quaeque abſolvere properabam, omiſſis, rem alacer ſine cunctatione ſuſcepi. In qua quidem curanda aliquot menſes ita verſatus ſum, ut nihil, niſi de ea, non mediocres inter labo-

bores atque moleſtias (quales Te quoque in tam multis ſcriptis tuis edendis expertum eſſe neceſſe eſt) ac de tuo nomine cogitarim. At vero ingentes mihi animos atque alacritatem ſodales mei, non modo Florentini hujus, ſed reliquorum etiam per Italiam Collegiorum, alumni, inter aerumnarum pleniſſimum opus, addiderunt; qui, ubi de conſilio meo cognoverunt, cum illud vehementer probare, tum me ſermonibus ac litteris ad perficiendum cohortari non deſtiterunt. Habe igitur primum hoc *Antonii Mariae Gratiani*, meis cum adnotatiunculis, *De ſcriptis invita Minerva*, ipſis hiſce diebus a typographis abſolutum, volumen, Tibi ob ſingularia tua in me meoſque merita debitum, a me ſumma cum mea meorumque voluntate ac benevolentia dedicatum. Alienum quidem opus eſt, ſed meo ſtudio, mea opera diligentiaque vulgatum, meis litterulis auctum, mea denique ſponte libentiſſimoque animo Tibi uni deſtinatum: quod Tv, ut ſcriptoris Italici, de Italiciſque rebus tractationem, in primis praeſertim libris, complexum, inter *Italicarum rerum ſcriptores*, ſi dignum judicaris, repones, magnificamque illam, a Te collectam atque inſtructam, ſupellectilem hac novorum ſcriptorum acceſſione cumulabis. Vale, Vir clariſſime noſtrique amantiſſime,

Italiae atque ingens aevo decus addite noſtro.

D. Florentiae prid. Kal. Sextil. a Chr. N. cIↃIↃccxxxxv.

HIERONYM. LAGOMARSINVS

E SOCIETATE JESV

L E C T O R I S. D.

AMpliſſimi Viri Joſephus, Pallas, Aloyſius, Antonius Maria, Joannes Baptiſta (nunc quidem Camaldulenſis Monachus, Gregorius nomine) ac Carolus Gratiani Fratres, Joannis Pauli filii, Joannis Baptiſtae nepotes, Caroli pronepotes, Aloyſi abnepotes, exemplar hoc manuſcriptum, quod edendum ſuſcepi, Antonii Mariae Gratiani, Epiſcopi Amerini, qui frater Aloyſii, patruus Caroli fuit, inter haereditaria familiae monumenta, domi ſuae diu Tiferni (qua in urbe, relicto Burgo Sancti

Sepulcri, conſtitutum genti domicilium eſt, jam inde ab anno Chriſti nati 1607. *quo Carolus, Aloyſii filius, Margaritam Tifernatem, unicam Octavii Pallantis filiam, ſibi matrimonio adjunxit) habuerant: quod quum ante aliquot annos apud eos eruditiſſimus eorumque familiariſſimus Michael Angelus Paganellus S. J. forte vidiſſet, auctor illis vehementer fuit, ut ne diutius egregium praeſtantiſſimi Gentilis ſui opus in tenebris abditum continerent, ſed quamprimum in lucem, ingenti litterarum utilitate, litteratorumque hominum gratia ac commendatione, proferendum curarent. Illi primo nonnulla contra afferentes (praeſertim quod Auctor vulgari opus, in ipſa operis praefatione, vetuiſſet, quodque multa in eo de Gratianorum familia commemorarentur, quae in vulgus prolata invidiam atque offenſionem habitura viderentur) ad extremum Paganelli, ſingula egregie vereque refellentis, auctoritati ceſſerunt. Miſſum ad me exemplar eſt, atque, ut illud recognoſcerem ederemque, ſi probaſſem, negotium datum. Ego, variis gravibuſque occupationibus diſtentus, complures annos rem diſtuli, quoad eae cauſae, quas in ſuperioribus ad Cl. V. Ludovicum Antonium Muratorium litteris explicavi, me de operis editione ſerio cogitare coegerunt: quo nunc de opere pauca praefabor.*

Conſtat libris omnino viginti. Ac primus quidem hiſtoriam Burgi Sancti Sepulcri ab ipſa urbis origine ad exitum ſaeculi XVI. complectitur; quae eo gratior Italis praeſertim hominibus accidere debet, quo haec pars Italicae eruditionis vulgo fuit adhuc ignotior. Nam, quae vulgata de rebus Burgenſibus circumferuntur, ea & neceſſariis defici, & ſupervacaneis abundare, denique nec ſatis ubique vere, nec certe ſatis eleganter deſcripta exiſtimantur. Exſtat in Bibliothecae Mediceo-Laurentianae pluteo LXVI. codex chartaceus in fol. min. numero 26. notatus, duabus & triginta paginis conſtans, inſcriptus titulo: Hiſtoria Burgi S. Sepulchri. *Continet is quidem nonnulla ad Burgi hiſtoriam pertinentia (quae ipſa, delectu habito, Gratianus noſter non omiſit) ſed pleraque etiam prorſus aliena: nec tam hiſtoria ea eſt, quam ſupplex ad Nicolaum, opinor, quintum, Pontificem Max. Monachorum Camal-*

du-

dulenſium, in Burgenſi S. Joannis Evangeliſtae coenobio degentium, libellus, quo jura quaedam ſua adverſus Tifernatium Epiſcopum ſive tuentur ſive repetunt: horretque totus ſententiis ac verbis. 1 *Haec autem, a Gratiano condita, Burgenſium hiſtoria tam copioſa, tam magnifica, tam nitida, tam elegans eſt, ut propemodum non magis Achilli Homerum Alexander, quam plurimae Italiae urbes Burgenſibus talem rerum ſuarum ſcriptorem atque praeconem invidere debuiſſe vi-*

1 Initium operis tale eſt: „ Quemadmodum ab antiquioribus majoribuſque noſtris accepimus, beatiſſime pater, terra Burgi S Sepulchri divina protſus miraculoſaque diſpoſitione ſundata eſt. Nam Archanus & Egidius duo ii peregrini. cum ex Jeruſalem, ac ex hinc ex Romana urbe in patriam repoſiciſcerentur, per loca, quae nunc noſtra ſunt, & ea nemoroſa tunc erant (Nucleatum quippe id nemus appellari ſolebat) tranſeuntes, eſtu fervoris laborantes in ſiti, pedes eorum apud vivum ſontem puteolomve, qui in via exſurgebat, firmaverunt. poſt autem recreationem, dormientibus illis, viſio in ſomnis Archann viſa eſt jam decrepito &c „ Finis hic: „ Habes ex hoc commentario, beatiſſime pater, habes enucleata cauſae noſtrae jura: quae ſi vel titulis vel continuata poſſeſſionis & jurisdictionis exercitatione conſiſtunt, ad parturiendum bonae fidei poſſeſſorem, ut locus ſit exceptioni praeſcriptae juriſdictionis, ſine, beatiſſime pater, potiſſima ſunt ac meliora, quam Epiſcopi Caſtellani Sed luce lucidius eſſe perſpicitur, titulos noſtros & monaſterii & antiſtitis noſtri imperiali ac etiam pontificali & apoſtolica auctoritare exortos eſſe. . hinc eſt itaque, pater ſancte, quod decens eſt expeditque elementiae tuae, apoſtolica auctoritate rebus his clementer occurrere, & ex novo indulto tuo apoſtolico decernere, monaſterium ipſum Sancti ſepulchri, & abbates ac Burgum noſtrum cum pertinentiis ſuis perſoniſque Burgenſibus omnibus utrinſque ſexus, eo privilegio Alexandri quarti, ſupra memorato ordini Camaldulenſium conceſſo, legitime & inviolabiliter poſſe & debere potiri... Datum ex imperiali pontificalique Burgo Sancti Sepulchri anno incarnationis Dominicae 1454 ſub die tertio menſis decembr. pontificatus tui anno 8. „ Sequitur in eodem codice exemplum privilegii Boniſacii nooi. Incipit: „ Boniſatius Epiſcopus, ſervus ſervorum dei, dilectis filiis Abati & conventui monaſterii ſancti Johannis Evangeliſtae de Burgo Sancti Sepulchri, Camaldulenſium ordinis, Civitatis Caſtelli dioeceſis, ſalutem & apoſtolicam benedictionem. Sincere devotionis affectus, quem ad nos & romanam eccleſiam gerere comprobamini, merito nos inducunt votis veſtris, illis praeſertim, per quae quieti & tranquillitati veſtrae conſulitur, & veſtrum monaſterium in ſuis conſervatur juribus, favorabiliter annuamus. exhibita ſiquidem nobis nuper pro parte veſtra petitio continebat, quod licet idem veſtrum monaſterium, & Burgum Sancti Sepulchri, civitatis Caſtelli dioeceſis, in qua Ipſum monaſterium ſituatum eſt, nec non univerſitas & diſtrictus ejusdem Burgi cum omnibus juribus & pertinentiis ſuis ſuiſſent, & eſſent ab omni dominio, juriſdictione & poteſtate Epiſcopi civitatis Caſtelli, pro tempore exiſtentis, & alterius cuiuſcumque ... ex ſpetialibus privilegiis Sedis apoſtolicae penitus exempti, liberi & immunes; & Abbates ejusdem monaſterii .... extitiſſent... in pacifica poſſeſſione... audiendi omnes & ſingulas uſurarum, tam matrimonialium, quam alias quaſcumque cauſas, ad forum eccleſiaſticum pertinentes, & etiam exercendi omnem iuriſdictionem eccleſiaſticam in Burgo & diſtrictu praedictis: tamen poſtmodum Epiſcopus civitatis Caſtelli, qui tunc fuit, forte ſentiens, ejuſmodi privilegia caſualiter alienata & amiſſa, Abbatem, qui tunc erat, & Conventum veſtri monaſterii gravibus ſuper ejuſmodi juribus & juriſdictione litibus involvit..... Datum Romae apud Sanctum Petrum, Kalendis aprilis, pontificatus noſtri anno duodecimo. „

videantur. Quam quidem hiſtoriam perficiendam & ad haec uſque tempora deducendam per eruditiſſimum amicum noſtrum Philippum Zagrium curavimus; quem etiam atque etiam monuimus, ut doctiſſimi viri Thomae Rinaldi Burgenſis, ex Auguſtiniana familia Theologi ac Concionatoris eximii, qui Genuae nunc agit, quemque ad nos allatum eſt plurima in ejusdem hiſtoriae uſum monumenta collegiſſe, ſententiam exquireret, &, ut ſymbolam conferre ſuam, in patriae decus atque ornamentum, ne gravaretur, rogaret. Hiſtoriae Burgenſis hoc ſupplementum in calce hujus operis dabimus, ſiquidem id ſecundi voluminis magnitudo patietur, ſive primo huic operis libro ſubnexum ſeorſum aliquando edemus.

Secundus liber, tertius ac quartus Gratianae familiae originem, domicilium, res domi militiaeque geſtas, affinitates, viciſſitudines accurate perſequitur. Et tenet ipſa narratio lectorem (nam & varia eſt & ſuaviſſime expoſita) & de familiis ſcripturos, qua ratione in eo ſcribendi genere verſari eos oporteat, docet.

Quinto libro reliquiſque deinceps, ad XIII. uſque, itinera Aloyſii fratris peregrinationeſque, per Europae, Aſiae atque Africae praecipuas regiones, ſingillatim percenſentur. Locorum ſitus atque intervalla, urbium frequentia, dignitas atque ornamenta, gentium religio, mores, opes, bella cum vetuſta tum recentia, omnia denique, quae cognoſci ab erudito peregrinatore oportet, tam diligenter ac paene graphice deſcribuntur, ut, qui legit, non tam legere, quam per eadem deduci loca, de rebuſque cognitione digniſſimis a quodam peregrinationis ſocio ac comite doceri videatur. Duodecimo, quo Aloyſii fratris peregrinatio abſolvitur, primum hujus editionis volumen definiri Typographo non inſulſe placuit.

Sequitur tertiusdecimus, qui voluminis ſecundi primus futurus eſt. Hoc ſeptemque conſequentibus de ſe ipſo Gratianus agit. Ortum, educationem, ſtudia, Joannis Franciſci Commendoni Cardinalis clientelam ac familiaritatem, legationes tum cum eodem, tum per ſe obitas, conſilia, acta, rerum eventus, denique quaecumque per Europam, Pontificibus Max. Pio IV. Pio V. Gregorio XIII. Sixto V. Vrbano VII. Gregorio

XIV.

XIV. Innocentio IX. Clemente VIII. maxime inſignia, praeſertim ad Religionem catholicam pertinentia, contigerunt, his octo poſtremis libris diligentiſſime exſequitur. In anno ab ortu Chriſti 1598. (*quo Ferrariae, in fidem Romanae Eccleſiae nuper receptae, a Clemente VIII. Margarita Auſtria Philippo III. Hiſpaniarum regi, per Albertum, Auſtriae Archiducem, procuratorem, matrimonio juncta eſt, menſe, ut opinor, novembri*) *conſiſtit; non quod huic tempori non ſuperfuerit* (*nam ad annum* 1611. *vitam propagavit*) *ſed fortaſſe, quod, quum in eundem annum* 1598. *Aloyſii fratris* (*qui ad ſe Venetias, ubi Nuntium Apoſtolicum agebat, viſendi cauſa, conceſſerat*) *obitus incidiſſet* (*ad quem nimirum hos libros ſcribere inſtituerat*) *non putavit eſſe jam ſibi illos, eo mortuo, perficiendos.*

Sed gratius vulgo fore exiſtimo, ſi totius operis argumentum ſingillatim atque uberius explicaro. Quod equidem minimo labore meo faciam. Allatum eſt enim ad me nuper Tiferno alterum hujus ejusdem operis exemplar, ab eodem Librario ſcriptum, ſed plurimis lituris & correctionibus, ipſius Gratiani manu inductis, abundans, nec tamen ultra librum XVIII. progrediens: (*ex quo deſcriptum eſſe hoc nitidius atque abſolutius, quod in hac noſtra editione ſequuti adhuc ſequuturique deinceps ſumus, apparet: noſque illud in altero operis volumine edendo, ſi quando locus ſuſpectus aliquis occurrerit, conſulemus, &* primum exemplar *in ejus auctoritatibus allegandis appellabimus.*) *In hoc igitur primo exemplari pleniſſima librorum decem & octo priorum quaedam Summaria, Italica lingua, praemittuntur: quae ego non tam a Carolo, Auctoris fratris filio, quam ab ipſo Auctore patruo, Caroli nomine, eſſe confecta cenſeo. Auctoris certe manum in multis correctionibus verſatam, & poſteriora quattuor Summaria ab ipſomet perſcripta eſſe video.*

SOMMARIO DEL LIB. I.

QUeſto Volume fu ſcritto da Monſig. Antonmaria Gratiani, mio zio, sforzato dalle continue preghiere, & inſtanze fatteli da mio padre, il quale deſiderava, che laſciaſſe

al-

alcuna memoria della vita ſua, & de i negotij, ch' erano paſſati per le ſue mani. Monſignore lo recusò lungamente & diceva, che quel di mio padre era un deſiderio ridicolo, ma in fine per darli qualche ſatisfatione ſcriſſe dell' origine del Borgo. Ancora ch' egli non vi ſteſſe mai, e ne foſſe poco informato, però fece diligenza d' inveſtigare almeno quelche ſe ne trova appreſſo gli autori. E poi ſcriſſe della noſtra famiglia, e poi i viaggi del medeſimo mio padre: il quale non ſi contentando di queſto lo pregò tanto, che lo sforzò a prometterli di ſcrivere alcuna coſa anco di ſe medeſimo. A che egli diede principio, ma non ſeguitò. & perche fece tutto queſto molto contra ſua voglia, intitolò i libri de ſcriptis invita Minerva. Nel primo libro adunque ſi contiene il principio & l' edificatione del Borgo S. Sepolcro noſtra patria: i ſucceſſi d' eſſa Città; & da quali Principi, & Signori ſia ſtata dominata, & come. Gli homini più celebri, ch' in eſſa ſono ſtati, tanto nell' armi, quanto nelle lettere, & in altre profeſſioni.

SOMMARIO DEL LIB. II.

NEl ſecondo libro ſi narra l' origine della famiglia de Gratiani. In che tempo venne ad habitar nel Borgo, di dove venne, & alcuni huomini ſegnalati, ch' in eſſa ſono ſtati, & ſpecialmente ſi fa mentione di Buono & de carichi, che dal Rè Carlo prima & poi dagli Aretini hebbe in Toſcana, & in Arezzo & di Carlo ſuo figliuolo, come vinſe in ſteccato un Principe Franceſe, come l' uno & l' altro accrebbe l' arme della famiglia, come Carlo liberò la patria dalla Tirannide d' Uguccione de la Faggiola, & la rimeſſe nella ſua libertà, & ne fu capo & podeſtà, & come fu eretta in Veſcovado.

SOMMARIO DEL LIB. III.

NEl terzo libro ſi contiene la cauſa delle diſſenſioni ſeguite nel Borgo. Dell' homicidio commeſſo in perſona del Bevagna, & dell' Aleſſandri, & quel che fu tentato contra il Borgo

go da i foroſciti di Fiorenza, doppo la morte del Duca Aleſſandro. La Clemenza del Duca Coſimo contra molti ribelli, & due eſempi di Clemenza, un' antico d' Auguſto Imperatore & l' altro de' noſtri tempi del Duca di Guiſa, molto notabili ai Prencipi. Et quello, che per occaſione delli foroſciti ſeguì nel Borgo in vendetta deli ſudetti Bevagna & Aleſſandri, & del movimento del popolo contra alcune famiglie. Et la pace ſeguita, & ſi riprendono quelli, che i citavano la gioventù all' inimicitie. Et ſi toccano alcuni particolari di Meſs. Leone Gratiani, & quello, che paſsò fra il Capitan Latantio Pichi, & il Capitan Francia Goracci.

SOMMARIO DEL LIB. IIII.

SI tocca nel quarto libro l'eſito della famiglia di Meſs. Leone, la rinovatione delle diſcordie ſotto Silveſtro & Federico, & il ſucceſſo ch'hebbero. Il fine di Franceſco, nipote di Meſs. Leone, & per occaſione d'eſſo ſi narra il caſo ſeguito in Padova nella perſona di Vittoria Acorambuoni, & la pazza temerità di Lodovico Orſino, & la giuſtitia ſeguita contra lui, & contra i ſuoi. La uecchiaia notabile di madonna Livia, moglie di Meſs. Leone. Si parla del Capitan mio Avo, & in tal propoſito di Napolione Orſino, meſſo alla guardia del Borgo al tempo della guerra di Fiorenza, & di certa ſua fattione, & della morte del Ferruccio, & de i figliuoli di detto mio Avo.

SOMMARIO DEL LIB. V.

NEl quinto libro s' eſpongono i viaggi fatti da mio padre, ad iſtanza del quale è ſcritta queſt' opera. Per occaſione del viaggio di Portugallo, ſi tocca con molta breuità, ma con termini hiſtorici & ſuſtantiali, l' impreſa fatta dal Re Don Sebaſtiano in Africa contra l' Emonuco: la morte ſua, & di due altri Rè nella battaglia. La ſucceſſione & morte d' Henrico Cardinale, la Guerra nata per queſta cau-

ſa fra il Rè di Spagna & D. Antonio di Portugallo. La vittoria del Rè. La battaglia navale ſeguita alle Terzere con la morte di Filippo Strozzi, capo dell' armata Franzeſe. Il fin di Don Antonio. L' oppreſſione d' uno Scarpellino, che ſi finſe il Re Don Sebaſtiano. La deſcrittione di tutti li ſtati, che tiene il Rè di Spagna tanto nel mondo nuovo, quanto nel vecchio, doppo l' acquiſto di Portugallo; che ſono ſi grandi, che dalla creatione del mondo in qua non ſi ha notitia di Re alcuno, che habbia poſſeduto tanta parte della terra.

SOMMARIO DEL LIB. VI.

IL libro ſeſto ha il viaggio del medeſimo mio padre in Hieruſalem. La deſcrittione della Paleſtina, diviſa in quattro provincie, & del fiume Giordano, del mar di Tiberiade, del mar Morto, del monte Libano, & de' popoli, che l' habitano, & delle Città & lochi di tutta terra ſanta. Di Tiro diſtrutta da Aleſſandro magno. De la crudeltà, & morte d' Herode. Del fatto animoſo di Judit. Del parto della Beata Vergine in Bethlem. De l' antica grandezza di Hieruſalem & del tempio. Della preſa, ſacco, & diſtruttion ſua fatta da Tito Veſpaſiano. De diverſi ſucceſſi d' eſſa, & della preſente ſua conditione.

SOMMARIO DEL LIB. VII.

NEl libro ſettimo ſi contiene il viaggio fatto dal medeſimo in Egitto. La deſcritione de l' Egitto. La ſua antica grandezza, & la potenza de i ſuoi Rè. La ſua gran fertilità, & la cagione d' eſſa. La vera origine del Nilo, il corſo ſuo, & le cataratte. Le vere cauſe del ſuo annuale accreſcimento. La grand' Iſola che fa il Nilo detta Meroe, & le qualità e potenza di detta Iſola. Come s' ingannorno gl' antichi circa la zona torrida. I popoli d' Egitto & lo ſtato lor preſente. La deſcritione del Cairo. Le piramide, il laberinto, le ſphingi, gl' obeliſchi, & l' altre fabriche immen-

menſe. Il Delta, Aleſſandria antica & moderna. Il ritorno d' Egitto in Soria, la deſcrittion d' eſſa, i popoli Druſi, Damaſco, Antiochia, dove nacque il nome chriſtiano, Aleppo. La deſcrittion. de l' Aſia, che i Turchi chiamano Natolia, li Regni & Città principali d' eſſa, con molte hiſtorie di coſe più notabili antiche & moderne, & l' arrivo ſuo a Conſtantinopoli.

SOMMARIO DEL LIB. VIII.

NEll' ottavo libro ſi narra la tranſportatione fatta da Conſtantino de l' Imperio Romano a Biſantio, chiamato poi dal ſuo nome Conſtantinopoli; il tempo, che vi durò; l'origine de' Turchi, & i progreſſi loro: di Ottomanno, da chi cominciò la potenza Turcheſca: & d' Orcane ſuo figliolo, che preſe Burſia: & d' Amurate, che fu il primo a paſſar per l' Heleſponto in Europa: & di Baiazzette vinto da Tammerlane: & di Celebino & Mahomette, che recuperò quel che havea perduto Baiazzette: & d' Amurate ſecondo, che aggrandì l' imperio in Europa, & occiſe in battaglia Vladislao Rè di Polonia, & d' Vngaria, & morì per non havere potuto disfare Scanderbec: & di Mahomet ſecondo, che preſe Conſtantinopoli: & di Baiazzette ſecondo, che conteſe con Zizimo ſuo fratello, il quale vinto fuggì in Chriſtianità: & di Selim, che tolſe l' imperio al padre & lo fece morire, & occupò la Soria & l' Egitto, con l' hiſtoria delle più notabili impreſe fatte da ciaſcheduno delli ſudetti dieci Rè de' Turchi.

SOMMARIO DEL LIB. IX.

NEl nono libro ſi raccontano i fatti & vittorie di Solimano, domator dell' Vngheria, che finalmente eſſendo morto ſotto Seghetto, l' eſercito ſuo, credendo, che viveſſe, eſpugnò la terra: & di Selim ſecondo, che tolſe Cipro a' Venetiani, & la Goletta a' Spagnoli: d' Amurate terzo che guerreggiò quattordici anni con Perſiani, & preſe Tauris

& tenne nuovo modo di guerreggiare con quella natione & differente da quello, che havevano tenuto i ſuoi anteceſſori, & ſi impatronì di molto paeſe; & pacificato co' Perſiani attaccò la guerra in Vngaria con l' Imperatore Ridolfo, & ſi raccontano molte notabili coſe della detta guerra di Perſia.

SOMMARIO DEL LIB. X.

IL decimo libro contiene i molti figli laſciati da Amurate & uccisi da Mahomet ſuo ſucceſſore: l' autorità della madre nel governo: la natura & conditione di detto Mahomet: la rotta de l' eſercito a Comar: la preſa di Ghiavarino da Sinam Baſſa per colpa del Conte d' Ardech, che per tal cauſa fu giuſtitiato: & la recuperatione d' eſſo per ſtratagemma da Suarzemberch: la preſa di Strigonia tolta a' Turchi, & una brutta attione degli heretici in detta preſa. La venuta in Vngaria di Mahomet in perſona, & l' eſpugnatione d' Agria, & il pericolo ſuo di perderſi: la perdita di Caniſia, fortezza di frontiera, eſpugnata da Habraim Baſſà per colpa del Paradaiſer Todeſco, che parimente per tal cauſa fu decapitato: & l' aſſedio d' eſſa per recuperarla ma indarno. La preſa d' Albareale, fatta dal Duca di Mercurio.

SOMMARIO DEL LIB. XI.

NEll' undecimo libro ſi deſcrive la Tranſilvania, & ſi racconta, come fù laſciata da Solimano a' Chriſtiani: il caſo di frà Giorgio, Veſcovo di Varadino & Cardinale ammazzato a tradimento la morte del primo Principe & la ſucceſſione di Stefano Battori: i fatti di Sigiſmondo Battori, ſucceſſo a Stefano, & il gran nome da lui acquiſtato, & la ſua viltà, per la quale abbandonò il regno, & finalmente lo perſe: un egregio fat-

fatto di Micale Valaccho contra Turchi: la venuta in Tranſilvania del Cardinal Battori, & il tradimento orditoli per mezzo di Micale, & la ſua morte, & poco appreſſo la morte del medeſimo Micale, pur occiſo dalli medeſimi.

SOMMARIO DEL LIB. XII.

IL duodecimo contiene una breve deſcrittione di quanto abbraccia l' Imperio de' Turchi: la prima inſtitutione de' Giannizzeri & Spachi, & la loro antica diſciplina & modo di vivere: & la mutatione de' coſtumi & corruttela degli ordini & primi inſtituti de' Turchi, cominciata doppo la ruina de' Mamalucchi & degli Vngari, & pervenuta a poco a poco a gran diſſolutione & poca obedienza & poco riſpetto anco verſo il medeſimo Signore: & ſi raccontano due ſeditioni fatte contra lui, ſforzandolo a far morire due intimi miniſtri, & domandando la morte de la ſteſſa ſua madre: & la pompa & le delitie & luſſo de' Turchi, nel quale ſi può mettere maggiore ſperanza de la deſtruttion loro, che nell' armi noſtre; non trovandoſi chi li poſſa aſſaltare & far contra loro la guerra offenſiva & non defenſiva, come ſin quì s' è fatto: & ſi narra di che età & con quanta gente Aleſſandro Magno aſſaltò l' Imperio de' Perſi. Si deſcrive la Città & ſito commodiſſimo di Conſtantinopoli, & la ſua abundanza, & grandezza & frequenza ſopra tutte l' altre città d' Europa: & il reſto del viaggio fin' a Venetia, & alcune private coſe.

SOMMARIO DEL LIB. XIII.

NEl decimoterzo, doppo haver dette alcune coſe di ſe medeſimo & de' ſuoi principii, narra il viaggio fatto per il Concilio di Trento alla Corte de l' Imperatore, & di là, paſſato il Danubio ſopra il ghiaccio, in Bohemia, in Saſſonia,

nella Marca di Brandeburgh a Branſvic, & a diverſi altri Principi, & ſi toccano varii particolari di quelle nationi: il ritorno al Reno & a Colonia: di un Collegio di Canonicheſſe di detta città, & alcune coſe de' coſtumi delle donne del paeſe, differenti da i noſtri, & del reſto del viaggio ſin' a Cleves.

SOMMARIO DEL LIB. XIV.

NEl decimoquarto ſi continua il viaggio giù per il Reno in Holanda, & Fiandra. Si parla di Traietto, di Dodraco, & de la grandezza & bellezza de gli homini, & de le donne, & degli animali; del ſito d'Holanda & de le ſue qualità, & de l'induſtria de gli habitatori nel mare, con la quale non ſolo abbondano eſſi, ma danno a gli altri paeſi le coſe, che non naſcono nel loro. In che modo contraſtino col mare, più alto del lor terreno, & i danni, che talvolta ne han riceuto. D'una donna, & d'un homo marino, preſi in quel paeſe. Di Brabantia & d'Anverſa, & de' coſtumi & qualità de' Fiamminghi, & de le coſe più rare di quei paeſi. De le cauſe & principii de la ribellione di Fiandra. De la venuta del Duca d'Alva con l'eſercito: de la prigionia del Conte d'Agamonte, & d'Horno, & de la giuſtitia fatta di queſti dui Principi; & de la guerra fra il Duca & Prencipe d'Orange, & de la troppa ſeverità & pertinacia del Duca, con la quale fece rinaſcer la guerra, che di poi è ſempre durata. De la potenza del Prencipe d'Orange, & de la ſua morte: & de la ſpeſa fatta dal Rè in quella guerra di più di cento milioni d'oro: & del paeſe di Liege: & de la città d'Amſterdamo.

SOMMARIO DEL LIB. XV.

IL quintodecimo libro contiene il periculo d'una tempeſta di mare in un gran golfo dell'Oceano. Si parla de la Friſia qual foſſe appreſſo gli antichi, & qual ſia hoggi. De la città di Lubeca. La riſpoſta de li due Rè di Daniſmarca & di Svetia. I mali che naſcono da la libera elettione de' Rè: la crudel-

deltà uſata in Svetia dal Rè Chriſtierno, & il ſuo fine. Come pervenne al Regno Guſtavo, & l'eſito del Re Erico. De la Città d'Hamburgo, & del ritorno in Fiandra. Di Mons, d'Hannult, di Rhens, di Lorena, & de la morte del Duca Carlo di Borgogna: di Metz, di Theonville, dove morì Pietro Strozzi. Del pericolo corſo per l'acque andando a Treveri. De la città di Treveri, dove ſi conſerva la tunica inconſutile di noſtro Signore. Come foſse conceſſa l'elettione de l'Imperatore a' Germani, & deputati gli Elettori. De la dignità & ordine di detti Elettori, & del modo d'eleggere: & altri particulari circa l'Imperio. D'Aquiſgrano & d'alcune reliquie, che vi ſi conſervano. Di Carlo Magno. Di Francfort, d'Herbipoli, di Bamberga, di Norimberga, di Ratisbona, d'Auguſta, di Monaco, & del ritorno in Italia & al Concilio di Trento. Vna breve deſcrittione de' confini di Germania & de la ſua grandezza. Quel che ne ſcriſſero gli antichi, & quali ſiano i coſtumi ſuoi hoggi: & d'un nuovo viaggio in Corte de l'Imperatore Ferdinando.

SOMMARIO DEL LIB. XVI.

NEl ſeſtodecimo libro ſi contengono due viaggi fatti in Polonia. Si parla de la Carinthia, & d'un mirabil modo, che quei populi hanno d'accettare il Principe loro. De la Stiria, dove ſi cava molto ferro, & dove per l'acque ferrigne è gran numero di perſone col gozzo. De l'Auſtria, & in propoſito d'eſſa ſi narra la vera origine de la caſa d'Auſtria, & li ſuoi principii & progreſſi. De la Moravia, & de gli Anabaptiſti, che vi habitano. De la Sleſia, & di Vratislavia, capo d'eſſa. Si deſcrivono i confini del regno di Polonia, & poi ciaſcheduna provincia d'eſſo. Si ragiona de la Polonia minore, de la Polonia maggiore, de la Maſovia, de la Cuiavia, de la Pruſſia: come fu conquiſtata a la Religion Chriſtiana, & da quai populi era prima habitata, & come ſia venuta ſotto la corona di Polonia. Di Dantiſco, che nel 1590. ſoccorſe di grano Italia. D'alcuni rari animali, de l'Alce, del Caval ſalvatico, de l'Vro, del Biſonte, beſtie ferociſſime, & del modo di cacciarle. Del ſuccino o ambra. De la Livonia

nia & ſue qualità. De la Samogizia. De la Lithuania, grandiſſima provincia, & d'alcuni antichi coſtumi d'eſſa: come ſi fece Chriſtiana col matrimonio di Jagellone in una Regina di Polonia, in competenza di Guglielmo d'Auſtria. De la Volinia, de la Podolia, fertiliſſime di terreno, ma poco habitate, & d'una nova navigatione propoſta. De la Roſſia, de gli Armeni, & Rhuteni che vi habitano. Di un lago, che fà ſale. Del modo di peſcar ſotto il ghiaccio, & d'un quaſi miracolo de le Rondine. Del Caſtoro o Lodra, che ha la coda di peſce; & d'alcuni altri animali di quelle regioni.

SOMMARIO DEL LIB. XVII.

IL decimoſettimo libro parla de l'opportunità del regno di Polonia, ſe incontraſſe un Rè bellicoſo & di valore. De' coſtumi & qualità de' Polacchi. Gli homini di bella preſenza, & di forte compleſſione, ſe non ſi guaſtaſſero con la crapula. S'attaccano volentieri all'amicitie; ſono hoſpitali; parlano aſſai latino. S'accommodano mirabilmente a i coſtumi d'altri, quando ſon fora di caſa, ma ripigliano preſto i loro. Non uſano gran ſupellettile. De' loro letti. Del veſtir pomposo de gli huomini, modeſto de le donne. Gente religioſa. Quanto fecero gli antichi loro per prohibir l'hereſia de' Bohemi. Quanto fece Sigiſmondo vecchio per prohibir quella di Luthero. De la diſcordia fra la Regina Bona, & Auguſto ſuo figliuolo, che aprì la porta a gli heretici nel regno. De la militia di quel regno, & ſue forze. De l'autorità del Rè falſamente creduta piccola. De l'intrate del Rè. Si deſcrive una cava ſutterranea di ſale, aſſai maraviglioſa. De la morte d'Auguſto Rè ultimo de la Caſa Jagellona. Del movimento per la nova elettione. De' mali penſieri de gli heretici. Di quanto fù preparato per l'elettione d'un Rè figliolo de l Imperator Maſſimiliano: & come per queſto effetto fu mandato Monſignore al detto Imperatore, & come eſſo Imperatore guaſtò il diſegno. Come furono riſtretti i ſuoi Ambaſciatori. De' ſuggetti, che concorrevano a quel Regno, & de le qualità & fondamenti di ciaſcheduno. Di una Dieta

ta tenuta per ſtabilir l'elettione, & quello, che in eſſa ſucceſſe.

SOMMARIO DEL LIB. XVIII.

NEl libro decimottavo ſi narra la Dieta congregata per l' elettione del Rè. La riſolution preſa dal Legato d' aiutar Henrico d' Angiò, dopo che vidde eſcluſa la ſperanza dell' Arciduca Erneſto, acciochè non ſubintraſſe un heretico. L' audienza data a tutti gli Ambaſciatori fuorchè a quello di Spagna, per cauſa pe la precedenza con Francia. Il Decreto fatto, che gli Ambaſciatori dopo l' audienza ſi retiraſſero de la Dieta, dove dal Legato fu laſciato Monſignore. Come dopo haver gli heretici tentato alcune novità, ſi venne al' elettione. Si narra il modo tenuto, & come ſi retirorno gli heretici, & come col timore furono aſtretti ritornare, & conſentire a l' elettion, & come Henrico fu pronuntiato Rè. L' ambaſciaria mandata in Francia. La partita del Legato per Italia, & come d' ordine del Papa vi reſtò Monſignore. Le difficultà, che nacquero per la tardanza del nuovo Rè. La ſua venuta, & come fu da Monſignore incontrato in Saſſonia, & udito a la preſenza de ſuoi conſeglieri. Come il Rè fù ricevuto ne' confini. La bella moſtra de la Cavallaria Thedeſca & Pollacca, & la differenza, ch' è da l' una a l' altra. La coronatione del Rè. La ſua fuga di Polonia per la morte del Re di Francia, ſuo fratello. La ſua venuta in Italia, & ritorno in Francia.

Vniverſum autem opus inſcripſit: De ſcriptis invita Minerva: *quo titulo quis non decipiatur, putetque, id ſibi eum propoſuiſſe, ut ſcripta eorum, qui invita Minerva, hoc eſt, repugnante natura, maleque ſcripſiſſent, percenſeret ac coargueret? Verum ille, quum non ſua ſponte, ſed rogatu efflagitatuque atque adeo coactu Aloyſii fratris (quod in praefatione teſtatur) ad ſcribendum aggreſſus eſſet, hoc inſcriptione illa voluit intelligi, res eas, de quibus ſcriberet, invita Minerva eſſe a ſe ſcriptas. Tituli igitur haec ſen-*

ſententia eſt: De rebus a ſe, non ſua, ſed aliena voluntate, atque invitiſſime ſcriptis. *Sed, quamvis videam, quid dicere ille voluerit, mallem tamen alio modo dixiſſet. At non propterea auſus ſum aut inſcriptionem tollere, aut aliquid in ea innovare. Aliena edenti ſcripta quidquam tale licere non putavi. Eadem religione uſus ipſum opus tractavi. Auctoris orthographiam retinui, niſi quod, ubi Librarius ab ea aliquando receſſerat, revocavi. In interpunctione, quae valde perverſa in MS. exemplari eſt, meum judicium rationemque ſequutus ſum. Nonnulla graviora, quae Librario exciderant, nec Auctor ſua manu, ut fere ſolet, correxerat, mutavi quidem, ſed ita, ut de mutatione mutandique cauſis Lectorem in paginarum calce admonerem. Vnum mihi in alio quodam genere ſumſi, idque licere omnino volui, ut, ſi quando aliqua familia earum, quae adhuc ſuperſunt, ita nominaretur, ut aliquod ejus ſive turpe facinus ſive ignominia notaretur, aut etiam, ſi graves cum aliis familiis, etiamnum ſuperſtitibus, inimicitiae mutuaeque caedes (quae commemoratae commovere poſterorum animos atque ad ſimilia inter ſe odia poſſent incendere) proferrentur, earum tum familiarum nomina ſub litteris NN. occultarim. Qui id factum a me reprehendunt, nae illi videntur exiſtimare, licere ſcriptoribus alienae famae (quod ego contra ſentio) detrahere, ſtatumque civitatum ac quietem civium perturbare; nec certe cogitant, quid, ſi ſuae familiae exiſtimatio ageretur, prodi, quidque non prodi ab hiſtoricis vellent. Equidem Gratianum exiſtimo ob eam potiſſimum rem ſcripta haec ſua vulgari noluiſſe, quod quaedam hujuſmodi continerent: quibus ſublatis (quod a me factum eſt) licuit mihi, bona quodammodo Auctoris venia, illa vulgare. Itaque hiſtoriam ego illius non corrumpo, qui talia detraho: corrumperem potius, immo prorſus exſtinguerem atque abolerem (quum non poſſem, ſalvo officio, iis non detractis, non illam, ex Auctoris ſententia ac voluntate, ſupprimere) niſi detraherem. Qui autem hoc queruntur, unum aut alterum familiae nomen eſſe ex hac longiſſima hiſtoria occultatum, cur queſti numquam ſunt, totam ſibi hiſtoriam centum quadraginta amplius annos eſſe* oc-

occultatam? Cur non iis ſuccenſent, a quibus, nihil ex ea edentibus, de tam multis tam diu caelati ſunt? Quid me reprehendunt, nihil eos, praeter pauca nomina, in tam multarum rerum editione ac prolatione, caelantem? Denique, ſi tam ſunt curioſi, ut, hujuſmodi nominibus non cognitis, vitam ſibi injucundam futuram putent, habent autographum, nunc quidem apud me, non multo autem poſt apud Gratianos, veteres poſſeſſores, quibus, uti accepi, ita nulla littera immutatum reſtituam. Inſpiciant, nomina illa cognoſcant, geſtiant iis cognitis atque exſiliant, eruditos ſe denique, qui ea cognorint, arbitrentur: mihi negotium faceſſere deſiſtant.

Autographum *autem ſolitus ſum hoc exemplar appellare, quod, etſi ab alio* 1 *deſcriptum, recognitum tamen atque emendatum ab ipſo auctore eſt.*

Adnotatiunculas quaſdam, non mea voluntate, ſed alieno efflagitatu, paſſus ſum mihi inter operis editionem excidere. Eae ſane invita Minerva *ſcriptae dici poſſunt. Otium certe, in Operarum incredibili feſtinatione, mihi omne ac perpoliendi augendique facultas defuit. Monumenta tamen* ἀνέκδοτα *quaedam, e Romano quodam locupletiſſimo ta ulario depromta, in libri VII. & XI. adnotationes conjeci, minime illa quidem, quemadmodum ſpero, legentibus diſplicitura. Plura, ac fortaſſe gratiora, volumen alterum exhibebit. Contuli enim me extremo quintili proximo menſe Tifernum, atque Antonium Mariam Gratianum fratreſque conveni, a quibus libentiſſimis ingentes monumentorum, quae Auctor noſter collegerat, ipſique diligenter ſervabant, divitias, in hujus editionis uſum, abſtuli, Florentiamque deportavi.*

Denique, etſi ſumma adhibita a me diligentia eſt, ut quamemendatiſſimum hoc opus prodiret, tamen quaedam, non certe omnino mea culpa, minus emendata exciderant. Minime

1 Dum Gratianorum ſchedas pervolutarem, incidi in quasdam Auctoris noſtri litteras, *Vincentii Monaldi Balcongienſis a ſecretis* ſubſcriptas nomine, quibus Aſcanio Clementino, Amerino civi, J. V. doctori, *Vicarii* in Amerina Dioeceſi *generalis* munus atque ampliſſima poteſtas demandatur, datas *Romae in palatio cancellariae apoſtolicae die prima Maji an.* 1592. Harum litterarum manus eadem omnino eſt, atque illa, qua tum hoc, tum reliqua ejusdem auctoris opera (quorum omnium exempla, ab eo emendata, apud me ſunt) deſcripta conſpiciuntur. Habemus igitur, quo eſt uſus, in ſuis operibus deſcribendis, Librario Gratianus.

me omnium ferenda illa ſunt. Pagina hujus voluminis 51. *v.* 14. *pro* magnos *legito* magnas. *Pag.* 68. *v.* 30. *pro* deſtruſus *leg.* detruſus. *Pag.* 73. *marg. pro* ſtirp e *leg.* ſtirpes. *Pag.* 79. *col.* 2. *v.* 1. *pro* 1595. *leg.* 1598. *Pag.* 83. *col.* 2. *verſ.* 20. & 21. *pro* die 6..... anno 1738. *leg.* die 26..... anno 1737. [1] *Pag.* 111. *pro* ii *leg.* in. *Pag.* 161. *v.* 8. *pro* Tagello-

1 Hanc correctionem debeo pereradito Viro Antonio Puccio, equiti S. Stephani, Bartholomaei Epiſcopi fratris filio: quo (ut item Braccio ac Caeſare fratribus Bracciis, Joanne Franciſco Sillio, Archangelo Maſſeio, Petro Bucellio, Joſepho Contuccio, Luca Taruſio, aliiſque Montis Politiani praeſtantiſſimis civibus, ſanctiſſimo praeſertim Epiſcopo Antonio Maria Vantinio, ac Philippo Maria Papinio ex ord. Serv. B Mariae, denique Vitaliano Berretta S. J. viro doctiſſimo, omniſque antiquitatis peritiſſimo) ſum uſus humaniſſimis, quum ad eam urbem a. d 8. Kal. Sext. Tiferno nuper Cortonaque (ubi Cl. eruditiſſimumque Virum, Laureotium Guazzeſium, Eq. S. Steph. Arretinum, urbis Praefectum, veterem amicum, incredibili cum voluptate longo intervallo reviſi, perliberali hoſpitio ab ſpectatiſſimo Eq. S. Steph. Franciſco Mancinio exceptus) acceſſiſſem, ibique triduum, Bucelliani Muſei viſendi, & magnis viris atque ſcriptoribus nobilitatas ſedes cognoſcendi cauſa, ſubſtitiſſem. Sequitur non meus neque Operarum, ſed fabrilis error corrigendus in Aloyſii fratris Epitaphio, quod pag. 367. exhibuimos: ubi certe non VIII. Kal. ſed omnino VIIII. notari debuit. Etenim pridie ejus diei VIII. vita jam functum Aloyſium intelligimus ex hoc autographo apud me legitimoque monumento.
,, In Chriſti nomine Amen. Anno nativi-
,, tatis ejuſdem milleſimo quingenteſimo no-
,, nageſimo octavo, indictione XI. die vero
,, vigeſima quinta menſis Januarii. Conſti-
,, tutus coram me Notario & teſtibus infra-
,, ſcriptis admodum Reverendus Pater D.
,, Michael Venetus Abbas Monaſterii S. Geor-
,, gii majoris Venetiarum, ordinis S. Bene-
,, dicti congregationis Caſſinenſis, alias S. Ju-
,, ſtinae de Padua, confeſſus eſt nomine ſuo
,, & ſui Capituli, heri ſero, quae fuit 24.
,, inſtantis (*hoc eſt* VIIII. *Kal. Febr.*) ha-
,, buiſſe in depoſitum corpus admodum illu-
,, ſtris Domini Aloyſii Gratiani de Burgo
,, S. Sepulcri, ſtatus magni Ducis Hetruriae,
,, hic defuncti, poſitum in quadam capſa
,, lignea, indutum veſte ordinis S. Franciſci,
,, & poſitum in arca Rev. P. Abbatis dicti
,, Monaſterii, in capella S. Pauli, ab Illu-
,, ſtriſs & Revereodiſs. Domino Antonio
,, Maria Gratiano, Epiſcopo Amerino, Nun-
,, tio Apoſtolico in hac civitate, dicti defun-
,, cti fratre germano. Promittens dictus Do-
,, minus Abbas nomine ſuo & dicti Capituli
,, dictum cadaver reſtituere ad omnem requi-
,, ſitionem dicti Illuſtriſs. Domini, & haben-
,, tis ab eo legitimum mandatum, ac ſuo-
,, rum haeredum, & abſque ulla contradi-
,, ctione. Super quibus rogatus fui ego No-
,, tarius, ut praeſens publicum conficerem In-
,, ſtrumentum. Actum Venetiis in Mona-
,, ſterio ſupradicto, in camera ſupradicti Rev.
,, P. Abbatis, praeſentibus D. Baptiſta Nan-
,, ti q. D. Beroardini, mercatore Veneto, &
,, Ser Seraphino, filio Ser Joannis Chirurgi de
,, Valdaneo, teſtibus vocatis & rogatis.
,, Ego Marinus Rheoius q D Franciſci
,, Notarius publicus Imperiali ac Veneta au-
,, ctoritatibus de praemiſſis rogatus in fidem
,, ſubſcripſi & ſignavi. ,, In cujus monumenti averſa fronte haec auctoris noſtri manu perſcripta leguntur: ,, Depoſito del corpo ,, di Aluiſe, che ſia in cielo ,,

Et quando quid in hoc primo volumine corrigendum ſit, monere coepimus, quiddam etiam addendum monebimus Nam pag 93. ad illa verba *Peluſium, quae nunc urbs Damiata dicitur*, praetermiſſa eſt, neſcio quo caſu, haec adnotatio.

Diſſentit a Gratiano Ferrarius in Lex. geogr. ,, Peluſium *Belbais*, teſte Guillelmo
,, Tyrio, ſeu *Belbes* (non *Damiata*, ut
,, plerique indigitant cum Theſauro linguae
,, Latinae, cum *Damiata* ſit Thamiatis apud
,, veteres) urbs Aegypti archiepiſcopalis ſub
,, Patriarcha Alexandrino, apud Peluſiacum
,, oſtium Nili orientale, a monte Caſio 27.
,, mill. paſs. in auſtrum, Memphim verſus
,, 250.

Digitized by Google

lonii *leg.* Jagellonii. *Ib. v.* 27. *pro* iu *leg.* in. *Pag.* 134. *col.* 2. *v.* 15. *pro* P. Lui. *leg.* Phi. *Pag.* 171. *col.* 1. *v.* 39. *pro* poſſum *leg.* poſſum,. *Pag.* 196. *col.* 2. *v.* 23. *pro* Maria *leg.* Xaverio. *Pag.* 265. *v.* 32. *pro* juxerant *leg.* junxerant. *Pag.* 295. *marg. pro* Eathorius *leg.* Bathorius. *Pag.* 297. *col.* 2. *v.* 17. *pro* praeterea *leg.* praeter ea. *Pag.* 305. *col.* 1. *v.* 46. *pro* Cardinale *leg.* Cardinalem. *Pag.* 309. *v.* 24. *pro* animus *leg.* animos. *Pag.* 315. *col.* 1. *v.* 5. *pro* quem admodum *leg.* quemadmodum: *&* *v.* 8. *pro* promptas *leg.* promtas. *Pag.* 316. *col.* 2. *v.* 5. *pro* ſpectantis *leg.* ſpectantes. *Et pag.* 317. *in margine pro* Turſellinum *leg.* Poſſevinum. *Reliqua leviora, quorum pleraque in libros XI. ac XII. qui, me proximam Tiſernatem peregrinationem obeunte, ſunt editi, irrepſerunt, per te ipſe, humaniſſime Lector, emendato. Vale. D. Florentiae nonis ſextilibus an. a Chriſto nato* CIƆIƆCCXXXXV.

„ 250. ab Alexandria 209. in ortum Hanc „ urbem locat Dionyſius Aſer apud montem „ Caſium ubi ait:

„„ Poſt urbs ſub Caſio Peluſi vergit ad or- „ tus „„ Populi Peluſiotae Plinio & aliis. At Baudrandus in eodem Lex geogr. connivet quodammodo in Gratiani ſententia: „ Peluſium, vulgo vicus *Belbais* nunc dici- „ tur, teſtibus Tyrio, Nigro & aliis: & ex „ ejus ruinis crevit Damiata, urbs ei fere „ adjacens, in adverſa ripa Nili Peluſiaci: „ ſicque ſaepe Damiata pro Peluſio ſumitur, „ & eſt prope oram littoralem maris medi- „ terranei, 140. milliaribus ab Alexandria „ in ortum, uti 120. a Memphi in Cae- „ ciam.... Hanc olim quoque Aeliopolim „ ab Aelio principe, qui eam triplici muro „ cinxerat, dictam ſcribit Sabellicus. „ De Damiata autem haec idem Baudrandus in eodem Lex. geogr. ſcribit: „ Damiata, *Da-* „ *miete*, urbs Archiepiſcopalis Aegypti, in „ ora maris mediterranei, & ad oſtium ra- „ mi orientalioris Nili fluvii: alias *Peluſium* „ ut multi autumant; ſeu, & melius, *Tha-* „ *miatis* ex adverſo Peluſii, ex cujus rui- „ nis crevit. „ De Peluſiaco itinere illa ſunt Torquati Taſſi in ſuo Hieroſolymorum poemate, cant. XVIII. Gratiani narrationi valde conſona;

„ Gaza è Città della Giudea nel fine,
„ Sù quella via, che in ver Peluſio mena,
„ Poſta in riva del mare, ed ha vicine
„ Immenſe ſolitudini d'arena:
„ Le quai, come auſtro ſuol l'onde marine,
„ Meſce il turbo ſpirante: onde a gran pena
„ Ritrova il Peregrin riparo o ſcampo
„ Nelle tempeſte dell'inſtabil campo. „

Digitized by Google

ANTONII MARIAE
GRATIANI
VITA
EX PINACOTHECA
JANI NICII ERYTHRAEI.

QVAM multa ſaepe ac ſumma ingenia in occulto latent, quae, ſi amica cujuſpiam opera in apertum proferrentur, maximum ſibi, familiae patriaeque ſuae, atque adeo orbi terrarum, ſplendorem & ornamentum poſſent afferre! Nunc autem, cum, tamquam ferrum humi defoſſum, in tenebris jaceant, ſua deſidia, tamquam rubigine, exeduntur, & illorum uſus nequior efficitur. Atque, ne longius aberret oratio, niſi Antonius Maria de Gratianis, Biturgiae [1], nobili [2] imprimis loco, natus [3], in

1 *Biturgiam* pro *Burgo S. Sepulcri* poſuit Erythraeus, non recte is quidem, ſi Philippum Ferrarium & Michaelem Ant. Baudrandum in Lexico geographico audimus. „ Biturgia, *inquit Ferrarius*, oppidum Hetruriae, quod quidam per errorem *Borgo* „ *di San Sepolcro* indigitant; cum haec urbs „ non in Hetruria, ſed in Vmbria ſit, apud „ Tiberim fluvium, a Tiferno 8. mil. paſs. „ in Bor. diſtans. Potius eſt *Magliano* opp. „ Senenſ. ditionis, a Telamone 8. mil. paſs. „ Suanam verſus 20. „ Baudrandus autem, „ Bi-

in Cardinalem Commendonum incidiſſet, quicum Aloyſio fratri [4] magnus uſus, & amicitia intercedebat, vel in caſtris uſu

,, Biturgia, *inquit*, aliis eſt *Civitella*, op-
,, pidulum Hetruriae, in duminio Florentino
,, 9. milliaribus ab Aretio Senam verſus
,, (quanquam a Cluverio ponatur ad Tibe-
,, rim fluvium) non longe a Peruſia in Bo-
,, ream, ubi nunc forſan *Cerqueto* caſtrum. ,,

2 De Gratianae familiae nobilitate Cardanus, Vechius, Ciattus atque alii multa eaque magnifica ſcripſerunt. Ego particulam MS. orationis ab Anonymo in funere Simonis Gratiani, Camaldulenſis inſtituti Monachi, qui an 1509. deceſſit, habitae, eo pertinentem, afferam: quam orationem legiſſe ſe etiam Gratianus noſter pagina hujus Vol. 51. teſtatur: licet, quae de origine familiae, a Gratiano Caeſare deductae, in ea praedicantur, fabuloſa puter ac reſpuae.
,, Quam virtutum viam Venerabilis Abbas
,, Simon Gratianus ſibi perambulandam de-
,, legit, & vitiorum viam poenitus dereli-
,, quit. Qui virtutibus omnibus inſerviens in
,, hoc ſaeculo omnibus honeſtis felicitatibus or-
,, natus vixit: qui primo optima Gratianorum
,, familia genitus dignitatis ſuae nobilitatem
,, honeſtis virtutibus decoravit. De cuius fa-
,, miliae primordio, ad eius decorem, ali-
,, quid altius repetemus. Gratianorum gens,
,, ut perhibent, a Gratiano Caeſare princi-
,, pium ſumpſit, qui ſua virtute Germanos
,, fudit, & praeclare imperium auxit; cuius
,, nobiliſſimae familiae reliquiae, & Peruſiae
,, inter primores, & Cottignolae in Aemilia
,, inter optimates habentur. Nam ex ea Gra-
,, tianorum familia, ut alios praetermittam,
,, Magiſter Rainaldus Gratianus, ordinis Mi-
,, norum Generalis, adhuc glorioſiſſime vi-
,, vit, vir omni doctrina, religione & huma-
,, nitate apprime decoratus. Ex Gratianis
,, autem, qui Peruſiae ſunt, hi noſtri Gra-
,, tiani profluxere, qui, quum primum Bur-
,, gum incolere ceperunt, nobiliſſimas aedes,
,, & turrim in medio foro, quam Torrigia-
,, num dicimus, habitarunt, & forum, quod
,, nunc commune eſt, privatum & ſuum poſ-
,, ſidebant Quae loca Barpholus & Fra-
,, gnius Gratiani haeredes (ut mos eſt) a-
,, lienaverunt Quibus Dominus Gratianus
,, ſuccedens nobiliſſimas aedes in Burgo no-
,, vo, in quatrivio, quod hactenus Gratia-
,, norum dicitur, aedificavit. Quas vetuſtate
,, & incendio factionum dirutas, praeſentes
,, his temporibus Gratiani ornatius refuoda-
,, runt. Huic Domino Gratiano, Equiti ſtre-
,, nuo, tres fuere filii, Roſſus & Bonus & Bec-
,, carus, equeſtri dignitate ornati. Inter quos
,, Bonus ſub Carolo, Andegaviae & Provinciae
,, Comite, ſtrenue militavit. qui Carolus, Lu-
,, dovici, Francorum regis, conſobrinus, a Cle-
,, mente, quarto eius nominis Pontifice, re-
,, gno Neapolitano donatus eſt, ut Man-
,, fredum Eccleſiae infeſtum ex eodem re-
,, gno deiceret, quod celerrime fecit: qui
,, Carolus Francorum primum regnu Neapo-
,, litano potitus eſt, & praedictum Bonum
,, ſub eo militantem paulo poſt in Etruriam
,, miſit, ut Guelphos, Florentia exulantes, in
,, patriam reduceret, & in Aretio et in Ethru-
,, ria praedicti Caroli Legatus & Gubernator
,, remanſit.
,, Huic Bono Carolus filius ſucceſſit, qui
,, ſua & parentis virtute in Inſubria, quam
,, Lombardiam dicimus, Dux exercitus fuit:
,, et ſingulari certamine Gallum quemdam
,, ſtrenuiſſimum ducem ſuperavit Qui idem
,, Carolus, praedicti Boni Gratiani filius,
,, hanc noſtram patriam, a Comitibus Fagio-
,, lae obſeſſam, Peruſinorum auxilio, ſua virtute
,, liberavit. Qua liberatione, porta, quae Ca-
,, ſtelli dicebatur, adhuc Porta libera nuncu-
,, patur. Ex hac Gratianorum familia Do-
,, minus quidam Gratianus Abbas apprime
,, venerabilis fuit, & ſua pietate Monaſte-
,, rium divi Leonis, ordinis Minorum, & alia
,, loca donavit. Decorata eſt & haec fami-
,, lia & Juriſconſultis, & Militibus ſtre-
,, nuis, & equitibus quam pluribus, quos o-
,, mnes gratia brevitatis praeteribo. Ornata eſt
,, & haec familia contracta affinitate & cum
,, Malateſtis, Ariminenſium Ducibus, & cum
,, Feltranis, Vrbinenſium Ducibus. Nam Be-
,, nedictus Britellus ſororem veteris Guido-
,, nis, olim Vrbini Ducis, duxit uxorem, & Con-
,, teſina Iob Gratiani filia, Comiti Nicolao
,, Malateſtae, cognomento Cocho, nupſit. Na-
,, tus eſt inſuper ex Gratianis Simon Vene-
,, rabilis Abbas, gloria noſtri temporis, qui
,, Benedicto patre, equite Aurato, natus, & pa-
,, tris & maiorum ſuorum, ſua virtute &
,, moribus, nobilitatem auxit, qui rel giorem
,, Camaldulenſium primo ingreſſus litteris &
,, ſtu-

uſu militiam didiciſſet, Julii patris exemplo ſ, qui ſaepe in ea ordines duxerat, vel procul a Republica ſine litteris, ſi-

„ ſtudiis humanitatis operam, dehinc pontificio iuri incubuit, & bonis artibus, „ hoc eſt muſicae, & aliis Eccleſiaſticis exercitiis inſudavit etc.

Quae ſupra de Bono, Gratiani filio, commemoravit Anonymus, ex quodam Franciſci Actii, patricii Arretini, chirographo, die 14. Mart 1627 ab eodemmet conſcripto, confirmantur: quod deſcribere, nullum meum judicium in alterutram partem interponens, nequaquam gravabor. „ In Annalibus Arretinorum Euſebii Hieronimi inter poteſtates „ & duces Arretinorum apparet de anno „ 1285. „„ D. Foteus de Adioratis, Arretinorum dux, fecit guerram Epiſcopo Guilelmino, & equitavit cum exercitu per vallem Ambrae. Item dictus fuit expulſus de ſignoria ante annum cum tota ſua familia ad gridum populi, & in eius locum fuit electus a Comune Arretii Bonus de Gratianis de Burgo S. Sepulcri: „„ & tunc Senatus Arretinus fecit eum militem in feſto S Donati, & donavit ei 400. florenos aureos. „„

Sed haec nimis fortaſſe vetera. Recentiores Burgenſis Tifernatiſque Civitatum publicas litteras, ſpectatiſſimae Gratianorum nobilitatis teſtes, recitabo.

„ Al Nome di Dio. Amen.

„ Noi Gonfaloniere di Giuſtitia, e Conſervadori del Popolo, rappreſentanti la „ Communità della Città del Borgo di S. „ Sepolcro, in Virtù delle preſenti noſtre atteſtiamo a chiunque occorra, o faccia di „ biſogno, come il Sig. Gio: Pavolo del già „ Sig. Gio: Batiſta, del Sig. Carlo Gratiani, „ al preſente commorante in Città di Caſtello, è nobile di queſta Città ſuddetta, havendo deſcendenza da Antenati, che per „ la loro antica Nobiltà ſono ſtati fin da più „ centinara d' anni in quà continuamente capaci di godere, conforme hanno effettivamente goduto, e di preſente godono, il ſupremo grado & onore del Gonfalonierato „ di Giuſtitia, che è la più nobile dignità „ di queſto Pubblico, la quale è ſtato, & è „ ſolito conferirſi ſolamente a i più Nobili, e „ non ad altri &c. La qual Famiglia de' Signori Gratiani, conforme habbiamo per „ pubblica traditione, è pervenuta in queſta „ noſtra Città ſuddetta molti ſecoli ſono dall' Auguſta Città di Perugia, e fin dal principio di ſua venuta è ſtata continuamente „ Nobile, e degna di tutti gli onori di queſta Città, nella qual famiglia ſono ſtati „ Huomini inſigni in lettere & Armi, Abbati, Veſcovi, e Nuntii Apoſtolici Et il „ ſuddetto Sig. Gio: Pavolo, come originario „ di queſta Città, vi poſſiede caſe, e poderi, e cappella in Duomo, e viene a „ parte dell' annuo cenſo, che queſta Communità paga per la Torre dell' orulogio, „ fabbricata già circa cinquecento anni ſono „ a proprie ſpeſe di detti Signori Gratiani ec. „ quali ſempre ſi ſono trattati, e ſi trattano „ da Nobili, e veri Gentilhuomini. E per „ eſſere quanto ſopra la verità, habbiamo „ commeſſo al noſtro infraſcritto Cancelliere, che a nome noſtro faccia, e ſottoſcriva la preſente, la quale ſarà ſigillata con „ il noſtro ſolito ſigillo maggiore.

Dat nel Palazzo di Noſtra ſolita Reſidenza queſtu di 28. di Maggio 1691.

„ Giuliano Peſcetti Canc. de mand.

„ Confalonerius, & Priores Populi, & „ Communis Civitatis Caſtelli.

„ Innoteſcat omnibus, manifeſtumque ſit „ cunctis, quibus praeſentes noſtrae teſtimoniales litterae, pro veritate tantummodo expoſitae pervenerint, inſpectutis atque lecturis, Familiam DD de Gratianis ex hac „ Urbe, & in eam obventam initio currentis ſaeculi ex Biturgienſi Civitate, procedentemque a ſtipite DD de Gratianis, Peruſiae ſolo productis, inter nobiles & patritias hujus patriae haberi, & omni ſuſpicionis velamine ſublato connumerari, ut „ publicis legitur in tabulis noſtrae Cancellariae, imo vero colligitur in Codicibus, „ ſeu Libris Reformationum, in quibus & „ aliis ſimilibus monimentis publicis, Familiam hujuſmodi tranſitum feciſſe ex memorata Urbe S. Sepulcri, vel Biturgiae, ad „ hanc Tiphernii patriam, tempore clarae memoriae Illuſtriſs. & Reverendiſs Dom. Anto-

ſine aliquo rerum uſu, agrum, a patre relictum, coluiſſet [6], vel, per inertiam deſidiamque, morti ſimilem vitam exegiſ-

,, tonii Mariae Gratiani, Epiſcopi Amerinen-
,, ſis, Praeſulis praeſtantiſſimi, & patrui q.
,, Domini Caroli, ejus ex fratre Nepotis, na-
,, ti ex q. D Aloyſio, filio q D. Capitanei
,, Julii Gratiani, qui quidem D Caro-
,, lus, quamvis primus de Gratianis incola
,, Tipherni, attamen eodem tempore ſui ad-
,, ventus effectus civis (ut denotant S. mem.
,, Clementis VIII Diplomata ſub dat. Ro-
,, mae die 23 Julii 1599. ſub anulo piſcato-
,, ris) honorem Originarii civis adeptus ſuit,
,, poſteaque decoratus extitit munere Conſi-
,, liarii Regiminis Quadraginta Virorum, quod
,, hic per primarium reſpicitur, vigore Apo-
,, ſtolicarum Reformatiunum: cujus D. Ca-
,, roli, matrimoniali vinculo ligati cum D.
,, Margarita de Pallantibus, Nobili ſimiliter
,, Tiphernate, vices ſubſtinuit D. Joannes Ba-
,, ptiſta ejus filius pluries aſſumptus ad ſu-
,, premum Conſalonerii gradum, alioſque
,, honores nobilium Civium proprios, & ex
,, quo D. Joanne Baptiſta bon. mem. evenit
,, Nobilis & prudens Vir Dominus Joannes
,, Paulus, ex utroque latere nobili genere pro-
,, creatus, ad praeſens a pluribus annis ad
,, praeſens adſcriptus in eodem Conſilio Re-
,, giminis, in quo Pater & Avus conſcripti
,, fuere, a quo Conſilio quater electus adhuc
,, videtur Conſalonerius Patriae, & deſum-
,, ptus primarius Praefectus Montis pietatis,
,, comiſſaque Capſa illius, atque regimen
,, comitſtabilis Nundinarum, aliaque ſum-
,, mae Confidentiae officia, in quibus omni-
,, bus, & ſimilibus ſumma cum laude, &
,, omnium plauſu partes optimi Civis exple-
,, vit. Quae cum vera ſint, & explanata
,, reperiantur in anthenticis ſcripturis noſtri
,, ſecreti Archivii, iden propter narrata, &
,, vetuſtatem nobilitatis dictae Familiae Gra-
,, tianae, paginam hanc exponi mandavimus
,, publico munitam ſigillo, a nobis firmatam.
,, Dat. Tipherni e Palatio Reſidentiae Die
,, xirx. Aprilis Anno ſalutis MDCXCI.
,, S. Sede Apoſtolica vacante.
,, Franciſcus Aloiſius Conſ.
,, Gaſpar Cerbonius Prior.
,, Thomas Fuccius Prior.
,, Joannes Antonius Senſius Prior.

,, Hieronymus Carſedonius a Secr. ,,

Sed & Carolo Gratiano, ex Aloyſio, auctoris noſtri fratre, genito, Amerinam civitatem datam hae publicae litterae docent.

,, Antiani Popoli Civitatis Ameriae.

,, Perilluſtri D. Carolo Gratiano Concivi
,, noſtro creato ſalutem. Probitas, quae perpe-
,, tuo clarè in te eluxit, dum hic Ameriae
,, nobiſcum verſatus es, modeſtia tua, & mo-
,, rum elegantia, naturalis veraque nobilitas,
,, atque in omni genere praeſtantis quaedam
,, ſingularis, ita nos ſingulos atque univer-
,, ſos ſimul ad te amandum allexit, & per-
,, traxit, ut planè nemo ſit noſtrum, qui
,, non unice te diligat, diligendum atque obſer-
,, vandum ubique praedicet praedicaveritque.
,, Hinc cum in Conſilio noſtro publice, quod fu-
,, it vigeſima ſecunda die menſis Octobris prae-
,, teriti, ſermo haberetur, qua nimirum ra-
,, tione poſſemus tibi dare aliquod ſignum
,, benè propenſae in te noſtrae voluntatis,
,, perindè ac a nobis poſtulare, ſeu exigere
,, res ipſa videbatur, ſtatutum eſt, ut tibi
,, daretur, quod maximum a Civitate noſtra
,, dari queat, vel homini, quem maximè
,, dileserit ſuſpexeritque, ideſt, ut dare-
,, tur tibi commune jus & nomen Civis
,, Amerini. Itaque viva voce, nullo repu-
,, gnante, nullo non applaudente, ac pene
,, geſtiente, appellatus adſcriptuſque es
,, Civis noſter & patricius, atque ob eam
,, rem tibi patet aditus ad omnes gradus,
,, honores, dignitates, quibus Cives noſtri
,, affici ornarique ſolent ab univerſa Civi-
,, tate. Aequo igitur animo (id te rogamus)
,, accipe ſignum amoris erga te noſtri, &
,, munuſculum, quod offerimus, ſignificatio-
,, nemque animi noſtri grato animo accipias,
,, noſque & totam Civitatem Amerinam,
,, maximè modò nobis tecum communem
,, factam, libenter complectaris. Vale. In
,, quorum teſtimonium has, per Cancellarium
,, noſtrum infraſcriptum, fieri curavimus, ſi-
,, gillique noſtri impreſſione muniri fecimus.
,, Dat. Ameriae ex noſtro Palatio Antianali,
,, die prima Novembris 1617.

,, Franciſcus Gallus Cancellarius.

3 Die

giſſet . Commendonus igitur , qui fortaſſe , qua erat animi ſagacitate , adoleſcentis ingenium odoratus fuerat , Aloyſio fratri fuit auctor [7] , ſuaſor , impulſor , ut liberalibus eum diſciplinis erudiendum inſtituendumque curaret . Itaque , annos natus unum & viginti [8] , miſſus eſt in quoddam Forolivii oppidum , ubi notus quidam magiſter [9] , brevi ac nova ratione , eas artes docebat , quibus aetas puerilis inſtitui ad humanitatem ſolet . At ipſe parentum , in ipſo erudiendo , negligentiam , diſcendi celeritate compenſavit . Nam , cum eo eſſet profectus omnium rerum rudis , paucis poſt annis , an menſibus ? reverſus eſt [10] Latini ſermonis adeo peritus ac doctus ,

✠††† ut

3 Die Octobris 23. an. a Chr. N. 1537 natus eſt Gratianus. Id ex Italico quondam Anonymi commentariolo MS. didici, quo praecipua ejus vitae acta continentur. Scriptum paullo poſt hominis obitum non temere ſuſpicor. Hoc ego commentariolum intelligi volam , quoties *Italicam Epitomen* appellabo. De Gratiani parentibus ac fratribus vide pag. hujus vol 132. Sed , quem ex quinque fratribus Urſinum Auctor vocat , is in Ital. epit. Lucurſinus appellatur

4 Ital. epit. „ Aluigi ſervì il Cardinal Comendone molti anni : al quale fù molto „ grato e accetto , & ſi dimoſtrò huomo di „ molta deſtrezza : lo ſeguì in tutti ij cari„ chi , che detto Cardinale fù mandato . An„ dò ſeco in Francia , in Polonia : et con l' „ Arcivescovo di Cipro andò in Hieruſalem„ me , & cavalcò tutta la Soria , & andò in „ Conſtantinopoli , & tornò per l' Ungheria , „ per la Germania , & per la Francia , & „ tornò a Roma col detto Arciveſcovo . „ Tum de reliquis fratribus haec commemorantur . „ Il Capitano Carlo hebbe una com„ pagnia di Fantaria nel regno di Napoli , & „ hebbe altri carichi militari importantiſſi„ mi Fabio morſe valoroſamente il giorno „ dell' armata , nella Capitana del Papa , do„ ve era Lancia ſpezzata del Signor Mar„ cantonio Colonna , Generale di S Santità . „ Lucurſino fù huomo di belliſſimo inge„ gno . Claudio morſe giovane , et però non „ potè dar ſaggio della nobiltà dell' animo „ ſuo . Fu giovane di belliſſimo aſpetto , „ il più bello , che fuſſe al' tempo ſuo in „ queſta Città „

5 De Julii patris in re militari praeſtantia agit auctor lib. IV. pag. 127. et conſequentibus.

6 Aliquanto plus , quam agrum , a parte relictum Gratiano , nec eum ipſum per ſe , ſed per agricolas ſuos , etiamſi in Cardinalem Commendonum non incidiſſet , culturum fuiſſe eum , exiſtimare debemus.

7 Nullas , ne ſuadendi quidem , Cardinalis Commendoni partes fuiſſe in erudiendo primis illis litteris Gratiano , ſatis ipſe auctor oſtendit libro XIII. Aloyſium fratrem alloquens : „ Tum me , *inquit* , Romam accerſiviſti . Cum veniſſem anno 1553. Julio III. „ Pontifice Max. et tua ſponte et conſilio „ amicorum adductus ... egiſti ... mecum , „ ut ... animum ad perdiſcendas litteras ap„ pellerem . „ Certe non niſi a Foro Julii Patavioque an. 1560. reverſus innoteſcere Commendono Gratianus coepit. *Forum Livii* pro *Forum Julii* infra uſurpavit , ſed perperam , Erythraeus.

8 Atqui ſe auctor in id oppidum annos natum decem et ſeptem fuiſſe miſſum eodem libro affirmat . Oppidi nomen *Fanum Danielis* .

9 „ Hic , *inquit auctor ib.* adoleſcentes do„ cebat Joannes Petrus Abſtemius , vir cul„ to ingenio et erudito ...... Omnes domi „ ſuae , juſta mercede , alebat , inſtituebatque , „ victu ſobrio , arcta et ſevera diſciplina .

10 Antequam Romam e Foro Julii reverteretur , Patavium , Juris civilis cognoſcendi cauſa , conceſſit . „ Ex Foro Julii , *inquit* , auctore „ te , Patavium , tranſii , ubi apud Nicolaum „ Gratianum , Venenſem , in Patavina Scho„ la jus civile celebri fama docentem , habi„ tavi . &c. „ Eadem de re Ital. Epitome : „ Di là il Cardinale (*non Cardinalis Commendonus , ſed Aloyſius frater , ipſi Gratiano ſi credimus*) lo mandò a ſtudio a „ Pa-

ut diligentiam admirarentur omnes, ingenium agnoſcerent. At Commendonus adeo amplexus eſt hominem [11], ut eum num-

„ Padova: dove gli fece dare un Canonicato „ della Cattedrale: dignità molto ſtimata, „ et che non ſi dà, ſe non a' Nobili „ Patavino quidem Canonicatu auctus Gratianus fuit, at non tempore, Patavii quum juri civili operam daret, ſed poſt decem omnino annos. Nam, quum inde anno 1560. ut ipſemet libro ſupra laudato XIII (quem ſemper ſequimur, ubi quid de Gratiani rebus affirmamus, etiamſi non ſemper citemus) teſtatur, tres et viginti annos natus redierit, Canonicatum Patavinum ante annum 1570. non eſt adeptus. Rem ipſam reique ipſius tempus ex Nicolai Thomiczkii Poloni ad Gratianum autographis apud me litteris, Romam datis, deprehendimus, quarum particulas recitabimus.

„ Padròn mio dolciſſimo. Non sò ſe a „ queſti tempi me poteva venir nuova, che „ me conſolaſſe tanto....... quanto queſta. „ nè vi potrei ſcriver quanta allegrezza, che „ ho ſentito: nella quale v' ho abbracciato „ col penſier, et bacciata mille volte l' epi- „ ſtola, et come di coſa mia mi ſon ralle- „ grato meco medeſimo, penſando, quanto „ piacer haveſte, imaginandovi il mio conten- „ to di queſta voſtra nuova dignità: della „ quale hebbi aviſo non ſolamente dalle vo- „ ſtre lettere, ma ancor d' altri molti, i „ quali s' hanno allegrato meco per la me- „ deſima... Noſtro Signor Dio vi conceda „ a galder queſto Canonicato tanto tempo, quan- „ tu deſidero io ad ſui nominis gloriam. Amen. „ Le Bolle nè la Procura non ha mandato „ ancora Signor Baldaſarra. ma l' aſpettiamo „ de dì en dì: le quali venute, faremo tut- „ to quel, che ci havete comandato, et io „ torrò il poſſeſſo del Canonicato: il qual „ ſenza queſto havria poſſeduto in voi. Del „ reſto come in affittare &c. laſciarò cura a „ Monſignor Diedo, eſſendo io, come V. S. „ sà bene, mal prattico in queſte coſe. Pur „ ſaperò come andaràn le coſe, et darò a „ V. S. raguaglio del tutto. Nè crediate, che „ habbiano da paſſare le prime vacanze, che „ non debba vedere le poſſeſſioni, le quali „ ſon certo d' ingraſſar co 'l occhio, come „ ſon certo, che m' ingraſſaràn elle. Co 'l „ Conte Hercole, Conte Carlo, Conte Bor- „ ſo, et molti altri, i quali m' apparſo a „ me, ho fatto l' officio et debita oblatio- „ ne &c. i quali tutti han dimoſtrato una „ contentezza mirabile... Da Padova a „ gli 17 di Ferraro 1570.

„ P. S. V. S. mi ſcriva, quando l' ha animo „ di venir qua: et riſolvetevi venir preſto „ alla reſidenza: perchè ſe no, ne farò far „ un comandamento in virtute ſanctae obe- „ dientiae. „

Ex ejusdem ad eundem litteris Patavio Romam datis die 24 Febr. 1570. „ Ho vi- „ ſitato il Suffraganeo, il qual ſi rallegra „ molto di queſto voſtro Canonicato... „ Il poſſeſſo haremo da torre domàn o do- „ menica. „

Ex ejusdem ad eundem litteris indidem eòdem, die 3. Mart. 1570. datis.

„ Il poſſeſſo del voſtro Canonicato ho già „ tolto, et fatto oblationi da parte voſtra a i „ Signori Canonici, i quali han moſtrato aſ- „ ſai contento di queſta voſtra compagnia. „ Ma ſe m' haveſte veduto veſtito da Ca- „ nonico con la cotta, io habito longo, sò, „ che non havreſte tenuto le riſa. Il rumòr „ ſubito corſe per la terra, che io mi vole- „ va far Prete: et fù domandato d' aſſai, ſe „ gli era vero. Il poſſeſſo temporàl è già „ tolto, et havemo havuto lettere Ducali, „ et havemo fatto dir in Vigonovo (una „ villa del voſtro Canonicato) et publicàr „ per i officiali, che voi ſiete Padrone di „ queſto Canonicato, e cusi ancora a i fi- „ tuali. Di ſpeſa in queſte coſe ſon andati „ da 50. ducati, i quali ha sborſato Monſignor „ Diedo. De 'l inditio, ch' hebbe da me „ Monſignor Diedo, è vero. ma, come io „ l' hebbi inteſo, non ve ſaprei dire. Son „ certo, che l' ho ſaputo forſe quel mede- „ ſimo giorno, che vi fu fatta la gratia da „ noſtro Signore: et qui me domandavano „ aſſai prima, che veniſſe la nuova certa &c „

Denique Caroli Comitis a S. Bonifacio gratulatorias ad Gratianum de Canonicatu litteras, die 24. Mart. an. 1570. Romam Patavio datas profero.

„ Molto Magnifico & Reverendo Signòr „ mio Oſſervandiſſimo.

„ Il Signor Nicolò pareva coſa divina, et io

numquam a ſe dimiſerit, ſed in filii loco dilexerit, ac magiſtri partes ſumens, in libris Ariſtotelis ,2 de Rhetorica, de

✠††† 2 Re-

,, io per me tengo opinione fermiſſima, ch'
,, alcun' altro non compariſca a gran pezzo
,, nell' habito, ch' egli havea quel dì, tan-
,, to come lui, et ciò non perch' io ne ren-
,, di teſtimonio a V. S ella lo credi, ma
,, dal ſuo medeſimo diſcorſo lo ricerchi, che
,, le dettarà, che non può eſſer altrimenti,
,, che come le dich' io. Perchè ſapete ben,
,, che 'l Sig Nicolò è tale, che qualifica
,, tutto quello, che ſe gl' incontra, et come
,, il Sole dal ſango, così egli da coſa alcu-
,, na, ancor che ſozza, non riceve oltraggio;
,, anci che al tutto rende ornamento et ſplen-
,, dore: coſì faceva egli quel dì, che di
,, maniera facea riſplender quegli habiti, che
,, tutti lo ſtimoreno più toſto Angelo, che
,, huomo, et per tale fù abbracciato da cia-
,, ſcun del noſtro collegio. Con che bel gar-
,, bo poi s' offerſe al Reverendo Capitolo, a
,, nome di V S? Certo, che fù lodato et
,, ammirato, et ella fù riputata molto giudicio-
,, ſa, havendo conſtituito un tal procuratore:
,, & io mi tenni tutto quel dì felice, eſſendo
,, nominato per amico d' ambeduoi, a' quali
,, però io voglio eſſer ſervitore. Ma perche è
,, il Vener ſanto, & è un pezzo che mi ſtri-
,, da nella teſta la rebecca, le baſcio la ma-
,, no, & mi inchino, facendo riverenza allo
,, Illuſtriſſimo noſtro, & a Monſig Boldero
,, mi raccomando, rallegrandomi con ſua S.
,, della boona ſortuna.

,, Di Padoa alli XXIIII. di Marzo MD-
,, LXX.

,, Di V. S. Molto Reverenda.

,, Servitore affettionatiſs.
,, Carlo D. S. Boniſacio. ,,

Quibus in litteris non dubito, quin vox illa *rebecca* plurimos lectorum ſit remoratura, quum praeſertim eam neque in Academicorum, a Furfure nuncupatorum, pererudito *Vocabulario*, neque inter *Italicas voces* a CL. V Joanne Petro Bergantino Cl. Reg ſummo labore ac diligentia collectas, Venetiiſque hoc ipſo anno apud Petrum Baſſagliam vulgatas, repererint Eſt autem *rebecca* Langobardicum, ut puto, populare vocabulum, quo ligneae quaedam ſonorae ſtrepeteaeque machinulae ſignificantur, quarum pulſu, poſtremis tribus ſanctioris hebdomadis diebus, populus ad Chriſtiana Sacra convocatur. *Tabellas* Florentini dicunt. Nam, quae *Ribeba* ſeu *Ribeca* ab illis appellatur, ea lyrae aut cytharae genus eſt. Sed ut ad Patavinum Gratiani Canonicatum revertar; per quem eum honorem adeptus ſit, cuique in eo ſucceſſerit, diſcimus ex ejus ad Diedum litteris, Roma Patavium Kal. Febr. an. 1570. datis.

,, Cume V. S. R. vederà dalle Bolle, che
,, ſaranno mandate in mano ſua dal Sig. Bal-
,, daſſarra, noſtro Signore (*Pio V.*) ha fat-
,, to gratia al Cardinale (*Commendone*) per
,, conto mio del Canonicato, che in mano
,, di ſua Santità ha renontiato il Sig Hiero-
,, nimo Zane. &c ,,

Agit etiam eodem de Sacerdotio lib. hujus operis XVII. additque. ,, Id quidem ego Sa-
,, cerdotium et inivi abſens, et abſens geſſi
,, aliquot annis. Poſtremo, cum muneris e-
,, jus ratio praeſentis operae aſſiduitatem a
,, me requireret, et mihi neque liceret diſce-
,, dere a Commendono, neque omnino libe-
,, ret, ex auctoritate Gregorii XIII. qui Pio
,, in Pontificatu ſucceſſerat, Joanni Franciſco
,, Cauco, patricio Veneto, Commendoni i-
,, pſius ſororis filio, tradidi.

II Ital Epit. ,, Se ne tornò a Roma (*an.*
,, 1560) dove venendo cognoſciuto da quel
,, gran Cardinale Commendone . . . per gio-
,, vane di grande ingegno et molto intro-
,, dotto nelle bone lettere, lo comminciò ado-
,, petare in negotij & affari grandi, et ſe
,, ne valſe ſempre per ſuo ſegretario, et lo
,, fece converſare ſempre con ij primi valen-
,, thuomini, che erano in quel tempo, ciò
,, è, con Anibal Caro, ſicomme ne fanno
,, ſede le ſue lettere, col' Sadoleto, col' Pa-
,, dre Toleto, che fu poi Cardinale, & con
,, molti altri valenthuomini. ,, Ipſe autem de ſe: ,, Anno demum 1560. Romam redii,
,, cum tres et viginti eſſem natus. Tu qui-
,, dem aberas, frater, & eo maxime tempo-
,, re Orientis regna obibas, ſed praeparave-
,, ras mihi, in cujus fidem clientelamque
,, concederem, neque multo ante Joanni Fran-
,, ciſco Commendono, qui tum erat Epiſco-
,, pus, tradideras, viro ſecundiſſimae in Ur-
,, be famae . . . Brevi me Commendonus

,, tan-

Republica ac de moribus erudierit; tum ſemper ad manus habuerit, ejuſque & fide & induſtria cognita, omnium con-

ſi-

,, tanta eſt charitate complexus , tanta ego
,, illum fide , tanta pietate amare et colere
,, caepi , ut revixiſſe mihi in eo patrem exi-
,, ſtimarem ... Vixi quinque et viginti cum
,, eo annos, uſque ad illius obitum , eo jure ,
,, ea auctoritate , eo totius familiae erga me
,, obſequio, honore , ſtudio , ut ſi ego unicus
,, filius , ac ſi illa paterna mihi domus eſſet ,,
Filii loco habitum eſſe a Commendono Gratianum , planeque pro filio ſe eum geſſiſſe , volo intelligi ex ſuaviſſimis , omnique pietate ac benevolentia redundantibus litteris , quas periculoſe Romae aegrotans de abituque jam cogitans ad Commendonum decumbens in mediiſque aeſtuantis febris ardoribus ſcriptori cuidam ſuo Sertorio dictavit.

,, Optime et Sanctiſſime Parens . Quid e-
,, nim ego te dominum ac patronum appel-
,, lem , a quo unice ſemper dilectus, ita per
,, annos prope jam viginti ut filius habitus
,, ſum , ut ne tuorum quidem quenquam
,, amore mihi , et charitate volueris eſſe pa-
,, rem ? Fortaſſe adeſt tempus , quo dirima-
,, mur , atque ego hinc decedam ad aliam
,, vitam . Adeo acriter et pertinaciter ſaevi-
,, re morbi vis videtur . Deum, mi pater, te-
,, ſtor , in quem mihi nunc omnis intenta
,, mens eſt , mortem mihi tua unius cauſa
,, acerbam et gravem , caetera haud inju-
,, cundam eſſe. Quid enim haec habet vita ,
,, cur diu in ea eſſe optemus ? varia , in-
,, conſtans , brevis , mille ſubjecta caſibus ,
,, qui vel ampliſſimas ſaepe fortunas ever-
,, tunt , adverſus quos nulla munitio , niſi ,
,, quod tu feciſti ſemper , pie et ex Chriſtia-
,, na diſciplina vitam inſtituere . Summa ſit
,, eadem , quae cauſa ſcribendi nunc ad te
,, hanc epiſtolam , fratrem ut tibi commendem
,, meum , et ipſum multorum laborum ſo-
,, cium , tuaeque alumnum diſciplinae . Eſt
,, ei gravis familia, gravior filiarum numerus ,
,, nec ſpes locandi eas , aut in collegia Vir-
,, ginum tradendi , ulla , niſi in te fideque
,, et humanitate tua . Nam et domeſtica ipſe
,, paupertate in anguſtum urgetur , nec illi
,, jam in me ſubſidium supereſt ullum . Ego
,, enim quemadmodum ſatis copioſus in tuis
,, facultatibus fui, quae mihi nunquam minus,
,, quam tibi ipſi , patuerunt , ita nihil , de quo
,, poſt meum interitum magnopere ſtatutum
,, eſſe velim , habeo , quando advenientem
,, fortunam expectare per mortem non licet.
,, Et , quanquam ne de eo quidem dubito ,
,, quin ſignificatam tibi voluntatem meam
,, ratam eſſes facturus , tamen mihi cuncta
,, tuo ſenſu , nullo ſtudio meo , metiri ſolito ,
,, ad eundem te omnia reijcienda ſunt . Tu
,, pro tua fide et prudentia fratri , domuſque
,, labentis dignitati , prout uſus videbitur ,
,, conſules . Sed , ut aliquid tamen et nos
,, legare potuiſſe videamur , tibi corpus meum
,, relinquo , ut , cujus animus , quandiu in eo
,, permanſit , uni tibi ſecundum Deum ſem-
,, per vixit , ita corpus quoque , dimiſſo ani-
,, mo , arbitrio tuo tradatur : id modo cavens,
,, ut , quod actam vitam decet , aut nullo
,, aut plane modico funeris et ſepulturae ho-
,, nore humi mandetur . At benevolentiam
,, et amorem erga me tuum , cujus mihi
,, perpetua ſemper et conſtans , nec unquam
,, interrupta , poſſeſſio fuit , relinquo fratri ,
,, item pietatem in te meam , cujus ipſum
,, diligentem fidelemque cuſtodem fore cer-
,, tum habeo . Sed dictare plura prohibet
,, aeſtuans febris , et vox pene deficiens , et
,, Sertorii ſcriptoris lachrimae me quoque fletu
,, confundunt . Te rogo , mi pater , per meam
,, in te perpetuam ſummamque pietatem ,
,, ut , quicquid nobis acciderit , id , ut eſt
,, dignum tua ſapientia et moderatione ,
,, feras . Mihi bona ſpes eſt confugienti ad
,, clementiam ſuam , veniamque erroribus
,, meis rite precanti , adfuturum Deum ,
,, locumque inter piorum ſedes daturum .
,, Tu vale , ſanctiſſime parens atque optime ,
,, memor fidei eximiaeque pietatis et benevo-
,, lentiae noſtrae . Tibi reliquam vitam pro-
,, ſperet atque fortunet Deus . Vale . Prid.
,, Cal. Decem. ſeptima noctis hora , quam for-
,, taſſe inſequetur ultimus mortalis hujus
,, atque fluxae vitae dies . MDLXXIX.

12 Immo et Platonis . Studiorum praeterea optimam rationem commonſtravit . Audiatur ipſe Gratianus lib. XIII. ,, Ipſe mihi ſele-
,, ctos Platonis libros , ipſe Ariſtotelis rhe-
,, toricam , ethicam , politicam eſt interpre-
,, tatus : ipſe ingenium meum fervore juven-
,, tae diffluens , et dulcedine latinorum car-
,, minum , quibus factitandis plus aequo in-
,, dulgebam , per inania oberrans , coercuit ;

,, ad

Digitized by Google

ſiliorum eum eſſe participem voluerit, in illis octo nobiliſſimis legationibus, quibus functus eſt, quarumque immortalis erit memoria. Quibus legationibus diligenter obeundis, ac fideliter adminiſtrandis, Commendonus ita ſe praebuit, ut eum omnes, tanquam e caelo delapſum, intuerentur. Nam, ſi repetere memoriam temporum placeat jam inde uſque ab initio naſcentis Eccleſiae, inveniemus, nullum umquam fuiſſe tempus Reipublicae Chriſtianae atrox atque difficile, quin eodem tempore divinitus excitatus ſit aliquis, qui ingenio, auctoritate, ſapientia, arduis illis rebus ac dubiis poſſet occurrere: idque cum conſtet, tum ex antiquis, tum ex recentibus noſtrorum monumentis ac litteris, non eſt neceſſe pluribus verbis oſtendere. Atqui in Commendoni aetatem inciderunt haec omnia, maxima atque graviſſima; Concilium Tridentinum, cujus convocandi gratia, bis miſſus eſt ad Ferdinandum Caeſarem, ſemel a Pio IV.[13] Pontifice Maximo, iterum a Cardinalibus, qui ſacroſancto illi conventui praeerant. Tum res in Polonia conſecutae ſunt, implicatae atque difficiles, unde magnus periculorum metus portendebatur. Eo etiam profectus eſt ſemel atque iterum; primo Pii IV. juſſu, ut Nuncii ordinarii provinciam adminiſtraret (quod munus cum egregie atque ſapienter obiret, antequam inde diſcederet, creatus eſt ab eodem Pontifice Cardinalis:) deinde coactus eſt rurſus illud iter arripere, miſſus a Pio V. Legatus ad Regem Auguſtum, ut uxori Catharinae nuncium remittere cogitantem de ſententia dimoveret, & ad bellum Turcis inferendum impelleret: ubi etiam, cum Rex ille diem obiiſſet ſupremum, omnes conatus adhibuit, ut in ejus locum ſuccederet aliquis, qui Catholicae religionis cultor exiſteret: ac tantum auctoritate potuit, valuitque eloquentia, ut Henricus [14]; Galliarum Re-

„ ad graviora atque ſolidiora ſtudia revocavit direxitque. „

13 Ital. epit. „ Col detto Cardinal andò „ in Germania, quando fu mandato da Pio „ IV. a intimare il Concilio. „ Anno ſcil. 1560. Menſe Decembr. Habeo plurima inedita monumenta, ad hanc caeteraſque Commendoni legationes, Gratiano comite, pertinentia, quae ad ſecundi voluminis editionem vulganda reſervare ſatius eſſe duco.

14 Ital epit. „ Dipoi andò ſeco (*cum Commendono*) in Polonia, dove fu laſciato Vicelegato, e per mezzo dell' opera „ ſua fu fatto rè di Polonia Enrigo di Va„ lois,

Regis frater, Rex Poloniae, omnium ſuffragiis, eligeretur. Quibus actis, cum Pontifex feciſſet illi poteſtatem redeundi in urbem, rebus nondum plane in tranquillo collocatis, & Haeretici, quamcumque ſors obtuliſſet rerum novarum occaſionem, paratis arripere, Antonium Mariam, de quo eſt ſermo, reliquit, ut, ex Pontificis auctoritate, Epiſcopos & Catholicos regni confirmaret, novoque Regi adeſſet. Quem cum adventare, jamque in Saxoniam perveniſſe, comperiſſet, ſexcentis ferme millibus paſſuum obviam illi proceſſit, &, quo loco regni res eſſent, expoſuit; rationes, quibus illud ex ſententia adminiſtrari, & Catholica fides promoveri poſſet, oſtendit 15. Quae ita Regi grata fuerunt, ut ea ſibi ſcri-

„ lois, che fu poi rè di Francia, doppo la morte di Franceſco ſuo fratello: al' quale Enrigo fu ſempre caro, e lo favorì ſempre in ogni ſua occaſione. E fuſſe piaciuto a Dio di conſervarlo in vita, che forſe Monſignore harebbe corſo maggior fortuna di quella, che ha fatto. „

15 Rerum capita, de quibus Henricum Gratianus edocuit, contulit Gratianus ipſe in libri IV. caput XI. Vitae Cardinalis Commendoni. Integram orationem ipſam hic ex autographo, numquam antea editam, ſubjicio.

„ La Maeſtà Voſtra è venuta in un Regno più largo di paeſe, che ricco d' oro, più abundante d' huomini et di cavalli, che munito di fortezze; che ha più campo di gloria, che dominio di città; et che ſi come per le opportunità ſue è degniſſimo di quelle virtù, che il Signore Dio ha collocate nella perſona di Voſtra Maeſtà, coſi per i molti diſordini, che ſono intrati nel governo, ha gran biſogno, che la impieghi l' animo ſuo à regolarlo et riſanarlo, et i remedij non ſono difficili ogni volta, che la Maeſtà Voſtra ſia bene informata coſi de la compleſſione, come de le infirmità ſue

„ L' infirmità ſono l' Hereſia, la diſſolutione de l' antica diſciplina, la corruttione de' coſtumi, il diſprezzo de le leggi, et una licenza infinita di tutte le coſe

„ Sono queſte infirmità principalmente nate da l' otio; perchè queſta natione et per natura ſua et per antica inſtitutione è tutta fatta et drizzata à la militia; et mentre è ſtata tenuta ne gli eſſercitij de la guerra s' è mantenuto il corpo di queſta republica molto ben ſano; come s' è laſciata cadere ne l' otio ha conceputo l' infirmità, che ſi ſono dette. Onde à volerla riſanare conviene uſare quel rimedio, che l' eſperienza de' tempi paſſati dimoſtra eſſere utile et ſalubre a la ſua compleſſione, et ritornarla a i priſtini eſſercitij de l' arme.

„ Tre coſe adunque principalmente pare, che debbono movere Voſtra Maeſtà a riſolverſi di far la guerra. La prima, la riſanatione del ſuo Regno, il quale laſciandoſi più lungamente in queſta corruttione è pericolo, che o ſi muora di amalatia interna nel luſſo et ne' diſordini, o ſia abattuto da qualche ferita eſterna de i nimici, che lo circondano: la ſeconda, la conſervatione de la fama, et de la reputatione di Voſtra Maeſtà, la qual reputatione è il vero ſcettro, col quale ſi governano i Regni et gl' Imperij: la terza, l' opportunità grande, et anco la facilità, che la Maeſtà Voſtra ha, di fare, nobiliſſime et glorioſiſſime impreſe.

„ Quanto alla prima di riſanare le infirmità del Regno, oltre la ragione detta di ſopra de la natura et de l' inſtitutione di queſta gente, la guerra leverà queſto uſo di pratiche ſi pernicioſe, che da pochi anni in quà s' è introdotto in queſta Republica, ne la quale ſi è fatta già trita via di aſcendere a gli honori quella de la li-

„ cen-

ſcripta tradi mandaverit, neque deinceps quidquam, niſi ex ejus auctoritate atque ſententia, geſſerit. Inciderunt etiam

,, cenza, et de l'inſolenza, et de l' accen-
,, dere ſempre con ſeditioſe orationi la Nobil-
,, tà et la multitudine imperita, contra l' au-
,, torità del Rè et del Senato: la quale
,, via, non ſi rimediando, condurrebbe queſta
,, Republica ad una ſorma di ſtato popolare,
,, del quale in modo alcuno non è capace.
,, La guerra adunque taglierà queſta via,
,, et conſerverà l' autorità del Rè et del
,, Senato, et farà, che l' operar bene, non
,, il parlar audacemente, ſia ſtrada di aſcen-
,, dere a i gradi et a la gratia di Voſtra Mae-
,, ſtà: perchè la guerra metterà inanzi i va-
,, loroſi et i meritevoli, dove l' otio agran-
,, diſce i ſeditioſi et gl' inutili. Et Voſtra
,, Maeſtà havendo queſto ſpatio ſi acquiſterà
,, de' ſervitori, et guadegnerà gli huomini mi-
,, litari, che ſono di maggior forza nella Re-
,, publica. Onde gli altri ancora ſtaranno obe-
,, dienti a lei et a le leggi, et non ardirà
,, alcuno d' impedire il governo di Voſtra
,, Maeſtà.

,, Quanto alla ſeconda di conſervare la ſua
,, reputatione, Voſtra Maeſtà è da molti an-
,, ni in quà per le vittorie, che Dio le ha
,, dato, in grandiſſimo concetto del mondo.
,, Et queſta elettione fatta de la perſona ſua
,, per Rè da un Regno tanto lontano dalla
,, Francia, contra sì grandi et vicini com-
,, petitori, ha in modo accreſciuto la fama
,, del nome ſuo, che gli occhi di tutta Eu-
,, ropa ſono hora voltati verſo la Maeſtà
,, Voſtra, et ſtanno ad oſſervare le attioni ſue,
,, et aſpettare la riuſcita, che farà fuori di
,, Francia. Appreſſo, eſſendo la Maeſtà Vo-
,, ſtra nata di coſi alto ſangue, et in fortuna
,, non punto inferiore a quella di qualunque
,, Rè, non ha da crederſi, che l' habbia aban-
,, donato la patria et i ſuoi et la grandez-
,, za, in che era in Francia, et ſia venuta
,, con tanta ſpeſa et con tanto periculo in
,, un Regno coſi lontano, ſolamente per ha-
,, vere ad eſſer chiamata Rè: ma che Vo-
,, ſtra Maeſtà habbia ricercato et accettato
,, queſto Regno per l' opportunità, che ha
,, di far guerra con tante genti barbare, et
,, per tentare, come può, impreſe degne
,, de la grandezza de l' animo ſuo. Queſta
,, opinione, che il mondo ha de la Maeſtà
,, Voſtra, et queſta reputatione, ſiccome è
,, nata dal vero, coſì il conſervarla è non ſola-
,, mente utile alla Maeſtà Voſtra, ma anco ne-
,, ceſſario, tanto per farſi riſpettare da i Principi
,, vicini, quanto per farſi obedire da i ſuoi
,, ſudditi: perchè altrimente le ſarebbe mol-
,, to difficile il ſoſtenere il peſo di queſto
,, governo, molto ſconcertato, et da la diſſo-
,, lutione degli anni paſſati, et da la licenza
,, de l' interregno. Et conſervarla non pare che
,, ſi poſſa altrimente, ſe non col fare quanto
,, prima una guerra nobile, alla quale intra-
,, venga la perſona di Voſtra Maeſtà, et vi di-
,, moſtri il valore, l' ardire et la peritia,
,, che ha dimoſtrato nelle guerre da lei ma-
,, neggiate in Francia.

,, Quanto a la terza de le commodità di far
,, impreſe et acquiſti grandi, Voſtra Maeſtà le
,, ha tali, quali non ha alcuno altro Rè Chriſtia-
,, no. Ha da fare con un' inimico, che poſſiede
,, quanto è dal Mar Baltico al Caſpio, et
,, da l' Oceano glaciale al Tanai, et fin
,, quaſi alla Palude Meotide; che non ha
,, fortezze di momento, nè diſciplina alcuna
,, di militia, nè ſoldati atti à reſiſtere à
,, gente mediocremente buona: che è cre-
,, ſciuto ſolo per la negligenza de' vicini, et
,, hora ſi trova in modo sbattuto da le rotte,
,, che queſti anni ha ricevuto da' Tartari, et
,, di vantaggio in tanto odio de' ſuoi, per la
,, ſua barbara fierità, che nè anco gli ante-
,, ceſſori di Voſtra Maeſtà hanno havuto
,, mai sì grande occaſione d' opprimerlo. Et
,, il movergli quanto prima le armi, mentre
,, il nome di Voſtra Maeſtà è terribile a
,, quella natione et a lui ſteſſo, per l' opi-
,, nione, che è ſparſa appreſſo di loro del
,, valore di Voſtra Maeſtà, ſarà di grandiſ-
,, ſimo ſervitio a l' impreſa; perchè l' in-
,, dugiare ſarebbe raffredare queſta opinione
,, et queſto timore, che hanno di lei, et
,, potrebbe anco cauſare effetto contrario,
,, cioè, che, vedendo ceſſare la Maeſtà Vo-
,, ſtra, pigliaſſero ardire, et cominciaſſero a
,, non ſtimarla: il che ſuol eſſere di gran
,, momento nella guerra. Vincendo, come ſi
,, ha da ſperare, il Moſco, ſi aprono alla Mae-
,, ſtà Voſtra quelle ſteſſe provincie verſo O-
,, riente, che fecero già coſì grande et co-
,, sì glorioſo il nome di Aleſſandro Magno,
,, che le ſoggiogò, et in poco tempo et con
,, po-

Digitized by Google

etiam in Commendoni tempora, alia quatuor, maxima
atque graviſſima: fides Catholica, tota Germania, labefa-
cta-

,, poca gente. Et era a l' hora Aleſſandro,
,, quando andò ad aſſaltare l' imperio de'
,, Perſiani, ne la medeſima età, in che hora
,, ſi trova la Maeſtà Voſtra, et ne la me-
,, deſima aſpettatione del mondo, nata da le
,, medeſime cagioni in ambedue. Perchè
,, ſi come Aleſſandro, per l' impreſe fatte
,, prima in Grecia et in Macedonia, haveva
,, reſo chiaro il nome ſuo, così la M. V.
,, anderà ad aſſaltar la Moſcovia, dopo haver
,, reſo celebre il ſuo nome appreſſo tutte le
,, nationi, per l' impreſe fatte da lei in Fran-
,, cia. In queſto è ſuperiore la Maeſtà Vo-
,, ſtra di gran lunga ad Aleſſandro Magno,
,, che egli cercava ſolamente la gloria pro-
,, pria, et la Maeſtà Voſtra cerca quella
,, di Dio. Egli ſerviva ad una ſua infinita
,, cupidità di dominare, et l' intentione di
,, Voſtra Maeſtà è di propagare l' imperio
,, et la fede di Chriſto. Onde habbiamo d'
,, bavere certa ſperanza, che, ſi come Aleſ-
,, ſandro ne la prima giornata con trenta-
,, milla fanti et ſeimilla cavalli ruppe un
,, eſſercito di ſeicentomilla perſone, et con
,, la reputatione di quella vittoria a' aprì la
,, ſtrada a l' imperio di tutto l' Oriente, co-
,, sì la Maeſtà Voſtra, la quale può levare
,, di queſto Regno un eſſercito poco infe-
,, riore di numero, et molto ſuperiore di
,, virtù a quello del Moſco, con una ſo-
,, la rotta, che dia al nemico, habbia da diſ-
,, ſare quell' imperio, et rimanerne eſſa pa-
,, drone, et eſtendere con un ſol colpo il
,, dominio ſuo fin al mar Caſpio, et ren-
,, derſi formidabile a tutti gl' infedeli. Et
,, ritornando poi vittorioſa da l' impreſa di
,, Moſcovia, ſi come ſarà il nome ſuo in ſom-
,, ma gloria et in ſommo riſpetto appreſſo
,, tutti i Rè del Mondo, così ſarà in tanta
,, veneratione appreſſo i ſuoi ſudditi, che po-
,, trà a piacer ſuo metterſi ad aſſettare le
,, coſe di queſto Regno ſenza contraſto o
,, impedimento di perſona. Per ſervirio di
,, queſta impreſa non voglio laſciar di dire,
,, che converria trattenere i Tartari, et cer-
,, care amicitia con i Circuſſi, populi Chri-
,, ſtiani, che dal Tanai confinano con l' im-
,, perio del Moſco, et hanno perpetua inimi-
,, citia ſeco, et è natione bellicoſa, et che
,, può fare un buon numero di cavalli.

,, Tenga anco conto Voſtra Maeſtà de' Co-
,, ſachi, che ſono ſoldati di queſto Regno
,, nella Podolia, aſſuefatti ad una duriſſima
,, militia, la quale procurando Voſtra Mae-
,, ſtà d' ampliare, potrà eſſerle di grandiſſi-
,, mo uſo nelle guerre.

,, De le opportunità, che oltre la detta
,, impreſa di Moſcovia ha la Maeſtà Voſtra
,, d' aggrandire queſto Regno nel mar Bal-
,, tico, et de la debolezza de' Regni vicini,
,, non occorre in queſto loco replicar quello,
,, che a bocca ho ragionato à Voſtra mae-
,, ſtà, ma ſolamente ricordare, che volti
,, l' occhio anco alle coſe del mare, perchè
,, in breve tempo le potrebbe portare gran-
,, diſſimo ſervitio et accreſcimento.

,, Oltre le ſopradette tre ragioni, che per-
,, ſuadono ſenza indugio la guerra, ſe n' ag-
,, giunge una quarta di non manco impor-
,, tanza per lo ſtato delle coſe preſenti. La
,, Maeſtà Voſtra ha da celebrare fra pochi
,, meſi una Dieta generale, alla quale ſo-
,, no ſtati remeſſi tutti i negotij moſſi nel-
,, la ſua coronatione: et, per quanto ſi può
,, comprendere, ſarà travaglioſa et turbulenta
,, et piena di conſpirationi contra l' autorità
,, della Maeſtà Voſtra. Onde pare, che gran
,, ſervitio ſuo et del Regno ſarebbe lo ſchi-
,, fare queſta tempeſta.

,, Il modo di ſchifarla forſe ſaria di proro-
,, gare il tempo della Dieta fin' a tanto,
,, che la Maeſtà Voſtra haveſſe prove-
,, duto a quello, che foſſe neceſſario, et
,, in queſto mezzo chiamare di Lituania il
,, Sig Capitaneo di Samogitia, et il Pala-
,, tino di Vilna, et aprire a lor due ſoli in
,, molto ſecreto il penſiero di Voſtra Mae-
,, ſtà di voler movere quanto prima guerra
,, al Moſco, et non ſolo conſigliarſi con lo-
,, ro del modo, ma conſtituire con eſſi una
,, ſecreta intelligenza et apuntamento, che
,, per lo ſteſſo tempo, nel quale Voſtra Mae-
,, ſtà doveria dar principio alla Dieta, eſſi
,, debbano provocare con qualche correria il
,, nemico a i confini, et ſpargere con aſſi-
,, due lettere et avviſi rumori di certiſſima
,, guerra, et mandare di Lituania Amba-
,, ſciatori, et venire anco per più autorità
,, uno di loro medeſmi a dimandare preſti
,, et buoni aiuti contro il grande apparechio
,, de l'

Digitized by Google

ſtata ac paene convulſa; comitia Auguſtae habenda; metus, ne Auguſtana confeſſio, in ſummam Germanae religionis per-

✠†††† lli-

,, de l' inimico, et far tanto romore di peri-
,, colo et di toomulto, che laſciati tutti gl'
,, altri negotij, et rimeſſeli ad altro tempo,
,, non ſi faceſſe altro oe la Dieta, che un
,, decreto de la guerra, et de la cootributio-
,, ne neceſſaria per farla Dopo il qual De-
,, creto Voſtra Maeſtà, liceotiata la Diera,
,, ſi deſſi turta a l' apparecchio de la guerra,
,, da la quale poi conſeguiria i commodi,
,, che ſi ſono detti di ſopra, et di più coo
,, tal via rimettendo ad altro tempo le co-
,, ſe, che ſi tentano contra l' autorirà ſua,
,, verrebbe a metrerle del rurto io ſilentio.
,, A l' incontro ſe la Maeſtà Voſtra ſi laſciaſ-
,, ſe implicare ne le Diete, et ne le pratt-
,, che di quelli, che penſano creſcere de le
,, turbulenze, ſi troveria ralmente iovolta in
,, contioue difficultà, che apena ſene potria otai
,, eſplicare: oltre le cooſiderationi, che ſi han-
,, no d' havere a la conſervatione del nome
,, et de la reputarione, che ha, et de l' al-
,, tre coſe, roccare di ſopra.

,, Mentre che la Maeſtà Voſtra andaſſe
,, preparando queſto diſſegno, potrebbe tranſ-
,, ferirſi, ſenra indugiare più lungamente
,, qui, a Perricovia, et ivi eſſercitare i giu-
,, ditij, et uſare ogni diligenza per iſpedire
,, quante più cauſe foſſe poſſibile, ſecondo il
,, tenor de le leggi, ſeoza riſpetto alcuno di
,, perſona: perchè per la moltitudine de le
,, liti, che ci ſono, è molto oeceſſario, che ſi
,, tengano queſti gioditij, et l' adminiſtra-
,, tione de la Giuſtitia, tanto lungamente
,, bramata da tutti, ſarà gratiſſima: et inſie-
,, oie Voſtra Maeſtà dimoſtrarà ad ogn' uno
,, di voler ſpender il tempo non in piaceri
,, et in otio, ma in ſervitio de la Republica:
,, la qual coſa le conciliarà grandemente
,, gli animi de la Nobilrà, et appreſſo ver-
,, rà a metterſi in poſſeſſo di queſti giudirij
,, contra la contumatia di coloro, che pen-
,, ſano a levarli da Voſtra Maeſtà, et tranſ-
,, ferirli in lor ſteſſi.

,, Queſto è quanto occorre dir brevemen-
,, te de la guerra, per non mulriplicare in
,, più lunga ſcrittura.

,, Quanto al governo de la pace, eſſendo
,, molro neceſſario a la Maeſtà Voſtra have-
,, re alcuna perſona, con chi ſi conſigli più
,, confidentemente de le coſe del Regno,
,, maggior ſicurezza et maggior ſervitio ſuo
,, ſarà valerſe di qualche Senatore Eccleſia-
,, ſtico; perchè la troppa potenta di un Sig.
,, ſecolare porrebbe farſi pericoloſa: che di
,, uoo ſpirituale non ſi ha da temere, che
,, peoſi a coſe ſuperiori a l' ordine ſuo. Et
,, per queſta cagione è ſtaro da gli anrichi
,, Rè inſtiruito, che i Veſcovi ſiano nel Se-
,, nato, et parrecipino de la adminiſtratio-
,, ne de la Republica, et ſono date loro
,, tante richezze et taota dignità, per have-
,, re di chi più ſicuraoieote fidarſi et ſer-
,, virſi: et i Rè paſſati, et maſſime Sigiſmon-
,, do vecchio, ha ſempre havuro per ſuoi prio-
,, cipali miniſtri huomioi di Chieſa.

,, Coo la diſtributione de gli honori poò
,, la Maeſtà Voſtra molto ſtabilire le coſe
,, ſue, et riordinare il governo, facendo ſem-
,, pre elettione de' migliori, et ſopra tutto
,, de' Catholici, et a queſti moſtrandoſi ma-
,, niſeſtamenre inclinata: perchè ciò darà lo-
,, ro cuore di farſi inanti, et ſervire la Mae-
,, ſtà Voſtra; er gli hererici o reſtaranno a
,, dietro o abandonaranno in poco tempo
,, l' hereſia. Nè s' ha d' havere rimore, che
,, per una tale inclinatione di Voſtra Mae-
,, ſtà verſo i Catholici da gli heretici naſca
,, movimenro alcuno: perchè non hanno nè
,, capi baſtanti, oè forze, nè unione da
,, farlo; et lo ſtato di queſto regoo oon lo
,, comporta: dove è tanta equalità, et dove
,, ogn' uno ha da ritenere et riconoſcere o-
,, gni coſa dal Rè. Di motivo ſi haverebb-
,, be a dubitare, quando Voſtra Maeſtà com-
,, partiſſe gli honori con gli heretici: ſi perchè
,, alienarebbe quelli, che le ſono fideli, dan-
,, do i premij loro a gli adverſarij ſuoi, et
,, sì perchè renderebbe eſſi adverſarij et
,, più potenti conrra di lei et più inimici:
,, perciochè, non potendoſi eſſi perſuadere di
,, eſſere da lei honorati per amore, crede-
,, ranoo, che la ſi mova ad honorarli per ti-
,, more, er procureranno di fare in modo,
,, che la Maeſtà Voſtra gli habbia ſempre
,, da temere: il che è molto lontano da la
,, grandezza de l' animo di Voſtrà Maeſtà.

,, Sopra tutto ponga principal cura ne la
,, nominatione de' Veſcovadi: perchè queſto
,, importa più d' ogn' altra coſa et a la
,, ſalute de l' anima et al ſervitio tempo-

,, ra-

Digitized by Google

niciem , Auſtriae civitatum populis permitteretur ; foedus adverſus Turcam inter Chriſtianos Pri. cipes ineundum . De his omnibus quater intra paucos annos , miſſus eſt in Germaniam Legatus ad Maximilianum Caeſarem , qui etiam fue-

,, rale di Voſtra Maeſtà . Nominando perſone
,, religioſe et zelanti del ſervitio di Dio ,
,, ne ſentirà la Maeſtà Voſtra dui ſingulariſ-
,, ſimi frutti : l' uno , che da l' eſſempio buo-
,, no de' Prelati, et dal governo buono ne le
,, Chieſe , ne ſeguiteranno coſtumi buoni nel
,, populo , et l' eſtirpatione de l' heretia , et
,, conſeguentemente la grandezza di queſto
,, Regno et di Voſtra Maeſtà , che haverà
,, quieti et obedienti i ſudditi

,, L' altro , che i Veſcovi huooi ſaranno
,, ſempre uniti et obſequenti a Voſtra Mae-
,, ſtà , et contenendo loro la metà del Se-
,, nato , et quella metà , che è di maggior
,, grado , con eſſi potrà la Maeſtà Voſtra ſu-
,, perar ſempre tutte le difficultà , che le ſoſ-
,, ſero moſſe ; anzi non ſarà in tal caſo , chi
,, ardiſca di movergliele : onde haverà il
,, governo libero , da poterlo indrizzare a glo-
,, ria di Dio , et ſalute de i ſuoi ſudditi .

,, A l'incontro, quando l'elettione de' Veſcovi
,, foſſe di poco zelanti del ſervitio di Dio, non
,, ſolo ſeguiria de lo ſcandolo ne' populi dal
,, mal eſſempio loro , ma ſpeſſe volte per
,, loro privati intereſſi s' uniriano a gli ad-
,, verſarij di Voſtra Maeſtà , et la diſturba-
,, rebbono et impedirebbono grandemente .

,, In tutta la diſtributione de le dignità
,, et de gli offitij , dimoſtri la Maeſtà Voſtra ,
,, due ſorte di perſone principalmente ſia per
,, eleggere et haver care , quelle , che ſiano
,, atte al governo , & quelle , che ſiano buone
,, per la guerra : et faccia , che ogn' uno co-
,, noſca , che queſte ſono le due porti , per
,, le quali ſi ha da intrare a la ſua gratia .

,, Ne i conventi particulari de le provintie
,, ſi generano quelle nuvole , che ſan poi le
,, tempeſte nelle Diete generali : perchè in
,, eſſi dominano , da alcuni anni in quà , i
,, più ſeditioſi heretici , et , ſuggendo i Ca-
,, tolici i contraſti et i travagli , ſi ritirano ,
,, et o non vengono a i conventi , o non ſi
,, meſcolano molto nei negotij et nelle con-
,, teſe : onde reſta libero il campo a i più
,, turbulenti . A queſto è neceſſario , che la
,, Maeſtà Voſtra tenga mano , che ſpinga ,
,, et faccia animo a i Catholici , et a i miglio-
,, ri , che abbracciano le coſe publiche , et
,, promova et metta inanzi quelli, che l' ab-
,, bracciaranno , et s' opporranno alla au-
,, datia de' ſeditioſi . Con queſta via ſi crea-
,, ranno ſempre nelle provintie i nuntij Ca-
,, tholici , et ſi quieterà la Republica , et
,, la Maeſtà Voſtra ne le Diete condurrà i
,, negotij , che vorrà , pacificamente .

,, Gran ſervitio de la Maeſtà Voſtra ſarà
,, havere uniti a ſe et fra loro i Lituani
,, et Maſoviti : perchè ſono due nationi di
,, tanto nervo , che col preſidio loro la Mae-
,, ſtà Voſtra potrà ſempre tener grand' au-
,, torità nel Regno, et riprimere i mali hu-
,, mori , che ſi moveſſero contra l' authorità
,, ſua . Guadagnare queſte due nationi non è
,, difficile : perchè , quanto a i Lituani , ſono
,, ſempre in potere di doe o tre Capi loro ,
,, i quali non ſarà mai difficile a Voſtra
,, Maeſtà d' acquiſtare . La Provincia di Ma-
,, ſovia è quaſi tutta Cattolica , et ſi è mo-
,, ſtrata , ne l' elettione , devotiſſima del no-
,, me di Voſtra Maeſtà , et è poco ric-
,, ca : onde col favorire le coſe publiche de
,, la lor provintia , et col promovere de' Ca-
,, pi di quella nobiltà , ſi renderà fideliſſima
,, a Voſtra Maeſtà .

,, Grandiſſima forza a regolar queſto Re-
,, gno , et dargli quella forma et quei co-
,, ſtumi , che piaceranno alla Maeſtà Voſtra ,
,, haverà l' eſſempio de la Maeſtà ſua ſteſ-
,, ſa : perchè ſe alcuno populo è immittato-
,, re del ſuo Rè , queſto è ſopra tutti gli al-
,, tri . Onde moſtrandoſi la Maeſtà Voſtra ,
,, come ha fatto ſempre , Rè veramente Ca-
,, tholico et bellicoſo , oſſervante de la reli-
,, gione , et , quando è tempo , anco dedito a
,, gli eſſercitij militari , ſi maraviglierà del
,, gran frutto , che vedrà toſto naſcere da un
,, così facile et così piacevole rimedio .

,, Con queſti mezzi in breviſſimo tempo
,, ridurrà la Maeſtà Voſtra queſto Regno
,, a maggior grandezza et maggior tranquil-
,, lità , che ſia ſtato mai , con grandiſſima glo-
,, ria ſua , et con ſalute di tanti populi et
,, di Voſtra Maeſtà ſteſſa , la quale , con at-
,, tendere a ſtabilirſi un regno così grande in
,, terra , ſe ne acquiſterà un' altro molto
,, maggior et più pretioſo nel Cielo .

fuerat placandus, quod iniquo animo tuliſſet, Coſmo Mediceo a Pio V. Magni Ducis cognomentum fuiſſe inditum, quod ejuſmodi cognomentis & appellationibus quemquam afficere, ad Imperatorem, non autem ad Romanum Pontificem, pertinere contenderet. In his omnibus adfuit Antonius Maria, neque quidquam ſine ejus conſilio geſtum eſt. Sentiebat enim Commendonus, quantae ſibi ejus opera eſſet utilitati ornamentoque. Neque id Regem Henricum fugit; qui magnis ad ſe illum pollicitationibus, ſemel, iterum ac ſaepius, invitavit, ut ejus opera, quemadmodum expertus fuerat, egregia atque fideli uteretur. Sed nulla tam luculenta conditio inventa eſt, quae illum potuerit a Cardinali Commendono divellere; cui ſoli, neque alteri cuipiam, quoad viveret, ſuas operas deberi exiſtimabat. Qui Cardinalis, cum de referenda tot tantiſque illius in ſe meritis gratia cogitaret, ſi non pari, grato tamen aliquo munere; die quodam ad ſe vocatum donavit ſyngrapho[16], in

✠†††† 2 quo

16 Ital. epit. „ Per mentre il Cardinal „ Commendone una volta ſtette malato à „ morte, chiamò a ſe detto Monſignore, „ & gli diſſe: „„ Tu vedi, ch' io ſtu malato à morte, e non ti ho mai ricognoſciuto di coſa alchuna. Però io t' ho fatto queſta poliza di ſei milia ſcudi, acciò tu gli pigli dal banco, & te ne poſſa aiutare nelli tuoi biſogni. „„ Monſignore con quella grandezza d' animo, ch' è ſtata ſempre ſua propria, preſe quella poliza, e la ſtracciò in preſenza di detto Cardinale, dicendogli: „„ Io ſervo V S. Illuſtriſs. per mero amore e affetto, che porto alla ſua perſona, & non per ſperanza di premio „„ Attione degna di un tant'huomo! „ Quod quidem factum multo admirabilius debet videri, ſi (quod Epitomes auctor narrat, Erythraeus praetermiſit) graviter ac periculoſe aegrotante Commendono, contigit. Nam, ſi valentis vigentiſque munus Gratianus repudiaſſet, relinquebatur illa tamen ſuſpicio, majorum praemiorum in poſterum tempus exſpectatione atque ſpe, magnitudinem illam animi prae ſe ferre eum voluiſſe. Cum vero ex gravi morbo decumbentis, jam jamque, ut opinio erat, morituri, liberalitatem adſpernatus eſt, profecto declaravit, neque rem ſe, neque ſpem ullam, ſed unum officium unamque honeſtatem ſequi. Sed in ſcutorum numero Epitomes auctor erravit, vera prodidit Erythraeus. Manet in hanc diem, atque adeo in manibus meis eſt, ſyngrapha, ipſa illa a Gratiano duas in partes conſciſſa, Commendoni manu ſigilloque conſignata. Atque ea quidem digna eſſet, quae ubique terrarum circumferretur, oſtendereturque tantum atque inſigne hinc liberalitatis, illhinc magnitudinis animi monumentum. Quod quando fieri non poteſt, ſatis nos quidem habeamus illam hoc loco religioſe deſcribere, & poſterorum etiam memoriae prodere.

„ Nos Joannes Franciſcus, tituli Sanctae „ Mariae Angelorum in thermis Presbyter „ Cardinalis Comendonus (*ſic*) ſponte & ex „ mera noſtra libera poteſtate, ob multiplicia „ ſervitia nobis per Antonium Mariam Gratianum, Secretarium noſtrum, iam a pluribus annis nobis (*ſic*) in penſa, & quae eum „ in futurum impendere ſperamus, remunerationis alicuius beneficio ipſum complecti „ volentes, in & ſuper omnibus & ſingulis „ bonis mobilibus & immobilibus, etiam in „ alma urbe ac alias ubilibet exiſtentibus & „ conſiſtentibus, ſummam ſcutorum quatuor „ mil-

quo erat perſcriptum, ut ab argentario quatuor ſcutorum millia numerata perciperet: quae vellet eſſe quaſi mercedem laborum, quos pro ipſo ſuſcepiſſet; ſimulque petebat ab eo, ne hanc, quamvis exiguam, ſuae in ipſum voluntatis ſignificationem aſpernaretur, ſed illud, quidquid eſſet, aequi bonique conſuleret. Cui Antonius Maria reſpondiſſe fertur: Quidquid feciſſet, ſe honoris ſui gratia feciſſe, verum, ſi res ad calculum revocaretur, bene inita ſubductaque ratione, non par inveniretur ratio acceptorum atque datorum: nam, ſe multo illi plura debere, profitebatur, quam ipſe ab illo accepiſſet: illum vero dolorem ſe non poſſe diſſimulare, quod cerneret, eorum ſe loco ac numero haberi, qui mercenariam ipſi operam darent: ſe enim, nihili antea hominem, ejus opera atque labore, factum eſſe alicujus precii, ipſique Reipublicae inventum eſſe, in uſu, probiorem: ac, petita ab eo demiſſe & humiliter venia, ſyngraphum conſcidit. Admiratus Cardinalis magnitudinem animi, ſpernentis id, cujus alii cupiditate abrepti fidem jurisjurandi, religionem, juſtitiam, bonam famam exiſtimationemque contemnunt, non ita multo poſt [17] locupletem Saxiferrati Abbatiam, ex qua bis mille ſcuta quotannis redibant, ſibi detractam, eſt illi, quamvis invito ac repugnan-

„ millium eidem Antonio Mariae donamus, „ concedimus & largimur, etiam titulo purae „ & irrevocabilis donationis, ita, ut per ipſum Antonium Mariam ipſa quatuor „ millia ſcuta ex ipſis bonis levari & exigi „ libere poſſint: promittentes, prout per „ praeſentes promittimus, huiuſmodi donationem perpetuo ratam & gratam habere. In quorum fidem praeſentem cedulam „ manu noſtra ſubſcriptam & noſtro parvo „ ſigillo munitam fecimus Romae in aedibus noſtris die 12. menſis Iunii MDLXXXI. Pontificatus Sanctiſs. Domini Noſtri D. Gregorii Papae XIII. anno decimo. Ita donamus Io. fr. Card. Commendonus. „

17. Ingenioſe magis atque concinne, quam vere, hoc dictum eſt ab Erythraeo. Syngrapham Commendonus Gratiano obtulerat, quod vidimus, die 12. menſis Jun. an. 1581. Sanctae Crucis autem apud Saxoferratum Abbatiam, ſibi detractam, eodem menſe ſuperioris anni 1580. illi fuerat elargitus. Habeo plurimas in eam rem Gratiani epiſtolas: unam ad ejusdem Abbatiae Monachos Kal. Julii an. 1580 Roma datam proferam.

„ La conſolatione, che le Paternità voſtre „ hanno de la renuntia, che il Cardinal noſtro „ padrone ha fatto de l' Abbadia di S Croce in „ perſona mia, & la buona volontà, che mi „ dimoſtrano, mi è ſommamente cara, & „ ne rendo a le Paternità voſtre molte gratie. Et, ſe accaderà coſa, in che io poſſa „ adoperarmi a ſervitio loro in commune „ & in particulare, lo farò ſempre così volentieri, come per proprij & veri fratelli „ miei. Et noſtro ſignor Dio conſervi & „ proſperi le Paternità voſtre tutte ne la ſua „ ſanta gratia. Di Roma al 1. di Luglio „ 1580. „

Digitized by Google

gnanti, elargitus. Mortuo Cardinali,[18] Sixtus V.[19] uſus eo eſt in latinis litteris ſcribendis. Quo in munere perquam diligentem ac laudabilem illi operam dedit[20]. Poſt cujus mortem,

18 De Commendoni morte, quae Patavii contigit, haec Gratianua in ejus vitae lib. IV. cap. 18. ,, Ad VIII Kalendas Januarii,
,, natali die Chriſti, anno 1584. aetatis ſuae
,, ſexageſimo, Sacria religioſe ac pie, ut
,, videbatur, cum interfuiſſet, peractia iia,
,, capturus cibum conſedit, &, repente col-
,, lapſia omnibus membria, ſupinua cecidit.
,, Strato illatus, eum diem & noctem inſe-
,, quentem juxta mentia ac ſenſuum expera,
,, atrocibua moribua & colluctationibua vo-
,, lutatus, poſtridie ejua diei, eadem ferme
,, hora, qua corripuerat eum morbus, foede
,, miſerabiliterque oculis atque ore diſtorto,
,, ad vitae finem pervenit, genere mortis,
,, quale ipſe minime optaverat. ,,

19 Ital. Epit. ,, Doppo la morte del
,, Commendone e di Papa Gregorio XIII,
,, nella creatione di Papa Siſto ſubbito fu
,, chiamato al ſuo servitio, con carico di
,, Segretario: dove hebbe occaſione di far
,, cognoſcere il valor ſuo & l' eccellenta del
,, ſcrivere & del negoriare, non ſolo dal
,, Papa iſteſſo, ma da tutti i Rè e principi
,, Chriſtiani, dove arrivavano le ſue lettere,
,, ſcritte con quella eccellenza del dire e
,, con quel ſtile terſo e proprio in tutti ij
,, ſuggetti, che da tutti, che hanno havutu
,, notizia di tal profeſſione, ſono ſtate ap-
,, provate per le più eleganti & più giudi-
,, tioſe, che mai al tempo ſuo ſieno uſcite
,, fuori. Nel tempo, che ſervì Papa Siſto,
,, ſcriſſe in lingua latina la vita del detto
,, Papa con molta eleganza, appruvata dal
,, Papa iſteſſo, & reputata per compoſitio-
,, ne rara da tutta la Corte di Ruma ,,
Manuſcriptum hujus vitae exemplar eſt in meis manibua, aliquando a nobis vulgandum. Sixti vitam deducit non niſi ad annum Pontificatus ejus primum: quo uno anno tam multae ab eo geſtae rea ſunt, ut plurimorum annorum inſtar habere poſſint. Incipit: ,, Sixto quinto, Pontifici Max paren-
,, tea probi hominea atque innocentea fuere:
,, ſed humilea adeo atque inopea, ut vitam,
,, quotidianae operae labore, & alieni parvi-
,, que agri cultura tolerarent, filiumque, pri-
,, moa aetatia ineuntis annos in eadem humi-
,, litate habitum, in Franciſcanorum fami-
,, liam tradidiſſe pro magno fortunae atque
,, domua incremento duxerint. ,, Deſinit:
,, Atque haec, quae & numero & genere
,, magna videntur, majora mirabilioraque
,, fuerint, ſi paucia menſibus patrata atque
,, intra vertentis anni ſpatium concluſa repu-
,, taveris. Multa praeterea & decreta ſalu-
,, briter, & geſta magnifice, & dicta reſpon-
,, ſaque ſapienter ab eo ſunt, quae peraequi
,, omnia, ſummas modo rerum percurrenti
,, notantique, mihi neceſſe non fuerit. Tum
,, dicentur nobis plenius, cum acta ejus ma-
,, jori paratu ordiri & prodere memoriae
,, experiemur Quod & facturi pro viribus
,, noſtris, ſi vita ſuppetet, omni conatu ſu-
,, mus, & ipſe ingentia animo complexus,
,, nec ulla mediocri contentus gloria, uberem
,, decoria ingeniis materiam praebiturua e-
,, gregia de ſe condendi volumina videtur. ,,
Abſolvendi operia conſilium abjeciſſe cum argumento eſt, quod inter ejua acripta nihil praeterea de Sixti vita repertum ſit. Et aliquam inter utrumque offenſionem interpoſitam, reliqui Pontificatus annis, ſuſpicor: praeſertim quum videam libro hujus vol. VII. pag. 215. Sixti pontificis quaedam facta paullo iniquius, &, ut arbitror, minus vere interpretatum eſſe Gratianum.

20 Non unam ſcribendarum litterarum operam dediſſe Sixto Gratianum, ſed in variia honorificiſque procurationibua, illius juſſu, verſatum fuiſſe ex Italica epitome intelligimus. ,, Papa Siſto diede la legatione di
,, Bologna al Cardinal Montalto, ſuo nipo-
,, te: et perchè era giovane, gli diede, che
,, ſopraſtaſſero alli negotij di quella legatio-
,, ne importantiſſima, Monſignor Patriarca di
,, Hyeruſalemme, & Monſignor Gratiani,
,, come huomini più atti nella Corte di Ro-
,, ma a ſuſtentare il' peſo di tanto gover-
,, no al Cardinal Montalto, quale, occupato
,, in altri negotij importantiſſimi del Ponte-
,, ficato, laſciò ſempre la cura del' governo
,, della legatione di Bologna a' detti dua
,, Prelati, huomini intelligentiſſimi, & che
,, governorno con molta prudentia quella le-
,, gatione Papa Siſto l' anno 1589. lo man-
,, dò a Milano, per trattare e conchiudere
,, il parentado con la Signora Conteſſa Som-
,, ma-

tem, eodem gradu fuit apud Alexandrum Cardinalem Montaltum, eique in quatuor illis conclavibus, quae deinceps conſecuta ſunt, affuit; in ejuſque opera Clementi VIII. ad Pontificatum Maximum adipiſcendum, longe maximus uſus fuit.

,, maglia, per il' Principe Peretto, ſuo ni-
,, pore: & cnn quella deſtrezza, che era ſo-
,, liro trarrare tutti li negorii conchiuſe det-
,, to parentado . . . & a nome di detto
,, Principe Peretti la ſposò con ſua procura.
,, Et permenrre commorò per detta cauſa a
,, Milano, compoſe e riconcilió alchune diſ-
,, ferenze, che erano nate fra il Duca di
,, Savoia, & il Duca di Manrova: al' quale
,, Monſignore l' uno et l' altro di dette Al-
,, tezze rimaſero molto obligati: havendo co-
,, noſciuto la deſtrezza & maniera del' ne-
,, gotiare di detto Prelato, veramente rara
,, e ſingulare a ij rempi ſuoi. Permenrre
,, ſtetre a Milano a compire i detti negotij,
,, ſnceſſe la morte di Papa Siſto: per il qua-
,, le accidente fù sforzato tornarſene a Ro-
,, ma dopoi che fu creato Papa (*prius quidem Vrbanus VII. qui dies modo duodecim in Pontificatu vixit*) ,, Gregorio XIIII. e ſtette in
,, Roma tutto il tempo del ſuo pontefica-
,, to. ,, Qui tamen Pontificatus novem menſes, quemadmodum Innocentii IX. qui proxime conſequutus eſt, duos non exceſſit. Sed valde vereor, nt ea, quae de controverſia inter Sereniſs. Sabaudiae ac Mantuae Duces in Epitome ſignificantur, in Chriſti annum 1589 Sixtique Ponrificatum inciderinr. Valde etiam vereor, ne compoſitio inter eos non ſatis ex ſententia Gratiano proceſſerit. Vtriuſqne Sereniſs. Ducis litteras autographas habeo ad illum datas anno 1595. Pontifice Clemeore VIII. in quibus de controverſia inter eos quadam, minime tum quidem compoſita, agitur. Conſideret eas Lector, videatque, ſi tamen poterit, quid hac de re ſentiendum ſit.

,, Illuſtre & Molto Reverendo. Mi è
,, ſtato caro intendere dalla letrera di V. S.
,, ſcrittami alli 18 del paſſato l' ufficio, che
,, d' ordine di Noſtro Signore mi dice haver'
,, ella fatto col Sig. Duca di Savoia, col
,, quale le ragioni mie ſono così porenti et
,, chiare, che, biſognando, ſi faranno buona
,, ſtrada. Con tutto ciò non nego, che non
,, ſia per differire aſſai alla pia mente di
,, S. Santità, per quanto comportarà il giuſto
,, & honeſto, reſtando inſieme col dovut'
,, obligo a V S. dell' amorevole miniſterio,
,, che mi ſcrive haver in ciò preſo: coſa, che
,, con rutto dica haver farto per ubbidire a
,, commandamenti di S. Santità, mi dà non-
,, dimeno certa caparra della ſua buona vo-
,, lontà verſo le coſe mie. Et qui col fine
,, di queſta mi racconmando et nffero a
,, V. S. con tutto l' animo. Di Mantova li
,, 15. di Luglio 1595.
,, Di V. S.

,, Come fratello
,, Il Duca di Manrova. ,,

Molto Illuſtre & Revereudiſs. Sig.

,, L' impedimento, che mi è ſopravenuto,
,, d' andare all' eſpugnarione del Forte di
,, Mirabocco, hà fatto ritardare la riſpoſta,
,, ch' io doveva fare à V. S. Reverendiſs.
,, dell' uno & l' alrro particolare di ſua le-
,, gatione. Hora ſcrivo a ſua Santità, quan-
,, ro alla benigna ſua eſſortatione & richie-
,, ſta di concorrere con gli altri Principi in
,, agiuto per la guerra contra il Turco, ca-
,, pital nemico de' Chriſtiani. Ritrovandomi,
,, come già diſſi a V. S Reverendiſs carri-
,, caro molti anni fà di queſta guerra contro
,, heretici, per diſeſa de' miei ſtati, anzi per
,, ricuperatione de' molti lunghi, che già era-
,, no ſtati da' Nemici occupati, come la San-
,, tità di Noſtro Signore ne è informata,
,, non poſſo, come ſaria mio deſiderio, ac-
,, correre al commune pericolo, anzi havrei
,, io biſogno dell' aiuto d' altri, ſendo que-
,, ſta guerra non tanto per diſeſa de' miei ſta-
,, ti, che della ſede cattolica & Santa Chie-
,, ſa romana: per la quale, come devotiſſi-
,, mo figlinolo, ad imitarione de miei An-
,, teceſſori, ſon pronto ſpendere la vita &
,, ſtati. Sichè ſi degnerà Sua Santità haver-
,, mi per ſcuſaro in queſta occaſione, come
,, per ſua benignità ſpero farà, dolendomi
,, infinitamente, che per hora io non poſſa
,, obbedire alla giuſta & amorevole ſua ri-
,, chieſta.

,, Quan-

Digitized by Google

fuit[21]. Id quod Clemens non diſſimulavit, ſed ſaepe, multis audientibus, dixit, Se Antonii Mariae in agendo dexteritati, prudentiae diligentiaeque Pontificatum referre acceptum. Quapropter ornabat eum officiis beneficiiſque pluribus. Nam & Epiſcopum Ameriae creavit[22], quod ſuperiori Epiſcopo mor-

,, Quanto poi al particolare della contro-
,, verſia co'l Signore Duca di Mantoa, per
,, lo ſtato di Monſerrato, V. S. Reverendiſs.
,, ſarà contenta reſerire à Sua Santità, ch' io
,, ſon ſtato ſempre prontiſſimo di rimetter
,, detta controverſia all' amicabile terminatione
,, tione di ſua Santità: & à queſto effetto
,, mandai da eſſa il Bagnaſacco mio patri-
,, moniale già un'anno fà ad informare ſua
,, Santità delle mie dimande & pretenſioni
,, ſopra detto ſtato & Marcheſato. Et in
,, oltre dal Conte Martinengo fù fatta qual-
,, che propoſitione circa l'accommodamento,
,, che ragionevolmente gli pareva che ſi po-
,, teſſe fare, ſe ben non nè haveva commiſ-
,, ſione. Sopra di che dalla parte del Sig.
,, Duca di Mantoa mai ſi è inteſa alcuna
,, propoſitione. Et hora non havendo V. S.
,, Reverendiſs riportato da eſſo Sereniſs. Du-
,, ca alcuna reſolutione & buona riſpoſta, ma
,, ſolamente ſi ſtà nei termini generali, mi
,, dà a credere, che in eſſo Duca non vi ſia
,, quella buona volontà & intentione, che
,, ſempre ſi è preſuppoſto. Et perciò altro per
,, hora non ho che dire ſopra queſto, ſe non
,, aſpettare, che ſi vegga in eſſo Sig. Duca
,, miglior diſpoſitione & riſolutione, baſtan-
,, do intanto, che ſua Santità habbia cono-
,, ſciuto il deſiderio & buona volontà mia
,, in queſto particolare, aſſicurandola, che
,, mi troverà ſempre prontiſſimo ad ob-
,, bedirla: & ſe ben non ne ſeguiſſe altro,
,, non laſcierò però di reſtar obligatiſſimo
,, a S. Santità di tanta gratia, che mi ha
,, fatto d'impiegarſi in queſta cauſa, haven-
,, dune anco trattato quà con Monſig Non-
,, tio, conforme à quello, che ſi riſolſe con
,, V. S. Reverendiſs come credo, che lui ne
,, ſcriverà alla Santità ſua. Con qual fine
,, a V. S. Reverendiſs. offerendomi di cuore,
,, prego il Signore, che la conſervi. Di To-
,, rino li ix. di Luglio 1595.

,, Al commando & piacer di V. S. Molto
,, Illuſtre, e Reverendiſs.
,, Il Duca di Savoia. ,,

21 Qua de re illa ſunt in Ital. Epit.
,, Dopo la morte di Gregorio (XIIII.)
,, menato in conclave dal Cardinal Montal-
,, to, dove dimoſtrò il valore et l'acortez-
,, za ſua del negotiare, quale era cognoſciu-
,, ta arrivare à tal ſegno da quelli Illuſtriſ-
,, ſimi, che erano allhora in conclave, che lo
,, dimandavano il Cardinale dalla beretta ne-
,, gra: e faceva più rumore il ſuo negotiato
,, in conclave, che non faceva quello di die-
,, ci Cardinali inſieme: et ſeppe tanto bene
,, operare, che gli ſuceſſe ſecondo il ſuo
,, penſiero di far riuſcire Papa il Cardinale
,, Aldobrandini, quale per via ordinaria non
,, poteva pretender tal grandezza, eſſendovi
,, di molti ſugetti più vechi, e che poteva-
,, no pretendere più di lui: ma ſola la de-
,, ſtrezza et la diligenza di Monſignore
,, Gratiani ſuperò tutte le difficultà, che
,, potevano far oſtacolo à tanto negotio, et
,, lo fece riuſcir Papa: che permentre ha-
,, veva adultimato il negotio, et che ma-
,, gnava ſeco col detto Cardinale Aldobran-
,, dini in conclave, et che gli diſcorreva
,, della pratica, che havevi fatta per farlo
,, far Papa, gli diſse: ,,, Hora vertanno gli
,,, tali et tali Cardinali, per menarvi in ca-
,,, pella, a farvi Papa: ,,, ſicomme poi
,, ſuceſſe, avanti, che finiſſero di magna-
,, re: che dopoi il Papa, quando Monſignore
,, gli andò à baciare ij piedi, che era ſtato
,, dua giorni doppo la ſua aſſuntione al Pon-
,, tificato, gli diſſe: ,,, Monſignore, voi
,,, fate ij Papi, et non gli tornate à rivede-
,,, dere: ,,, et gli ſoggiunſe: ,,, Io ho co-
,,, gnoſciuto, quanto havete operato per me,
,,, per condurmi a queſta grandezza. Dovete
,,, ſapere, che io ſon huomo grato, et che
,,, ricognoſco li beneficij: però, quando ſarà
,,, tempo, vedrete, che noi faremo dimon-
,,, ſtratione verſo la perſona voſtra, ſicom-
,,, me meritano le voſtre qualità, et l'af-
,,, fettione, che ci havete ſempre moſtrata. ,,,
22 Eadem Epitome: ,, Il primo Veſcovo,
,, che faceſſe Clemente, fu il ſuo Confeſſo-
,, ro; il ſecondo fù detto Monſignore: al
,, qua-

Digitized by Google

mortuo eſſet alter in illius locum ſubrogandus, & Nuncium
ad

,, quale toccò in ſorte la vacanza del Veſco-
,, vado d' Amelia . Che ſe la fortuna ſua
,, voleva , che fuſſe vacato il maggior Ve-
,, ſcovado del mondo, tanto toccava à lui .
,, Andò ſubbito comme buon paſtore alla ſua
,, Reſidenza, dove preſe il governo di quella
,, chieſa, con molta diligenza & acortez-
,, za facendo molte ſpeſe negli adornamenti
,, della ſacreſtia & della Chieſa : dove fe-
,, ce ſpeſe groſſiſſime , & ſubbito ſi miſe à
,, far edificare l' abitatione del Veſcovo, che
,, per prima vi era molto incommoda e ſtret-
,, ta : dove ſpeſe più di duamilia ſcudi , di
,, modo , che , frà la fabrica & le ſpeſe della
,, chieſa, ſpeſe più di tremilia ſcudi : di mo-
,, do , avanti guſtaſſe niente dell' intrate di
,, detta Chieſa , vi ſpeſe di ſuo detta ſom-
,, ma : attione degna di lui : & non fece
,, comme ſi ſol fare da molti , che ſi tira l'
,, entrate , & non ſi penſa al' beneſitio del-
,, la Chieſa et delle fabriche, ſe bene ſi ve-
,, deſſero andare à terra . ,, Sed de Ponti-
ficis Confeſſario , in Epiſcopum ante Gra-
tianum adlecto , ipſi potius Gratiano creden-
dum ; qui in litteris die 22 Febr. an.
1592 Roma ad Palamideſſium datis : ,,
,, Debbo bene , *inquit* , reſtare eternamente
,, obligato a la benignità , che ha dimo-
,, ſtrato noſtro Signore verſo la mia perſona ,
,, havendomi non ſolo honorato di queſto
,, grado , ma propoſtolo per ſe ſteſſo , &
,, con parole piene di humanità , & voluto ,
,, ch' io ſia il primo parto ſuo . ,, Quod i-
dem in aliis ad alios litteris confirmat . De
tempore autem , quo Amerinum Epiſcopatum
Gratianus adeptus eſt , Vghellus in ſua *Italia
ſacra* illa prodidit : ,, Clemens VIII. . . . . .
,, Gratianum , de Eccleſia optime meritum ,
,, Amerinum adlegit pontificem die 17.
,, Febr. 1592. ,, Neque dies neque annus
hominem diligentem fefellit . Sunt apud me
autographae Gratiani litterae ad Praeſulem
Cocchium, Roma die 10 Febr. an 1592 datae,
quarum particula hujuſmodi eſt . ,, Piac-
,, que di più a la Santità ſua *l' altro hie-
,, ri* di promovere la perſona mia a la Chie-
,, ſa d' Amelia , & di farlo per ſe ſteſſa , &
,, con parole più honorifiche aſſai del merito
,, mio , & par , che ſi ſia anco laſciato in-
,, tendere di volerſene ſervire &c. ,, Qui die
19. Februarii an. 1592. ſcribit , ſe nudiuster-
tius eſſe renunciatum Epiſcopum , is pro-
fecto renunciationis diem decimumſeptimum
ejuſdem anni deſignat . Sed neque dies ne-
que annus adſcriptus litteris Ferdinandi Ma-
gni Etr. D. III. (quas item autographas
apud me habeo , quibuſque Amerinum E-
piſcopatum Gratiano gratulatur) videtur aut
cum anno aut cum die , ſive ab Vghello ſi-
ve etiam ab ipſo Gratiano in ſuis litteris
prodito , conſentire . Recitabo Ferdinandi lit-
teras .

Don Ferdinando Medici Gran Duca
di Toſcana .

,, Illuſtre & Molto Reverendo Monſi-
,, gnore . Havendo inteſo da' miei Miniſtri
,, la continuatione della affettuoſa volontà ,
,, quale ha moſtro nel paſſato Conclavi
,, verſo il ſervitio mio , hò voluto con
,, queſte quattro righe rendergliene gratie ,
,, & inſieme rallegrarmi ſeco , come faccio ,
,, della promotion ſua al Veſcovado di A-
,, melia , offerendomeli di cuore per ogni
,, ſuo commodo : che Dio la feliciti . Di Pi-
,, ſa el dì 10. di Febbraio 1591.

,, Al Piacere di V. S.
,, Il Gran Duca di Toſcana .

Duplex ſolvendus nobis eſt nodus , alter
de die , alter de anno : uterque primo aſpectu
difficilis ac permoleſtus . Nam die 17 Febr.
an. 1592. renunciato Epiſcopo qui potuit Ferdi-
nandus die 10. Febr an 1591. de ejuſmodi
renunciatione gratulari ? De anno facile eſt
reſpondere : quem quum Florentini non ab
Januarii prima die , ut fere reliqui , ſed
a quinta et viceſima Martii , ex vetuſta gentis
conſuetudine , auſpicentur , intelligimus , Fe-
bruarium menſem in anni 1592 initia apud
alias gentes incurrentem , apud eos in extre-
ma anni 1591. incidere ; ut diverſa numeran-
di appellandique ratione unus atque idem an-
nus ſignificetur . De die autem ſic mihi res
poſſe expediri videtur . Antequam die 17.
Febr Gratianus Epiſcopus a Pontifice Max.
Romae renunciaretur, potuit Ferdinandus (quod
Principes ſolent) id fore , Pontificis ipſius
litteris , Piſis cognoſcere , de eaque renuncia-
tione , quae certo futura erat , Gratiano gra-
tu-

ad omnes [23] primum Chriſtianos Principes, foederis cauſa feriendi contra Turcas, deinde ad Rempublicam Venetam miſit [24]. Vbi, maxime duabus in rebus graviſſimis, ejus virtus

✠††††† elu-

tulari. Quod qnidem ita contigiſſe, autographae hae deſignati Epiſcopi ad eum litterae ſatis, ut reor, oſtendunt.

,, Nel conciſtoro di lunedl paſſato piacqne
,, a noſtro Signore di promovere la perſona
,, mia al Veſcovado d'Amelia. Di che io
,, ero per dar conto a l'A V. col primo or-
,, dinario, conforme a l'obligo de la de-
,, votiſſima ſervitù mia verſo lei. Ma la ſua
,, benignità hà prevenuto la mia intentione,
,, eſſcodoſi degnata ſignificarmi colla lettera
,, ſua de' 10. che le ſia ſtato di piacere que-
,, ſta dimoſtratione di S Beatitudine verſo
,, di me. Io non ſolo di queſto humaniſſimo
,, officio rendo gratie a l'A. V. ma ancora
,, de lo ſteſſo favore fattomi da S. Santità:
,, perchè conoſco molto bene, che tutto mi
,, viene da quella gratia, che à V. A. pia-
,, ce, che io habbia appreſſo di lei, la qual
,, gratia mi ſa anco ſperare, che V. A. re-
,, puti capital ſuo proprio totto quello, che
,, d'honore o di commodo s'accreſce alla
,, perſona mia. Al favor, che di più mi fà
,, l'A. V di gradir l'opera & il zelo mio
,, nel proſſimo conclave verſo il ſervitio ſuo,
,, non dirò altro, ſe non che la ſupplico ad
,, aſpettar da la ſervitù mia in ogni tempo
,, & in ogni coſa la ſteſſa fede & la ſteſſa
,, devotione Et con ogni riverenza & ſom-
,, meſſione le bacio le mani. Di Roma a li
,, 19. di Febraro 1592

Non omittam, quod me Amerini Epiſcopatus mentio admonuit, ut commemorarem. Ante Amerinum, de Roſetano in Etruria Epiſcopatu videtur aliquid cogitaſſe Gratianus: cujus rei injecta mihi ſuſpicio eſt, autographis hiſce ejusdem Ferdinandi litteris lectis.

,, Don Ferdinando Medici Gran-Duca
,, di Toſcana.

,, Molto Reverendo noſtro Dilettiſſimo.
,, Il Sig. Cardinal del Monte, ci ha dato
,, di voi minutamente conto de l'affetto con
,, l'quale nel conclavi paſſato vi ſete ado-
,, perato nelli intereſſi miei. Del che come
,, ſerbarò in ogni tempo grata memoria, con
,, renderne gli effetti, che ſe li deveno, co-
,, sì vi prego a continoare in la preſente o-
,, caſione, aſicuranduvi, che nel Veſcova-
,, do di Groſſetto non mancò in noi buona
,, volontà, ma vi s'interpoſero riſpetti uni-
,, verſali, ch'intenderete, & cognoſcerete in
,, ogni altro voſtro intereſſe. Dio vi conſer-
,, vi. Di Fiorenza li 7. d'Ottobre 1591.

,, Il Gran-Duca di Toſcana.

23 In eadem Ital. epit. ,, Fra pochi me-
,, ſi, che fu mandato alla ſua Chieſa, Pa-
,, pa Clemente lo fece chiamare, et comme
,, quello che lo cognoſceva d'ingegno raro
,, et di molta deſtrezza nel negotiare, lo
,, mandò Nuntio alli Principi d'Italia, per
,, comporre una lega univerſale contro il Tur-
,, ca, inimico comune: il qual' negotio trattò
,, con quella deſtrezza e acortezza di ma-
,, niere, che era ſolito: et tutti gli Principi,
,, co i quali hebbe da trattare, lo cognob-
,, bero per un' huomo raro et di gran valo-
,, re. Se bene per li noſtri peccati non heb-
,, be poi effetto coaì buon' opera: ſe bene
,, il Papa reſtò molto ſodiafatto dell' indu-
,, ſtria et del negotiato ſuo punto. Tornato
,, da queſta carica ſe ne andò alla ſua reſi-
,, denza: dove fù viſitato dal Cardinale Mon-
,, talto: il quale ricevè con quella ſpeſa et
,, ſplendore, che sà tutto il Mondo. ,,

24 Aliqoanto ſuſius Ital. epit ea de legatione. ,, E per prima (*hoc eſt, antequam*
,, *Florentiam Aldobrandino comes adſcitus*
,, *veniret*) era ſtato mandato Nuntio Apo-
,, ſtolico dal papa alla Signoria di Venetia:
,, dove fù tanto acetto, che a ij ſuoi giorni
,, non bavevano mai havuto un Prelato di
,, quel valore & bontà & di quella eſpe-
,, rienza & deſtrezza nel trattare i negotij,
,, che era lui. ,, Quo tempore miſſus ſit, ex Clementia ad Marinum Grimanum, Venetiarum Ducem, proficiſcenti ad legationem Gratiano datis litteris intelligimus.

,, Dilecto filio, nobili viro, Marino
,, Grimano, Duci Venetiarum.
,, Clemens Papa VIII.

,, Dilecte fili, nobilis vir, ſalutem et A-
,, po-

eluxit. Etenim, cum de jure imperioque quaereretur, quod Veneti in Adriatico mari exercent, pro Sede Apoſtolica libellum elegantiſſimum ſcripſit, qui etiam nunc in Tabulario Vaticani Palatii continetur [25]. Neque tamen eo offenſi ſunt Ve-

,, poſtulicam benedictionem. Annos jam ali-
,, quut noſtrum Apoſtolicum Nuntium apud
,, vos egit multis meritis inſignis Praeſul,
,, Venerabilis frater Ludovicus Epiſcopus Lau-
,, denſis, qui in iſtu munere obeundo ean-
,, dem, quam ſaepe alias, nobis & huic ſan-
,, ctae Sedi praeſtitit egregiam fidem & dili-
,, gentiam: & quidem, quemadmodum nobis
,, cumulate ſatisfecit, ita pariter credimus,
,, Nobilitatem tuam multam in eo pruden-
,, tiam, multam virtutem agnoviſſe. Sed
,, quoniam, ut audimus, valetudine minus
,, nunc commoda utitur, de ejus ſalute ſol-
,, liciti cogimur eum revocare a functione
,, iſta, et alterum in ejus locum ſufficere,
,, qui eodem officii munere fungatur. Dele-
,, gimus autem vitae integritate et rerum
,, uſu praeſtantem virum hunc Venerabilem
,, fratrem Antonium Mariam, Epiſcopum
,, Amerinum, Praelatum noſtrum domeſti-
,, cum et Aſſiſtentem, qui gravibus negociis
,, gerendis, in hujus Aulae Romanae luce,
,, tanquam in quodam theatro, multa cum
,, laude diutiſſime eſt verſatus, et cujus fi-
,, des et prudentia veteri familiaritate nobis
,, nota et probata eſt. Is igitur apud Nobili-
,, tatem tuam et Clariſs. Remp. iſtam geret
,, noſtrum et Apoſtolicae Sedis Nuntium, cum
,, facultate Legati de latere, ut mus eſt:
,, quem certe confidimus, multis nominibus
,, tibi et Senatui iſti gratum fore. Cupimus
,, enim noſtram erga vos paternam benevo-
,, lentiam ubique teſtatam eſſe, et omni
,, in re, quae ad vos pertineat, elucere.
,, Cetera uberius exponet idem Nuntius no-
,, ſter; cui in omnibus, quae noſtro nomine
,, cum tua Nobilitate et Senatu iſto tracta-
,, bit, petimus, ut plenam fidem habeas, et
,, eandem prorſus, quam nobis ipſis haberes,
,, ſi tecum praeſentes loqueremur. Tibi, fi-
,, li, divinae gratiae abundantiam a Deo pre-
,, camur, et tibi paterne benedicimus. Da-
,, tum Romae apud S. Marcum ſub annulo
,, Piſcatoris die 23. Feb. 1596. Pontificatus
,, noſtri anno V. ,,

Quo vero tempore Venetam hanc legationem abſolverit, in eaque quanta ſe cum fide quamque e re Eccleſiae Romanae publica geſſeri, ex ipſius Gratiani ad eundem Clementem datis hiſce litteris diſcimus.

,, Beatiſſimo Padre.

,, Arrivò Monſignor Veſcovo di Malfet-
,, ta, mio ſucceſſore. Hieri fece la ſua en-
,, trata, & dimani ſi preſenterà in Collegio
,, con le ſolite cerimonie. Io trovandomi
,, già fuor di queſto peſo, per gratia et
,, benignità di V. Beatitudine, ho giudicato d'
,, eſſer tenuto a darlene con due righe hu-
,, miliſſime gratie, ancora che aperi di do-
,, verlo far fra poco il medeſimo inanzi a
,, i ſuoi SS. piedi. In render conto a V.
,, Santità di queſto carico, poſſo ſolamente
,, affermare d' haver ſervito con ſinceriſſi-
,, ma fede & grande attentione & aſſidui-
,, tà et con affettuoſo zelo del ſuo ſervitio,
,, et di non havermi mai propoſto altro fi-
,, ne, nè mirato ad altro ſcopo, che a
,, queſto. Et ſe a l'affetto della volontà
,, foſſe ſtata pari la ſufficienza et il ſapere,
,, confidarei d' havere intieramente ſatisfatto
,, a la ſanta mente di V. Beatitudine ne
,, la trattatione de' negotii, che ſon corſi
,, in queſto tempo, pur molto gravi, et
,, corriſpoſto a l'opinione, che la s' è de-
,, gnata moſtrar di me. Confido però, che
,, non eſſendo uſcito da queſte fatiche alcun
,, frutto, che meriti d' eſſere accetto a V. S.
,, le ſaranno almeno accette le medeſime fati-
,, che; et che la bontà ſua condonerà il man-
,, camento de l'altre conditioni al buon ta-
,, lento de l'animo et de l'intentione, ch' è
,, ſtato in ogni tempo ſolo fondamento de la
,, fidele, devota et antica ſervitù mia verſo la
,, Santità V. et di quell' umil luogo, che mi
,, ſon ſempre perſuaſo d' havere ne la ſua
,, gratia, et ch' eſſa s' è degnata ſempre di
,, dimoſtrarmi. Il qual loco ſupplicando hu-
,, miliſſimamante V. Santità a contentarſi,
,, che mi reſti ſalvo, anche in quelli pochi
,, giorni, che reſtano al corſo degli anni
,, miei, con la debita ſommeſſione le bacio i
,, Santiſſimi piedi. Di Venetia a li 24. di
,, Novembre 1598. ,,

25 Non modo in eo Tabulario fuit aut etiam eſt is libellus, ſed et in armario

,, meo;

Digitized by Google

Veneti; cumque Alphonſo, Ferrariae Duce, vita functo, Caeſar Eſtenſis, cognatione illi proximus, Ferrariam ſibi deberi contenderet, auctoritate conſilioque perfecit, ne Senatus ille Caeſaris cauſam ſuſciperet, eamque armis tueretur; imo ab eodem obtinuit [26], ut Sedi Apoſtolicae plura armorum genera ad illius belli uſum ſuppeditarentur. Atque conſtat, Clementem habuiſſe in animo in Cardinalium Collegium eum cooptare [27], ac non ſemel, ſed, quoties Cardinalium comitia eſſent habenda, deſcriptum in illis habuiſſe, qui eo eſſent honore cohoneſtandi; ſed ſemper ſententia deſtitiſſe, deterritum a Petro Cardinali Aldobrandino [28], fratris filio, cui [29] cum Magno Etruriae Duce, cujus ille in imperio ac ditione erat, (nam Biturgiae, ut diximus, ortus, quae Magnorum Etruriae Ducum paret imperio, cum primis illius civitatis numerabatur) variae, inquam, diſcordiarum cauſae intercedebant. Verum, cum jam aetate confectus, & podagrae vehementer obnoxius, re ipſa experiretur, Venetum caelum ſibi minus eſſe ſalubre, petiit opere maximo [30] a Summo Pontifice, ut ab ea provincia removeretur: ac, venia impetrata, Ameriam ſe contulit. Quam

meo; quem ego non modo non editurus, ſed ne oſtenſurus quidem cuiquam ſum. Nam, ne edam, res ipſa flagitat, & ea conditione commiſſos mihi eſt, ut ne ejus quidem legendi copiam cuiquam facerem.

26 Non videtur bonos auctores ſequutus Erythraeus, qui talia prodidit, contra quam Gratianus ipſe libro hujus operis XX. teſtificatur „ Militibus, *inquit de Pontificiis*, „ pleriſque arma, et maxime ſclopi, deerant, „ quos petere e Brixia, ubi frequentiſſimae „ armorum officinae ſunt, cupientibus appellati a me Veneti, quod Caeſari large „ conceſſerant, nobis negabant, in tanto „ rerum motu armandos ſuos, & inſtruendas neceſſario armorum apparatu urbes, „ cauſantes: ut mihi clam carius ab ipſarum urbium praefectis coempta ad quatuor ſcloporum millia furto exportare, ipſis quoque nautis, quorum utebar navigiis, corruptis, neceſſe fuerit. „ Sed tamen vera prodidiſſe etiam Erythraeus dici poteſt. Non enim credibile eſt, hanc tot ſcloporum millium exportationem a Venetis magiſtratibus ignoratam. Connivebant igitur: &, ut fuit ſemper Romanae Eccleſiae obſequentiſſima natio, Pontificiae factioni non minus, quam Caeſareae, favebant ac gratificabantur.

27 Ead. epit. „ E' ſtato concerto di tutto il „ Mondo d' eſſer Cardinale: ec gli riuſciva, „ ſe la mala noſtra fortuna non l' haveſſe „ impedito per varij riſpetti di emulationi „ di Principi et di Cardinali.

28 Atqui Cardinalis Aldobrandini perfamiliarem fuiſſe Gratianum ex Ital. Epit intelligimus: „ Dipoi (*nempe poſtquam, legatione ad Christianos Principes contra Turcas conjungendos obita, Ameriam ſe receperat*) fu chiamato dal Cardinale Aldobrandino, che gli faceſſe compagnia, quando andò legato a Fiorenza, per aſſiſtere alle nozze della regina Maria, maritata nel „ re Enrigo III re di Francia. „

29 Scripſiſſe Erythraeum cenſeo *cui variae*. Sequitur enim ex intervallo *variae, inquam*.

30 Ital. Epit. „ Di dove dimandò licenza „ con molta iſtanza dal Papa per partirſi, „ e il

Eccleſiam [31] uſque ad extremum vitae ſpiritum, integritatis, prudentiae ac ſanctitatis fama adminiſtravit, quae ſit numquam interitura, ſed deinceps omnibus., qui in eumdem locum ac numerum venerint, ad ſimilium virtutum exemplum imitationemque victura. Nemini erat moleſtus, nemini gravis; ſed contra, omnibus jucundus, omnibus comis: numquam animos extulit, ſed demiſſe humiliterque ſe geſſit: nemini petenti aditum conveniendi non dabat, ſed omnes ad ipſum aditus cunctis, qui vellent, quibuſvis erant horis aperti: nemo ſe ab eo deſpectum, nemo contra rem ſuam injuria aliquid decretum fuiſſe queſtus eſt umquam; ſed omnibus jus ſuum tribuebat, omnes amplectebatur, omnibus ſe dabat cum magna converſatione: cum triſtibus ſevere, cum remiſſis jucunde vivebat; atque, ad Apoſtoli exemplum, ad cujuſque ingenium, quo omnes lucrifaceret, verſabat ſuam naturam, huc & illuc torquens ac flectens. Nullum honeſti ſermonis genus a ſe umquam alienum duxit, ſed de omnibus rebus, quae in ſermonem diſceptationemque cadunt, copioſe eleganterque diſſerebat; cum militaribus hominibus de officio Imperatoris ac de omni re militari, cum eruditis de omni elegantia litterarum, cum philoſophis de rerum natura, cum Theologis de Deo immortali diviniſque myſteriis loquebatur. Denique homo erat omnium, ut dicitur, horarum, temporum & hominum. Multa reliquit egregia, quae teruntur hominum manibus; Synodum [32] Eccleſiae Amerinae, de bello Cyprio [33], de caſibus ad-

„ e il Papa molte volte gline negò, & „ riſlette più d' un anno contro a ſua vo- „ glia. Vltimamente andò in perſona à Ferrara a trovare il Papa & a pena con „ molta inſtanza, che fece, otenne licenza di „ poterſi partire dalla detta Nuntiatura „

31 Ital. Epit. „ Dalla Nuntiatura tornò „ alla cura della ſua Chieſa, dove fece e „ compoſe un Sinodo, che è norma & ſtrada a tutti gli Veſcovi, che vogliono e deſiderano governar bene le ſue Chieſe, ſcritto con una lingua latina tanto terſa, che „ ſe Cicerone tornaſſe in vita, non lo potria „ ſcrivere meglio, nè più elegantemente... „ Atteſe ſempre alla cura dell' anime comeſ- „ ſe ſotto la ſua cuſtodia, ſe bene il più del „ tempo ſia ſtato impedito da varie malatie, „ & da podagra, la quale l' ha tenuto quaſi ſempre per ſpatio di cinque anni inchiodato in letto, ſe bene con tutto ciò non „ pretermiſe mai niente di quello, che ſi a- „ parteneva al debito dell' oſitio ſuo. „

32 Edita haec Synhodus Venetiis eſt apud Joannem Antonium Rampazettum an 1597. & Clementi VIII. ab Auctore nuncupata. Epiſtolae, qua Pontificem affatur, hoc eſt initium: „ Quartus agitur annus, Beatiſſime „ Pater, ex quo, auctoritate tua, ac divino, „ ut reor, inſtinctu, regendae huic Eccleſiae „ praepoſitus ſum..... Cum igitur mihi an- „ ti-

adverſis illuſtrium virorum ſui aevi , 34 Cardinalis Commen-
do-

„ riquiſſima cura fuerit, quamquam varie ac „ diu interpellata, diœceſis hujus Synodum „ habere, quae habita bis triginta annis non „ erat, in eaque omnem morum atque Ec- „ cleſiaſticarum rerum rationem, maxime ex „ Tridentini Concilii praeſcriptis, condere „ conſtituereque, inceſſit animum cogitatio „ volumen ipſum decretorum prius, quam „ ederem meis, ad te mittendi, tibique di- „ candi .... Ameria x. Cal. Oct. 1595. „ Vnum hoc Auctoris opus in lucem, eo vivente, prodiit. Cum per ſe praeclarum ac luculentum eſt, tum doctiſſimorum ſanctiſſimorumque Scriptorum judiciis ac praedicatione cenſendum. Quos tamen omnes ſilere hoc quidem tempore patiemur, ut onius, qui doctrinae ac ſanctitatis laude omnibus praeſtat, vocem atqoe inſigne de Amerino Epiſcopo teſtimonium, Amerinaeque Synhodi ſingulare praeconium audiamus. Beoedictus igitur XIV. Poot. Max. in quadam *Notificatione*, ab ſe, tum S R. E. Cardinali, atque Epiſcopo Bononienſium, die 20. Dec. ao. 1737. promulgata, quae in ſecundo Operum ſuorum volumine pag. 128. Romanae editionis legitur, locum ex Amerina Gratiani Synhodo auctoritatemque allaturus, ita praefatur: „ Il gran „ Veſcovo d' Amelia Monſignor Graziani, „ celebre per tante opere ſcritte, e per la „ ſua gran pietà, nel ſuo Sinodo tenuto l' „ anno 1595. così deſcrive i giorni del Car- „ nevale &c. „ Huic Synhodo ſubjiciuntur: „ Vitae Sanctorum, Amerinae Eccleſiae Pa- „ tronorum (*Firminae*, *Olympiadis*, *Secun-* „ *di atque Hymerii*) a Reverendiſs in „ Chriſto Patre Domino Aotonio Maria Gra- „ tiano a Burgo S. Sep. Epiſcopo Amerino „ ſcriptae. „

33 Hoc egregium opus *de bello Cyprio* vulgavit, poſt Auctoris mortem, ejus fratris filius Carolus Gratianus, Romae apud Alexandrum Zanetum an. 1624. in 4. Francisco Cardinali Barberino, Vrbani VIII Pont. Max. fratris filio, dedicatum. Vidi alteram ejusdem operis editionem in 12. ſine anni aut loci nota; quam quidem Typographus teſtificabatur ex Romana ab ſe expreſſam. Gallicam ejus interpretationem habuiſſe ſe olim, deinde amiſiſſe, in 12. editam, affirmavit mihi Antonius Maria Gratianus. De hoc opere, de operiſque Auctore, eſt illud praeclarum Cardinalis Bentivoli in ſuarum *Memoriarum* libro I. cap. 8. teſtimonium. „ Dotato all' incontro di gran deſterità e di gran pieghevolezza, e d' o- „ gni altra parte migliore per trattar ne- „ gozii era Monſignor Graziani, Veſcovo „ d' Amelia. Nella ſegreteria Toſcana e „ Latina egli era grandemente ſtimato. „ In queſta ſeconda lingua haveva compo- „ ſto l' hiſtoria di Cipro in occaſion della „ perdita, che ne haveva fatta la republi- „ ca di Venezia, e con tanta approva- „ zione di tutti i più rigidi cenſori in tal „ genere di componimenti, che non po- „ teva eſſere ſtata maggiore. Non mol- „ to prima egli era tornato dalla Nun- „ tiatura di Venezia, nel quale impiego „ haveva conſeguita e per la parte di Ro- „ ma ogni lode, e per quella di Venezia „ ogni applauſo. Prelato, che ſarebbe ſtato „ degno di ſoſtenere una ſegreteria Ponti- „ ficia nelle corriſpondenze de' Principi, e „ degno inſieme di riportarne poi così il „ premio, come egli nell' eſſercitarla ne ha- „ verebbe moſtrato a pieno il talento. „

Reperi etiam inter Auctoris noſtri adverſaria perelegans hendecaſyllabum MS. quod a Librario *Veronenſi Epiſcopo* tribuitur: qui minime dubitandum eſt, quin Auguſtinus Valerius fuerit, vir doctiſſimus, Gratiani noſtri aequalis, Veronenſium Antiſtes. En ipſum carmen.

AD ANTONIVM MARIAM GRATIANVM

DE EJVS HISTORIA DE BELLO CYPRIO

HENDECASYLLABVM.

„ Heri, candide amice Gratiane,
„ Perlegi hiſtoriam tuam libenter.
„ Nam placet ſtylus, et tuum probatur
„ Valde judicium. Nihil profecto

„ Ad-

dori Vitam 35; quo libro omnes ab eo legationes obitae, omneſ-

„ Addi vel minui tuis diſertis
„ Libellis potuit. Polita verba,
„ Elegans, gravis, ullo et abſque fuco
„ Scribendi egregia atque ſingularis
„ Forma, quae nihil artis aut laboris
„ Oſtentat, parient oleo ſodali
„ Nomen perpetuum. Deus benignus
„ O ſic o utinam pater ſupremus
„ Concedat tibi, Gratiane dulcis,
„ Polito hiſtorico, tuo patrono
„ Praeclaro egregioque Cardinali,
„ Atque gentibus omnibus remotis
„ Noto, ſcribere nobilem, recentem,
„ Et fauſtam Veneris piaeque matri
„ Communi hiſtoriam. Satis ſatiſque
„ Jam nos o miſeros ferox tyrannus
„ Afflixit, merito et malum, rebellem,
„ Crudelem populum Deus ſupremus
„ Evexit, populum ſuum ut moneret
„ Ingratum, miſerum, ſuaque culpa
„ Afflictum: O utinam brevi ſtylum tu
„ Exercens variam illius potentis
„ Disjecti Imperii, ſimul cruentam
„ Et longam et tragicam nimiſque nobis
„ Jucundam hiſtoriam, diu expetitam,
„ Poſſis texere. Perſa fortis ille
„ Rex tandem indomitum domet tyrannum:
„ Et pulchra inſula, nobilis, venuſta
„ Cyprus jam redeat, Dei potentis
„ Praeſenti auxilio, pios, modeſtos,
„ Denuo ad veteres ſuos patronos
„ Magis, quam dominos: tuaeque finis
„ Hic ſit hiſtoriae recentis atque
„ Illuſtris, variae, diſerte amice.
„ Fiunt hiſtorici mali poetae
„ Quidam ridiculi: ſuo labore
„ Acquirunt miſeri, parum periti
„ Rerum, nil aliud: movere quippe
„ Dum volunt lacrymas, movent miſelli
„ Riſum: dum nimium volunt haberi
„ Facundi hiſtorici, nimis putantur
„ Vani, atque egregium ac celebre nomen
„ Perdunt hiſtorici. Tibi eſt decori
„ Forma cognita, docte Gratiane. „

Et quando de Carolo Gratiano ſupra meminimus, quem primum patrui hiſtoriam *de bello Cyprio* vulgaſſe diximus, proferam hoc loco, ne forte nullam poſthac aptiorem inveniam, quandam apud me ineditam M. Antonii Bonciarii ad eum epiſtolam, Tifernum datam anno 1613. quam nemo non autographam diceret, niſi de Bonciarii, multo ante id tempus contracta, caecitate cogitaret.

M. Antonius Bonciarius Carolo
„ Gratiano S. D.

„ Jam dudum mihi erat in votis, ut ad
„ meam diſciplinam conferret ſe aliquis
„ gentilium tuorum. Verus erga te ſtudium
„ meum, quod olim tua humanitas in hoc
„ pectore plantarat, et mutua officia riga-
„ runt aluerüntque, cum tempore ita creve-
„ rat, ut fructus gignere laboraret, non
„ inſuaves tibi futuros. Opportune, ſi quis
„ unquam, Aloyſius tuus venit: qui, ſi quam
„ alacriter ſtudium litterarium ingreſſus eſt,
„ tam impigre ac ſtrenue perrexerit, non
„ dubito, quin votis noſtris abunde ſit re-
„ ſponſurus. Ego certe hunc tibi [ſicut ſcri-
„ bis] nepotem ſic curabo inſtituendum,
„ ut liberos quoque cum habiles habueris
„ [atque utinam habeas quam primum] ad
„ me tranſmittas erudiendos. O me autem,
„ dum tibi geſtio inſervire, ſtolida loquen-
„ tem! ſi me ſpero, nunc ſenem, tempori
„ futurum tuis nondum natis. Vale. Pe-
„ ruſiae Idibus Feb. CIↃIↃCXIII. *Raptim*.

Cum ex hac epiſtola, tum ex ſeptima libri XII. Bonciarii Epiſtolarum, editionis Peruſinae anni 1614. Ameriam ad eundem Carolum, prid Cal. Mart. an. 1604 datam, apparet, hunc Carolum, admodum puerum, Bonciario traditum a patre fuiſſe in grammaticis inſtituendum. Patre autem anno 1598. e vivis ſublato, Antonius Maria patruus, qui, anno inſequenti, ex Veneta legatione Ameriam ad Pontificale ſuum munus redierat, Romam miſit adoleſcentem in reliquis liberalibus diſciplinis erudiendum. Qua in re quod noſtrorum hominum opera potiſſimum uti voluerit, quodque egregium praeceptoribus noſtris in hiſce, quas ſubjicio, ad Epiſcopum Cujavienſem, Ameria Romam datis, litteris, teſtimonium homo cum doctiſſimus tum ſanctiſſimus dederit, in eo plurimum univerſam Societatem illi debere profiteor.

„ Carolo, fratris mei filio, has litteras,
„ tibi reddendas, dedi, eique mandavi, ut
„ te conveniret, viſeretque meis verbis,
„ ſe-

mneſque res magnae ſua, auctoritate conſilioque geſtae, narran-

ran-

„ ſeque iſthic in tua fide atque auctoritate „ fore, tibi profiteretur; et quid agas, ut „ valeas, ot diuturnam moleſtiam tam len- „ tae quartanae feras, ut cura ac temperan- „ tia tua lenias, ad me ſcriberet. Eum ego „ Romam, erudiendi gratia, miſi, et in „ contubernium convictumque eorum tradidi, „ qui ex Jeſuitarum diſciplina, atque in „ ipſorum maxime ſcholis inſtituuntur. Iſtis „ enim praeceptoribus nunc valde plauditur, „ ac ſub iis potiſſimum magiſtris videntur „ adoleſcentes et in litteris optimarumque „ doctrinarum ſtudiis proficere, et, quod „ omni doctrina praeſtantius eſt, caſtis et „ probis moribus ad religionem, ad pieta- „ tem, ſine qua probitas ipſa caſtitaſque „ nulla eſt, imbui atque inſtrui Cupio au- „ tem, in eo vel ob id cum aetate bonas „ quoque adoleſcere artes, ut, quem hae- „ redem perpetui atque ſingularis mei erga „ te amoris atque obſervantiae relicturus „ ſum, ne te quidem ſuſceptae jam nunc „ erga illum benevolentiae unquam paeni- „ teat. Vale prid. Id Decembr. 1599. „ Quam quidem adoleſcentium, commode inſti- tuendorum, laudem, majoribus noſtris a Gra- tiano tributam, nequaquam, ſingulari Dei immortalis beneficio, in poſteris obſoleviſſe, vir ſummo ingenio ſummaque doctrina, An- dreas Petrus Julianellius, in Joannis Bapti- ſtae Pagiolii Memorabilibus, Florentiae, haec ipſa fere quum ſcribimus, editis, per- honorifico ac graviſſimo teſtimonio confirma- vit. „ Ut primum igitur, *inquit*, ex pue- „ ris exceſſit, ad Florentinum Societatis Je- „ ſu Collegium miſſus eſt: in quo, pietate „ ac litteris adoleſcentium ingenia inſimul „ ali excolique commodius poſſe, fatentur „ omnes. „ In quo ego praeſtantiſſimo rhe- tore non minorem, in eadem pietate iiſ- demque litteris, adoleſcentium Florentini cul- tiſſimi Seminarii inſtituendorum ineſſe facul- tatem, qui non fateatur, eſſe video lae- torque neminem.

34 De ſuo addidit *ſui aevi* Erythraeus. Gratianus certe adverſos virorum illuſtrium caſus, quos colligit, non ſolo ſui aevi ſpatio definit. Id ipſum in operis praefatione his verbis profitetur. „ Nec eos tamen ex omni „ vetuſtate ac Scriptorum turba colligere „ (*mihi ſuſceptum eſt*) quod immenſum ac „ prope infinitum eſſet, ſed recentes ac no- „ vos, noſtrae aut *parentum noſtrorum aeta- „ tis* „ Hoc opus, multiplici frugiferaque doctrina atque eruditione refertum, primus in lucem extulit Lutetiae Pariſiorum an. 1680. apud Antonium Cellier in 4. D Fle- cherius, S. Severini Abbas, Ferdinando E- piſcopo Paderbornenſi & Monaſterienſi nun- cupatum, a quo ejus MS. exemplum acce- perat. Prodiit anno inſequenti *Francofurti, impenſis Joannis Juſti Erythropili*, hoc ti- tulo: „ Theatrum hiſtoricum de virtutibus „ illuſtrium virorum & faeminarum, eorun- „ demque caſibus, maximam partem funeſtis, „ Auctore Antonio Maria Gratiano a Bur- „ go S. Sepulcri: opera ac ſtudio D Fle- „ cherii Abbatis S. Severini. „ Hujus o- peris eſt apud me MS. exemplar, auctoris manu emendatum, ac propterea frequenter ab excuſis diſcrepans. Unum afferre ejus rei exemplum ſufficiat. De Petro Me- dice, Florentinorum Principe, hoc eſt ex- cuſorum exordium: „ Medicaeorum gen- „ tem, ſeu vetus ac nobilis, ſeu nova at- „ que humilis origo ejus ſit, duo Coſmi „ maxime illuſtrarunt „ Atque ita quidem ſcripſerat olim Gratianus. Re deinde di- ligentius conſiderata, ſic eandem ſenten- tiam ſua manu refinxit. „ Mediceorum „ gentem, ſeu vetus ac nobilis (quod fere „ convenit) ſeu nova atque humilis (ut „ quidam prodidere) origo ejus ſit, duo „ Coſmi maxime illuſtrarunt „ Ab hoc MS. exemplari integrum Henrici et Aloyſii Lotharingorum caſum (qui in impreſſis ex- tremum obtinet locum) abeſſe non miror. Incboatum illud opus eſt ac non perfectum. Eo fortaſſe ſuus auctor in reliquorum ordi- nem, noſtro hoc in abſolutiſſimo exemplari, redigendum non cenſuit. Et tamen ejus ali- quod illi exemplar excidit, et pervenit in manus hominum, a quibus conſervatum edi- tumque eſt. Sed exigua haec unius lucu- bratiunculae jactura ingenti quattuor libro- rum acceſſione penſatur: qui omnes in eo- dem de Virorum illuſtrium caſibus argumen- to verſantur Priores tres ſunt de Deſpota, Valachorum Principe, ad Nicolaum Thomi- cium. Primi hoc eſt initium: „ Quum „ Deſpotae initia atque exitum leges, con- „ ſtiturum mihi non eſt, Tomici, magiſne „ his fortunae facilitatem in deferendo ei „ regno, an levitatem in auferendo accuſa-

„ ru-

rantur. Obiit [36] Ameriae, annos natus quinque & ſeptuaginta, CIϽIϽCXI.

„ turus. &c. „ Quartus inſcribitur: „ De „ Jacobo Deſpotae fratre ad Nicolaum Tho„ micium Liber unus. „ Incipit: „ Pari „ audacia, infeliciori etiam exitu, hujus „ frater Jacobus, cui Didaſcalo cognomen „ fuit, regnum in Cypro inſula affectavit. „ &c „ De quo utroque opere haec Gratianus in litteris ad Thomicium Roma Patavium datis: „ Libellum de Deſpota meum, „ quem triennio ante, dum ruſticamur in „ Aſulano, rogatu atque impulſu tuo ſcri„ pſi, legit Cardinalis Varmienſis, ei da„ tum a Cardinale Commendono, me ipſo „ inſcio. Niſi ſanctitatem graviſſimi viri „ perſpectam haberem, dicerem mihi aſſen„ tatum eſſe. Sic enim extolit illud opu„ ſculum, ut, cum edendi ejus mihi ma„ gnopere eſſet auctor, moleſte videatur tu„ liſſe, quod id ego negaverim. Tuo, in„ quit, Thomicio injuriam facis, cujus ve„ riſſimis laudibus ornaſti nomen. Ne id „ quidem, inquam, impetrare a me poteſt, „ ut librum divulgari velim. Quid quaeris? „ Tulit aegre. Libellum, quando ita vis, „ ad te mitto, cum ea obteſtatione, ne a „ quoquam deſcribi patiare. Vulgari enim „ plane nolo. Vale. Roma 22. April. „ 1570 „ Ego vero Cardinalis Varmienſis magis, quam Gratiani voluntati, ſum in vulgandi operis deliberatione obſequuturus. Sequitur haec opuſcula in noſtro MS exemplari Antonii Querenghi Patavini longum carmen atque pernobile, cujus initium eſt:

„ Dilecti Ceteri colles, patrique
„ Lyaeo &c. „

Quo in carmine de Gratiano deque Thomicio, cui ſuperiora opuſcula inſcripta eſſe vidimus, illa ſunt:

„ Te vero ante alios, ſtudiis exculte decoris,
„ Gratia cui teneris inſedit blanda labellis
„ Naſcenti, nomenque dedit: qui magna volutas
„ Almonis ſecreta animo, ſuavique lepore
„ Illa eadem calamo promens aſperſa reclndis,
„ Te mecum aſſiduis repetet concentibus Echo,
„ Et tua ſervabunt inſcriptae nomina lauri.
„ Nec non & puer egregius, tua maxima cura,
„ Editus antiquo proavorum e ſanguine regum,
„ Ingenium tibi quem teneris praeſtantius annis
„ Nexuit aeterno divini faedere amoris,
„ Carminibus noſtris Thomicius ibit ad aſtra. &c. „

Denique non omittam, in voluminis hujus MS. calce haec adſcripta Auctoris ipſius manu legi: „ Horum caſuum magnum ac „ ſane egregium volumen, furto ſubreptum, „ deſideratur. Id monuimus, ut, ſi quan„ do alienum praeſerens nomen prodierit, „ fraus intelligatur. „ Quibus quidem verbis non id puto ſignificari, alterum aliorum Caſuum fuiſſe a Gratiano conſcriptum volumen (neque enim illud de ſuo opere loquens *egregium* modeſtiſſimus homo dixiſſet) ſed hos ipſos, qui hoc volumine continentur, Caſus fuiſſe etiam in alio, magnitudine atque ornamentis inſigni, codice deſcriptos, qui furto ſubreptus eſſet. Licet etiam, ex iiſdem verbis intelligamus, voluiſſe Gratianum, de Deſpota ac de fratre ejus libellos, ad opus ſuum *de caſibus virorum illuſtrium* pertinere: nec de praetermiſſa Lotharingorum fratrum narratione meminiſſe, quod locum illi inter caeteros Caſus eſſe nullum vellet. Hoc quidem opus ab Italicae Epitomes auctore ſignificatum eſſe illis verbis, quae hominem non admodum fuiſſe eruditum oſtendunt, exiſtimo: „ Scriſſe le „ vite degli huomini illuſtri, pure in lin„ gua latina, al modo di Aulo Gellio, pu„ re opera maravglioſa „ Ubi non dubitandum, quin *Cornelium Nepotem* pro *Aulo Gellio* dicere voluerit.

35 Pro-

35 Prodiit primum haec Commendoni Vita Pariſiis, apud Sebaſtianum Mambre-Cramoiſy an. 1669. in 4 Qua facto quaque occaſione prodierit, docet ipſe editor Rogerius AKAKIA in praefatione ad Lectorem.
,, Codex, *inquit*, manuſcriptus, ex quo
,, editio haec noſtra expreſſa eſt, paratiſſi-
,, mus erat ab omnibus, quae deſiderari poſ-
,, ſunt, ut quivis bonae nutae liber fauſtis
,, avibus in lucem prodiret. Viri ſcilicet
,, eruditiſſimi et diligentiſſimi, a quibus
,, manumiſſionem expectabat, nil praeter-
,, miſerunt, quo ornatiori cultu ſe daret in
,, publicum. Praefationem elegantiſſimam,
,, elogium ipſius Scriptoris, e ſelectiſſima
,, Nicii Erythraei Pinacotheca, praemiſere,
,, indicem denique copioſiſſimum addiderunt;
,, adeo ut totos ex ſe aptus Typographos
,, ad amorem ſui pellicere videretur. Ve-
,, rum ejuſmodi artificum hodie in Italia
,, talis aut penuria aut negligentia eſt, ut
,, aliunde quaerendi fuerint, qui optimum
,, foetum tollere & ſibi vindicare vellent:
,, quod tandem feliciter factum eſt, aucto-
,, re ac fidejuſſore locupletiſſimo V. C.
,, Petro Seguino, regiae inſignis Eccleſiae
,, S. Germani Pariſiis Decano. Is eum Ita-
,, liam perambularet, in qua, tum huma-
,, nitate tum doctrina, ſibi ſimiles complu-
,, res amicos conciliavit, Romae, in Muſeo
,, Illuſtriſs ac Emd. Viri, opus iſtud
,, egregium nactus eſt. Aegre tulit profecto
,, vir acerrimi judicii in dijudicandis ejoſ-
,, modi lucubrationibus, eximium ſcriptorem
,, diutius in ea cuſtodia, tanquam capti-
,, vum, latere ac detineri. Alapas ei a li-
,, bri domino facile impetravit, libertatem
,, & lucem Gallicam promiſit: illam in hoc
,, ſplendidiſſimo Academiae Pariſienſis ſole
,, praeſtat &c. ,, In hujus editionis calce adpoſita eſt oratio a Commendono habita in comitiis de rege Poloniae eligendo, *cujus*, inquit editor, *auctor noſter meminit pag.* 369. Ad hanc Pariſinam editionem exegit Patavinam ſuam in 12. Petrus Maria Frambottus an 1685. tanta ille quidem diligentia ac fide, ut Pariſini Editoris monitum ad lectorem de Commendoni oratione deſcribens, ne a citanda quidem pagina 369. abſtinuerit, quam 414 editionis ſuae citare debuiſſet. Vidi Gallicam ejusdem Vitae interpretationem per Abbatem S Severini Flecherium Pariſiis apud Sebaſtianum Mambre-Cramoiſy an. 1680. in 12. & quidem ſecundae editionis: vidi & quartam ejusdem Gallicae interpretationis editionem, Lugduni apud Jacobum Guerrierium an. 1702 in 12 procuratam: nec vidiſſe me tamen omnes aut hujus aut reliquorum Gratiani operum editiones affirmarim Ughellus in *Italia Sacra* praeter opera, quae recenſuimus, ait, Gratianum *diverſi argumenti magnum epiſtolarum volumen edidiſſe.* Non vidi, nec verum puto, Reliquit ille quidem, at non edidit, quod ſciam, non unum, ſed decem omnino, eaque in folio, ut ajunt, epiſtolarum, partim ſuo, partim Cardinalis Commendoni, partim Sixti V. Pontificis Max. nomine, ſive latine ſive italice ſcriptarum, volumina: quas qui legerit, haud magnopere illius aetatis, qua ſcriptae ſunt, contextam hiſtoriam deſiderabit. Haec apud me ſunt omnia, ut item ea, quae ſequuntur, a Gratiano partim auctore conſcripta, partim undique colligente ſervata.

Inſtructionum, *Relationum*, *Monumentorum*, praeſertim ad *Auguſtanam conſeſſionem* ſpectantium, Volumina VI.

Legationum Cardinalis Commendoni Vol. II.

Miſcellaneorum Vol II. in quorum altero reperi egregium juſtaeque molis commentarium, cujus argumentum ex hoc ejus initio intelligitur: ,, Quaeritis ex me, quibus ego
,, rationibus comparare ſe putem oportere e-
,, um, cui Legatio obeunda ad regem na-
,, tionemve exteram obtigerit. Permagnum
,, ſane locum & cognitione digniſſimum, nec
,, tamen ante ab ullo explicatum ... Verum
,, ut intelligeretis, quanti mihi ſit ſtudium &
,, voluntas veſtra, & quia hujuſce rei di-
,, ſputatio non tam fortaſſe in canis rugiſque,
,, poſita, quam in quodam uſu & obſervatione
,, videtur, & ego his proximis annis perma-
,, gnam Europae partem pervagatus ſum,
,, duce ac magiſtro eo viro, qui, praedicatione
,, omnium, hujus laudis facile princeps ha-
,, betur, mihique, pro illius patrio in me a-
,, nimo, proque ipſo officii mei munere, o-
,, mnium rerum actionumque conſilia patue-
,, runt, decreveram ad vos ſcribere breviter
,, ſummatimque ea, quae advertens animum
,, fieri ab illo in ſuis adminiſtrandis legatio-
,, nibus, quas ſummis de rebus ad omnes
,, pene Chriſtianos reges & Epiſcopus & Car-
,, dinalis obivit, pro aetatis & ingenii mei
,, captu, obſervaveram. Cum forte, aliud quae-
,, rens & ejus revolvens ſcripta, commo-
,, diſſime incidi in libellum, quem ipſe ſibi
,, eo anno, quo juvenis admodum Romam
,, venit, ad remque publicam acceſſit, vul-
,, gari ſermone noſtro, hac ipſa de re, inchoa-
,, ve-

„ verat. Quem libellum cum legiſſem, ſu- „ ſtuli manus (nihil enim unquam vidi ac- „ cidere opportunius.) Itaque ... hoe reper- „ to theſauro.. . rem audacius ſum aggreſ- „ ſus &c. „

De Deſpotae, Valachorum Principis, Jacobique, ejus fratris, itemque de Sixti V. Pontificis Max. hiſtoria ſupra dictum eſt.

De *Miſſae Sacrificio* ſcripſiſſe eum quiddam videor mihi non temere conjicere ex hac litterarum Nicolai Thumizchii, Patavio ad eum die 3. Mart. an 1570 Romam datarum, particula: „ Il voſtro libretto *de Sac- ficio* „ *Miſſae* ha havuto ſin qui Conte (*articu-* „ *lum homo Polonus omiſit*) Carlo. Io l' ho „ letto quaſi tutto. Se lo vorrete, fatemi „ ſapere, ehe ve lo mandi, o per la poſta „ o come vi piacerà più. E' eerto bello & „ utile contra queſti, ehe dicono, ehe Chri- „ ſto ſia ſtato lui il ſacrificio, & che non ci „ biſogna altri ſacrificii, e ch' ogni volta, „ che ſemo queſti ſacrificii, crucifigemo di „ novo Chriſto &c „ Sed fortaſſe *suum libellum* Thomizchius appellavit, non quem Gratianus ſcripſerit, ſed ab alio ſcriptum poſſederit.

Caeterum tantam vim diſperſarum ſchedarum noſter Gratianus reliquit, ut ſimul compactas vel quindecim voluminum aequaturas magnitudinem exiſtimem. Vidi eas, proximo Quintili menſe, in faſciculos colligatas Tiferni; excutere & conſiderare, in illa itineris mei neceſſaria feſtinatione, non potui. Potero fortaſſe aliquando, &, ſi quid eruditorum hominum lectione dignum repercro, cum illis me communicaturum polliceor.

36 Hoe viſitur Ameriae, ſepulcro ejus inſcriptum, elogium: „ Antonius Maria Gra- „ tianus a Burg. S. Sep. Epiſcopus Amerino- „ rum, memor ſupremi illius diei, quo re- „ viviſcens humanum genus aeternas ſeu prae- „ miorum ſeu paenarum ſedes, ut cujuſque „ meritum fuerit, judicio Dei, eſt acceptu- „ rum, hoe ſe condi loco, & lapide tegi „ juſſit, anno ab ortu Chriſti MDC. Obiit „ XVIII. kal Apr. MDCXI. annum agens „ LXXV. Qui legis, pia prece Deum vi- „ ventis interim ſine corpore animae ejus „ propitiare ne graveris „ In exemplo hujus inſcriptionis, quo ſum uſus, non kal. *Apr.* ſed *Id Apr.* manifeſto errore, ſcriptum eſt. Quid? ſi alia ſimiliter mendoſa, ſed non ita facile animadvertenda, in eam, aliaque hujuſmodi monumenta, quae ex exemplis, ad me miſſis, profero, irrepſerunt: num aliqua mea culpa eſt, qui diligenter, ut quodque ſcriptum eſt, ita deſcribo? Hoe eo dico, ne quis forte mihi aliquando, de exemplorum, non meis, erroribus, homini minime litigioſo litem intentet. Ab Vghello in *Ital. Sacr* Venetae edit. ann 1717. eadem inſcriptio affertur, die obitus praetermiſſo, cui quidem haec ſubſtituuntur: „ Vixit an. LXXV. menſ XI. „ dies XXV. „ profecto mendoſe. Ortus eſt enim Gratianus an 1537 (quod & Italica epitome teſtatur, & Gratianus ipſe ſatis ſignificat, qui libro hujus Operis XI. ut dudum diximus, rediiſſe ſe Romam ait anno 1560. annos natum tres & viginti) Mortuum autem anno 1611. omnes, atque adeo ipſe Vghellus · fatentur. Non igitur potuit anno 1537 natus, anno 1611. mortuus, vixiſſe (quod praefert Vghelliana inſcriptio) annos ſeptuagintaquinque, menſes undecim, dies vigintiquinque. Sed neque a nobis allata ſepulcralis inſcriptio omni vacare mendo, in annorum ſumma, cenſenda eſt. Nam, ſi ortus mortiſque anni, quos retulimus, dieſque conſtant, mortem Gratianus obiit, annum aetatis agens non quintum, ſed quartum, ſupra ſeptuageſimum Itaque corrigendus eſt ipſe etiam Erythraeus, qui annos quinque & ſeptuaginta natum obiiſſe eum dicit.

AN-

ANTONII MARIAE
GRATIANI
A BVRGO SANCTI SEPVLCRI
DE SCRIPTIS INVITA MINERVA
AD ALOYSIVM FRATREM [1]
LIBER I.

TV vero penſum tuum urges, frater, meque pergis obtundere nunc rogando, nunc ſuadendo, nunc etiam querendo, ut, quae actio vitae mihi, qui curſus contigerit, priuſquam ad ultimum, unde prope jam abeſt, perveniat terminum, perſcribam tibi. Mea aeque nota utrique noſtrum, cum reſpondeo; non abſiſtis: excuſanti, non ſolere haec, niſi de claris atque inſignibus viris, quorum aut res geſtae aut dignitas aut virtus

eni-

1 De hoc Aloyſio, Gratiani noſtri germano fratre majore, nonnulla ſcitu non indigna cognoſci poſſunt ex litteris Clementis VIII. Pont. Max. ad Auctorem in obitu illius datis: quas nobiſcum ab humaniſſimis fratribus, ex eadem familia, Joſepho, & Antonio Maria Gratiano, una cum hujus Operis exemplari paene autographo (eſt enim ab Auctore recognitum, ſuaque ipſius manu multis locis emendatum atque auctum) communicatas hic damus, dignas, cum propter ſententiarum gravitatem, tum propter ſermonis elegantiam, quae ubique vulgentur, atque legantur. Sunt autem hae.

„ Ve-

enituit, litteris mandari, (quarum rerum nos nihil magnopere adepti ſumus) eadem affers; nec publicari tamen haec, edique te, ſed a Carolo filio, qui nunc maxime adoleſcit ac diſcit, velle non ignorari. Cum elabi ne ſic quidem poſſem, objeci ſaepe tibi meas occupationes, quibus te parcere aequum eſse, ne tu quidem inficiari es auſus. Verum tu tempora noſtra ita es ſpeculatus aſsidue, ut ſimul ac otii aliquid nactus eſsem, ecce tibi litterae tuae, eadem canentes. Quid quaeris? Viciſti. Nam ſicut tuliſſe moleſte me, interdum etiam ſtomachatum eſſe confiteor, nimium hoc tuum ſtudium ne dicam, an pertinaciam? ita, vorante omnia ac ſuperante benevolentia amoreque noſtro, ut aliquando meque teque ſubodioſo hoc negocio liberarem; cum forte ad vitandos calores, qui certe immanes hac aeſtate fuerunt, rus ſeceſſiſſem, fallendi temporis gratia potius, quam quod rem probarem, exaravi (ſic enim malo dicere, quam contexui aut explevi) exile atque inane, etſi optatum atque efflagitatum tibi munus; quod non dubito, ipſi etiam Carolo tuo, cum ſapere aliquid incaeperit, putidum ac nullum viſum iri;

„ Venerabili fratti Antonio Mariae
„ Epiſcopo Amerino Nuntio A-
„ poſtolico apud Venetos Clemens
„ PP. VIII.

„ Venerabilis frater, ſalutem & A-
„ poſtolicam benedictionem. Facit
„ vetus noſter in te amor, ut tua
„ omnia praecipuo quodam affectu ſen-
„ tiamus. Itaque cum ex dilecto fi-
„ lio noſtro, & ſecundum carnem ne-
„ pote, Cardinale Sancti Georgii, &
„ ex litteris, quas ad eum ſcripſiſti,
„ cognoviſſemus de obitu Aloyſii
„ germani atque unici fratris tui,
„ cujus animae Deus aeterna gaudia
„ largiatur: ſane commoti non me-
„ diocriter ſumus, & juſtum dolorem
„ tuum doluimus. Homo enim es
„ humanitate praeditus; tum ille id
„ a te promeritus erat, ut ſcribis,
„ ut eum natu majorem, ſed obſe-
„ quiis erga te minorem, toto ex a-
„ nimo diligeres. Accedunt domeſti-
„ ca onera, quae narras, tot nubi-
„ lium filiarum, quas reliquit, & u-
„ nius maris impuberis. Sed quid a-
„ gas, frater? ex hac lacrymarum
„ valle hos fructus colligimus. Nos
„ quoque quot cariſſimorum fratrum
„ funera extulimus, & ante nos
„ praemiſimus? qui ex tot fratribus,
„ quorum complures meminiſti, ſoli
„ relicti ſumus. in Dei voluntate
„ acquieſcendum eſt. hoc unicum per-
„ fugium. hic portus in hujus vitae
„ tempeſtatibus tutiſſimus. quare fra-
„ ternitatem tuam hortamur, ut ex-
„ cites virtutem tuam; &, qui alios
„ multos conſolatus es, te ipſum con-
„ ſoleris in eo, qui conſolatur nos
„ in omni tribulatione noſtra: quod
„ te facere pro tua prudentia & pie-
„ tate non dubitamus. Fratri vero
„ mortuo gratulemur, quod tam pie
„ & chriſtiane, ut ſcribis, in Do-
„ mino, & in tuo complexu obdor-
„ mivit. Deus autem, qui tui ſolli-
„ citus ſemper fuit, te & res tuas
„ gubernabit. Tibi vero, quam hu-
„ militer petiſti, Apoſtolicam bene-
„ dictionem noſtram paternè imparti-
„ mur. Datum Romae apud Sanctum
„ Petrum ſub Anulo Piſcatoris pri-
„ die Calendas Februarias MDXCVII.
„ Pontificatus Noſtri Anno Sexto.

Silvius Antonianus.

Scripta haec invita Minerva.

ri; quippe repugnante ingenio & INVITA, ut ajunt, MINERVA ſcriptum. Sed ego precanti inſtantique ac prope manibus extorquenti tibi obſiſtere, ac ſpem cupidinemque tuam fruſtrari diutius non ſuſtinui. Et ne ab omni prorſus re inane videatur tum ſtudium tuum, tum hoc, quicquid eſt, quod nos gratificati tibi ſumus, (niſi forte id quoque ipſum auget ineptias noſtras, non tegit) adjeci & illud, de quo crebro tu quidem mecum, minus tamen pertinaciter egiſti, ut de patriae noſtrae origine, ac de familiae item noſtrae primordiis, quae accepi, traderem tibi: (accepi autem perpauca, & perpaucis tranſegi.) Quippe admodum adoleſcens domo profectus vitam foris exegi, nec, niſi poſt ipſos duos & quadraginta annos, jam ſenex Burgum [1] reviſi: ut nuſquam tam peregrinus, quam apud meos, eſſe viderer. Collegi tamen, quae aut apud ſcriptores comperi, aut de noſtrorum hominum ſermonibus audivi. In noſtris inde itineribus, & maxime tuis, percenſendis, (nam de me prodere quicquam fortaſse minus vacabit) interjeci multa, quae ſcribenti occurrerunt, rem quidem non magnopere attingentia, ſed quae digna cognitu ſunt viſa:

Vaga atque errans oratio minus moleſtiae habet.

& vaga atque errans oratio fortaſſe legentis moleſtiam levabit, recreabitque quaſi amaenis diverticulis: quamquam ſcripta haec quoque ſunt INVITA MINERVA. Tu, frater, cum intelligas, praetuliſſe me voluntatem tuam judicio meo, curae habebis nunc quidem, id totum ut comprimatur, clauſumque apud te ſit: Carolo vero, ſive vivis ſive mortuis nobis, cum ad ipſum pervenerit,

Vulgari haec efferrique vetat.

mandabis etiam atque etiam ita habeat ſibi, vulgari efferrique ut ne poſſit. Quod enim docendi inſtruendique ejus, vel, ut ipſe vis, domeſtici exempli proponendi cauſa ſuſceptum eſt, id excuſari fortaſse patrio utriuſque noſtrum erga eum amore atque indulgentia poterit; dum veluti vernaculum commentarium, memoriae cauſa comparatum, intra parietes domus familiaeque noſtrae contineatur.

Liber intra domeſticos parietes contineatur.

Multa enim inter ſuos, & dici recte, & praecipi, & de patrum ac majorum re-

[1] Burgus Sancti Sepulcri Auctoris patria: de cujus origine, ſitu atque ſplendore proxime dicturus eſt. Morerius in ſuo Diction. Edit. Amſtelodam an. 1717. Civitellam, non Burgum Patriam hominis dicit: errore certe inde orto, quod, quum ab Nicio Erythraeo in Auctoris vita cognoſſet, eum natum eſſe Biturgiae; Biturgiam autem a Philippo Ferrario in ſuo Lexico geograph. non eſſe Burgum, a Michaele vero Ant. Baudrando, in eodem Lexico, potius eſſe Civitellam didiciſſet: non habuit homo exterus atque longinquus quam aliam Gratiani patriam diceret, niſi Civitellam. Sed certe neque Burgus Biturgia eſt, neque Civitella, ſed Burgus, Gratiani patria.

Digitized by Google

rebus praedicari, ac memoriae quoque poſterorum prodi belle & commode videntur: quae prolata, & foras data ſi ſint, invidiam, offenſionem, aut certe vanitatis & oſtentationis reprehenſionem non effugient; praeterquam quod magni refert, quos, qui ſcribunt, alloquantur: non enim idem cum paucis ac domeſticis, & cum omnibus, atque cum ipſa poſteritate agenti eſt propoſitum; neque eadem ratio, idemque ſtudium ſcribendi. Denique alia inter tuos, atque aliter loquaris, quam inter alienos, atque inter omnes.

Burgus ubi ſitus.

Sita igitur Vrbs eſt, in qua nati nos pervetuſta, & apud noſtros minime obſcura ſtirpe ſumus, ad Apennini radices, duodecim admodum millia paſſuum infra eum locum, ubi Tiberis amnium clariſſimus ortum habet: cui loco a praeruptis & confragoſis rupibus Balzae 1 eſt nomen. Hinc Tiberis modicis, ac nequaquam paribus, tantum ac tam celebre adepturo nomen, fontibus profluit, noſtrumque ſecans agrum mille circiter paſsus ab urbe, lato, ſalebroſo, & glareoſis, globoſiſque pleno ſaxis, alveo labitur; ut hyeme pluviis aquis ferox & praeceps, ita aeſtate tam mitis ac tenuis, ut ſaepe pedibus a faeminis quoque tranſeatur, non ante navium patiens, quam ad finem Vmbriae pervenerit: quamquam noſtri quidem Cives, qua Florentiam itur, lapideo ponte, opere ſanè non ſpernendo, junxerunt. Hujus repentino auctu in magno amittendi exercitus diſcrimine verſatus aliquando eſt

Franc. Sfortiae diſcrimen a Tiberi.

Franciſcus Sfortia, ille, qui regnum ſibi apud Inſubres virtute ac belli gloria peperit. Is enim cum ex Vmbria copias in Flaminiam duceret, & tranſgreſſus Burgum caſtra in ripa Tiberis non longe ab urbe poſuiſſet, tantus repente coelo effuſus eſt imber, ut, niſi Sfortia, praeceleri nuntio ab Amphroſina Tarlata, nobili faemina, admonitus, vaſa ſtatim colligi & auferri inde juſſiſſet, ſubito oppreſſus malo ingentem accepturus cladem fuiſſe credatur. Sic quoque haud parvam equorum atque impedimentorum partem, & pleroſque militum, qui ſegnius ſe periculo explicuerunt, ſaevum ac tumens, atque egreſſum alveo late campos inundans flumen abripuit. Vmbri autem populorum Italiae vetuſtiſſimi latos olim fines habuere, nunc fere quantum ſiniſtra Tiberis ripa, Apenninique jugis, & Nare fluvio continetur, obtinent, non dignitate originis magis, quam belli gloria viriſque & armis praeſtantes. Prima urbium Noſtra, poſtrema Ameria. Hac ab ortu ſolis, illa ab occaſu claudun-

1 Ejuſmodi enim praerupta & inacceſſa loca Balzas Itali appellant.

duntur. Ita mihi &, ubi incipit Vmbria, naſci, &, ubi deſinit, Epiſcopatum gerere contigit. Scilicet in altera vitam accepimus, in altera deponemus. Nec utriuſque ſtatus fortunaque magnopere diſpar: niſi quod Ameria in arduo ſita colle eſt; noſtra in molliter declivi plano conſedit: illa maenium ambitu fortaſſe amplior; haec aedificiis crebrior, & haud dubie frequentior. Ameriam antiquiſſimae originis ferunt, & ante Romam conditam: apud nos nova omnia, nec ullum antiquitatis veſtigium. Quidam in veteris Biturgiae ſedibus, atque in ejus ruinis aedificatam contendunt, nullo, ut videtur, argumento: alii villam hic junioris Plinii fuiſſe autumant, aeque levi coniectura, auctoritatem epiſtolae ejus, locum deſcribentis, & ſimilitudinem vallis in theatri modum, undique collibus clauſae, ſecuti. Nos circa annum DCCCCXL. ab nato Chriſto caepiſſe arbitramur. Quod ipſum pro non mediocri fortuna, atque adeo pro eximio Dei munere agnoſcendum videtur nobis, natam ſcilicet Patriam, non factam Chriſtianam eſſe; nec unquam majores noſtros hoc coeleſti lumine ſalutiferae rationis, hoc cultu verae ac divinitus traditae religionis caruiſſe. At non hoc ſolum tam inſigne beneficium contigit nobis, verum, quod rarò nec niſi maximis urbibus accidit, noſtrae ſtatuendae interfuiſſe divinum numen creditur. Sic enim proditum memoriae eſt: ab Hieroſolymis, viſendoque ac venerando Ieſu Chriſti Dei ſepulcro redeuntes peregrinos duos, ac Romam ab pari pietatis ſtudio petentes, in haec loca veniſse, viros, ut res docuit, dilectos Deo, ac coeleſti praeditos ſanctitate, aucturoſque inde & ipſos Coeleſtium numerum. Hi cum ad fontem, poſt Deum de more adoratum, ducemque reliqui itineris imploratum, reficiendis corporibus cibum caepiſſent, abiturique viam ſurrexiſſent, ſumptis baculis, queis incedentes niti viatores ſolent, poculo quoque ligneo, quo hauſerant è fonte aquam, manus, ut una ferrent, admoverunt. Poculum primo elapſum ter e prehendentis manu, deinde aliam in partem ſponte tranſiliiſſe, poſtremo elatum etiam in proximam arborem eſſe memorant. Tanto attoniti monſtro paulum ſtetere viri. Verum haud ignari divinorum monitorum, abſcedendum ſibi iis locis non eſſe, ſic jubere deum interpretati, ſtatuunt: ac ſub ipſa arbore, in qua ſubſtiterat poculum, ſacellum aedificarunt, ſimulacrumque in eo Chriſti, affixi cruci, conſecrarunt. Alii tradunt, de via feſſos, ac denſae ſub umbra nucis ſtratos arctum occupaſſe ſomnum; atque alteri eorum humana majorem, au-

Burgi & Ameriae comparatio.

Burgus quando caepit.

Burgo aedificando divinum interfuit numen.

Vnde initium aedificandi Burgi.

auguſtioremque aſtitiſſe imaginem, ab eaque monitum, ut eodem in loco ſacellum aedificarent, futurae olim urbi fundamentum: eo viſu exterritum cum reliquiſſet ſomnus, excitaſſe comitem, eique, quae ſibi oblata ſpecies eſſet, expoſuiſſe: & mox miraculum novae atque inopinatae rei fidem affirmaſſe. Pixidem enim, in qua ſacras reliquias ab Hieroſolymis allatas habebant, in pera cum forte quaererent, & non inventa magnopere commoverentur, eam è ramo nucis in ramum deſilientem animadvertiſſe. Tum religione ictos adoraſſe Deum, coeleſtibuſque monitis haud cunctanter paruiſſe. Sed ſive poculum illud, ſive reliquiarum pixis fuerit, brevi certe accenſis in ſanctiſſimos viros totius viciniae ſtudiis, magno in honore apud omnes haberi ſunt caepti: & ſacellum & fons in hanc diem manent, monſtranturque in area Epiſcopalium aedium, porticibuſque areae circumdatis; & hauſtum aquae ex eo fonte febri laborantibus mederi exiſtimant: quin pixidem quoque & reliquias magna religione aſſervari in majori templo, colique in hanc diem audio. Haec nullis quidem, quod ſciam, ſatis certis auctoribus traduntur, ſed conſenſu accepta, ſeu vera omnia, ſeu pars veris affiſta, ſatis antiquitate ipſa ac religione defenduntur: & mihi neque refellere, neque affirmare eſt. Advenis alteri Egidio, alteri Arcano fuit nomen: atque alterum quidem Hiſpanum, alterum Graecum fuiſſe tradunt. Sed longe diverſos patria, par Chriſtianae pietatis ac religionis amor arctiſſime animis conjunxerat. Vtrumque civitas in Divos relatum propriis dicatis aris colit; utrumque cuſtodem & praeſidem ſibi ac deprecatorem apud Deum adoptavit; & ſacer iis feſtuſque dies Cal. Septemb. agitur, magna celebritate vicinorum quoque populorum. Quo die, quod aliquando, in oppugnatione ac magno diſcrimine urbis, apparuiſſe in maenibus Divos, eorumque ope repulſos hoſtes creditum eſt, inſtitutum certandi, & ad ſcopum collineandi tela excuſſa baliſtis, priſcae militiae tormento, in honorem eorum, Juventus noſtra hodie quoque exercet: quamquam baliſtarum uſus in bello, ſclopis bombardiſque inventis, iam pridem obſoleverit rejectuſque ſit. His igitur auctoribus, ac veluti divini juſſi internuntiis, qui diſperſi in agris circumjectiſque pagis habitabant indigenae, in eum locum congregati coactique, ubi advenae aediculam incolebant, Deoque dicaverant, vicum non plane magnum aedificarunt, ac celebrare caeperunt: unde nomen inditum Burgi nunquam mutatum eſt; quod Burgus vicum italice ſigni-

Auctores aedificandi Burgi in Divorum numerum relati.

Burgi appellatio unde.

gnificet, peregrina & a Germanis invecta appellatione, qui ea tempeſtate frequentes, ab recenti Caroli Magni Germanorumque Caeſarum adventu, in Italia verſabantur; addito cognomento Sancti Sepulcri, quod inde advenerant Arcanus & Egidius, qui conveniendi aedificandique principes atque hortatores fuerunt. Cataneos, ac Bubulcos, illos a Colle vetere, hos ab Afra, primos eo domicilium tranſtuliſſe memorant. Vtraque familia ſupereſt, utraque honeſtum in civitate locum obtinet. Crevit inde oppidum, convenientibus & paſſim immigrantibus eo ex omni vicinitate multis perhoneſtis familiis, primo quidem miraculi fama, & ſanctitatis auctorum, deinde etiam libertate ſoli, atque ſitu ipſo, & natura loci coelique Invitati. Et eſt, ut Plinius ait, circa nos lata ſatis patenſque planicies, pinguibus ac fertilibus campis, quam montes, aut multa vite oleaque & frugifera arbore conſiti, aut nemoribus laeti viridanteſque veluti indagine cingunt. His incluſa vallis campique ad miliaria quinque & viginti praetenduntur, a Stephani Fano ad agri Peruſini fines; totamque longitudinem irrigat Tiberis, minoraque alia flumina, in Tiberim decurrentia. Nuſquam terra ſubactior & exercitatior, nuſquam cultior, quàm in noſtro agro. Id adeo non tam ingenio ſoli, quod ubique bonum feraxque eſt, quam induſtria ſit hominum, quam excitant acuuntque anguſtiae finium, & neceſſitas corrigendi & ſarciendi labore atque cultura, quod negatum a fortuna eſt. Neque enim non aliquando latius patuere. Injuria temporum nos in arctum redegit. Siquidem agri quantum inter nos Tifernateſque jacet, diviſum, olim poſſeſſumque utrinque ex aequo fuit. Mutilati ab Eugenio Quarto Pont. Max. ſumus; qui cum inopia aerarii premeretur, ac multis praeterea circumventus difficultatibus eſſet, hinc infenſis Romanis, a quibus turpi fuga latebraque ſurripere ſe ex Vrbe eſt coactus, hinc Baſileenſi Concilio Pontificatum ejus in diſcrimen vocante, quo ſe in priſtinam fortunam dignitatemque vindicaret, unde eum inimici dejecerant, magnum aes alienum contraxit: cui ſolvendo cum alia multa ad numos cogendos excogitavit, tum Florentino populo gratificans, quo amiciſſimo utebatur, urbem noſtram illi acceptae pecuniae pignus tradidit, atque agri partem, praeciſam a nobis, Tifernatibus contribuit; a quibus nunquam recepta eſt, ne tum quidem, cum a Leone Decimo Pontif. Max. ut fertur, Florentinorum Reip. principibuſve dediti penitus, & ab R. E. ditione abjudicati ſumus.

Catanei, Bubulci.

Vallis circa Burgum.

Ager cultus.

Ager olim ex aequo cum Tifernatibus diviſus.

Eugenius inopia preſſus.

Fides in Florentinorũ Rēpublicam.

mus. In quorum quidem Florentinorum auctoritate, ſive illi Remp. ſuam per annuos magiſtratus adminiſtrarint, ſive uni commiſerint, nos adeo conſtanti decreto permanſimus, ut nunquam a fide diſceſſerimus, nunquam ullo rebellionis crimine conſtantiam noſtram inquinaverimus. Quin multis eos officiis pro modo noſtrarum facultatum demereri, variis ac difficilibus eorum temporibus, conati ſumus: eorum certè imperiis nunquam non prompte obſequenterque obtemperavimus.

Initio regimen penes 24. viros.

Vrbem, cum frequentari colique caepit, rexere diu, delecti e primoribus, XXIV Viri. Sed his ſaepe diſſidentibus, nunc amiſſa libertas eſt, nunc recepta: donec in Romanae Eccleſiae Pontificumque Maximorum jus ditionemque conceſſimus.

Rem Burgenſem, Guelfi, Ghibellinique diſtraxere.

Maxime Guelforum Ghibellinorumque certamina diſtraxere; quibus multos per annos univerſa Italia agitata eſt. Antequam peſtifera factio inceſſeret animos, paſſim urbes uſurpato libertatis jure, ſuis quaeque moribus, ſuis legibus gaudebant. Sed brevi hoc iis luxuriavit bonum: ut fere libertas, niſi arcte conſtricta legibus, paenae metu coerceatur, in licentiam labitur, ex licentia atque impunitate ſervitus exiſtit. Guelforum Ghibellinorumque, incertum unde orta nomina, cuncta vertere.

Vnde Ghibellini & Guelfi.

Ea Caeſarum ac Pontificum Maximorum diſcordia invexit; dum alii externam potentiam reſpuunt, & barbarorum dominatum detrectant, Romanoſque Pontifices majeſtatis Italici nominis, & communis libertatis vindices ferunt: alii plus aequo Caeſarum opibus ſtudent, atque iis ſubjicere cuncta, ac per eos potentiam invadere nituntur. A Pontificibus Guelfi, a Caeſaribus Ghibellini ſtabant. Nec dubium, illos tuendae libertati, & aequando juri ſtuduiſſe: hos, rem ad unius aut paucorum dominationem ut traherent, contendiſſe. In tantum certe nefas exarſere ſtudia, ut nulla civitas, nullum paulo frequentius oppidum fuerit ab hujus contagione

Quanta ex factionum ſtudio peſtis.

peſtis intactum; nullum, in quo non quotidie cives inter ſe armis ac caedibus graſſarentur: donec, quae praepolluiſſent partium capita, dominatum occuparent. Hinc tot paſſim Tyranni totam Italiam habuere. Noſtram quidem urbem Ghibellini ſaepe ſuarum partium principibus prodidere.

Burgus ſub Fagiola.

Nam Vgoccioni Fagiolae, Piſanorum ac Lucenſium Tyranno, filioque ejus Nerio, (quorum expulſorum decus, ut mox dicemus, in familia noſtra manet) & Tarlatis a

Tarlati a Petra Mala.

Petra Mala, qui per factiones, Aretinorum dominatum invaſerant, & item Vicecomitibus Mediolanenſibus (hi omnes Ghi-

Guido Tarlatus Tifernates opprimit.

Ghibellini erant) paruimus. E Tarlatis Guido Epiſcopus, cum paulo ante deceptos aſtu Tifernates, & a Ghibellinis proditos, Branca Guelfucino ejecto, ditioni ſuae ſubjeciſſet, & praeterea Caſtellionem, frequens & validum oppidum, & Anglarium, & Fanum Stephani, & Capriſium vicum, munitione arcis, & morte Thotilae, Gothorum regis, nobilitatum (qui e praelio, quo ad Aqualaniam Calleſque in Vmbria a Narſete profligatus eſt, eo delatus ex vulnere periit) & praeterea circumjecta oppida caſtellaque permulta occupaſſet, eminere opibus etiam inter principes caeperat: tantoſque ſibi ſumpſerat ſpiritus, ut contra Joannis XXII. Pont. Max. auctoritatem, muneris fideique oblitus, coronam Mediolani imponere Ludovico Bavaro, qui ſe Caeſarem ferebat, non ſit veritus.

Capriſium Thotilae morte nobilitatum

Guido Epiſcopus Bavaro diadema imponit.

Cortonenſibus datus Epiſcopus

Nec, quia illi Ioannes Pont. Epiſcopatum abrogaſſet, ſacriſque prohibuiſſet, & ejus minuendo juri Cortonam detractam Aretini Epiſcopi ditioni, proprium habere Epiſcopum juſſiſſet, eumque honorem ad Joannem Vbertinum Biordi filium, aemula Tarlatorum familia natum, detuliſſet, incaepto deſtitit: adeoque partium ſtudiis ferebatur, ut Montem Sancti Sabini & frequentia civium & rerum copia haud ignobile oppidum, vi captum, dirui incendique juſſerit, ac cives varie diſtractos aliò habitatum dimiſerit, quia pertinacius Guelforum partes amplecti, ac ne victos quidem mutare animos, intelligeret.

Tarlati dolo primum, deinde vi Burgum invadunt

Borgus a Tarlatis proditione capitur.

At tantis freti opibus Tarlati, noſtram quoque urbem dolo primum occupare conati ſunt, adulterinis litteris Bavari, legationem ementiti; deinde cum rejecta fraus eſſet, ad apertum converſi bellum obſidione cinxerunt. Verum, quod neque vi neque dolo potuerant, proditione demum aſſecuti ſunt, & a Ghibellinis, ſextodecimo obſidionis menſe, clam introducti, Guelforum domos hoſtiliter diripuerunt; quibus parem fidem conſtantiamque patriae praeſtitiſſe, fraudi & calamitati fuit: qua quidem conſtantia non ſolum maenibus hoſtes ſaepe repulerant, ſed Montem Viridem, Fanum Stephani, aliaque caſtella agri juriſque Aretinorum caeperant vaſtarantque, &, quamdiu licuit, pro libertate acerrime conſtantiſſimeque pugnarunt.

Guido a Bavaro alienatur

Altercationis cauſa inter Guidonem & Caſtrucium

Caeterum Guido Epiſcopus, qui Pontificis Max. auctoritatem tam contumaciter ſpreverat, Bavaroque enixe operam ac ſtudium navarat, non multo poſt ex magna altercatione cum Caſtrucio Caſtracane, Lucenſium tyranno, ab hac mente penitus deſcivit. Cum enim Bavarus Piſas, quia portas clauſerant ſibi, oppugnare, ut aliquam in Aetruria ſedem belli adverſus Florentinos haberet, ſtatuiſſet; Guido, cui pu-

blice amicitia cum Piſanis erat, ut pacem componeret, haud ignaro Caeſare, auctor iis fuerat legatos ad eum mittendi: ſed cum de pace nihil conveniſſet, Caſtrucius redeuntes domum legatos, nullo communis gentium juris reſpectu, in itinere aggreſſus, caeperat in cuſtodiamque tradiderat. Et Guido indignum facinus clamitans, Bavaro coram, negavit ſe paſſurum, ut ſua fide miſſi legati tam turpiter violarentur. Contra Caſtrucius non legatorum cauſam agere Guidonem, ſed dudum a veteribus partibus defeciſſe, & occulte Guelfis ſtudere criminabatur: qui paulo ante cum Florentiae maenia ab ſe obſiderentur, nec dubia victoria in manibus eſſet, auxilio eſſe ſibi negarat, eaque re civitatem, qua victa confectum bellum, & deletae Guelforum partes fuiſſent, conſervarat: pari nunc conſilio, doloque tuendas Piſas ſuſcepiſſe. Quippe Florentina matre genitum, Florentinorum quoque ſtudiis, animiſque imbutum eſſe, & palam Caeſarem ſequi, in occulto Caeſaris hoſtibus favere. Adverſus haec Guido: Nihil mirari ſe ait, Caſtrucium tam impudenter mentiri, qui Ghibellinorum everſor, Ghibellinae factionis ſtudium Caeſari tantopere venditaret. An,

Caſtrucius in Tarlatum.

Tarlatus in Caſtrucium invehitur.

„ inquit, inficiari potes, Vgucionem vindicem acerrimum Ghi-
„ bellini nominis, aeternumque Florentinorum hoſtem,
„ tua opera Piſis depulſum? & Ghibellinos, qui te, car-
„ nificis manibus ac diſtrictae jam in cervicem tuam ſe-
„ curi ereptum, Lucae dominum conſtituerunt, ab eodem
„ te nefarie & crudeliter, aut morte affectos aut exilio
„ mulctatos omnes eſſe? ſic enim tu fidem, ſic amici-
„ tiam colis; qui olim ejectus & inops, Aretinorum be-
„ nignitate ſuſtentatus & altus, hanc iis mihique nunc
„ gratiam, mortalium ingratiſſimus, refers. At etiam Flo-
„ rentinam Matrem objicere audes, qui ne certo quidem
„ patre natum eſſe te probare potes. Me quidem ſicuti pa-
„ rentis meae non paenitet, ita adverſus Florentinos, cum à
„ te injuſte oppugnarentur, arma non caepi; quia violare
„ faedus, quod mihi cum illis erat & fallere fidem, quam
„ hoſtibus quoque ſervare didici, nefas duxi. Neque ſi tu
„ promiſſi omnis, omnis jurisjurandi, omnis religionis con-
„ temptor pollutorque pacem, quia tuum tibi tempus pla-
„ cuit, abrupiſti, tuique ſimilis fuiſti, propterea ego perfi-
„ diam tuam imitari, & ab inſtituto meo colendae religio-
„ nis diſcedere debui. Ecquid vero nunc Caeſarem, niſi tu,
„ Piſis excludit? faceſſe tu hinc, abſcede his caſtris, remo-
„ ve inſidiarum ac perfidiae tuae metum; & ultro pate-

bunt

„ bunt Caeſari Piſarum portae, ultro cives ſe illius fidei, „ clementiaeque committent.

Tam faede rixantes tyrannos aegre Caeſar diremit. Et cum Caſtrucius Germanice Caeſarem alloquens, negaſſet Guidonem, qui nunquam in quemquam gratus fuiſſet, vitium ingrati animi alteri objicere poſſe: & Guido ignarus linguae, quid barbarice obmurmuraret, & quid ita non palam, & patria lingua loqueretur, ab eo quaeſiſſet, Bavaruſque ad haec in riſum erumpens, utique pronior Caſtrucio eſſet viſus, Guido irarum plenus ab eo diſceſſit, & Florentinorum declinans fines, per maritimam oram ducens [1], cum ad Montem Nigrum veniſſet, in ſupremum incidit morbum, quo ingraveſcente, palam teſtatus eſt & in publicas tabulas referri juſſit, ſe in fide & auctoritate Pontificis Max. eſſe, foreque; & ejus imperiis, ſi convaleſceret, ſemper audientem futurum. Conceſſit vita circa annum MCCCXXVII. XII. Cal. Novembris. Corpus ejus a Maſſa, ubi mortem obierat, Saco & Dolfus fratres Aretium tranſtulerunt, juſtiſque exequiarum illi, pro viri dignitate atque potentia, magnifice perſolutis, marmoreo ſepulcro, pari magnificentia, ingenio Jocti clari illius ſeculi artificis, condito intulerunt. Vir fuit animi ſane magni excelſique, & quem jure laudibus ferres, ſi Epiſcopus non fuiſſet, aut ſi illam ingenii atque induſtriae vim ad curam Sacrorum Epiſcopaliaque officia contuliſſet. Aretii maenia, quae diu diruta jacuerant, refecit, & turribus propugnaculiſque firmavit, & reliqua item oppida magnis operibus munivit, arcibuſque inſedit. Vias tota ditione aperuit ſtravitque ac direxit, & pontibus, qua opus fuit, junxit. Certe, cur quemquam dominatus ejus magnopere paeniteret, non fuiſſet, niſi omnis tyrannis, etiam quae juſti imperii formam imitatur, rejicienda atque execranda foret. Ioannes Villanus Florentinarum rerum ſcriptor, Burgenſes tradit, cum a Tarlatis obſiderentur, amicorum, & maxime Guelforum, auxiliis deſtitutos, qui imminente omnibus Bavaro, proprio metu attinebantur, miſiſſe Florentiam oratores, deditionem pollicentes, ſi hoſtilem vim, Florentinorum ope, ab oppido ſuo prohibuiſſent: irritoſque dimiſſos a Florentinis, verentibus, ne illa re Bavarum, qui tum in Aetruria erat, Tarlatorumque co-

Tarlatus a Bavaro diſcedit.

Guidonis Tarlati mors.

Burgenſes a Tarlatis oppugnati deditionem ad Florentinos tentant.

[1] Ita eſt in autographo; nec verendum de menda. *Ducere* dicuntur exercituum ductores, qualis Guido fuit, iter quum habent. Liv. l. 23. „ Auctores erant quidam, ut protinus inde Cumas duceret, urbemque oppugnaret.

conatibus ſavebat, in ſe averterent. Et praeterea, longius abeſſe Burgus ab eorum urbe magiſtratibus eſt viſus, quam ut facile in fide ac ſocietate retineri poſſet; interjecto Aretio aliiſque adverſarum partium oppidis; & Tarlatis ipſis, Florentini nominis infenſiſſimis hoſtibus; qui, poſt captum Burgum, Mercatellum quoque in poteſtatem redegere. Sed Burgenſes, paucis inde poſt annis, Peruſinorum copiis fulti, a Tarlatis defecerunt. Nam Peruſini tantum irarum certaminiſque adverſus Saconem Tarlatum, Guidonis Epiſcopi fratrem, hominem magni quidem in re militari uſus magnaeque audaciae, ſed inquietum, injurium, & in vicinos aſſidue, aut vim aut dolos ſtruentem, conceperant animis, ut Guelfi, Guelfarumque partium acerrimi vindices, cum Ghibellinis iis, quos nuper in hoſtium numero habuerant, in gratiam redirent, conſpirarentque, ut per eos Saconem ulciſcerentur, & Burgo extruderent. Fuerunt hi Nerius Fagiola, a cujus vi Burgum ſuperioribus annis, vivo Vgucione patre & opibus florente, Carolus Gratianus ipſis adjuvantibus Peruſinis, ut infra trademus, liberaverat, Feltrii Comites, Ubertini, Montedolii, Tifernatis Fani filii, atque alii item pari dignitate Ghibellini, a veteribus partibus, injuriis atque odio Saconis, alienati. Quibus Gulielmus quoque, Cortonae Tyrannus, acceſſerat. Sed Saconi praeter caeteros infenſiſſimus erat Nerius, veteribus & recentibus odiis. Nam & Guido Epiſcopus poſt Vgucionis mortem ruinamque domus hoſtiliter filios inſectatus fuerat: & Saco, non multo ante, aliquot Nerio caſtella ademerat; Itaque ira inflammatus in eum ferebatur. Ab his tractus in partes Ribaldus Montedolius, in cujus matrimonio Tarlatorum ſoror erat: & ipſe tum Burgum ab iis praepoſitus regebat. Is Nerium cum ducentis equitibus, militibuſque quingentis, quos Peruſini tradiderant, in urbem recepit: & quamquam inviſum Nerii nomen, graviſque civibus aſpectus Tyranni, quondam ab ſe depulſi, ob ſaevitiae memoriam, eſſet; tamen, quia Peruſina cum eo arma cernebant, & Tarlatorum dominatûs recentius odium ſollicitabat animos, laeti defectionis auctorem ſecuti ſunt. Arcem Robertus Tarlatus tam diu retinuit, donec auxilia a Sacone advenerunt. Sed Peruſini majoribus copiis ſe conatui hoſtis objecerunt; eoque deterrito, Robertum, deſperata ab ſuis ope, duodecimo obſidionis die, ad deditionis conditiones compulere. Atque id initium dilabendi magnis Tarlatorum opibus fuit. Eo certe ſucceſſu elati Peruſini exercitum a Cor-

Burgenſes Peruſinorum ope a Tarlatis deficiunt.

Robertus Tarlatus arcem Burgi Peruſinis tradit.

tona in Aretinorum agrum induxerunt. Sed Saco, inſigni audacia virtuteque, non repulit modo a populatione hoſtes, ſed fuſos magnaque diſſipatos clade prope in conſpectum Peruſiae ipſius fugientes eſt inſecutus. Certe ad Furcas (ſuppliciorum hic eſt locus) cum perveniſſet, furcis ipſis Peruſinos captivos aliquot, fractis cervicibus, ſuſpendit; & juxta illos, in ſummum Civitatis ludibrium contumeliamque, domeſticas feles & piſciculos e Tranſimeno lacu, qui laſchae dicuntur, eodem ſuſpendio affecit. At Peruſini nihil ea re fracti, & ignominia inſuper ad vindictae cupiditatem incitati, Tifernum quoque per eumdem Nerium Tarlatis ademerunt, prodentibus atque intra maenia recipientibus Nerium fraudis auctorem, & talium corruptelarum egregium artificem, tribus Monterchienſibus fratribus, qui portae cuſtodiam agebant, quos Nerius, matre internuncia, ad facinus compulerat: & quod victoribus, & maxime Nerio, haud minus laetum fuit, Rodulfus Tarlatus, qui urbi praeerat, cum conjuge & duobus filiis Peruſiam adductus, atque in vinculis habitus eſt. Sed Tifernatibus, quamquam non inviti in Guelforum partes poteſtatemque rediiſſent, tamen repentina illa in eorum oppidum irruptio longe calamitoſiſſima fuit. Germanorum enim mille equites, quos Peruſini, ejus belli cauſa, mercede conduxerant, contineri, quin rapinis ac caedibus graſſarentur, urbemque faeda direptione vaſtarent, non potuerunt. Ita ex innoxiorum fortunis praeda divites Barbari abierunt. Peruſini eodem victoriae curſu Citernae quoque arce, quae munitiſſima erat, potiti ſunt. At Tarlati his rebus territi ad amicitiam Maſtini Scaligeri, Veronenſium Tyranni, confugerunt: cujus ea tempeſtate tantae erant opes, ut non contentus late in citeriori Gallia Venetiaque vim tyrannidis propagaſſe, (nam praeter Veronam, Brixiam quoque & Bergomum & Vicentiam & Patavium & Tarviſium, nobiles urbes, imperio tenebat) ad Aetruriae quoque res, occupata Luca, animum cupiditatemque adjecerat. At Florentini, quibus ab tam validi Tyranni vi, ſi in Aetruria ſedem fixiſſet, praecipuus metus erat, non ſolum cum Peruſinis ſocietatem adverſus Tarlatos junxerunt, ſed ad ipſum Maſtinum proprio bello diſtinendum, cum Venetis faedus amicitiamque inierunt; quibus ipſis Maſtinus gravis eſſe accola caeperat. Ita Tarlati Maſtini ſpe dejecti, atque hinc inſtantibus acriter Peruſinis, hinc Florentinorum prementibus copiis, hinc voluntati civium, quos ſaevo dominatu habebant, parum fidentes, ma-

Saco Peruſinos fugat.

Tifernum eripitur Tarlatis.

Tifernum a Germanis diripitur.

Tarlati ad Maſtinum confugiunt.

Florentini Tarlatorum conatibus ſe objiciunt.

Tarlati Aretium Florentinis vendunt.

magno concuſſi metu, Aretium, non parvo auri pondere accepto (ad quadraginta numum aureorum millia fuiſſe feruntur) Florentinis tradiderunt. Quod Peruſini, quorum nomine id bellum adminiſtrabatur, quique in ſocietatem faederis Florentinos aſciverant, aegerrime ſunt paſſi; ſeque proditos ab iis querebantur. Diuque haec inter eos quaeſtio eſt agitata. Tandem conceſſum, ut Peruſini Praetorem ad quinquennium Aretio darent; & Lucinianum, Sabinum, Florianum, Anglarium, haud ignobilia oppida, quae Aretinorum juris fuerant, haberent. Sed Tarlati brevi inde omni fortuna, quae ampliſſima fuerat, deciderunt. Nam &, ſi tum quidem, aliquot circa Caſtellis retentis, Bibienam, munitum ac frequens oppidum, fortunarum ſuarum ſedem tranſtulerant, atque inde, ſpretis faederibus, ſaepe vicinis populis infeſti, nihil uſquam quieti eſſe patiebantur, tamen inclinantibus, poſt diſceſſum Bavari, Ghibellinorum rebus, Bibiena quoque a Florentinis ejecti ac penitus attriti ſunt.

Tarlati Bibienam ſe recipiunt.

Ex his Petrus, cui Saconi, ut oſtendemus, cognomentum fuit, poſt Guidonis Epiſcopi mortem, familiae ſuae diu princeps, non Burgo, non Tiferno, non denique Aretio amiſſis, indomitos ſpiritus adverſae fortunae unquam ſummiſit. Vixit ad centeſimum ferme annum; atque ad ultimum uſque, juvenili ac feroci animo aeque vigens atque invictum robur corporis ſuffecit, uſque adeo, ut quintum ac nonageſimum tranſgreſſus annum, quam acerrimo vectus equo, quem armatus nemine juvante conſcendebat, militaria munia omnia per ſe noctu dieque, nullo unquam fatigatus labore, obiret; nec imperio magis, quam manu atque exemplo gerendis rebus adeſſet, pugnamque accenderet: quin decumbens morbo, qui ultimus illi fuit, accerſiſſe dicitur Marcum filium: „ Et quando (inquit) Marce, aegro ac laborante patre, ſuſpicari homines non poſſunt, „ quicquam te hoc tempore moliturum, alienam ſecuritatem, tuam occaſionem fac habeas; & coactis clam militibus, Greſſam (erat id Aretini agri oppidum Ubertinorum juris) furto aggredere. „ Conſilium patris non aſpernatus filius, ſilentio noctis profectus, oppidum quidem indiligenter, ut nullo tali metu, cuſtoditum caepit; ſed ab Ubertinis, qui ſequenti die, non dum firmatis rebus, in tempore cum magna ſuorum manu ſupervenere, cum detrimento ejectus, ad patrem improſperi conatus nuntius rediit. Id vero Saconem adeo conturbavit, ut frendens ac fremens, & ſuum morbum, ſuam aetatem accuſans, ira ac do-

Saco Tarlatus robuſta ſenectute.

Saconis morbo laborantis conſilium datum filio.

Digitized by Google

dolore magis, quam morbi vi, extinctus credatur, circa annum MCCCLVI. Vir aeque manu promptus & ingenio ad omnes inſidiandi atque fallendi artes, ad omnes militares dolos callidiſſimus atque audaciſſimus: civilium tamen artium expers, quippe violentus ſemper ac ferox cuncta libidine ſua metiri, nihil aequo bonoque tribuere erat ſolitus. Tantum certe in uno momenti fuit, ut neque Aretini, quibus ob memoriam Tyrannidis, quam perpeſſi ab illo fuerant, maxime odio erat, neque Florentini in tantis civitatis opibus, aggredi Tarlatos, oppidaque eorum, ipſo vivente, ſint auſi: mortemque valentiſſimi, nec unquam ad exitum vitae pervenientis ſenis expectare, &, quibus ab illo affecti fuerant, contumelias non ante ulciſci, quam eſſe ille deſiiſſet, coacti ſint. Saconis mors & mores.

Circa annum MCCC. LI. quinquennio ante mortem ejus, deſidentibus Avinione Pontificibus Max. Ioannes Vicecomes, princeps idem & Archiepiſcopus Mediolanenſium, vaſta atque impotenti ambitione, ad Italiae ipſius dominatum aſpirare caeperat, opulentiſſimarum civitatum fiducia, quas imperio parentes habebat, ſubnixus. Parebant autem illi Mediolanum, Genua, Alexandria, Ticinum, Aſta, Derthona, Alba, Novaria, Vercellae, Bobium, Comum, Cremona, Placentia, Parma, Crema, Lauſpompeji, Brixia, Bergomum, atque ipſa demum Bononia, quam, ſpreta Pontificum Maximorum majeſtate, a Jacobo Pepulo ingenti pecunia emptam, occuparat. Is ante omnia in magno negotio habuit potentiae aemulum Canem Scaligerum, Veronenſium Tyrannum, qui nuper mortuo Maſtino ſucceſſerat, affinitate atque amicitia devincire ſibi: quod cum eſſet aſſecutus, omnes quot erant in citeriori Gallia principes Tyrannique, partim voluntate, partim metu, ad amicitiam auctoritatemque ejus ſe applicuerunt: eorumque exemplum Flaminiae quoque atque Piceni & Vmbriae Tyranni, qui fere Ghibellini erant, ſecuti ſunt. Sic erectis paſſim Ghibellinorum partibus, quarum ipſe ſe principem ferebat, per eas in Aetruriam quoque, ubi maxime illa graſſabatur peſtis, potentiam extenderat. Hic multae urbes, multi urbibus pulſi exules, & Ghibellini omnes, in quibus erant gentis nobiliſſimi, Conteguidii, Vbertini, Tarlati, Feltrii, Fagiolae, Vbaldini, Pactii, auctoritatem ejus ſequebantur. Hos quoque ad ſe evocatos cum magnopere ad opprimendos adverſarios oratione incitaſſet omnes, magna ſpe repletos ad exequenda conſilia dimiſit. Tam valida tot principum conſpiratio ne Guel-

Joannes Vicecomes Archiepiſcopus & Princeps Mediolani.

Vicecomes Ghibellinae factionis principes in Guelfos incitat.

Guelforum deleret nomen, atque univerſae Aetruriae jugum imponeret, uni maxime Florentini, &, qui ab pari metu parique factionum ſtudio Florentinis ſe junxerant, Senenſes & Peruſini obſiſtere videbantur. Ad hos igitur armis domandos validiſſimas copias, duce Joanne Olegio gentili ſuo, vel, ut plerique exiſtimarunt, filio, in Aetruriam miſit, juſſo caput ipſum rerum Florentiam oppugnare. Sed Olegius, dux alioquin non obſcuri nominis, eo bello, ſpei, quae de illo erat, non reſpondit. Nam primum Piſtorii haeſit, eaque inutili mora ſpatium imparatis ac territis, & pene deſperantibus Florentinis colligendi a metu animos, & juſta praeſidia, queis patriam tuerentur, comparandi dedit. Deinde ducto ad Florentiae maenia exercitu, ne tentata quidem oppugnatione, inopia commeatuum, quos Florentini undique averterant, ſine ullo operae pretio abiit; & Scarpariam ignobile oppidum, Bononienſi viae impoſitum, aggreſſus, ab ipſo quoque, non ſine ſuorum detrimento, defendentibus ſtrenue, qui in praeſidio erant milites, eſt repulſus. In quo plurimum laudis debetur Albertacio Recaſulo, qui oppido praeerat, nec minus Joanni & Silveſtro Mediceis, qui laborantibus obſeſſis ſubſidio venerunt. Interea Joannes Archiepiſcopus, ut eodem tempore Peruſinos Aretinoſque bello vexaret, Raynaldum, clarum Germanorum ducem, cum quadringentis equitibus & juſto peditum numero, ad Saconem, qui longe acerrimus Ghibellinorum habebatur, miſit: ut his auxiliis, qua viſum eſſet, communibus inimicis negotium faceſſeret; & maxime in Caſentino, valleque Arni Florentinorum oppida invaderet, vireſque eorum diſtineret. Et Saco, vir impiger & gerendis rebus intentus, utrumque praeſtitit. Nam & Florentinos fines ab illa parte incurſavit, & certior factus, ſexcentos Peruſinos equites, Florentiam petentes, iter per Aretinorum fines habere, magna celeritate praevertens, nihil tale veritos mane ſub lucem aggreſſus, omnes disjecit caepitque. Ac ſe inde praedâ dives cum Germanis Bibienam recepit, otiumque plures dies egit; mirantibus cunctis, quieſcere in tanta acceſſione virium Saconem, quietis omnis, omnis ſemper morae impatientem. Sed ille inſidias tum maxime Burgo ſtruebat, aggredi aperta vi non auſus; quod, praeter Cives fidos partibus, etiam firmo Peruſinorum praeſidio teneri oppidum ſciebat. Egerat igitur cum Boconianis, nobili & opulenta apud Burgenſes familia, & ab ſtudio Ghibellinae factionis veteribus Tarlatorum amicis, qui tum indignanter Guelforum & Peruſinorum domina-

Olegius cum exercitu in Aetruria.

Olegius fruſtra Florentiam tentat.

Vicecomites auxilia Saconi mittit.

Saco inſidias Burgo ſtruit.

natum ferebant, de prodenda ſibi urbe, & in Joannis Vicecomitis fidem tradenda; & Bocognani, ſi furto noctis turrim, ut promittebat Saco, imminentem portae portamque caepiſſet, ſe cum Ghibellinis, qui ſuam auctoritatem ſequerentur, auxilio futuros polliciti fuerant. Apud Saconem miles erat mire ad omnia audenda corpore ſimul atque ingenio habilis, & maxime ad furta doloſque compoſitus. Is aſcendere ſine ſcalis muros, per angulos obrepere nitique, & omnia occultus penetrare, diuturno uſu ſolertiaque edoctus, audebat. Deprehenſo, ſurripere ſe, aut callide cauſam fingere ac fallere, in promptu ſemper erat. Ab hujus fraude furtiſque nullius ſtabulum, nullius horreum, nullius domus ſatis tuta clauſaque erat. Arrighettum dixere: & Saco adverſus viciniae totius odia tuebatur. Huic ſuum conſilium intercipiendi dolo Burgum, &, quae ſibi cum Bocognanis Ghibelliniſque conveniſſent, aperuit: atque ille rem de turri portaque haud cunctanter ſuſcepit. Profectus noctu cum duodecim, quos ex omni numero delegerat, ſilentio ad portam ſubit, & turrim, quae munimento portae erat, ſueto clavorum funiumque artificio, conſcendit; atque inde nexam funibus ſcalam demittens, per eam ſocios ad ſe recipit, & vigiles duos, qui, quia vehementior aquilo flabat, ſub tectum ſe receperant, ante oppreſſit vinxitque, quam ab iis ſentiretur: nam aſtum hominis ſtridor venti magnopere juvit. Turri portaque potitus Arrighettus ſignum proditoribus, quod convenerat, dedit; & eodem tempore Saco, qui cum quingentis equitibus & duobus militum millibus non longe ſubſtiterat, adfuit. Bocognani Ghibellinique ad captae portae ſignum arma capiunt, atque hoſtem intra oppidum recipiunt. Guelfi & ipſi clamore ac tumultu exciti, armati in forum concurrunt: ſed ignari proditionis, dum quid rei ſit alteri alteros interrogant, intraſſe urbem Saconem, ſeque a Ghibellinis proditos cognoſcunt. Bocognani, quam alienae poteſtatis fecerant patriam, ſervare tamen a direptione cupientes, nuntios ad Guelfos miſere; ſi ab armis diſcedere, & praeſidium Joannis Vicecomitis admittere placeret, nihil cuiquam nocitum iri: in id ſuam & Saconis ſidem paratos obligare. Guelſi teneri ab hoſtibus urbem intelligentes, conditionem haud inviti ſubiere. Ita Civitas in ditionem Vicecomitis dedita. Peruſinorum milites geminas arces inſederant, atque initio invitantem ad deditionem hoſtem ſatis conſtanter reſpuerant. Sed cum Saco celeriter valiatis terrorem undique intentaſſet, arces tradidere, cum jam

Arrighettus mirus fraudum machinator.

Bocognani Burgum Vicecomiti produnt

Arces Burgi Vicecomiti deduntur.

Digitized by Google

Peruſini cum validis copiis opem ferentes Tifernum veniſſent. At non, ſicuti urbs ipſa ab hoſtili vi atque direptione eſt defenſa, ita populationem agris arcere potuerunt. Nam Peruſini, & pudore allati ſero auxilii, & amiſſae urbis ira, & Saconis odio incenſi omnia circa Burgum omni clade belli vaſtarunt, & Saconem, objicere ſe auſum, intra oppidum magna cum ſuorum caede compulerunt. Amiſſo Burgo, Anglarium quoque & Fanum Stephani in fidem Vicecomitis, ejecto Peruſinorum praeſidio, venerunt.

Saco Peruſinorum fines populatur.

At Saco tam proſpero intercepti Burgi ſucceſſu, ita eſt elatus, ut paucis poſt diebus cum mille equitibus, adjunctis Cortonenſium auxiliis, Peruſinorum ingreſſus fines late cuncta incendiis & populatione vaſtarit, &, nemine ſe victori dare obviam auſo, ingenti cum praeda Burgum redierit. Hanc cladem Peruſini Cortonenſibus, cum octingentis equitibus tranſcurſo eorum agro, repoſuerunt:

Florentini Saconem ulciſcuntur.

& Florentini, inducto in Caſentinum exercitu, metum ipſi Bibienae intulerunt, &, aliquot incenſis dirutiſque Caſtellis, cum Vbertinos Pactioſque, tum maxime Saconem egregie ulti ſunt. Nec multo poſt, agente ac jubente Clemente ſexto Pont. Max. inter Joannem Vicecomitem & Florentinos caeteroſque Aetruriae populos inita pacis faedera,

Burgenſibus ex legibus initae pacis reddita libertas.

& ex legibus pacis reddita Burgo ſua libertas, & deductum ex oppido Vicecomitis praeſidium. Nam Clemens, quod Florentini ſociique ab nimiis Joannis opibus libertati ſuae timentes, & apud ipſum quoque Clementem quam multos fautores vel damnatus & hoſtis haberet, experti, conſilia de adducendo in Italiam Carolo quarto Caeſare coquebant, veritus, ne illa res vertendis Aetruriae rebus eſſet: & ipſe, conceſſa Bononia ea conditione, ut duodecim nummum aureorum millia R. E. quotannis tributi nomine penderet, pacem cum Joanne fecit, &, ut ea Aetruſci quoque tenerentur curae habuit. Quorum legati cum frequentes Sarazanam conveniſſent, & Joannes ipſe feſſus jam bello, & difficilius operoſiuſque opinione ſua Aetruſcum negotium eſſe, uſu comperiſſet, pacem compoſuerunt, nobiſque, ut diximus, libertatem reddiderunt. Sed Saco cum urgeri pacem intellexiſſet, antequam ea ſanciretur, ingenio ſuo uſus impetum in Aretinorum agrum fecit; tantoque plus praedae abegit abſtulitque, quanto remiſſius futurae pacis ſpe omnes, & maxime agreſtes, cuſtodiam ſui armentorumque ſuorum agebant.

Villanus floruiſſe hac tempeſtate Burgum ſcribit.

Hac tempeſtate Matthaeus Villanus, qui Joannis fratris hiſtoriam Aetruſcarum rerum perſequitur, urbem noſtram, & munitione maenium, & ce-

& celebritate ac frequentia populi, & ditibus civibus, & omnium rerum copia magnopere floruiſſe tradit. Tanti certe pacificatoribus fuit, ut, quod Piſanis, Lucenſibus, Senenſibus ex decreto percuſſi faederis tribuerunt, ut liberi ſuis legibus viverent, idem noſtris quoque civibus ſint impartiti, ut pari libertatis jure fruerentur; Quo quidem exaequaſſe dignitate multo validioribus atque opulentioribus civitatibus noſtram viſi ſunt: Quod eo pluris aeſtimes licet, quod Cortona, quam idem Saco Joanni Vicecomiti ſubegerat, paulo ante Epiſcopalis ſedis honorem adepta, ex ejuſdem faederis auctoritate nihil exempta ſervitio eſt, ſed in Vicecomitis ditione relicta.

Hoc maxime modo proditi primum captique Burgenſes, deinde in priſtinam libertatem vindicati, cum nihilominus Ghibellini Bocognanique propinquis Saconis opibus armiſque fulti dominari viderentur, ad eos ejiciendos, ut fere homines externo hoſti parere, quam civium pati jugum malunt, Nerium Fagiolam, veterem Tyrannum, & ab cervicibus olim ſuis depulſum acciverunt: qui & ſi Ghibellinas partes ſequebatur, a Tarlatis tamen atque Bocognanis hoſtiliter diffidebat. Quo, cum firma ſuorum manu, adventante, captis repente armis, grege facto, Bocognanos aggrediuntur, & urbe cum Ghibellinis, qui ſectam eorum ſequebantur, ejiciunt; domibus eorum direptis, & bonis in fiſcum redactis. Ordinatam inde Remp. ex priſco more XXIV. Viris tradunt. Nerium cuſtodiae urbis ad praefinitum tempus, praefinita cum poteſtate, praeficiunt. Sed ille nunc blandiendo civibus, nunc imperii vim intentando, non ſolum ſub arbitrium ſuum cuncta pertraxit, ſed potentiae ſucceſſionem Franciſco filio tradidit: ſingulari fato hujus familiae obrepentis toties ad tyrannidem, toties ea decidentis. Burgi quidem dominatum adeo pertinaciter appetiit, ut ejus retinendi cupiditate dominationem aliquot circa Caſtellorum neglexerit. At Burgenſes brevi hoc quoque jugum excuſſere. Cum Franciſco pepigerant, ut, acceptis ſex aureorum nummum millibus, magiſtratu, praefecturaque abiret. Et jam numerata pecuniae dimidia pars, & tradita civium poteſtati arx erat. Cum Peruſini quidam exules, qui hoſpitio illius utebantur, gravem nomini ſuo notam allaturam eam dignitatis atque juris ſui nundinationem oſtendendo, ac, ſi nummorum illi pluris, quam exiſtimationis ratio duceretur, duplicaturos eam ſummam Peruſinos pollicendo, rem interpellare, atque hominem ab eo conſilio retrahere conati ſunt. Atque il-

Bocognani & Ghibellini urbe ejecti, adjutore Nerio.

Nerius iterum dominatum Burgi invadit.

ille haud dubie uberioris lucri ſpe illectus Peruſinis aſſentiebatur: & adhuc praeſidii illi ſatis ad tradendam emptoribus urbem ſupererat. Id vero cum ſenſiſſent Burgenſes, protinus eadem nocte captis magno tumultu armis, Franciſcum & milites ejus, multis illatis vulneribus, non oppido ſolum, ſed finibus quoque exegere. Ac milites quidem pecunia, quam a Burgenſibus acceperat, ablata, ducem ſuum direptum ſpoliatumque in Tifernatum agro deſeruerunt. Burgenſes & receptam libertatem munire ſibi novis legibus contenderunt, & Bucognanorum Tyrannorumque exilium novis & gravibus decretis ſanxerunt.

Franciſcus Nerii filius Burgo exigitur.

At inſequenti anno, qui fuit MCCCLVII. virtute ac ſtudio civium parata ſtabilitaque reſpublica pene intercepta iterum everſaque eſt, dolo atque vi Montedoliorum. Hi quamquam internecinas cum Bucognanis inimicitias exercebant, eorumque exilio & calamitate magnopere laetabantur, tamen quia & ipſi exules Ghibellinique erant, & rem Burgenſem in Guelforum manu eſſe pati aequo animo nequibant, impia conſilia invadendae patriae inierunt; & oblato tempore, cum Burgenſium juventus omnis, Peruſinis bellum adverſus Senenſes gerentibus, auxilio profecta abeſſet, oppidumque, ut in nulla ſuſpitione, ſine ullo praeſidio reliquiſſet: nonis Aprilis, monitis, qui circa Ghibellinis partibus ſtudebant, ut in tempore opem ferrent, cum ſexcentorum militum manu per patentes incuſtoditaſque portas urbem intrant, & foro opportuniſque occupatis locis, & territos re inopinata cives coire non patiuntur. In eo tumultu alii fuga in arcem evaſere, alii e turribus, editioribuſque ſuarum aedium locis ſe tutabantur. Properi ad cives in Peruſinorum caſtra, & Tifernum ad amicos nuntii mittuntur, Tifernates, qui propius aberant, priores auxilio fuere, ſingulari ſane ſtudio, haud ſecus, quam ſi ſuos cives, ſua maenia obſideri accepiſſent, cum ipſis nuntiis omnes, quot arma ferre poterant, ſe ſe portis effuderunt. Montedolii ubi admiſſos per arcem Tifernates videre, oppido exceſſerunt. Et noſtri abeuntium agmen inſecuti, multis eorum caeſis, pluribus captis, praedam omnem (nam multorum diripuerant domos) relinquere coegerunt. Tifernates egregio functi officio, proſequentibus & maximas grates agentibus Burgenſibus, domum eadem die redierunt. In caſtra ad cives, pene uno tempore & acceptae, & ultae cladis nuntii venere.

Montedolii Burgum invadunt.

Tifernates opem Burgenſibus ſtudioſe afferunt.

Potiti inde aliquandiu libertate, tandem in fidem R. E. haud

Burgenſes in fidem Romanae Eccleſiae.

E. haud inviti venere. Huic per licentiam armorum, quibus tum omnis Italia quatiebatur, Malateſtae ademere. Horum enim per haec tempora magnopere opes creverant.

Malateſtae gentis origo.

Gentis originem ſunt, qui ad Germanos referant, & ſexcentis amplius ante annis ab Othone Imperatore provectam, dominatum Arimini occupaſſe tradant. Alii nequaquam tam alte initia repetunt, & Romani eos ſanguinis ferunt; cognomentumque ab ingeniorum pervicacia nactos, cum antea Catanei, id eſt, ut quidam interpretantur, Capitanei & duces vocitarentur. E quibus profectos ab Vrbe duos fratres circa Ariminum conſediſſe, & cum ipſos tum ortos ab iis Guelforum ſectam ſecutos, ſtrenuos ſe partibus duces praebuiſſe, atque per haec potentiam domus fundaſſe. Guelfae factionis ſtudium, ut Romani credantur, facit; cum, a Germanis Caeſaribuſque ornati auctique, non dubium, quin pro Ghibellinis adverſus Guelfos ſtaturi fuerint. Verum, quibuſcumque initiis prodierint, Malateſta, altero duorum fratrum, progeniti, & in plures inde diſſecti ſtirpes, eo virtute, ac belli ſtudiis exceſſerunt, ut familiae opes latiſſime per Italiam propagarint.

Opes Malateſtarum.

Nam & Ariminum & Ceſenam & Cerviam & Bretinorum & minora oppida caſtellaque in Flamminia atque Aemilia permulta, & praeterea Forum Sempronii, Piſaurum, Fanum Fortunae, Senogaliam, Anconam, Recanatum, Maceratam, Aeſium, Auximum, Aſculum, Burgum, patriam noſtram, Tifernumque, &, quod horum omnium inſtar videri poteſt, Brixiam Bergomumque in citeriori Gallia tenuerunt.

Malateſtae Burgum tenuere.

Noſtra quidem urbe multis potitos annis credimus: certe nòn niſi Eugenio quarto Pontifici Max. qui eos bello fuerat aggreſſus, reddidere; cum, ex pacis faedere, Pontifex receptis in fidem Ariminum cum eo remiſiſſet, ut Burgum R. E. reſtituerent.

Malateſtae Eugenio Pont. Burgum reddidere.

Dominatus eorum apud cives noſtros manet non injucunda memoria. Namque & producti permulti ad militares ordines ab iis, & adeo clementer habiti omnes, ut ne connubia quidem & affinitates noſtrorum aſpernati ſint. Quippe Nicolaus Malateſta uxorem e familia noſtra Petri Gratiani filiam duxit: quod in ſequenti volumine, cum de gentilibus noſtris agetur, memorabimus.

Philippus Vicecomes Burgum armis invadit.

Caeterum nonaginta circiter annis poſtquam a Joannis Vicecomitis ditione, ut ſupra oſtendimus, Burgus eſt exemptus, rurſus ab iisdem Vicecomitibus petiti armis ſumus. Philippus enim, qui ultimus ſtirpis regnum Mediolani tenuit, bellum cum Florentinis internecino odio gerens, cum irrum-

pe-

pere in eorum fines per Flamminiam, Angelo Pergula duce; conatus, a Caſtrocaro hyemis ſaevitia eſſet repulſus, ad eos varie diſtinendos, hinc Franciſcum Sfortiam adoleſcentem, in quo tum haud parva ejus magnitudinis, ad quam ſua cum virtus & fortuna extulit, ſpes elucebat (cui, patre Aterni amnis gurgite abſorpto, paterni exercitus milites ob egregiam indolem ducendos ſe regendoſque commiſerant) ab ſe tum primum mercede conductum, ad oppugnandam Faventiam, cujus regulus amicitia Florentinorum attinebatur, miſit: hinc Guidonem Taurellium Mantuanum, nobilem & ipſum aetatis ejus ducem, & recenti navalis imperii fama clarum, ut, ſi qua poſſet, ad ipſa Florentina maenia penetraret, validis cum copiis Tifernates noſque invadere juſſit. Quibus tum Carolus Malateſta Ariminenſium princeps, vir & magnis praeditus opibus & magna belli gloria, paribuſque doctrinae, prudentiae & humanitatis laudibus praeſtans, imperitabat. Taurellius imperata ſtrenue exequitur; & cum Bernardino Vbaldino, quem Florentini conatibus ejus objecerant, inter Burgum & Anglarium congreſſus, non vicit modo arte bellandi hoſtes, ſed etiam, fuſis eorum copiis, ducem ipſum caepit. Atque inde Burgo Tifernoque potitus, tantum terroris ab ea parte Florentinis injecit, ut, niſi nutantibus Nicolaus Picininus, qui tum reipublicae militabat, celerem opem, eo e Flamminia tranſgreſſus attuliſſet, & Aretini & Cortonenſes aperturi victori portas fuerint; & in magnum diſcrimen totius Aetruriae res adducturi. Haec certe clades Florentino populo eo accidit gravior, quod ſuperiori anno ad Zagonaram magno praelio victi exercitum exercituſque ducem Carolum Malateſtam, & cum eo valentiſſimum quemque ductorum amiſerant; & Nicolaus Picininus, in cujus virtute poſt Caroli caſum, conquieſcere videbantur, iis deſertis, ad Philippum uberiora ſtipendia & magnorum praemiorum ſpem ſecutus tranſivit. At Carolum quidem Philippus Mediolanum perductum, memor, eum tutorem olim ſibi a patre relictum, non ut captivum, ſed ut parentem cultum & aliquandiu in magno honore apud ſe habitum dimiſit. Verum haud multo poſt cum Veneti, Philippi ambitioni haud obſcure ad Italiae dominatum aſpirantis, mature occurrendum eſſe ſtatuiſſent, ac faedus cum Florentinis adverſus eum percuſſiſſent, mutanda illi omnis gerendarum rerum ratio fuit.

Franciſcus Sfortia.

Guido Taurellius.

Carolus Malateſta Burgi dominus.

Taurellii victoria.

Abeunte igitur Taurellio, quem majores res Aetruriae avocarunt, reddita Burgenſibus pariter Tifernatibuſque

pax

pax neutris diuturna fuit. Nam Nicolaus Fortebracius, vexatis nuper acri bello, Florentinorum inſtinctu, Lucenſibus, & mox ipſis deſertis Florentinis, Burgum dolo occupavit, initio Pontificatus Eugenii: cum gravi ipſe morbo implicitus, omittere rerum curas, & commendare Cardinalibus cogeretur, &, quae mortuis Pontificibus Maximis inceſſere licentia atque impunitas ſolet, morituri expectatione inceſſiſset. Is enim Fortebracius, Stella, Bracii Montonii, longe praeſtantiſſimi ducis, non multo ante ad Aquilam caeſi, ſorore genitus, ut ante avunculus, per aequa, per iniqua alienis augeſcere, &, quaecumque offerretur, nullo humani aut divini juris diſcrimine, rapere fortunam, inſtituerat. Militari fraude intercepto Burgo, inde a Philippo Vicecomite, inexpiabile adverſus Eugenium odium habente, impulſus, & a Braciana factione magnopere adjutus, ita impetum in Romanae E. ditionem fecit, ut Tiferno, Aſiſio, Tuderto, Interamna, Faliſcorum monte, ac poſtremo etiam Tiburi, in poteſtatem ſuam redactis, urbem Romam, ipſumque in urbe Pontificem, pene juſta obſidione vexarit. Quo tempore, veluti ex condicto, duae infenſiſſimae inter ſe factiones, Braciana Sfortianaque, partitae R. E. provincias eſſent, Franciſcus quoque Sfortia, ab eodem Philippo immiſſus, Picenum per ſummam injuriam ſubegit; ementitis ad inducendos populos litteris, quibus ex Baſileenſis Concilii auctoritate id ſibi juris tributum Philippus impudentiſſime vulgaverat: & Bononienſes, ejus item inſtinctu, ſpreta fide, duce Baptiſta Canetulo, rebellarant: & majori ſcelere Romani arma in Pontificem ipſum caeperant, obſeſſumque ac plane captum coegerant indignam conſciſcere ab Vrbe fugam. Siquidem, atra Caſſinatis Monachi veſte occultatus, uno familiarium, pari cum ornatu, comite, ſtrigoſaque ad Tiberim vectus mula, cum ſe in parvum ac ſordidum lintrem injeciſſet, ſecundo flumine, inceſſentibus ex utraque ripa, ubi rem ſenſere, ſaxis teliſque, Romanis, aegre ad mare eſt elapſus. Et, quod indignius videri poteſt, Pontifex Maximus, publicorum Sacrorum princeps, parens Chriſtianae Reip. qui divini numinis inſtar inter homines gerit, cujus imperium nullis humanis finibus terminatur, cujus poteſtas ad ipſum uſque pertinet caelum, cujus pedibus ipſi oſcula ſubjiciunt reges, piratae conſcendere lembum, & praedonis ſe credere arbitrio non eſt veritus. In quo tamen plus fidei (quod fari pudeat) quam in populo Romano eſt inventum. Pari enim hujus flagitio in fugam actus, & illius gloria ſervatus,

Nicolaus Fortebracius Burgum occupat.

Fortebracius Vmbriam ſubigit.

Franciſcus Sfortia Picenum invadit.

Pontifex a Romanis captus fuga elabitur.

tus, & incolumis Centumcellas perductus eſt. At his quoque malis, quibus circumventum atque obrutum iri Philippus crediderat, emerſit Eugenii invicta vis animi, atque in priſtinam ſe dignitatem vindicavit. Fortebracius ſecundis rebus elatus, nec contentus Vmbriae poſſeſſione, cujus praecipuas urbes praeſidiis occupabat, impetum in Picenum erat facturus, quem adverſa obtinebat Sfortiana factio. Progreſſus in Camertium agrum ad Colſioritum, Alexandrum Sfortiam, Franciſci fratrem, validis cum turmis obviam habuit: ac ſtatim inter veteribus partium odiis accenſos, haud ſecus quam ſi locum tempuſque ad certamen deſtinaſſent, avide inita pugna: in qua cum plane ſuperior Sfortiana res appareret, Fortebracius, retinere ac revocare ſuos in praelium & poſtremum cedentium agmen tueri contendens, iniquum in locum progreſſus, equo praecipitatur. Cum ſe in pedes ſtrenue excepiſſet, circumſtant deſertum a ſuis Sfortiani; & unus eorum propius accedens hortatur, ut amiſſa per arduum & aſpretis impeditum collem evadendi ſpe, victoribus ſe dederet. Cui ille ita gladium caeſim in caput incuſſit, ut medium ſciſſurus fuerit, niſi galea vulnus avertiſſet. Tum miles per iram haſtilis cuſpide transfixum ad terram dedit. Supervenit Alexander ipſe aliique ductores: &, benigne appellatum allevatumque bonam ſpem habere jubentes ſolanteſque, impetrare tamen ab eo nequiverunt, ut aut verbo affari quemquam, aut omnino aſpicere inviſi hoſtis vultum vellet: odiumque & rabiem ſpirans clauſos pertinaciter oculos tam diu habuit, donec ipſam ederet animam: & ſi tres ferme horas poſt acceptum lethale vulnus vixerit, & nullum erga eum humanitatis officium a Sfortianis ſit praetermiſſum. Cuſtodiam urbis noſtrae Puppii Comiti, cujus filiam in matrimonio habebat, commendarat: qui, contracta exulum ac facinoroſorum hominum manu, firmo eam praeſidio habebat; cui audaciſſimum ac ferociſſimum hominem Baldocium praefecerat. Et quamquam Tifernates, audita Fortebracii caede, ejectis Bracianis, in fidem R. F. redierant; & idem facturi Burgenſes viderentur, niſi eos tam validi praeſidii metus contineret: tamen incaeptum Comes non omittebat, ſperans, Nicolaum Picininum, qui in Flamminia, non longe a Burgo, circa Forum Livii cum Philippi exercitu ſtativa habebat, ac de transferendo in Vmbriam bello, ut Fortebracii conatus adjuvaret, cogitaſſe ferebatur, ſi res poſceret, auxilio ſibi venturum. At Eugenius Pont. ad recipiendum Burgum Joannem

Fortebracius ad Colnoritum victus occiſuſque a Sfortianis.

Baldacius in praeſidio Burgi a Comite Puppii locatus.

nem Vitelleſcum Cornetanum, Patriarcham Alexandrinum cum eo exercitu, quem adverſus Alfonſum regem comparaverat, miſit. Qui perdifficilem Burgi expugnationem fore ratus, tum quia oppidum erat ipſum lata foſſa ac duplici muro munitum, tum quia valido praeſidio tenebatur, eo omiſſo, ad Puppium, ipſumque in eo Comitem oppugnandum duxit: quo victo, ſponte ſua venturum in poteſtatem Burgum intelligebat. Nec eum callidi conſilii ratio fefellit. Captis enim aliquot circa Puppium caſtellis, cum labare defenſionis ſpes caepiſſet; timereturque magnopere Vitelleſci ſeveritas, qui captum paulo ante ad Vetrallam Jacobum Vicum, urbis Romae praefectum, magnae virum dignitatis magnarumque opum, capitali ſupplicio affecerat, auctoribus interpretibuſque Florentinis, Baldacius Burgum Pontifici reddidit. Atque ita Puppii quoque ſoluta obſidio eſt, Vitelleſco ad Neapolitanum bellum abeunte. Hunc Vitelleſcum Pontifex bellicis rebus praepoſuerat; qui acerrimus militaris diſciplinae exactor, omnibus imperatoriis artibus plane par mandato muneri evaſit: ſi immite ingenium & utilis bello ſaevitia ferri in ſacrato viro poſſet. At eum Pontifex in ampliſſimum ordinem lectum ita favore extulit, ut munientem inde ſibi ad Pontificatum viam & conſilia cum Picinino Philippoque adverſus Eugenium ipſum miſcentem, non niſi dolo capere tollereque ſit auſus. Sabellicus non Puppium, ſed Burgum a Vitelleſco oppugnatum & quadraginta dierum oppugnatione receptum, tradit. Sed Blondum, quem eſt ſecutus, rem ſubobſcure explicantem, videtur non ſatis intellexiſſe; qui Burgum in ſummo Apennini jugo ſtatuat. Quod Blondus de Puppio, non de Burgo, videtur prodidiſſe. Recepto Burgo Tifernoque & Aſiſio quoque ac caeteris, quae Bracianorum praeſidiis tenebantur, oppidis, aut vi captis aut ſponte deditis, Pontifex Vmbriae res magnopere perturbatas egregie pacavit.

Vitelleſcus cũ exercitu ad recuperandum Burgum miſſus.

Baldacius Burgum Pontifici reddit.

Sed aſſiduis bellis ardente Italia, dum hinc Philippus Vicecomes & levitate animi & perampli imperii ſubnixus opibus, quietem pati neſcit; hinc Veneti Florentinique pecuniarum fiducia propagandae potentiae ambitioſe incumbunt; hinc armorum arbitri aemulique Franciſcus Sfortia & Nicolaus Picininus horum diſcordiam alentes, alienis opibus viam ſibi ad magnam fortunam muniunt: nuſquam quicquam ſatis tutum aut ſtabile relinquebatur. Picininum, ad quem in Bracii caſtris educatum, poſt mortem ejus Odoniſque filii, Braciana factio ob virtutem primas deferebat,

Nicolaus Picininus.

exercitibus ſuis ac toti rei bellicae Philippus praefecerat: & erat vir eximiae in omni militari diſciplina induſtriae. Ex puſillo quidem corpore cognomentum erat naſtus; ſed vigore animi & expediti impigrique ad omnia militiae munera ingenii laude, nullus eorum, qui illo aevo exercitus duſtarunt, ei anteferri videbatur poſſe. Is, ut Franciſcum Sfortiam, qui relicto Philippo, quia ſi non plus tribuere plus certe fidere Picinino videbatur, Venetis Florentiniſque militabat, eorumque exercitibus cum imperio praeerat, a Brixia, quam magno conatu Philippus obſidebat, averteret, exercitum in Aetruriam induxerat, &, Politiano capto, in tantum metum rerum ſuarum Florentinos conjecerat, ut, ne deſererentur ſocii, ipſe ad opem ferendum, poſthabita Brixia, tranſiturus in Aetruriam Sfortia fuerit, niſi & Picininus Puppii Comiti gratificans in caſtellis Caſentini expugnandis haeſiſſet, & Eugenius Pontifex valida Florentinis auxilia, cum Aloyſio Scarampo Patavino, Patriarcha Aquileenſi, qui Vitelleſco ad militare imperium ſucceſſerat, & e Piceno Sfortiae juſſu Michelettus Attendulus, e prioris Sfortiae gentilis ſui diſciplina, clarus ea tempeſtate dux, veteranorum equitum turmas adducens, adveniſſet. Horum adventu confirmatis Florentinis, Picininus Aetruria deceſſit, & dominatui Peruſiae, unde ipſe erat, inhians, & Vmbriam praeſidiis nudatam tentaturus, Apennino trajecto, ad Burgum deſcendit, potituſque urbe eam ſedem belli habuit. Nec Picininus modo & Fortebracius, ſicuti memoravimus, ſed Bracius ipſe, qui inde ad tam inſignem bellicae laudis gloriam pervenit, e cujus diſciplina iſti prodierant, cum in civili diſſidio victis partibus Peruſiae, exul & rebus omnibus ſpoliatus profugiſſet, Burgum ſe recepit, a noſtriſque benigne ſublevatus, Florentiam conceſſit, atque in Florentinorum exercitu triginta equitibus praepoſitus militavit. Cujus memoria beneficii, poſt partam inde potentiam, Burgenſium rebus perpetuo favit.

Picininus Burgo potitur.

Picininus, a Burgo Tifernates aggreſſus, acri obſidione premebat. Has enim urbes, ipſa propinquitate pari injuriae opportunas, par ſaepe fortuna tulit, & pariter incurſarunt magniſque incommodis affecerunt crebri exercituum tranſitus e Flamminia in Vmbriam, ex Vmbria in Flamminiam commeantium: quibus, plerumque validis ac repentinis, non ſolum cibaria praebere, ſed portas aperire cogebantur, & eo obſequio populationem agrorum ſuorum redimere. A Burgo enim per Vallem Balnei & Meldulam breviſſimus eſt ad Forum Livii Apennini tranſcenſus; & ſi arduae aſcen-

Picininus a Burgo Tifernates bello vexat.

aſcenſu ſaepe rupes occurrant. Dum Tifernum obſidetur, Picininus, relicto ad exercitum filio, cum expeditis cohortibus Peruſiam proficiſcitur; &, Archiepiſcopo Neapolitano, qui pro Pontifice urbem regebat, abire juſſo, remp. magiſtratibus tradidit, ſperans, eo beneficio illectos cives cuſtodiam ſui ultro ad ſe delaturos, eamque ſibi occaſionem invadendae tyrannidis futuram. Sed Peruſini omnibus cultum officiis, praeſentis pecuniae munere liberaliter donatum, dimiſerunt, oppidumque in Pontificis fide retinuerunt. Hac ſpe dejectus, regreſſus Burgum, vexandis iterum Aetruriae ac Florentinorum rebus, aut redacto in poteſtatem Tiferno, reliquae invadendae Vmbriae imminebat. Vtrumque prohibiturus Aloyſius Patriarcha, Pontificis legatus, cum Perianpaulo Vrſino, Florentinorum duce, & Micheleto, caſtra ad Anglarium habebat, quarto a Burgo lapide. At haec agenti Picinino litterae a Philippo redduntur, quibus, omiſſis aliis rebus omnibus, Mediolanum ad ſe redire jubebatur, quod, ſoluta Brixiae obſidione, proſperis ipſe Franciſci Sfortiae expeditionibus magnopere urgeretur. His nuntiis vir natura acer ac pugnax, & nova Sfortiae felicitate anxius, quo acceptum in Inſubria incommodum ſarciret, &, ſi poſſet, hoſtibus reponeret, & Sfortiae gloriam pari virtutis experimento aequaret, ante decernere praelio cum legato ſociiſque ſtatuit, quam in Ciſalpinam Galliam abiret, & apud milites primoreſque exercitus & maxime Mediolanenſes, quibus nequaquam tanti Vmbriae res erant, ut pro iis Philippus fineſque ejus deſerendi viderentur, & maturam profectionem urgentes moram omnem magnopere increpabant, Italiae arbitrium, non Aetruriae ſolum, penes Philippum fore differebat, ſi illum exercitum, quod nihil dubitabat, deleviſſet. Huc intento, hoſtium partem longius a caſtris pabulatum profectam, nunciatur. Opportuna occaſio viſa rei bene gerendae. Itaque, eductis copiis, protinus inſtructa acie ad hoſtes vadit. At ne ipſi quidem minus intenti, ad omnes, tam propinqui, tam acris, & in omnes occaſiones pugnandi excubantis hoſtis, motus conatuſque obſervabant.

Picininus Peruſiam fruſtra tentat.

Picininus a Burgo ad hoſtes proficiſcitur.

Ex edito loco, unde planicies, quanta ab Anglario ad Burgum tenet, omnis ſub oculis erat, animadverſa pulveris nube, quam ſtatim egreſſa portis acies, tot hominum equorumque inceſſu, permagnam ſuſtulerat, quod res erat, in ſe iri arbitrati, conclamant ad arma; revocatiſque propere pabulatoribus, ultro advenienti obviam inſtructo agmi-

Praelium cum Picinino ad Anglarium.

ne procedunt, neque animis neque numero impares, & loco etiam ſuperiores. Nam Picinino, ut ad hoſtes perveniret, ſubeundus adverſus clivus erat: quam iniquitatem ipſe & ſua & militum ſuorum virtute fretus prorſus contempſerat: quippe qui tanta victoriae fiducia ferebatur, ut, proferri ſigna, & ingredi aciem jubens, adhortatus Burgenſes ſit non viros ſolum, ſed etiam faeminas, ut ad ſpectandam pugnam laeti & nihil de eventu dubitantes prodirent. Et ſecuti euntem adeo multi ſunt, ut prope deſertum oppidum reliquerint: &, qui manſere ſenes puerique & faeminarum turba, maenia complerant, ut & praeliantes e longinquo ſpectarent, & redeuntes victores ſuetis vulgo clamoribus exciperent: tanta de virtute ducis opinio, tanta dictis ejus fides erat. Sed omnes, & ante omnes ipſum ſua ſpes, quod ſaepe in praeliis accidit, valde fefellit. Primus ab Anglario cum expeditis procurrens pugnae ſe obtulit Micheletus Attendulus, qui hoſti, qua viam pons parvo torrenti impoſitus interſcindit, ferox occurrit, Picininianorumque impetum non excepit ſolum, ſed etiam tam diu ſuſtinuit, donec inſtructa univerſa ſuorum acies adfuit, & paſſim totis campis conſerta pugna eſt. Nuſquam tamen acrius majorive contentione, quam ad pontem & pro ponte eſt dimicatum: cum & Micheletus inferentes ſe hoſtes loco atque ponte dejeciſſet, & immiſſi a Picinino cum delectorum globo Franciſcus filius & Aſtor Manfredus, Faventiae regulus, longe acerrimi juvenes, Micheletum a torrente, capto etiam Nicolao Piſano, uno ex primoribus exercitus, repuliſſent. Ipſum quin Micheletum in magnum diſcrimen adduxerant, niſi laboranti, ac ſe ſe manu acriter tutanti, ſeptuagenario ſeni, Simonetus, alter dux, ſubveniſſet. Redintegrato ad pontem praelio, ipſoque ſuperveniente Vrſino, & Piſanus ereptus hoſti, & aequata fortuna pugnae eſt. Atqui adeo pertinaci ſpe utrinque pugnabatur, ut equites, perfractis haſtis, gladiis aut crebro ictu obtuſis aut manu excuſſis aut ultro abjectis, ferreis chirothecis pugniſque ſe ſe mutuo appeterent, & amplexu detrahere equis, ac dejicere alter alterum niterentur. Quinque ferme horas tenuerat praelium, nec, qua inclinatura victoria foret, ſatis cerni poterat: cum Micheletus atque Vrſinus, cuneo facto, acrem in hoſtes impreſſionem fecerunt; &, perruptis ordinibus, ita e ponte deturbatis, inſtitere, ut magnopere laborari a Picininianis ſit caeptum. Et cum Manfredus, veruto trajectus femur, unaque Franciſcus Picinini filius praelio exceſſiſſent, incumbentibus ex ſu-

Picininus victus & in fugam verſus.

ſuperiore loco ſtrenue Pontificiis, ne ipſe quidem Picininus obſiſtere ultra ac ſuſtinere victorum jam haud dubie vim potuit: & ſi retentare ſuos, & labantes animis firmare, & ad priſtinam virtutem, clamore, manu, exemploque ſuo revocare saepe ſit conatus. Eo demum cedente, non jam pugna, ſed fuga ac ſtrages ruentium aliorum ſuper alios fuit. Venere in poteſtatem victorum ad mille octingenti equites; ſupra quadringenti ſunt vulnerati; perpauci, atque adeo nulli, ut quidam auctores prodidere, caeſi ſunt. Blondus a Foro Livii, aequalis temporum illorum, ſexaginta deſideratos e victis tradit, e victoribus decem: quod ſane mirum tam inſigni pugna videri poteſt. Verum ea tempeſtate bella equitatu fere gerebantur. Equites gravibus armis tecti, quemadmodum adverſus tela atque vulnera pene impenetrabiles, ita, ad terram lapſi, ad erigendum ſe ſe prope inhabiles erant. Ergo tradentes ſe victori benigne ſervabantur: victor, equo armiſque contentus, captivos facile dimittebat. Ita plerumque ſine ſanguine praelia tranſigebantur, & victoria non caeſorum, ſed captivorum numero cenſebatur: graviſſimaque victis jactura equorum erat. Hinc tam facilis belli atque exercituum reparatio iis fuit. Burgenſium ex omni multitudine, quae, aut ſpectandi aut pugnandi ſtudio, aut ſpe praedarum, ſecuta Picininum fuerat, ad mille trecenti ſunt capti: quos omnes, recepto oppido, Legatus verbis modo caſtigatos dimiſit. Secundum hanc victoriam, & Amphroſina Tarlata, quae Picininum enixe juverat, Caſtellis, quibus potiebatur, eſt exuta, & Franciſcus, Puppii Comes, Puppio avitoque dominatu a Florentinis eſt pulſus: vir e Conteguida familia, Aetruriae totius longe nobiliſſima, ortus; cujus majores per quadringentos amplius annos eo potiti dominatu fuerant. Ipſe Bononiam ad Bentivolos, affines ſuos, ſe contulit. Poſteri ejus inde Mutinam migrarunt, ubi in hanc diem inter praecipuos cives habentur. Picininus, cum filio & primoribus exercitus, qui evaſere, Burgum ſe ex fuga recepit: ac paulo poſt, veritus, ne ſuperventu hoſtium, incluſus muris, obſideretur, diſcedens urbem in poteſtate civium reliquit: qui, admiſſo intra maenia Legato, receptiſque, qui capti fuerant, civibus, libentibus animis in fidem Romanae Eccleſiae redierunt. Picinino adeo vinci grave atque contra ſpem fuit, ut ira ac dolore agitatus, ſaepe fremens ac mugiens de conſciſcenda ſibi morte cogitaſſe dicatur: ut cum filius, ne quietem quidem capere ſolum, plures per dies ſit paſſus. At

Cur ea tempeſtate pauci in praeliis caedebantur.

Puppii Comes avito dominatu exuitur.

Quantus Picinino ex male geſta re dolor.

Eu-

Digitized by Google

Eugenio tam laetus victoriae nuntius fuit, ut ex eo Patriarcham in Cardinalium collegium cooptarit. Haec anno MCCCCXXXIX. III. Cal. Julii, ipſa die Apoſtolorum Principibus ſacra, ſunt geſta; in quorum maxime tutela ipſi ſunt Pontifices Maximi. Itaque Picininus, ſive religione tactus, ſive excuſationem male geſtae rei quaerens, non ab hoſtibus, quos militibus ſuis, vel virtute vel fortuna vel uſu belli, pares eſſe negabat, ſed ab ipſis Divis victum ſe teſtabatur, quorum feſtum diem temere violaſſet.

Burgus ab Eugenio Pontif. Florentinis traditur.

Inſequenti anno nos Eugenius Pontifex, viginti quinque millibus aureorum nummum acceptis, Florentinis tradidit; qui quamquam ſuperiori ſeculo, cum cives noſtri a Tarlatis oppugnarentur, ultro oblatam deditionem, quod longius abeſse a ſuis finibus Burgus, interjectis Aretinis, Cortonenſibus Ghibelliniſque aliis videretur, ut ſupra memoravimus, renuerant, tamen, redacto jam ſub ditionem Aretio, Cortonaque & aliis circum populis ſubactis, ut illud quoque Imperii clauſtrum, unde ſaepe irrupiſſet hoſtis, in poteſtate haberent, magno ſtudio a Pontifice contenderunt, & ab indigo pecuniae impetrarunt. Aliquando & Gallos admiſimus. Denique & Vitellotio Tifernati, Petri Medicis copias ductanti, avi noſtri, circa annum MDII. portas aperuerunt. Is Vitellotius Tifernates ſuos dominatu tenebat: &, cum Caeſari Borgiae, Alexandri ſexti patris opibus nixo, ſummam in Italia potentiam affectanti, militabat; ab hoc arcana cupiditate miſcendi ſe Aetruriae rebus immiſsus, faventibus palam Vrſinis & Pandulfo Petrucio Senenſi & Jo. Paulo Baliono Peruſino, Petrum Medicem in Patriam reducturus, Florentinos validis copiis invaſerat, quibus ipſe privata quoque ira erat infenſus; quod illi Paulum fratrem Reip. exercitui, Piſano bello, imperantem, non multo ante proditionis crimine arceſſitum praecipiti, &, ut non dubia opinio fuit, iniquo judicio, ſecuri percuſserant; & ab Aretinis, nullam unquam occaſionem deſciſcendi a Florentinis praetermittentibus, ultro receptus, Cortona quoque in poteſtatem reducta, tantum Florentiae terroris tumultuſque incuſserat, ut ſi protinus exercitum ad urbem, ut oportuit, duxiſset, pro non dubio habitum ſit, in divulſa inteſtino diſſidio, & in varia ſtudia diſciſsa, invicemque ſuſpecta civitate, (dum alii plebis opes ferunt, alii rem ad optimates trahunt, alii Medices ipſos reductos cupiunt) aliquem Petro aditum ad penetrandum in urbem fuiſse futurum. Sed Vitellotius animum ad Burgum

Vitellotius quo pacto eſt Burgo potitus.

ad-

adjecerat , atque urbem proximam Tiferno ſibi navatae operae praemium , immodica ſpe , deſtinans , ad eam occupandam, nequicquam conſilium damnantibus Medicibus , avertit retro agmen , cauſatus , ex diſciplina militiae nihil hoſtile in tergo eſse relinquendum. Burgenſium eo tempore militaris aetas omnis in Florentinorum caſtris ad Piſas ſtipendia merebat . Itaque relicti domi pauci atque effaeti ſenes , facile praevalido ac repentino hoſti ceſserunt . Satis conſtat , deſperantibus de libertate Florentinis hanc interjectam moram ſaluti fuiſse. Nam ab recepto inde Burgo ad oppugnandam Florentiam vadenti Vitellotio , Medicibuſque litterae minaeque Ludovici duodecimi Galliae regis ſupervenere , quibus & abſiſti bello , & captis urbibus decedi jubebat. Ita nobis quoque perbrevis illa injuſta Domini perpeſſio fuit.

Tarlati novis cinxiſse maenibus , atque arcem in edito aedificaſse , viaſque coctis lateribus muniviſse , & urbem magnopere ornaſſe dicuntur. Viam quoque praelatam rectamque, a Burgo ad Anglarium ductam, Guidonis Epiſcopi eſſe opus Volaterranus tradit . Coſmus Medices , auctore Stephano Columna Praeneſtino , quem bellicis rebus praefecerat, propugnaculis , ex recenti uſu bellandi , firmavit . Sed anno MDLVI. cum ſuſpectus ei Gallorum tranſitus eſſet , qui , Guiſio duce , ad Paulum quartum Pont. Max. ab Hiſpanorum vi atque injuria tuendum , invadendumque Neapolitanum regnum alpes tranſcenderant , miſit , qui praeſidio urbem noſtram tenerent , eique caverent. Qui miſſi erant, ſuburbia , quae juncta portis in longitudinem ſatis patebant , atque alterum prope oppidum erant, diruendi conſilium caepere, & , Coſmo non conſulto , protinus executi ſunt , magno detrimento , ac imminutione urbis . Nam , praeter caetera aedificia, tria ſacratarum virginum monaſteria aequata ſolo ſunt , virgineſque intra maenia receptae . Quod Coſmum peraegre tuliſſe ferunt , qui non tollere ſuburbia , ſed novis murorum brachiis complecti , proferrique & augeri urbem maluiſſet. At illi parum abfuit , quin quicquid circa arborum erat , caederent , ne ea materia uſui hoſtibus eſſe poſſet : niſi cives ita ſe huic conſilio objeciſſent , ut denuntiarent , tantam ac tam hoſtilem agri ac praediorum ſuorum cladem , niſi vi atque armis ſubactos , ſe non toleraturos .

Burgi ſuburbia diruta.

Burgi ingens a terraemotu accepta clades.

Infeſtarunt urbem faediſſimeque aliquando deformarunt magni ac terrifici terraemotus . Anno MCCCLII. VII , ac prid. Cal. Jan. quantum nullo unquam bello , aut

ul-

ullo adverſo caſu, acceptum eſt cladis. Quo magis noceret, imparatoſque & inopinantes opprimeret, noctu erupit malum, adeo repentino tremore ac mugitu terrae, ut maxima quaeque aedificia ante corruerent, quam ſomno merſa civitas proripere ſe in apertum tutumque poſſet. Maximam dedere ruinam turres, quae creberrimae cum publicae templorum, tum privatarum aedium erant: turrita item maenia undique eodem tremore proſtrata. Attonitis metu omnibus, nullum, niſi in praeceleri fuga, remedium. Quibus ſpatium fuit, faeminae virique non ſtratis ſolum ſe ejecere, ſed in fora hortoſque & viarum compita, aut quo ſuus quemque pavor egit, nudi prorupere; alii parvos liberos ſuaque ſecum pignora ferentes, alii relicta oppreſſaque deflentes; pleriſque integris familiis, evadente nemine, ſuae in ſepulcrum vertere domus. Periere & quidam, quibus vis ipſa mali pepercisse videbatur, quos aut oſtiorum fornices, aut ſuperſtantia tigna, aut cava ruinarum, defenderant. Succurri enim iis non potuit, ruinis ipſis vocem, implorantium opem, obruentibus; & procul aufugientibus, qui ſalvi evaſiſſent. Ad duo millia hominum, omnis aetatis ſexuſque, obtrita peſte illa ſunt. Multi praeterea ſaucii, multi contuſis membris fractiſque mortem tamen effugere. Luctuoſa ſane ſpecies ſtratae jacentiſque urbis, atque ſuorum poſtmodum corpora ex ipſis ruderum acervis eruentium, agnoſcentiumque parentes, liberos, fratres, amicos. Quid? quod Joannis Vicecomitis legatus, & Saco, a quibus ſuperiori anno, ut memoravimus, captum dolo oppidum fuerat, veriti, ne hoſtes deſertum invaderent, cum cives tum praeſidiarios milites, qui metu extra urbem tendebant, admotis equitibus coegere intra foſſarum ambitum redire? & periere ex his aliqui, qui primis ruinarum caſibus defuncti fuerant. Adeo Principes omnia poſt rem ſuam habent. Villanus, aequalis temporum illorum, ridicule objicit exprobratque Burgenſibus, quod, quas Tyrannorum milites ex populatione vicinorum oppidorum praedas agerent ferrentque, eas ipſi Burgum convectas viliſſimo coemere conſueſſent, ex eaque re magnopere ſe locupletaſſent: & hoc ob crimen divinae ultionis paena ictos ait. Scilicet mercator hiſtoricus alienis quaeſtibus invidit; qui non triſtes eos atque adeo dolore abſtupefactos, ex tot ſuorum funeribus, ſed praedarum lucris atque haereditatibus ditatos, ſuſtuliſſe animos, & multo, quam antea fuit, ſplendidius magnificentiuſque, & amplioribus domi-

Miſerabilis dirutae urbis aſpectus.

Ridiculam cladis cauſam affert Villanus.

Burgenſes oppidum ſuum ornatius inſtaurant.

mibus ſuum aedificaſſe oppidum, & novis maenibus cinxiſſe tradit. Joannes quidem Vicecomes ad id opus cum architectis trecentos fabros Mediolano miſit.

Anno autem MCCCLXXXIIII. eodem telluris motu, nequaquam tamen tam ſaevo, iterum muri urbis quatefacti conciderunt. Cives, ne aperti opportunique injuriae diu eſſent, ſtatim Nicolaum Aretinum, celebrem memoriae ejus architectum, acciverunt; deque ejus conſilio, validiores munitioreſque refecerunt. Facti, & memoria noſtra, bis Burgi ſunt terraemotus; ſed nullo graviori incommodo. Credibile eſt, remedium attuliſſe puteorum multitudinem, & vias urbis fere cuniculis cloaciſque ad eluviem perfoſſas. Per haec enim exhalat ſpiritus: qui, terra incluſus, niſi exitum inveniat, ipſa luctatione erumpere nitentis, obſtantia omnia concutiuntur.

Nicolaus Aretinus architectus.

Cur nunc terraemotus minus violenti.

Floruit Urbs diu praeſtantibus militari virtute viris. Civium enim honeſtiſſimus quiſque haud alias artes, haud alia honorum nomina aliamve commendationem ſui, quam fortibus factis quaeſitam norant. Idem plebi ſtudium. Haud facile uſquam alibi promptiores vulgo ad nomina danda, ubi auditus tympanorum ſonitus ad ſtipendia vocantium, inventi eſſent. Non novae nuptae ſponſos ſuos, non matronae viros, non parentes liberos, tanquam in id modo genitos, retinuiſſent: ut ſaepe centuriones, quique honeſtos in bello ordines duxiſſent, uno tempore ſupra quadraginta in civitate fuiſſe memorentur; quidam etiam peramplas procurationes ſint adepti. Meus Bocognanus non ſolum civitatis principatu potitus eſſe, ſed bellicae laudis gloria floruiſſe dicitur: atque ex eadem gente Raphaelis quoque & Guidubaldi celebris eſt fama. Gens a ſtirpe interiit. Quae cum longe opibus ac dignitate apud noſtros praeſtaret, fortunam domus ambitione atque immodico Ghibellinarum partium ſtudio praecipitavit, ſeque turpi proditae patriae macula faedavit. Hi cum Schianteſchis & Rubertis, aeque potentibus civibus, heſtili rabie contenderunt. Quos cum magnis ſaepe cladibus affeciſſent, ad extremum, conſpiratione aliquot familiarum, ad unum caeſi omnes trucidatique ſunt. Schianteſchi Comites Montedolii nunc dicuntur, & permulti ex iis illuſtres bello viri prodierunt. Inter Rubertos Joannes magnopere claruit, qui poſtea Anichinus eſt dictus, Germani inſignis bellatoris, quem ipſe in acie occiderat, tranſlato in ſe nomine: item Rubertus Guramontis filius, & Pellegrinus, cui Malateſtis militanti captae Caeſenatium

Militiae ſtudium in Burgenſibus.

Qui militiae laude excelluerunt.

Bocognani.

Schianteſchi Ruberti.

 ar-

arcis decus tribuitur; ſicuti fratri ejus Ciano capti Arimini. Vivit & Citoli Catanei memoria & Scipionis & Ranerii & Juſtiniani & Maſtini; quem Romae Senatorem pop. Rom. fuiſſe ajunt. Spini quoque Follii, Malateſtarum militis, virtus magnopere commendatur; item Tydei Gentilucii, & Nicolai Guidalis; & ante hos Simonis, cui Bajardo cognomentum fuit, & Benedicti ejus fratris; qui Epirotico bello in obſidione Scodrae, quam Mahemetes Turcarum rex, ille extinctor Graecorum imperii, & Conſtantinopolitanae urbis expugnator, cum centum armatorum millibus ingenti conatu, at irrito oppugnavit, magnum nomen ſunt adepti; atque inde pari virtutis gloria, non Venetis ſolum, ſed Florentinis, Genuenſibus Neapolitaniſque regibus militarunt. Antonellum Anghiramum, & Alexandrum ejus filium, Neapolitana bella illuſtrarunt: & Alexander quidem ita enituit, ut ab eo cognomen familiae poſteriſque ejus inditum ſit; apud quos veſtigia priſcae dignitatis hodie quoque manent. Antonellum & Franciſco Sfortiae militaſſe circa annum MCCCCLII. & equitum cataphractorum turmae praefuiſſe, apud auctorem Sfortiadis me legiſſe memini. Citoli, Spalletae, Andreae & Antonii Burguli, Saraceni, Balducii, Andreae Petrii, Pauli Sinti, Bartholini, Ghori, Bronchini, & Vitelli ejus fratris, Scatorcii, Scarioti, qui in exercitu ejuſdem Franciſci Sfortiae ordines duxit, Cardelli, Corbacii, qui alae quadringentorum equitum ſub Nicolao Picinino praefuit, Bocinoli, Richae, Thudeſchi, Gnani, Chiappini, Derratae, Soſiae, Branchiae, abſona quidem, ſed nequaquam obſcura bello nomina fuerunt. Memorantur & e Bagnariis Morgantius, Gnanus & Jacobus; e Pichis Vicus & Gognia, & memoria noſtra Lactantius; e Fidelibus Longus, Mantina & Guelfus; e Dulciis Vicus; e Doctis Julianus & Doctus: quorum unuſquiſque egregiam partorum decorum famam poſteris ſuis reliquit. De gentilibus noſtris, quorum virtus ac dignitas excelluit, infra memorabimus. Claruit & Joannes Picinus, inter nobiles turmarum ductores relatus, qui Braccio Montonio militarunt. Is praelio ad Aquilam commiſſo, quo Braccius ipſe, longe clariſſimus temporum illorum dux, cecidit, ſtrenuam operam navavit. At, avorum memoria, clarum in primis fuit Cyriaci Pallamideſſii nomen; qui Venetis militans, ob egregiam bellicae rei ſcientiam ſpectatamque virtutem atque fidem, aliquando decem millibus militum praefuiſſe, ac de dignitate cum

Catanei. Follii. Gentilucii. Bajardus. Alexandri. Spalletae, Burguli, Balducii, Scatorcii, Scarioti, Cardelli, Corbacii, Gnani, Blanchi. Bagnarii, Pichi, Fideles, Dulcii, Docti. Joannes Picinus. Cyriacus Pallamideſſius.

cum Bartholomaeo Alviano, qui poſtea Veneti exercitus imperator fuit, contendiſſe fertur. Gnanus quoque Piconus in eodem Venetorum exercitu inſignem laudem promeruit; qui provectus a Cyriaco, virtute eſt aſſecutus, ut etiam aemulus ejus evaderet; item Marius & Alexander Sernardi, & Gnanus Rigius, & Paulus Tanus, & Martinus Bernardinus, qui ad Monſilicem, cujus oppidi cuſtodiae cum ſeptingentis militibus impoſitus erat, tantam conſtantiam praeſtitit, ut, cum magnopere reip. intereſſet victori hoſti injici moram, cum ipſis ad unum militibus caedi contrucidarique elegerit potius, quam Germanis portas aperire. Cujus fidei ac virtutis merito, reſp. centum nummos aureos Achilli filio, quam diu vixit (vixit autem ad nonageſimum ferme annum) numerari quotannis juſſit. Caeterum & Cyriacus & Martinus Vrbinatium Duci, domo atque regno a Caeſare Borgia exturbato, repetenti armis jus ſuum adeo ſtrenuam operam navarunt, ut poſt victoriam, & Cyriacus Metula, & Martinus Maſſa, duobuſque aliis caſtellis in Apennini jugis liberaliter donati ſint. Joannem Taurinum nos ipſi pueri ſenem vidimus. Is non obſcuro solum, ſed etiam ſordido loco eſt natus: quippe ſartorem patrem habuiſſe omnes narrant. Sed ipſe generis ſui humilitatem militaribus laudibus extulit, egregieque nobilitavit. Ei gregario, & ſi non obſcuri jam nominis militi, id creſcendi initium fuit. In lectiſſimis illis Joannis Medicis cohortibus, quae ab inſigni pulli coloris vexillo, Nigrae vocabantur, ſtipendia cum mereret, ab clarae virtutis centurione, cui Amico Venafrio fuit nomen, ſive invidia creſcentis indies inter commilitones Taurini exiſtimationis, ſive ex qua alia cauſa contemptim haberi, ac pro nihilo duci videbatur, uſque adeo, ut etiam contumelioſe de eo loqueretur, ſaepe illi domeſticam humilitatem ac ſordes objiciens. Defendentibus maxime municipis ſui famam, qui Burgenſium eidem Medici militabant, & haud dubie ſe cauſae adjungentibus, ad id odiorum eruperat res, ut cum utrique ſui fautores adeſſent, & uterque cum armatorum grege incederet, imminere gravior aliqua ſeditio videretur. Medices ſaepe componere iras & reducere homines in concordiam nequicquam conatus, Taurino iraſci videbatur, quod Venafrio ob ſpectatam virtutum ad ordines promoto aequari, & cum longe fortiſſimo viro contendere impar auderet. Abſiſtere eo certamine juſſus cum non pareret, ac, ſi locus teſtandae virtutis daretur intellecturum ducem, neque animis ſe neque viribus

Gnanus Picenus.

Sernardi, Rigii, Tani. Martinus Bernardinus.

Joannes Taurinus.

 ini-

inimico concedere, praedicaret: fatigatus utriuſque pertinacia Medices, datis armis, conclavi domus ſuae ſolos incluſit, & decernere inter ſe ferro, quando pax non placeret, juſſit: ipſe ex idoneo loco pugnantes ſpectavit. Avidius inivit certamen Taurinus, & primo ſtatim congreſſu vulnus adverſario in fronte ſuper dexterum oculum infixit. Et cum large fluens ſanguis viſum interpellaret, & ille, ſiniſtra identidem abſtergens cruorem, impediri videretur, ſudariolum illi Taurinus projecit, & recipiens ſe, exſiccandi aut religandi vulneris ſpatium ſumere juſſit. Vſus quidem humanitate inimici eſt Venafrius, ac tanta inde vi Taurinum caeſim appetiit, ut ferrum, quo ictum exceperat, manu illi excuſſerit. Quo viſo retulit pedem Venafrius; & „ Recipe, „ inquit, amiſſum gladium, Taurine, neque enim mihi cum „ inermi, ſed cum armato res ſit „. Tum haec ſpectans Medices, patefacto repente oſtio, pugnam diremit „ Et pari, inquit, virtutis laude, pari benignitatis officio macti „ eſtote, viri ſtrenui. Pro eo quanti me facitis, jungite dextras, redite in gratiam, & poſt hac inter vos pari fide amicitiam colite. „ Sic reconciliatos dimiſit. Ab hujus gloria facinoris Taurinus ad honeſtiſſimos poſtea militiae ordines apud Gallos pervenit; a quibus etiam dominatu oppidi Stipunigii in ſubalpinis, virtutis ergo, eſt donatus. In inſula Corſicae demum, pro iis pugnans, glande, ſclopo adacta, trajectus, incertum an a ſuis, occubuit circa annum MDLIIII. . Atqui cum honorata huic, tum etiam quaeſtuoſa militia fuit. Eas enim divitias retulerat domum, quibus haud dubie excelſerat modum aliorum civium, niſi conſtitutam familiae fortunam filii evertiſſent. Et mortuo demum Hieronymo, in quo paternae virtutis ſpecimen eluxerat, Auduenus, uxore in Gallia ducta, ſolum vertit; fortunaſque ſuas in Pariſios tranſtulit. Memorantur cum laude a ſcriptoribus ejus temporis, etiam Speronius & Balordus & Ioannes Scucula, ſtrenui cohortium praefecti, & quidam, cujus neque nomen neque genus ſcio, qui Centurio Burgenſis vocitabatur: qui eo praelio cecidit, quo Aurangiae Princeps Florentino bello occiſus eſt; & item Marius & Francia Goracii fratres. Verum obſolevit jam penitus hoc in hominibus noſtris bellicae laudis ſtudium, non ſolum diuturna hac atque inſueta tot annorum Italiae pace, ſed novo, nec fortaſſe undique ſalubri, Principum conſilio, quo populis adempta libertas, cui quiſque velit, dum non Principis ipſius hoſti, militandi. Ante enim nu-

Pugna Taurini cum Venafrio.

Mors Taurini.

Speronius, Balordus, Scucula.

Goracii.

Cur apud noſtros militiae ſtudium obſoleverit.

Digitized by Google

nuſquam bellum, ne extra Italiam quidem, erat, ad quod non aliqua juventutis noſtrae manus invitata ſtipendiis proficiſceretur. Qua tractatione atque exercitatione armorum implebatur urbs militaribus viris; atque illa fovebatur alebaturque indoles, quae diu magno patriae decori fuit, quae nunc omnis ita refrixit, ut abolita prorſus extinctaque eſſe videatur. Ac Principes quidem id conſilii habuiſſe videntur, ſubjectos ditioni ſuae domi retinere, propagare ſobolem, augeri civium numerum, frequentiam in urbibus, in agris facere: ſcilicet regni opes imperiumque hominum, non aedificiorum aut agrorum, eſſe: ſic & ad arcendam, & ad inferendam vim, cum uſus poſceret, paratiorem munitioremque Remp. fore. Ipſi delectum militaris aetatis habent, oppidatim deſcribi centuriarique milites jubent, exercent etiam in armis inſtituuntque per praefectos, ut ſigna ſequi, ſervare ordines, denſare, laxare aciem, locum tueri, inferre aut declinare ictum, impetum dare, conſiſtere, pedem referre ſciant. Et in urbe noſtra egregie armati inſtructique ad mille quingenti milites, ſingulis menſibus, luſtrantur recenſenturque, &, ut arma parata terſaque & corporibus apta habeant, curatur. Iſta quidem recte atque ex diſciplina tuendae militiae omnia; niſi ludicra a veris longe diſtarent. Per jocum, per ludum plerique ſtrenui audaceſque & agiles ſunt. Fac veros incurrant hoſtes, fac adverſos mucrones, fac infeſtas cuſpides, micantes intentaſque in ſe, fac vera vulnera, verum periculum cernant: tum feroces ac ſtrenui iſti ad omnes ſcloporum crepitus oculis connivebunt, corde genibuſque trement; ad primos hoſtium clamores, ad primas impreſſiones, pavidi inſuetique fugam reſpectabunt: quippe ante conſenuere plerique, quam hoſtem unquam viderint, quam gladium ſtrinxerint, quam vulnus adverſum aut acceperint aut fecerint. Veri belli uſu (1), verorum praeliorum certamine exercitus mihi ſit oportet miles; qui alacer pugnam capeſſat, qui telis, qui plumbeis glandibus, ſclopo excuſſis, volitantibus & circum aures ſtri-

Cur militandi libertas adempta.

Exercitatio militum.

Quam ludicra diſtent a veris.

1 In eandem ſententiam Cicero lib. II. Tuſc. quaeſt. cap. 38. (al. 16) „ Tantum intereſt, *inquit*, inter novum et veterem exercitum, quantum experti ſumus. Aetas tironum plerumque melior: ſed ferre laborem, contemnere vulnus, conſuetudo docet. Quin etiam videmus ex acie efferri ſaepe ſaucios; & quidem rudem illum & inexercitatum, quamvis levi ictu, ploratus turpiſſimos edere. At vero ille exercitatus et vetus, ob eamque rem fortior, medicum modo requirens, a quo obligetur:

„„ O Patrocle, *inquit*, ad vos adveniens auxilium et veſtras manus peto &c. „„

ſtridentibus non commoveatur; qui magnum objectum diſcrimen interritus ſubeat; qui cadentes ante diſcerptoſque non horreſcat. His quo pacto aſſueſcat, cui, lege atque edicto Principis, bello interdicitur? Ecquis autem noſtrum, his quinquaginta annis, ullo militiae honore eluxit? Hac ingeniis, quae non ſane tarda hebetiaque coelum noſtrum gignit, dempta creſcendi, laudiſque parandae materia, ſcilicet alii alio flexere. Et, quia ob fines, quibus peranguſtis utimur, domeſtica fere inopia laboramus, plerique mercaturae lucris vitam tolerant, aut rem augent. Praecipuus quaeſtus iis ex ſativi Glaſti cultura. Herbae id genus, quo lanarum infectores utuntur: Guatum noſtri appellant[1]: cujus adeo frequens, adeo neceſſarius eſt uſus, ut ſine eo nulla infectorum ars ſit; atque adeo totum lanae opificium conſtare, Glaſti remoto uſu, nequeat. Noſtrum quidem lanificis Glaſtum maxime probatur caeteriſque praefertur, ſive telluris id naturae, ſive cultorum ſtudio induſtriaeque debeatur. Quibus haec ſordet negociatio, potentiorum fortunae in Aulis ſe applicant, aut per fora compitaque vagantes aevum ignavo terunt ocio, juxta ſibi ac Reip. inutiles, & tantum fruges, ut ille[2] inquit, conſumere nati. Ita belli artes deſertae noſtrorum animis excidere: totque nunc juris conſulti in civitate numerantur, quot antea centuriones majorumque ordinum ductores. At Princeps, nullo ſuo ſumptu, parata ad imperium nutumque ac deſcripta ſupra triginta millia militum in armis habet; qui, ſiqua externa vis ingruat, biduo, quo juſſi fuerint, omnes convenient. Magnum robur, magnum publicae incolumitatis praeſidium, ſi bello exercita manus, non tironum atque belli inſolentium numerus ſit: ut vereri liceat, ne, in tam multis armatorum millibus, perpauci milites inveniantur. Sed haec & viderint, quorum intereſt, & nos fortaſſe inepte his obloquimur. Cae-

Noſtris praecipuus quaeſtus ex Glaſto

1 *Guadum* appellant hac quidem aetate indigenae, non, quemadmodum haec quum ſcriberet Gratianus, *Guatum*. Neque hoc tempore is ex hujus herbae cultura quaeſtus Burgenſibus eſt, quem tum fuiſſe commemorat: immo vix ullus. Praeferunt nunc Guado Indacum infectores, non utilitate quidem (nam deterius lanae Indaco, quam Guado adhibito, colorantur) ſed vilitate. Eſt autem Indacus quidam ex plantae, (quam *Anil* Indiarum ad occidentem ſolem, ubi ea provenit, incolae vocant) foliis expreſſus ſucus, caeruleo colore, craſſus atque concretus. Quod ad colorem attinet, eleganter de Indaco Lindorus Elateus P. A. hoc eſt, Laurentius Magalottus, cecinit in ipſo cujuſdam Odes initio pag. 68. edit. Flor an. 1723.

„ Vedi, Niſe, quella nube,
„ Che dal mar or ſi diſtacca,
„ E al Ponente par che tube
„ Tinte d' Indaco e di lacca? „

2 Horatius epiſt. 2. lib I. *Nos numerus ſumus, & fruges conſumere nati.*

Caeterum, & ſi praecipuum nobis decus ex belli ſtudiis, tamen ne litterarum quidem atque eruditionis laus in noſtris hominibus deſiderata eſt. Vt viventium mentionem omittam, Malateſtae Cataneo cum ob probitatem, tum ob cultum liberalibus doctrinis ingenium, Camertium Epiſcopatum mandatum fuiſſe ferunt: item Dionyſio Ruberto Auguſtiniano, Monopolitanorum. Atque hic quidem Theologiam Luthetiae Pariſiorum magna cum laude docuit. Et in aſtrorum ſcientia ita dicitur fuiſſe exercitatus, ut Villanus memoriae prodiderit, cum Florentinae rei magnum a Caſtrucio Caſtracane impenderet diſcrimen, qui Luca, Piſtorio, Piſis dominatu oppreſſis, aegre a Florentiae maenibus ſummoveretur; pro amicitia & familiaritate, quae ſibi cum Dionyſio intercedebat, compellatum ab ſe rogatumque, ut, quem finem civitatis miſeriae & contentio cum Tyranno eſſet habitura, ad ſe ſcriberet, reſponſum tuliſſe, ne quid magnopere commoveretur: fore enim, ut Caſtrucius brevi (quod ſibi ex geniturae ejus rationibus compertum eſſet) vita abiret. Nec praedictum hominis vaticinationemque eventus fefellit [1]. Nam Caſtrucius in expugnatione Piſtorii cum omnia per ſe obire ducis munera ab militari ardore vellet, ni-

In Burgenſibus litterarum laus non deſideratur.

Malateſta Cataneus.

Dionyſius Rubertus.

Dionyſii vaticinium de Caſtrucio.

1 Atqui Caſtruccius ,, Mathematicos & qui futura praenuntiant, ge-
,, nus hominum potentibus infidum
,, & ſperantibus fallax, ſemper ſpre-
,, vit; exiſtimans, quae fato manent,
,, quamvis ſignificata non vitari: cum
,, nulla vis humana nec virtus, me-
,, ruiſſe unquam potuerit, ut, quod
,, praeſcripſit fatalis ordo, non fiat.
,, Nam caeptorum eventus, ſuperae
,, ſibi vendicant poteſtates ,, Hactenus Nicolaus Tegrimus in Vita Caſtruccii Antelminelli: quam latine ſatis eleganter ſcriptam jam ante typis excuſam una cum elegantiſsima Georgii Dati Etruſca interpretatione non ante vulgata, tribus ab hinc annis Lucae edendam curavit Joannes Tegrimus, vir Nicolao gentili ſuo, ingenii, doctrinae probitatiſque gloria nihilo inferior, poetica vero facultate multo ſuperiot. Qua ex Vita cum multa alia, quae Gratianus noſter attingit, tum illa, quae ſupra pag. 11. de Piſano Caſtruccii cum Guidone Tarlato congreſſu obſcurius commemorantur, illuſtrari poſsunt: quo loco fugerat me Tegrimi uberiorem narrationem afferre, quod hic facere non alienum exiſtimavi. ,, Guidoni, inquie pag.
,, 66 laudatae Lucenſis editionis an-
,, ni 1742., Tarlato Epiſcopo Arre-
,, tino apud Piſas coram Ludovico
,, Imperatore de Caſtruccio conque-
,, renti, quod eum probris affeciſſet,
,, & objicienti ei ingratitudinis vi-
,, tium (quod maximum apud deum
,, homineſque eſt) Germano ſermone
,, cum in hanc ſententiam reſpondiſ-
,, ſet, *Beſtias calcaribus & fuſtibus*
,, *opus peragere: & de gratitudine non*
,, *credendum ei, qui nunquam gra-*
,, *tus fuiſſet:* & id parum intelle-
,, xiſſet; interrogaoti, quid diceret,
,, ſtatim ſubjunxit: *Puerorum ſe non*
,, *eſſe magiſtrum*. Cumque Impera-
,, tor in cachinnum totum ſe effun-
,, deret, Tarlatus (ut erat natura
,, ad iram pronus) Inſalutato Principe,
,, equum aſcendit, & Arretium ver-
,, ſus profectus ex bili in febrim
,, pleureſimque devenit: ex quo bre-
,, vi abſumptus eſt.

nimio aeſtu & calore confectus morbum contraxit, qui illi ſupremus fuit [1]. Periit quadrageſimo ſeptimo aetatis anno III. Non. Sept. MCCCXXVIII. magna Florentinorum laetitia, qui non diu adverſus vim opeſque illius viri libertatem ſuam defenſuri videbantur [2]. Sabellicus neque indiligens neque obſcuri nominis auctor, claros doctrinae laude viros recenſens, Dionyſii Burgenſis non parvo cum honore meminit. Sed ſive alter Dionyſius fuit, quem Sabellicus memorat, ſive Sabellici ipſius erratum ſit, qui eum in alterius ſeculi an-

1 Rem fuſius in Caſtruccii vita narrat Machiavellus his verbis: ,, Eraſi
,, Caſtruccio nella battaglia tutto il
,, giorno affaticato: quando venuto il
,, fine d' eſsa, tutto pieno di affanno
,, & di ſudore ſi fermò ſopra la porta
,, di Fucechio, per aſpettare le genti,
,, che tornaſſeno dalla vittoria, &
,, quelle con la preſentia ſua ricevere
,, & ringratiare; & parte, ſe pure
,, alcuna coſa naſceſſe da' nimici, che
,, in qualche luogo haveſſino fatto
,, teſta, potere eſſere pronto a rimediare . . . . . Donde che ſtando
,, eſpoſto ad un vento, che il più
,, delle volte a mezzo di ſi lieva d' in
,, ſu Arno, & ſuole eſsere quaſi ſempre peſtifero, agghiacciò tutto. La
,, qual coſa non eſsendo ſtimata da
,, lui, come quello, che a ſimili
,, diſagi era aſsueto, fu cagione della ſua morte: perchè la notte ſeguente fu da una grandiſsima febre
,, aſsalito, la quale andando tuttavia in augmento, & eſsendo il male da tutti i Medici giudicato mortale, & accorgendoſene Caſtruccio,
,, chiamò Pagolo Guinigi &c.

De eadem re ſic breviſsime Tegrimus pag 152. ,, Mortuus eſt Caſtruccius quadrageſimo ſeptimo aetatis anno, in medio curſu florentiſſimarum gloriarum, virtute & fama ſenior quam annis . . . . Febri eum correptum acerbiſsima, ex nimiis laboribus in expugnatione Piſtorienſi perpeſsis, paucorum dierum brevitas abſumpſit. Deſinat quiſque elatis confidere rebus. ,,

2 Audiatur, patria teſtatus, Tegrimus pag 66 ,, Florentinos adeo afflixit, ut deſperatis rebus, Carolo
,, Roberti regis filio, juveni adhuc,
,, miſſis oratoribus Neapolim, Franciſco Scala, Alexio Rinuccio, Donato Acciajolo, Philippo Bartolo,
,, & Donato Peruzn, totius civitatis
,, ſummam poteſtatem demandarint:
,, muros civitatis, tamquam obſeſſi,
,, jam jam ſe captos timentes ligris
,, foſſiſque muniverint, Giano Albizo & Netio Alberto eam rem curantibus: diligentiſſimas cuſtodias ſuper colle, ubi Divi Miniati templum cernitur, ne ab hoſtibus occuparentur, impoſuerint: arcem Feſulanam, quae urbi imminet, reſtauraverint: vectigalia triplicaverint: tributa graviora exegerint; &
,, mille artes ad exigendas pecunias
,, invenerint: per totam Italiam ſupplices auxilia petierint. Tantus Caſtruccii timor acceſſerat, ut egredi
,, portas nemo auderet: omnis multitudo ruſtica cum armentis pecoribuſque intra moenia ſe contineret: ex fame, foetore, omniumque
,, rerum neceſſitate & vigiliis orta peſtilentia multos Orco tradidit: actumque de iis fuerat, ſi Guido
,, Tarlatus, ut conſtituerat, cum exercitu deſcendiſſet ex Arretio:
,, quod ab eo non factum aliqui invidia, quae ſemper maximas poteſtates comitatur, ne tanta gloria Caſtruccius potiretur; alii corruptum
,, pecunia, quae omnia ſancta profanat & munita expugnat, aſſimabant. . . . Solius Caſtruccii mors,
,, quae maximos ſaepe mortalium conatus cogitatuſque irritos fecit, a
,, tanto eos metu periculoque liberavit. ,,

annum MCCCCXXV. confert, Dionyſium certe Rubertum, de quo nobis eſt ſermo, ex Villani hiſtoria conſtat, Caſtrucii temporibus vixiſſe. Raphael Volaterranus etiam poeticae laudem illi tribuit. Alterum memoria noſtra Dionyſium ex eadem familia Julius tertius Pontifex Max. ad Archiepiſcopatum Sipontinum provexit. Stephanus ordinis Servorum Magiſter ita divinarum litterarum ſcientia excelluit, ut a Pont. Max. Baſileam ad Concilium miſſus, egregiam Reip. navarit operam; & perampla inde laboris atque induſtriae ſuae praemia ab grato Pontifice laturus crederetur, niſi redeuntem Romam in itinere mors intercepiſſet. Manet & ſua non vulgaris doctrinae fama Jo. Franciſco Gennario, & Benedicto Capaſino; qui Florentiae, Patavii, Piſis floruerunt: & Chriſtophoro & Ludovico Carſidoniis; & Pelegrino Onuphrioque Bubulcis; & Martino & Nicolao Lucarinis; & Chriſtophoro, Antonio & Ranerio Pichis; & Franciſco Montedolio; & Ladiſlao Sernardo; & Cynthio Bernardino; & Jacobo Fontanae: quorum alter commendatione ingenii in Vngariam a Matthia Corvino, litteratorum amantiſſimo rege; alter in Poloniam uſque, a Sbigneo Cardinali, & Archiepiſcopo Gneſnenſi, clariſſimo gentis ſuae lumine, eſt evocatus; & Ludovico Ceccarino: cujus nomen nunc refert alter Ludovicus Franciſci filius, qui laudem quoque doctrinae majorum ſuorum relaturus videtur. Remigius quoque Melioratus, recentiori memoria, medicinam Piſis, celebri fama, docuit. Et Chriſtophorus, cognomento Rufus, & ſi tractatu adeo aſpero difficilique ingenio fuit, ut vix ſatis ſanus interdum videretur, in Graecis tamen litteris eruditiſſimus eſt habitus. A fratre, quem non gratia ſolum, ſed domo quoque expulerat, plumbea glande, ſclopo adacta, trajectus cecidit. Scripta illius Nicolaus Tornabonus Epiſcopus Florentiam abſtulit. Et Bernardinus Petrella diu Patavii Logicen docuit; eaque de re ſatis luculentum volumen edidit. Sed exequi ſingulos moleſtum ac longum eſſet: ſatis ſit paucos percurriſſe. Non omiſerim Lucam Franciſcanum, qui a Burgo cognominabatur. Is, editis, Venetiis, egregiis voluminibus, magnam in mathematicorum atque geometriae ſcientia meruiſſe laudem eſt viſus; niſi eum furti atque impudentiſſimae fraudis redargueret Georgius Vaſarius in libris, quos de clarorum pictorum vitis ſcriptos reliquit: quem „ Aſinum leonis pelle contectum „ appellat; & in magiſtri morte ſurreptos illius libros pro ſuis publicaſſe ait: raptorem haud dubie

Dionyſius Rubertus Archiepiſcopus Sipontinus.

F alie-

alienae laudis, &, ſi vera Vaſarius narrat, ingratum & impium adverſus eum, a quo eruditus ipſe atque inſtitutus fuerat, & cui maximi beneficii gratiam deberet: dignumque, qui pro gloria, quam turpi latrocinio inaniter appetiit, ementiti alieni ingenii infamiam apud poſteros ferat. Petrus Franciſcius. Magiſter autem ejus, & voluminum auctor, fuit Petrus Franciſcius, nobilis aetatis ejus pictor, nec minus iis ſtudiis excellens: in quorum gloriam ſuccedere conatus eſt Lucas: in quibus tantus fuit, ut aut ſuperaſſe veterum praeſtantiam, aut aequaſſe ſit creditus. Cujus, praeter illa, quae clepſit Lucas, ſupereſſe alia volumina aeque utilia, & Vrbini in bibliotheca Principis aſſervari ferunt. Nam apud Guidubaldum Feltrium annis aliquot vixit; cui & parvas aliquot tabellas pinxit adeo probatas, ut inde eum Borſus, qui primus Ferrariae Dux eſt appellatus, magna mercede acciverit. Hujus quoque voluntati obſecutus, cum principalis domus cameras aliquot pinxiſſet, Romam vocatu Nicolai quinti Pont. Max. venit, juſſuque ejus, qui certamen ingenii inter duos praeſtantes ſeculi illius artifices, accendere cupivit, eodem loco cum Bramante Mediolanenſi in palatio pinxit. Anconae inde, Piſauri, Aretii, Burgi praeclara multa artis ſuae monumenta reliquit. Eorum, quae apud nos extant, maxime commendatur Chriſtus ad vitam rediens, ſepulcroque, victoris habitu, exurgens: quem in ipſo praetorio, rogatu magiſtratus, praecipua diligentia fecit. Manſit inde in patria plane dives; & ad octuageſimum annum aetatis pervenit. Suprema ſenecta, captus oculis, multam operam lectori dabat [1], quae inde peracute meditaretur, amanuenſi dictans; caecitatiſque damna ſtudiorum aſſiduitate reponere atque ſolari conabatur. Tua, frater, domus in via, cui Adjunctae eſt nomen, ab hoc aedificata eſt Petro, perite atque ex architecturae legibus: quam incendio deformatam tu poſtea, ut ſuo loco memorabimus, reſtituiſti. Petri hujuſce nomen inter claros ſui temporis pictores & Volaterranus refert. Alumnus ipſius fuit

1 Idem, ac quiddam praeterea mirabilius, de Diodoto Stoico memoriae proditum eſt a Cicerone, Tuſcul. quaeſt. lib v. cap. 113. (al. 39) *Diodotus*, inquit, *Stoicus, caecus, multos annos domi noſtrae vixit. Is vero, quod credibile vix eſſet, cum in philoſophia multo etiam magis aſſidue, quam antea, verſaretur, & cum fidibus Pythagoreorum more uteretur; cumque ei libri noctes & dies legerentur, quibus in ſtudiis oculis non egebat: tum, quod ſine oculis fieri poſſe vix videtur, geometriae munus tuebatur; verbis praecipiens diſcentibus, unde, quo, quamque lineam ſcriberent.*

fuit Lucas Signorellus Cortonenſis, qui ad magnam artificii laudem pervenit; ut Vaſarius in pictorum Vitis memorat. Et quando in pictorum mentionem incidimus, non praeteribimus ſilentio noſtrorum quosdam, qui artis hujus gloria emicuerunt; cujus quidem civitas noſtra expers fere nunquam fuit. Et Vaſarius, praeter Petrum, Chriſtophori quoque Gherardi vitam in volumina ſua retulit. Qui, cum Romae, Florentiae, Burgi, multa egregia opera fecit, tum ad Fanum Juſtini, altero a Burgo lapide, villam, ſatis ſplendide a Buſalinis Tifernatibus aedificatam, pinxit; cum exularet a patria eandem ob noxam, qua Camillus Gratianus, ut infra trademus, Burgo eſt ejectus: quem poſtea benignitas Coſmi Principis non ſolum patriae reddidit, ſed accitum Florentiam pingendis in praetorio aedibus cum ipſo Vaſario adhibuit. Ante Chriſtophorum in pretio fuit Raphael dictus a Colle, Julii Romani diſcipulus, qui Romae cum eo Conſtantinianam aulam ſub ſeptimo Clemente pinxit, ante ſub Leone a Raphaele Vrbinate caeptam: & Cungii tres fratres; & Sanctius Titus: quamquam is, Florentiam patriae praeferens, Florentinum dici ſe maluit. Alberti ferme omnes; in qua domo naſci, non fieri, pictores videntur, ita a parentibus filiis, veluti per manus, ars traditur. Nuper Joannes Albertus a Clemente octavo Pont. Max. ad aedes novae domus, quam Sixtus quintus palatio addidit, pingendas vocatus, ita probabatur, ut Pontifex ipſe ſaepe ad ſpectandum opus, pingente eo, incomitatus veniret, familiarique alloquio Joanni alacritatem ad reliqua adderet. Sed magnis itineribus ad inſignem gloriam eunti invidit mors, rapto juvene intra ſeptimum morbi diem, ferente aegerrime Pontifice; qui, quod Joannes nequivit, a Cherubino fratre perfici voluit: licet illo, & ſcientia & uſu, aliquanto inferior haberetur. Eſt & alius Joannes cognomento Liſus; cujus Romae magnopere claret nomen: qui, praeter caetera, in Laurentii delubro ad Damaſum, Laurentium ipſum fecit; cui ferreae ingenti craticulae torrendo impoſito, ſubjiciunt circa, & flatu excitant prunas impii ſupplicii miniſtri. Juvenis ipſius ſtratum corpus nudum, & naturali majus, & egregia nitens forma. Refertur & Durantes Albertus Romae inter laudatos pictores. Sunt quoque aliquot apud nos claris pictae artificibus tabulae: nam quas municipes noſtri pinxerunt, quarum aliquae cum praeſtantiſſimis conferri poſſunt, omitto. Bartholomaeus Gatta, dictus Abbas Sancti Clementis, circa annum MCCCCLX. ſacellum Burgi in majori tem-

Chriſtophorus Gherardus pictor.

Raphael a Colle.

Cungii.

Alberti.

Jo. Albertus.

Cherubinus Albertus.

Durantes.

Bartholomaeus Gatta.

Digitized by Google

plo pinxit; quod famam inde ejus magnopere propagavit. Petrus Peruſinus Simoni Gratiano permagnam tabulam pinxit, quam Florentia Burgum bajulorum humeris tranſlatam Vaſarius ſcribit. Hujuſce Petri diſcipulus imitatorque Ge-

Gerinus Piſtorienſis.

rinus Piſtorienſis, in aede Jeſu, puerum ipſum Deum, cum ex ritu Judaeorum circumcidendus praebetur, fecit: & in Fano, cui a Plebe eſt nomen, quod nunc Auguſtiniani colunt, ſacellum; &, qua jungitur ponte Tiberis, parvam aediculam in ipſius aditu atque ore pontis pinxit. Quae o-

Rufus Florentinus.

pera memoratu haud indigna Vaſarius judicavit. In aede Sanctae Crucis Rufus Florentinus tabulam fecit refigentium, atque ex ipſa cruce deponentium, exangue atque exanime Chriſti corpus; opus, quod hodie quoque ſpectantium oculos tenet. Hic poſtea Rufus in Galliam profectus, Franciſci regis liberalitate invitatus (quo nemo proclivius largiuſque praeclaris ingeniis favit) & famam & opes nactus erat: niſi utraſque non multo poſt miſerabiliter corrupiſſet. Nam judicii metu percitus, quo falſi atque calumniae poſtulabatur, crudelius ipſe de ſe ſtatuit, quam judices facturi, vel probato crimine, fuerint: &, dum exiſtimationis damnum reformidat, exiſtimationem & vitam praepropera deſperatione, hauſto ſponte veneno, abjecit. In delubro Franci-

Jacobus Puntormius.

ſcanorum, qui ab Obſervantia nominantur, Jacobus Puntormius Florentinus, tabulam ſumentium injuſtum de Quintino ſupplicium pinxit; inchoatam quidem a Joanne Maria Picho (qui, diſcendae atque exercendae cauſa artis, Puntormio operam praebebat) ſed ab ipſo inde perfectam Puntormio, dum diſcipulo gratificatur, & pingendi rationem demonſtrat. Quae tabula gnaris artis magnopere probatur.

Tabulam Jocti manu pictam Saco abſtulit.

Saco Tarlatus, qui urbem noſtram, ut ſupra memoratum eſt, furto occupavit, tabulam Jocti [1] manu pictam, quae, propter

1 De Jocto, ut Architecto, ſupra pag. 11. loquutus eſt Auctor, quum de Guidonis Tarlati morte ageret, illis verbis: *Corpus ejus..... Saco & Dolfus fratres..... marmoreo ſepulcro... ingenio Jocti, clari illius ſeculi artificis, condito intulerunt*. Hic de eodem, ut pictore, commemorat Picturae faciendae egregiam illi laudem Dantes Aligherius, illius aequalis, tribuit in ſui Purgatorii Cantico XI.

„ Credette Cimabue nella pittura
„ Tener lo campo. & hor ha Giot-
„ to il grido,
„ Si che la fama di colui oſcura. „

Angelus Baſſus Politianus utramque laudem, picturae atque architectonices, in Jocti percelebri epitaphio complexus eſt; quod, non quale aliter ab aliis editum eſt, ſed, ut marmoreae tabulae in Florentina hac S. Reparatae aede principe inſculptum eſt, ita ab auditore dudum in rhetoricis noſtro Franciſco Terrollio, Joannis Baptiſtae hominis ſpectatiſſimi mihique amiciſſimi filio, eximiae indolis ſummaeque exſpectationis adoleſcente (cujus, ut item condiſcipulorum ejus Antonii Sartii, Fran-

pter artificis dignitatem nomenque, magni aeſtimabatur, vir per omnia injurius nobis ademit, Aretiumque deportavit: cujus inde vetuſtate comminutae abſumptaeque fragmina reliquiaſque Bacius Gondus, Aretinorum Praetor, elegan-

Franciſci Mariae Pintuccii, Hippolyti Paulli, Lucae Mazzinghii, Franciſci Mariae Cajetani Graſſii, aliorumque aeque egregiorum juvenum, aſſidua diligentique opera jampridem utor in MSS. Ciceronis codicum, quotquot in Florentinis bibliothecis adſervantur, adſervantur autem fere quadringenti, cum vulgatis libris collatione, ante annos ipſos decem inſtituta, atque intra paucos menſes, ſi Deus annuerit, abſolvenda), religioſe deſcriptum, niſi quod interpunctio, quae omnis ab marmore abeſt, inducta eſt, hic ſubjicio:

„ Ille ego ſum, per quem pictura
„ extincta revixit,
„ Cui quam recta manus, tam fuit
„ & facilis.
„ Naturae deerat, noſtrae quod de-
„ fuit arti:
„ Plus licuit nulli pingere, nec
„ melius.
„ Miraris turrem egregiam ſacro ae-
„ re ſonantem?
„ Haec quoque de modulo crevit
„ ad aſtra meo.
„ Denique ſum, Jottus. Quid opus
„ fuit illa referre?
„ Hoc nomen longi carminis in-
„ ſtar erat.
„ Ob. An. MCCCXXXVI. Cives Poſ.
„ B. M. MCCCCLXXXX. „

Ne quis autem miretur, Angelum Politianum a me *Baſſi* cognomento, non *Cini*, aut *Ambrogini*, ſive *Ambroxini*, eſſe appellatum, volo non ignorari, fuiſſe tempus, quum ego quoque Antonii Magliabechii auctoritate commotus (qui Voſſium reprehendit, quod hominem eodem *Baſſi* cognomento deſignarit; fidenterque in quadam epiſtola, aliquot abhinc annis typis Florentinis excuſa, contendit, non ex *Baſſorum*, ſed ex *Cinorum* gente fuiſſe Politianum) inter *Cinos* non autem *Baſſos* eſſe eum cenſendum exiſtimarim. Poſtea vero a d. VIII. Kal. Decembr. ſuperioris anni 1744. inter libellos bibliopolae neſcio cujus circumforanei incidi in primum Politiani operum volumen, Lugduni ab Sebaſtiano Gryphio an. 1533. editorum: in cujus priore pagella, nullis typorum notis exarata, hoc reperi eruditi Anonymi, neque ita recentis (ut ex ſcripturae ratione, atramentique evanido atque fugiente colore intelligi poterat) perſcriptum inſigne monumentum. *In quodam codice Catulli, apoſtillis, manu ipſiuſmet Politiani ſcriptis, diſpuncto, & correcto, legi epiſtolam ejusdem ad lectorem, cujus in fine haec erant verba. Tu lector, boni conſule, & quantum in te eſt, quae ſunt, aut negligentia aut inſcitia noſtra, nunc quoque corrupta, ea tu pro tua humanitate corrige & emenda: memineriſque, Angelum Baſſum Politianum, quo tempore huic emendationi extremam impoſuit manum, annos decem & octo natum fuiſſe. Vale jucundiſſime lector. Florentiae* MCCCCLXXIII. *pridie idus ſextiles. Tuus Angelus Baſſus Politianus.* Pretioſam mercem, pretio haud ita magno coemtam, mecum continuo abſtuli, domique diligenter cuſtoditam ſervo. Ex eo tempore *Baſſus* a me, non jam amplius *Cinus* Politianus coepit audire: magiſque Anonymo ſcriptori, rem tam aperte teſtanti, quam erudito Magliabechio eſſe credendum exiſtimavi; quem memoria ſua (cujus certe illi magna vis fuit) non ſemel fuiſſe deceptum Julii Nigrii *Scriptorum Florentinorum Hiſtoria*, quaedam conſulenti Nigrio reſpondente ac miniſtrante Magliabechio, (id quod me Cl. vir, idemque mihi amiciſſimus, Ant. Maria Biſcionius non ſemel docuit) conſcripta declarat. Scilicet multum memoriae ſuae Magliabechius, plurimum Magliabechii teſtimonio Nigrius tribuebat. Attamen de vero Politiani cognomine necdum quidquam certi pronunciandum puto, ſed amplian-

ganti vir ingenio, ſtudioſe collectas Florentiam abſtulit; atque inter res cariſſimas ejus generis habuit. Is enim Joctus pingendi diſciplinae, cum caeteris artibus ingenuis, barbarorum colluvione, in Italia obrutae obſoletaeque, primus aliquid priſtinae lucis attulit, & a rudi illa ratione vindicavit. Floruit circa annum MCCCXXV. Sed nos miſſos jam pictores faciamus. Aliud reticendum Patriae decus non ſane videtur nobis: quando longe caeterarum virtutum gloriam ſuperat, quae a religione & ſanctitate proficiſcitur laus; praeſertim cum eo exceſſit, ut non dubia opinio ſit, receptas in Coeleſtium numerum animas eſſe, & opinioni fidem mirabilium operum prodigia miraculaque affirmant. Ranerius Raſina Franciſcanus, humilibus quidem parentibus natus, ſed humanarum rerum contemptu, & ardentibus pietatis atque innocentiae ſtudiis in Beatorum relatus caetum religioſe colitur. Cultum ac religionem auget corpus ejus in Franciſci templo aſſervatum, nihil tot annorum tabe corruptum. Par cultus, ab pari cauſa, tribuitur Angelo Recordato Auguſtiniano, & Andreae Docto ordinis Servorum, & alteri Andreae ordinis ejuſdem Magiſtro; qui mortem Viterbii obiit: ubi reliquiis ejus magnus honos habetur [1].

pliandom: donee, quid doctiſſimus Salvinus Salvinius in ſuo de Canonicis Florentinis egregio, ab eruditiſque admodum exſpectato exoptatoque, commentario ſtatuat, intelligamus. Poteſt enim illod etiam forte contigiſſe, ut, qui ex Baſsorum gente eſset, in Ciniam adoptione, aut aliquo hereditatis adeundae praeſcripto, aut ejuſmodi alia aliqua ratione, tranſierit.

1 De Viris Sanctitate miraculiſque inſignibus, qui Burgenſem civitatem illuſtrarunt, exſtat egregius commentarioſus, quem pereruditus Sacerdos Nicolaus Coletus additionibus ſuis ad Vghelli *Italiam Sacram* inſeruit, editque Tom. X. ejuſdem Operis col. 220. ſic praeſatus: ,, Col. 198. dele ,, additionem ibi poſitam; atque ube- ,, riorem hanc a Clariſs. P. Abbate ,, Petro Canneto mihi perhumaniter ,, tranſmiſſam repone. ,, Eum ipſum commentariolum, tamquam Gratiani noſtri de eadem re agentis auctarium, ſi libet, adjicito. ,, Cathe- ,, dralis Eeeleſia dicata eſt S. Joanni ,, Apoſtolo, & Evangeliſtae. Perpe- ,, ram itaque Vghellus affirmat, Ga- ,, leottum Gratiaoum Burgenſem, Ab- ,, batem perpetuumque Commenda- ,, tarium Monaſterii S. Jo. Baptiſtae, ,, ſuae patriae electum fuiſſe a Leo- ,, ne X. primum Epiſcopum. Nam ,, vel a primaeva fundatione Eccleſia ,, ipſa Abbatialis, mox Epiſcopalis, ,, ejuſdem S. Jo. Evangeliſtae nomi- ,, ne fuit Inſignita, vel ab ipſis ſuis ,, primordiis. Ejus Canonici ſunt qua- ,, tordecim, quos inter tres Dignita- ,, tes recenſentur, Praepoſitus nem- ,, pe, Archidiaconus, & Archipre- ,, sbyter: nec non praebendae Theo- ,, logalis, ac poenitentiaria. Vna ,, cum his Cathedrali ſubſerviunt Ca- ,, pellani ſex, Chori Magiſter, Sa- ,, criſta, Caeremoniarius, Diaconus, ,, Subdiaconus; & Clerici octo Sa- ,, cra Lipſana quamplura in Cathe- ,, drali ipſa, & In Eccleſiis Mino- ,, rum Conventualium, Eremitarum

S. An-

„ S. Auguſtini, Servorum B. Mariae
„ Virginis, atque in Parochiali S Jo.
„ Baptiſtae ſervantur, ſtatiſque diebus
„ ſolenniter oſtenduntur quotannis.
„ Ex hac Vrbe prodiere B. Angelus
„ Ord. Eremitarum, cujus corpus
„ ſub ara maxima Eccleſiae S. Augu-
„ ſtini quieſcit, addita hac inſcri-
„ ptione: Hic B. Angeli de Scarpet-
„ tis a Burgo S. Sepulchri Ord. Ere-
„ mitarum S. Auguſtini corpus jacet
„ viri ſanctitate perſpicui, pietate in-
„ ſignis, miraculiſque clari. Anno
„ 1220. virgo in Domino quievit.
„ B. Ranerius de Stroſilatis, qui obiit
„ anno 1304. Kal. Novembr. in ejus
„ ſanctitatis teſtimonium campanis ſui
„ Conventus ſponte perſonantibus. In-
„ corruptum verò ſervatur illius ca-
„ daver, quamvis diutius in humido
„ loco antea repoſitum fuerit. B An-
„ gelus de Tarlatis diſcipulus S. Fran-
„ ciſci. B. Angelus, unus ex tribus
„ latronibus, quos meliorem ad fru-
„ gem ipſe S. Franciſcus convertit.
„ Beati Antonius, & Paulus de Ro-
„ bertis, B. Amicus Tarduccius. Hi
„ omnes Franciſcani Ordinis diſcipli-
„ nam profeſſi fuere. Praeterea B.
„ Andreas de Dottis, S. Philippi Be-
„ nitii diſcipulus, multis clarus mira-
„ culis obiit anno 1319. ad cujus tu-
„ mulum apud ſuos legitur inſcri-
„ ptio. Hereuſi cultor Burgenſis ſplen-
„ dor B Andreas almae Mariae Ser-
„ vus. B Vbaldus Balduccius Propheti-
„ co ſpiritu ditatus. B. Andreae diſci-
„ pulus anno 1283. mortuus. B Hie-
„ ronymus, ac B Bartholomaeus, ex
„ eodem Servorum Ordine, qui in
„ Conventu S. Angeli in Vado omnes
„ tumulati ſunt. His addere eſt Bea-
„ tos Joannem, & Nicolaum Pica
„ gente ortos, B. Angelum, ac B.
„ Petrum Minoritas. Sacris reliquiis
„ accedunt icones nonnullae inſigni
„ veneratione excultae; ex quibus
„ praeſertim Vultus Sanctus enitet,
„ ſeu Salvatoris imago expanſis bra-
„ chiis efficta, cujus origo cum lateat,
„ pia traditione creditum eſt, eam aut
„ prodigioſe allatam, aut a S. Luca
„ effictam eſſe. materia certe, ac ef-
„ figie ſimulachrum iſtud ſimile iis
„ apparet, quae Lucae & Siteli
„ celeberrima habentur. Cultum ma-
„ xime conciliat crebra, & nunquam
„ intermiſſa gratiarum frequentia, pu-
„ blicis praecipue in neceſſitatibus.
„ Tria alia Crucifixi ſimulachra exco-
„ luntur apud S. Rocchi ſocietatem,
„ quae & ſepulchri ejuſdem Domini
„ noſtri Redemptoris imaginem ada-
„ muſſim exactam ſervat. Tria cir-
„ cumſtant Sanctuaria, Mons Alver-
„ niae, Gerbajolum, Mons Caſalis
„ diuturna Sanctorum Franciſci, An-
„ tonii, & Bonaventurae incolatu,
„ eorumque & aliorum Sanctorum,
„ ac Dei Servorum cellis, lectis, ve-
„ ſtibus, vaſis, aliiſque monumentis
„ illuſtria. Templa omnia hujus Ci-
„ vitatis ornant picturae clariſſimo-
„ rum Artificum, ſuorum praeſertim
„ Civium, quorum nomina Vaſarius,
„ Baldinuccius, aliique Scriptores il-
„ luſtrarunt. Quatuor in Paroecias
„ dividitur Civitas; quae in Cathe-
„ drali, in S. Nicolai Monachorum
„ Camaldulenſium, in S. Auguſtini,
„ in prioratu S. Jo. Baptiſtae Sacra-
„ menta miniſtrant animabus, quae
„ cum novem millia, & ultra olim
„ numerarentur, modo tria millia non
„ attingunt. Quinque adſunt San-
„ ctimonialium coenobia, Benedicti-
„ num, Camaldulenſe, Clariſſarum
„ Vrbaniſtarum, earumdem arctioris
„ obſervantiae, ac ſeveriſſimae diſci-
„ plinae Capuccinarum inſtituta pro-
„ fitentium. Octo Virorum Clauſtra
„ extant, Monachorum ſcilicet Ca-
„ maldulenſium, Minimum Conven-
„ tualium, Obſervantium, Capucci-
„ norum duo, Auguſtinianorum, Ser-
„ vitarum, Presbyterorum Soc Jeſu,
„ quibus adde Congregationem Ora-
„ torii S. Philippi Nerii, praeter
„ alia tum virorum, tum faemina-
„ rum coenobia in Dioeceſi. Abba-
„ tiae quatuor intra Civitatem. Con-
„ fraternitates Laicales ſeptem, cum
„ nuper quatuor aliae ſint ſuppreſſae.
„ Hoſpitalia quatuor Domus piae duae
„ a S. Franciſco Aſſiſienſi inſtitutae,
„ unde eleemoſynae, dotes, alimenta
„ pauperibus. Montes pietatis item
„ duo. Seminarium anno 1714. ere-
„ ctum eſt, in quo duodecim circiter
„ alumni educantur. In Dioeceſi Be-
„ ne-

,, neficia circiter centum, quibus animarum cura eſt annexa; totidem ſine cura. Oppida praecipua Plebs Sancti Stephani, ubi Collegiata cum octo Canonicis, & aliquot capellanis, Monterchium, & Abbatia Tebalda Caſtra ſunt Caſtrum novum, Caſtrum Soricis, Baldignanum, Brancialinum, Capreſe, ubi Totila Gothorum rex mortuus fuit. Abbatia autem S Mariae in Balneo, cum Caſtro S Petri, & tota Valle Balnei, ejuſque Beneficiis curatis, quae juris eſt Monachorum Camaldulenſium, regiturque ab Abbate ejusdem Ordinis nullius Dioeceſis, Seſtinum etiam nullius Dioeceſis Brugenſem Epiſcopum viciniorem reverentur, ſuoſque clericos ad eum, quandocumque opus eſt, approbandos ad animarum curam mittunt, & ordinibus inſigniendos. Abbatiae Camaldulenſis S. Joannis Evangeliſtae, cum in Cathedralem erecta fuit, reditus ad ſcuta 1400. aſcendebant. Nunc ne quidem ejus ſummae medietatem conficiunt. Erat Abbatia ipſa nullius Dioeceſis, quamvis Epiſcopus Civitatis Caſtelli perpetuis eam litibus vexaret: quin olim Abbas nedum ſpirituale, ſed temporale etiam jus in Burgum exercebat. ,, Hactenus Cannetus.

AN-

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER II.

IN hanc igitur urbem ita aedificatam, auctam, conſtitutam majores noſtri, ut habitatum venerint, quaeque eorum fortuna progreſſioque fuerit, attexam nunc quam breviſſime; ſi prius unde ego pleraque acceperim tibi paucis expediero. Anno MDLXVII. ſeceſſerat forte Roma, devitandi cauſa aeſtivos calores, qui in Vrbe graves plerumque atque immodici ſunt, Joannes Franciſcus Commendonus Cardinalis, apud quem ego vivebam, & ad Gualdum Vmbriae oppidum, ſalubrioris ac frigidioris coeli locum, aeſtatem agebat. Ad eum medicus quidam Mevanienſis varii generis ſcripta, minime illa quidem vulgata, & ab ſe magna diligentia conquiſita collectaque, afferens (quod talium avidum & omnis antiquitatis ſtudioſum Cardinalem audierat) venit. Et Commendonus quidem cum omnia lectu digna percurriſſet, (& erat, ut quondam de veteri Catone [1] eſt dictum, magnus librorum he-

Vnde pleraque de Gratianis accepta.

G

1 Cicero lib. III. de Fin. bon. & mal. cap. 7. (al 2.) „ Nam in Tuſculano cum eſſem, vellemque e „ bibliotheca pueri Luculli quibusdam li-

heluo) non nulla etiam deſcribi juſſiſſet in volumine ſatis magno, in quod plura omnis generis monumenta annaliumque memoriae conjectae erant; multa de familia noſtra, mixta Peruſinorum rebus reperit, mihique oſtendit: quorum ego, & ſi fere negligens fui, pauca tamen excerpſi exſcripſique; quae inde tecum, ut ſcis, & cum monumentis familiae ccntuli, & ex omnibus aliquid veri eruiſſe ſum viſus.

Opinio de Gratiano Caeſare refellitur.

Ac primo, quod veriti quidam non ſunt, originem noſtram ad Gratianum Caeſarem referre, equidem reſpuo & fabuloſum reor: non quia decidere ad privatam inopemque fortunam regio quoque ſanguine genitos novum atque inuſitatum putem, (quid enim in hominum vita frequentius hac fortunae viciſſitudine & commutatione, tollentis nunc ex infimo nos ad ſummum, nunc ab ſummo ad infimum detrudentis?) ſed quia tam alte, tam ex longinquo repeti haec non patitur humana imbecillitas, obruente res memoriamque rerum, & cuncta abſumente aevo. Nec iſti aliud ſecuti, quam nominis ſimilitudinem, videntur.

Tatius Gratianus.

Quae ſi ratio valeat, cur Tatium Gratianum, qui ſub Tiberio Caeſare, trecentis amplius annis ante Gratianum Imperatorem, Romae praeturam geſſit, auctorem gentis noſtrae non ferimus? Cur Gregorium VI. Pont. Max. qui ante adeptum Pontificatum Joannes Gratianus vocitaba-

„ libris uti, veni in ejus villam, ut „ eos ipſe (ut ſolebam) inde promerem. quo cum veniſſem, M. Catonem, quem ibi eſſe neſcieram, „ vidi in bibliotheca ſedentem multis „ circumfuſum Stoicorum libris. erat „ enim, ut ſcis, in eo inexhauſta „ aviditas legendi, nec ſatiari poterat: quippe qui ne reprehenſionem „ quidem vulgi inanem reformidans, „ in ipſa Curia ſoleret legere ſaepe, „ dum Senatus cogeretur, nihil operae reip. detrahens. quo magis tum „ in ſummo otio, maximaque copia „ quaſi *beluari* libris, ſi hoc verbo „ in tam clara re utendum eſt, videbatur. „

x Hor. Lib. I. ode 34.

„ Valet ima ſummis
„ Mutare, & inſignem attenuat
„ Deus,
„ Obſcura promens; hinc apicem
„ rapax
„ Fortuna cum ſtridore acuto
„ Suſtulit; hic poſuiſſe gaudet. „

Et lib. III. ode 29.

„ Fortuna ſaevo laeta negotio, &
„ Ludum inſolentem ludere pertinax,
„ Tranſmutat incertos honores,
„ Nunc mihi, nunc aliis benigna. „

Pacuvios apod Auctorem librorum ad Herennium lib. II. cap. 36. (al. 23.)

„ Fortunam inſanam eſſe & caecam & brutam perhibent
„ philoſophi:
„ Saxoque illam inſtare globoſo
„ praedicant volubilem:
„ Ideo, quo ſaxum impulerit
„ Fors, cadere eo fortunam
„ autumant. „

Plautus in Prol. captiv. „ Enimvero Di nos quaſi pilas homines habent. „ Quae ſententia Graecorum etiam proverbio celebratur: Θεῶν παίγνια ἄνθρωποι.

Digitized by Google

batur, & a Ciacono Hiſpano in libris, quos de Pontificum Maximorum vitis ſcripſit, Romanorum nobiliſſimus nuncupatur; vixitque circa annum MXLVI. & eodem, quo Auſtria familia, tot regnorum domina, ſanguine manavit: cur Gratianum, a quo collectum in generaque digeſtum atque diſtributum jus pontificium eſt, familiae noſtrae non inſerimus? Id igitur totum de Caeſare, aut vanitas noſtra aut aliena aſſentatio, ut reor, commenta eſt: & ego me in funebri laudatione Simeonis Gratiani legiſſe memini; (quo in genere ſcriptionis colligi omnia, & multa etiam affingi [1], ut plenius mortuo praeconium tribuatur, fere ſolent.) Sicuti ſcriptorem rerum a Bracio Montonio Peruſino geſtarum, (qui per facinora atque licentiam aliena invadendi rapiendique, magnos ſibi opes comparavit, atque ipſam urbem Romam ditioni ſuae ſubegit) nihil puduit, genus illius a Poenis ipſoque adeo Annibale ducere, Barchinae factionis apud Cartaginienſes principe; haud alio quam nominis, ac ne hujus quidem ſatis ſimilis, argumento. Tanta ſaepe libido ſcriptores mentiendi aſſentandique inceſſit. Quamquam ego, ſicuti blandiri tantopere noſtris, & plus aequo favere ſtudio eorum, a quibus id proditum memoriae eſt, non audeo, ita ne derogatum quidem acceptae opinioni, aut meorum dignitati detractum per me quicquan velim: ſed rei tam profunda vetuſtate obrutae fidem penes auctores relinquo. Satis ſit, antiquiſſimum nomen eſſe, & ſummos eo viros cognominatos: nec viros ſolum; ſed vaſa quoque ex argento Gratiana [2] & Clodiana memorat Plinius. Sed ad noſtra pergamus.

Scriptorum aſſentandi libido.

Gratianorum pervetuſtum cognomen.

1 Cicero in Bruto ſeu de elar. orat. cap. 61. (al. 16) „ Niſi quem Appii Caeci oratio haec ipſa de Pyrrho, & nonnullae mortuorum laudationes forte delectant, & hereules hae quidem exſtant. Ipſae enim familiae ſua quaſi ornamenta ac monumenta ſervabant, & ad uſum, ſi quis ejusdem generis occidiſſet, & ad memoriam laudum domeſticarum, & ad illuſtrandam nobilitatem ſuam. Quamquam his laudationibus hiſtoria rerum noſtrarum eſt facta mendoſior Multa enim ſcripta ſunt in eis, quae facta non ſunt; falſi triumphi, plures conſulatus, genera etiam falſa, & ad plebem tranſitiones; cum homines humiliores in alienum ejusdem nominis infunderentur genus: ut ſi ego me a M? Tullio eſſe dicerem, qui patricius eum Servio Sulpicio conſule, anno X. poſt exactos reges fuit „

2 Exemplar noſtrum *Gatiana*, non *Gratiana* habet; errore manifeſto: quem nos ſine haeſitatione correximus ſequuti rum rationem, (nam ſi *Gatiana* retineremus, qui ea vox ad *Gratianos* referri poſſet?) rum Plinii auctoritarem illam, quo certe reſpexit Auctor, lib natur. hiſt. xxxiii. cap. 21. *Vaſa ex argento mira inconſtantia humani ingenii variat,* nul-

Peruſia.

Peruſia eſt nobilis in primis Aetruriae civitas, ac non ſolum una ex duodecim illis, quas ſaepe commemorat antiquitas, ſed inter ipſas duodecim magnopere aliquando enituit. Agrorum fertilitate, frequentia civium, praeſtantium ingeniorum ſobole, & militarium facinorum gloria, inter praecipuas Italiae urbes nunc quoque numeratur. Sed ferox juventus, & armorum ſtudiis turbida, ſaevis ſaepe factionum certaminibus concuſſit patriam diſtraxitque, & caedibus inteſtinis labefecit. In hac urbe clari nominis familiae permultae ſunt: atque in his Gratiani dignitatem ſuam, & honore vetuſtae ſtirpis, & multis in plebe clientelis, & minime ſpernendis inter cives opibus, egregie tuentur. Conſtans opinio eſt, & in noſtra & in eorum familia, ab iis nos originem ducere. Ita a majoribus veluti per manus traditum creditumque eſt. Quod majorum auctoritate accepimus, ſcripta quoque multorum & aliquot apud nos monumenta confirmant: quamquam nec ulla nobis cum iis neceſſitudo gentilitatiſque conjunctio intercedit, nec eadem utriſque ſunt armorum inſignia, quibus magnopere ſolent familiae aliae ab aliis diſtingui: nec omnino commune nunc quicquam, praeter nomen, ac amicitiae atque hoſpitii jus; quod ipſa ſanguinis & cognationis opinio facit tueturque. Verum, ſicuti de re non dubitatur, quippe omnes inde eſſe nos prodiderunt, ita de tempore non nihil variant; aliis Borſolum, Gratiani patrem, auctorem gentis noſtrae ferentibus, aliis altius repetentibus initia. Et ſatis conſtat proavum quoque Gratiani, non ſolum patrem, Borſolum fuiſſe. Ab hoc Malvicinum genitum, a Malvicino Andream, ab Andrea Borſolum & Fragnium, a Borſolo Gratianum. Illud ambigitur, Borſolus ne pater, an Malvicinus filius primus habitatum venerit Burgum. Caeterum, quicunque ille fuerit, qui primus Burgum conceſſit, convenit, Peruſia profectum, atque inde feſſum aut pulſum factionibus veniſſe. Is igitur Burgi hoſpitaliter acceptus, illectuſque humanitate atque officiis in ſe civium, & oppidi quoque ſpecie, haud parva indies incrementa capientis, delectatus, cum uxore ac liberis & rebus ſuis commigran-

Gratiani Peruſiae.

Gratianos Burgenſes a Peruſinis eſſe.

Borſolus primus auctor Gratianorum Burgenſium.

nullum genus officinae diu probando, nunc Firmiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana. Quem locum Cl. Harduinus, allato Martialis epigrammate 39. ex libro IIII. illuſtravit.

Argenti genus omne comparaſti
Solus Praxitelis manus Scopaeque:
Solus Phidiaci toreuma caeli:
Solus Mentoreos habes labores:
Nec deſunt tibi vera Gratiana;
Nec quae Gallaico linuntur auro;
Nec menſis anaglypta de paternis.

grandi conſilium caepit; & protinus, accerſitis omnibus, eſt executus, circa annum ab nato Chriſto MC. poſt conditum oppidum CLX. Habitaſſe primum in foro, poſſediſſeque privatim, quod nunc eſt publicum, memorant. Borſolus & Fragnius, Malvicini nepotes, auctores feruntur aedificandae apud forum turris in ſolo, ab ſe dato. Haec omnium, quae ſunt in urbe, turrium aedificiorumque editiſſima, uſui inde civitati commodata eſt. Ea tempeſtate unum hoc norant adverſus hoſtilia munimenti genus; cum eminus tela non niſi baliſtis ſcorpionibuſque adigerentur, & cominus haſtis gladiiſque res gereretur. Nunc pro ſpecula eſt, unde adhibitus publico ſtipendio Vigil nocte dieque multa civitati officia praeſtat. Excelſo e loco ſpeculatur late omnia: ſi quem majorem comitatum appropinquantem oppido proſpexit, certis campanae ictibus, maxime portarum cuſtodibus dat ſignum: item, ſi qua rixa in urbe, ſi qua ſeditio, ſi quis major concurſus pugnae ac tumultus cauſa fiat, aut ſi vocandus ad arma populus, atque etiam ſi quod ſuſpectum incidat tempus, ut cuſtodiae agendae in muris ſint, ipſe noctu per ſingula horarum ſpatia magna voce excitat vigiles, & ex praeſcripto reſpondentes, intentos cuſtodiae eſſe jubet. Exauditur enim ex tam edito loco undique clamantis vox. Idem pulſatas ab horologio e Praetorii turri horas, ſuae quoque campanae pulſatione repetit. Huic autem turri aedificandae (& opus eſt non hujus aetatis ſumptus) viginti familiae e primoribus conſenſere; quarum hodie reliquae eſſe feruntur Gratiana, Docta, Bobulcia, & perpaucae aliae: caeterae interiere, ingluvie abſumptae temporis vorantis omnia terentiſque. Et ne quis dubitet, vera haec eſſe de aedificatione turris ac de ſolo a Gratianis dato, deque ſpatio fori privatim ab ipſis poſſeſſo, extant publicae ejus rei tabulae a Scerpillo [1] Notario confectae anno ab ortu Chriſti MCLXXXVIII. Philippo Rege: (ſic enim ipſae habent tabulae.) Quibus verbis dicerem, Philippum Galliae regem, cui Auguſto cognomen fuit, quod quidam opinati ſunt, ſignificari; cujus regnum huic aetati videtur reſpondere. Sed nequaquam tantae tum erant in Italia Gallorum opes, ut regum eorum nominibus notarentur ac diſtinguerentur tempora. Itaque magis adducor, ut credam, Philippum Svevum, Henrici quinti fratrem, qui per haec ipſa tempora cum Othone quarto Saxone de imperio contendit, & ab Innocentio tertio Pont. Max. praelato Othone, Philippus nihilo minus

Quo tempore Gratiani Burgum venere.

Turris in foro aedificata.

Quae Vigil in turri officia praeſtat.

Quo tempore turris aedificata.

1 Nolui ab autographo recedere. Sed legendum puto *Ser Pillo* pro *Scerpillo*.

nus Aetruriae urbes, traditas ſibi a fratre, praeſidiis obtinebat. Qui quidem Philippus adverſus Othonem ubique victor, Palatini Rheni Septemviri fraude, veneno eſt interceptus. Ita Othoni ratum Imperium fuit; qui & ipſe ingratiſſimus in ipſum Innocentium Pontificem, cujus longe maximum beneficium habebat, evaſit. Continentur iisdem tabulis certae leges, quibus ſtaturos ſe, qui ſubſtruendae turri nomina dabant, omnes jurejurando adigebantur. Borfolus & Fragnius domum, quam ſatis ſplendide in foro, ut dictum eſt, aedificatam habebant, deſeruerunt, alioque habitatum tranſierunt. Cauſa, quamobrem fori eos priorisque domicilii paenituerit, non traditur. Quod ſatis conſtat, Gratianus ſecundi hujus Borfoli filius, area ſoloque in Vico, cui Novo Burgo eſt nomen, comparato, quadratam eam, ac directis undique viis circundatam, inſulam omnem aedificio eſt complexus: quam hodie quoque poſteri ejus incolimus. Verum ipſe quidem animo magno atque excelſo, ac prope privati modum excedente, domum unam, uniuſque corporis & formae, exſtruxiſſe dicitur. Quam deinde proles ejus in plures diſtraxere, & ex una laxa atque magnifica, & plurimum domino dignitatis afferente [1], multas anguſtas, reſtrictas, parvas, & parvum ac reſtrictum animum, & degenerem fortunam praeferentes, effecerunt. Quamquam non inſula ſolum, ſed vicinae quoque aedes, & quas Catanei & quas Pichi nunc tenent, Gratianorum fuere. Et compitum ipſum a Gratianis nomen habet, quod duae praecipuae urbis viae efficiunt: quarum altera ab ortu ad occaſum totam longitudinem urbis ſecat, per quam hinc Romam, hinc Florentiam eſt iter; tranſverſa altera, priorem findens, ab ſummo ad imum fert Novum Burgum, rectaque ſeptentrionem ac meridiem aſpicit. Sunt etiam, qui aedificatam a Gratiano domum, partim incendio collapſam, partim abſumptam vetuſtate, reſtitutam ſuperiori ſeculo a noſtris, pro modo detritae jam priſtinae fortunae, ferunt. Hunc Gratianum inſulae aedificatorem, honoratum ac ſplendidum fuiſſe virum accepimus, & magnae,

Gratiani a foro demigrant.

Gratianus inſulam aedificat.

1 Cicero lib. I. de Offic. c. 138. (al. 39.) *Dicendum eſt etiam, qualem hominis honorati & principis domum placeat eſſe; cujus finis eſt uſus: ad quem accommodanda eſt aedificandi deſcriptio; & tamen adhibenda dignitatis commoditatiſque diligentia .... Ornanda eſt enim dignitas domo, non ex domo tota quaerenda: nec domo dominus, ſed domino domus honeſtanda eſt. Et, ut in caeteris habenda ratio non ſua ſolum, ſed etiam aliorum: ſic in domo clari hominis, in quam & hoſpites multi recipiendi, & admittenda hominum cujuſque modi multitudo, adhibenda eſt cura laxitatis.*

gnae, domi foriſque, dignationis. Non enim ſolum gratia inter cives, ſed multorum etiam illuſtrium virorum amicitiis floruit, & jus illi ferendi aurata calcaria, (quod ea tempeſtate pro magno equeſtri decore habebatur, nec niſi inſignibus & praeſtantibus viris tribui conſuevit) fuit. Quod ne ſecus exiſtimes, memorant ſcriptores, Petro Gambacurtae Piſanorum principi, poſteriſque ejus, pro eximio familiae ornamento, conceſſiſſe Carolum quartum Caeſarem, ut auratis calcaribus uterentur. Et Gratiani temporibus, quae multum Petri tempora anteceſſerunt, in multo majori honore id dignitatis inſigne fuiſſe credi poteſt: cum haec tanto pluris aeſtimari, quanto ſunt initiis ſuis propiora, ſoleant. Nobis Gratianus vel ob id memorabilis fuerit, quod tres paternae virtutis imitatores reliquit filios; trium ſtirpium, in quas familia noſtra diffluxit, conditores: Becarium, Buonum, Rufum. Horum Buonus, a quo prognati nos ſumus, ex parentis diſciplina, in eum virum evaſit, ut unus maxime familiae noſtrae nomen ad poſteritatis memoriam propagaverit, ac longe Gratiani dignitatem ſit ſupergreſſus. Nam & ingenium juvenis omnibus ingenuis diſciplinis excoluerat; nec parvam nec inutilem juri civili operam impenderat: & ab his cum animum ad bellicarum rerum ſtudia avertiſſet, tanta in eo vis militaris induſtriae enituit, atque ita ipſe ſe omnibus belli artibus inſtruxit, ut profectus in Galliam, Carolo Andegavenſi, illi, qui poſtea primus Francorum ſanguinis Neapolitanum regnum, victo Manfredo, in ſuam poteſtatem ditionemque redegit, carus in paucis ob virtutem fuerit. Hunc Carolum, Aloyſii regis Galliae, illius, quem vitae ſanctitas ac religio in Coeleſtium numerum retulit, fratrem, Guelforum maxime inſtinctu, Pontifex Max. Apuliae & Siciliae regem appellatum, ad ejiciendum regno Manfredum, excivit. Manfredum ex pellice ſuſcepit Federicus ſecundus Imperator, ille aeternus R. E. Pontificumque Maximorum hoſtis: quorum beneficio & haec Siciliae & Neapolis regna & ipſum imperium fuerat adeptus, vir ſtrenuus bello, ſed contumacia atque perfidia execrandus; qua & rem Chriſtianam, in Aſia ab Saracenis acriter oppugnatam laborantemque, nefarie prodidit, & Saracenis ipſis tantum tribuit, ut etiam ex iis permagnam manum in Italiam adduxerit, eorumque opera Italicis bellis aſſidue ſit uſus. Quibus & Luceriam ſui regni urbem incolendam tradidit, & vivere eos ſuis inſtitutis legibuſque permiſit. A Pontifice Max. juſſus exercitum, ſummo ſtu-

Gratiani tres in ſtirpes diffluxere.

Carolus Andegavenſis ad Neapolitanum regnum evocatur.

Federicus ſecundus Imperator.

Digitized by Google

ſtudio ſummaque gentium omnium expectatione comparatum, in Syriam trajicere, cum Brunduſio ſolviſſet, non multum in altum provectus, converſis noctu proris, in Apuliam rediit, erectamque totius Chriſtiani nominis ſpem impie ac nefarie eluſit: famaque fuit, in eo gratificatum ipſi Aegypti ac Babyloniae Sultano (ſic enim regem ſuum Saraceni appellant) fuiſſe, & magnis ab eo promiſſis muneribuſque corruptum. Quod ob ſcelus Pontifex eum, omnibus execrationibus devinctum, diris iterum tradidit. Qui inſequenti anno, nihil appellato Pontifice, claſſe in Cyprum atque in Syriam profectus, Hieroſolymorum quidem urbem recaepit, ab Sultano ipſo ultro traditam illi, cum eo, ut arcem & Chriſti Dei ſepulcrum, de quo omne nobis cum Barbaris certamen erat, Saracenorum praeſidio cuſtodiaque tenerentur. Atque hoc pacto inita cum hoſte pace, a Pontifice Max. poſtulavit, ut ſecum in gratiam rediret, expiatumque ad Sacra reciperet. Quod negatum illi eſt, cum ex Patriarchae Hieroſolymitani & omnium Chriſtianorum litteris conſtaret, illum peſſime rem geſſiſſe, & omnia ex Saracenorum commodis ſtatuiſſe. Quin aliquando Tuneti regem, ex Africa in Siciliam ad ſe venientem, ut Chriſtianae pietatis fide imbutus baptiſmi Sacro aſſiceretur, ab ea mente conſilioque deterruit, cum diceret, levitatis notam ſubiturum, ſi a patriis religionibus defeciſſet. Per hos mores & exercuit magnopere Romanos Pontifices, & ipſe exercitus eſt. Sub eo certe orta Guelforum ac Ghibellinorum dira nomina ſunt: cum ipſe, quique ſuam, quique Pontificis Max. ſectam ſequerentur, ſciri diſcernique cupiviſſet. Quod inde diſcrimen in eam diſſidentium rabiem furoremque erupit, ut nihil intactum, tota Italia, a ſanguine, a caedibus, a direptione, a rapinis reliquerit. Manfredus filius nihil a paterno ingenio vitiiſque degenerans, patrem ipſum (a quo regio cultu fuerat educatus, Tarentiniſque princeps ac dominus datus) quo regnum ejus occuparet, morbo decumbentem, injecta in os culcitra, intercluſo ſpiritu, necavit. Ita Federicus (qui ante Henricum filium natu maximum, ac Caeſarem deſignatum, quod ſibi minus obſequenter parere, inſectationemque illam Maximorum Pontificum, & tot in rem Chriſtianam flagitia averſari videretur, crudeliter occiderat) ipſo tot ſcelera ejus vindicante Deo, a filio haud minus ſcelerate ſublatus eſt. At Manfredus Corradum quoque fratrem, juſtam paternarum opum haereditatem adeuntem, veneno ſuſtulit: & regna Siciliae atque Apuliae gemi-

Federici perfidia.

Sub Federico Guelforum & Ghibellinorum orta nomina.

Manfredus.

mino parricidio parta paribus ſceleribus habebat. Et cum beneficiaria R. E. & Pontificum Maximor. eſſent, non ſolum, Pontificibus ipſis invitis, vi atque injuria retinebat, ſed, facto ſaepe in Romanos fines impetu, & Picenum & Beneventum & alia de iis oppida caeperat. Et Sacris prohibitus, atque diris traditus, fas omne ac omne jus humanum divinumque ſpernens, non abſtiterat. Et praeterea Ghibellinorum factionem, late tota Italia fuſam, ita opibus ſuis fulſerat, ut Guelfi aut inimicorum injuriis expoſiti agerent, aut deſerere patriam, atque extorres & inopes vagari cogerentur. Ab his igitur ſtimulatus Pontifex, & propriis contumeliis motus, Carolum in Italiam adverſus Manfredum evocavit. Qui quidem valentiſſimis ſuccinctus copiis advenit; &, ſola adventus atque nominis ſui fama, Guelforum partes obtritas afflictaſque erexit: quorum egregiae manus, armis animiſque inſignes, adventanti paſſim occurrerunt. Inter quos maxime praeſtitiſſe feruntur Aetruriae exules; quos Guidoguerra Conteguidius, vir dignitate & bellicis laudibus clarus, ducebat. Is enim a reliquis gentilibus ſuis, qui, regio ſanguine a Germanis orti, pro Ghibellinis fere ſtabant, ita ſegregaverat ſe ſe, ut ſecutus Guelfos, acerrime ſemper pro ſua factione arma tractarit: uſque adeo, ut a Florentinis cum quingentis equitibus Vrbevetanis auxilio miſſus, cum Aretium, qua illi iter erat, veniſſet, nulla publica auctoritate, ex ſuo privatim partium ſtudio, Ghibellinos omnes urbe expulerit, civitatemque Guelfis tradiderit. Quod quia minime opportuno Reip. tempore eſt factum, non niſi magno negotio a Florentinis correctum inde eſt. Hos igitur Clemens Pontifex, quia & numero & genere & ſpecimine virtutis & apparatu armorum, nequaquam ſpernenda pars virium eſt viſa, donatos pecunia magnopere Carolo commendavit; &, quo magis ad bene de partibus merendum incitaret, familiae ſuae inſignia vexillis praeferri ab iis juſſit: quorum erat argumentum ſanguineo colore aquila draconem unguibus premens. Quod inſigne magiſtratus, qui Partium Florentiae dicitur, in hanc diem retinet. Hos Carolus comi atque hilari oratione appellatos, omnia ab ſe, a victoria, ab ſua quemque virtute ſperare juſſit. Et Guidoguerra id modo petiit a rege, ut aciem locumque operae navandae ac teſtandae virtutis daret: praeſtituros Aetruſcos, ut indignos judicaret, qui Manfredi vi atque injuria pulſi patria, inopes extorreſque vitam agerent. Cum Carolus ab Roma, ſuperatis

Carolus contra Manfredum.

Guidoguerra Guelforum dux.

ad Fanum Germani anguſtiis, ire porro ad hoſtem pergeret; Manfredus, qui initio illum Galloſque magnopere deſpexerat, legatos ad eum miſit, qui, injecta pacis mentione, quid animi quidve conſilii hoſtis haberet, explorarent. Ad quos Carolus, „ Mittite, inquit, ambages, & renunciate Luceriae Sultano, ut arma atque aciem paret, „ qua aut ego illum ad inferos, aut ille me ad ſuperos „ mittet. „ Sultanum, Barbarorum vocabulo, ad ignominiam appellavit; quod in Manfredi, ut ante in Federici patris, caſtris validae Saracenorum turmae militarent; iiſque ille plurimum fidere videretur, Luceriamque habere, conceſſo ſuorum Sacrorum jure, ſineret. Sed Carolus non vicit ſolum praelio hoſtem, ſed etiam in acie occidit. Collatis enim ad Beneventum ſignis, cum Carolus, ut laborantibus ſuis ſubveniret, confertiſſimis ſe hoſtibus objeciſſet, acri eorum impreſſione, transfoſſo equo, ad terram eſt datus. Vnde occiſi fama ad hoſtes atque ad ipſum Manfredum eſt perlata. Cujus nuncii laetitia elatus ille, ut victoriae ſuae non particeps modo, ſed patrator videretur, audacter ſeſe in hoſtes intulit. At illi nihil territi caſu Caroli, qui, ſtatim altero conſcenſo equo, rediens in pugnam, incolumem ſe ſuis oſtenderat, ita exultantem ac temere invectum Manfredum excepere, ut circumventum ſecluſumque a ſuis, cum paucis, qui circa illum fortiſſime dimicabant, trucidarint. Ita Carolus, prope nullo ſuo vulnere, utroque regno admirabili felicitate eſt potitus: & cum regno omnes vetuſtae opulentiae theſauri poteſtati ejus traditi ſunt. Ac fertur, cum inde Neapolim profectus in Capuana arce theſauros ipſos recognoſceret, & adeſſet regina conjux & Beltramus a Balzo, unus e Gallorum proceribus, ingentem ſignati auri acervum conſpicatus, afferri lances & Beltramum certis ponderibus partiri pecuniam juſſiſſe. „ Atqui, ille, nil opus eſt „ lancibus „ inquit: & pedibus tres in partes diſtracto acervo: „ Alteram tu, rex, inquit, alteram regina, tertiam „ milites tui, quorum virtute hae tibi partae ſunt opes, „ ferant. „ Et Carolus, excelſum viri animum admiratus, protinus ita fieri, quemadmodum ille cenſuerat, imperavit. Haec victoria, quae in annum MCCLXV. incidit, non reduxit modo in patriam priſtinamque fortunam Guelfos, ſed Ghibellinos graviter perculſos eo detruſit, unde exſurrexerant Guelfi: quos quidem victoriam Caroli ſua virtute, conſtantia, ardore pugnandi haud parum juviſſe ſcriptores memorant. Quin ferunt, cum inſtructi exercitus, certamen inituri,

Carolus ad Manfredi legatos.

Victus ad Beneventum Manfredus.

Manfredus occiſus.

Carolus ut victor theſauros diviſit.

Digitized by Google

Quid Manfredus de Guelfis.

ri, greſſu militari incederent, Manfredum, animadverſa inter Gallos, Italico armatu, maxime ſplendentibus armis, inſigni acie, quaeſiſſe quinam hominum illi eſſent; acceptoque, Guelfos eſſe, qui Carolo auxilio veniſſent, magnopere de Ghibellinis queſtum, qui admodum infrequentes, tam ancipiti ſuo tempore, in ſuis caſtris conſpicerentur; damnataque eorum amicitia, juraſſe, ſi fortuna praelii ſecunda ſibi obveniſſet, ſe, iis relictis, omni ope adnixurum, ut Guelfis conciliaretur. Buonus ergo ſub ſtrenuo ac bellicoſo rege cum ipſe ad primos militiae honores pervenit, tum ad ſimilem laudem aditum Carolo filio aperuit. A rege, poſt victoriam pacatumque Neapolitanum regnum, in Aetruriam ad tuendos maxime Guelfos miſſus, ita rem utiliter pro partibus adminiſtravit, ut eum rex ampliſſimis ſaepe verbis collaudatum, Aretii, quam urbem praeter caeteras ſui ſtudioſam cognoverat, magna cum poteſtate eſſe, ac toti inde praeſidere provinciae diu, juſſerit. Quin tanti Carolo tueri Guelfos, adverſarioſque eorum premere fuit, ut ipſe cum exercitu in Aetruriam venerit; &, niſi Saracenorum motibus, & rumoribus de Corradino Svevo, quem ad repetendum armis Neapolitanum regnum Ghibellini exciverant, quique in Italiam deſcendiſſe ferebatur, revocatus in Apuliam fuiſſet, videbatur univerſa Aetruria, in qua eum Vicarium conſtituerat Pontifex Max. Ghibellinum nomen exterminaturus. Reverſus in regnum, ad Fucinum lacum in Marſis Corradinum praelio excepit: in quo fortunam, jam ante propitiam Gallis, ac Svevorum Regiae infeſtam, etiam arte adjuvit. Nam, ex conſilio Alardi Vallerii Neapolitani, veteris ducis & multis exerciti bellis, praemiſit cum parte copiarum Mareſciallum (ſic enim militiae magiſtros Galli appellant) eumque regio ornatu conſpici & pugnam incipere juſſit. Ipſe idoneo loco, poſt imminentem campis collem, cum exercitus robore occultus ſubſedit. Acre ſane, ac diu anceps, inter Mareſciallum & Corradinum certamen fuit; ſpernente altero Gallorum paucitatem, altero etiam ſine rege pellere hoſtem adnitente. Ad extremum, ſuperantibus multitudine Svevis, cum Mareſciallus ipſe reſtituere rem inclinatam contendens, dejectus equo obtrituſque occubuiſſet, Galli terga verterunt. Et Germani, eo ſublato, quem ex regio cultu regem eſſe crediderant, ut in parta conſummataque victoria, fugientes, nullo ordine, ut cuique commodum, inſequuntur. Carolus ex ſummo colle ſpeculans omnia, ubi primum laborantes ſuos advertit, erumpere

Buonus a rege in Aetruriam miſſus.

Carolus Corradinum praelio vincit.

Militaris Caroli dolus.

ac ferre opem eſt conatus. Sed cohibuit ardorem Alardus, ac tamdiu ſuſtinuit avidum pugnae, donec diſſipata prorſus diſperſaque inſequendo hoſtium acies eſt. Tum, cohortante Alardo, rex recentibus viribus, inſtructiſque ordinibus, palatos incompoſitoſque, & quatuor ferme horarum certamine affectos adortus, Germanos ingenti clade profligavit. Corradinus rex, & Auſtriae dux cum ex fuga ad mare perveniſſent, & appulſam littori piſcatoriam cymbam nacti tranſmittere in Aetruriam tentarent, magnaque nautae praemia pollicerentur, ſi ſe in tutum trajeciſſet, agniti captique, & ad Carolum deducti ſunt. Qui atroci judicio de utroque palam ſupplicium ſumpſit. Atque hic finis Federici domus ſtirpiſque R. E. infeſtiſſimae fuit. Ferunt, e principibus Gallis unum, Robertum Belgam, Caroli generum, cum truncata carnificis manu corpora tam clari ſanguinis regum cerneret (quorum haud parum augebat miſerationem Corradini aetas vix primam tranſgreſſi pubertatem) teterrimae rei indignitate commotum, arreptum judicem, qui de iis ſententiam tulerat, ſua manu confodiſſe: ne quis poſtea auderet privatus de regum ſanguine decernere. Et Carolus, & ſi perſtrictum eo facto judicium ſuum, ſaevitiamque objectam ſibi intelligeret, tamen injuriam prorſus diſſimulavit ſic, ut ne ferre quidem aegre ſit viſus: ſatis habens aemulos regni ſuſtuliſſe, quibus vivis nunquam ſibi tuta poſſeſſio ejus futura videretur.

Corradinus capitur.

De Corradino ſupplicium ſumptum.

Roberti Flandri facinus.

At Buonus, non ſolum quod ita regis rationibus conducebat, ſed quia ipſe proprio, tum ſuo tum familiae nomine, Guelforum partium ſtudio ferebatur, tanta vigilantia tantaque cura inſtitit injuncto ſibi muneri, ut nunquam, in Aretinis circumjectiſque urbibus, Guelforum res validior, nunquam Ghibellinorum fractior fuerit. Mortuo demum rege, Buonus, vergentibus jam ad ſenectutem annis, domum ſe receperat; & geſtorum honorum gloria inter cives ſuos honeſto in ocio fruebatur. Sed ocioſo eſſe illi diu non licuit. Nam Aretini, quorum erat ea tempeſtate reſpublica in primis valida opulentaque, gravi ſeditione agitari ſunt caepti. Quippe, ejecto per factionem Foreſio Adimaro, duce ac praetore urbis, viro & ſuis & familiae ſuae opibus potentiſſimo, cum civitas in magno tumultu ac diſſenſione eſſet, in magnoque amittendae dignitatis diſcrimine verſari videretur: cives, ut praeſentibus imminentibuſque occurrerent malis, communi conſenſu ad ſpectatam, & ante ſibi utili experimento cognitam, Buoni virtutem atque fidem conſu-

Buonus mandatum munus egregie implet.

Poſt mortem regis domum ſe recipit.

Aretini ad regendam eorum remp. Buonum accerſunt.

Digitized by Google

fugerunt: & ducatum praeturamque, unde Adimarum exegerant, ad eum detulerunt: miſſiſque Burgum oratoribus, ut ad componendas res regendamque & in priſtinam tranquillitatem redigendam eorum Remp. veniret, magnopere rogarunt. Advenientem ſummo omnium ordinum ſtudio acceperunt; deductumque in forum cum equitem, ut mos tum erat, honoris gratia creaſſent, traditis coram mandati muneris atque poteſtatis inſignibus, praeſenti quoque pecunia magnifice donarunt. Et Buonus, magiſtratu inito, primum quidem Foreſium, armis jus amiſſi imperii repoſcentem, non repulit ſolum, ſed ita retudit profligavitque, etſi antea amicus privatim illi fuerat, ut prorſus incaepto abſiſtere coegerit. Et fuit Foreſius vir non ſolum magnae dignitatis & magnae tota Aetruria exiſtimationis, ſed in militaribus rebus egregiae virtutis. Eo bello, quo Guelfi Aetruria pulſi, Mutina ac Regio Lepidi Ghibellinos ejecerunt, admodum adoleſcens, ob inſignem nobilitatem & ſpectatam indolem, dux partium fuit. Item, cum, poſt devictum Manfredum, Guelfi Florentiam reverſi remp. in manu haberent, & tuendae concordiae gratia pacem cum Ghibellinis feciſſent; &, quo ea firmior eſſet, multas inter ſe familias matrimoniis affinitatibuſque junxiſſent: Novelli Conteguidii, Ghibellinorum ac totius Aetruriae facile principis, filia huic eidem Foreſio nupſit: qui quidem Novellus aliquando & ipſe apud Aretinos hoc praeturae honore fuerat functus. Exacto deterritoque Foreſio, Buonus, intenta ad pacandum ordinandumque civitatis ſtatum cura, cives in concordiam reduxit; &, rebus inde egregie conſtitutis, ampliſſimae poteſtatis jure, pari juſtitiae atque prudentiae laude, eſt perfunctus. Cujus quidem rei cernere eſt monumentum perhonorificis ſcriptum verbis in Aretinorum tabulariis. At apud regem tanta Buoni dignatio fuerat, atque ad tam familiare jus, tam intimum gratiae locum pervenerat, ut ei natum filium, cum ſacratae infuſu aquae Chriſtiano ritu procuraretur, haud gravatus rex ſit in honorem Buoni mittere, qui pro ſe e baptiſmi fonte ſuſciperet, Carolumque de ſuo nomine appellari juberet. Sed quia Gallis Carolus „ Ciarles „ dicitur, Ciarlum noſtri pro Carolo vocitarunt, atque in hanc diem vocitant. Verum ne is quidem, aut paternae virtutis ſplendore, aut nomine indito ſibi a rege, inferior fuit; aut minus ſeque & familiam egregiis facinoribus condecoravit. A puero enim in regia Caroli filiorumque educatus ita militiae artes perceperat, equitando, corpus exercitatione ac labore

Foreſius Adimarus.

Carolus Buoni filius.

Digitized by Google

re firmando, atque militaria munera omnia ultro atque impigre obeundo, ut ubi robuſtior aetas advenit, maxime ſtrenuam bello operam iis navaverit. Nos, ne longius, quam pro inſtituta brevitate, progrediamur, praetermiſſis aliis, duo hujus viri peregregia facinora recenſebimus; quorum & celebris adhuc manet in civitate memoria, & memoratu digna videntur. In inſanis illis certaminibus, quae inania factionum nomina Guelforum Ghibellinorumque in Italia excitarunt, quorum rabie tot direptae, tot dirutae urbes, quarum ne veſtigia quidem nunc extant, tot deleti internicione populi, tot afflictae, tot exitio datae familiae, tantum Italici ſanguinis eſt profuſum: maxime Mediolanenſes mutuis ſe conficiebant caedibus, dum alii Vicecomites, alii Turrianos, Ghibellinorum & Guelforum duces, ſequuntur. At illi civium ſanguine de potentatu ſuo contendebant. Igitur, qui Guelfis, ſecundis adverſariorum rebus perculſis, auxilium ferret, Mareſciallus a rege cum juſtis equitum ac peditum copiis in Inſubres eſt miſſus. In eo exercitu Carolus ſexcentorum equitum alae praefuit; &, ut omnis fere vis, omne belli momentum in equite tum erat, navavit ille quidem operam; labenteſque partes non ſuſtinuit modo, ſed, proſperis aliquot expeditionibus repreſſa coercitaque hoſtium audacia, ad ſpem melioris fortunae victoriaeque erexit. Verum hujus quidem patrati officii gloria communis Carolo cum militibus, quos ductabat, fuit: illud proprium in eo bello ipſius decus. Erat in exercitu regulus Gallus, clarae idem inter ſuos nobilitatis, & inter equites non obſcurae virtutis. Is Carolo praefecturae jus, quod obtinebat, cum invideret, laudibuſque ejus aſſidue obtrectaret; poſtremo eo provectus eſt irae atque livoris ſtimulis actus, (& eſt Gallorum ingenium ad omnes motus animi praeceps) ut ad pugnam congrediendumque ſecum armis illum provocaret. Non abnuit Carolus, & hominum exiſtimationem veritus, & magnum arbitratus dignitati ſuae ſtabilimen allaturum, ſi intellexiſſent omnes, non muneris ſolum honore ſe, ſed robore etiam & praeſentia animi aemulis ſuis anteſtare: in id modo petito tempore, ut regis voluntatem ſciſcitaretur, ad eum de tota re celerrimum nuntium, dies noctesque currere juſſum, miſit. Ne regi quidem, aut negare Carolo, enixe roganti, aut non retundere Galli reguli arrogantiam, utile eſt viſum: & ipſe Mareſciallus ob id ipſum Caroli cauſae magnopere favebat. Permittente igitur rege, dicitur certamini dies locuſque, medio in campo, circumſtante in armis cingenteque ſpatium univerſo exercitu, ac

Carolus equitatui praepoſitus.

Carolum Gallus ad pugnam provocat.

ac multis etiam ex hoſtibus per inducias ad ſpectandum admiſſis. Conventum, ut armati ex equis pugnarent; victus, tradito equo atque armis, captivus victorem ſequeretur. Vbi dies advenit, magna uterque pompa proceſſit; accenſis tacite animis alterius acerbitate atque odio laceſſiti, ac ſibi merito infenſi inimici, alterius ſpe ferendae eximiae palmae, & cupidine refellendi factis ferocia aemuli dicta. Et circumfuſa duorum prope exercituum corona, & conjecti intentique in unos tantae multitudinis oculi, & fervidus laudis amor ciebat acres ſua ſponte juvenum ſpiritus. Cum, impulſis circumactiſque hinc atque hinc equis, avidos ſe pugnae habileſque oſtentaſſent, paulum adverſi conſtitere, ad ſignum invadendi certaminis, quod claſſico daturi tubicines erant, intenti. Quo accepto, concitant calcaribus equos, infeſtiſque incumbunt haſtis. Suam Gallus in imum adverſarii pectus, in ſummum Carolus intulit; eo utriuſque eventu, ut Carolus quidem integer inviolatuſque tranſcurreret; Gallus ingenti ictu depulſus equo ad terram laberetur. Et cum corpus, & caſu ipſo ac pondere armorum, & vi atque impulſu haſtae quaſſatum fractumque aegre humo moliretur; converſo Carolo, & ſtricto ferro perniciem afferenti inſtantique, victum ſe faſſus deditionem fecit. Victoriam Caroli exercitus omnis clamore atque gratulatione celebravit. Sed ipſe magno excelſoque animo fortuna eſt uſus. Captivum ſuum magnifice ac liberaliter aliquot apud ſe dies habitum recreatumque, ſine ullo libertatis pretio, muneribus inſuper affectum, dimiſit; ſpoliis modo, victoriae ſuae teſtibus, jure pactorum, captis: haud minus decorum clementia & humanitate, quam armis, inimicum obtrectatoremque ſuum viciſſe ratus. Caeterum eo ſucceſſu ita laetatus eſt Carolus, ut inſignia victi ab ſe reguli, quo poſteris etiam virtutis ſuae memoria honori eſſet, familiae inſignibus addiderit, ſcutoque appingi juſſerit, geſtaveritque exinde aſſidue in armis. Huic tam claro modeſtiae ac fortitudinis exemplo adjecit hic idem Carolus aliud eximiae erga cives ſuos pietatis, tanto quidem illo praeſtabilius, quanto de patria benemereri, quam inimicos ulciſci, honeſtius eſt. Duo erant, tempeſtate illa, maxime importuni tyranni, Vgucio parens & Nerius filius. Cognomentum utrique a Fagiola, ignobili in Apennini ſaltibus togatae Galliae caſtello, unde ipſi erant. In pari ſcelere uter ſceleſtior immaniorque eſſet, non facile diſcerneres: niſi quod pater ad iram atque vim promptior, filius fallendi artibus callidior. Vgucio humilibus

Pugna Caroli cum Gallo regulo.

Victoria Caroli de Gallo.

Vgucio & Nerius tyranni.

Vgucionis initia.

bus & patria ſua obſcurioribus parentibus erat natus, ſed ingens corpore, animo audax & ferox, ac viribus praevalens, inter montanos agreſtes factioſoſque homines, per caedes ac facinora, magnum ſibi nomen atque auctoritatem fecerat. Et Fagiolae patriae, atque aliquot circa Sarſinam caſtellorum dominatum ita occuparat, ut apud vicinos quoque populos clareſcerent, magnique aeſtimarentur ejus opes. A Tarlatis, Aretinorum tyrannis, quos tum Florentini bello vexabant, ſtipendio conductus, & militiae artes uſu percepit, & tyrannidis ſpiritus hauſit: ad quam inde ſecundis audaciae ſucceſſibus aditum ſibi aperuit, & aliquando ad ipſos pellendos Tarlatos Aretinis auxilio fuit; alienamque profligando tyrannidem ſuam moliebatur. Atque inde in Aetruria militaribus ſaepe muneribus a Ghibellinis adhibitus multa egregia facinora pro partibus ediderat. Nec audacis ſolum ac ſtrenui, ſed callidi etiam, & ad ſubita belli maxime expediti ingenii famam tulerat. Itaque majora jam animo agitans, ut Florentinorum rebus, qui reliquas civitates longe opibus atque dignitate anteire videbantur, ſe ſe inſinuaret, filiam Corſo Donato Florentino, gratioſo in primis, & ampliſſimae fortunae viro, in matrimonium collocavit. Quae res exitio inde Corſo ipſi fuit: quem Florentini, ob eam maxime ſuſpitionem, ut in exilium ejicerent, ſaepe gravibus ſeditionibus ſunt agitati. Ad extremum ab magno populi tumultu magnopere timens ſibi, dum urbe excedere, & fuga evadere nititur, ab inſequentibus oppreſſus eſt. Nam, quia poſthabitis optimatum partibus, pro quorum dignitate antea pugnaverat, plebi ſe tradiderat, in ejuſque gratiam magnopere ſe inſinuaverat, ab adverſariis appetitae tyrannidis haud ex vano eſt inſimulatus. Itaque plebs, tam in efferendis, quam in deprimendis popularibus ſuis, nimia ſemper atque inconſtans, cum accitum a Corſo Vgucionem ſocerum juſtis cum copiis adventare ad ipſam invadendam remp. cognoviſſet, uſque adeo illo affectati regni crimine eſt incitata, ut non deſeruerit modo illum, ſed acerrime armis ſit perſecuta; adeptaque fugientem, vivum in urbem retrahebat. Ille, veritus, ne ab inimicis ſtatim ad ſupplicia cruciatuſque raperetur, cum promiſſis ingentibus pellicere atque impetrare ab his, qui eum ducebant, ut conſervaretur, tentaſſet; ubi id aſpernari averſarique omnes intellexit, equo ſe ſe, quo vehebatur, dejecit; atque per iram ab uno eorum lancea transfixus eſt. Et Vgucio hanc quoque cauſam ulciſcendae generi necis praetexens, infeſtis ſem-

A Tarlatis ſtipendio conductus.

Vgucio filiam collocat Corſo Donato.

Corſus in ſuſpitionem appetitae tyrannidis venit.

ſemper animis rem Florentinam eſt inſectatus. A Piſanis ad propulſanda, quibus premebantur, poſt Henrici Caeſaris mortem, Florentinorum arma, belli dux accitus, brevi, & belli & pacis munia, atque adeo ipſam remp. ſub ſuum arbitrium redegit: &, quae illi ulciſcendis hoſtibus permiſſa poteſtas fuerat, eam ipſe ſubigendis civibus habuit. Piſis vi atque dominatu oppreſſis, Lucam quoque, vicinam nec poſtremae inter Aetruſcas dignitatis urbem, traxit, & belli cladibus ita afflixit, ut idem ſubire ſervitutis jugum coegerit. Atque inde duarum nobilium civitatum opibus non ſolum tuebatur partam tyrannidem, ſed injuſta arma identidem ex occaſione circumferens, per ſpeciem adjuvandi Ghibellinorum partes, alienae libertati aſſidue inſidiabatur. Et, victis acie ad Montem Catinum magnopereque contuſis Florentinis, late metum ſui tota Aetruria diffuderat: jamque Volaterris, jam Piſtoriae vi & cupiditate imminebat. Hi ergo tyranni urbem noſtram, Aretinas & Peruſinas res affectantibus opportunam, & a Sarſina caſtelliſque, quae in Apennini jugis poſſidebant, non longe diſtantem, invaſerant; ereptaque libertate, quam ad illam diem inviolatam conſervarat, acerbo ac duro ſervitio premebant. Nec civibus ſpes opiſve ulla oſtendebatur, qua ſe ab illa peſte miſeriaque eximerent. Subdiderant collum jugo, & fatum ſuum fracti maerenteſque ferebant. Carolus, praeterquamquod injuria & calamitate patriae vehementer commovebatur, etiam privatim Nerio erat inimicus; non ſolum odio tyrannidis, ſed inſtinctu factionis, quam uterque adverſam alteri ſequebatur. Nam Carolus in Neapolitanorum regum domo educatus, eorumque perpetuus miles, quorum maxime auctoritate atque opibus Guelfi omnes, tota Italia, nitebantur, certamen adverſus Ghibellinos pene cum ipſo ſuxerat lacte; vel ob id infenſus Vgucioni ſtirpique ejus, quod, praelio, quo ad Catinum Montem Florentinos profligarat, e duobus Roberti regis fratribus, primi Caroli nepotibus, qui Florentinis auxilio venerant, Petrum natu majorem in ipſa acie caeciderat: Philippum in fugam averterat. Carolus primus Neapolitano regno, poſt victum caeſumque Manfredum, viginti ferme annis eſt potitus. Cujus filius, eodem nomine Carolus ſecundus dictus, cum Rugerio Loria, Petri Aragoniae regis praefecto, viro navalis rei ſcientiſſimo, ſub ipſam patris mortem, temere congreſſus, amiſſa claſſe, in poteſtatem hoſtis pervenit. Sic uno tempore illi, & captivum eſſe & regem fieri, contigit. Fuiſſe is dicitur parvo, gibboſo

Vgucio Piſarum tyrannus.

Vgucio Lucam ſubigit.

Fagiolae dominatum Burgi occupant.

Carolus ad liberandam patriam ſtimulatur.

Andegavenſi Carolo orti reges.

 & di-

& diſtorto corpore, & enormiter claudus. Sed hanc naturae injuriam, ſuaviſſimis atque elegantiſſimis moribus, & omnibus ingenii, humanitatis, beneficentiae atque adeo etiam bellicae rei laudibus, egregie refellere videbatur: & fortuna, quod detraxerat formae, maxime faecunda liberorum ſobole illi repoſuit. Suſcepit enim ex Maria Stephani Vngariae regis filia quatuordecim liberos; quorum fuere novem virilis ſtirpis. Ex his Carolus natu maximus, cognomento Martellus, ab Vngaris aſcitus eſt rex; & huic proximus Ludovicus, Sacris initiatus, ſpretis humanis opibus, divinarum rerum contemplationi animum intendit. Robertus patri ſucceſſit: qui nec militaris indolis, nec humanitatis laude magnopere Carolo avo, patreque inferior fuit, & utrumque litterarum ac doctrinae ſtudiis, & maxime pietatis & Chriſtianae religionis gloria, quam ſanctiſſime ſemper coluit, ſuperavit. Ad hujus filium Carolum Florentini, cum ſtudio Gallici nominis, tum metu Lucenſis Caſtrucii, a quo longe acerrimo bello urgebantur, publico decreto, plenum in ſe remque ſuam publicam imperii jus, ultro depoſita libertate, detulerunt. Quo accepto adoleſcens non multo poſt & Florentinorum & patris & domus ſpem immaturo e vita diſceſſu deſtituit. Nobiliſſimae ſtirpis genus, regnumque virtute fundatum, duae faedarunt everteruntque mulieres; ad quas, maribus extinctis, regni haereditas pervenit. Vtrique Joannae fuit nomen; famoſa utraque, paribus levitatis atque libidinis probris. Poſterioris Joannae morte, quae circa annum MCCCCXXXIIII. obiit, regnum ad Aragonios pervenit: atque ab his ad Gallos redierat, victis a Carolo octavo Aragoniis. Sed aeque facile & partum Gallis eſt & amiſſum; gente bello fere, quam pace, meliori: poſtremo in Germanici ſanguinis domum Auſtriam, Hiſpaniae ad imperium inſitam, eſt translatum.

Geminae Joannae regnum evertunt.

Sed nos, his paucis, de poſteris primi Caroli, interjectis, ad noſtrum redeamus Carolum; qui ſui maxime muneris ducens patriam ab tam diro infortunio, ut memoravimus, vindicare, ſumma in id contentione animi incubuerat. Coactis undique concitatiſque ab eodem partium ſtudio amicis; maxime Peruſinos, quibus cum illi publice plurimum juris intercedebat, (nam copiis eorum aliquando praefuerat) rogavit, ut ſibi, ſeu patriam liberanti, ſeu contra communem hoſtem rem gerenti, auxilio eſſe vellent; monuitque, ne paterentur in tam vicina urbe coaleſcere vires tyrannorum, proximo cuique populo, ni mature oc-

Carolus liberandae patriae conſilium ſuſcipit.

curſum eſſet, imminentium: &, maxime hoſtili in Guelfos animo, ad extinguendum illud incendium ante conſurgerent, quam ſerperet latius. Vtrumque movit Peruſinos, & Caroli plum ſtudium oppreſſae patriae opem afferendi, & propinquae tyrannidis tum exemplum tum vis atque fraus minime libertati eorum tuta: & ea tempeſtate in Guelforum manu res Peruſina erat. Delectu habito militum, Carolo, quantum ad rem conficiendam ſat viſum, tradidere. Qui nihil cunctatus, civibus de ſuo conſilio adventuque per occultos nuncios factis certioribus, Burgum, quanta adhiberi potuit celeritate, contendit. Tyrannorum Nerius Burgi erat, & ſtabiliendae dominationi per caedes atque rapinas, ut mos tyrannis, operam dabat. Huic inopinanti, ſimul adventare Carolum, ſimul adeſſe, nunciatur. Oppreſſus re ſubita, nec in eo praeſidio, quod ſecum ad continendos metu cives habebat, ſatis virium eſſe ad Caroli copias ſuſtinendas intelligens; & Burgenſium animos ad novam ſpem erectos cernens, ne tentato quidem certamine, cum jam Carolus ad maenia eſſet, per averſam portam urbe exceſſit. Quod veluti omen futurae mox ruinae, quae ipſum patremque & domum inſecuta eſt, fuiſſe videtur. Nam Vgucionis opes tyranniſque maxime admirabilem exitum habuere. Cum enim hunc ipſum Nerium, praetoris titulo, Lucae dominum conſtituiſſet, & is, firmandis rebus, Caſtrucium Caſtracanem eximiae virtutis & nobilitatis adoleſcentem, quod acceptiſſimum popularibus eſſe intelligeret, tollere decreviſſet; eoque conjecto in carcerem, magnopere commotam civitatem univerſam animadvertiſſet: quo tutius facinus perageret, patrem Piſis accivit. Qui cum propere, adducta Germanorum equitum ala, adveniſſet, laute a filio convivio accipitur: in quo large, ut erat cibi avidiſſimus maximeque edax, epulanti, Piſanos, diſceſſu ejus ſumptis animis, deſciviſſe, ac magno tumultu concurriſſe ad arma affertur. Nam Piſani jam ante Vgucionis tyrannidi infenſi, atque ad tam ſaevum jugum excutiendum intenti, conjuraverant; & occulte Caſtrucium alioſque Lucenſium principes ad idem audendum hortati fuerant: atque eo magis excubabant animis & in omnem occaſionem imminebant, quod id ipſum timens Vgucio ſuſpectos aliquot ex iis ſuſtulerat. Quae res verentibus, ne quotidie ſinguli carperentur, & auxerat odium neceſſitatemque non ultra differendi, nec minuerat animos. Nihil ergo aliud, quam tempus patrandi conſilii opperientes, occaſionem abſentiae ejus non omi-

Tyrannus metu Caroli urbe excedit.

Vgucionis exitus.

ſerunt. His nunciis Vgucio ſeu parum fidei habuerit, ſeu rem ipſam contempſerit, nequaquam ita commotus eſt, ut propterea convivium ante dimitteret, quam ad bellaria uſque, poſtremaſque menſas, peragеretur. Qui ſi mature cum ipſo nuncio, ut oportuit, exiviſſet, adfuturus in tempore ſedandae ſeditioni creditur. Satiato demum oneratoque cibis Piſas recurrenti, perditae res deſperataeque nunciantur: quando jam Piſani, familia ſtipatoribuſque ejus ad unum conciſis, ac domo direpta, libertatem arripuiſſent, atque urbem ſuae poteſtatis feciſſent. Excluſus hoc modo Piſis Lucam ſe recipiebat. Sed hic quoque aeque infeſtam rebus ſuis fortunam invenit. Nam Lucenſes, ad famam exemplumque Piſani motus, & ipſi, captis armis, Caſtrucium eximunt carcere, eoque duce Nerium militeſque ejus, ejiciunt. Ita Vgucioni, ſemihorae momento, utraque tyrannide depulſo, falſe aliquando objectum eſt, duas eum uno prandio urbes devoraſſe. Vixit inde apud Canem Scaligerum, Veronenſium tyrannum, & ab eo atque Spineta Malaſpina adjutus, per Lanfrancos, inter Piſanos cives haud mediocribus pollentes opibus, reditum ad amiſſam dominationem tentavit. Sed, re prodita, & diſcuſſus ejus conatus eſt, & Lanfranci, concurſu populi, male ſunt mulctati. Itaque undique a fortuna repudiatus rejectuſque, a Cane bellicis rebus praepoſitus, in obſidione Patavii, exul & inops & alienae potentiae ſatelles, oſtentator olim ſuae, vita exceſſit. Nerius filius, tanta dejectus fortuna, ſupra Burgum in Apennini jugis caſtellis quibusdam, exiguis paternarum opum reliquiis, ſe domumque tuebatur; & ſaepe, ut ſuperiori volumine oſtendimus, ſe Burgenſium dominatui inſinuavit; ſaepe ſua ſpe fruſtratus, in priſtinam inopiam deſtruſus eſt: donec, caſtellis quoque ipſis eum filioſque Florentini, ut memorat Blondus, exuerunt. Manent tamen poſteri apud paucorum aedificiorum caſtellum, iisdem in jugis, cui Cornetо eſt nomen, in originis ſuae humilitatem egeſtatemque revoluti: oſtentantque monumenta diplomataque peramplae ſuorum fortunae, degeneres ipſi, & nihil ex ea, niſi Vgucionum ac Neriorum nomina, retinentes. At Carolus, ut ad inſtitutum revertamur, poſt tyranni fugam, ſumma civium laetitia & gratulatione recipitur. Ingreſſus urbem, inter fauſtos clamores parentem liberatoremque appellantium, manantibus & ipſi, & maxime ſenioribus, prae gaudio lachrimis, pergit in forum: quo tantus populi concurſus fuit, ut ne mulieres quidem ſexus & decoris ſui reſpectus conti-

ne-

Vgucio uno tempore gemina tyrannide excidit.

Vgucionis mors.

Carolus liberata patria ſummis civium ſtudiis excipitur.

neret, quo minus gregatim & ipſae forum peterent, miſcerenturque virorum turbae, aſpicere praeſentem, & quaedam etiam adire propius, & contingere dexteram, & reditum & victoriam gratulari optarent. Carolus proximos quoſque arcte complexus, ubi, petito per praeconem ſilentio, omnes conticuere: primo quidem quantum ipſe doloris caepiſſet ex tam adverſo patriae caſu eſt teſtatus; deinde, quae pro ea liberanda egiſſet, diſſeruit, & grates Deo maximo egit, quod ſibi dediſſet, tyrannum, ſine vulnere, ſine ſanguine ac ſine diſcrimine ullo aut detrimento civium, exigere; quod ſane ſupra ſpem ſuam accidiſſe fatebatur, qui non ſe ſolum, ſed patriam quoque ancipiti certamine de ſua ſalute dimicaturam crediderat. Quod quando eximio Dei munere ſecus eveniſſet, ipſo bene juvante & propitio Deo, reſumerent abolitas leges (nam nuper pro omnibus legibus libido tyranni fuerat) & priſtinam libertatem uſurparent; ejuſque cuſtodiae tanto vigilantius inſiſterent, quanto acerbius amiſſae damna experti eſſent. Poſtremo eos, ſecundum Deum, plurimum gratiae populo Peruſino debere docuit; cujus maxime ope adjuti patriam libertatemque recuperaſſent; hortatuſque, ut oratores Peruſiam ad agendas gratias mitterent, concionem dimiſit. Digreſſus inde domum, cum ſuorum gratulationi amplexibuſque operam dediſſet, ne gravis civitati afflictae exhauſtaeque militaris multitudo eſſet, copias urbe eduxit, reverſuſque in Peruſinum agrum dimiſit. Ipſe cum oratoribus, qui ſecuti eum a Burgo fuerant, Peruſiam profectus, magiſtratum adiit, actiſque pluribus verbis, pro merito civitatis, gratiis, manſuram perpetuo apud Burgenſes ejus beneficii memoriam affirmavit. Cum reſponſum benigne a Peruſinis, & retorta omnis in Caroli prudentiam virtutemque proſperi ſucceſſus laus eſſet, ipſe protinus in patriam, tanta cum gloria ab ſe ſervatam, rediit. Burgenſes, populi concilio habito, ex omnium ſententia decretoque, non ſolum gratias Carolo maximas egerunt, ſed, quantum ſalva rep. tribui juris uni potuit, illi tribuerunt; praetoremque urbis crearunt: qui honor nulli ante civium fuerat habitus; cum, ex more aliarum quoque civitatum, externis aſcitiſque, non civibus, is mandari magiſtratus conſueviſſet, penes quem ſumma in omnes erat vitae ac necis poteſtas. Quem Carolus magiſtratum ea modeſtiae ac juſtitiae laude geſſit, ut ejus nullum unquam civium paenituerit. Tantum aegre pati viſi ſunt Bocognani, qui,

Carolus libertatem patriae reddit.

Carolus gratias Peruſinis agit.

Praetura a Burgenſibus Carolo decreta.

qui, & ſi Carolo erant affinitate juncti, tamen aſſueti ſaepe, Ghibellinae factionis opibus, plurimum in civitate poſſe, tantam & civi & adverſarum partium principi poteſtatem traditam iniquiſſimis animis ferebant. Omnia quippe ſanguinis & amicitiae jura facile invidia & diverſa factionum ſtudia dirimunt ſolvuntque. Praeter haec, quod tum agri ſilvarumque in propinquis Apennini ſaltibus publice poſſidebatur, ei poſteriſque ejus dono dederunt; &, quod armorum inſigne civitas habet, idem eſſe Carolo juſſerunt: quo animi grati, memoriſque recaeptae per eum libertatis, perpetuum monumentum in poſteris quoque ejus maneret. Additum decreto eſt, ut porta, per quam Carolus ingreſſus eſt, quae tum Caſtelli dicebatur, Libera in poſterum appellaretur. Ager ſilvaeque hodie quoque magna ex parte a nobis, qui orti a Carolo ſumus, poſſidentur.

Gratianis unde Armorum inſignia.

Quoniam inſignium familiae noſtrae incidit ſaepe jam mentio, referam tibi hoc loco, quae de iis ipſis ad noſtram notitiam pervenere. In veteribus monumentis lapidibuſque ſepulcrorum atque aedium, non aliud invenitur inſculptum, quam caeruleus ille ſeu cvaneus quadrorum ordo, ab dextro ſummi clypei angulo ad imi ſiniſtrum ductus, albo ſeu croceo in ſpatio. Vtroque enim colore uſos eſſe noſtros accepi: & mihi quidem croceus ſive aureus magis placet; in quo caerulea eminere atque emicare luculentius videntur. Quadra ipſa, quia paulum oblonga ſunt, Amvgdala ab ſimilitudine fructus ejus appellarunt. Quod autem initium ejus, quod argumentum, quis auctor, a quo inſtitutum traditumve, quia nihil certi habeo, pro incerto relinquam. Buonus, quibus a Carolo rege donatus honoris cauſa fuerat, aurea lilia trina adjecit, caeruleo in ſpatio, rubri raſtri quaternis dentibus interjecta. Raſtro gens Andegavenſis utitur, eoque ab rege ipſo Galliae diſtinguitur. Mos eſt enim apud Gallos, ut regiae ſtirpis familiae, quibus terna lilia omnibus ſunt pro inſigni, ſingulae proprio alio ſigno ab ipſo rege diſcernantur; quem, debere eximium atque unicum eſſe, aequum cenſent. Carolus, Buoni filius, victo, ut nuper docuimus, equeſtri certamine, principe Gallo, inſigne ejus aſſumpſit ſibi. Teres eſt haſtae fragmentum, militaris imperii ſceptrum, caerulei & ipſum coloris, oblique locatum: in quo aurea lilia integra tria, dimidiata quatuor aſpiciuntur; ut totum liliis conſperſum videatur: ſpatiumque clypei diſtinxit utrinque atro colore alboque, patriae communis inſigni, quod illi, populi decreto, ut oſten-

tendimus, adtributum eſt. Geſtaſſe haec ita in armis Carolum, & proditum memoriae erat, nec ambigebatur a nobis. Caeterum, incuria ſuperioris aetatis, cujuſmodi ea eſſent, haud plane conſtabat. Proximis ſuperioribus annis, cum Epiſcopus templum majus ordinaret, araſque dirigeret, in moliendis iis, inventum Caroli ſepulcrum eſt, Lunenſis marmoris faſciis revinctum. Faſciae varie ſpoliis armorum inſculptae erant auroque diſtinctae, tam recenti ſpecie, ut mirarentur magnopere, qui viderunt. In ſculptura inſignia quoque ejus, qualia ſupra oſtendimus, reperta ſunt. In ſepulcro nullum corporis humani veſtigium apparuit. Credibile eſt, abſumptum penitus tot annorum tabe. Haec pauca rudiaque inſcripta lapidi verba erant. Sepulcrum Caroli repertum.

CAROLVS DOMINI BVONI DE GRATIANIS HIC JACET.

Aram quoque juxta ſepulcrum ab illo aedificatam, ac vetuſtate collapſam nos reſtituimus. Quamquam, qui curator ejus fuit, quia tum ipſe abfuiſti, noſtro ſtudio in ea ornanda non ſane reſpondit. Tabulam in ipſa locatam ara, euntis in coelum Virginis genitricis, &, cum admiratione venerantium coeleſtem animam Apoſtolorum, pinxit Venetiis Jacobus Palma, fama atque exiſtimatione nunc quidem in illa civitate artis hujus facile princeps, praecipuo quidem ſtudio, ab aemulatione pictorum, quos eſſe Burgi haud obſcuri nominis ſciebat. Extat apud nos & imago Caroli ex vivo depicta, ut omnium opinio eſt, ſimillima vero. Cernitur flava & promiſſa caeſaries, pexo & culto capillo, abraſa, ut mos ejus ferebat aevi, barba, virili plane forma; in qua vigor ingens animi apparet; purpurea in veſte, purpureo item capitis integumento: ſive is communis ornatus erat, ſive magiſtratus ac praeturae, quam gerebat, inſigne fuit. Huic, frater, Carolo debet familia noſtra ſane plurimum; ad quam ex ejus virtute atque dignitate plurimum videtur ornamenti, plurimum ſplendoris acceſſiſſe. Quippe & militares honores adeptus eſt ampliſſimos, &, quod omnem amplitudinem ſuperat, tanta fuiſſe in patriam charitate praedicatur, ut ejus ſervatae titulum longe ſpecioſiſſimum tulerit. Quid enim in tota eſt dignitate praeſtantius, quam bene ac praeclare de patria mereri? Aut quod meritum conferri cum illius merito poteſt, qui cives ſuos, ſervituti teterrimae ereptos, in libertatem vindicavit? Sed nimirum magni refert, quo quiſque in loco naſcatur, Tabula Jacobi Palmae. Quam pulchrum bene de patria mereri. Multorum egregia facta oblivio obruit.

non

non ſolum quo in tempore: & non abſurde Graeco neſcio cui [1] objectum olim dicitur, non illum tantam ſua induſtria, quantam claritudine patriae, famam adeptum eſſe. Quot enim praeclariſſimorum facinorum memoria interiit, quia locis, ubi geſta ſunt, lux defuit; & ex eo ignorata aut neglecta ſcriptoribus ſunt? Melius, ſi virtus per ſe ipſam aeſtimaretur, non fortunae munus fieret; nec locis, ſed animis operibuſque, expenderetur. Neque enim illa dignitatem ab inſignibus aut viris aut urbibus recipit, ſed facit ipſa inſignes: ſicuti accenſa fax in editum ſublata locum, quam in humili relicta, non magis lucet, ſed longius cernitur, nec plus luminis fundit, ſed a pluribus oculis ſpectatur. Quantus eſſet Carolus, quantum ejus ferretur nomen, quod nunc vix emergit, vix ipſis nobis, qui ab illo geniti ſumus, vivit, ſi tam illuſtre beneficium, aut Romae aut Athenis aut alicui e veteris Graeciae urbibus attuliſſet; ubi ex magna Scriptorum copia ita nullum egregium factum obſcurum patiebantur, ut humilia quoque, non ſolum mediocria, verbis extollerent? Agedum, apud Graecos quanta in gloria Thraſybulus [2] eſt, cujus conſilio atque uſu Athenae, excuſſo, quod perpeſſae fuerant, triginta tyrannorum jugo, ad optatam magis, quam ſperatam libertatem pervenerunt? In quanta apud Romanos Junius Brutus, qui ob illatum a filio regis nobili matronae ſtuprum, & regem & regnum urbe exterminavit? Et tamen, ſi conferre libeat, & Thraſybulus non niſi multa civium caede, ac pene interitu patriae, patriam redemit; & Roma, etiam per necem liberatoris ſui, ſuper filiorum ſupplicia, ab ipſo exacta parente, ac tot praeterea belli clades ad libertatem evaſit. Adde & illud. Quotuſquiſque eſt eorum,

Thraſybulus.

Junius Brutus.

1 Themiſtocles is fuit, auctore Catone apud Cicer lib. de Senect. cap. 8. (al. 3.) cujus illa ſunt: „ Themiſtocles fertur Seriphio cuidam „ in jurgio reſpondiſſe, cum ille dixiſſet, non eum ſua, ſed patriae „ gloria ſplendorem aſſecutum: Nec „ hercule, inquit, ſi ego Seriphius „ eſſem, nobilis: nec tu, ſi Athenienſis eſſes, clarus umquam fu- „ iſſes „ Quem quidem locum ita edidi, ut eſt in Lugdunobatavo Gronovianae anni 1692 editionis exemplari, non quemadmodum ſum ego eum in mea, quam jampridem adorno, editione, ex MSS. probatiſſimorum fide, vulgaturus.

2 De eo Cornelius Nepos in Vita ſic: „ Si per ſe virtus ſine fortuna „ ponderanda ſit, dubito an hunc „ primum omnium ponam. Illi ſine „ dubio neminem praefero fide, con- „ ſtantia, magnitudine animi, in „ patriam amore. Nam, quod mul- „ ti voluerunt, pauci potuerunt, ab „ uno tyranno patriam liberare, huic „ contigit, ut a triginta oppreſſam „ tyrannis ex ſervitute in libertatem „ vindicaret. „

Digitized by Google

rum, qui res Romanas attigerunt, qui T. Manlii, & Valerii Corvini ſingulares cum Gallis pugnas, non ſummis fortitudinis laudibus in coelum ferat? Quamquam Corvini quidem victoriam obtundit elevatque commentum miraculi. At Manlio tanto honori fuit, ut inde Torquati cognomen inditum clarae inter patricios familiae ejus fuerit; quod ſtrato ab ſe Gallo detractum torquem collo ſuo circumdedit. At Caroli noſtri factum, ab pari virtute profectum, nequaquam par gloria eſt conſecuta. Defuit ſcilicet illi ſtudium ambituſque Scriptorum, qui Graecis Romaniſque ſuperfuit: quamquam pari utriuſque gentis labe: quippe idem utriſque mos, ſua tantum mirari & celebrare laudibus, aliena obterere & invicem ſe vellicare ſemper & carpere. Ego vero, frater, magnopere cupio hujus & viri & facti, longe pulcherrimi, perpetuam in ſtirpe ac gente noſtra propagari ac vigere memoriam; eaque excitari poſteros noſtros ad idem affectandum decus, idem imitandum exemplum: quando aſſecuti egregia illius virtute ſumus, ut tantae indolis ſpecimen domi habeamus, nec foris petendum nobis ſit. Maxime vero inculcari Carolo tuo ab te velim; quo puer jam nunc intelligat, turpe fore ſibi, ſi cujus retulit nomen, ejus & veſtigia non perſequatur.

Titus Manlius: Valerius Corvinus.

Memorantur cum laude inter majores noſtros & alter Buonus, Caroli filius, & alter Carolus Buono genitus, cui Formichelae cognomentum fuit: cujus ita enituit virtus ac dignitas, ut Caroli avi laudibus aequaretur. Celebratur & vetus Leo & Franciſcus & Bartholomaeus & Benedicti duo: quorum alter Firmi in Piceno praeturam geſſit: quam nunc urbem Pontifices Maximi non niſi per neceſſarios & propinquos ſuos adminiſtrant. A priori Buono ad Carolum tuum duodecim ſtirpes numerantur. Nam Buono natus Carolus, Carolo Buonus, hoc Formichela, atque hoc Comes, Comite Nicolaus, Nicolao Leo, Leone Luchinus, Luchino Aloyſius, Aloyſio Iulius, Iulio nos orti, ab te Carolus. Supra Buonum ad quintam ſtirpem aſcenditur, Gratianum, Borſolum, Andream, Malvicinum, Borſolum. Ita nos a Borſolo, gentis auctore, decem & ſeptem gradus diſtamus. Manſere in familia, ut, ne hoc quidem omittamus, non ſolum Caroli, ſed Aloyſii & Claudii, propria vulgariaque Gallorum genti nomina. Credo de illis tum ſumpta, cum Buonus & Carolus Caroliquе filii Neapolitanis regibus Gallici ſanguinis militarunt, inque eorum cohorte fuerunt. Vetuſtiora nomina familiae conditorum

Qui e Gratianis claruere.

A Borſolo gentis auctore decem & ſeptem ſtirp e

Borfoli, Fragnii, Beccarii, Rufi, Buoni, quia, ut arbitror, ſubhorrida viſa ſunt, penitus obſoleverunt: item Malvicini, & Palmae, Borfoli matris, & Freſſiae uxoris. Quamquam tibi, frater, utrumque Buoni atque Aloyſii nomen eſt inditum: ſed Buoni uſus fere omiſit. At non cum nominibus, a Buono Caroloque aſcitis, & ad nos propagatis, fortuna quoque dignitaſque eorum propagata eſt: quam peramplam ſplendidamque fuiſſe, & alia multa argumento ſunt, & affinitates, cum clariſſimis Italiae familiis initae, confirmant. Nam Benedictus Gratianus, cui Britello cognomentum fuit, Rufi pronepos, ſororem veteris N. Feltriae familiae, atque Vrbinatium principis, uxorem duxit; ex eaque filios ſuſcepit: & Conteſina, Petri filia, Beccarii abneptis, Nicolao Malateſtae, (quae tum gens, ut ſuperiori libro demonſtratum a nobis eſt, multis per Italiam populis dominabatur, patriamque noſtram in ditione habebat) nupſit. Hujus filio Pandulfo genita Hermillina: quae Franciſco Balnei Comiti, homini clari & vetuſti generis, non mediocribus opibus praedito, in matrimonium tradita, dotalia oppida, Giazolum, Fontemfrigidum, Caſtanetum, Binaldum, Petrellam, Meloram, Valpinnam, ut eſt apud Leandrum, ad virum attulit. Idem affinitatis & connubii jus majores noſtri & cum Manfredis, Faventiae dominis, & cum Brancaleonibus, qui de potentatu cum Feltriis diu contenderunt, cum Montedoliis, cum Vbertinis, cum Vbaldinis, praepotentibus olim Aetruriae familiis, junxerunt. Caeterum, ſupra libertatis munus, pietate ac virtute Caroli, patriae allatum, illud quoque inſigne ac praecipuum ornamentum ejus, ut, cum antea Oppidum diceretur, Civitatis nomen acciperet, atque Epiſcopali honore nobilitaretur. Ab domo potiſſimum noſtra caepit; exque ea primus Epiſcopus ſumptus. Quae non gloriandi, ſed teſtandi gratia ſtudium erga patriam familiae noſtrae, memoramus, & ut poſteri ad ſimilem laudem aemulandam, beneque de civibus ſuis merendum, his quoque exemplis incitentur. Chriſtiano ritu ea demum urbs Civitatis appellationem adipiſcitur, in qua Epiſcopus praeſidet Sacris. Epiſcopi autem honos, niſi amplis ac frequentibus oppidis, a Pontifice Max. non tribuitur. Cum igitur urbs noſtra digna, quae id honoris caperet viſa eſſet, noſtris ſummo ſtudio contendentibus, Leo decimus Pontifex Max. anno MDXVII.[1] abrogato Abbatiae nomi-

Affinitates cum claris familiis.

Burgus Civitatis appellatione augetur.

[1] Adfert Vghellus in *Italiae Sacrae* Tomo III. edit. Ven. an. 1718. *Leonis*, ut ipſe ait, *Bullam erectionis Burgenſis Eccleſiae*. Aſt ea Bulla data eſt

mine, quo antea templum majus Burgi nuncupabatur, amotiſque Camaldulenſis familiae Monachis, qui in eo res divinas procurabant, Epiſcopale ibi ſolium erigi, Epiſcopumque Sacrorum curae praeeſſe, & non amplius Oppidum,

K 2 ſed

eſt anno, non quem Gratianus memorat, ſed 1515 qoi tertius Pontificatus Leonis fuit, quem conſtat anno 1513. Summum Pontificem eſſe renunciatum. Autographo parcens ſatis habui rem ſic teſt tam relinqoere. Bullam autem ipſam hic ſubjicere commodiſſimum eſt viſum.

,, Leo Epiſcopus Servus Servorum Dei
,, Ad perpetuam rei memoriam. Prae-
,, excellenti praeeminentia ſedis Apo-
,, ſtolicae, in qua poſt B Petrum A-
,, poſtolorum Principem, quamquam
,, imparibus meritis, pari tamen au-
,, ctoritate conſtituti ſumus, in agro
,, irriguo militantis Eccleſiae novas
,, Epiſcopales ſedes Eccleſiaſticas plan-
,, tare Romani Pontificis dignum eſ-
,, ſe videtur, ut per novas plaotatio-
,, nes populorum augeatur devotio,
,, divinus cultus efflorear, locaque in-
,, ſignis dignioribos titulis attollantur,
,, & majoribos honoribus decorentur,
,, ſubſequaturque animarum ſalus. Id-
,, que nos eo libentius agimus in iis
,, locis, in quibus benedicente Domi-
,, no, incolae, & alii Chriſtifideles mul-
,, tiplicaſſe noſcuntur, ut propagatio-
,, ne novae ſedis, & aſſiſtentia hono-
,, rabilis Praeſulis, cum decenti mi-
,, niſtrorum numero fideles Chriſti in
,, devotione perſiſtentes, ac etiam de-
,, votionis hujuſmodi augmeotum ſu-
,, ſcipientes aeternae felicitatis prae-
,, mium, Deo eorum pium propoſi-
,, tum adjuvante, facilius conſequi
,, mereantur. Sane attendentes, quod
,, oppidom Burgi S Sepulchri Civita-
,, tis Caſtelli dioeceſis, temporalis do-
,, minii excelſae reipublicae Florenti-
,, nae, in cujus loco ante illius con-
,, ſtitutionem ingens etat ſylva, Ni-
,, vea ob nivium frequentiam dicta,
,, & cum per eam iter facerent duo ſan-
,, cti Peregrini, Arcanus videlicet, &
,, Aegidius a Sancto Sepulchro Domi-
,, nico tuoc abſcedentes, cum apud
,, limpidiſſimum fontem, qui inibi
,, tunc erat, aliquantulum requieſce-
,, reot, divina viſione, ut dicitur,
,, admoniti, quoddam ſacellum ibi-
,, dem conſtruxeruot, & ex tunc noo-
,, nulli Chriſtifideles juxta ſacellum
,, ipſum aliquas domos aedificare, &
,, burgum domorum facere, & tan-
,, dem multiplicatis domibus, & moe-
,, nibus erectis in oppidum, S. Sepul-
,, chri appellatum, fertur inter alia i-
,, pſius dominii oppida, admodum ce-
,, lebre, & antiquum, ac magoa no-
,, tabilium, & literatarum perſona-
,, rum, ac incolarum generoſitate,
,, benedicente Domioo, refertum, ac
,, in illo unum notabile, & inſigne
,, monaſterium Camaldulenſis ordinis,
,, ſub invocatione S. Joannis Evange-
,, liſtae dicatum, in quo adhuc fons,
,, & ſacellum per dictos ſanctos peregri-
,, nos fabricatum hujuſmodi conſi-
,, ſtunt, & ad cujus fontis lavacrum
,, aquas haurientes febricitantes, di-
,, vina operante clementia, interceſ-
,, ſione ipſorum ſanctorum liberantur,
,, io loco celebri dicti oppidi ſitum,
,, & ſedi Apoſtolicae immediate ſubje-
,, ctum, ac quamplures aliae ſecula-
,, res, & regulares Eccleſiae dicti
,, monaſterii cenſuales, in quibus di-
,, vina celebrantur officia, exiſtunt,
,, adeo ut merito oppidum ipſum ti-
,, tulo Civitatis decorari, & Eccleſia
,, ipſius monaſterii, cujus Abbas pro
,, tempore exiſtens, baculo paſtorali,
,, & aliis Pontificalibus inſigniis ex in-
,, dulto Apoſtolico uti conſuevit, in
,, cathedralem eccleſiam erigi poſſent.
,, Vnde nos ex praemiſſis, & caeteris
,, aliis rationabilibos cauſis moti, vo-
,, lentes dictum oppidum, & illius
,, incolas, eorum devotione, & meri-
,, tis id exigeotibus, favoribus attol-
,, lere potioribus, & honorabili . . .
,, habita ſuper his cum venerabilibus
,, fratribus ooſtris deliberatione matu-
,, ra, de ipſorum fratrum conſilio,
,, & aſſenſu, ac Apoſtolicae poteſta-
,, tis

ſed Civitatem appellari, Civitatiſque jura dignitatemque obtinere juſſit: &, quem primum Epiſcopum crearet, Galeotum Gratianum delegit; qui idem templi Abbas Antiſteſque erat, & civitatis ſtudium magnopere adjuvarat. Praedia bonaque, quae

„ tis plenitudine, auctoritate Apoſto-
„ lica tenore praeſentium in dicto mo-
„ naſterio nomen, & titulum, necnon
„ Abbatialem, & omnes alias digni-
„ tates, officia, ac beneficia quae-
„ cumque regularia, monachales por-
„ tiones, ac dependentias, necnon
„ omnia, & ſingula membra, ſeu
„ grangias dicti monaſterii, prioratus,
„ & alia ad dictum monaſterium, il-
„ liuſque Abbatem, & conventum,
„ ſeu eorum collationem, proviſionem,
„ praeſentationem, electionem, ſeu
„ quamvis aliam diſpoſitionem con-
„ junctim, vel diviſim pertinentia,
„ & ſpectantia beneficia quaecumque
„ ſecularia, vel dicti ordinis regula-
„ ria, dilecti filii Galeotti de Gratia-
„ nis Abbatis ipſius monaſterii ad hoc
„ expreſſo accedente conſenſu ſuppri-
„ mimus, & extinguimus, ac ad omni-
„ potentis Dei laudem, totiuſque tri-
„ umphantis Eccleſiae gloriam, & fidei
„ Catholicae exaltationem, ac dominii
„ decus, & amplitudinem, divinique
„ cultus augmentum, ac animarum
„ ſalutem praefatum oppidum in Civi-
„ tatem, & Eccleſiam monaſterii hu-
„ juſmodi in cathedralem Eccleſiam
„ ſecularem, cum Epiſcopali digni-
„ tate, jurisdictione, & ſuperiorita-
„ te, ac Epiſcopali, & capitulari men-
„ ſis, necnon fonte baptiſmali, ac a-
„ liis cathedralibus inſigniis, necnon
„ pertinentiis, honoribus, & privile-
„ giis, quibus aliae cathedrales Eccle-
„ ſiae de jure, vel conſuetudine utun-
„ tur, potiuntur, & gaudent, ac u-
„ ti, potiri, & gaudere poterunt quo-
„ modolibet in futurum, ac in ea u-
„ nam praepoſituram majorem pro u-
„ no Praepoſito, & unum archidiaco-
„ natum pro uno archidiacono, & u-
„ num archipresbyteratum pro uno
„ archipresbytero, majores poſt pon-
„ tificalem inibi dignitates, qui onus,
„ & curam animarum ejusdem Eccle-
„ ſiae, & capituli pro tempore incum-
„ bentia exercere, & ſupportare ha-
„ beat necnon novem canonicatus, &
„ totidem praebendas pro novem ca-
„ nonicis, qui ſimul cum dictis prae-
„ poſito, archidiacono, & archipresby-
„ tero capitulum ipſius Eccleſiae inibi
„ faciant, & conſtituant, et almucias
„ griſeas, ſeu de pellibus griſeis, et
„ honorabilibus ad inſtar canonicorum
„ aliarum cathedralium Eccleſiarum,
„ tam in praedicta Eccleſia, quam
„ extra eam in proceſſionibus, et a-
„ liis actibus deferant, noſtri Achil-
„ lis Tituli S. Mariae in Tranſtybe-
„ rim Presbyteri Cardinalis, cui re-
„ greſſus ad Eccleſiam civitatis Ca-
„ ſtelli in certos tunc expreſſos even-
„ tus, dicta auctoritate conceſſus e-
„ xiſtit, et Balthaſſaris electi civita-
„ tis Caſtelli dilectorum filiorum ex-
„ preſſo etiam ad hoc accedente con-
„ ſenſu, perpetuo erigimus, creamus,
„ et inſtituimus, ac oppidum Civita-
„ tis, ac Eccleſiam hujuſmodi Cathe-
„ dralis titulo, et honore decoramus,
„ et inſignimus, ipſamque civitatem,
„ et illius diſtrictum, et territorium,
„ necnon Telenae, Corliani, S. Ste-
„ phani, S. Caſſiani, Prateghi, San-
„ ctae Mariae de Sovara, et S. An-
„ timi cum ſuis membris in praedi-
„ cto dominio Florentino conſiſtenti-
„ bus dumtaxat, reliquis vero in di-
„ ſtrictu Civitatis Caſtelli, et oppidi
„ Ciſternae dictae Civitatis Caſtelli,
„ dioeceſis ſub eadem dioeceſi Civita-
„ tis Caſtelli remanentibus, ac dicti
„ Sancti Antimi ejusdem Civitatis Ca-
„ ſtelli dioeceſis, necnon quae in lo-
„ cis dicto oppido Burgi S Sepulchri
„ contiguis montis Acuti Aretinae
„ dioeceſis parochiales eccleſias, pleba-
„ nias, ſeu plebanatus nuncupatas,
„ ſeu earum parochias, et loca quae-
„ cumque, cum illorum clero, et po-
„ pulo, perſonis eccleſiaſticis, mona-
„ ſteriis, et piis locis, ac beneficiis
„ eccleſiaſticis cum cura, et ſine cu-

„ ra

quae Abbatis Monachorumque fuerant, ex ejusdem Pontificis auctoritate, Epiſcopo Canoniciſque adjudicata ſunt. Et fuere ante eum ejusdem templi aliquot e gente noſtra Abbates: quorum Gratianus & Simon in Camaldulenſium annalibus non

Abbates e Gratianis.

,, ra ſecularibus, et ordinnm quorum-
,, cumque regularibus, necnon quic-
,, quid juris Epiſcopalis, ac jurisdi-
,, ctionis in illis civitatibus, Caſtel-
,, li, et Aretinae Eccleſiarum capi-
,, tulum tam conjunctim, quam di-
,, viſim habebant, et percipiebant, et
,, habere, et percipere conſueverunr,
,, a dioeceſi, et ſedibus Epiſcopalibus,
,, ac menſis, et capitularibus Civitatis
,, Caſtelli, et Aretinen penitus, et
,, omnino perpetuo diſmembramus, et
,, ſeparamus, illaque ab omni jurisdi-
,, ctione, ſuperiorirate, correctione,
,, viſitarione, dominio, et poteſtate
,, nunc, er pro tempore exiſtentium,
,, civitateſque Caſtelli, et Aretin. E-
,, piſcoporum, et capirulo praedicto,
,, eorumque viſitatorum, er ufficinrum,
,, necnon ſolutione quorumcumque ju
,, rium eis per illorum populos, et
,, perſonas praefaras ratione jurisdi-
,, ctionis, er ſuperioriraris hujuſmo-
,, di reſpective debiris peoirus exim-
,, mus, et toraliter liberamus, et di-
,, ſtrictum, et territorium civiratis e-
,, rectae, necnon caſtrum ſanctae Ma-
,, riae in Balneo nullius dioeceſis, et
,, ſingulas parochiales eccleſias prae-
,, dictas, cum omnibus juribus, &
,, perrinentiis ſuis eidem erectae Ec-
,, cleſiae ſancti Sepulchri, et illius men-
,, ſae Epiſcopali pro illius diſtrictu, et
,, dioecen necnon omnes, et ſingulos
,, clericos, ſeculares, er ordinum quo-
,, rumvis religioſos pro clero, incolaſ-
,, que, er habiratores dictarum civita-
,, ris er dioeceſis erectarum: et quoad
,, montis Acuti eccleſias hujuſmodi,
,, dummodo venerab. fratris noſtri mo-
,, derni Epiſcopi Arerin. ad hoe ex-
,, preſſus accedat aſſenſus, & omnes,
,, er ſingulos ipſius ſupradicti mona-
,, ſterii, et illius annexorum, mem-
,, brorum, grangiarum, et prioratuum,
,, ſingulorumque aliorum beneficiorum
,, praedictorum ad collationem, pro-
,, viſionem, praeſentationem, electio-
,, nem, ſeu quamvis aliam diſpoſitio-
,, nem Abbatis, er convenrus ſpectan-
,, tium, ut ſupra ferrur, ſuppreſſorum,
,, et extinctorum praedd. et ejusdem
,, monaſterii Abbatialis, et convenrua-
,, lis menſarum, fructus, reditus,
,, et proventus, ac bona quaecumque,
,, quorum omnium veros annuos valores
,, praeſentes haberi volumus pro ex-
,, preſſis, Abbatialibus videlicet Epiſ-
,, copali conventualis menſarum, nec-
,, non omnia, et ſingula alia bona
,, mobilia, et immobilia, ſeu ſtabi-
,, lia per dilectam filiam communita-
,, tem erectae civitatis donanda, con-
,, cedenda, ee aſſignanda capitulari
,, menſis Eccleſiae erectae hujuſmodi
,, pro earum uberiuri dote reſpectivè
,, perpetuo applicamus, appropriamus,
,, aggregamus, concedimus, er aſſi-
,, gnamus, ita quod liceat venerabili
,, fratri noſtro Epiſcopo Burgi S. Se-
,, pulchri pro tempore exiſtenri, juris
,, Epiſcopalis, ac jurisdictionis illius,
,, et canonicis, er capirulo Eccleſiae
,, erectae hujuſmodi fructuum, redi-
,, tuum, et proventuum, ac bonorum
,, monaſterii, membrorum, et anne-
,, xorum, juriumque, et pertinentia-
,, rum praedictarum corporalem poſ-
,, ſeſſionem per ſe, vel per alium, ſi-
,, ve alios propria auctoritate liberè
,, apprehendere, er perpetuo retinere,
,, illorumque fructus, reditus, et
,, proventus in ſuos, et menſarum
,, ſuarum uſus, er utilitatem conver-
,, tere, alicujus ſuper hoc licentia
,, minimè requiſira, ee nihilominus
,, quoad ſingula praemiſſa quibuſvis e-
,, xemprionibus, er privilegiis ejusdem
,, plebanis, et eorum plebanaribus, et
,, ſubditis per ſedem praedictam quo-
,, modolibet conceſſis, confirmatis, et
,, innovatis derogamus, illaque omnia
,, penitus, et omnino revocamus, et
,, annullamus, ac revocata, et annul-
,, lata eſſe decernimus, necnon clerum,
,, et populum civitatis, dioeceſis, ac
,, Ec-

non mediocri cum laude memorantur. Gratiano pene primas ingenii atque eruditionis defert Jo. Baptiſta Pichus, ordinis Servorum, in oratione, qua omnes, qui aliqua facultate praeſtiterunt, cives percenſuit. Ab eo Monaſterium ac fanum Leonis, ordinis, ut appellant, Minorum, aedificatum auctumque muneribus; atque alia item fana exornata tradunt. Simon, cum aliis doctrinae, religionis, humanitatis laudibus celebratur, tum eo etiam praeſtitit, quod & templum majus Burgi inſtauravit excoluitque, & adjunctas templo aedes in multo ampliorem formam conſtruxit. Nam & ar-

Epiſcopales aedes a Simone Gratiano inſtauratae.

,, Eccleſiae erectarum praedd. curae,
,, & jurisdictioni Epiſcopi Burgi S. Se-
,, pulchri pro tempore exiſtentis, quo-
,, ad legem dioeceſanam, & guberna-
,, tionem perpetuo ſubjicimus, necnon
,, Eccleſiam, civitatem, et dioeceſim
,, erectas praeſatas ac illarum Praeſu-
,, lem, ſeu Epiſcopum pro tempore
,, exiſtentes, necnon clerum, et po-
,, pulum civitatis, et dioeceſis erecta-
,, rum hujuſmodi Eccleſiae ac Ar-
,, chiepiſcopo Florentino Metropolita-
,, no jure ſubeſſe, et quoad omnia Me-
,, tropolitica, et Archiepiſcopalia ſu-
,, perioritatem, jurisdictionem, jura
,, Archiepiſcopo Florentino pro tem-
,, pore exiſtenti ſubjectas eſse, et de
,, Archiepiſcopalibus juribus ei reſpon-
,, dere volumus. Et inſuper Epiſcopo
,, pro tempore exiſtenti, capitulo, cle-
,, ro civitatis, et dioeceſis Burgi S.
,, Sepulchri hujusmodi, illorumque in-
,, colis, et habitatoribus praedictis,
,, et illorum ſingulis pro omnibus, et
,, ſingulis privilegiis, & exemptioni-
,, bus, libertatibus, immunitatibus,
,, ſavoribus, gratiis, et indultis, qui-
,, bus alii Epiſcopi, et aliarum cathe-
,, dralium Eccleſiarum capitula, ci-
,, vitates, et dioeceſes, et eorum cle-
,, rici, incolae, et habitatores de jure,
,, vel conſuetudine utuntur, potiuntur,
,, et gaudent, ac uti, potiri, et gau-
,, dere poterunt quomodolibet in fu-
,, turum, uti, potiri, et gaudere,
,, necnon Epiſcopo pro tempore exi-
,, ſtenti, et capitulo praeſatis capitu-
,, lariter congregatis pro felici ſtatu,
,, et ſalubri directione dictae Eccleſiae,
,, illiuſque perſonarum, ac divinorum
,, officiorum in illa celebratione, et
,, quaecumque ſtatuta, et ordinationes,
,, rationabilia, et honeſta, ac ſacris
,, canonibus non contraria facere, et
,, edere, illaque quoties eis pro uti-
,, litate dictae Eccleſiae viſum fuerit
,, immutare, quae poſtquam edita,
,, et immutata, ac de novo conceſſa
,, fuerint, eo ipſo Apoſtolica auctori-
,, tate approbata, & confirmata conſen-
,, ſum indulgemus: ac plenam, et li-
,, beram licentiam concedimus, et e-
,, tiam facultatem, non obſtantibus
,, conſtitutionibus, et ordinationibus
,, Apoſtolicis, ac monaſterii, et ordi-
,, nis praedd. &c. confirmatione A-
,, poſtolica, vel quavis firmitate alia
,, roboratis ſtatutis, et conſuetudini-
,, bus, caeteriſque contrariis quibuſ-
,, cumque. Nulli ergo omnino ho-
,, minum liceat hanc paginam noſtrae
,, ſuppreſsionis, extinctionis, erectio-
,, nis, creationis, inſtitutionis, deco-
,, rationis, inſignitionis, diſmembra-
,, tionis, ſeparationis, exemptionis,
,, liberationis, applicationis, appro-
,, priationis, aggregationis, conceſsio-
,, nis, aſsignationis, derogationis, re-
,, vocationis, annullationis, decreti,
,, ſubjectionis, voluntatis et indulci
,, infringere, vel ei auſu temerario
,, contraire. Si quis autem hoc atten-
,, tare praeſumpſeric, indignationem
,, omnipotentis Dei, ac beatorum Pe-
,, tri, ec Pauli Apoſtolorum ejus ſe
,, noverit incurſurum.

,, Datum Romae apud S. Petrum,
,, anno Incarnationis Dominicae 1515.
,, x. Kal. Octobris, Pontificatus no-
,, ſtri anno III.

Digitized by Google

area quadrato lapide ſtrata, & circa eam geminae porticus, gemino cum columnarum ordine, Simonis opus ſunt, adeo quidem ſplendidum, ut, fore aliquando Epiſcopale templum atque Epiſcopales aedes, inque iis Epiſcopum Galeotum, germanum fratrem ſuum, divinaſſe videatur. Hunc ipſum Simonem tradit Vaſarius in vitis Pictorum, Florentiae grandem tabulam a Petro Peruſino, praeſtantiſsimo aetatis ſuae artifice, magno pretio mercatum eſſe; eamque, non minori ſumptu, bajulorum humeris, Florentia Burgum, quinquaginta millia paſſuum, deportatam, in templo dedicaſſe. Simonis ea dignatio fuit, illud ipſe ſui deſiderium reliquit, ut a Galeoto Epiſcopo honor marmorei ſepulcri memoriae ejus habitus ſit; advecto marmore longe candidiſſimo e Lunenſibus lapidicinis: nec aliud ejus generis inſignius Burgi opus. Annales Camaldulenſium meminere cum laude & Joannis, qui circa annum MCCCXLVIII. cum Piſis Abbas Michaelis aedis eſſet, univerſi ordinis XXVIII. Magiſter eſt creatus: cui annos inde quadraginta praefuit. Exceſſit anno MCCCLXXXVII. cum ageret ipſe nonageſimum nonum. Galeoto Gratiano in Epiſcopatu ſucceſſit N. Tornabonus, atque huic Philippus Archintus, qui poſtea Archiepiſcopus Mediolanenſis, & Apoſtolicus Nuntius apud Venetos fuit. Huic inde ſucceſſere Tornaboni tres, Alfonſus, Franciſcus [1], Nicolaus; qui quadraginta ferme annis eo honore eſt potitus. Hoc mortuo Clemens VIII. Epiſcopum civitati dedit Alexandrum Burgium [2] a Mutiliana, virum multiplici atque inſigni eruditione & pari humanitate ac ſuavitate morum.

Joannes Abbas.

Epiſcopi.

[1] Eſt hoc omnino Gratiani *ἁμάρτημα μνημονικόν*. Nam, qui Alphonſo in Burgenſi pontificatu ſucceſsit, Tornabonus, eum video ab reliquis ſcriptoribus non *Franciſci*, ſed *Philippi* nomine appellari.

[2] Vghello ſi credimus (neque vero eſt, cur non credamus) Alexander hic Burghius in Burgenſem Epiſcopum adlectus eſt a Clemente VIII. Pont. Max. die 22. menſis Jun. an. 1598 Aloyſium autem, Auctoris noſtri fratrem, ad quem hi miſſi inſcriptique ſunt libri, menſe Januario ejusdem anni, diem jam ſuum obiiſſe conſtat ex ipſius Clementis litteris, quas ſupra pag bujus voluminis ſecunda retulimus, extremo Januarii die an. 1598. datis. Qui potuit igitur de Burghii Epiſcopatu Aloyſium affari Gratianus, ſiquidem, antequam Burghius Epiſcopus fieret, eſſe jam inter vivos Aloyſius deſierat? Haec me mecum ipſum cogitantem, in eaque cogitatione valde defixum atque ſuſpenſum (res enim mihi et perdifficilis explicatu, nec exitum, niſi multa adhibita cura ſtudioque, habitura, et certe moram aliquam properanti Typographo, meaſque has adnotatiunculas in dies atque adeo in horas ſingulas flagitanti, allatura) doctiſſimus collega olim in rhetoricis tradendis meus, nunc in hoc Florentino S. Joannis Evangeliſtae noſtro Gymnaſio ſtudiorum Praefectus vigilantiſſimus, idem-

idemque ſacrarum litterarum plane admirandus interpres, Alphonſus Nicolajus, prope divinitus, certe admodum opportune, convenit: qui, ut me ſuſpenſo eſſe animo commotumque vidit, cauſamque ex me acrioris cogitationis illius curaeque cognovit, homo difficillimis Sacrorum Bibliorum locis expediendis aſſuetus. „ Noli, inquit, iſta de re, mi Hieronyme, laborare. Ego te paucis omni moleſtia liberabo. Nec tamen dubito, quin, ubi audieris, miraturus ſis, tibi quoque idem in mentem non veniſſe. Sed memineris pervulgatum illud Chriſtophori Columbi de ovo ſtante. Ea res nimirum in hominum vita ſaepe contingit, ut, quae facere omnes, ubi facta videntur, videntur potuiſſe, ea, niſi ab uno aliquo ante fiant, facere non aeque omnes poſſint. Sed quid ego haec tecum? De re ſic habeto Scribere opus ſuum, vivente Aloyſio fratre, Gratianus inſtituit, idque etiam, ut reor, abſolvit. Mors deinde incidit fratris. Non deſtitit ille propterea apud ſe atque in manibus ſuos illos commentarios habere: in quos nonnulla, quae mortem fratris conſequuta ſunt, potuit, ad eos cumulandos perficiendoſque, deinceps ſuis quaeque locis referre: quorum tu alia in reliquo opere exempla fortaſſe reperies; et hanc certe ipſam de Burghii pontificatu mentionem, eſſe unum ex iis debes exiſtimare. Dicerem etiam, ab alio quodam monumenti id genus, non ab Gratiano, additum (ut in extremo Deuteronomii libro, quem ſcripſiſſe Moyſen conſtat, mors ipſius Moyſis, certe non ab ipſo Moyſe, quod tamen aliquot antiqui patres exiſtimarunt, ſed aut ab Joſue, aut, quod verius eum S. Hieronymo puto, ab Eſdra, funuſque ac ſepultura deſcribitor) niſi ſaepe ex te audiſſem, Gratiani hoc tuum exemplar ab ipſo Gratiano eſſe recenſitum, ſuaque ipſius manu multis locis correctum atque auctum: ut, quidquid eo continetur, non niſi ab Gratiano poſſit eſſe profectum: niſi ſi uſquam recentioris novaeque manus alicujus ſcriptura deprehendatur „. Haec ille; quem ego, ingentibus gratiis actis, amiciſſimeque complexum, magna cura liberatus, ad rem ipſam memoriae continuo prodendam properans & ipſum ad ſua ſtudia properantem dimiſi. Nunc, quum non niſi ad Alexandrum hunc Burghium Burgenſium Epiſcoporum ſeriem Gratianus deduxerit, quumque de iis ipſis, quos commemoravit, vix quidquam, praeter nomina, de pleriſque prodiderit, fateor me rem Burgenſi Civitati (cui ſemper, non ſecus ac ſi Burgenſis civis eſſem, impenſe favi, cuique ſtudia erga ſe mea atque officia nota, neque ingrata fore confido) valde jucundam, ſi ejus omnes Epiſcopos uberius hoc loco percenſuero, ex Vghelli *Italia Sacra* depromptos, iis additis ad noſtram hanc aetatem, quos Vghellus, morte obita, commemorare non potuit.

I. „ Galeottus de Gratianis Burgenſis Abbas: perpetuuſque Commendatarius Monaſterii S. Ioannis Baptiſtae, ſuae patriae primus Epiſcopus fuit à Leone X. ad ejus dignitatis faſtigium evectus anno 1520. die 18. menſis Septembris. Deceſſit an. 1522. die 16. menſis Aprilis ſepultuſque eſt in Cathedrali.

II. „ Leonardus Tornabonus, nobilis Florentinus, Cubicularius, Leoniſque X. intimus Conſiliarius, ex deceſſu, ſive ceſſione Galeotri, in Burgenſem Epiſcopatum ſucceſſit anno 1522. pridie Kalend. Septembris. Ejus Epiſcopatus poſſeſſionem iniit die 14. menſis Januarii an. 1524. Vir plane erat aeque doctus, ac prudens; cujuſque conſiliis diu uſi ſunt Leo, Clemenſque Medicei. Tranſlatus deinde eſt a Paulo III. ſummo Pontifice ad Epiſcopatum Adiacenſem in Corſica 1539 die 24. menſis Martii, cum Burgenſem prius Eccleſiam ad 17. annos ſumma cum pietatis laude rexiſſet.

III. „ Philippus Archintus, nobilis Mediolanenſis, ex Protonotario Apoſtolico, tertius Epiſcopus Burgenſis adlectus eſt a Paulo III Farneſio an 1539. die 24. menſis Martii. Diuturniori vicariatus opera pro„ Pon-

„ Pontificibus ſunctus eſt Romae ,
„ ideoque breviori mora Burgenſi Ec-
„ cleſiae praeſedit. Anno vero 1546.
„ ab eodem Paulo III. ad Salutii E-
„ piſcopatum fuit translatus Pedemon-
„ tanae ditionis , ac paulo poſt Ar-
„ chiepiſcopus Mediolanenſis renun-
„ ciatus. De quo ibi poſtea plura.

IV. „ Alphonſus Tornabonus Flo-
„ rentinus , cum Salutii Epiſcopus eſ-
„ ſet , cum Archinto Epiſcopatum
„ commutavit 1546. die 29. menſis
„ Octobris. Burgenſis autem Epiſcopa-
„ tus poſſeſſionem iniit die 20 men-
„ ſis Novembris ejusdem anni. Quam
„ Eccleſiam adminiſtravit uſque ad
„ an 1557. deinde cum ſenio labora-
„ ret, eo munere ſe exſolvit.

V. „ Philippus Tornabonus Floren-
„ tinus, Donati filius, nepoſque Al-
„ phonſi anteceſſoris , ex Canonico
„ Metropolitanae Florentinae, ad Bur-
„ genſem Epiſcopatum translatus eſt
„ anno 1557. prima die exordientis
„ Octobris. In qua quidem dignitate
„ vixit ad duos annos: deceſſitque die
„ 2. menſis Novembris 1559.

VI. „ Nicolaus Tornabonus Floren-
„ tinus, anteceſſoris Philippi conjun-
„ ctiſſimus frater, ex Plebano Eccle-
„ ſiae S. Petri Anglarenſis, Piſtorien-
„ ſis dioeceſis, renunciatus Burgen-
„ ſis Epiſcopus eſt an 1560. die 9.
„ menſis Maji Hic non modo do-
„ ctrina, ſed ſingulari eruditione prae-
„ clarus fuit. Quamobrem ita Prin-
„ cipibus Hetruſcis in pretio fuit, ut
„ Coſmo ejus nominis I. mandante,
„ apud Regem Gallorum legatione
„ ſit perfunctus egregie. Res con-
„ troverſas inter Catholicos , atque
„ Vgonottos , dum moraretur in Gal-
„ liis, Hetruſca lingua praeclare con-
„ ſcripſit, ſuiſque (lege *ſuique*) inge-
„ nii alia plura monumenta reliquit.
„ Nobilem bibliothecam ad alendum
„ ſtudium ſumptuoſe collegit; quam
„ poſtea ejus affines minus addicti
„ litteris faediſſime deſtruxerant: cu-
„ jus haud ignobilis codicum pars ad
„ noſtram Ciſtellianam bibliothecam,
„ me coemente , pertinuit. In quibus
„ ad marginem adeo doctas poſtillas
„ appinxit, ut inde facile colligat le-
„ ctor, valuiſſe illum quam qui ma-
„ xime in omnigena literatura. Ef-
„ foetae aetatis deceſſit anno 1598.
„ die 13. menſis aprilis; ſepultusque
„ eſt in Cathedrali.

VII. „ Alexander Burghius e Mo-
„ digliana Florentinae ditionis, ſepti-
„ mus Epiſcopus Burgenſis adlectus
„ eſt a Clemente VIII. an. 1598 die
„ 22. menſis Junii. Principibus He-
„ truſcis ob ſingularem doctrinam uni-
„ cè charus fuit , ac quatuor ſummis
„ Pontificibus ſumma cum prudentiae
„ laude maximo uſui fuit. Burgen-
„ ſem Eccleſiam ad ſeptem annos ad-
„ miniſtravit , deinde a Paulo V. fa-
„ ctus Lateranenſis Vicarius eo munere
„ ſe exſolvit ann. 1605. Deceſsit au-
„ tem anno 1613. Romae ſepultus eſt
„ in eadem Eccleſia S. Joannis in La-
„ terano, ubi ab affinibus nobile de-
„ poſitum cum hac ſequenti inſcriptio-
„ ne illi erectum fuit.

D. O. M.

„ *Quiſquis ſepulchrum vides Ale-*
„ *xandri Burgi Mutilianenſis, Burgen-*
„ *ſium Epiſcopi , hujus Baſilicae Vi-*
„ *carii , tum Mauſoleum quocumque*
„ *aere perennius videres , ſi monumen-*
„ *tum poſuiſſent literae , quas ſicut vi-*
„ *vens coluit , candidusque arbiter aeſti-*
„ *mavit , ita mortuum certatim eun-*
„ *dem eaedem lamentatae ſunt , ſi*
„ *quatuor ſummi Pontifices , aliique*
„ *Principes viri , quibus operam , fidem-*
„ *que probavit ſuam , ſi amicorum do-*
„ *lor & vota , de quibus benemeren-*
„ *do diem nunquam perdidit . Inte-*
„ *rim omnium nomine Philippus , &*
„ *Claudius fratris filii majori pieta-*
„ *te , quam pompa maerentes meren-*
„ *ti poſuerunt . Obiit anno Dom. M.*
„ *DC.XIII. aetatis ſuae LXIV. Ad*
„ *Dei miſericordiam impetrandam , i-*
„ *dem Lateranenſi capitulo pro anni-*
„ *verſario funere cenſum perpetuum at-*
„ *tribuit , caeteroſque , ut ſibi opem*
„ *divinam implorent , mortuus mori-*
„ *turos rogat .*

VIII. „ Hieronymus Incontrus Vo-
„ laterranus , Doctor ac Canonicus
„ Cathedralis , poſtea prior Eccleſiae
„ S. Petri in Silice, ut vocant, a Paulo
„ V. Burgenſem Epiſcopatum obtinuit
„ in gratiam Magni Ducis Coſmi II.

,, An. 1605. die 19. menſis Decem-
,, bris. Deceſſit an. 1615. in patris,
,, ubi jacet in eadem Eccleſiis S. Petri.
IX. ,, Joannes de Guslteriis, Are-
,, tinus, I. V. D. Hieronymo ſuffectus
,, eſt anno 1615. die 4. menſis De-
,, cembris. Romae deceſſit an. 1619.
,, die 20 menſis Maji, ibidemque ſe-
,, pulturam accepit.
X. ,, Philippus Salviatus, Floren-
,, tinus, filius Antonii, frater autem
,, Marchionis Vincentii, ex Pratenſi
,, Praepoſito, electus eſt Burgenſis
,, Epiſcopus anno 1619 die 20 men-
,, ſis Auguſti, inauguratuſque eſt à
,, Cardinali Bandino Deceſſit autem
,, dum ſuam praeſens gubernaret Ec-
,, cleſiam an. 1634. Vir ſane, qui
,, claritatem generis multis virtutibus
,, exornaverat.
XI. ,, Fr Zanobius Medices Flo-
,, rentinus Ord. Praed. olim S Ma-
,, riae majoris Romae Poenitentia-
,, rius, Burgenſem Eccleſiam adeptus
,, eſt anno 1634 menſe julio. e vivis
,, exemptus eſt an. 1637. die 17. men-
,, ſis Octobris Florentiae die 19. ejuſ-
,, dem menſ ſepultuſque eſt apud D.
,, Marcum, ſui ordinis nobile monaſte-
,, rium, ubi a pueto induerat mona-
,, chum.
XII. ,, Fr. Dionyſius Buſſottus,
,, Florentinus, Generalis Ord. Servo-
,, rum ab Vrbano VIII. Epiſcopus Bur-
,, genſis electus anno 1638. Ei Ale-
,, xander Adimarius inſcripſit librum
,, *Melpomene*, ſeu *Cinquanta Sonetti*
,, *funebri, con altrettanti Elogii*. Ejuſ-
,, dem quoque gentis Buſſottae Bar-
,, tholomaeus fuit Pii V. Pont Max.
,, Generalis Theſaurarius, Alexandri
,, Mazzae Epiſcopi Forosempronien-
,, ſis avunculus. Hujus praeclariſſimi
,, Praeſulis virtutes, quam libenter
,, hic celebrarem, niſi viri modeſtia,
,, veteriſque amicitiae memoria, ne
,, hoc ipſum praeſtarem, inhiberent.
,, Obiit Dionyſius Florentiae an. 1654.
,, ſepultuſque eſt in Eccleſia D. An-
,, nunciatae.
XIII. ,, Fr. Cherubinus ex Marchioni-
,, bus Malaſpinis Ord. Praedic. Floren-
,, tini Coenobii S. Mariae Novellae no-
,, bilis doctuſque alumnus, Burgenſem
,, Epiſcopatum accepit die 30. Augu-
,, ſti 1655. ab Alexandro VII. Pont.
,, Max quem pie hactenus adminiſtrat,
,, & ob morum candorem, ſpectabi-
,, lemque prudentiam omnibus per-
,, charus.

ADDITIO.

,, De Cherubino ita diſſerit Badius
,, in Elogiis Vir. Illuſt. Vniverſ. Theo-
,, log Florent Cherubinus ex Mar-
,, chionibus Malaſpinis Ord. Praedic.
,, jam Magiſter inauguratus collegio
,, fuit addictus 17. Kal Febr. 1636.
,, ejusdemque decanus 1654. Litera-
,, tura, ſpectataque prudentia clarus,
,, ſtudiis praeſulſit diu, ac regimini-
,, bus praeſulſit in ordine principa-
,, lioribus, regendo ut Prior Sanctae
,, Mariae Novellae Coenobium, Ro-
,, manamque Provinciam, aliis omiſ-
,, ſis, quibus eſt ſemper peregregie
,, perſunctus, uſque ad Praeſulatum
,, Burgenſis Eccleſiae ab Alexandro
,, VII. cui maxime erat nota virtus,
,, evocatus 30 Auguſti 1655. qua o-
,, mnibus, etiam ſuis ovibus pius Pa-
,, ſtor, ac bonus, percharus evaſit uſ-
,, que ad undecimum ſui Praeſulatus
,, annum: poſt quem moerentibus bo-
,, nis, piè in Domino obdormivit 14.
,, Martii 1667. tredecim ſuae lauda-
,, bilis, et inculpatae vitae luſtris pe-
,, ractis, tumulatus in ſua Eccleſia,
,, funebrique nobili pompa poſtes an-
,, no 1669. die 16. Januar. cohoneſta-
,, tus Florentiae in S. Mariae Novel-
,, lae templo a PP. Magiſtris, orante
,, eloquentiſsime, et pro tanti viri di-
,, gnis meritis Rodulpho Foraſaxin Val-
,, lombroſ meritiſsimo Abbate, qui
,, pro eo ſepulchrale ſolatium pluſquam
,, ingenioſe elaboravit.
XIV. ,, Jo. Carolus Baldovinettus,
,, Florentinus, Ordinis Fratrum Prae-
,, dicatorum, S. Theologiae Lector,
,, & Concinnator Generalis, pluribus
,, Ordinis ſui perſunctus praefecturis,
,, tandem cum annum aetatis ſuae cir-
,, citer 50. ageret, dictus eſt Epiſco-
,, pus Burgi S. Sepulchri die 12 De-
,, cembris 1667 Nec diu poſt obiit
,, in Reſidentia menſe Septembri 1671.
XV. ,, Ludovicus Malaſpina ex
,, Marchionibus del Ponte in dioeceſi
,, Lunenſi Sarſanenſi natus, B. Mariae
,, de

„ de Monte Carmelo inſtitutum ſu-
„ ſcepit: ubi ſacrae Theologiae Magi-
„ ſter effectua, nonnulliſque Ordinis
„ ſui praefectus coenobiis, Herruriae
„ Proviocialia, Aſſiſtens Generalia Ira-
„ liae, et Congregationia Indicis Con-
„ ſultor, tandem ad S. Sepulchri Ca-
„ thedram evectus eſt die 8. Februa-
„ rii 1672. Quam Eccleſiam cum pru-
„ denter rexiſſet ad annum 1695. cir-
„ ca Septembrem obdormivit in Do-
„ mino

XVI. „ Gregorius Compagni, Ro-
„ manus, Ordioia Frarrum Praedica-
„ torum, Philoſophiae, et ſacrae
„ Theologiae Lector, et Magiſter,
„ egregiuſque divini verbi praeco, poſt
„ obitoa aliquot Coenobiorum ordinis
„ Prioratus, tandem ex Poenitentia-
„ rio Baſilicae Liberianae de Vrbe crea-
„ tus eſt Epiſcopua S. Sepulchri die
„ 2 Januarii 1696. die 25. Junii 1703.
„ ad Larinenſem Eccleſiam tranala-
„ tus.

XVII „ Jo. Laurentius de Tillis,
„ Presbyter Floreotinae Dioeceſia J.
„ V. D. et examinator Synodalis Ar-
„ chiepiſcopi Florentini, olim Cano-
„ nicua Collegiarae Eccleſiae Caſtri
„ Florentini, deinde Vicariua Gene-
„ ralia trium Epiſcoporum S. Minia-
„ tia, er bis Vicariua Capitularis ejuſ-
„ dem Epiſcopatus, tandem ornatus
„ eſt inſula Burgi S. Sepulcbri die
„ 21. Julii 1704.

Habes Borgenſium Epiſcoporum ca-
talogum, ab Vghello uſque ad ſupe-
riorem *Additionem* de Cherubino Ma-
laſpina, ab Coleto deinde bucuſque
cootextum. De reliquis ad hanc aeta-
tem haec pauca (noo enim licuit mihi
per tempus plura conquirere) accipito.

XVIII. Bartholomaeua Puccius Po-
litianus Tillio, die 4. Jan. an. 1724.
e vivia ſublato, ſucceſsit: in Piſano
olim Lyceo anteceſsor; in patriae ca-
thedrali aede Praepoſitus, atque Epi-
ſcoporuoi Lodigierii Provicarina, Arri-
gbii Vicarius, ruſuſque Praepoſitua Em-
porienſis, deoique Burgi S. Sepulcri
Epiſcopatu an 1724. decoratus: quo,
minus commodae in Burgenſi caelo
valetudinis cauſa, quatuor poſt annia,
abdicaro, Piſcienſia primus Epiſcopus
conſtitutus, obiit die 6. menſ. Februa-
rii anno 1738.

XVIIII Fr. Raymundus Pecchio-
liua Florentinua Ordinis Praedicatorum
Romani olim S. Mariae ſupra Miner-
vam Coenobii Prior, Burgenſis Epi-
ſcopus menſe ſextili an 1728. renun-
ciatua, pontificalibus Sacris a Benedi-
cto XIII. Pont. Max die 26. Septem-
bris ejusdem anni initiatus, menſe
Martio inſequentis ioito pontifica-
tu, commiſsum ſibi gregem pari
probitatia ac doctrinae laude ad hanc
diem tuetur, annos natus octo ſupra
ſexaginta.

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER III.

AT flexerat multo ante retro, paulatimque gradu ſuo delapſa fortuna domus erat. Cujus rei & ſi initium cauſaque nulla traditur, non tamen eſt ad divinandum difficilis. Nos ſcilicet a majorum virtute induſtriaque deſcivimus. Ibi enim proſperae res bonaeque ſunt, ubi ingenium, ubi artes bonae coluntur. Ab inertia ſocordiaque Fortuna longe refugit. Illi foris arma tractabant: labore, periculis, ſanguine ipſo laudem decuſque ſibi ac familiae mercabantur: domi honeſtis ſtudiis aetatem tranſigebant; contendebantque officiis & modeſtia cives, comitate & magnificentia hoſpites demereri. Nos eadem arma, adverſum juſtos hoſtes tradita, per civiles diſſenſiones ac diſcordias, domi exercuimus: ut prope ſaepius bona familiae in fiſcum redacta, quam ad haeredes tranſmiſſa ſint. Cujus peſtis & ſi non iniqua origo videatur, (ſi quidem verum eſt, quod nos ea de re a ſe-

Cur retro res labuntur.

Origo diſſenſionum.

nio-

nioribus accepimus) exitus tamen calamitoſus extitit. Initio cum in Florentini populi ditionem tranſlati ab Eugenio Pontifice ſumus, adjunctum conditionibus ferunt, pactoque conventum, ne quid novi tributi imponi nobis liceret; neve novum ullum exigi vectigal. Quod cum Florentini (nec aliter facturos credi poterat, nec id a reliquorum quoque principum conſuetudine abhorret) promiſſum violarent, nec tamen vim adhiberent, ſed a volentibus ſubiri nova onera, & ſponte ferri praeoptarent, id agebant, ut cives non adverſarentur. NN, una e primoribus urbis noſtrae familiis, & maxime numero pollens, cum Gratianos ob antiqua in Guelfos merita, quorum memoriam nondum penitus oblitteratam apud Florentinos credi poterat, aliquo in pretio fore arbitrarentur; ut & ipſi novorum dominorum gratiam inirent, conatui favebant, ſociosque conſilii aliquot, ab eodem ſtudio conciliandae gratiae, cives habebant. Noſtri contra pugnabant; &, majorum ſuorum perpetuo inſtituto inſiſtentes, civitatis jura tuebantur, & pactorum fidem ratam eſſe optabant. Atque idem ſentiebant contendebantque Ruberti, Catanei, Bernardinii, Alexandrii, Bubulci, Docti, Palamideſſii, & prima quaeque familiarum. Non dubium fuit, quin illi rem obtinerent, & auctoritas Florentinorum praevaleret, penes quos etiam cogendi poteſtas erat. Sed quantum NN. Florentiae inierunt a magiſtratibus gratiae, obſequendo eorum voluntati, tantum Noſtri, patriae illo patrocinio, ab univerſis civibus benevolentiae atque ſtudii traxerunt. Nec tamen Florentinos Patres offenderunt; qui, non officii detrectationem illam, ſed fidem erga patriam eſſe intelligerent, & privatim etiam collaudarent. Verum hinc caepta inter utranque familiam contentio, in tam ſaeva odia brevi exarſit, atque adeo infeſtis animis in partes inimicitiaſque diſceſſum eſt, (cum alteri Florentinorum magiſtratuum haud dubio favore tumerent, ſibique plus aequo fiderent; alteris animos, ſatis ſua ſponte elatos, ſtudia civium adderent) ut civitatem ſaepe ſeditionibus tumultibuſque turbulentiſſimis agitarint; interdum etiam in ultimum diſcrimen adduxerint. Nam & illis aliquot ſe familiae junxerant, atque ipſi per ſe magno numero erant; & Gratianorum nomen cum optimus quiſque civium, tum plebs pene omnis ſequebatur, adeo horum aemulis infenſa, ut anno MDXXXVII. pene novi, atrocis certe ac ſaevi exempli rem ſit auſa. Singulas memorare caedes, tum, ne longior aequo ſim, ſuperſedeo, tum, quia

nec

nec operae pretium fuerit, nec ſine dolore atque inſectatione inſani certaminis fieri poſſet; in quo viciſſe, quam vinci, exitioſius fuit. Illud tamen non videtur praetermittendum, in quo non parva origo ejus mali, quod inſecutum eſt, reſidet. Irati infenſique praecipuo odio NN. erant Simeoni Gratiano, Benedicti filio, qui Mevania cognominabatur, homini inquieto, ſtrenuo, manu prompto: cujus vim ferociamque experti illi magnopere formidabant, ſic, ut ad eum tollendum prope univerſi conſpirarent. Nacti ſolum, cum duo eorum nihil ſuſpicantem ac rei ſuae intentum a tergo aggreſſi, arrepto repente crure, ad terram traxiſſent, caeteri undique coorti multis vulneribus occiderunt: adeo conferti, adeo cupide jacentem conficere properantes, ut e ſuis quoque aliquot ſauciarint, & Bernardinus NN, cui Borchiae cognomentum fuit, haſtilis aduncum ferrum alte ſublatum dejiciens, Angelo filio manum praeciderit. Gratiani, re audita, pro ſe quiſque, ad vindicandam injuriam occurrunt. Ac tum quidem Horatium NN, Theſei filium, adepti occiderunt. Caeterum, & ſi concurſum ſit ad eos ab incitantibus ad ultionem, & operam offerentibus, (nam, difficile dictu eſt, quantum irarum apud univerſum populum Mevaniae caedes ſuccenderat: & praeterea incitabat magnopere multitudinis odium, paribus inſidiis occiſus ab iiſdem, Bernardinus Alexandrius, vir primarius, &, ob vitae ſplendorem ac lenes & manſuetos mores, magna apud omnes cives gratia:) tamen, quia illi, ut in re praemeditata, ſe ſe amicorum & clientum manu egregie communierant, opperiendum tempus fuit, quod ipſa ſpe maturius opportuniuſque obvenit. Interfecerat Florentiae Alexandrum Medicem, Ducem ac Principem civitatis, Laurentinus familiaris & neceſſarius ejus; nefario quidem atque execrando ſcelere, ſed quod, ex ſucceſſione Coſmi, civitati in bonum vertit: quae, pro inconſulto, & luxu ac libidine perdito juvene, & ſui juxta ac reip. incurioſo, continentem, temperatum, intentum atque altae indolis Principem eſt nacta: cujus virtute, & Florentina res conſtituta, & Mediceae domus potentia regnumque ſuis aliquando ponderibus libratum ac ſtabilitum eſt. Verum, Alexandri caede nunciata, non Florentiae ſolum in magno motu animorum fuerunt, ſed exules quoque, tam qui pulſi legibus ob facinora, quam qui voluntarium exilium, quod unius dominatu teneri patriam inique ferebant, ſibi ipſi conſciverant, (qui permulti erant, atque aliquot inter eos magnae fortunae atque dignitatis viri) ere-

Caedes Mevaniae.

Bernardinus Alexandrius occiſus.

Alexandri Ducis indigna caedes.

Exules ad novam ſpem erecti.

xe-

xerant ad novam ſpem animos: nec eam propterea, quod ad Coſmum juſtam in Alexandri locum ſucceſſionem delatam Florentiae a magiſtratibus eſſe audiſſent, depoſuerant; partim contemptu aetatis Coſmi, qui XVIII. annum non exceſſerat, partim quia non ſponte ſua cives ad id conſilium deſcendiſſe, ſed metu armorum militariſque praeſidii, quod Coſmi fautores anteverterant in urbem inducere, coactos

Exules Bononiam conveniunt.

intelligebant. Convenerant igitur Bononiam magno numero, ac de reditu ſuo in patriam conſultabant, haudquaquam concordibus ſententiis. Nam Joannis Salviati Cardinalis (is avunculus Coſmi erat) & Philippi Strotii conſilia a vi atque armis abhorrebant. Joannes, quia Caeſarem offendere, ne adverſarium in petitione Pontificatus maximi haberet, nolebat; Philippus, quia fortia loqui exules pecuniae ſuae fiducia (nec erat aliter) facile ſenſerat; cujus vim ingentem habere eum omnes ſciebant: quam ipſe, partim acceptam a majoribus, partim ab ſe induſtria partam, nequaquam profundere in animo habebat. Hi locum agendi de pace, & rem tolerabili aliqua conditione tranſigendi, quae-

Petrus Strotius.

rebant. Contra Petrus, Philippi filius, ferox juventa, ingenio acer, & gerendae rei cupidus, bellum malebat; & Bacio Valorio, cujus inter exules, ſecundum Cardinalem & Philippum, eminebat auctoritas, hujus ſententiae principi vehementer, poſthabito patre, aſtipulabatur; & cum eo dies nocteſque ſeparata conſilia habebat. Praeter Florentinos, aliarum quoque urbium exules ad ſpem novarum rerum Bononiam undique confluxerant. Non enim ſolum Florentiam, ſed aliorum quoque populorum, qui civitatis imperio continentur, animos Alexandri caſus commoverat. Quorum, qui inteſtinis inter ſe diſcordiis factionibuſque diſſidebant, excuſſo magiſtratus & legum metu, paſſim vi atque licentia graſſabantur. Sed nuſquam majori impetu, ad opprimendos adverſarios exſatiandaque, inimicorum caede, odia, concurſum eſt, quam Piſtorii & Burgi: nec aliae ullae hoc morbo tam aegrae civitates erant. Exulabat tum Burgo Camillus Gratianus, Camilli hujus, generi tui, avus, non malae vir mentis, ſed factionum facibus vehementer incenſus, quibus Burgus agitabatur. Huic cum Petro Strotio amicitia atque intima familiaritas intercedebat. Itaque ad famam belli, quod ex illo Bononienſi conventu oriturum homines conceperant animis, Bononiam & ipſe cum aliquot factionis ſuae hominibus conceſſerat. Quem Petrus & Valorius, opportune conſiliis ſuis oblatum, laeti accepere. Agitaverant

enim

Digitized by Google

enim diu inter ſe illis diebus, ut, quando ad apertam vim parati non dum eſſent, urbem aliquam, maxime in finibus, furto occuparent, in qua ſedem bello haberent; haud vana ſpe, ſi ſucceſſiſſet incaeptum, ſecuturas & alias, & magnum ad ſummam totius rei momentum futurum. Maxime ad Burgum adjecerant animum: ubi forte amicum habebant eum, qui urbi praeerat Alexander Rondinellus: ſed ſine ſcitu atque ope alicujus e civibus, qui populum partibus conciliaret. Nec auſurus rem tantam Rondinellus, nec perfecturus, ſi auderet, videbatur. Camillum igitur peropportune nacti Valorius & Petrus, de Burgo intercipiendo & in fide Florentinae reip. conſervando, quando Florentia ipſa armis oppreſſa teneretur, appellarunt, magnopereque cum eo, ut rem ſuſciperet, egerunt. Camillus, & inſita exulibus cupidine miſcendi ac novandi omnia, & auctoritate permotus tot illuſtrium civium, quos nemo arceri patria diu poſſe credebat; & communi lapſus errore opinantium, Coſmi adoleſcentiam, in novo nec ullis dum ſatis firmis praeſidiis munito principatu, tantis rerum fluctibus, tantae moli ferendae non eſſe, adipiſcendae in patria novae potentiae vel vanam ſpem cupide eſt amplexus. Venerat cum eo Bononiam N. Bartholinus Archidiaconus, homo minime ſacerdotalibus muneribus, quibus ſe addixerat, accommodatus, vafer, audax, factioſus, & odio adverſus NN, praeter caeteros, inflammatus. Hic & Chriſtophorus, cui cognomentum Borgiae, praemiſſi Burgum, portam ſe exulibus aperturos, prolixe atque ardenter recepere. Rebus conſtitutis, Petrus Strotius, praetexens alienum aes ſolvendum eſſe ſibi, tantum a Philippo patre corraſit pecuniae, ut partim praeſenti ſtipendio conſcriptos, partim ſpe & auctoritate evocatos, ad mille milites confecerit; & eos, quam potuit occulte, in caſtella Hieronymi Pepuli circa Bononiam coegit. Cum conveniſſent, adeo celeriter, noctu profectus, rapuit agmen, itinere per ſilvas devioſque ſaltus facto, ut, cum idib. Apr. moviſſet, XVII. cal. [1] in Apennini montibus, Burgo imminentibus, Petrus ipſe cum antecurſoribus apparuerit. Nec caruiſſet effectu res, magnumque inde negocium exortum Coſmo, novo Principi, foret, niſi patratam pene jam avertiſſet Deus, & ante, imprudentia Rondinelli, conſilia emanaſſent. Vt cum eo coram colloqueretur, occulte in agrum Burgenſem, aliquot ante diebus, venerat Philippus, Valorii filius

Florentini exules de Burgo occupando agitant.

Camillus communi lapſus errore.

Bartholinus.

Rondinelli imprudentia exulum conſilia emanant.

1 Omnino poſt vocem cal. ſubaudiendum eſt, Maii.

filius. Congreſſi noctu extra maenia, intentos, & omnia; ut in tam ſuſpecto tempore, circumſpicientes quosdam non fefellere. Miſſus Rondinello eſt ſucceſſor Jacobus Spina, fidus Coſmo, & tantae rei nequaquam indormiens. Is exulum cognito adventu, praeter Corbizum, qui in praeſidio cum ducentis militibus erat, Othonem Montacutum & Rodulſum Balionum, trepidis nunciis, aliis ſuper aliis ab Aretio evocavit. Nec illi ſibi moram ullam fecere. Milites, quot circa ſe habebant, ducentes, ſatis valida cum manu in tempore advenere: & Balionus etiam equites levioris armaturae centum in urbem introduxit. Sed momento parvo maximum periculum diſcuſſum eſt. Vix enim tres horae ab eorum adventu ad adventum exulum interceſſere. Qui ex ſuperiori loco ſpeculati, & a ſuis certiores facti, teneri firmo praeſidio urbem, cum ipſi ad furtum non ad praelium inſtructi veniſſent, retro iter avertere. Eadem nocte, quae diem diſceſſus exulum ſecuta eſt, Gherardus quoque Gherardius Florentinus, vir gravis & primarius, advenit a Coſmo miſſus, magna cum poteſtate in omnes vitae neciſque. Videre te hic videor, frater, contrahentem ſupercilium, mirantem, ecquid in mentem venerit mihi de Camillo id memorare, cujus obruenda nobis memoria eſſet. Equidem non prolapſum in fraudem eum mallem, ac, ſi poſſem, errorem ejus magno redimerem; qui non id ſolum tentanti Strotio adfuit, ſed etiam, cum ad Montemurlum armati exules progreſſi ſunt, illum eſt ſecutus. Et ferunt, Camillum, cum Philippum & Valorium licentius in iis locis, quam in hoſtico oporteret, verſantes ſine ullo juſto praeſidio videret, etiam atque etiam monuiſſe, ut ſe inde in tutum reciperent: quod cum neglectum ab iis conſilium eſſet, Camillum Bononiam rediiſſe, atque illos mox, inopinato adventu hoſtium oppreſſos, captos omnes eſſe. Non tamen eſt, frater, quod magnopere commovearis. Primum, novus erat Princeps Coſmus, nullis dum actis potentiae radicibus, nullo dum ſpecimine ſui dato: ea aetas illius, quae, etiam in ſuccedentibus ad minime ambiguum jus, contemni ſolet; ut non alii ſolum, ſed ii ipſi, qui Principem eum fecerant, in difficili ac lubrica regnandi ratione verſari eum confiterentur; uſque eo, ut mater quoque ipſius, cui & unicus & unice carus erat, accuratis precibus diu deterrere eum a conſilio capeſſendi ejus honoris conata dicatur: metu videlicet tam ancipitis fortunae periculique, quod ſubibat. Deinde, motum ab exulibus bellum, & ci-

Burgus praeſidiis adverſus exules firmatur.

Exules irrito incaepto abeunt.

Digitized by Google

& civile videbatur & reddendae patriae libertatis ſpecioſum titulum praeferebat: & Camillus extorris & exul, & amicitia Petri Strotii, juvenis nobilitate, opibus, clientelis, gratia, ſpe florentiſſimi, illigatus, odiis inſuper civilibus domi, & factionis ſtudiis ſtimulabatur: ut potius dolendum, quam mirandum ſit, hos eum veluti marinos aeſtus tranſverſum egiſſe, rationeſque illius ad earum partium ſcopulos appuliſſe, quas demum & cauſa & exitus damnavit: in quibus ipſe fortunarum ſuarum omnium naufragium fecit. Verum Coſmo hinc vel praecipua materia firmandae dignitatis ſibi liberiſque ſumpta: ſiquidem firmiſſimum Imperii vinculum eſt ipſa parentium voluntas. Quod enim jus non poterat, ſpectatae clementiae laus obtinuit; ut, qui ante averſis mentibus potentiam ejus detrectabant, benignitate & ignoſcendi facilitate victi, etiam libentibus animis paterentur. Quot enim contra infeſta arma tulerant, qui, bello confecto, reditum in patriam a victore impetrarunt? (in quibus fuit ipſe Camillus: quamquam eo beneficio uſus non ſit.) Reditum dico? qui venia, vita, fortunis donati, honoribus etiam reſtituti ſunt. An non haec ipſa virtus ex acerbiſſimis inimicis fidiſſimos illi miniſtros dedit? Non eſt longe vagandum: exemplum in conſpectu atque in oculis habemus: neque enim plura referre neceſſe eſt, cum innumera ſint. Montacutus, is, qui civem noſtram Jo: Taurini filiam duxit uxorem, cui, quia glaber erat, cognomentum Anui fuit, vir egregie fortis & peramplis militiae muneribus functus, non ne hunc ipſum Petrum Strotium ſecutus adverſiſſimum ſe potentiae Coſmi praebuit, non naſcenti illi ac dubiae, ſed adultae jam & confirmatae? Non ne is, cum ſaepe antea, tum, Senenſi bello, avertere ab eo Aretium, ubi amicos propinquoſque habebat multos, ſummo ſtudio tentavit? Nonne, parum ſuccedentibus conſiliis, etiam vi, admotis militibus, irrumpere in urbem eſt conatus? At hunc ipſum Montacutum, non ſolum reſtitutum ſuis, ſed commiſſam fidei & cuſtodiae ejus Piſarum arcem, & in honore gratiaque apud Coſmum vidimus. Et quota quaeque eſt familiarum nobilium Florentiae, ex qua non aliquis in eadem noxa fuerit? ut, niſi ignoviſſet utriſque [1] Coſmus, vix habiturus fuiſſe videatur, quibus imperaret. Quam multi etiam ex populis imperio parentibus? Natura hoc fit civilium armorum, frater, partiumque diſſidentium, ut alii alias ſequantur;

Coſmo ex clementia firmatur regnum.

Montacutum in gratiam recipit Coſmus.

 tur;

1. Puto legendum *pleriſque* non *utriſque*. Sed hoc habet autographum.

tur; ut quemque aut ſtudium ſuum, aut aliena auctoritas aut ſors aut neceſſitas traxit. Offenſam, qualiſcunque contracta ſit, mutata temporum ratio omnem abſterſit. Nos modo id praeſtemus, frater, id Carolo tuo, id poſteris noſtris commendemus, ut fidem erga Principem ſancte colant; ſecundum Deum & Religionem, antiquius nihil habeant; pro ea vitam quoque & ſanguinem profundere, ſi res poſcat, non vereantur. At Coſmi hanc ignoſcendi facilitatem non gloriae ſolum plenam, ſed ſalubrem dominantibus eſſe, cum ipſa ratio docet, tum ſummorum virorum exempla confirmant.

Duo nobilia clementiae exempla.

Quorum duo, maxime inſignia, recenſere non videtur eſſe, cur nos pigeat; vetus alterum, alterum hujus ſeculi.

Auguſtus Caeſar.

Auguſto Caeſari, in quem Scriptores regnandi artes laudeſque omnes certatim conferunt, tamdiu cum inſidiantibus vitae ſuae anxia ancepſque luctatio fuit, quamdiu ipſe ſeverius in iis ulciſcendis verſatus eſt.

Odia ſupplicii intendi, non comprimi.

Neque enim ſuppliciis graſſando deterreas hominum odia, ſed acuas alaſque; nec unum, quantumvis ſontem, punias, quin multorum adverſus te irrites iram. Paena quippe haeret in uno, ignominia & dolor ad plures, etiam ad poſteros, permanat. Stulta fiducia metus eſt. Neminem acrius odimus, quam quem timemus. Quis tam temere credidit conjurationes indicantibus, aut ipſas conjurationes crudelius vindicavit, quam Nero?

Nero.

qui, cum nihil deprehendiſſet, ipſam ſuſpicionem ſuam, plerumque a mala conſcientia ortam, punivit: donec eo ipſo, quod paenarum atrocitate diſcutere moliebatur, oppreſſus eſt. Nimirum ſpernitur periculum, ubi praevalet ira; urenſque vindictae cupido ſtimulat animum; & alienam vitam in manu habet, qui contemnit ſuam. Auguſtus, Salvideno conſciiſque interemptis, non terruit Lepidum, quo minus eadem auderet; non hujus paena Caepionem, non hic Murenam, nec Murena Ignatium; non denique hi omnes Cinnam;

Cinna in Auguſti necem conjurat.

quem conſpiraſſe in necem ſuam, tam grave Auguſto, quam inopinatum, accidit. Ac initio quidem eo ferebatur, ut parricidae ac latronis morte ſalutem ſanciret ſuam; idque ut exequeretur, vocari in ſequentem diem amicorum conſilium juſſerat.

Anceps animi Auguſtus.

Interim magno ipſe conſiliorum aeſtu agitari ac diſtrahi: quoties paribus appetitus inſidiis eſſet, quam multos ipſe ab pari cauſa neci dediſſet, ſecum reputare: quando ſe quietam tutamque a fraude vitam victurum? quem finem aut periclitandi aut ulciſcendi futurum ſibi, ſi eo modo res agatur? aut ſuccumbendum inſidiis, aut abolendum omne nomen nobilitatis, & cum diſſimilibus ſui vivendum. Ergo juvenem ſummo

lo-

Digitized by Google

loco natum, Magni Pompeji nepotem, faede cruciatum, publici carnificis manu necari aſpiciet Populus Romanus? Pauci ſcelus cogitati facinoris credent: omnes ſua ſaevitia, ſua fraude, ſuo internecino in clariſſimi viri progeniem odio circumventum exiſtimabunt: unum denique omnes omnium voces increpabunt. Ne, qui credent, quidem, aequos fore ſibi: ſuis injuriis, ſuis contumeliis inſanire ac furere coactum ferent: neque enim in juſtos & bonos principes conjurari: ita verſurum omne in ſe invidiae ejus incendium, unde novae ſubinde ad ſui perniciem faces iratum accendantur. Adverſus haec, pati ne poterit vivere & in ſuis verſari oculis eum, qui tam impium in ſe machinari facinus eſſet auſus? Ad id ergo tot bellis ſe, tot praeliis terreſtribus navalibuſque, tot periculis, tot caſibus ſuperfuiſſe, ad id ſtabilitum Populi Rom. imperium, ad id fundatam ab ſe pacem, datamque terrarum orbi eſſe, ut in unius adoleſcentis gloriam caderet? Vt tutum ſe ab illius ſcelere ſua vigilantia praeſtaret, an tacitas hominum exiſtimationes ſpernendas ſibi? Neminem ſponte ac benignitate ſua conſervatum illum; omnes, aggredi & violare juvenem, animis, nobilitate, gratia Populi Rom. fidentem, veritum opinabuntur. Ita timidi, non clementis, famam ſe eſſe laturum; & improborum audaciam non beneficio vinci, ſed impunitate concìri. Ab his rurſus animum ad clementiae nomen referebat, invituſque adducebatur; ut necati tam clari juvenis invidiam ſubiret. Hac tam ancipiti cura diſtractum aeſtuantemque, nec ſomnum nec quietem capientem, tori ſocia Livia compellare auſa, oravit, ne ſe ignaram ſineret ejus, quicquid eſſet, quo tantopere angeretur. Cum ei Auguſtus conjurationis ordinem auctoremque aperuiſſet, & ſi, ut par fuit, vehementer eſt commota, animo tamen minime muliebri, hortari inſtitit virum, ut bonitatis & manſuetudinis gloriam amplecteretur: qua & tutior multo futurus, & fama in coelum aſcenſurus eſſet. „ Imitare, inquit, medicos, qui, cum aegrum, datis medicinis, minime levari intelligunt, commutant medendi rationem, & contraria prioribus remedia adhibent. Expertus inutilem in puniendo ulciſcendoque ſeveritatem, atque adeo intendi inde incitarique invidiam atque odium noſtri, & ex punitorum ſanguine novam ſemper veluti renaſci puniendi materiam, abjice damnoſum conſilium, atque contrariae inſiſte rationi. Experire, quantum clementi ac benigno animo remiſſum jus a ſummo & ad duram legum normam exacto differat jure. Quan-

Liviae conſilium viro allatum.

„ to

„ to illius ſcelus atrocius, quanto apertius, tanto tua ma-
„ jor atque illuſtrior gloria fuerit: nec ab illo erit ultra,
„ quod timeas, & obſtricto tibi tanto tuo beneficio, & edo-
„ cto, nihil tuam vigilantiam fugere. Data erratis venia
„ feroces quoque animos flectit ac mollit; acerbitate ſuppli-
„ ciorum vel imbelles & mites accenduntur. Ulciſci ac per-
„ ſequi injurias privatis fortaſſe non indecorum; principis
„ certe faſtigio humilius eſt: quem publicas punire contu-
„ melias convenit, ſuas ſpernere. „ His a Livia aliiſque
multis in eam ſententiam dictis, non ſedatus modo eſt Au-
guſti animus, ſed, quo ſponte ſua inclinabat, penitus im-
pulſus. Actis igitur uxori gratils, ubi illuxit, amicos, qui
ejus vocatu convenerant, dimiſit, atque acciri Cinnam juſ-
ſit, introductumque propius accedere, & allata ſella conſi-
dere cum juſſiſſet, remotis omnibus arbitris: „ Recipe, in-
„ quit, mihi, Cinna, te, quae dicam, patienter auditurum,
„ neque dicentem interpellaturum: reſpondendi enim viciſſim,
„ quantam voles, copiam faciam tibi. „ Quo annuente, rur-
ſus Auguſtus: „ Ego, Cinna, cum ex meorum hoſtium acie
„ hoſtis ipſe hoſtilique ortus domo, in poteſtatem meam ve-
„ niſſes, vitam conceſſi tibi, & cum vita patriam, bona
„ fortunaſque omnes reddidi: auxi etiam atque amplificavi
„ ſic, ut victi fortunae victores inviderent. Sacerdotium,
„ quod a me petiſti, tradidi tibi, negatum iis, quorum pa-
„ rentes pro mea victoria pugnarant. Pro tantorum bene-
„ ficiorum gratia tu occidendi mei conſilia iniviſti. „ Exi-
liente hic atque exclamante Cinna, &, veluti ad rem no-
vam nec cogitatam ſibi, obſtupeſcente: „ Jam nunc, in-
„ quit Auguſtus, a promiſſis tuis diſcedis, qui ſilentium pol-
„ licitus mihi, non praeſtas. Tu tu, inquam, in meum ca-
„ put conjurationem impiam conſciviſti; tu de mea caede
„ cum tuis agitaſti: nec interficere ſolum me, ſed ſacrifi-
„ cantem, tanquam ſceleris veſtri victimam, mactare, & ſa-
„ cratas aras meo ſanguine polluere cogitaſtis. „ Quo inde
loco, qua die, quibus ſociis, quo denique ordine modoque
aggredi ſe ſtatuiſſent; qui etiam ſermo ab eo cum conſciis,
& ubi habitus fuiſſet, prompſit. Perculſo his Cinna, &
conſcientiae manifeſto, attonitoque ſimili terram intuente,
perrexit Auguſtus: „ Quo id meo merito, Cinna? & quo,
„ quaeſo, tuum ſpectavit conſilium? An ut imperares? id-
„ que aſſequi te, niſi me ſublato, non poſſe crediditi? Sci-
„ licet nihil aliud tam vaſtae cupiditati obſtat. Tuam ipſius
„ domum tueri, & adverſus hominem libertinum, quo cum

Auguſti ad Cinnam oratio.

„ lis

Digitized by Google

„ lis erat tibi, obtinere nuper cauſam nequiviſti: & nihil „ aliud obſtare tibi, quam Caeſaris vitam, ad Caeſaris lo- „ cum occupandum, arbitraris? Cedam ego imperio, ſi „ ſolus ſpes tuas moror. At L. Paulum, Fabium Maximum, „ Coſſos, Servilios totque alios clarae nobilitatis viros, qui „ genere ſuo virtute inferiores non ſunt, te ſibi praeferri „ paſſuros eſſe cenſes? Falleris, ſi imperium ſcelere parari, „ aut aliter, quam nutu ac numine divino, dari exiſtimas. „ Executus eſt deinceps bene longam orationem, quam referre nobis operae non eſt. Qua perorata, adjecit: „ Vitam, „ Cinna, quam antea hoſti tibi dedi, proditori quoque ac „ parricidae reddo. Age nunc, praeteritis aeterna oblivio- „ ne deletis, amicitiae mecum fac veluti novum initium ca- „ pias: & experiamur, ab utro noſtrum ſanctiori fide fue- „ rit culta; a me, qui bis donavi vitam tibi, an a te, qui „ accepiſti. „ Atque ita incolumem dimiſit. Nec multo poſt, etiam conſulem, qui, ſecundum Caeſaris potentiam, ſummus erat in urbe magiſtratus, ultro fecit; queſtus, quod ipſi, ad eum honorem a ſe petendum, parum animi fuiſſet: & exinde in intimis amicorum ſemper habuit, atque ab eo haeres bonorum ſuorum teſtamento eſt ſcriptus. Et, quod caput eſt, tantam ejus clementiae & facti fama gratiam a Populo Rom. inivit Auguſtus, ut, poſt id tempus, nullam, quamdiu vixit, conjurationem ſit paſſus, nulliuſque amplius fidem ſuſpectam habuerit: omnes, non jam metu, ſed pudore violandi tam benignum principem, continente. Franciſcus Lotharingus, Guiſiae Dux, qui inter Galliae ulterioris principes, ſuperioribus annis, magnitudine animi & rei militaris gloria longe enituit, magniſque ſaepe exercitibus Gallorum praefuit; in funeſta illa Galliae defectione, quae ab Vgonoviorum [1] ducibus, per ſpeciem propagandae novae ac ſacrilegae religionis, novae opes atque adeo regnum ipſum petebatur, ſummum belli jus imperiumque erat adeptus. Nam, ſuſpecta ac labante prope omnium fide, unus pro incolumitate pueri regis impigre pariter atque incorrupte ſtetit; unuſque maxime conatibus impiis Vgonoviorum ſe objecit,

Auguſtus ignoſcendo ſe tutum praeſtitit.

Franciſcus Dux Guiſiae.

1 *Vgonovios* perpetuo Auctor appellat, quos reliqui *Hugonotos*, neſcio quod etymon ſequutus. Sed ne Hugonotorum quidem appellandorum ſatis certa ratio traditur. De qua re Spondanus in Annalibus ad an. 1560. num. 10. „ Obſervant autores, hoc primum „ tempore Calvinianos in Gallia caepiſſe dici Hugonotos: nec tamen „ de vocis origine, quae multiplex „ affertur, adeo conſentiunt. Conveniunt plerique, deductam a porta „ urbis Turonis, quae regis Hugonis „ appellatur; ad quam Calviniani ſua con-

cit, audaciamque repreſſit, ſic, ut Vgonovii, eo amoto, & regem & regnum in manu ſua fore exiſtimarent. Et erant in illa ſecta multi regii etiam ſanguinis Principes, quorum auctoritatem maxima jam Galliae pars, ea pravitate corrupta, ſequebatur. Horum inſtinctu undique Guiſio fraudes ſtruebantur; quando ad apertam vim inferendam nec virtute nec armis pares ei erant: a quo, quoties congreſſi acie ſunt, victi profligatique abierant. Et tum ille Rhotomagum, validam urbem, interceptam ab iis, magna vi obſidebat. Summiſerant e ſua factione Andegavenſem quendam, non poſtremae dignitatis & nobilitatis hominem; qui, fidei & benevolentiae ſimulatione, locum inſidiis captaret: cui a magiſtris impietatis perſuaſum fuerat, gratiſſimam Deo hoſtiam immolaturum, ac longe maximum novae; ac, ut ipſi per ſcelus jactabant, coeleſti diſciplinae beneficium allaturum, ſi Guiſium quocunque modo oppreſſiſſet. Atque ille ita imbiberat hanc animo opinionem, ut etiam non inquinaturum tam faeda proditione ac latrocinio genus nomenque ſuum exiſtimaret. Data igitur opera eſt, ut is, amicorum Guiſii commendatione, ſe in aliquod familiaritatis jus apud eum inſinuaret. Et ille quidem aditum nactus, qui facilis ad Guiſium, propter humanitatem ejus liberalemque naturam, erat, non frequens ſolum, ſed pene aſſiduus in ejus domo eſſe, deducere, aſſectari, ſummum obſervantiae ac navandae operae ſtudium praeferre. Interim ſpeculari diligenter omnia, &, qui locus, quod tempus patrando facinori aptiſſimum, & ſecum ipſe animo volvere, & clam cum conſciis conferre.

Vgonovii percuſſorem Guiſio ſummittunt.

„ conventicula celebrare conſueverant. „ Quidam expreſſius; quod cum ſingulae Galliae urbes peculiaria nomina habeant, quibus Mormones, „ Lemures, Manducos & caetera hujuſmodi monſtra inania anilibus „ fabulis ad incutiendum infantibus „ ac ſimplicibus faeminis terrorem „ vulgo indigitant, Turonis Hugo „ rex celebretur, qui noctu pomoeria „ civitatis obequitare, & obvios homines pulſare ac rapere dicitur: ab „ eoque Hugonoti appellati fuerint, „ qui ad ea loca, ad conciones audiendas, ac preces faciendas itidem „ noctu agminatim conveniebant. At „ convenientiſſime id quidem, ſi mores eorum, ſtudia, conatus, ſeditioſa turbulentaque conſilia ſpectes; „ ſi faevitias & crudelitates in Deum, „ Eccleſiam, Regem, Patriam, divinas & humanas leges, omnes bonos, quibus ingentem ubique & „ terrorem, & horrorem ſtrepitumque Acherontis primum, deinde „ perniciem & ſubverſionem attulerunt . . . Hugonotorum non adeo „ ineptam olim retulimus rationem „ ſumptam a voce faederis Helvetici, „ qua ſe invicem *Eydgenoſſen* vocitant, male a Gallis pronunciatam. „ Seu denique, ut alibi eam interpretatam reperimus, ad rem item „ convenientiſſime, quaſi *Hens-guenaus*: quod apud eodem Helvetios „ ſignificat gentes & homines ſeditioſos. „

re. Dum ille haec deliberat, occaſionemque aucupatur, ab urſo conſciorum indicium ad reginam, regis matrem, defertur; atque ab illa Guiſio omnia aperiuntur. Cujus tanta fuit animi cum magnitudo tum bonitas, ut nihil de illo in vincula rapiendo, torquendo occidendoque cogitarit: ſed, re ſilentio tecta, biduo poſt, cum ad viſenda opera progreſſus, ad fanum Catharinae, unde Rhoto magi maenia tormentis quatiebantur, ſpatiaretur, & cum eo eſſent Jacobus Amiotus Epiſcopus, regis, ut Galli vocant, Eleemoſynarius, & alius item Epiſcopus, conſpectum forte Andegavenſem Guiſius vocari ad ſe juſſit. Venit ille quidem extemplo: ſed, cum in conſpectu fuit Ducis, & ſe gravi ac ſevero vultu accipi ab eo animadvertit, ictus conſcientia ita expalluit, ut facile, quae de proditione ejus delata erant, vera eſſe appareret. Cui Guiſius. „ Cauſam, inquit, cur „ accerſitus a me ſis, divinaſſe te, ſatis ipſa vultus tui per- „ turbatio confuſioque demonſtrat. Cave igitur, ne, quae „ cognita mihi explorataque ſunt, inficiando, delicti tui cul- „ pam graviorem facias. „ Et prior ipſe, quibus auctoribus, quorum hortatu impulſuque rem ſuſcepiſſet; a quibus immiſſus; qui ſocii facinoriſque adjutores dati illi; quae & quo tempore quoque loco cum iis de ſua nece conſultaſſet, diſſeruit, nominibus etiam ſingulorum editis. „ Atque haec, „ inquit, promenda fatendaque ſunt tibi, & tota ordine „ exponenda conjuratio. „ Ille vero, ubi patere omnia, ſeque proditum eſſe intelligit, nec inficiandi ſibi nec defendendi locum relictum, fractus atque amens metu, nihil aliud, quam ſe ad Guiſii pedes abjecit, & veniam miſericordiamque ejus ſuppliciter imploravit. Guiſius jacere non paſſus, benigne allevavit, & timere a ſe quicquam vetuit: effarique ſacratis illis viris coram juſſit, cum nuper admodum in amicitiam notitiamque ſuam veniſſet, an re, an verbo ullo laeſus unquam ab ſe eſſet, aut omnino, quid cauſae, cur ſibi necem machinaretur, habuiſſet. Andegavenſis non ſolum non laeſum ſe ab illo, ſed humaniter habitum, trepidus tremenſque reſpondit; & nullo privato odio ea ſuſcepiſſe: ſed provectum nimio ſtudio ejus ſectae, quam ſequebatur, eſſe; cujus Antiſtites inculcaverant ſibi, nihil quicquam eſſe, quo de Deo, de religione, de patria, de rep. magnificentius mereri poſſet, quam ſi eum partium hoſtem ſuſtuliſſet, qui unus, ne regnum Galliae univerſum nova Sacrorum jura acciperet, obſiſteret. „ Vide, inquit Guiſius, „ quam veſtrae doctrinae immanitas a noſtrae pietatis ratio-

Regina inſidias Guiſio indicat.

Guiſius ad inſidiatorem.

„ ne differat. Illa tibi, me inauditum, innoxium, amicum „ ut proderes occidereſque, ſuaſit: mea me tibi, perfidiae „ ac ſceleris manifeſto faſſoque, ignoſcere jubet; &, cum „ ipſe vitam meam nullo meo merito petieris, ego te, cui „ jure ſuccenſere poſſum, de quo juſtum capere ſupplicium „ licet, donatum vita dimittam. Abi a catholicis hiſce ca„ ſtris; & poſthac, quorum conſiliis credas, cautius ſtatue. „ Nullum, ne apud veteres quidem, memini me legiſſe clementiae ſpecimen praeclarius. Verum nos, frater, ad humiles res noſtras, a quibus nos ſummorum virorum commemoratio abduxit, revertamur.

Guiſii clementia & magnitudo animi.

Burgenſes praeſidium ejiciunt.

Burgenſes, ubi, irrito incaepto, abiiſſe exules, & plenam urbem externis militibus, ſeque veluti in cuſtodiam datos videre; cum alios conſcientia, alios conſciorum periculum ſollicitaret, omnes metus, ne qua quaeſtio inſtitueretur, inceſſiſſet, (cujus ſuſpicionem Gherardi ſeveritas dignitaſque faciebat) animos ad memorabile auſum terrendi ultro, quos timebant, applicuere. Primores civium cum Gherardo & ducibus in foro agunt, ut urbem externo milite exonerarent. Non grave ſolum ſibi cives, ſed etiam turpe ducere, ſi alienis viribus ad urbem ſuam tuendam cuſtodiendamque viderentur indigere. Quorſum dexteras ſibi, quorſum data arma, ſi defendiſſe patriam alienae opi, non ſuae virtuti, acceptum eſſet referendum? Reſpondente Gherardo, deliberaturum ſe, quid magis tutandae civitati expediret, ſucclamavit unus: „ Exteri foras. „ Quae vox accepta ab aliis, clamore omnium totam momento urbem pervaſit: ſimul ad arma undique diſcurſum. Denunciatum inde militibus, ut excederent urbe. Loca opportuna capta; & vis haud dubie oſtentata recuſantibus, adeo ferociter, ut Gherardi, Othonis aliorumque voces, ut tumultu abſiſterent iraſque ponerent, orantium, ſuperbe rejicerent. Milites quoque, captis armis, ad ſigna coiverant; averſis a cuſtodia urbis ad ſui tuitionem animis. Sed duces, perſpecta populi pertinacia impetuque, cum prope jam eſſet, ut caedis initium fieret, petiere, ut ſaltem abire ſine injuria milites cum armis & rebus ſuis paterentur. Atque ita praeſidio deceſſum eſt: teſtante palam Gherardo, contumaciam quidem, rebellioni proximam, diſplicere ſibi; ſed ferociores homines & audaciores in armis ſe nunquam vidiſſe. Ac tum quidem non ſolum ſeditio conquievit, ſed, inclamato paſſim Coſmi ac Mediceorum nomine, fauſta illi omnia ſunt precati: ut intelligeretur, non imperium ejus aſpernari civi-

vitatem, (cum nihil civitates omnes mallent, quam rem Florentinam ademptam civibus, a quibus ſuperbe atque avare imperitatum ſibi meminiſſent, unius poteſtati ſubjici, & Mediceae familiae reddi, quae populos ſemper manſuete & clementer habuiſſet) ſed militare praeſidium a militaribus hominibus repudiari, & privato in NN odio omnes ſollicitari. Gherardus & Otho ſine militibus Burgi reſtitere, permittentibus civibus; quod Othoni cum multis amicitia notitiaque intercedebat: qui, ne omni prorſus militari auxilio, cujus aliquo pignore fidem obſtrictam haberet, oppidum deſtitueretur, ſcribere ex ipſo populo milites eſt conatus. Appoſita menſa, prolataque pecunia, circummiſit, ut mos, cum tympanis, qui volentes ad accipienda ſtipendia invitarent. Mirum, quod narrant, neminem ex omni populo, qui acciperet, neminem, qui Othonem ejus rei cauſa adiret, inventum; cum conſtaret, permagnum Burgi numerum eſſe eorum, qui ſtipendia facere, iiſque ſuſtentare vitam conſueſſent. Ea res moleſtum habuit Othonem, verentem, ne quid majoris fraudis in tanto conſenſu ſubeſſet. Sed docuit exitus, & portas Strotio fuiſſe aperturos , & praeſidium refutaſſe eos, non defectione a Coſmo Mediceiſque, ſed odio adverſus NN, quos Florentiae audiri foverique indigne ferebant. Adeo caute Principes uni tribuere, quod ab univerſis expetitur, debent; & etiam atque etiam videre, ne, quod gratiae omnibus, ex cujuſque merito, diſpertiendum ſit, id totum una trahat ac praeripiat domus. Saepe enim fit, ut, quantum illa devincitur beneficio, tantum caeterae aemulatione atque invidia alienentur. Nam poſtera die, cum Florentia rediiſſet Sandrinus N. elatus, ut videri volebat, favore Principis, ad quem indicium detulerat eorum, qui introducturi in oppidum Strotium exuleſque dicebantur, quique ejiciendi praeſidii auctores fuerant: & deſcendens equo, ex limine domus ſuae minitabundus, ut exaudiretur, vel invitos accepturos jugum, qui detrectare conati eſſent, jactaſſet; quo non tam Gratianos, quam populum ipſum viſus eſt perſtrinxiſſe: eaque vox perlata ſtatim ad Gratianorum amicos aliquot, qui forte non longe in-

Burgenſes ſtipendia renuunt.

Quid Principi cavendum.

Sandrinus occiditur.

N 2 de

r In autographo *aperituros* legitur; & quoties in hoc opere id participium occurrit, haud alia inflexione occurrit. Librarii peccatum, ab auctore minime animadverſum, exiſtimans, eo modo correxi, quo ſemper apud Latinos veteres me legere memini. Utinam Jacobum Facciolatum meum liceret mihi nunc per intervalla regionum convenire, eumque tamquam quoddam univerſae Latinitatis oraculum hac ſuper re conſulere! Nae ille me, in ea non nihil, ob Gratiani auctoritatem, incertum, reſponſo ſententiaque ſua certum dimitteret.

de aberant, eſſet: extemplo indignatione perciti eo feruntur, & arreptum Sandrinum, domuſque ſuae aditu in viam protractum; exprobrantes infame munus rimandi obſervandique ſingulorum dicta factaque, & ad magiſtratus clam deferendi, cum duobus aliis, qui opitulari illi conati ſunt, obtruncarunt. N. Rigius, Nicolai filius, qui & ipſe ad opem Sandrino ferendam accurrerat, gravi accepto vulnere, fuga eſt elapſus. Hac patrata caede, cum Gherardus & Otho ne reprehendere quidem factum auſi eſſent, ne malum remedio irritarent, nemo tum quidem ſe commovit. Sed Gratiani, quique Gratianos odio adverſus NN. anteibant, ipſa impunitate audaciores ad omnia facti, noctu inter ſe colloquuntur; &, memorata Mevaniae indigna caede, maliſque adverſariorum artibus increpitis, ſtatuunt utendum tempore, quod fortuna obtuliſſet, dum ſilerent leges, dum magiſtratus auctoritas omnis concidiſſet, dum populus promptus & ſponte ſua infenſus communibus inimicis, & capiendae ex iis vindictae avidus eſſet; neque expectandum, dum revaleſceret jus imperii, cunctaque ſub leges redirent, ipſiſque inde indiciis ſubjicerentur, quibus potentiores adverſarii ſemper fuiſſent: ſi concedendum in exilium relinquendaque patria eſſet, operae pretium extaret. Ab hoc ſermone digreſſi, duodecim factionis ejusdem exules, homines, & ipſo exilio & exilii cauſis, ad quodvis facinus efferatos, accerſunt; atque eadem nocte (erant enim in pago proximo, cui a Fano Juſtini eſt nomen) in urbem introducunt. Mane poſtero, & ſi ob heſternam Sandrini caedem licentiamque & audaciam adverſariorum, omnia ſuſpecta NN. eſſent; tamen, cum nullus tumultus, nullus cujuſquam motus, & plenum civibus forum cerneretur, ipſi quoque ad res quiſque ſuas exierant. Tum repente exules armati domo erumpunt, & veluti emiſſae caveis rabidae ferae, in NN. inque eorum amicos invadunt, &, quotcunque ſors obtulit, immaniter trucidant. Adjunxit ſe ſtatim ſociam furoris plebs, ipſis infeſtior ardentiorque exulibus. Omnia fuga, omnia terrore complentur. Qua proripientes ſe cerneres; qua aliorum fidem implorantes; qua vulnera cum probris atque contumeliis inferentes. In ſepulcris quidam, in cloacis aliiſque turpibus immundiſque locis, ſe abdiderant. Ex omnibus latebris protracti necatique ſunt, numero decem & ſeptem. Quorum ut augerent ludibrium, traxere pedibus cadavera in forum, per magnumque ſtravere ſpatium. Non contenti ſcelere, ſceleris etiam ſpectaculo frui laetabantur. Cum circa

Conſilium accerſendi exules.

Exulum furor.

Faeda Burgi caedes.

ca

ca jacentes plebs ludibunda populuſque omnis conſtiparetur, non ſolum faeda illa ſpecie diraque tot honeſtorum civium carnificina nihil commoti, (tanta rabies obcaecatos odio invaſerat animos, tantum civilibus contentionibus agitatae mentes concipiunt nefas) ſed incuſantes modo ſingulos, modo univerſos, & meritas hunc arrogantiae, illum calumniae, alium aliarum fraudum habere paenas objicerent; unus exulum, homo trux ac ferus, cui, ut credibile eſt, a moribus inditum Cagnacio nomen erat: „ Ecquid intelligitis, inquit, „ cives, nihil actum nobis horum caede eſſe? potiuſque ani- „ mis noſtris juſtae ultionis voluptatem indultam, & Meva- „ niae manibus parentatum eſſe, quam affectae, atque hoc „ maleficae & peſtilentis familiae morbo laboranti patriae „ medicinam ullam ſatis efficacem allatam? Nunquam in „ tranquillo ſita civitas noſtra erit, nunquam delatores no- „ bis, nunquam calumniatores inſidiatoreſque deerunt, do- „ nec ex inteſtabili genere quiſquam ſuperſtes fuerit. Hacte- „ nus quidem quid aliud, quam ramos aliquot, amputavi- „ mus, qui novo germine brevi renaſcentur? Truncus ar- „ borque ipſa excindenda eſt nobis radicituſque eruenda ita, „ ut ne fibrae quidem remaneant, ſi ſanatam aliquando ur- „ bem quietamque volumus. En illi nunc metu in duas aut „ tres coivere domos, ut, quod armis nunquam auſi ſunt, „ parietibus ſe objectiſque foribus, & obditis peſſulis, de- „ fendant. His expugnatis, (quod audentibus viris adver- „ ſus faeminis timidiores & tantum dolis & lingua conten- „ dere ſuetos, facile erit) quid prohibebit, quominus cer- „ tam ſtabilemque in civitate pacem conſtituamus? Ite ergo „ mecum, qui de inimica ſtirpe capere vindictam, & ſatia- „ ri tandem inviſo ſanguine vultis. Jam ego faxo, ut in- „ iisdem domibus, in quas pleni timoris perfugerunt, fer- „ ro flammiſque abſumptos, atque ipſas ſuper aequatas ſo- „ lo domos cernatis. „ Nec difficilis nec vana apud ſponte ſua furentes exhortatio fuit. Vadunt truces impetu, diviſis inter ſe muneribus; ut uno omnes tempore oppugnarentur. Nec NN. initio ſegniter ſe tutabantur. E feneſtris ſuperioribuſque locis, telis, lapidibus, ferventi etiam aqua, ſubeuntes arcebant. Sed populus certamine ipſo incenſus, ac magis atque magis irritatus, paleis, faſcibus, ſarmentiſque convectis, ignem admoverant. Jamque non fores ſolum ardebant, ſed ad ipſas quoque aedes pervenerat flamma. Simul ex proximis domibus in tecta evaſerant; &, detractis tegulis, ab illa quoque parte armati irrumpebant: at-

Cagnacii oratio amentiae plena.

Impetus inſanientis plebis.

atque in arctum adducta res videbatur. Interea Gherardus & Otho & Florentinus magiſtratus, qui initio tumultus, cum intraſſe urbem exules accepiſſent, domi ſe continuerant, incerti, quo motus ille ſpectaret, & ipſimet urbi magnopere timuerant; ubi privatam vim, privatum diſſidium, &, nihil e re publica peti, intellexere, ad ſedandum tumultum prodierunt. Verum neque auctoritate neque precibus apud amentes ira, atque ipſo pugnae ardore inflammatos, quicquam proficiebant. At illi, qui in ſupremo diſcrimine verſabantur, inſtantibus hinc ferro atque minis inimicis, illhinc graſſante flamma, flebilibus vocibus Othoni & Gherardo ſuam ſuorumque ſalutem commendabant. Poſtremo pollicebantur, ſi ſalvi emiſſi eſſent, Burgo ſe abituros cum liberis & conjugibus ſuis, translatiſque rebus alio habitatum demigraturos, relicturoſque patriam, in qua tanto ſe odio civibus eſſe intelligerent: miſerabiliterque ipſos quoque orabant inimicos, ne in ſupplices & ipſa iis urbe cedentes ad ultimum ſaevirent. Hanc conditionem ut populus acciperet, ſummo ſtudio Gherardus & Otho contenderunt: &, adhibitis Gratianorum quoque ipſorum precibus, tandem impetrarunt. Gratiani in toto illo motu, ſumptis armis, circa forum domoſque ſuas, veluti ſpectatores, conſtiterant: nec ipſi per ſe quenquam violarunt; & quibusdam, dato effugio, ſaluti fuerunt: probaſſeque magis, quae fiebant, quam adjuviſſe videbantur. Joannem Taurinum, qui jam tum militaribus honorum titulis eminere caeperat, adeo infeſte in re verſatum ferunt, ut non incitaſſe ſolum plebem, ſed quosdam etiam ſua manu confodiſſe memorent. Confugerant ex NN. aliqui in domum Marci Franciſcii, qui Eliſſam, propinqua illis cognatione junctam, in matrimonio habebat, ſpe aut latendi in ea, aut, ſi proditis repellenda vis eſſet, tutius propugnandi; quod domus ipſa altior munitiorque caeteris eſt viſa. Hanc quoque oppugnantes incenderant; ignisque jam ad tecta pervaſerat. Receperat ſe metu in partem ſuperiorem domus Eliſſa: unde interclusae amplius ad fugam receptus non patebat; quod cuncta corripuerat flamma. Vociferabatur illa, vapore jam undique circumventa, fidemque Dei atque hominum implorabat. Et movit tam inſtans periculum matronae integrae aetatis & formae ſpectantium animos. Quod te ipſum narrare ſolitum memini, frater; qui tum puer, vix dum ſexennis, Julium parentem noſtrum ſecutus, ei ſpectaculo interfuiſti. Parens, ad eam eripiendam, praelongam e proximo Franciſci fano ſcalam afferri juſſit; qua admota, hor-

Gratiani ſpectatores.

Eliſſa.

hortatur, ut ſe per eam demitteret. Cunctabatur illa; nec tam atrociter furentibus committere ſe, videbatur audere. Credidit demum Julio patri, benigne invitanti, & ponere omnem metum jubenti, quando non cum faeminis, ſed cum viris, illud eſſet ſuſceptum certamen: recaeptamque incolumem praeſtitit, viroque reddidit. Et re, ut oſtendimus, compoſita, magnae curae habuit, ut reſtingueretur ignis, ne totam vaſtaret domum, ſcienter & honorifice a Petro Franciſcio, cujus ſupra [1] meminimus pernobili aetatis ſuae Architecto, aedificatam. Verſatum quidem clementius in tota illa re Julium patrem de multis accepi, praecipuumque auctorem populo fuiſſe accipiendae conditionis delatae a NN. de diſceſſu eorum. Sed, praeter caetera, ſtudioſe Eliſſam domumque ejus ſervavit. An aliquid praeſagivit patrius animus, frater? an tuam aliquando eam domum, tuamque Eliſſam ſocrum futuram praeſenſit? Triginta enim poſt annos, Hiolantem [2], unicam filiam, cum domo fortuniſque ſuis, tibi in matrimonium tradidit: tuque domum, qua [3] diruta incendio erat, reſtituiſti. Sed ut ad NN. revertar: ut, placata non nihil multitudine, aut certe a furore atque impetu revocata, e praeſenti diſcrimine exempti ſunt; caeperat ſpes, Othonem flecti etiam ad ineundam cum iis pacem poſſe. Sed, re tentata, tantum non in priſtinam rabiem atque vim retruſit: adeo ejus mentionem averſati ſunt omnes. Juſſi igitur diſcedere NN. nec ulla conceſſa imperii dilatio.

Mentione pacis recrudeſcit ſeditio.

At, quibus, dum majus circumſtabat periculum, pro maximo munere dimitti fuerat, igne teliſque ſummotis, ipſum quoque patria, domo fortuniſque abigi, durum jam miſerumque videbatur: donec, clamoribus plebis, & maxime Cagnacii truci ac minaci voce, abire, excedere, feſtinare ac liberare oculos, jubentis, territi ſunt. Tum praebuere ſpectaculum non quidem, quale illud, cum ignis, ferrum, caedes & mors intentabatur, tetrum atque horrificum, ſed tamen haud minus triſte: dum huc atque illhuc faeminae, pueri virique diſcurrunt ad tollendas colligendaſque res quiſque ſuas; hinc metu, hinc dolore muliebribuſque lamentis, hinc ipſa feſtinatione praepediti confuſique; nec quid agant, nec quid ſecum ferant, nec quid relinquant, ſatis ſciunt;

Coguntur abire.

pa-

1 Vide lib. 1. pag. 41. ubi de Pictoribus Architectiſque Burgenſibus.

2 Haec eſt autographi lectio. Quid ſi *Violantem* legamus?

3 Nihil de menda verendum. *qua*, ſubaudi *parte*. neque enim, ut proxime demonſtratum eſt, tota Franciſcii domus, ſed ejus pars aliqua conflagrarat.

pariter animo atque conſilio deſtituuntur: dum inde parvos liberos infanteſque; dum aut praegnantes conjuges aut affectas ſenio matres componunt; dum ſarcinas colligunt, dum jumenta onerant; & mulierum aliae conſulunt e feneſtris viros, aliae clamant e via, aliae in domum recurrunt, aliae exeunt. Tandem mixtum viris faeminis equiſque & jumentis, quibus maxime imbellem aetatem impoſuerant, per ora vulgi miſerabile inceſſit agmen; adeo nulla miſeratione tam indignae ac tam deformis rei, ut etiam ſibilis, contumeliis & malis ominibus abeuntes inceſſerent. Deduxere extra fines ducenti ferme armati, qui inde in urbem haud ſecus exultantes gaudio rediere, haud ſecus excepti ab aliis ſunt, quam ſi inſigni aliqua potiti de hoſtibus victoria fuiſſent. Factum non inſaniae ſolum & vecordiae plenum, ſed novi pene exempli; & eo quoque mirum, quod regreſſis, qui deduxerant NN. ubi rem feſtis epulis aliiſque, quibus vulgus ſignificare laetitiam ſuam ſolet, celebraſſent; veluti expletis omnibus, quorum cauſa inſanierant, & tantam ac tam ſaevam ſeditionem excitarant: & exules abire juſſi, & ſponte ab omnibus depoſita arma, & magiſtratui ſuum jus, & rebus quies reddita eſt. Sed Coſmus ut civitatem, quae pene alieni juris eſſe jam videbatur, in poteſtate haberet, praeſidium mille quingentorum Hiſpanorum in oppidum introduxit: & mox ex auctoritate ejus reducti domum NN. Sancita praeteritorum oblivio, & pax cum inter eos & Gratianos, tum inter caeteros compoſita: &, quo firmior poſteris quoque eſſet, monumentum ejus lapide inciderunt; ſi etiam animis inciſum inſculptumque eſſet, & major concordiae, quam injuriarum aut acceptarum aut illatarum memoria haeſiſſet. Quamquam illi quidem, qui jungendae interfuere paci, quamdiu vixere, ab illa violanda, ſeu metu Principis ſeu fide, abſtinuerunt. Quae iis ſucceſſit juventus, ab ea voluntate conſtantiaque ſtatim deſcivit; ſenioribus aſſidue refricantibus memorando non dum ſatis obductas animis ſuperiorum vulnerum cicatrices. Equidem memini, me ſaepe audiſſe puerum, primam aetatem ineuntem, credo item te, frater, cum a majoribus natu juvenes incitari dicerentur. Nam Bernardinus N. quem vulgus Borchiam vocitabat, ſenex exactae aetatis, ſed in quo acre & callidum vigebat ingenium, & divitiis & auctoritate apud ſuos praeſtabat, crebros habere domi juniorum caetus ferebatur; atque eos non ſtimulare ſolum atque incendere ad repoſcendas, cum poſſent, ab atrocibus inimicis ultionis paenas, ſed vafris inſtruere conſiliis, quae

Exules, ejectis adverſariis, urbe excedunt.

Juvenes improbe a ſenioribus incitantur.

vi

vi atque armis tutiora & efficaciora fore praedicabat, ſi iis uti ſciviſſent. Quem etiam inſtituiſſe quoddam tributi genus, quod ab omnibus pro cujuſque facultatibus conferretur, ad ſumptus communium inimicitiarum ſuſtinendos, ajebant. At contra Leo Gratianus hunc ipſum Borchiam ſuos crebris orationibus accendentem imbuentemque pravis conſiliis juventutem, increpabat; &, perinde eſſe violare initam ſemel ex auctoritate Principis pacem, & ad renovandas inimicitias adhortari, arguebat. At ipſe haud minus acriter ſuos ſtimulabat, & memores eſſe jubebat aeterni atque internecini illius familiae in noſtrum ſanguinem odii, & cavere ab eorum inſidiis admonebat; eos alte conditam premere in animis iram, & cupiditatem acceptas ignominias cladeſque ulciſcendi, ferens, nec ullum unquam nocendi locum praetermiſſuros. Quin illud etiam atque etiam praedicebat, ſperni poſſe, cum palam inimicos agerent; tum pertimeſcendos, cum amicitiam ſimularent, familiaritatemque appeterent: quippe ad vim, ad pugnas, ad pericula haudquaquam tantum audaciae eſſe iis, quantum ad dolos fraudeſque: quarum ajebat miros artifices eſſe, tradique has artes inter eos per manus filiis a parentibus, atque cum ipſo pene lacte exugi: non officiis ullis, non affinitatibus vinci mitigarique. Haec Leo ab exulcerato animo maxime filiorum adoleſcentium auribus inſonabat; nec ſentiebat, ipſum ſe admittere, quod in Borchia tam invidioſe increparet damnaretque. Peſtifera vero res inficere venenatis ſermonibus teneros adoleſcentium animos: quos inde niſi aut occupatio avertat aut ratio ac diſciplina corrigat, quid, niſi peſtiferos fructus, gignere neceſſe eſt? Quam praeſtitiſſet, filios ab horum recordatione malorum abducere, & iis inſtituere morum atque doctrinae artibus, quibus ipſe ſane perquam inſtructus eſſe videbatur! Fuit enim in Leone ſumma gravitas, ſumma ſeveritas, magnum atque omnibus ingenuis ſtudiis eruditum ingenium; ut inter praeſtantiſſimos aetatis ejus Juriſconſultos numeraretur. In hoc certe genere laudis, Burgi primae ad eum, omnium conceſſu, deferebantur. Et ipſe, quod rarum inter iſtos, venalem ſcientiam nunquam habuit, nec quaeſtum ex ea, ſed gratiam petiiſſe eſt viſus. Quippe tenuioribus ita patrocinabatur, ut aut defenderet ſine pretio ullo ſuſceptas cauſas, aut lites inter illos auctoritate dirimeret componeretque. Amicis atque adeo omnibus ita patuit ſemper, ut nemo operam, nemo conſilium ejus deſideraret. Qua re fiebat, ut & a plebe per-

Leo, quod in aliis improbabat, ipſe admittebat.

Leonis laus.

perſtudioſe coleretur, & multos civium officiis devinctos habe-
Amici Leonis a Sorice cognominati. beret, eſſetque magno apud omnes in honore atque dignatione. Quin ex ipſis quoque NN. eos, qui a Sorice cognominantur, qui alios gentiles ſuos, cum copiis tum quodammodo etiam vitae dignitate anteire videbantur, benevolentia amicitiaque obſtrictos habebat ſic, ut, non ſolum cum aliis ſuae gentis conſilia non ſociare, ſed etiam ab Leone ſtare, ejuſque tueri partes, crederentur. Ego certe memini, me puerum admodum interfuiſſe, cum non longe a noſtris aedibus Annibal quidam N. quatuorque cum eo alii item e NN. Julium a Sorice in via publica armis aggreſſi ſunt, &, vulnere in faciem inflicto, ita infeſtis gladiis circumſteterant, ut hominem haud dubie occiſuri viderentur, quamvis ille ſtricto enſe ſtrenue ſe unus adverſus plures tutaretur, ni magna voce Gratianorum nomen inclamaſſet: ad quam vocem erumpentes domo noſtri, non ſolum periculo ac prope praeſenti jam peſti exemerunt, ſed etiam adverſarios in fugam averterunt. Julium Leo, qui cum aliis accurrerat, in domum ſuam introductum conſuto atque obligato vulnere, datis, qui tuto deducerent, domum remiſit. Poſtera die, fratres & propinqui ejus frequentes ad Leonem venerunt; gratiiſque actis, vitam Julii ſe Gratianorum ſtudio, humanitati, virtuti debere palam profeſſi, ſuam viciſſim operam ſtudiumque Leoni ac noſtris liberaliter obtulerunt. Caeterum ad Leonem non ex vicinis ſolum locis quotidie multi, conſulendi cauſa, conveniebant, ſed ipſe etiam Coſmus Princeps interdum opera & conſilio ejus eſt uſus. Vir certe fuit non indignus, cujus cum honore memoria uſurpetur, ſi ſuperbiam ac ſaepe efferentem ſe plus aequo animum demas. Quo non ſolum non lenivit accenſa in ſe inimicorum odia, ſed magnopere irritavit. Et illi quidem machinas omnes ad eum labefactandum adhibuere, omnibus conſiliis, omni contentione animi eo incubuere, ut illum everterent. Nam & benevolentiam civium fidemque, & ſtudia plebis adverſus illum, Florentiae criminari ferebantur: & Burgi varie patientiam tentarunt, multa arte vehemens ingenium ejus laceſſentes. Sed Leo ſeu charitate liberorum ſeu amore conjugis, quae & forma erat eximia, & pari in virum fide, ne fortunas ſuas (& pro modo civitatis ſatis copioſus habebatur) praecipites daret, naturam, quamquam acrem & elatam, cohibuit ſemper, arteſque inimicorum prudentia vigilantiaque eluſit: & ſatis habuit conjecta in ſe tela retorquere in ipſos, & metu ac minis continere,

ne

Digitized by Google

ne quid palam auderent. Quin huic rationi ejus, & conſilii viae debetur, quod circa annum MDXLVIII. in antiqua mala civitas relapſa non ſit. Erat Leonis & familiae in primis ſtudioſus Francia Goracius, vir ſpectatae in re bellica virtutis, quem, ob multa audaciae & fortitudinis facinora, duces, ſub quibus militaverat, ex gregario milite, ad ordines promoverant, trecentiſque militibus praefecerant. Huic cum Lactantio N. non ſolum ab ſtudio factionis, ſed privatim quoque, magna contentio erat, uter eorum militiae laude praeſtaret: quae aemulatio ad capitale odium proceſſerat. Et Lactantii dignitas eminebat inter ſuos, nec ulla militari laude Francia inferior habebatur: quippe & ab pari virtute ad parem militiae ordinem pervenerat, & praeterea recenti fruebatur gloria, quod ex ſingularis pugnae certamine, quam cum Melchiore quodam a Liniaco, Venetiae oppido, feroci ac ſtrenuo milite, pugnaverat, victor diſceſſerat. Hi, cum forte domum e caſtris reverſi, Burgi eſſent, & obviam facti, nulla dicta aut reddita ſalute, minacibus ſe ſe oculis reſpexiſſent; ne gladiis quoque, quibus ſuccincti erant, illico depugnarent, intercurſu multorum prohibiti ſunt. Sed ea res ita utrinque animos iraſque commovit, ut & Lactantius, ne qua nocturna vis inferretur ſibi, multos, e ſua gente factioneque eadem, armatos in domum ſuam contraxerit; & Francia, ea re cognita, ne vana Lactantio ſua ſuſpicio eſſet, conventis aliquot e Gratianis, ad invadendum inimicum & ad impetum in domum ejus faciendum, ſe comparaverit. Jamque inſtructis omnibus, ſatis magno comitatu (ad quadraginta enim erant electi ex tota factione; in quibus Vrſinus & Carolus, fratres noſtri, fuerunt) circa mediam noctem in domum Leonis venere: ne rem tantam aggrederentur, eo inſcio, quem ſuarum partium caput ac moderatorem habebant: illumque de ſuo conſilio certiorem fecerunt. Ac ſperaverant illi quidem, non ſolum probaturum rem Leonem, ſed etiam animos ad audendum agendumque oratione atque auctoritate ſua additurum. Sed Leoni longe alia mens fuit. Queſtus, quod, tanta de re, ſecum, non, niſi in ipſo momento exequendi improvidi conſilii, communicaſſent, (neque enim paſſus fuiſſet, eos in tam praecipitem locum progredi) quaerit, quo tandem illa arma, quo impetus, quo vis illa ſpectaret? quid opus intempeſtiva & nocturna armatorum coitione? quae nam injuria, quae inſanabilis contumelia accepta? quid tam atrox, quid tam ſaevum admiſſum, quod tanto motu tumultuque, ac

Francia Goracius.

Franciae & Lactantii contentio.

Leo periculoſum motum auctoritate compeſcit.

ac prope exitio civitatis vindicandum eſſet? An ergo, ob torvum oculorum obtutum, miſcenda armis, caedibuſque faedanda omnia videri? quem unquam tyrannorum, non rectis ſe oculis aſpicientes puniviſſe, auditum? Vt, quam anceps ſubituri certamen forent, in oppugnanda per tenebras noctis domo, in re ante proviſa, omitteret: an pro NN. adverſariis, quos contemnere, quos, cum libuerit, ulciſci & conterere poſſent, ipſum Coſmum Principem adverſarium ſuſcipi, ipſum laedi, ipſum violari, ipſum laceſſi; &, quae privata unius familiae cauſa ſit, eam publicam Principis fieri, tam crebris ſeditionibus non ſentirent? Quid aliud adverſarios ipſos velle? quid aliud votis omnibus expetere? quid vero aliud agere? quid moliri aliud? quo tot eorum fraudes ac machinationes ſpectare? Non hanc eſſe viam premendi eos, ſed favore magiſtratuum & Principis muniendi ac vallandi; neque his minui ac frangi, ſed augeri & confirmari eorum res. Hac correpti oratione, cum reliqui remiſere impetum, tum ipſe Francia in Leonis auctoritate futurum ſe eſſe oſtendit. Duo erant juvenes, qui & ſi Leonem verebantur, dicta tamen ejus, ab nimia ferocia & cupiditate pugnandi, aſpernari ſunt viſi. Alexander Sernardus, avunculo noſtro genitus, & Franciſcus Venutus, uterque manu promptus, uterque aetate & ingenio fervidus, uterque odio inimicorum ardens. Hi clamabant, cur tantam e manibus occaſionem mitterent, cum inimicos in unum coactos locum haberent? An memoria excidiſſe, qui ſuperioribus annis excidendam inviſam ſtirpem ſuſcepiſſent, plus in conſectandis iis eruendiſque e latebris, quam in mactandis negotii habuiſſe? Ipſum ſibi monſtraſſe Lactantium, quid facere eos oporteret, qui facturos ſuſpicatus domi ſe incluſiſſet & ad eam defendendam ſuos convocaſſet. Aut non coitum, non conventum, non ſumpta arma oportuit, aut non, niſi cruenta ſanguine inimicorum, ponenda eſſe; nec committendum, ut eo progreſſi, metu ab incaepto deſtitiſſe, videri poſſint. Si Princeps, ſi magiſtratus, ſi leges reſpiciantur, neminem quicquam auſurum; nihil ſua arma ipſis, nihil animos armis pares profuturos. Non, qui fortior audaciorque, ſed, qui nequior & verſutior, dominaturum: ſic ſibi locum in civitate nullum fore; omnem potentiam, omnem fortunam in adverſarios verſuram. De Principe, de magiſtratibus quaerendum diſſerendumque ſenibus relinquerent: ipſi vi atque armis inimicos ulciſcerentur. Leo complexu utrumque juvenem tenens, cum virtutem eorum ac magnitudinem animi collaudaſſet, ita ver-

Leo duos feroces juvenes auctoritate placat.

verbis demulſit, ut ipſos quoque in ſententiam ſuam pertraxerit. Ita diſcuſſa res eſt; & poſtera die Florentinus magiſtratus, qui civitati praeeſt, cavere ſibi utranque partem, nihil vi acturos, juſſit. Quaeres fortaſſe, frater, unde haec ego tam ſingillatim acceperim. Ipſe huicmet caetui atque his orationibus praeſens fui, omniaque auribus atque oculis hauſi. Cum enim armari fratres vidiſſem, puerili ſtudio cognoſcendi, quae fierent, in domum Leonis, quae noſtrae juncta eſt, obrepſi; omniaque curioſe, ut illa eſt aetas (decimum enim agebam jam annum) excepi: quae nunquam poſtea animo effluxere. Sed contentio inter Lactantium & Franciam, aliquot poſt annis, egregio utriuſque ſpecimine, decreta eſt. Senenſi enim bello cum uterque in Coſmi Principis caſtris militaret, atque alter alterum aſſidue captaret, demum, permiſſu ducum, inſpectante exercitu, ferro congreſſi ſunt: illatiſque & acceptis vulneribus, & decoro utrinque animorum ac virtutis edito ſpectaculo; cum infeſti ſubiiſſent, & amplexi inter ſe uterque alterum ad terram dare nequicquam adniteretur, diuque luctati & multo madentes jam ſanguine, nullum finem, niſi alterius nece, facturi viderentur; tandem, intercurſu ducum, dirempta pugna eſt, &, quemadmodum in incerto manſit, uter eorum virtute praeſtaret, ita, fortiſſimum utrunque virum eſſe, duces pronunciarunt; eoſque jungere dextras ac redire in gratiam juſſerunt. Caeterum non me fugit, de nocturna, quam diximus, coitione longe aliter exiſtimatum a pleriſque fuiſſe; totiuſque motus ejus auctorem impulſoremque Leonem creditum. Sed hi, magis ex odio inimicorum in ipſum, ipſiuſque infenſo adverſus eos animo, quam ex vero, rem conjectabant. Notae enim erant inſidiae, quae illi vitaeque ejus quotidie fiebant; quas ipſe patefactas ita non reticebat, ut objiceret ſaepe iis cum probris & conviciis. Aggredi palam eum nunquam, ne incomitatum quidem, ſunt auſi. Quamquam ille, ne aditum calumniae aperiret, (gnarus, ſtudia in ſe civium, ut crimen, delata ad Principem) & deduci ab amicis, & frequentari domum, officii cauſa, prohibuerat: raro per urbem, nec, niſi ſolus, & publicis in locis, in foro, in templo, in praetorio conſpiciebatur. At, nec forum nec viae nec templa nec domus ipſa ſatis tuta illi ab occulta fraude fuiſſent, niſi intenta in ſe cuſtodiendo cura vigilantiaque ejus ubique inſidiis inimicorum occurriſſet, ubique pravos conatus fruſtrata eſſet. Quo minus ſimile vero videbatur, ipſum, aliis graſſari ſanguine communium inimicorum cupien-

Singularis inter Lactantium & Franciam pugna.

pientibus, ferrum pene e manibus extorſiſſe. Verum e multis, queis Leo appetitus eſt, dolis, de quo a non dubiis auctoribus narratum eſt mihi, non omiſerim. Statuerant adverſarii intercipere eum in aedicula Virginis genitricis extra portam Liberam, cui ab Rivo, quo alluebatur, erat nomen: quo Leo, ſpatiandi atque adorandi cauſa, frequenter, praeſertim ſabbatis, venire ſolus, aut uno comite puero, ſolebat. (Ea poſtea aedicula, quia officere arci videbatur, alio translata eſt.) Hic conducti pretio & immiſſi ab iis duo percuſſores triduum ipſum occulti conſedere. Saluti fuit, quod Leo, ſive ſuſpicionis aliquid afflaverat, ſive caſu & fortuna, ſive, quod credibilius eſt, ipſius Divae inſtinctu, eo, ut conſueverat, non venit. Quarta die alter e ſicariis, tactus, ut ajebat, religione, eum convenit, & totius ordinem conjurationis, & quantum ipſe pecuniae & a quo accepiſſet, aperuit, protinuſque abiit. Quod cum auctores facinoris ex illius fuga intellexiſſent, Florentiae clam non avertere ſolum id ab ſe crimen, ſed in ipſum transferre Leonem conati ſunt. Quod eum cum non latuiſſet, profectus Florentiam adiit Principem, quem Averardus Seriſtorius, vir primarius, illi magnopere conciliaverat. Is enim Seriſtorius bello, quo Paulus tertius Pont. Max. Guidobaldum, Vrbini Ducem, conterruit, ad cuſtodiam Burgi, huic armorum motui maxime objecti, miſſus, Leonis noſtrorumque praecipuo ſtudio fuerat uſus, atque exinde rebus eorum magnopere faverat; & ejus apud Coſmum gratia auctoritaſque permagna ſemper fuit. Benignas ergo Coſmi aures Leo nactus, non ſuam ſolum, ſed familiae quoque cauſam egiſſe fertur: oraſſe, ne quid fidei deferentibus ex occulto in ſe crimina haberet: diem dici ſibi, ac refutandi locum dari juberet: niſi, quae objicerentur, diſſolviſſet, niſi manifeſtae calumniae accuſatores arguiſſet, atque adeo niſi ipſos delati nuper maleficii reos probaſſet, non recuſare, quo minus, quas juſſiſſet, paenas lueret: quae clam inimici in aures ejus inſuſurrarent, ea nec ſciri ab ſe, nec dilui poſſe, nec fraudi eſſe ſibi debere. Expoſuit inde, quae inſidiator idem atque index enunciaſſet ſibi, & quoties parem inſidiarum fraudem, beneficio Dei & ſua diligentia, evitaſſet. Adjecit, non ſibi animum, non prompta ad ulciſcendum familiae atque amicorum ſtudia vireſque deeſſe, ſed, quia ſine magno civitatis motu tumultuque id non fieret, non ſolum temperaſſe ſibi, injuriaſque voraſſe ſuas, ſed alios quoque ſe ipſo multo ardentiores, nunc hortatu, nunc

Inſidiae Leoni poſitae indicantur.

Leonis ad Principem oratio.

nunc precibus, nunc auctoritate continuiſſe, ne iterum ad vim atque ad caedem prorumperent: idque non alia cauſa, quam reſpectu ipſius, quem ſciret, populorum, qui ſuo imperio continerentur, paci & tranquillitati ſtudere, offendique factionum violentis ac ſaevis motibus: ſed aequum eſſe, ut, qui ultro legibus & voluntati Principis obſequerentur, ii juſtum quoque in Principe atque in legibus praeſidium invenirent. Ne illud quidem ignorari ab ſe oſtendit, ſeditionum atque turbarum omnium, quae ſuperioribus annis civitatem agitaſſent impuliſſentque, Gratianos auctores & concitatores ferri, idque ipſius ſaepe inculcatum auribus eſſe. Verum, ut laetatos inimicorum cladibus Gratianos non inficiaretur, facile probatu eſſe, neminem eorum ii illa licentia atque impunitate, in illa vi atque rabie univerſi populi, violatum a Gratianis fuiſſe: quin ab iis maxime repreſſum impetum furentium, ne ad ultimum gentis excidium ſaevirent; ab iis decepta, per vanam exilii ſpeciem, plebe, e medio incendio, e mediis flammis ereptos & conſervatos fuiſſe. Suis vero ipſos perfidioſis artibus, ſuo livore, ſua inſolentia atque arrogantia, non Gratianorum inſtigatione ulla, tantum publicum odium contraxiſſe. Quae quanti eſſent & ad quam multa pertinerent, ipſius maxime prudentiae expendendum aeſtimandumque ab ſe relinqui: certe publicae quietis in ea civitate magnopere intereſſe, unam familiam, jactatione nimia, & forſitan falſa, gratiae ipſius, plus aequo non efferri. His liberius a Leone dictis, non ſolum non offenſum Coſmum ferunt, ſed ei multo benevolentiorem factum. Certe comiter appellatum, & bono eſſe animo, & aequa omnia a ſe ſperare juſſum, dimiſit, & litteras Burgum ad magiſtratum dedit, curaret, ut Leo non ſolum tutus, ſed etiam honoratus Burgi eſſet. Quod cum percrebuiſſet, ipſi quoque inimici animos contraxere, ut etiam blandiri & aſſentari illi viderentur. Leo benigne a Principe dimiſſus.

Digitized by Google

ANTONII MARIAE
GRATIANI
A BVRGO SANCTI SEPVLCRI
DE SCRIPTIS INVITA MINERVA
AD ALOYSIVM FRATREM
LIBER IV.

Mors Leonis.

DVodecimo poſt anno, qui fuit MDLX. deceſſit Leo, tanto deſiderio ſui relicto, ut, cum efferretur, funeri ejus univerſa civitas operata ſit. Tres reliquit filios, ita indulgenter ac ſolute educatos, (quod, in homine alioqui priſcae ſeveritatis & moris, mirum videri poteſt) ut nullus eorum paternae virtutis veſtigia ſit ſecutus; ac non ſolum paribus officiis paribuſque artibus ſtudia civium non retinuerint, ſed etiam veteres familiae amicos pleroſque, per contemptum atque incuriam, alienarint; praepoſtera prorſus ratione. Quippe, qui civilibus diſcordiis agitantur, illud in primis ſpectare videntur debere, ut omnium, etiam infimorum, gratiam omni ſtudio colligant, omnes vitent offenſiones; quo aſſidue & amicorum augeſcat, & inimicorum decreſcat numerus. Comes, natu maximus, venator aſſiduus, in ſilvis, in montibus, conſectandis feris, luſtriſque earum veſtigandis, aetatem egit; donec mortem ab eo ſtudio ſibi accerſivit. In tranſilienda enim foſſa forte prolapſus, ita in ferrum vena-

Leonis filii a patre degenerant.

Comes Leonis filius.

toriae haſtae, qua nitebatur, ſe induit, ut cuſpis, per pectus adacta, in dorſum penetrarit. Vulnus, & ſi lethale non fuit, lethum tamen illi attulit. Cum enim conglutinari atque obduci nunquam potuerit, lenta tandem tabe juvenem, alioqui praevalidum, abſumpſit, paucis poſt eum caſum menſibus. Is, non multo ante, ſeque & patriam in magnum diſcrimen conjecerat, juſta tamen ex cauſa. Suſpecto tranſitus Gallorum tempore, miſerat Coſmus, qui urbi praeſidio eſſent, Germanorum cohortem. Horum unus cum in porta, cujus praeerat cuſtodiae, ſive ſueta militibus licentia, ſive vino (quod proprium Germanorum vitium eſt,) paulo plus incaluerat, praetereuntem ingenuam matronam liberius, quam civitatis mos patitur, alloqui atque adeo etiam attrectare eſt conatus. Intervenit forte rei Comes, militemque non pro diſciplina facere, &, niſi faeminis manus abſtinerent, non inultum laturos, dixit. Averſum a matrona in ſe Germanum, pro caetera contumacia reſpondentem atque etiam intentantem minas, ſtricto, quo accinctus erat, gladio, in ipſa porta occidit, ſeque proripuit. Ex ea re magnus in civitate motus fuit. Coiverant Germani, frementeſque, more ſuo, niſi dederetur ſibi auctor caedis, minabantur, ſe urbem incenſuros. Cives quoque, animadverſo periculo, arma caeperant. Donec Praefecti praeſidii, & magiſtratus auctoritate ſedatus eſt tumultus. Coſmus quidem, re cognita, Comitem crimine liberavit; & civis & viri boni ſtrenuique officio functum pronunciavit. Nicolaus, alter Leonis filius, vix dum adoleſcentiam egreſſus, ex magnis animi & corporis viribus, tam ſtolide ferox evaſit, ut etiam, per ludum & laſciviam, homines congredi ſecum gladiis cogeret; atque eo inſaniae, ſecundis ſucceſſibus, proveheretur, ut valentiſſimum quenque non ab ira, nec alia ex cauſa, quam, ut ipſe ajebat, experiundae virtutis, ſtricto ferro ad pugnam provocaret; ex eoque novas quotidie rixas, novas inimicitias ſuſciperet. Quibus moribus aſſecutus quidem eſt, ut timeretur ab omnibus, ſed omnibus taedio faſtidioque tam effrenatum ac praeceps ingenium eſſet. Scilicet primus aetatis fervor, ubi liber ſolutuſque erupit, nec ullius conſilio & auctoritate temperatur, eo, imprudentia atque impetu, ſaepe effertur, unde recipere ſe, niſi caſu & ruina, non queat. Hunc quidem adoleſcentem tanta confidentia audaciaque abripuit, ut non hominum jam, ſed prope Dei ipſius divorumque contemptor videretur; in quos atrocia maledicta atque impia verba jacere

Nicolaus.

pro

pro elegantia haberet: non quidem religionis deſpectu, aut ab imbuto ſceleſta ulla opinione animo, ſed conſuetudine prava & neglectu bonorum morum. Verum tam importunae ſeu naturae ſeu corruptelae, brevi, quod fieri neceſſe fuit, conſentaneus finis vitae advenit. Nam, quae in homines improbe admittimus, ſaepe accidit, ut impune feramus: adverſus Deum nullum maleficium inultum eſſe poteſt; cui plerunque graviora ſupplicia, quia tardiora, penduntur: quanquam piaculi, obtrectantium ſacrilega lingua divinae bonitati, raro dilatam animadverſionem videmus. Documento is ipſe juvenis fuerit, in quo alioqui animi magni & liberalis ſpecimen enituit. Cum enim neſcio quem armis invaſiſſet, &, illatis vulneribus, haud dubie victor appareret, redactumque in arctum ferociter urgeret, enſe ab illo punctim impulſo, ictum in os recepit, &, trajecta ac diſciſſa lingua, & palato faucibuſque convulneratis, vim magnam ſanguinis eructans, ejus demum exundantis affluentia intercluſo ſpiritu, miſerabiliter periit: cunctis, veluti a praeſenti numine exactas blaſphemiae paenas, praedicantibus. Praetereundum, frater, hujus exitum juvenis non duximus (qui, ſi illa ferocia atque animo omnis metus experte, moderatius eſſet uſus, eximiae virtutis militem habitura patria familiaque noſtra videbatur) ut poſteri noſtri domeſtico quoque exemplo ab hoc ſcelere deterreantur; in quod qui labuntur, non minorem ignominiae ac turpitudinis, quam impietatis, contrahere noxam videntur; nec in Deum ipſum ac religionem, quam in civiles & homine ingenuo dignos mores, atque in communis vitae decorum atrocius peccare. An, pro eo ut conditorem, auctorem, liberatorem humani generis agnoſcamus confiteamurque, & pie ſancteque veneremur, contumelioſe appellare & maledictis inceſſere audebimus Deum? Aliis quidem flagitiis peccatiſque qui ſe obſtringunt, digni tamen aliqua venia videri poſſunt; cum aut utilitatis aut voluptatis ſpecie fere decipiantur: (neque enim furetur aut faeneretur quiſquam, niſi, cupiditate augendae rei, a recto honeſtoque abductus; nec amorum illecebris vinci, atque libidinum luto inquinari ſe patiatur, niſi falſa delectatione pellectus ac delinitus.) Soli, qui iſta dementia tenentur, non ſcelerate ſolum, ſed quodammodo etiam gratis delinquunt. Quod enim lucrum, qui fructus, quae voluptas nefariam procacitatem maledicentium Deo ſequitur? An, cui ad agendas pro merito grates laudeſque nulla humana vox ſufficiat, eum appetere probris, &

Quantum ſcelus Deo maledicere.

P 2 in-

Digitized by Google

Pandulphus. inceſto ore proſcindere, extremae impietatis, extremi furoris eſſe negetur? Tertius filiorum Leonis Pandulphus etiam triſtiori ac funeſtiori letho eſt defunctus, paribus & ipſe inimicitiarum & armorum ſtudiis ab paternis odiis exercitus. Erat in adverſa factione Federicus Rigius, ſtrenuus juvenis, & bene ſibi fidens, pariterque laudis & vindictae avidus; quod ejus pater triginta ante annis, in illa, quam commemoravimus ſtrage, utraque mutilatus aure, inter caeſorum corpora, quae tracta in forum fuerant, pro mortuo jacuiſſe, & ea aſtutia periculum effugiſſe ferebatur. Inter hunc & Pandulphum, praeter ſtudia partium, proprium certamen erat, quod pares aetate, pares militiae muneribus, pares animis, etiam aemulatione ferociae contendebant. Florentiae uterque cum eſſet, & alter alteri occurriſſet, mutuo oculorum conjectu, veluti ex compoſito, provocati, ſtrinxere gladios, ferocemque iniere pugnam, futuram haud dubie cruentam, niſi, multorum interventu, dirempta fuiſſet. Ab hoc initio irritatos utrinque animos, ad redintegranda veterum odiorum mala, magnopere accenderunt tam noſtrae, quam aliarum urbium exules; quorum magnus numerus in vicinis locis circa Tifernum erat, adhaeſerantque alii aliis, ut cujuſque uſus fuit: omnium quippe intererat alere diſcordias & turbas ciere. Eorum, qui a Gratianis ſtabant, caput erat Silveſter N. ejus, cujus ſupra meminimus, frater, homo ad quod vis facinus impiger, & NN. nomini nimio plus infenſus. Is urbanum agrum omnem ita excurſionibus infeſtum habebat, ut neque ex inimicis, neque ex iis, qui eorum partibus ſtudere credebantur, quiſquam porta efferre pedem auderet. Nam deprehenſos alios occiderat, alios pulſaverat, alios aliter multatos male habuerat: atque adeo ſucceſſu creverat audacia, ut noctu, admotis ſcalis, ipſa quoque tranſilire maenia, & in media urbe cum ſicariis, quos ſecum ducebat, graſſari caedibus non vereretur: tantumque ſparſerat terroris, ut adverſarii, veluti juſta obſidione, preſſi clauſique tenerentur; & univerſae civitati grave jam & moleſtum negocium eſſet. Itaque NN. cum ſe faedius quotidie carpi vexarique viderent, multis jam ſuorum amiſſis, ne tantam indignitatem inultam diutius paterentur, Scipionem Silveſtri patruelem fratrem in foro adepti, interfecerunt; & alium item ex eadem gente, cui nomen Necio, vulneraverunt: &, paucis poſt diebus, Federicus N. Benedictum Norchium, hominem ſenem, quod Gratianis junctus amicuſque eſſet, e villa redeuntem in via aggreſ-

Federicus Rigius.

Inter Federicum & Pandulphum rixa.

Silveſter N.

Scipio Silveſtri frater patruelis occiditur.

greſſus trucidavit: coactaque inde exulum & facinoroſorum manu, dabat operam, ut Silveſtri audaciam licentiamque reprimeret. Atque ingreſſus urbem illos, qui, poſt caedem factam, metu adverſariorum, in turrim ſe receperant, ex eaque vim inimicorum propulſabant, periculo exemerat, & continuo, ne a Silveſtro, quem cum magno ſuorum numero adventare cognoverat, opprimeretur, abierat. Silveſter medio diei per patentem portam intravit urbem, totamque cum armatis percurrit, &, quoſcunque ex NN. aut factionis eorum ſors obtulit, caecidit, & quorundam etiam domos invaſit, refractiſque foribus e latebris erutos confodit. Magna patrata caede, nec tamen ſanguine ſatiatus, caeterorum quoque domibus igne ac ferro vim afferre parabat. Sed Montacuti, qui, tumultu audito, eo accurrerat, & Tornaboni Epiſcopi precibus & auctoritate permotus, oppido exceſſit. Federico propinquis in locis cum multis ſuorum ſe tenente, minus jam libere Silveſtro vagari licebat; & cum ſe mutuis inſidiis aſſidue captarent, & NN. large non cibaria ſolum Federico ſummitterent, ſed pecuniam quoque ad homines conducendos ſuppeditarent, Silveſter magni referre ad omnia ratus, ſi ex Gratianis ipſis aliquis negocii caput apud ſe eſſet, magnopere a Pandulpho poſtulabat flagitabatque, ut ad ſe veniret, unaque in communes inimicos rem gereret. Qui, ne deeſſe cauſae partibuſque videretur, quamvis retinentibus ſuis, ad Silveſtrum ſe contulit. Interea Florentiae hic motus Burgenſium in magna ſuſpitione erat; tot externis exulibus, quibus nec fides nec fas nec penſi quicquam eſſet, contentioni civium ſe ſe miſcentibus, & dies noctesque licenter admodum non in agro ſolum, ſed in urbe quoque verſantibus, quam ſuae poteſtatis ſaepe feciſſe videbantur. Itaque Franciſcus Princeps (nam Coſmus curam procurationemque rerum filio tradiderat, partim morbis feſſus, partim ut populi imperio ejus, vivente ſe, aſſueſcerent) Montacuto & Petro Carpiniae Comiti, quorum alter uxorem inde duxerat, alter ſororem Burgenſi civi in matrimonium collocaverat, mandavit, darent operam, ut eum motum componerent, parteſque aut in gratiam reducerent, aut ab tam infeſtis armis caedibuſque removerent: quod futurum apparebat, ſi exules omnes ex iis locis diſceſſiſſent. Et ipſe ex utraque factione pleroſque Florentiam evocaverat. Neutrius partis hominibus iis, qui domi remanſerant aut Florentiae retinebantur, difficile erat perſuadere, ut pacificarentur, & praeſentium incommodorum

Pandulphus ad Silveſtrum ſe confert.

Jubente Principe de pace agitur.

rum taedio feſſis, & imminentium non ſecuris. Sed exulum, & maxime Silveſtri, ſaevum & tot caedibus efferatum animum mollire, & ad mitiora ſanioraque conſilia flectere durum atque operoſum videbatur. Ac ne Federicus quidem, juvenis & vindictae cupiditate ardens & ingenii ferocitate elatus & tum ſatis firma audacium hominum manu ſubnixus, magnopere laetari pace videbatur. Et uterque, tam Silveſter quam Federicus, quique cum iis erant, diffidentium fortunis facultatibuſque alebantur; cunctoſque, veluti vectigales ſuos, carpebant quotidie hauriebantque. Tandem & fatigati precibus a ſuis, & auctoritate pacificatorum adducti, & metu Principis permoti, quem incubuiſſe ad eam voluntatem intelligebant, ut eum civitatis tumultum pacaret exuleſque omnes iis locis expelleret; & parum tutam jam ſuam in agro Burgenſi moram, & alibi difficiliorem ſibi receptum, Franciſci reſpectu, eſſe ſentientes, conſenſerant, ut de compoſitione ageretur. At Princeps, dum inter eos de pace agitur, praeceperat ſuis, ut, ſi exules, quod ſaepe fit, remiſſa armorum contentione, negligentius cuſtodiam ſui agerent, locum capiendi eos quaererent, captoſque in cathenis haberent. Quo Montacutus & Petrus, cum opus eſſet, coram colloqui cum Pandulpho & Silveſtro poſſent, petitum, ut in caſtellum, quod vocant Baſcium, in Apennini ſaltibus, quod Petri juris erat, concederent; ubi tuto fore eos Petrus ipſe recipiebat. Exules, quanquam nec de fide Petri dubitarent, nec id juris eſſe ei, in ſuae ditionis oppido negarent, tamen poſtularunt, ut ei rei ipſe quoque Princeps annueret. Nec cunctanter Franciſcus litteras ad Petrum dedit, quibus probari ſibi, ut Baſcii illi eſſent, ſcribebat, ac tuto futuros, quandiu pax agitaretur, pollicebatur. Lectis Principis litteris, ſignoque & manu ejus viſa, veluti auctorata eo pignore, non Petri ſolum & Montacuti, ſed Principis ipſius fide, Baſcium cum duodecim admodum ſuorum conceſſere. Sed Princeps urbem in ultimis finibus regni ſui ſitam, quae aliquando R. E. juris fuiſſet, tam crebris agitari ſeditionibus minime tutum rebus ſuis exiſtimans, ſanandae ejus aliquando, & in perpetuum ab ea peſte liberandae occaſionem, quae afferretur, omittendam non judicavit. Miſit igitur Baſcium cum impigro centurione trecentos milites, datis mandatis, ut, ſi capere vivos non poſſet, omnes interficeret. Ille, paulo ante lucem, domum, ubi Pandulphus & Silveſter cum ſuis dormiebant, circunſedit, ac, diſpoſitis ad omnes aditus ſclopetariis, ne qua effugium pa-

Silveſtrum miſſi a Principe aggrediuntur.

pateret, praeparatos ante ignes vicinis aedificiis injecit. Exules ad primum ſtrepitum concurſantium militum excitati, arma capiunt, & homines aſſueti periculis, nihil multitudine illa magnopere territi, acerrime pugnam capeſſunt, & e parietibus domus, quos ante ad omnes caſus idoneis locis perforaverant, ita ſclopis rem gerebant, ut accedere propius ad irrumpendum nemo auderet. Sed graſſabatur interea ignis, tantumque incendium jam erat, ut univerſum brevi abſumpturum caſtellum videretur. Itaque Fabius, Petri fratris filius, qui a Gattheo, proximo oppido, ſtatim advolarat, & mox Petrus ipſe, veriti, ne caſtellum ipſum perderent, hortari Pandulphum & Silveſtrum caepere, ut ſe dederent Principi, nec obrui ac cremari flammis miſere paterentur. At illi irarum pleni, deceptos ſe ac proditos increpantes, ne mentionem quidem ejus rei auribus admittebant; &, cum ancipiti jam malo urgerentur, hinc igne, hinc ferro circunventi, quo armati, nec inulti oppeterent, ut fortes viros decebat, eruptionem facere, & in oppugnantes impetum dare parabant. Sed ſuccedens ad colloquium Petrus, & ſuam iterum fidem interponens, novas litteras Principis ad ſe ſcriptas oſtendens, pervicit, ut, certis adjectis conditionibus, Petri conſilio aſſentirentur. Qui quidem cauſam eorum apud Principem accurate egit, & ſuam fidem, ſuum jus agi violarique magnopere eſt queſtus.

Silveſter ſociique dedantur.

Sed Principi ſtetit ſententia, ſeque & urbem ea moleſtia atque eo periculo liberare. Ergo ab iisdem militibus omnes Gattheo, quo primum cum Petro tranſierant, addito quinquaginta equitum praeſidio, Florentiam ſunt perducti; ac de omnibus ſupplicium ſumptum. Silveſter ſociique, ſaevi ſane homines ac truces, plauſtro impoſiti, per urbem ad ſpectaculum circunvecti, ac deinde ſtrangulati, & in quatuor ſecti partes ſunt.

Supplicium de Silveſtro ſociiſque ſumptum.

In Pandulphum minus atrociter animadverſum. Nam & ſubtractus ſpectaculo eſt, & ſimplici morte affectus. Cum ducerentur, unus ex NN. (tanta rabies agitabat animos) tam miſeram fortunam exprobrare Silveſtro non eſt veritus, & propius adiens: „ En, inquit, tandem, „ fera bellua, juſtas ſcelerum paenas habes. „ Quem ille minacibus intuens oculis, ac ne in ipſo quidem mortis limine, ſupremaque calamitate, ferociae oblitus: „ Nunc demum, inquit, prodire atque in conſpectum meum te dare, ignaviſſime, audes; cui, dum liber fui, nullae late-

„ brae

1 Librarii mendum, qui *quas* pro *quos* ſcripſerat hoc loco, ſuſtuli.

„ brae ſatis tutae videbantur ? „ Ille quidem inceſſentibus convicio omnibus, qui ſpectaculo intererant, confeſtim in carcerem eſt raptus. Atque hic finis ejus aetatis turbarum civitatis fuit. Nam Federicus quoque, paucis poſt diebus, interiit in Gallia, quo profectus ad bellum erat, ab Alexandro Amico Aeſino, cujus turmae vexillum ferebat, occiſus: & finis idem trium Leonis filiorum fuit; a quibus ne ſoboles quidem ulla relicta. Leonis ſtirps in Conſtantia filia, quae Perhieronymo [1] Gratiano nupſit, propagata eſt: ex quo conjugio tres nati filii; Scipio, qui proxime ad Vngaricum bellum juſſu Principis profectus, honeſte pro Chriſtiano nomine adverſus Barbaros arma ferens occubuit: Actor domi retentus, ducta in matrimonium Laura Alexandria, liberis dat operam. Franciſcum haud ſane laetior, quam Pandulphum avunculum, fortuna tulit, adoleſcentem, in quo pulchritudinem corporis, pene virginalem, aequavit vis & praeſentia ingens animi. Qui, & ſi ab impetu efferveſcentis primae aetatis avitas inimicitias, quae poſt Pandulphi mortem, viginti annos conquieverant, renovavit, &, incitantibus perditis hominibus, initium caedis fecerat; tamen conſilio & auctoritati ſuorum, ab inſita moribus modeſtia, facile ceſſit, ſuadentium, ut abſiſteret pravis incaeptis, & animum a civilibus odiis ad ſtudia belli, quando illo ingenium ferre videretur, adjiceret. Sed ſpem, quam ſui peregregiam fecerat, in ipſis ſtatim initiis fortuna deſtituit. Cujus dirum infortunium ego (quanquam invitus in tam triſtibus noſtrorum caſibus verſor) tamen non omiſerim, ſi prius ad infortunii ipſius cauſam exponendam non nihil divertero. Paulus [2] Jordanus Vrſinus non ſuae ſolum familiae, ſed Romanae nobilitatis facile princeps, vir fuit vaſto & elato animo, & magna humanitatis & eloquentiae ſpecie, ſed ingenio truci ac faedo, & cupiditatibus ſuis uſque adeo ſerviens, ut, quo ſpem intendiſſet, eo ut potiretur, non jus, non fas, non fides illi quicquam penſi eſſent. Is Victoriam Acorambonam a foro Sempronii, Romae Franciſco Pereto, Felicis Cardinalis Montalti ſororis filio, nuptam perdite impotenterque amabat, adoleſcentulam integra & pueri-

Federici mors.

Franciſcus Leonis ex filia nepos.

Paulus Jordanus Vrſinus.

Victoriam Acorambonam perdite amat.

[1] Non alia autographi lectio. Puto eſſe conflatum ex duobus nominibus *Petro* & *Hieronymo* nomen: id quod Etruſcis atque adeo Italis eſt uſitatiſſimum. Sed certe plus vernaculae conſuetudinis retineretur, ſi *Pierhieronymo*, quam *Perhieronymo* ſcriberetur.

[2] Ex Salluſtii, de bello Catilinario cap. 5. imitatione ducta narratio: „ Lucius Catilina, nobili genere na„ tus, fuit magna vi & animi & cor„ poris: ſed ingenio malo pravoque, „ &c.

rili forma. Et illa quidem nunc amorem in eum, nunc famae atque honeſti ſtudium, nunc metum viri praeferens, diu ductum ita irretivit faſcinavitque hominem, ut, qui filiam Coſmi, Magni Ducis Aetruriae, in matrimonio habuerat, ex eaque liberos ſuſceperat, ad hanc ſibi jungendam conjugio, ardentem cupiditatem adjiceret; neque eum ab tam veſano conſilio, aut ſua aut familiae ſuae dignitas, aut Principum Aetruriae, quibus tam arcte junctus erat, reſpectus deterreret. Erat Paulo in intimis cubiculi miniſtris Marcellus N. flagrantiſſima apud eum gratia, quam & ipſe flore aetatis, & pudicitiae damnis meruerat. Hic Victoriam hero conciliabat; tanquam parum haberet, ipſum eſſe turpem, niſi in eandem turpitudinem illam quoque pertraheret, &, quod flagitium vel ſanguine ulciſci oportebat, ejus auctor ipſe atque impulſor exiſteret. Sed neque Victoriae, virum virique avunculum timenti, facile erat obſequi infinitae Pauli libidini; nec Paulus, tanta mole corporis, occultos aditus alienaque tempora expectare obireque poterat; nec ſibi his incommodis ex pleno haurire voluptates videbatur. Ergo ad necem viri innoxii, & nihil aliud, quam uxorem alienis placentem nacti, [1] ferum atque impotentem animum vertit, ut, eo ſublato, vacuam [2] ſibi ac ſceleſtis nuptiis adulteram faceret. Negocium eidem Marcello mandavit, datis idoneis ad caedem hominibus, quorum ei copia ex ſua ipſius domo ſemper ſuppetebat. Marcellus miſit, qui Peretum, ſororis virum, nocte concubia, in Sfortianos hortos in Quirinali acceſſeret; cui ipſe manu ſua ſcripſit, eſſe ſibi, quod cum eo magnopere communicatum vellet; rogavitque, ut ſolus venire ad ſe ne gravaretur: (& erat tum Marcellus exul; quod N. Paravicinum occiderat.) Pe-

Q re-

1 Haec eſt autographi lectio, paullo illa quidem obſcurior. Hoc intelligi Gratianus voluit: nullam aliam ob culpam cauſamve ad necem quaeſitum eſſe Peretum, niſi quod ei egregia forma uxorem, quaeque alienis ob eam rem viris placeret, quamque propterea ſuam fieri, eo ſublato, Vrſinus vellet, habere contigiſſet. Non diſſentit ab hac interpretatione Petrus Antonius Antenoreus S. J. in hac noſtra S. Joannis Evangeliſtae aede facundiſſimus Concionator: qui etiam locum illum mihi ex S. Ambroſii Lib. I. *de Virginibus* verbis non minus preſſis atque obſcuris, ſed aeque ingenioſa ſententia, expoſitum indicavit: „ Et haec ſponſi injuria eſt exſpectare placituram. „

2 De loco, non de perſona, ſic loqui Latinos veteres memini. Cic. in Catil. I. cap. 14. edit. Venetae an. 1557. „ Cum, morte ſuperioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam feciſſes. „ In quem locum Muretus, in manu ſua ſcriptis apud me adnotationibus: „ Liber, *inquit*, vetus „ *vacuefeciſſes: ἰδίως vacu' effeciſſes*. „ Sed illud ſuperius rectum. Macrob. „ Mihi in caena vacuefeciſti locum. „ Lucr lib 5. Multuſque vacuefit In „ medio locus. Vbi vulgo male *vaceſtis*. & infra: Vnde vacuefit Cunque locus. &c. „

retus, ut in nulla ſuſpecta re, ſtatim cum ipſo nuncio exivit, retinente uxore, &, ne eo noctis prodiret domo, rogante; ſive inſcia fraterni ſceleris, ſive eo conſcientiam tegente (nam id quidem in incerto fuit). Peretum aſcendentem clivum, in cujus ſummo aditus eſt in hortos Sfortianos,

Victoriae vir contrucidatus.

coorti ex inſidiis ſicarii aggrediuntur, & multis vulneribus pene prius, quam vel gemitum edere poſſet, faede contrucidarunt. Nec multo poſt, quamvis & Victoria in vinculis eſt habita, & Paulus ipſe in Adriani arce cuſtoditus, utro-

Paulus Victoriam ducit.

que dimiſſo, illam in domum ſuam traductam matrimonio ſibi conjunxit, omnique uxorio ornatu cultuque ampliſſime inſtructam pro uxore palam habuit. Caeterum adeo non occultus auctor caedis fuit, ut Montaltus Cardinalis injuriam ſilentio obtexerit, ne cum homine ſaevo, facinoroſo, praepotente inimicitias ſuſciperet, damnoſas ſibi, ad Pontificatum maximum nitenti, futuras. Eum honorem ſi aliquando eſſet adeptus, tum facilem ſibi futuram vindictam: interea voranda omnia diſſimulandaque eſſe rebatur, uſque adeo, ut Paulum ad ſe venientem, & magno cum honore acceperit, & gratulatus ſibi ſit, quod Victoria, poſt acerbum Franciſci ſui caſum, tam clari conjugii conditionem eſſet nacta. Sed nec ſua eum ſpes fefellit, nec diu laetum ſcelus auctoribus fuit. Nam, mortuo paucis poſt menſibus Gregorio XIII. conſenſu Patrum, ſummus honor ad Montaltum Cardinalem eſt delatus: qui ſe Sixtum quintum appellari juſſit. Ea res primo

Sixtus quintus.

non nihil concuſſerat Paulum. Sed brevi, recepto animo, aſſueto facinoribus & ad pericula interrito, adeundi etiam Pontificis, & ei gratulandi audaciam ſumpſit. Nec monentibus amicis, ut ſecederet aliquo, nec aut ſibi aut praeferoci ac laeſo Pontifici nimium fideret; nec oranti ac ſummis precibus contendenti Victoriae, ut e medio abiret, prius ceſſit, quam a Franciſco, Magno Duce Aetruriae, & Ferdinando Medice Cardinali, prioris uxoris fratribus, denunciatum illi eſt, videret, ut ſaluti & incolumitati ſuae ſuarumque rerum mature conſuleret, & praecipitibus conſiliis abſiſteret: neque enim ipſis Pontificis gratia antiquius quicquam

Paulus Venetias ſecedit.

fore. Tum Paulus cum conjuge Venetias eſt profectus, atque inde ad lacum Benaci, loca ſitu ac coelo peramena, tranſiit; atque ibi, ira atque dolore immitem atque effrenatum animum aſſidue exedente, paucis menſibus contracto morbo, abſumptus eſt. Victoria, morte viri, e magna repente fortuna delapſa, confecta luctu afflictaque Patavium cum Flaminio fratre ſe receperat: miſſo Venetias Marcello, oratum

tum, ut vidua ac omni ope deſtituta in fidem Reip. reciperetur [magnopere enim ſibi ac vitae ſuae a Sixto Pontifice timebat, nec, amiſſo Paulo, uſquam ſatis tutam ſe ab ejus ira arbitrabaturi] Cum ei, unde ſuſpicari non poterat, exitium venit. Paulum ab domo proficiſcentem Ludovicus Vrſinus, Jordani filius, ſecutus erat; qui paulo ante ſub Gregorio XIII. Vincentium Vitellium Tifernatem, Pauli ipſius, ut credebatur, inſtinctu, in Vrbe interfecerat, exilioque multatus, confluente ad eum aliorum exulum ac facinoroſorum multitudine, Romanum agrum caedibus ac latrociniis infeſtum habuerat. Sed Venetiis, memoria patris avique, qui Reip. fortiter ac fideliter militaverant, perhoneſta ſtipendii conditione a Senatu conductus fuerat, & Corcyram, cujus inſulae cuſtodia illi mandata erat, navigaturus, Patavii ad eam ſe profectionem comparabat. Et trajecturi cum eo erant aliquot ſpectatae virtutis centuriones, ex veteribus Jordani militibus, &, ex tota Vmbria Picenoque, fortiſſimorum juvenum manus: inter quos Franciſcus Gratianus, de quo ſupra inſtitueramus dicere, ob egregiam ad omnem virtutem indolem, Ludovico longe acceptiſſimus erat. Is igitur Ludovicus, qui nuper, vivo Paulo, aſſentari Victoriae atque ejus affectare gratiam erat ſolitus, quaecunque eum cauſa impulerit, [nam & varie traditur, nec ſciri ad rem magnopere pertinet] eam nihil tale timentem, domum ejus ingreſſus, inſpectante ſe, jugulari, & juxta Flaminium fratrem occidi juſſit. Facinus per ſe atrox ac ſaevum, ut faedius & crudelius videretur, miſeratio aetatis, ſexus & ſolitudinis faeminae fecit. Itaque Venetus magiſtratus, ex auctoritate Decemvirum, penes quos Venetiis ſupremum jus rerum capitalium eſt, quaerere de ea caede (nam caedis auctores ignorabantur) inſtituit. Cum pateſcere res caepiſſet, atque omnis in Ludovicum ſuſpitio incumberet, neque id eum falleret, licuit illi diſceſſu ac fuga declinare atque eludere judicium: idque magiſtratus ipſe non gravate initio tuliſſet. Sed, ſive ille nihil temere in ſe acturos Venetos, ſui ac familiae ſuae reſpectu, ſibi perſuaſerat; ſive adverſus omnem vim fiduciam ei globus ille virorum juvenumque audaciſſimorum, quo erat ſuccinctus, faciebat; ſive eum divina mente manans fatum ſuum jam agebat: ita cum ipſo magiſtratu eſt locutus, ut, ultro ſibi injuriam fieri, & quaſi in ordinem ſe redigi quereretur: ſimul domum, quam incolebat Patavii, munire armiſque ac telis affatim inſtruere caepit; veluti vi repulſurus,

Ludovicus Vrſinus.

Ludovicus Victoriam fratremque jugulat.

Ludovici ingens temeritas.

Q 2 ſi quid

ſi quid magiſtratus in ſe aut ſuos conaretur. Haec, quibus & uſus rerum major, & Veneti moris notitia erat, ex amicis ejus magnopere damnaſſe ferunt, & Ludovicum, ut tam contumaci, tam temerario auſu abſiſteret, protinuſque aut diſcederet Patavio aut erumperet, etiam atque etiam monuiſſe. Si enim pergeret, ſe, ſecumque una tot praeſtantes nobilitate ac virtute juvenes, qui ejus auctoritatem ſequerentur, peſſum daturum & in non dubiam peſtem praecipitaturum. Qua enim ſpe prope in conſpectu ipſius Senatus, in urbe valida, validis maenibus clauſa, ac firmo equitum peditumque praeſidio tuta, vim contra magiſtratum atque adeo contra ipſam Remp. cum octuaginta admodum hominibus, quantum vis fortibus atque audacibus, parari? Sed

Salutare conſilium ſpernit Ludovicus.

ſalubre ac unicum conſilium juvenis, ſtolida ſuperbia elatus, tanquam timoris ſpeciem habiturum, rejecit. Perverterat enim inflaveratque animum ejus falſa atque inani ſpe quidam, qui ei ab epiſtolis erat, cui ipſe tribuere plurimum erat ſolitus; qui non progreſſuros ultra minas Venetos diſſeruerat; atque ipſum ex vana denunciatione periculi, egregiam conſtantis atque invicti animi gloriam eſſe laturum. Ita ab imbelli atque imperito ſcriba fortes & gnari militiae viri in manifeſtum exitium ſunt dati. Nam haec ubi audita Venetiis, non jam caedis crimen, ſed ipſam Reip. majeſtatem agi petique cenſentes, eadem nocte, quae diem Natalis Chriſti anteceſſit, proficiſci Patavium unum e Trium-

Triumvir ad habendam de Ludovico quaeſtionem miſſus.

viris, quos ipſi Avocatores vocant, quorum magna eſt in civitate auctoritas, & in Ludovicum ſectatoreſque ejus, ex Venetorum legibus vindicare ac ſevere animadvertere juſſerunt, & documentum ſtatuere, ne quis poſthac vi atque armis adverſus jura legum & Reip. imperium ſe tueri auderet. Triumvir cum Patavium veniſſet, evocatis undique militibus militumque praefectis, & populo in armis eſſe juſſo, conſilium habuit, quonam modo, quoniam cum praeferocibus hominibus & ipſa deſperatione irritatis atque ultima auſuris res eſſet, ex tuto, nec ullius, niſi ſontium, ſanguine redigi in poteſtatem rebelles poſſent. De omnium ſententia ſtatutum, cum feris non congrediendum, nec iis milites in apertam pugnam objiciendos eſſe. Igitur, occupatis omnibus circa aedificiis, ubique firmas ſclopeta-

Oppugnatur tormentis Ludovici domus

riorum ſtationes locant; qui aut parietibus aut pluteis tecti, quibus viarum exitus obſtruxerant, ita in domum obſeſſorum ex tuto jaculabantur, ut nemo uſquam apparere, quin multis ſimul plumbeis glandibus, igne excuſſis, peteretur,

tur, poſſet. Productis inde muralibus bombardis, idoneiſque locis conſtitutis, ex longinquo verberare & quatere magnis ictibus domum inſtituerunt, ut, ſi illi in pertinacia perſeverarent, domus totius ruinis vivi omnes obruerentur. Ludovicus ubi, contra quam exiſtimaverat, tantum in ſe apparatum, tantum undique terroris minarumque intentari cernit, primo quidem tentavit rem conditionibus tranſigere; deinde, quia Veneti negarunt, ſe cum armatis velle paciſci, ſcribae ejusdem inſtinctu, veluti de induſtria augens paenarum atque irarum cauſas, arrogantiae plenas ad Triumvirum magiſtratumque litteras miſit: Mirari ſe magnopere, quo tantus motus virorum armorumque; & quid extraordinarii juris tam acerbe contra ſe ſuoſque exigeretur; & quid judicata damnataque cauſa prius, quam cognita, ſibi vellet. Meminiſſe eos debere, ſe Ludovicum Vrſinum eſſe, Jordani filium, Valerii Alvianique nepotem, virorum ac ducum clariſſimorum, qui, pro Venetae Reip. dignitate atque imperio, toties caput periculis objectaſſent, toties ſanguinem profudiſſent. At ſe, quando tot tantiſque majorum ſuorum meritis haec praemia redderentur, non ultra quicquam dicturum, ſed exitum rei eo animo expectaturum, ut, quicquid ſors ferret, impavidus nec degener ſubiret, &, quoniam nihil jure ac legibus, quarum ipſe auctoritatem nunquam eſſet detrectaturus, ſed omnia vi atque injuria agere liberet, Deum atque homines teſtari, nihil ſe nomine ac ſtirpe ſua indignum eſſe facturum; vitaque, quam illi inique ereptum ſibi veniſſent, adnixurum, ut oppugnatoribus ſuis multo ſanguine ſtaret; ac ſua morte clarum, quamvis triſte, ſuae innocentiae ac infelicis Vrſinae gentis erga Venetam Rempublicam ſtudii exemplum poſteris relinqueret. Triumviro nihil neceſſe fuit ad haec reſpondere; ſed, irriſa inſolentia inſanientis juvenis, admoveri bombardis ignem juſſit, cujus vi illati ferrei ingentes globi, paucis ictibus ita anteriorem domus parietem perfregerunt, ut omnis repente, vaſto cum fragore ſtrageque, proruerct, defenſoreſque nudaret, ac certis eminus petitionibus aperiret. Tum fracta Ludovici arrogantia eſt, qui promptiſſimos ſuorum, illa oppreſſos obtritoſque ruina, cernens, animum penitus deſpondit; ſeque, ut juſſus erat, traditis armis, poteſtati Triumviri permiſit; contradicentibus pleriſque e ſuis, qui pugnando occumbere, quam ad faedum nec dubium ſupplicium dedi praeoptabant. Sed ille, quando eo neceſſitatis redacti eſſent, ut effugere mortem nequirent, animam ſal-

Ludovicus fractus animo ſe Triumviro dedit.

ſaltem Chriſtianis Sacris procurare expiareque ſatius eſſe contendit.

Ludovicus ſociique ſtrangulati.

Ita ipſe prius, ac deinceps reliqui ſtrangulati ſunt. Quorum in numero Franciſcus fuit, adoleſcens non dum vigeſimum annum egreſſus, tanti quidem animi ferociaeque, ut Venetiis, cum a quodam provocatus eum fugientem inſequeretur, atque ille in grandem [1] aeſtuantis maris canalem ſe projeciſſet, hominem ſub aquis adeptum pugione confecerit. Sed infelix adoleſcens alienae culpae ac temeritatis paenam luere neceſſe habuit, & tantae indolis ſpes ante eſt ſuccifa, quam ad ullam maturitatem pervenire potuerit.

Leonis uxor.

Vxor Leonis, ut ne hanc quidem ſilentio praetermittam, fuit Livia Palamideſſia, Cyriaci, cujus initio meminimus, filia, viri haud dubie aetatis ſuae in civitate noſtra longe praeſtantiſſimi, atque ipſa pari pudicitiae & formae laude; ſed eo in primis memorabilis, quod vitam ad ſeptimum & nonageſimum annum perduxit, valetudine adeo proſpera, ut nunquam, niſi ſupremo morbo, aegrotaverit; &, quod alterius vitae inſtar eſt, nihil labefactata mente, nihil ſenſibus imminutis, non auditu, non viſu hebetato; ut neque ad ſublevandam aciem conſpicillis [2] unquam ſit uſa, & legerit, neverit, ſuerit, acu pinxerit, muliebriaque alia opera ad ultimum uſque diem fecerit [3]. Atque illud etiam mi-

1 *Grande* . . . *Canale* exhibet antographum, librarii certe negligentia.

2 Rebus novis nova eſſe imponenda vocabula, non uno loco Cicero docuit, idque ipſe ſaepe fecit. Quod minime ignorans Gratianus & alia alibi, ut *bombardas*, *ſclopos*, *ſclopetarios* &c. & hic *conſpicilla* uſurpavit, ſic a *conſpiciendo* vitreas orbiculatas lamellas illas appellans, quibus adhibitis hebes oculorum acies acuitur in videndo atque adjuvatur. Alii ab eodem etymo *conſpicilia*, alii ab ſimili *perſpicilia*, alii ab oculis, quibus eae admoventur, *ocularia* dixere. (Nam qui *ſpecilla* etiam dici putant poſſe, idque Plinii auctoritate confirmant lib. 7. cap. 53 „ C. Julius medicus „ dum inungit, ſpecillum per ocu- „ lum trahens: „ nae illi, *ſpecillum* chirurgicum quoddam eſſe inſtrumentum ad vulnerum aut abſceſſuum profunditatem explorandam, ad alioſque ſimiles uſus, videntur ignorare.) Conſpicillorum fuiſſe inventorem Salvinum Armatum Florentinum paullo ante annum a Chr. nato 1290 prodidit eruditiſſimus Dominicus Maria Mannius, qui de ea re egregios commentarios Tomo IV. *Scientificorum Philologicorumque Opuſculorum* Venetiis edendos permiſit doctiſſimo Patri Angelo Calogerà an. 1730. litteratiſſimo Vito Joſepho Bondelmontio, litteratae juventutis tum Principi, inſcriptos: iterum Florentiae, aliquanto retractatiores (in eoque certe emendatiores, quod laus, in Veneta editione immerenti mihi ab humaniſſimo auctore tributa, in Florentina hac eſt praetermiſſa) anno 1738. typis diligentiſſimi Cajetani Albizzinii excuſos.

3 Crudae hujus ac viridis, ut ait ille, ſenectutis exemplum ſuppeditat Valerius Maximus lib. VIII cap 14. „ Siciliae, inquit, rector Hiero ad „ nonageſimum annum pervenit. Ma- „ ſiniſſa, rex Numidiae, hunc mo- „ dum exceſſit, regni ſpatium ſexa- „ ginta annis emenſus, & ante o- „ mnes

mirabilius in ea, quod, cum ſuorum tam adverſis caſibus incredibiliter affligaretur, tamen tot funeribus parentum, viri liberorumque ac nepotum ſuperfuerit. Demum, quam tot aerumnarum, tot dolorum ſenſus non confecerat, breve gaudium oppreſſit. Aſtor nepos, qui ſolus ex tanta ſobole reliquus erat, juvenili ſtudio viſendi externa, nihil commotus aviae obteſtationibus, abſumptam jam annis in ſolitudine deſeri ſe querentis, profectionem in Galliam parabat. Tandem expugnatus ab ea, non ſolum abeundi conſilium abjecit, ſed etiam, quam ipſa voluit, uxorem duxit. Id vero adeo laetum anui accidit, ut, ex nimio gaudio, levi contracto morbo, in ipſis ſponſalibus expiraverit.

Julius Aloyſii & Antonii Mariae Gratianorum pater.

Julius, parens noſter, Leonem aetate anteceſſit, ac diſcordes fere egere: quae res utriuſque commodis ſaepe offecit. In tuendae tamen familiae dignitate adverſus oppugnantes egregie conſenſerunt. Vt Leo ſtudiis litterarum, ita militiae ſtudiis pater deditus. Prima rudimenta ſub Nicolao Vrſino, Petiliani Comite, clariſſimo Venetorum exercituum imperatore, poſuit; atque inter cataphractos equites adoleſcens meruit; praelioque ad Abduam anno MDIX. commiſſo, quo Venetae Reip. magnopere fractae vires ſunt, interfuit, adverſoque pectore vulnus accepit. Confirmatus inde pene prioris Caroli [1] equeſtre decus retulit. Cum enim re-

,, mnes homines robore ſenectae admirabilis. Conſtat, eum, quemadmodum Cicero refert libro, quem de ſenectute ſcripſit, nullo unquam imbri, nullo frigore, ut caput ſuum veſte tegeret, adduci potuiſſe. Eundem ferunt, aliquot horis in eodem veſtigio perſtare ſolitum, non ante moto pede, quam conſimili labore juvenes fatigaſſet: ac, ſi quid agi a ſedente oporteret, toto die ſaepenumero nullam in partem converſo corpore, in ſolio duraſſe: ille vero etiam exercitus equo inſidens, noctem diei plerunque jungendo duxit: nihilque omnino ex iis operibus, quae adoleſcens ſuſtinere aſſueverat, quo minus ſenectute ageret, omiſit ,, Locus autem Ciceronis, a Valerio indicatus, legitur libri de ſenectute capite 34. (al. 10.) in hunc modum. ,, Arbitror, te audire, Scipio, hoſpes tuus avitus Maſiniſſa quae faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non adſcendere; cum equo, ex equo non deſcendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto ſit: ſummam in eo eſſe corporis ſiccitatem: itaque exſequi omnia regis officia & munera. ,,

[1] *Priorem Carolum* Gratianus appellat Buoni veteris illius filium, de quo fuſe libro II. pag 61. reliquiſque deinceps egit. Quoddam ad eum pertinens monumentum, haec quum ſcribimus, ad nos affertur, cui locus aptiſſimus ſuuſque fuerat ad pag. 71. ubi de ſepulcro ejus invento, deque ara ab eo excitata, deinde vetuſtate collapſa, denique ab Antonio Maria noſtro reſtituta, agebatur Quod ibi omittere coacti ſumus, hic reddimus. Eſt autem id monumentum ab ipſo au-

Ludus equeſtris.

regreſſi a bello juvenes equeſtrem ederent ludum, quo ſinguli haſtas ex equis in ligneam Aethiopis ſtatuam, machinae impoſitam, dirigunt, cujus ſiniſtra munitur parma, dextera extento brachio ſuſpenſos loris ternos globos tenet, atque ictu haſtae impulſa, ita ferreo ſcapo, veluti cardine, circumvolvitur, ut ferientis equitis dorſum, niſi celeri tranſcurſu praevertat, globis converberet: cumque eum ludum Julius, praeter caeteros, apte magna ſpectantium approbatione obiret, aemulatione laudis ejus invidiaque ſuccenſus unus civium, qui, cum plura equeſtris militiae ſtipendia haberet, adoleſcentem ſtudiis ſpectantium praeferri ſibi aegre

Provocatur ad equeſtrem pugnam Julius.

ferebat: „ Quin nos, inquit, Juli, verae pugnae ſimulacrum, „ ac verae virtutis experimentum civibus noſtris ſpectandum „ praebemus? Si placet, juſta ſumamus arma, validioreſ„ que conſcendamus equos, atque iis congrediamur. Vi„ ctor e floribus ſertum, ſpectantium matronarum manibus „ textum, feret. „ Sibi vero perplacere cum reſpondiſſet Julius, armati infeſtis haſtis concurrerunt. Primo occurſu, uterque haſtam in alterius pectus perfregit: ſecundo

Iulius adverſarium equo dejicit.

(nam, ut ter repeteretur, convenerat) tanta vi Julius in caput atque in ipſam caſſidis bucculam [1] inflixit adverſario haſtam, ut ille in clunes equi revolutus ad terram decideret, magno vitae periculo, quod altero pede implicitum trahebat equus, niſi multorum objectu inhibitus ſtetiſſet. Eum Julius, inter manus ſuorum domum relatum, amanter, ne quid per odium actum videri poſſet, inviſit; atque inde magna frequentia celebratus domum rediit. Per haec acta patri juventa [2],

Bel-

auctore exaratum, & in marmorea tabula ad eandem aram inſcriptum in haec verba.

„ Aram hane dedicavit Carolus „ Gratianus, Buoni fil. Qui, omni „ bellica virtute, patri, clariſſimo du„ ci, par, paternis laudibus gemi„ num fortitudinis & pietatis decus „ adjunxit. Nam & magnis copiis „ apud Inſubres praepoſitus aemulum „ Gallum, ſuperbe provocantem, ſin„ gulari pugna victum eedere ſibi, „ inſpectante exercito, ac tradere ar„ ma coegit: & patriam ſaeva Fa„ giolanorum vi ac dominatione op„ preſſam, pulſis profligatiſque ty„ rannis, liberavit.

„ Eandem aram vetuſtate abſum„ ptam Antonius Maria Gratianus, „ Julii fil. religioni ſimul & memo„ riae majorum ſuorum conſulens re„ ſtituit anno MDXXCV. poſtquam „ condita a Carolo fuerat, CCC. „

1 Contra autographum, in quo eſt *bacculam*, edo *bucculam*. Eſt autem *buccula* pars ea caſſidis, qua buccae ſeu genae conteguntur. Juven. ſat. x. v. 133. „ Lorica, & fracta de caſſi„ de buccula pendens „

2 Hic locus me diutiſſime torſit: quum ita legeretur in manuſcripto: *per haec acta patri inventa*: donec animadverti *juventa* non *inventa* eſſe legendum. Vere Petrus Victorius in

lit-

Bello Florentino, quo Medicei, per ſeditionem patria atque dominatu pulſi, domum reducebantur anno MDXXX. obſidentibus Florentiam Clementis VII. & Caroli V. Caeſaris copiis, duce Philiberto Cialonio Aurangiae Principe, Julius Reip. militavit; cujus auctoritatem civitas noſtra, pro ſua fide, ſequebatur. Ac Florentini, qui urbi praeſidio eſſet, Napolionem Vrſinum, Jo. Jordani filium, magni Virginii nepotem, cum trecentis equitibus, quibus praeerat, Burgum miſere; juvenem egregie fortem, ſed ingenio praefervidum, & ocium pati neſcium.

Vrſinus Burgo praepoſitus.

Itaque non contentus a ſe vim prohibere, etiam hoſtibus quam maxime nocere ſtudebat. Aretini, Florentino nomini ſemper infenſi, ad primam novae fortunae ſpem defecerant, praeſidiumque ab Aurangio miſſum receperant. Florentini arcem retinebant, & ex ea ſaepe impetum in oppidum faciebant, &, adjuvante maxime Vrſino, commeatus, qui a Tiferno, Peruſia, Pontificiiſque finibus ad exercitum obſidentem Florentiae maenia comportabantur, intercipiebant. Huic incommodo ut occurreretur, tutaque itinera frumentatoribus praeſtarentur, Alexander Vitellius Tifernas cum militibus mille, equitibus centum, Aretium proficiſci eſt juſſus.

Alexander Vitellius.

Is, ut erat vir expertiens & gnarus militiae, non ſolum ab Aretino agro licentiam ac vim hoſtium ſummovit, ſed, aucto magnopere ex Aretinorum juventute ſuorum numero, & Guidonem Mazonium, Orbechi Comitem, Puppio expulit, & Monterchium, caſtellum non nihil opere, ſed magis natura munitum, quinque admodum millibus paſſuum a Burgo, oppugnare inſtituit. Enimvero Vrſinus, qui ne quieto quidem hoſte quieturus erat, id dedecus ſuum ratus, confectis Burgi mille quingentis militibus, totidemque ex vicinis oppidis, addito ſuo equitatu, nocturno praelio invadere hoſtem parat, eo properantius, quod Vitellium, tentato nequicquam Monterchio, Tifernum, ut inde tormenta verberandis muris adduceret, conceſſiſſe audierat, & abſentiam eius ſuam occaſionem rebatur.

Vrſinus invadere Vitellium parat.

Poſt mediam noctem profectus, cum viae hyemalibus pluviis caenoſae ac lubricae iter morarentur, & maxime equites paſſim lapſantes vexarent, deſperans, ſe ante lucem, ut

R con-

litteris ad Nicolaum Ardinghellum, quas Ciceronis epiſtolis, ab ipſo emendatis, praefixit, me valde aſſentiente ac ſaepe experto, pronunciavit. „ Saepe parva admodum perverſio eſt, „ quae tantam caliginem offundit, „ ut, cum poſtea in veram incideris „ lectionem, mireris indigneriſque, „ tam parvum in antiqua ſcriptura „ erratum tantum tibi negotii faceſſiſſe. „

conſtituerat, perventurum, avertere retro agmen caeperat. Sed cohortantibus ſuis, ne caeptum omitteret; dum anceps animi inter redeundi pergendique cogitationem nutat, neutrum conſilium tenuit. Et, cum omnis in eo ſpes eſſet, ſi hoſtem inopinantem imparatumque aggrederetur; & ſerius pervenit, albeſcente jam die, & vigiles non fefellit: qui, e ſuperiori colle, in vallem ſe Soricis demittentes advertere, ſignumque capiendi arma ſuis dedere. Soricem Pichi hodie tenent, ubi permunitam turrim veteris fuiſſe Baldacii ferunt. Hoſtes igitur inſtructi, & animis & viribus parati, & loco & numero ſuperiores, feſſis de via vexatiſque & ſaepe prolapſis, & nocturno frigore [erat enim brumae tempus] rigentibus Vrſinianis occurrunt: qui omnibus rebus impares vix primum impetum incurrentium hoſtium tulerunt. Non defuit, in re trepida iniquaque, ſibi Vrſinus; & retentare ſuos & revocare a fuga ſaepe conatus, ne amiſſo quidem equo pugnam omiſit. Ad extremum, ingruente hoſtium multitudine, deſertus prope jam ab omnibus, admotum a puero equum conſcendit, in tutumque ſe recepit. Maximam militum partem propinqua Soricis Silva texit. Itaque, paucis deſideratis, pluribus ſauciis, per devias ſemitas Anglarium primo, deinde Burgum cum ipſo Vrſino rediere. Vitellius profligato jam praelio ſuperveniens, Vrſinum antegreſſus, ei ad pontem Tiberis occurrit, juvenemque ea genitum familia, per quam pater patruique ejus creverant, amiciſſime ſalutatum in tutumque proſecutus dimiſit. Vrſinus paulo poſt Florentiam eſt profectus. Vitellius, dedente ſe Anglario, Burgum quoque recepit. Et mox Florentiae ipſius ſecuta deditio eſt, & in ea, arbitrio Clementis, Alexander Medices princeps conſtitutus. Caeterum Julius parens hoc bello quingentis militibus praefuit, & Ferrucii, novi quidem ſed longe acerrimi ducis, ſpem amicitiamque ſecutus adverſae fortunae ejus damna perſenſit. Is ex mercatore repente ad militaris ducatus munera traductus, eam animi atque conſilii vim gerendis imperiis attulit, ut multa egregia bellicae virtutis facinora ediderit. Empoli praepoſitus, locum magni ad omnia momenti tam ſtrenue tutatus eſt, ut eum aggredi hoſtes, niſi poſt diſceſſum ipſius, auſi non ſint. Inde, ad coercendos Volaterranos, qui fidem exuerant, miſſus, in oppidum per arcem irrumpens, magna edita caede, atque adverſus ſontes ſuppliciis graſſatus, ſub jus Reip. redire coegit: tanta quidem ſeveritate, ut duos e primoribus civium, quos contra edictum ſuum exire oppido & ſu-

Ad Montercchium res male geſta.

Julius Ferrucium ſecutus.

Ferrucius.

Ferrucii ſeveritas.

& fugam conſciſcere conatos comperit, protinus e Praetorii feneſtris ſuſpendi juſſerit, alios, imperatam pecuniam niſi extemplo expediviſſent, conjectos in vincula fame necaturus fuerit. Tantam autem fiduciam ſui & contemptum hoſtium praetulit, ut cum Volaterras valida cum manu ad eum oppugnandum Fabritius Maramaldus veniſſet, &, ad compulſum intra maenia, tibicinem miſiſſet, qui urbem tradi ſibi ſine mora juberet, ira incenſus illum miſerum arripi ſtatim, & fracta cervice laqueo, ſuſpendi imperaverit. Quod facinus, contra militare jus admiſſum, exitio poſtea illi fuit.

Ferrucii conſtantia.

Caeterum Ferrucius, pari conſtantiae atque induſtriae laude, non Fabritii ſolum, ſed Vaſtii quoque, majoris & clarioris ducis, acres ac ſaepe integratas ad maenia impreſſiones ita ſuſtinuit, ut, irrito incaepto, abſcedere pudoris atque irae plenum coegerit.

Ferrucius obſeſſae Florentiae ferre opem parat.

Accitus inde Florentiam eſt a magiſtratibus, qui plurimum ſpei in peracri ardentique ingenio ejus, tam duro Reip. tempore, repoſitum habebant, ac de ferenda obſeſſis ope & fortuna praelii tentanda cum eo conſtituunt, unique negocium perficiendae rei committunt. Ipſe Piſas profectus, & ubique acerbiſſimis exactionibus coacta pecunia, in eoque nullius aut humani aut divini juris ratione ducta, novum exercitum comparavit, ac deviis itineribus per Piſtorienſes montes ducere Florentiam inſtitit.

Aurangius in Ferrucium.

His per exploratores cognitis, tanti obſidentibus fuit hunc & virum & conatum opprimere, ut ipſe Aurangius in eam expeditionem cum delectis ex toto exercitu copiis ſit profectus. Ferrucium ferunt, cum declinare alio averſo itinere occurſum hoſtium poſſet, & ſui hortarentur, conſilium timoris ſpeciem habiturum elate ac ſuperbe reſpuiſſe: tantum militaris ſpiritus in duce, nuper e menſariorum tabernis egreſſo, eſt inventum. Sed excelſo atque invicto animo gloriam liberatae patriae non temere affectantem fortuna deſtituit. Victus enim ad Gabinianum atque interfectus eſt, cum nemo in eo ullum vel periti ac providi ducis, vel fortiſſimi militis officium deſideraſſet.

Aurangius in praelio cadit.

Verum tanta contentione ac tam ancipiti praelio eſt dimicatum, ut Aurangius ipſe in acie acerrime pugnans ceciderit.

Ferrucius a Maramaldo confoſſus.

Ferrucium captum atque traditum ſibi Fabritius Maramaldus, exprobrans, contra morem militiae ab eo tibicinem ſuum ſtrangulatum, crudeliter confodit; &, quod flagitium in alio vindicavit, ipſe, haud minori violati juris nota, in deditum ſaeviendo, admiſit. Quanquam ipſe poſtea, hujus facinoris adverſae tegendae famae, ferebat, caeſum ab ſe, non gratia privatae vin-

vindictae, ſed, in qua pugna victor tantae dignitatis imperator occubuiſſet, ex ea gregarius dux victus ne evaderet. Julius domum e praelio ſaucius redit. Julius pater, occiſo Ferrucio, ſaucius ipſe domum ex eo praelio rediit, patrimonio imminuto, & magno pro facultatibus ſuis alieno aere conflato; adeo non offenſo Clemente Mediceiſque, in quorum inde jus ditionemque urbs Florentia conceſſit, ut ab Alexandro primum, deinde etiam a Coſmo menſtruo ſtipendio, quam diu vixit, liberaliter ſit ſublevatus. Julii patris mors. Migravit e vita anno MDXLIII. aetatis ſuae LV. Statura fuit juſta, rutilo capillo barbaque, corpore candido, animo magno, & ſupra fortunae ſuae modum ſaepe ſe erigente, moribus, dempta iracundia [cui tamen, quantum ſinebat natura, moderabatur] percommodis ſuavibuſque. Pari affectu fidei odiique amicitias inimicitiaſque exercuit: de quo ita & ſentiebant & loquebantur homines, neque aequiorem amicum neque infeſtiorem inimicum illo inveniri facile poſſe. Tres uxores duxit, atque ex omnibus liberos tulit. Prima Lucretiam & Thaddaeam illi peperit: quarum Lucretia Ludovico Meliorato, Thaddaea Matthaeo Carſidonio, honeſtis civibus, nupſere. Ex Ludovica Sernarda nos geniti ſumus: quam excelluiſſe pulchritudine atque ingenio praedicant, qui adhuc ejus meminerunt. Moriens anno MDXL. quinque filios virilis ſtirpis reliquit, pueros omnes. Nam Vrſinus, natu maximus, vigeſimum annum non attigerat: ſecundus fuit Carolus: tu, frater, tertius: quartus Claudius: ego poſtremus; quem mater pene lactentem deſtituit. Ex ultima, quae viro ſuperfuit, ortus Fabius. Primus omnium Claudius vita exceſſit Turchiarae in oppido Parmenſis agri, cum juvenis belli ſtudiis deditus, Sfortiae, Sanctae Florae Comiti, claro ejus tempeſtatis duci, cujus a poculis erat, operam navaret, vix dum alterum & vigeſimum annum tranſgreſſus; egregia corporis ſpecie, & pari animi indole. Ingenio & eruditione Vrſinus, animo Carolus reliquos praeſtitit. Sed ille & naturam & doctrinam abjectis moribus inquinavit: hic vim animi ingentem ſuperbia corrupit, communi (quod fatendum eſt) familiae noſtrae labe. Neque enim aliud quicquam aut nocuit noſtris magis, aut magis vitio datum, non viris ſolum, ſed etiam faeminis, quam quod faſtidio ſaepe ac nimiis ſpiritibus efferimur; quos ne egeſtas quidem & dejecta fortuna fregit. Carolus bello Romano cum Paulus quartus Pontifex ab Hiſpanis oppugnaretur, anno MDLVI. trecentis militibus praefuit, ab N. Cantelmo Populi Duce, Pontificis ſo-

ro-

Fabius.

roris filio, provectus. Fabius nobili illa navali pugna occubuit, quae ad Echinadas inſulas anno MDLXXI. pugnata eſt. Qua victi Turcae imperio maris, quo potiti diu fuerant, depulſi ſunt; & Chriſtiani amiſſam pridem belli gloriam, diuque a Barbaris uſurpatam, clariſſima victoria recuperarunt. Hunc ego juvenem, quia omnis ferme doctrinae expers erat, ac minime ad ſacerdotalium munerum ſtudia in Romana Aula appellere videbatur animum, M. Antonio Columnae, qui Pontificiae claſſi imperator delectus erat, per Cardinalem Commendonum, qui Columnae erat amiciſſimus, tradidi, armis, pecunia, rebus omnibus affatim inſtructum; ut militiae tyrocinium ſub viro ac duce clariſſimo poneret. Nec ille ſpem meam fefellerat. Nam, obſequio, fide, & impigre obeundis imperiis, cum apud M. Antonium gratiae locum eſt adeptus, eam animi atque virtutis opinionem fecerat, ut non ſolum charus illi in paucis brevi evaſerit, ſed, cum legeret ille ex omni exercitu, quos imminente praelio in eadem ſecum quinqueremi, atque circa ſe haberet, Fabium in eo eſſe numero voluerit. Sed juvenem, ſi manſiſſet vita, ad egregiam laudem perventurum, fortuna in ipſo praeclarae occaſionis momento deſeruit. Primo enim congreſſu cum duo Turcicae naves in Columnae navim invectae eſſent, & Fabius acriter pugnam iniviſſet, plumbea glande, ſclopo impulſa, vulnus in pectore, mox aliud in femore accepit. Et tamen locum tuebatur, nec praelium omittebat; corpus gemino vulnere, utroque lethali, debilitatum, vigore animi ſuſtinente: donec tertium incuſſum capiti telum, eodem tormento adactum, expulit vita. Prolapſum ante pedes ſuos & collaudavit Columna, &, poſt victoriam, in litteris, quibus rem geſtam ad Pium quintum Pontificem Max. ſcripſit, quas ipſe poſtea legi, honora oratione eſt proſecutus [1]; &, cum inſigniores viros eo praelio deſideratos recenſeret, inter primos Fabii nomen retulit.

1 Exemplum litterarum, quas in morte hujus ejuſdem Fabii ad Auctorem noſtrum Archiepiſcopus Cyprius dedit, habe, non ad Etruſcae linguae normam exactas, ſed quales ex autographo deſcriptae in meas manus pervenerunt. Datas Venetiis ſtatui: etſi in exemplo, non niſi V. littera, cum inſcripta altera littera *a*, ad epiſtolae calcem compareat: qua nota non magis *Venezia* ſignificari, quam *Verona*, quam *Villa*, quam multa alia, poſſe equidem video.

„ Molto Magnifico e Reverendo
„ Signore.

„ Per le ultime litere di Roma
„ con grande mio cordoglio ho inte-
„ ſo quello, del che (non havendo al-
„ cuna nova prima, ancho che la hab-
„ bi procurata) io già ſuſpicava mol-

„ to,

,, to, ciò è, che Fabio combattendo
,, valoroſamente ſii ſtato colto da una
,, archibuſata: et per quella molto
,, mi è doluto nel'animo, che il fior
,, de la gioventù ſua ſii ſtato tronco:
,, et forſi non meno, che lei. Hab-
,, biamo però da allegrarſi per la cer-
,, tezza, che potemo haver de la
,, grolia ſua in cielo, et ancho del
,, bon nome laſſato in terra. Si di-
,, ce che il Sig. Marco Antonio lo
,, ha pianto, et tutta la ſua Galea.
,, Confido, che queſto, et tant'altri
,, ſangui ſparſi ci impetreranno una
,, giuſta vendetta da la divina bontà
,, contra queſte fiere e ſerpi inimici
,, di *Dio*, et de la humana natura,
,, la quale eſſi deſiderano di eſtin-
,, guer. Confido ancho che vi alle-
,, grarete di haver in ciò molta par-
,, te. circa il che la prego a darmi
,, qualche conſolazione. N. S. Dio
,, la conſervi ſana, et ne la ſua ſan-
,, ta grazia.

,, La ſarà contenta ſalutar molto
,, per mio nome Monſignor Giuſti-
,, niano, il Sig. Galorato, Monſignor
,, Vincenzo, Monſignor Marco An-
,, tonio, et il reſto de la famiglia.

,, Di Venezia alli 15. Dic. 1571.

,, D. V. S.

,, P. Lui. Arciveſcovo di Cipro. ,,

AN.

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER V.

NOs, frater, ſoli nuno ſuperſumus, quibus & longior aetas & curſus vitae aequabilior conſtantiorque divino tributus eſt beneficio. Et quid ego nunc verear aliquid etiam de te ad te ſcribere, quando domeſticas res perſequi omnes inſtituimus, & tu ſilendus mihi neutiquam es? Tu, frater, antequam adoleſcentia egredereris, domo egreſſus es. Dilapſa enim re familiari, & omni prope patrimonio, alieno diſſolvendo aere, quo nos oneratos reliquerat pater, impenſo, nobis amiſſam domi fortunam quaerere foris neceſſe fuit. In Romana Aula viginti amplius annis verſatus ita es, ut chariſſimus ſemper atque in intimis fueris iis, apud quos vixiſti. Studio elatum externas viſendi provincias ſors mirifice juvit, praebita occaſione adeundi non Europae ſolum florentiſſimas gentes, ſed Aſiae quoque atque Aegypti nationes: ut primo quidem Italiam, quanta a freto Siciliae ad Alpes patet, omnem luſtra-

Gentes al Aloyſio fratre aditae.

ſtraveris; deinde Alpes ipſas tranſgreſſus, ulteriorem Galliam, Luthetiam uſque Pariſiorum intraſti: atque inde per Hiſpaniam obit. Pictones Sanctoneſque & Aquitanos ad Pyrenaeos ſaltus veniſti: quibus ſuperatis, in Hiſpaniam exiens trans Iberum, trans Tagum, totam percurriſti. Nam a Bajona, Fonterabia, Pampelona per fines Cantabriae Aſturiaeque & Legionis in Galletiam tranſiſti; & ad Compoſtellam D. Jacobi templum, religione & concurſu omnium prope nationum inclytum, adiiſti. Hinc Luſitaniam, atque Oliſſipponem ad oſtia Tagi petiſti, regiam maximamque urbem, antequam Hiſpanis ſubderetur. Nunc, amiſſis gentis ſuae regibus, extenuatam magnopere Regum Luſitaniae interitus. frequentiam celebritatemque ejus eſſe ferunt. Interiit proximis ſuperioribus annis regum Luſitanorum genus. Joanni III. Emanuele orto, unicus filius fuit, nomine Alphonſus: cui pater maturavit nuptias, mathematicorum admonitu, denunciantium, ex non dubiis geniturae argumentis, brevem adoleſcentis vitam fore. Neque hominum, alioqui vaniſſimorum, judicium eventus fefellit. Nam Alphonſus, ducta in matrimonium Joanna, Caroli quinti Caeſaris filia, virgine florente aetate atque forma, ita intemperanter novae nuptae amplexibus indulſit, ut, intra undevigeſimum annum vitae, Sebaſtiani regis ortus. obierit, conjuge praegnante relicta: quae inde poſtumum puerum eſt enixa; quem Sebaſtianum dixere, magnum afflictae domus ſolatium. Is, mortuo Joanne avo, in regnum ſucceſſit, &, ubi adolevit (quanquam ſaepe a popularibus enixe rogaretur, ut uxorem duceret atque operam liberis daret) rem diſtulit; ſive vitae fiducia, ſive, ut plerique exiſtimarunt, horrens conjugii jugum. Religionis certe & Sacrorum ſtudiis magnopere deditum fuiſſe conſtat, ſeu ſponte ac bonitate naturae, ſive ab educatoribus inductum [1], (nam tradiderat eum avus inſtituendum Jeſuitis quibuſdam, piis quidem hominibus & egregie probis, verum non aeque regiarum artium gnaris [2].) Itaque propagandi armis rem

1 Haerentem manuſcripto lectionem *induſtum* pro *inductum*, edi nequaquam ſum paſſus.

2 Quod *piorum hominum & egregie proborum* laudem Jeſuitis, Sebaſtiani regis educatoribus, Gratianus tribuit, quodque eum Religionis Sacrorumque ſtudiis magnopere deditum non bonitate modo naturae, ſed illorum etiam inſtitutione fuiſſe ſignificat, cum illis honorificum eſt (praeclatum eſt enim ab laudato viro laudari) tum mihi ex eodem illorum coetu vehementer gratum atque jucundum, cui nihil fuit umquam aut eſſe debuit antiquius, quam mea meorumque probitas. Quod eos *non aeque regiarum artium* fuiſſe *gnaros* affirmat, id ſane, me non repugnante aut contradicente, affirmarit. Neque enim regiae expetendae ſunt artes ab iis, qui neque reges ipſi ſunt, neque reges in propriis re-

rem Chriſtianam magna juvenis, ſed inconſulta, cupiditate flagrabat; idque maxime regium rebatur. Sic affecto oblata

regum artibus, ſed in communibus reliquorum hominum officiis, pietate nimirum atque doctrinis, inſtituunt. Quod denique non plane negare videtur, Sebaſtiani de non ducenda uxore conſilium ab educatorum ſententia non abhorruiſſe, in ea re ipſe non niſi rumorem ab malevolis tum diſſeminatum, deinde ab nonnullis aut veritatis ignaris, aut verae invidiae univerſo coetui ex paucorum falſa criminatione conflandae ſtudioſis ſcriptoribus vulgatum, ſequutus eſſe convincitur. Quod ita eſſe, veritatis dumtaxat prodendae gratia, ſum breviter hoc loco oſtenſurus: non quod turpe fuiſſe futurum illis educatoribus putem, ſi magnanimum ac ſanctum colendae virginitatis regii alumni propoſitum ſua ipſi approbatione adjuviſſent. Eſt enim etiam in regibus ſancta Deoque grata virginitas: & plurimos reges virgines Beatorum in caelis vita atque merces, in terris hominum fama devenerat oque conſequuta eſt. Sed certe Sebaſtiani regis hujus, quo de agimus, regnique ejus populorumque tempora atque rationes id flagitabant, ut de uxore ducenda, propagandaque ſobole cogitaret. Viderunt id ejus educatores homines *pii atque egregie probi*, &, quamquam *non aeque regiarum artium gnari*, attamen inſigniter prudentes: (neque enim alii aut exhibentur regibus educatores, aut adhibentur.) Eorum princeps erat Ludovicus Conſalvius. Is ab urbe Roma, ubi Jacobo Laynio, qui S. Ignatio in Societatis adminiſtratione ſucceſſit, dabat operam, apud quem in ea regenda Aſſiſtentis munere (quae eſt ampliſſima in noſtro Coetu procuratio, nec niſi ſanctiſſimis ac ſapientiſſimis demandatur) ac poteſtate fungebatur, reginae Catharinae ſumma contentione, invitus atque obluctans, ad regis Sebaſtiani, nepotis ſui, pueritiam pietate ac litteris informandam fuerat evocatus. Quid, ubi regius alumnus adolevit, Conſalvius egerit, quo ejus animum, qui ad vitam caelibem ferebatur, ad nuptiarum celebrandarum voluntatem (ita temporibus rei publicae poſtulantibus) flecteret, docet Franciſcus Sacchinus, hiſtoriae Societatis Jeſu auctor luculentiſſimus, Partis tertiae libro 7. num. 242.

„ His, inquit, paulo ante geſtis „ ſuperiore anno, adfuit Roma miſ„ ſus a Pontifice (Pio V) Ludovi„ cus Turrianus, Sanctiſſimi Patris „ nomine duo poſtulans a rege; pri„ mum, ut auxilium ferret Venetis „ contra Turcas, communes Chriſtia„ norum hoſtes: alterum, ut regni „ in futurum paci regiaeque ſtirpi „ proſpiciens, uxorem duceret Mar„ garitam, Caroli, Galliarum regis, „ ſororem . . . Cum rex negaret, vi„ res in praeſentia ſibi ſuppetere ad „ auxilium ferendum Venetis, deque „ uxore ducenda cogitaturum diceret: „ tum, malevolis diſſipantibus, tum „ vulgo, ut aſſolet, quas res in Prin„ cipibus non probat, earum cauſam „ in eos conferente, de quibus liceat „ impunitius obloqui: vulgatur, per „ Jeſuitas fieri, quo minus utrumque „ negotium procederet. Quod quidem „ Conſalvius a principio providerat. „ Itaque, cum a Pontifice literas per „ Ludovicum Turrianum accepiſſet, „ ut perſuadere nuptias Sebaſtiano co„ naretur, atque etiam a Borgia (S. „ Franciſco) qui inſuper monuerat, „ ut ſerio ageret rem, ne per ipſum „ ſtare crederetur: Borgiae hunc in mo„ dum reſpondit. „ Quod vertendum „ mihi vitio ſcribis, ſi forte res exi„ tum non habeat, pro eo, quod „ cauſa Societatis agitur, non poſſum „ vehementer non commoveri. Me„ moria repeto, cum Pater Laynius „ ad hoc regnum me Regi inſtituto„ rem miſit, multa me ſcripto ei of„ ferre „ quo procurationem defuge„ rem: & capitum unum hoc erat; „ quae non probarentur in vulgus, „ eorum culpam in latera Regis aver„ tendam eſſe. Ego ſic arbitror, ſi

„ quid

Contentio regni inter Emonucum & Serifum.

forte materia ingenio eſt. Certamen de regno inter Emonucum patruum, & Serifum, fratris filium, in Africa eſt ortum.

,, quid eſt a me peccatum, id eſſe,
,, quod vehementius & immodera-
,, tius in hoc matrimonium incu-
,, buerim. Qui Pontifici narrant,
,, in manu mea cor eſſe Regis,
,, ut poſsim, quocumque velim, in-
,, flectere; ii de Sebaſtiano perinde
,, exiſtimant, atque de quovis ejus
,, aequali Sed, qui eum norunt,
,, non item exiſtimant. Nam, quod
,, vult, plane vult; praeſertim hoc
,, in genere, in quo toties concerta-
,, vit & vicit. Ego, quemadmo-
,, dum Sanctiſſimus Pater jubebat,
,, quamacerrime eum conveni: ſed
,, aditum inveni nullum. quin adeo
,, declaravit, ſe ad ſuum Conſilium
,, rem detuliſſe, & ſecum illud quo-
,, que ſenſiſſe. ,, Haec & multa alia,
,, & unde tum vere eſſet mora, Con-
,, ſalvius ſcripſit. Caeterum Ludovi-
,, cus etiam Turrianus, a Pontifice
,, miſsus, vir ſagax & prudens, ac
,, perſcrutatus omnia diligenter, aper-
,, te vidit, exulceratam Reginam &
,, ejus Aulam: et Patres non cauſam
,, diſſenſionum, ſed omnino eos eſ-
,, ſe, qui ne in majus incommodum
,, erumperent, hinc Regis, inde Car-
,, dinalis, et ipſius Catharinae ani-
,, mum permulcendo continerent. Con-
,, ſalvius quoque abunde Ruſticuccio
,, Cardinali datis literis ſatiſfecit:
,, quibus ſignificabat, nemini opta-
,, tius, quam ſibi, eſſe, ut, primo
,, quoque tempore, juſti nexu matri-
,, monii Rex illigaretur: tum ut ſtirps
,, tam bene de Chriſtiana Republica,
,, deque Societate meritorum Regum
,, in tuto collocaretur: tum etiam ut
,, Sebaſtianum, in cujus ipſe conſer-
,, vanda innocentia non parum exhau-
,, ſerat curarum, antequam fervens
,, adoleſcentiae aeſtus forte tranſver-
,, ſum raperet, nuptiarum ſanctitas
,, occuparet. Quod autem Sanctiſsimi
,, Patris voluntati idem obſequutus
,, non eſſet, eam fuiſse cauſam, quod
,, non ex Gallia, ſed ex Germania
,, conjugem ſibi animo deſtinarat, al-
,, teram e Maximiliani Caeſaris filia-
,, bus, eaque in ſpe diu adoleverat;
,, quarum poſteaquam una Philippo
,, Regi Catholico, altera Carolo Re-
,, gi Chriſtianiſsimo nupſiſſet; tum
,, ſe ipſum, ne aliunde praeriperetur
,, occaſio, auctorem ei etiam atque
,, etiam fuiſse Nuntios ea gratia mit-
,, tendi in Galliam. At illum aegrum,
,, quod ſperata affinitate Caeſarea ex-
,, cidiſſet, non potuiſſe perpelli, ut
,, continuo animum in Galliam in-
,, clinaret. His ergo rebus ex Con-
,, ſalvio, atque Ignatio Azebedio,
,, cum Romam ſuperiore anno venit,
,, aliiſque fide dignis viris Pontifex
,, probe cognitis, nullam de Societa-
,, tis hominibus ſuſpicionem adver-
,, ſam admiſit. Idem Azebedius (de
,, quo Patris Michaelis Turriani illud
,, eſt praeclarum teſtimonium, ea eſse
,, veritate, ut relaturus eſset fideliter
,, aliorum ſententias, etiamſi contra
,, ipſummet eſsent) juſsus a Borgia,
,, cum rediſset in Luſitaniam, perſcru-
,, tari quamreligioſiſſime intima de
,, rumoribus, qui contra Societatem
,, gliſcebant, ſcripſit, ex livore cuncta
,, & perturbationibus iniquis oriri: &
,, quidem ad divinam gloriam expe-
,, dire Societati miſerandam eſse po-
,, tius, quam invidioſam: tamen ver-
,, ſantium in Aula Patrum laudabilem
,, omnino eſse ac ſalutarem operam.
,, Ceterum Pontifex cum pervellet
,, matrimonium Regis ad effectum
,, perduci, hanc quoque rem in man-
,, datis Alexandrino atque Borgiae
,, dedit: eamque ita illi tractarunt,
,, ut Sebaſtiani animum ad extremum
,, expugnarint: nec per ipſum ſtete-
,, rit, quominus matrimonium con-
,, flaretur; ſed quod interim, inſcio
,, Pontifice, Margarita Henrico Regi
,, Navarrae, qui deinde Henricus
,, Quartus Rex Galliae fuit, deſpon-
,, ſa eſt. Quare mirum profecto eſt,
,, quosdam memoriae prodidiſse, ab
,, Religioſis Sacerdotibus moram adeo
,, Sanctis Pontificis Maximi orſis obje-
,, ctam fuiſse: cum illi uni, quicquid
,, ab Rege motarum fuit, amolita
,, ſint.

tum. Scriſus non juſto matrimonio natus, & ſi ſucceſſione paternae haereditatis legibus excludebatur, tamen per ab-

S 2 ſen-

,, ſint. Quod qua, obſecro, religione
,, reticetur? Quippe, ſi didita ante id
,, tempus inter quosdam ſuſpicio mit-
,, tenda in literas videbatur, aequum
,, erat, ut verus ac diligens ſcri-
,, ptor, quem non decet graviorum
,, rerum cauſas praetermittere, cau-
,, ſas veritatis indagaret: fideliterque
,, non tantum, quae in unam partem,
,, ſed etiam quae in alteram diceban-
,, tur, quaeque in re eſsent, cognoſce-
,, ret ac referret. Quod enim hone-
,, ſtum adeo ac laudabile factum eſt,
,, quod homines ſive quadam ingenii
,, velue naturali perverſitate ac ma-
,, lignitate, ſive per imprudentiam,
,, ſive ex odio, aut alia perturbatione
,, reſpectuque rationum ſuarum non
,, ſecus interpretentur? Quae tam mu-
,, nita unquam ac felix Sanctitas
,, fuit, ad quam obtrectatorum mor-
,, ſus non aſpirarent? Quod ſi exi-
,, ſtentes interdum in vulgus rumu-
,, ſculos hiſtoriae duntaxat, omiſsis
,, ſapientiorum judiciis, mandes; cui
,, Sanctiſsimorum virorum non aſpergi
,, aeterna poſsit infamia? Vt igitur
,, ſinceri judicis non eſt, inaudita al-
,, tera parte, ſententiam ferre; ita
,, nec boni hiſtoriei ſermones, qui in
,, contumeliam alienam cedunt, prae-
,, ſertim dum adeo gravis cauſa, to-
,, tiuſque religioſae familiae dignitas
,, agitur, poſteritati prodere, niſi
,, pariter, quae contra dicerentur,
,, inveſtiget & apponat, atque adeo
,, etiam, quam vero ſimilis ſit vulga-
,, ris garrulitas, diligenti lance per-
,, pendat. Etenim hae in te quis non
,, videt, nihil ſimile vero apud medio-
,, cri prudentia hominem afferri poſ-
,, ſe, eur quiſquam e Societate non
,, omnibus votis nuptias Sebaſtiani Re-
,, gis optaret? Quid, rogo, ipſi ſpe-
,, rare commodi poterant, ſi eas im-
,, pedirent? Contra vero Regis, Or-
,, dini ſuo addictiſſimi, eque ſtirpe
,, optime merita procreati, quid pro-
,, pius ædem eſt, quam propagatum
,, genus cupere, tum publiei tum
,, privati boni ſtudio? Vnde enim
,, (ut quidem documenta praeſentia
,, admonebant, ſi cetera circumſpice-
,, rent regna) tantumdem gratiae, li-
,, beralitatis, addo etiam potentiae
,, ſperare unquam liceret? An reli-
,, gioſis Sacerdotibus, quibus una pro-
,, poſita eſt ſumma Dei gloria, ſa-
,, luſque mortalium, tantum vel ſtu-
,, poris inſederit vel pravitatis, ut
,, vel non viderent, quae converſio re-
,, rum, quae damna inſtarent, ſi
,, Rex, non relicta ſobole, dece-
,, deret, vel, ſi viderunt, ultro
,, ea mala accerſerent? Scilicet hu-
,, manarum magiſtri divinarumque
,, rerum peritiſſimi ignorarent, vel ex
,, ipſo ſolitudinum otio evocari homi-
,, nes, ut liberis procreandis in Re-
,, gnorum ſucceſſionem operam dent,
,, idque ſancte, ac neceſſario fieri ...
,, Mihi quidem, dum literas multo-
,, rum ſpatio annorum a plurimis ſcri-
,, ptas attentione, quantam adhibere
,, maximam ingenii mei tenuitas po-
,, tuit, verſo inviceinque confero,
,, mirabilis omnino viſa eſt trium il-
,, lorum (Ludovici nempe Conſalvii,
,, qui Sebaſtiani regis; Leonis Hen-
,, ricii, qui Henrici Cardinalis; &
,, Michaelis Turriani, qui Catharinae
,, reginae erat a confeſſionibus) per-
,, petua inter ſe Patrum concordia:
,, eaque, ſi nil practerea argumenti
,, ſuppeteret, vel ſola perſuaderet,
,, recte ſapienterque, pro modo imbe-
,, cillitatis humanae (nam homines
,, erant) adminiſtrata omnia. Omit-
,, to de Ludovico dicere, quem ne-
,, que Societas Aſſiſtentem Prae-
,, poſito Generali, hoc eſt, Conſilia-
,, rium atque cuſtodem appoſuiſſet,
,, neque Joannes tertius Rex Confeſ-
,, ſarium ſibi expetiiſſet, neque Ca-
,, tharina regina, ex ejusdem man-
,, dato, magiſtrum Sebaſtiano extor-
,, ſiſſet: niſi viti pietatem, ſapien-
,, tiam, fidem ſingularem cognoviſ-
,, ſent. Michael Turrianus is erat,
,, quem S. Ignatius oculi ſui pupil-
,, lam nominabat, & Provincialem Bae-
,, ticae & Luſitaniae Viſitatorem, diſ-
,, ſi-

ſentiam Emonuci, mortuo patre, regnum invaſe$^{ra}_{x}$t, ejuſque inſignia ſolemni ritu ſuſceperat. Redeunti mo Emonuco de-

,, ficillimo tempore, etiamnum pro-
,, pemodum tyronem, decrevit .... Leo
,, autem Henricius, animi magnitudi-
,, ne & Chriſtiana ſubmiſſione ſuique
,, deſpicientia & ardentiſſima charita-
,, te, tum vero invicta quadam li-
,, bertate fiduciaque ſuſcipiendi agen-
,, dique quicquid e Dei laude cenſe-
,, ret, jure maximis quibuſque com-
,, ponatur. Denique Cardinalis Hen-
,, ricus in tanta ſapientia & ſanctita-
,, te cum ſua tum plurimorum, qui-
,, bus intime utebatur, unum illum
,, uſque ad ultimum voluit conſcien-
,, tiae rectorem ac judicem. Jam, ut
,, neuter horum, ſi perperam quid Lu-
,, dovicus ageret, nec per ſe nec ex
,, aliorum ſermonibus, cum adeo lo-
,, quaces Aulae ſint, intelligeret,
,, prorſus incredibile eſt: ut alteru-
,, ter ambove intelligerent, ſed per
,, colluſionem, aut alia cauſa, diſſi-
,, mularent, longe alienius ab ſanae
,, mentis judicio eſt.

,, Quid poſtremo? Sermones, jam
,, adeo per omnes Europae Aulas diſ-
,, ſipari, ſi quid ſolidi habuiſſent,
,, num tantum flagitium ſanctitas Bor-
,, giae diſſimulaſſet? Num tuliſſet
,, Cardinalis Henricus? Num Pii
,, quinti maſcula praeteriiſſet integri-
,, tas, dum adeo in hanc incumbe-
,, bat curam? Atqui & Henricus
,, cunctam Societatem, et in primis
,, Ludovicum amavit ſemper et co-
,, luit, et nihil magis timuit, quam
,, ne ab Regis cuſtodia abjungeretur:
,, & Pius, Sanctiſſimus aeque ac pru-
,, dentiſſimus Pontifex, operam So-
,, ciorum in Luſitana Aula (ut tum
,, erant res) ad continendos conglu-
,, tinandoſque inter ſe Reginae &
,, Sebaſtiani & Cardinalis animos,
,, cum fidelem tum neceſſariam exi-
,, ſtimabat . . . Haec autem omnia
,, fuſius dixerim, non tam ut quen-
,, quam arguerem, quam, ut ne ipſe
,, argueret: neu religioſo in Ordine
,, ſive ex malignitate, ſive ex nimia
,, incogitantia, obtrectatorum foediſ-
,, ſima nota inſideret. ,, Hactenus Sac-
chinus: cujus illa quoque ex Hi-
ſtoriae ſuae Parte quarta lib VI. num.
193. huc facientia non omiſerim.

,, Qui vero, inquit, neglectus pru-
,, dentiae attentaeque ſagacitatis (qua
,, certe nota vix ne ab aemulis qui-
,, dem hic Ordo vapular) amantiſſi-
,, mum ſui Regem, eumdemque ſtir-
,, pis maſculae ſupremum, & ſpem
,, tantam populorum intempeſtivis con-
,, ſiliis ab cura propagandae prolis ar-
,, cere? Id ſane explorato compertum,
,, indolem Sebaſtiano ab natura inſi-
,, tam mire verecundam, incorruptae-
,, que pudicitiae adeo amantem, ut
,, eam a Deo quotidie precibus fla-
,, giraret. Sed ſane ejus virtutem vi-
,, tio verti moderatoribus, quae de-
,, mum confidentia ſit? perinde quaſi
,, aut eorum culpa evenerit, quod is
,, inceſtus non eſſet, aut illi caſtum ſi-
,, mul & conjugem formare non poſſent.

,, Neque Rex abhorrentem adeo ani-
,, mum gerebat a nuptiis, quas cum
,, regalibus faeminis, eo non inſcien-
,, te, ſimul etiam magno Pontifice Pio
,, quinto conciliante, tentatas, ſcri-
,, ptores ejus temporis tradidere.
,, Quamvis, ut habent ea plerumque
,, negotia inexplicabiles exitus, conti-
,, git, ut, quia caruit ſucceſſu tra-
,, ctatio, difficultati rerum voluntatem
,, Principis & Moderatorum ejus avo-
,, camenta praetexerent improvidi cor-
,, rectores. Cum tamen re ipſa quan-
,, tum Ludovicus Conſalvius auctori-
,, tate contenderit, ut Rex, conjugio
,, maturus, ſtatim uxorem duceret,
,, in confeſſo tum apud omnes fuit.
,, Cum enim ageretur de quadam im-
,, pari genere faemina, quod pari nul-
,, la tunc eſſet, in matrimonium ad-
,, ſciſcenda, Ludovicus has ipſas Re-
,, gi nuptias laudare non dubitavit; to-
,, lerabilius multo ratus, ex majeſta-
,, te regia derogari quippiam, quam
,, regiae ſobolis ſucceſſionem in diſ-
,, crimen adduci.

,, Porro, ſi Ludovicus, ut falſi in-
,, terpretes autumant, a conjugio re-
,, gio abſterrebat, cum hic e vivis ab-
,, ie-

denunciari juſſit, ut finibus abſcederet. Verum auctoritate permoti Selimi, Turcarum regis, ad quem Emonucus conſuge-

„ ierit ſere tribus ante cladem Afri-
„ canam annis, cur toto illo tempore
„ juvenem, conſultore vacuum, non
„ occuparunt, adegeruntque ad con-
„ jugium ii, qui id tantopere cura-
„ bant, ſublato jam moratore nu-
„ ptiarum?

„ Quamquam infelicis hujuſce fa-
„ miae, quae Societatem in tantum
„ invidiae tunc adduxit, felix ſane
„ cauſa & proſperum fundamentum
„ fuit: Ingens quippe benevolentia,
„ quam Sebaſtianus ab prima jam tum
„ pueritia haereditariam a majoribus
„ accepit atque auxit adverſus Mode-
„ ratores animae ac ſtudiorum ſuorum.
„ Et Ludovicum in primis Conſal-
„ vium non amabat modo, ſed etiam
„ obſervabat. . . . . Saepe etiam fa-
„ cienti ad aram regius adoleſcens,
„ imo rex idem, haud aſpernatus ob-
„ ſequium ultroque ad pedes ejus ab-
„ jectus, ipſe inſervire, Sacra ipſe
„ miniſtrare voluit. Sed nihil aeque
„ voluntatem Regis adverſus illum
„ oſtentavit (unde major Societati
„ crevit, ut apud pleroſque aeſtima-
„ tio, ita apud alios invidia, quae
„ umbra illius eſt fatalis & perti-
„ nax) quam, quo ſenſu & quam exag-
„ gerato doloris, aegritudinem ejus &
„ mortem tulit. Agebat una cum
„ regio comitatu atque Aulae aſſe-
„ ctatoribus Eborae Sebaſtianus, dum
„ Oliſſippone conflictabatur morbo Lu-
„ dovicus. Ergo ſolicitus Rex, anxiuſ-
„ que mentis, frequentes ultro citro-
„ que commeare nuncios juſſit, cum
„ aegrotantem amicum, ſalutatum,
„ tum vero, quid ſpei de ipſo com-
„ modae foret, ſedulo relatum. Hac
„ demum & plane fraudatus ingentem
„ non modo hauſit animo dolorem
„ maeroremque, ſed prae ſe etiam
„ vultu atque habitu toto corporis tu-
„ lit. Imo ſe tacite incuſaſſe ipſum
„ ferunt, haud neſcium, ſui cauſa
„ contabuiſſe hominem ex dolore ani-
„ mi nimio, ob priorem Africae ex-
„ peditionem, ejuſque belli poſterio-
„ ra meditamenta, quae ab eo con-
„ ſtantius improbita, quam felicius
„ impedita, non ignorabat. Accepto
„ dein mortis ejus nuncio, ſpecimen
„ praebuit regii luctus. Nam procul
„ ab arbitris involvens ipſe ſe in ſo-
„ litudinem intimi conclavis, tres i-
„ pſas horas inacceſſus omnibus in
„ maeſto amaroque ſilentio perſeve-
„ ravit. Mox, Aula deſerta, velut
„ pompam doloris urbi oſtentans, per
„ mediam inceſſit ita, ut erat, atra
„ fluxaque veſte pullatus, caputque
„ coopertus lugubri cucullo regiae
„ chlamydi ad humeros ſuperducto
„ ſuſpenſoque. Hinc recta in Coeno-
„ bium Divae Virginis, cui nomen
„ ab Spinero, extra pomoerium ur-
„ bis, abdidit ſe, totumque illum diem
„ impranſus ac prope incoenatus (no-
„ ctis vero plerumque inſomnis ac vi-
„ gil) feneſtris ſoli occluſis, atque in
„ miniſterium vicemque lucis accen-
„ ſa face, in colloquium admiſſo ne-
„ mine, ſolitarius in magna maeroris
„ ſcena tranſegit. Cumque primarii
„ e Societate Patres, acceſſu impe-
„ trato, Principem adiiſſent, enixe
„ rogatum, ne ſe urbemque totam
„ luctu funeſtaret, hominis cauſa pri-
„ vati, & qui coeli jam gaudio frue-
„ retur, inflexa non parum ad quan-
„ dam indulgentiam majeſtate, re-
„ ſpondit: Imaginem illam inſuetae
„ maeſtitiae mirari deſinerent, inſue-
„ tae quippe jacturae debitam; idque
„ protinus meminiſſent, nullum ſibi
„ unquam patrem, praeter unum Lu-
„ dovicum Conſalvium, aut cognitum
„ aut dilectum. Neque horum fere
„ precibus monitiſve quicquam deſer-
„ re voluit, donec quinos ipſos dies,
„ quos explendo luctui deſtinaverat,
„ in ea maeroris ſignificatione con-
„ ſumpſit. His exactis, primo quo-
„ que tempore, Oliſſipponem Ebora
„ venit, Ludovici ſepulcrum reveren-
„ ter inviſit, mortuale Sacrum funuſ-
„ que exſequiale, ſe coram, cele-
„ brandum rite curavit: fuitque pro
„ laudatione funebri Rex idem mu-
„ tus ac maeſtus: argumentum illuſtre
„ opi-

Diviſio regni ex Turcarum auctoritate.

gerat, concordiam ſuadentis, & abnuentibus vim intentantis, diviſere regnum: & alteri Feſſa [1], alteri Marocum datum. Sed Emonucus, cui nuper exuli atque extorri pro magno munere fuerat in ſocietatem fortunae recipi, ubi res ſuae placere ſibi caeperunt, eadem amicitia Turcarum fultus, Seriſum conceſſa parte regni, cujus nunquam ſancta ſocietas eſt, exturbat. Profugus ipſe in Luſitaniam trajecit; & ad recuperandum paternum regnum, unde injuria patrui, & vi atque iniquitate Turcarum, eſſet pulſus, Sebaſtiani regis opem implorat. Glorioſum id nomini ſuo ac magnificum ratus

„ opinionis ejus, qua virtutem se meritum Inſtructoris quondam ſui complectebatur.

„ Haec regii in Societatem favoris „ documenta, omiſſis aliis multo pluribus, quae ſuis per hiſtoriam locis ſparſa ſunt, equidem aliquanto „ fortaſſe latius commemoravi, ut „ potiſſimam ac veram fallacis ejus „ adverſaeque famae cauſam ſemel in „ conſpectum lectoribus darem. Tantae ſiquidem & tam vulgatae ſignificationes amoris, ut in admirationem rapuere animos omnium, ita „ apud ſubitarios quosdam & minus „ aequos rerum aeſtimatores obtinuere, ut quicquid Rex aut olim feciſſet, aut facturus in poſterum eſſet, Societati, tanquam auctori, „ tribuerent: obliti, aut minus animo „ penſitantes, illum pupillari jam aetate depoſita, ſtipatoribus non minus obſeſſum, quam obnoxium, licet nunquam amorem ac beneficentiam erga Praeceptores exuerit, excuſſiſſe tamen, ut plerumque contingit, obſequium, ac, quod diu „ momorderat, fraenum abjeciſſe, recepiſſe ſemet in Principem, propriamque magis indolem et conſilia huic obſecundantia, quam magiſtrorum regimen reſpectare in futurum caepiſſe. etc „

Quibus tam multis tamque perſpicuis b Sacchino allatis argumentis adverſus ridiculum, de Sebaſtiani regis nuptiis, Jeſuitarum conſilio atque opera, diſcusſis, commentum, nihil niſi breviſsimum unum illud ſubjiciam: non magis eos Sebaſtiano caelibatus amplectendi auctores, quam Joanni Caſimiro, multis poſt annis, fuiſſe. Is Sigiſmundi III. filius, Vladislai IV. Poloniae regum, frater, Societati Jeſu nomen anno 1642. dederat, in eaque ſexennium ſanctiſsime vixerat. Quum autem periculum eſſet, ne filiorum expers Vladiſlaus frater decederet, timeretque Jo. Caſimirus, ne ſi ea res forte eveniret, ipſe ad regni ſucceſsionem vocaretur, homo, non niſi de Chriſti regno cogitans atque ſollicitus, coepit multis precibus apud ſupremos Societatis Moderatores agere atque contendere, ſibi ut, ante legitimum conſuetumque reliquorum Sociorum tempus, Sacerdotii ſacris initiari liceret; quo ſibi aditum ad regnum atque conjugium certiſsima ratione praecluderet. Qua ejus poſtulatione ſerio ab illis conſtanterque repudiata, factum deinde eſt, ut, Vladislao ſine ſobole die 22. Maji an. 1648 e vivis ſublato, ipſe Poloniae Rex, ſolemnibus Regni comitiis, die 6 Jul. ejusdem anni renunciaretur, Mariamque Gonzagam Nivernenſem, Mantuani Ducis filiam, Vladislai fratris viduam, interpoſita Pontificis Max. auctoritate, ſibi matrimonio copularet.

1 *Fezzam* non *Feſſam* Baudraudus vocat in Lexico geogr. „ *Fezza*, inquit, „ *Fez*, Hiſpanis *Fezza*, urbs Africae clariſsima et perampla, regni „ Fezzani caput, in Barbaria, ſub „ dominio regis Marrochi: Sed deficit in dies a multis annis. Eſt in „ provincia *Fezza* dicta. Quibusdam „ eſt Volubilis antiquorum; et paucis abhinc annis ſubeſt regi Tafiletae cum regnis Fezzae et Marrchii. „

tus Sebaſtianus advenientem benigne ſuſcepit. Et laetus inde ad imperium Africae aditum ſibi patefieri, de eo in regnum reducendo conſilia inire caepit. Ad quod non parum ab iiſdem Jeſuitis incitatus fuiſſe fertur [1]: qui late pollentibus in Africa Sebaſtiani armis, Sacrorum quoque Chriſtianorum jura cultumque diffundi inter Barbaros poſſe ſperarunt; & rem, diſcriminis ac difficultatis plenam, ſolo religionis ſtudio metiebantur. Ergo Serifo, more exulum, omnia omnibus pollicenti, & omnia proclivia Sebaſtiano fore, ſeque quotidianis litteris nunciiſque acciri a Mauris, Emonuco propter

Sebaſtianus Serifum ſuſcipit.

1 Hujus quoque, paene anilia, fabellae confutandae labore atque moleſtia levavit me jamdudum idem Sacchinus Hiſtoriae S. I Parte quarta, lib VI. num. 181. cujus orationem, etſi paullo longiorem, ſubſcribam tamen hoc loco: ne manifeſtae calumniae, a Gratiano quidem, hiſtoricorum aequiſsimo ac prudentiſsimo, dubitanter ſignificatae, a quibusdam vero iniquiſsimis ſcriptoribus fidenter ſane impudentiſsimeque vulgatae, non ſatis reſponſum fuiſſe videatur.

„ Sed jam majus adeſt, *inquit*, fu„ nus, et ſane funeſtum Luſitaniae, „ Sebaſtiani regis. Neque enim ab hoc „ opere abhorret narratio Jam inde „ ab infantia Sebaſtianus ſpiritus in„ gentes et belligeros prae ſe tulit. „ Fere decennis commentarium nactus „ bellorum a Carolo quinto geſtorum „ Luſitanice ſcriptum, ejus lectione „ non tenebatur modo, ſed et incita„ batur ſic, ut totus ore incaleſceret, „ et videretur ardere. Praecipue Ca„ roli res geſtas in Africa commenda„ bat, ſe olim avi facta imitaturum „ ferens: nec temere libellum ab ſi„ nu ponebat. Haec videns inſtitutor „ ejus Ludovicus Conſalvius, ut erat „ prudentia et ſagacitate ſingulari, „ coercere nimium illum ardorem ac „ temperare ſenſim conabatur; ſedulo, „ quoad licebat, providens, ne quic„ quam ad oculos aureſque fervidi a„ doleſcentis veniret, quod adderet „ fomenta igni. Itaque cum aliquando „ Eborenſe Collegium inviſentem „ Regem Socii, de more, vario car„ mine excepiſſent, epigramma, in „ quo mentio fiebat Africae, tolli „ Conſalvius juſsit, ne ad Regis ocu„ los perveniret. At ubi robuſtior Se„ baſtianus cum eo ſuum de expedi„ tione Africana conſilium communi„ cavit, Ludovicus ſerio graviterque „ reſpondit in haec verba. *Tria, Rex* „ *conveniant ſimul neceſſe eſt, ut in* „ *Africam trajicere ipſemet cogites.* „ *Primum, quatuor aut quinque ma*„ *ribus liberis fundatum habeas re*„ *gnum. Deinde neceſſitas tanta ur*„ *geat, ut ipſa periclitetur Luſitania,* „ *niſi expeditionem eam ſuſcipias. Po*„ *ſtremo apparatum militarem in omni* „ *genere, pecunia, exercitu, commea*„ *tu omnino abundantem habeat. Ho*„ *rum ſi quid deſit, nullo modo de ea* „ *re cogitandum tibi eſt.* Quae ſic di„ xit, ut aeſtum illum generoſae, „ exultantiſque adoleſcentiae in prae„ ſens reſtinxerit. Sed paulo poſt „ acrius incaluit. Quare nec potuit „ contineri, quin eas inſpecturus oras „ anno milleſimo quingenteſimo ſe„ ptuageſimoquinto in Africam tranſ„ mitteret, maeſto ſupra modum Lu„ dovico, tametſi jam ſe ab Regis „ conſuetudine abſtraxerat, et gravi„ ter ex morbo laborabat, maximam „ partem, ut in loco demonſtravi, „ inde contracto, quod animum Re„ gia per ſeque, et paucorum adula„ tionibus (ut fit ſtudio placendi) „ plus nimio incitatum videret.

„ Ad quem etiam haerentem in „ Africa eas literas dedit, ut in Lu„ ſitaniam retraxerit. Ludovico de„ mortuo, Mauritius Serpius, qui ei „ ſucceſſit, nihilominus inſtitit, ut „ ab temeraria voluntate Regem di„ moveret. Sed, ut minus auctori„ ta-

pter crudelitatem & avaritiam infenſis; &, ubi conſpecta Luſitanorum ſigna forent, obvios cum urbium clavibus populos ſe habiturum libero mendacio differenti affirmantique, plurimum fidei erat. Et Sebaſtianus, ſuper pietatis & gloriae ſtudium, etiam juventae ardore efferebatur, vixdum quintum & vigeſimum annum attingens, &, ut unus omnem rei gloriam ferret, in eam expeditionem ipſemet proficiſci parat; quam tamen nequaquam, pro magnitudine periculi bellique, quod ſuſcipiebat, inſtruxit: adeo non dubiam animo ſpem, promptum advenienti populorum favorem

,, tate, quam Ludovicus valebat,
,, & Sebaſtianus ſententiam obſtina-
,, rat, nihil effecit. Quod mirum non
,, eſt, cum neque Cardinalis Henri-
,, cus, neque Procerum Regni ſa-
,, pientiſſimi quique, neque demum
,, Philippus Rex quicquam aut ratio-
,, nibus aut auctoritate valuerint. Cer-
,, te Mauritius tanto depugnavit im-
,, petu, ut omnino ſe ab Rege ſtatuiſ-
,, ſet avellere, niſi Moderatores ve-
,, tuiſſent, qui, ſi quam poſſet rebus
,, adeo perditis opem afferre, tentare
,, eum omnia voluerunt. Ita, quam-
,, vis plane intelligeret, omnes ad in-
,, teritum ruere, obtulit ſuum caput
,, pro Rege ac Regno ſanctaque
,, obedientia in ſacrificium Deo: ac
,, Sebaſtianum in Africam ſequutus,
,, cum eo pariter cecidit. Haec ita
,, cum ſint non defuere Scriptores hi-
,, ſtoriarum, qui tantae cladis partem
,, Societatis hominibus imputarent:
,, non ſolum falſo ſed etiam contra o-
,, mnem ſpeciem tolerandi mendacii.
,, Nam, ut omittam religioſorum ho-
,, minum Regi familiarium ſanctita-
,, tatem atque prudentiam; quis non
,, videt, ſi quid hic Societas commi-
,, ſiſſet, eam Luſitanorum Nobilitati
,, ſummo eſſe odio debuiſſe poſt Re-
,, gis occaſum? Quod tamen ſecus
,, evenit: quippe, gnara Nobilitate
,, quid in re eſſet, et quam nullo Re-
,, gis id gratiae violandae reſpectu,
,, utilia pro placentibus ei inculcare,
,, et inconſultum illud belli conſilium
,, diſturbare Patres conati eſſent. Quid
,, porro feciſſet Henricus Cardinalis,
,, qui ita Regis profectionem acerbe
,, tulit, ita afflictus occaſu eſt? Et
,, tamen poſtea Societatem impenſius,
,, quam ante, amavit, protexit, or-
,, navit. Illud quidam vitio Ludovi-
,, co vertunt, quod primos Regis an-
,, nos bellicarum amore laudum im-
,, modice imbuerit: ut, jam robuſtum
,, cum ille, ac ceteri de Societate
,, coercere voluerunt, ſeri fuerint.
,, Qui ſane hoc arripuiſſe videntur,
,, ne nihil dicerent. Nam cum ho-
,, mines de Societate & prudentes ac
,, pios fateantur, et conatos revo-
,, care ab Æthiopica expeditione Re-
,, gem; conſentaneum eſt, nec pue-
,, tum immodice incitaſſe: (qui enim
,, alioqui prudentes? quae pietas ad
,, id incitare, unde mox revoces?)
,, Neque id aliunde ipſi poſſunt, quam
,, ex eventu argumentari: quod lon-
,, giſſime a ſapiente abeſt. Quid igi-
,, tur? Num Rex is, cujus impe-
,, rium ad ultimas terras protuliſſent
,, arma, arma continerent, ſine im-
,, peratoriae guſtu virtutis fuit alen-
,, dus? ut quod ipſe ſtudium con-
,, temneret, id in ſubiectis quoque
,, langueret: cum tam inſitum ſit ad
,, Principum mores popularibus fingi.
,, Quid eſt autem illud, quod damnat
,, immodicum? Num cujuſpiam in po-
,, teſtate magiſtri eſt, hoc in genere, in-
,, dolis modum ingenerare diſcenti-
,, bus, praeſertim magiſtri nunquam
,, in bello verſati, in ſinu pacis &
,, otii innutriti? Sed apparet calumni-
,, andi petulantia. Nam ſi forte Se-
,, baſtianus languidus ſegniſque, bel-
,, lorum ac periculorum fugitans e-
,, vaſiſſet, quamvis conatus eſſet Lu-
,, dovicus ad ſpiritus martios excitare;
,, tamen id ipſum in praeceptorem
,, con-

rem fore, ex praedicatione Serifi imbiberat. Comparatis navibus, quarum copia Oliſſipponis portus facile praebebat, exercitum in Africam, anguſto e Gadibus freto, tranſportavit. Nam, in ipſa Africa atque in ipſis freti faucibus, Tanger & Septa, opere magno munitae urbes, juris ſui erant: quarum altera oceani, altera mediterranei maris clauſtra obſident. Expoſitis militibus, cum viginti admodum

Sebaſtianus in Africam trajicit.

T mil-

,, contuliſſent, tanquam virile Regis
,, ingenium effeminaſſet; nec Regem
,, belli paciſque moderatorem; ſed de-
,, ſidem ad vota facienda Monachum
,, effinxiſſet. Quae profecto probabi-
,, lior fuiſſet calumnia; quod ſaepe,
,, uti parentibus filii ſimiles ſunt, ita
,, diſcipuli magiſtris. Sed, quia hanc
,, indolem Sebaſtiani eripuit, ad plane
,, pugnantia vertuntur.
,, At qui cauſas in Rege ardoris
,, hujuſce bellici curioſius inveſtigant,
,, an non potius verique ſimilius eun-
,, dem Aulicis tribuant, qui regiae
,, benevolentiae jam potiti, atque aſ-
,, ſentandi ſtudio intenti, adoleſcen-
,, tem Principem per ſuam ipſum in-
,, dolem ambitioſe prenſarent; minus
,, id providentes, ſternere ſibi ſe viam
,, ad favorem ejus per ipſius ruinam?
,, Quid? quod diſciplina domeſtica
,, eo trahebat? Certe Joanna Auſtria-
,, ca, Sebaſtiani parens, ex Hiſpania
,, filio, vixdum adulto, nulla fere
,, alia mittitare crepundia muneraque
,, conſuevit, praeter gladioloa clype-
,, oſque & ferreas fiſtulas caeteraque
,, hujus generis irritamenta genii mi-
,, litaris, quo ſatis per ſe proclivi ab
,, natura ferox ac praeceps erat....
,, Feramus igitur arcana dei judicia
,, aequo animo & vereamur, qui per-
,, miſit ſeu ſtudio gloriae nimio, ſeu
,, dilatandi Chriſtiani nominis, ſeu ar-
,, cendi ex propinqua provincia Tur-
,, carum imminentium vires, cum ſpe-
,, raret, Afrorum gentem magna ex
,, parte, viſo rege Seriphio, quem re-
,, ducendum in regnum ſuſceperat,
,, cum exercitu redeunte, ad eum
,, tranſitutam; audacius, quam con-
,, ſultius, ſuum caput & progeniem
,, regiam in diſcrimen ultro conjecit.
,, Patres, ubi viderunt, plane ei de-
,, liberatum expeditionis conſilium,
,, non ſolum Patrem Mauritium, ſed
,, & alios e Societate quindecim ad
,, conſolandos incitandoſque milites,
,, periculorum ſocios addidere. Hi,
,, quemadmodum copiae regiae, partim
,, ſubſtiterunt in claſse, partim de-
,, ſcenderunt in terram. Eminuit,
,, inter eos, qui deſcenderant, Ale-
,, xandri Villaregii charitas. Nam,
,, cum vehementiſſimis torreretur ar-
,, doribus, quippe aeſtate ſumma,
,, ſuopte ingenio torrida Africa, &
,, milites, praeſertim Germani, prae
,, inſolentia caeli & aeſtus, non ſo-
,, lum languore diffluerent, ſed etiam
,, gravibus corriperentur morbis, prae-
,, ſto erat cunctis, adjuvabat gradien-
,, tes, tollebat in humeros, qui ſta-
,, re non poterant, ad noſocomium
,, deferebat, alloquio, opera, alacri-
,, tate recreabat. Iſque demum, cum
,, prima in acie, ad conſerendae pu-
,, gnae ſignum, Chriſti domini cruci-
,, fixi effigiem ſuſtuliſset, nec deſti-
,, tiſset unquam intrepidi Chriſti mi-
,, litia animum oſtentare, in manus
,, hoſtium cum caeteris Sociis, qui
,, deſcenderant, venit, praeter unum
,, Mauritium, quem ferunt Sebaſtia-
,, ni lateri, ſumma fide & conſtantia,
,, adhaerentem in acie cecidiſse....
,, Ubi funeſtus nuncius in Luſitaniam
,, venit, ſummis & infimis maerore
,, conſternatis, Leo Henricius dele-
,, ctus a Nobilitate eſt, qui Cardina-
,, li, ad quem regnum pertinebat, in
,, coenobio Alcobaza per id tempus
,, commoranti, rem nunciaret. &c. ,,

Sacchini narrationem, non ſolum ad depellendam calumniam, ſed etiam ad Gratiani de Sebaſtiani regis Africana expeditione illuſtrandam hiſtoriam, valde accommodatam, & ſi paullo prolixiorem, praetermittendam non cenſui.

millibus armatorum in aciem deſcendit: quorum erant Luſitani generis ad duodecim millia, atque in his evocati ex univerſo regno nobiliſſimus quiſque. Reliqui Hiſpanis Italiſque conſtabant. Cum hac copia adverſus quadraginta millia equitum, & juſtum numerum peditum (tot enim ſub ſignis habuiſſe Emonucum ferunt) praeter Arabum & voluntariorum multitudinem, qui nihil aliud, quam praedam & rapinam, e militia petunt, praelium committere non dubitavit. Primo incurſu repulit audacter hoſtes. Sed illi more ſuo refugientes, ubi ſolutos noſtrorum ordines advertere, majori vi atque acriori impetu repetita pugna, Luſitanos numero atque fortuna impares, &, laxata non nihil acie, minus ad ſuſtinendam invadentium impreſſionem validos, in fugam egere; tanta caede edita, ut ex omni exercitu, totis paſſim campis jam ſtrato, vix centum evaſiſſe, ſint, qui ſcribant.

Praelium Sebaſtiani cum Emonuco.

Maxime memorabile praelium fuit, trium regum morte. Nam & Sebaſtianus & Seriſus & ipſe Emonucus victor in acie cecidere. Sebaſtianum conſtat, in tam adverſa fortuna, ut dignum rege erat, fortiſſime dimicaſſe: & quidam manu ipſius Emonucum occiſum tradunt. Certe, cum altero jam equo interfecto, tertium conſcendiſſet, hortantibus ſuis, ut, perditis rebus, fuga ſaluti conſuleret, negavit, ſe tantae ſuorum cladi, ſua temeritate conctratae, ſupereſſe velle. Adeo ipſum quoque ſero cogniti errati ſui puduit paenituitque. Corpus ejus, ad ſepulturam quaeſitum, nuſquam inventum eſt.

Pugna trium regum morte memorabilis.

Mortuo Sebaſtiano, regnum Luſitaniae ad Henricum Cardinalem, patruum ejus, rediit: qui praeterquamquod ſacerdotio erat praeditus, etiam ſenio a ſpe procreandi liberos excludebatur [erat enim ſeptuagenario major.] Itaque, Luſitanis orantibus, ut ad Pont. Max. legati mitterentur, rogatum, ut ſoluto legibus Henrico jus connubii eſſe juberet, praeciſe abnuit: &, quod ſibi, confecto jam annis, & Sacris a prima aetate addicto, natura legeſque negarent, eo ipſos quoque contentos eſſe juſſit. Petentibus, ut regni ſucceſſioni proſpiceret, neque ſuos moriens incertos futuri regis relinqueret; id vero, in Concilio gentis deliberaturum ſe de optimi cujuſque ſententia, reſpondit. Conventu habito, delectos ex omnium numero undecim, religione fide ac legum prudentia ſpectatos, in conſilium ſibi aſcivit, cum quibus decerneret, ad quem jure optimo haereditas regni pertineret, exploſo penituſque rejecto Antonio, Aloyſii fratris filio; quod concubina natus capere eum honorem per leges non poſſet. Sed iratus illi, privatas ob ſimultates, proni-

Henricus Cardinalis Sebaſtiano ſuccedit.

Antonius a patruo ſucceſſionis jure excluditur.

nior ad Philippum Hiſpaniae regem, ſorore ſua genitum, habebatur. Unde ſuſpectus ſuis, & minus, quam antea, charus eſſe caeperat, ab alieno atque externi ſanguinis rege abhorrentibus. Sed Henricus, inter ipſam conſultationem urgente ſenecta, & ipſa quoque tantae rei cura angente & gravante animum, diem ſuum obiit; mandata undecim viris, ab ſe ante delectis, poteſtate juſtum regni haeredem judicandi edendique. Nam, praeter Philippum regem, & Antonium haud dubie regio ſanguine atque adeo regis fratre ortum, etiam regina regis Galliae mater, & Philibertus Dux Sabaudiae, & Alexander Farneſius Dux Parmae, & in Luſitania Dux Bragantiae, ſucceſſionis ſibi jus vindicabant. Emanueli plures fuere filii, Ioannes, qui patri in regno ſucceſſit, Aloyſius, Duartes, Henricus: filiae, Iſabella & Beatrix. Harum Iſabella, natu maior, Carolo Caeſari nupſit; ex eaque ortus Philippus: Beatrix Carolo Sabaudo eſt tradita; & ex ea genitus Philibertus. Aloyſius ex concubina ſuſcepit Antonium. Duarte Maria & Catharina natae: quarum major Maria Parmenſi, minor Bragantio ſunt junctae; atque ex utraque nati filii. Reginae Galliae vetuſta & obſoleta jura erant. Sed nulli horum contendendi cum Philippo audacia fuit, praeter quam Antonio, in quem & Luſitanorum ſtudia inclinabant, & Galli Britannique etiam adverſus Philippum animos illi faciebant; ad cujus nimias, & omnibus jam ſuſpectas, opes, tantam acceſſionem fieri, nemini placebat. Sed Philippus, quanquam in Luſitaniam legatos miſerat, qui, agendo cauſam largitione ac promiſſis, quam plurimos ad ſe allicere conarentur, tamen Luſitanos, finitimorum odiis, averſari Hiſpanos, & totos Antonii eſſe intelligens, ſimulatione invadendi Algerium, praedonum in Africa receptaculum, arma parabat, & maritimas & terreſtres cogebat copias: quibus Ferdinandum Toletum, Albae Ducem, cuſtodia eductum, in quam paulo ante conjecerat, praefecit, veterem militem, & diuturno uſu ſub Carolo quinto omnes belli artes edoctum. Hoc auctore, e Neapoli, Sicilia, Mediolano, Hiſpani milites veterani, qui illis regnis praeſidio erant, evocati; &, ut in pacatum, novi ex Hiſpania in eorum locum tyrones miſſi. Adjecit Philippus Italorum legionem, cui Petrum Medicem, Coſmi filium, praepoſuit, adverſante Toleto; cujus inde, a morte quinti Caroli, eadem ſententia, idem ſemper conſilium fuiſſe dicitur, ut, ad frangendas Italiae vires, & juſtum aliquando frenum jugumque bellicoſae genti imponendum, Italiae pacem rex tueretur; Italorum in-

Henrici obitus.

Philippus Hiſpaniae rex vindicare bello Luſitaniam ſtatuit.

Toletus Albae Dux.

Albae Ducis de Italicis ſententia.

 ge-

genia, ſponte ſua certaminum avida, ocio paulatim hebeſcere obtundique ſineret; populos omnis, non domeſtici ſolum, ſed externi etiam belli expertes haberet; omni tractatu armorum ſummotos, ipſa deſuetudine oblivîſci eorum, & ſeneſcere militares animos, & ad alia averti ſtudia pateretur: his artibus facilius tutiuſque ferocem nationem, ipſa pene non ſentiente, perdomiturum. Vaferrimi conſilii rationem hauſiſſe credibile eſt Toletum a Theodorici, Oſtrogotorum regis, exemplo; qui Italiam [1] potitus, & caetera haud immiti dominatu habens, quo gentis vim ſenſim extingueret, & inſitam ferociam pacis atque ocii ſtudiis mitigaret, edicto ſanxit, ne quis Romanus Italicuſve militaret, aut omnino ferrum telumve domi haberet. Ab hoc Toleti conſilio, tot annos continuata nobis quies; & Philippus in magna ſemper cura habuiſſe eſt viſus Italiae motus omnes compeſcere: ſed Italico robore exercitus ſuos omnino carere tamen noluit. Germanorum quoque parem numerum Hieronymus Lodronius adduxit. Hiſpani ad decem millia fuere. Exercitus omnis duobus & viginti millibus armatorum conſtitit. Claſſi egregie ornatae inſtructaeque Alvarus Bazianus rector eſt datus. Luſitani interea nequaquam concordibus animis agebant. Principum magna pars, a Philippo largitione ac ſpe majorum praemiorum illecta, poſt privata commoda remp. habebant: & quidam aemulatione atque invidia Antonium regem aſpernabantur: quem contra unum multitudo ferebat, ac ne mentionem quidem externi atque Hiſpani regis auribus admittebat. Itaque, cunctantibus undecim viris ſententiam ſuam promere, cum empti a Philippo omnes quid decreturi eſſent, appareret; multitudo paſſim clamoribus Antonium regem appellat, & regium jus, regia inſignia, regium nomen uſurpare jubet. Tum undecim viri Philippum juſtum regni haeredem pronunciant, ſeque in tutum recipiunt: atque hos plerique principum ſequuntur. Philippus, qui, ut ex propinquo vim rebus adderet, Badajuſam [2] ad ipſos Luſitaniae fines acceſſerat; ubi Antonium regem appellatum, judiceſque ſecundum ſe pronunciaſſe accepit, Toletum admovere copias, & jus vindicare armis juſſit. Nam Antonius, magna populorum voluntate, exercitum claſſemque comparaverat, ac, ſi quan-

Philippi exercitus.

Multitudinis in Antonium favor.

1 Sic loqui maluit, auctores bonos Cornelium Nepotem & Lucretium ſequutus.

2 Eam urbem ſic appellari ab Gratiano puto, quae Latinis *Pax augusta* dicebatur, Hiſpanis nunc *Badajox* dicitur.

ſi quantum ei probitatis ac humanitatis erat, tantum bellici vigoris atque induſtriae fuiſſet, & ſtudiis in ſe ſuorum pari ipſe virtute reſpondiſſet, nequaquam facilis Philippo victoria futura fuit. Sed a vetere duce, & diu bellis exercito veteranoque milite, novum ſegnemque regem, ac militiae inſuetum, & manum repente collectam, ac verbis, quam diſciplina aut animis ferociorem, victam profligatamque eſſe, cui mirum videatur? Coactis unum in locum copiis equitum peditumque (& erant ſupra viginti armatorum millia) caſtris, prope Oliſſipponem poſitis & magna cura communitis, Antonius ſe tenebat, ſperans, ſi inde bellum duxiſſet, Hiſpanos, inopia rerum, brevi ex aliena terra diſcedere coactum [1] iri. Sed Toletus, ubi varie tentatos elici extra munitionem ad conferendam pugnam Luſitanos non poſſe intellexit, experta ſuorum virtute, & hoſtium inſcitia fretus, ipſa aggredi caſtra ſtatuit. Nec eum ſua ſpes fefellit. Dejecti loco Luſitani, & potiti munitionibus Hiſpani ſunt minori cum caede, quod ſine magna contentione omnes ſe fugae mandarunt. Haud alia Luſitanae claſſis fortuna fuit. Oliſſippo inde capta; & contra mandatum regis, militari cupiditate atque avaritia imperia ducum detrectante, faede direpta eſt; & inde, perculſis metu omnibus, certatim dedentibus ſe ſingulis urbibus, ſine alio ullo majori certamine, totius regni [2] Philippus eſt potitus. Antonius, accepto in cervice vulnere, ſocius & ipſe ſuorum fugae, Xantorenum pervenit; &, ubi paucis ante diebus magna laetitiae ſignificatione rex conclamatus fuerat, ibi aegre impetravit, ut cum paucis ad unam noctem in oppidum reciperetur: adeo infirma, atque in horas mutabilis, vulgi benevolentia eſt. Abſcedens inde, Coimbriam ſe recepit, & cum ſex admodum millibus eorum, qui ex fuga ad eum convenerant, bellum renovaturus videbatur. Sed miſſus eo Sancius Avila, cum expeditis Italorum atque Hiſpanorum cohortibus, Antonium inconditamque turbam, quae cum illo erat, facile fudit iterum atque in fugam egit. Ita, deſperatis rebus, Luſitania excedens in Galliam aufugit. Neque tamen ſine magno diſcrimine aut latuit plures in Luſitania menſes, aut elapſus eſt: cum, appoſitis ad omnes egreſſus cuſtodibus, nullae uſquam ad effugium viae paterent; & ipſe, humilis nautae habitu tectus, novaſ-

Vincitur Antonius, & Oliſſippo diripitur.

Antonius in Galliam profugit.

[1] Quod autographo haeret *coaſtot*, librarii eſſe ſphalma exiſtimans *coactum* edidi.

[2] Etſi *potiri rerum* latine dici ſciam, tamen, an aeque latine *potiri regni* dicatur, neſcio.

vaſque prope in ſingulos dies latebras mutans, ſaepe ignotorum quoque fidei committere ſe cogeretur, eo majori conſtantium & fidelium animorum experimento ſervatus, quod, edicto regis, praemium octuaginta millium aureorum nummum tradentibus eum propoſitum erat. Quin, quod magis mirere, auſi fautores Antonii ſunt adverſus id edictum ſchedulas Oliſſippone ac per omnes Luſitaniae urbes ſpargere, quibus centum aureorum nummum millia Philippum, alieni regni invaſorem, occidentibus pollicebantur. In Galliam demum evaſit, atque inde in Britanniam ad Eliſabetam reginam tranſmiſit. Pronis ubique auribus, & ſe inique ſpoliatum regno querens, & cupiditatem Philippi inſectans, eſt auditus. Vtraque enim Regia adverſa Philippi rebus, utra-

Regina Angliae Antonium juvat. que felicitate ejus anxia, graviter, tantas in unum caput cogi conferrique opes, ferebat. Igitur Eliſabeta, nullo ſe loco defuturam Antonio, pollicita, quinque & viginti magnas naves in occidentis maria novumque orbem, ad diſti-

Gallorum claſſis Antonio data. nendas Hiſpanorum vires, miſit. At in Gallia, quo ſtatim eſt regreſſus, brevi apud gentem ad arma natam, claſſem ſexaginta navium confecit; diſſimulante Henrico rege, & expoſtulanti Philippo, in matrem, quae ſibi jus in Luſitaniae regnum vindicabat, cauſam rejiciente. Quam quidem claſſem alacriter, ut mos Gallis, multi e nobilitate juvenes conſcenderunt. Praeerat omnibus Philippus Strotius, Petri filius, qui in Gallia natus, provehente regina, perhoneſto in Regia loco potiebatur. Hac claſſe Antonius ad inſulas,

Terzeriae inſulae. quibus Terzeriis nomen, devectus eſt; quarum quae praecipua, & Tertia dicitur, praeſidio ejus tenebatur. (& magnum ad ſummam negocii totius momentum, in iis retinendis inſulis, reponebant; quod ea oceani parte ſunt ſitae, ut naves omnes, tam quae Braſilio novoque ex orbe, quam quae ab India atque oriente adveniunt, aut eo ex Europa proficiſcuntur, ad has appellere inſulas pene neceſſario cogantur.) Septem ſunt, ignotae omnes antiquis, & ab Holandis mercatoribus, ex Belgio Oliſſipponem navigantibus, repertae. Circa annum MCCCCL. habitari colique ſunt caeptae. Sed, poſt apertum ad Indiam iter, inventumque in occidente novum orbem, in magno pretio, propter ſummam earum opportunitatem, habitae. Major a Sancto Michaele nomen habet; longa quinquaginta, lata duodecim millia paſſuum. Opportunior Tertia, a qua cunctis inditum nomen. Frugiferae omnes, & pecore pabuloque [1] uberes.

Ad

1 Non *pabuloque*, ut edendum curavi, ſed *paluloque* habet autographum.

Ad hanc cum Gallis delatus Antonius ſumma incolarum voluntate accipitur. Sperarant quidem ipſe Gallique, ſe Indicae Luſitanorum claſſi occurſuros, & quadragies centies mille aureorum nummum, qui ea claſſe vehebantur, potituros. Sed antegreſſae naves Oliſſipponem petierant. Quae res Antonio, pecuniae indigo, incommodiſſime accidit. Cognita Antonii ad Terzerias navigatione, Philippus Alvarum Bazianum cum validiſſimarum navium claſſe ad eas recipiendas inſulas, pellendoſque inde hoſtes, celeriter miſit. Qui quidem egregiam navavit operam. Nam Galli, ſimul ac de adventu ejus certiores facti ſunt, nihil cunctati obviam ei procedunt; redire in inſulam juſſo Antonio, ne praelio intereſſet: cum eum periculo objicere, in cujus capite ſumma belli vertebatur, non eſſet viſum. Ad extremum ſua Philippo regi fortuna adfuit: & Galli, quanquam ſtrenue pugnantes, robore navium & navigandi peritia ab Hiſpanis ſuperati ſunt. Supra mille eorum caeſi, permulti capti; in quibus quinquaginta nobiles, minime obſcuri generis, fuere. Strotius vivus quidem in poteſtatem hoſtium venit, ſed adeo graviter ſaucius, ut ad Bazianum deductus in ejus conſpectu expiraverit. Philippus Strotius, hujus adoleſcentis avus, ille, qui captus ad Montem Murlum a Coſmo Florentiae Principe, atque in cuſtodiam traditus, ubi ſpem recuperandae libertatis amiſit, vim vitae ſuae attulit, quatuor reliquit filios; quorum duo, ad ſtirpem propagandam, uxorem duxerunt, Petrus & Robertus; caelibes duo fuerunt; atque eorum alter, commendante regina, Cardinalis eſt creatus, alter Melitenſem militiam eſt profeſſus. Petrus & Robertus ſingulos ſuſcepere filios, Philippum Petrus, Leonem Robertus. Philippus, ut oſtendimus, non dubio paternae virtutis edito ſpecimine, navali praelio cecidit: Leo, ducta Romae in matrimonium Sophoniſba Sabella, filios non ſuſcepit: &, cum ipſe aetate progreſſus ſit, & plane jam effaeta uxor, ne ſpes quidem ei ſupereſt ulla liberorum. Ita Philippi proles in nepotibus deſiit. At Bazianus, parta victoria, haudquaquam militiae morem, in captivis ſervaſſe eſt judicatus. Quanquam enim, habito de ea re conſilio, plerique diverſa cenſuerint, ipſe tamen, ſive ex ingenio ſuo, ſive, ut opinio fuit, occulto regis mandato inſtructus, omnes ad unum ſupplicio affecit. Quae res adeo atrox, adeo inter ſaevos quoque & omnis humani juris expertes Barbaros inuſitata Gallis eſt viſa, ut, ne ad ejus rei nuncium bellum extemplo Hiſpanis indictum ſit, una Henrici regis

Philippi claſſis ad Terzerias.

Victa Gallorum claſſis.

Strotii.

In captivos Gallos ſaevitum.

giſs auctoritas obſtiterit. Quae ira ne cito quidem deferbuit. Nam, inſequenti anno, cum rex magnam pecuniae vim ex tributo conferri ſibi a Galliae populis poſceret, reſponſum tulit [1], daturos cumulate, ſi bellum Hiſpanis facere in animum induxiſſet. Antonius, relicto in inſula, maxime Tertia, praeſidio, quod inde conſtantiſſime ad ultimum uſque pro eo ſtetit, idoneam tempeſtatem nactus in Galliam, profligata ubique fortuna ejus, rediit; nec tamen aut ipſe ſpem abjecit, aut Galli in eo adjuvando fatigati ſunt. Sed magis ſaepe, quam feliciter, tentato in regnum reditu, aliquot poſt annis, morbo curiſque confectus interiit; relictis in eadem egeſtate duobus filiis, non juſto matrimonio ſuſceptis. Hoc maxime modo Luſitaniae Regia ad finem pervenit; & Luſitanum nomen veteri ſua bellicae virtutis gloria decidit, gemino paucis menſibus dedecore affectum, cum amiſſi in Africa regis, tum patriae parum conſtanter defenſae. Et quae gens, centum hiſce annis, tantum Imperium, tam longe ab domo, tam exigua cum manu, peperit, ac tantas res in Athlantico, Aethiopico, Indico, Eooque oceano geſſit, ut eas, ne incredibiles prorſus atque fabuloſae videantur, neceſſe ſit ad coeleſtis vim opis numiniſque referre, ea, tuendis focis laribuſque ſuis a finitimorum vi, non ſuffecit. Adeo quorundam populorum foris, quam domi, felicior acriorque eſt virtus. Acceptum jugum ita non aequis animis Luſitani ferunt, ut magis, ad quem deficiant, quam deficiendi voluntatem audaciamque deeſſe iis ſatis conſtet; qui ignotum ementitumque regem accepturi nuper fuerint, niſi profuſis ſtudiis ad eum concurrentes ſcriptus celeriter exercitus coercuiſſet. Quidam ſortis infimae, atque e lapidicina progreſſus, audacia ingenti, Sebaſtianum regem eſſe ſe finxit, texens fabulam: e praelio evaſiſſe, & ad eam diem vaſtis in ſilvis latitaſſe, vitamque ſilveſtribus pomis & herbarum radicibus toleraſſe: denique, ſingulari Dei munere ſervatum, defunctumque tot aerumnis, regno ſe ac civibus ſuis, ad tollenda, quae Remp. convellerent, diſſidia, reddidiſſe. Extenuatum jejunio corpus, promiſſa barba capilluſque, & tota efferata ſquallore atque illuvie ſpecies oris, & aetas, & formae ſimilitudo magnam mendacio fidem aſtruebant. Fraudis atque arcani perpauci erant conſcii. Alios miſeratio, & prompti ad credendum, quod votis omnibus expetiſſent, animi; alios ipſa novitas, & quicquid turbandis rebus offerretur, trahebat. Jam pecunia, jam

Antonii Luſitani exitus.

Luſitani factum regem haud inviti accepiſſent.

Ementitus rex.

1 Ab autographo diſceſſi, in quo eſt *tulerit*.

jam armati circa eum etiam nutantes impellebant. Ac, ſi quantum moverat fama, contractum in unum fuiſſet, magnum negocium impendebat. Oppreſſit gliſcentem peſtem celeritas regentium; qui expeditas equitum ac peditum copias in commentitium regem ante immiſerunt, quam majores ad eum vires conveniſſent. Disjecti captique omnes, eruta per quaeſtiones atque expreſſa veritate, meritas paenas luerunt. Nulli genti juſtius deſiderium ſuorum regum, quibus non mite ſolum & longa annorum ſerie roboratum; ſed prope paternum in ſuos imperium erat. Nihil illhic crudeliter, nihil violenter, nihil cupide, nihil per libidinem conſulebatur: omnia lex & mos patrius regebat. Diligi a ſuis, quam metui, firmius potentiae vinculum reges ducebant. Ipſis liberorum educatio curae, ipſis filiarum collocatio: in ipſa Regia magnum nobilium puerorum numerum alebant inſtituebantque juxta ſuos; ut equitare, jaculari, militareſque omnes artes, omnes liberales diſciplinas perdiſcerent: honores praemiaque pro merito cujuſque partiebantur, obſequiorum ac benefactorum largi remuneratores: in paenis tam mites erant, ut ultimum ſuppliciorum eſſet, gratia regis repelli: errantes caſtigare verbis & corrigere, quam punire malebant; unde regis non tam irati vim homines, quam ipſam iram, reformidabant, &, ut communem parentem, non metu, ſed charitate obſervabant colebantque. Neque ille infra majeſtatem ſuam duxiſſet, litigantium controverſias componere, diſſidentes in gratiam reducere, parentes conciliare filiis, filios in parentum auctoritate retinere. Nec illhic mos tributis atque exactionibus fatigare populos, & novas quotidie emungendae pecuniae vias exquirere. Maximae divitiae regis exiſtimabantur, ipſa populorum ſtudia, qui, cum uſus poſceret, non facultatibus, non vitae pro Rep. & pro dignitate regis ſui parcebant. Haec, ut aegre invitique alieni regis dominatum ſubierint, jugumque acceperint, fecerunt: haec, ut aegrius acceptum patiantur, & ad recordationem priſtinae fortunae ſuae, & ad nomen ſuorum regum ſuſpirent, faciunt. At Philippus infinitae potentiae, qua omnes reges anteibat, opulentiſſimo regno adjecto, ditionis ſuae fines immenſum extendit; atque adeo hinc extremum occidentem, hinc ultimum orientem imperio eſt complexus: cujus terminos non terrae aut maria, ſed ipſa coeli convexitas, ac fulgor ſolis exurgentis aut cadentis, finire & concludere videtur. Naves certe ejus ex Hiſpania curſum recta in oc-

Quam juſtum Luſitanis regum ſuorum deſiderium.

Quantum Philippi regis Imperium.

caſum dirigentes, novum tranſgreſſae orbem, ad ortum perveniunt: ac ab ortu demum converſis proris ad eoum pelagum [1] & ulteriorem ac citeriorem Indiam redeuntes, tota, quanta oceano alluitur, circundata Africa, Hiſpaniam occaſumque repetunt. Atque maria, hoc orbis ambitu tranſcurſa ipſe pene omnia imperio coercet. Sed operae pretium fuerit tantae potentiae ſingulas recenſere partes, quando, poſt conditum orbem, tantum poſſidere terrae ante eum nemini mortalium contigit. Nam Aegyptii, Aſſyrii, Medi, Perſae, Macedones & Romani, magnorum imperiorum conditores, Scriptorum omnium litteris celebrati, quae armis ſubegerunt, quid tandem ſunt, Philippi magnitudini comparata? Et, ut ab Europa Hiſpaniaque incipiamus, ubi caput rerum eſſe ipſe voluit, univerſam poſſidet, quanta mari Pyrenaeiſque montibus clauditur: quod ante eum ab Romanis uſque temporibus nemo eſt aſſecutus: & Romani ipſi non niſi ſub Auguſto Caeſare ducentis annis pacarunt: ut merito dictum ſit, eam & primam omnium extra Italiam provinciae formam accepiſſe, & omnium ultimam perdomitam eſſe. Romanis tanti Hiſpania fuit, ut Plinius, cum Italiam laudibus omnibus terris praetuliſſet, Hiſpaniam ſe proximam habere [2] ſcriptum reliquerit. In Germania veterique Gallia, Belgarum provincias decem & ſeptem, quae ferociſſimos continent populos, fineſque ultra Friſios longe in Germanicum oceanum praetendunt, tenet: in Italia duo regna, Neapolitanum & Siculum, ac praeterea Mediolanum atque Inſubres. Ligures quoque ac Genuenſes, & his ſubjuncti Corſi, ſi non in ditione, in fide certe illius ſunt. Inſulas praeterea noſtri maris Sardiniam & Baleares (minores enim praetereo) obtinet [3]. Atque haec in Europa. In Africa, intra Gaditani freti fauces, Marzachibirum, capaciſſimum totius orae illius ac tutiſſimum portum, unde illi nomen; & juxta, Oranum & Melilam & Pignonum; & in ipſis faucibus Tangerum & Septim; &, extra fauces, Arzillam & Naragam, frequentes omnes & egregie munitas urbes habet: quibus Mauri, ne, quod alias fecere facturique viderentur, de tranſmittendo mari invadendaque Hiſpania cogi-

Philippi Imperium deſcribitur.

Quae in Europa tenet.

Quae in Africa poſſidet.

1 Quum videam, in quibusdam Valerii Flacci Mſs. codicibus lib. 1. Argonauticorum verſ. 169. ita legi: *pelagum quantos aperimus in uſus:* autographi lectionem hoc loco non commovi. quam poſteriorem vocem, importune iteratam, expunxi.

2 Autographum praefert *habere ſe*.

3 Hanc ego vocem, neceſſariam, quemadmodum mihi viſum eſt, inculcavi: quum omne verbum hoc loco abeſſet.

gitent, continentur. Inſulas praeterea, in Athlantico oceano, Canarias duodecim, quas Fortunatas veteribus dictas putant; & Terzerias ſeptem & Maderam, longe omnium fertiliſſimam, & huic proximam Portuſancti, &, ad Viride ſive Heſperum promontorium, ſexdecim, quas Heſperidas olim appellatas ajunt; &, ſub aequinoctiali circulo, inſulam Sancti Thomae, Madera majorem, & ſacchari aeque fertilem. Sed, ne ſingula percenſeam, totam ad oceanum Africae oram, quanta a promontorio majoris Athlantis, quod Angeri nunc dicitur, ad Guardaffum ultimumque Rubri maris littus decurrit, diſpoſitis munitiſque ex uſu paſſim arcibus coloniiſque, quibus ſubacti populi in fide contineantur: & oceanum ipſum, quod [1] contra voluntatem ejus nemo navigarit, atque in oceano diſperſas ſine nomine innumerabiles prope inſulas in ditione habet. A Guardaffo cum ipſo mari ingreditur Aſiam Indiamque; cujus oram omnem, quae occidentem aſpicit, aut ipſe poſſidet, aut amicitiam ejus ſecuti reges habent, praeter Calecutum, cujus cum rege ſaepe inita faedera, nunquam ſincera fide ſervata ſunt. Hic ditia regna Ciauli, Cananoris, Cocini, Calani, permunitis inſeſſa arcibus, frenat. Dium tenet; de qua [2] Luſitani cum Aegyptiis primum Mamaluchiſque, deinde cum Turcis, pari gloria praemioque, certarunt: quo Philippo Cambajae ditiſſimarumque gentium opes patent. Hic & Damanum & Bazainum & Tanaham habet & Ormutii regnum, ademptum Perſis: quo [3] partem felicis Arabiae in ditione habet. Regia urbs in inſula conſidet, inſula in ore Perſici ſinus, haud multo ipſa urbe major, ſed inclyta divitiis, & adeo opportuna ſitu, adeo rebus omnibus affluens, ut glorientur incolae, ſi anulus eſſet orbis terrarum, gemmam ejus Ormutium fore. Intra ſinum, ducenta millia paſſuum ab Ormutio, haud multum ab Arabico littore abſcedentem, Baharem inſulam poſſidet, gravi quidem atque inſalubri coelo; ſed, amplitudine ac fertilitate, inſularum omnium ejus ſinus longe principem, & maxime margaritarum captura expetitam, quas laudatiſſimas totius Indiae ferre dicitur.

Quantum in Aſia Indiaque.

Baharem inſula captura margaritarum inclyta.

1 Neutrum *oceani* genus ſuſpectum latine loqui volentibus ſemper fuit. Scribi fortaſſe *quo* non *quod* Gratianus voluit.

2 Subaudi *urbe Dio*. De ea Baudrandus „ Dium, *Diu*, urbs eſt „ Aſiae permunita & maritima, cum „ emporio, in inſula parva regni Cambaiae. ſexaginta leucis diſtat a Surata in occaſum; eſtque ad fauces ſinus Cambaiae, in ditione Luſitanorum a centum quinquaginta annis circiter. „

3 Autographo non ſum obſequutus, in quo legitur *quod partem*.

Natura quidem imo maris fundo abdidit margaritas. Sed eo quoque homines libido quaeſtus demittit, tam diu intercluſo ſpiritu, donec lectas ſub pelago conchas ſecum extrahant: nec monſtra, quae vaſtum illud alit mare, nec mare ipſum praealtum ac ſaevum timent. Et, quo diutius comprimant halitum, urinatoribus ſubtrahunt potum, tenuique & arido nutriunt cibo, & venere prohibent. Per haec petitur, quo faeminarum luxuria inſtruatur, parciturque voluptatibus, ut voluptatum irritamenta quaerantur. At Goa, in eadem ora, Luſitanorum colonia, (ubi regius praetor, qui Prorex dicitur, regia opulentia atque majeſtate agit, univerſaeque Indiae praeſidet; ubi magiſtratus item alii jura populis reddunt; ubi Sacris Archiepiſcopus praeeſt), ad tantam amplitudinem celebritatemque pervenit, ut urbs una divitiis juſti regni inſtar habere praedicetur. In poſtrema hac ora, ſecundum Comori [1] promontorium, Bengalae ſinum ineuntibus obviam fit Zeilani [2] inſula, quam plerique Taprobanam eſſe arbitrantur: quanquam Taprobanae longitudinem veteres nongentorum millium paſſuum, latitudinem ſexcentorum millium prodidere. Noſtri longam miliaria ducenta & quinquaginta, latam centum ſcribunt. Quibusdam, & abſciſſam a continente, & abroſam magnopere vi maris, placet. Hic cum faecunditate terrae certat ſalubritas coeli. Ignorantur morbi, &, quod maximus morborum eſt, ipſa remedia. Vita, ad ultimam ſenectam producta, naturae demum lege deponitur. Virent perpetuo vere campi, nec unquam arbores floribus aut fructu vacant. Odorem tam late fundunt, ut longe a navigantibus ſentiatur. Quidam hic celebratum divinis litteris terreſtrem Paradiſum fuiſſe autumant. Rupibus montium legi aut erui varii generis gemmas ferunt, quae materia & colore maxime probantur & pretio. At longe ditiſſima inſula eſt cinnamomi optimi proventu, cujus denſiſſimae ſilvae ſunt in regno Golumbi [3]: (in novem enim regna univerſa partitur [4].) In quo quidem Golumbo Philippus portum atque arcem obtinet, quo omnes opes inſulae, & maxime cinnamomi, avertit. Alii Samatram Taprobanam fuiſſe credunt, reſpondente magnitudine tra-

Goa Indiae urbs.

Zeilani inſula.

1 Malim *Comorin* ſeu *Comorini*.

2 In Autographo *Zeilam* perſcriptum eſt. Putavi ex ultima littera duas fieri Gratianum voluiſſe. „ Zeilan, inquit Ferrarius, *Nanigeris*, „ inſula Indiae citerioris. Aliis *Taprobana*, *Ophir*. „

3 Et hic & infra *Golumbi* & *Golumbo* praefert autographum. *Columbum* Cellarius & Baudrandus appellant. cui quidem Baudrando *Columbum* non eſt regnum, ſed urbs.

4 *Partire* pro *partiri* veteres etiam Latini dixere.

traditae a veteribus famae. Tranſmiſſo hinc Bengalae maximo ſinu, in cujus intimum receſſum irrumpit Ganges, celebratum ſcriptoribus flumen; unde & Gangeticus a quibusdam ſinus ipſe dicitur, (quo ne adiret Magnus Alexander pertinaci militum ſuorum recuſatione eſt prohibitus) Malacha in ulteriori Indiae cornu Philippo paret: quae clauſtra Eoi oceani tenet, regitque commercia omnium circa regnorum inſularumque. Quae quidem inſulae tot tantaeque ſunt, ut junctae Europam omnem magnitudine aequarent. Sed coloniam etiam in Amaca habet, unde Luſitani Sinarum merces ad ſe trahunt; & arcem Tidori, qua macim & indicas nuces (nos muſcatas dicimus) a Banda parviſque circa inſulis, in quibus ſolis naſcitur, & gariofilos divitiaſque Molucharum inſularum in Luſitaniam avehunt. Moluchae terrarum primae naſcentis ſolis radios excipiunt. Atque his, quae commemoravimus, regnis populiſque Philippus in Europa, Africa, Aſia dominatur. Quae tamen ipſa conferri cum occidentali Imperio ejus novoque orbe non videntur poſſe. Namque his tribus orbis partibus, quibus terram omnem, omnia maria contineri, ultraque nihil, niſi coelum & ultimos naturae terminos eſſe antiquitas credidit; (quarum tamen ipſarum pleraque ne fama quidem cognita habuit) novus & hoc ipſo ſeculo repertus orbis, magnitudine ſive continentis ſive inſularum, nihil concedit. Neque in eo hoſtem ullum aut aemulum habet, niſi quod tam vaſte patent regna genteſque, ut difficilius inveniantur, quam ſubiguntur. In duas dividitur partes; quarum, quae Americae nomen ab Americo Veſpuccio Florentino accepit, qui magnam ejus partem aperuit, cum in ſeptentriones magnopere erigitur, tum longiſſime ab ortu in occaſum extenditur. Verum, qua in ſeptentriones vergit, non ſolum ignotae, ſed ne exploratae quidem nationes obtinent. Quae ſpectat Auſtrum, & cultior terra notiorque, & patentius mare portubuſque frequentius. Et Hiſpani nuſquam mediterraneos populos tentarunt, quin prius maritimis praeſidiis aditum ſibi muniviſſent. Patere fertur auſtralis ora, quam imperio parentem coloniiſque firmatam habent, a Panama per novam Hiſpaniam, Mexicum, Mecioacanum, Californiam, ſinumque, quem vocant Rubri maris; & inde ad Quitciram Tucanamque ad miliaria novies mille: & a portu occidentalis pelagi, cui Hiſpanico vocabulo „Nombre de dios„ eſt nomen, per regiones, quas proprie continentem Hiſpani vocant, & per Quicuriam & Tugillam, per-

Malacha.

Moluchae inſulae.

Novus orbis.

America.

Magnitudo Americae.

perque praetenſum longe in mare Jucatanum, ac per ambitum Mexicani ſinus littoraque Floridae & novae Franciae, prominentemque in nos Norimbegam terram, & Laboratoris & Eſtoitilandiae regiones, quas fluctus glacialis oceani pulſant, tantundem atque eo etiam amplius Americae ab oriente, qua nova Hiſpania deſinit, anguſto iſthmo

Perù.

pars altera orbis hujus, quae nomen Perù eſt ſortita, jungitur, Africam contra ſita, neque ea minor, & forma rotundior: quae inde tota in meridiem incumbit, mediumque diſterminat oceanum: unde & ipſa duplici pelago in longe maximam peninſulam circunluitur, orientali atque occidentali. Nautae Nort & Sur appellant. Ab iſthmo non nihil ſe in aquilonem, per Vrabae & Carthaginis ſinum, ad promontorium Conchibacoae attollit: inde in orientem verſa pergit ad Pariam. Hic paulum ſe recipiens flectit in auſtrum ad flumen Orilianum aut Maragnonem.

Fluminis Maragnonis magnitudo.

Sive duo haec diverſa ſint flumina, ſive unum diverſo nomine, maximum certe fluminum eſſe, & Nilo ipſo majus, ſatis conſtat. Quippe Franciſcum Orilianam, a quo repertum accepiſſe nomen fertur, navigio devectum miliaria ſupra ſexies mille, ſecundo amne, deſcendiſſe, priuſquam ad oſtium atque per crebros atque ingentes flexus perveniret, ajunt: in ipſo oſtio ad ducenta millia paſſuum patere, & marinos aeſtus ad quadringenta millia aſcendere.

Braſil.

Hinc rurſus Braſilia terra in ortum progreditur, uſque ad oſtium Sancti Dominici: unde in meridiem praecipitat, ad amnem, cui Frigido eſt nomen: ubi paulum recedit in occaſum, ad portum Sancti Vincentii. Inde ita tendit in meridiem, ut non nihil curvetur ad occaſum, donec ad fretum pervenit,

Fretum Magagliani.

cui Hernandus Magaglianes dedit nomen, qui, auſu ingenti, & quaerere illud primus & penetrare eſt auſus. Arctatur hic & comprimitur anguſtum in ſpatium mare, inter extremam hanc peninſulam & terras, quarum ne nomen quidem adhuc

Ingens terrae portio ignota adhuc.

ſatis notum eſt. Magaglianem, conſpectis e longinquo flammis, ab igne appellaſſe ferunt. Alii ab nomine Magagliani ipſius dixere: alii aliter. Sed quodcunque illis nomen ſit, in tantum ab oriente ad occidentem, per totam orbis longitudinem, quantum terrae mariaque patent, extendi plerique Scriptorum arbitrantur, ut aequare caeterarum magnitudinem exiſtimentur. Verum continens, an inſulae ſint, interſcindat ne mare intretque terras, an fontis modo margines alluat; & qui populi, quae gentes colant, quae natura coeli ſolive, ignotum penitus inexploratumque eſt. Con-

Digitized by Google

Conſpectas multis, aditus nemini ad hanc diem conſtat: ut jam ſint, qui, ſecus quam antiqui fecerunt, molem globumque univerſae terrae in quatuor dividant partes, quarum unam Aſiae, Europae, Africae tribuant; alteram novo, de quo agimus, orbi; tertiam huic auſtrali plagae; quartam terris, quae propius ſeptentriones ſubeunt, quarum pars maxima ignoratur. Sed Magagliani fretum, ubi plurimum, novem, ubi minimum, ſex millia paſſuum latum, ad quadringenta millia in longitudinem excurrit, exitque ad occidentem in tantae vaſtitatis oceanum, ut hinc ad Moluchas eoumque mare & orientalem Indiam, ut ſupra attigimus, navigetur. Verum, ut ambitum Perù, quem caepimus, peragamus, tranſgreſſis anguſtias freti promontorium Optatum occurrit, a quo in aquilonem ad amnem Oraſeſum aſcenditur. Hinc dirigitur in occaſum littus ad Sanctae Mariae promontorium: inde rurſus ad aquilonem vertitur, ac per latas Chilis nationes ſinuatur ad Perù, maximum & opulentiſſimum regnum, populiſque & urbibus longe frequentiſſimum; a quo toti huic peninſulae eſt inditum nomen; quod a finibus Chilis ad Popajam & Quitum uſque pertinet, globante atque inferente ſe non nihil in occidentem ora. A Quito per Limam, nobilem Archiepiſcopi & Praetoris regii ſede urbem, ac per ſinum Sancti Michaelis reditur Panamam, atque ad iſthmum, unde initium ſumpſimus. Ambitum totius peninſulae ad miliaria ſexdecim millia ajunt patere. Inſularum utriuſque maris huic imperio additarum tanta multitudo eſt, ut iniri numerus earum vix, aut ne vix quidem, poſſit; & quarundam ea amplitudo, ut per ſe juſti regni opes nomenque obtineant. Divitiae, quae hinc in Hiſpaniam Europamque cum publice regi, tum privatim aliis advehuntur, credi vix poſſunt. Tantum auri argentique importatum eſt, ut & duplicata inde pretia rerum ſint, & domeſtica ſupellex veſtiſque & vaſa aurea argenteaque, ad quotidianos menſae uſus, antea unis regibus principibuſque, ac ne his quidem omnibus, adhiberi ſolita, nunc in privatorum domibus ita conſpiciantur, ut coquinae quoque inſtrumenta argentea habere nos non pudeat: & novus quaerendus orbis, in viſceraque ejus eundum fuerit, ut effoderetur ac per tanta maris terraeque ſpatia adportaretur, quo nobis dapes argento inferrentur, & vaſa lavandis quoque pedibus argentea fierent. Saltem habendi libidinem minuiſſet copia. At nunquam avaritia flagrantior.

„ Cre-

Alia terrarum diviſio.

Chilis.

Lima.

Quantum terrarum ambiat Perù.

Quantum auri argentique a novo orbe advectum.

„ Creverunt & opes & opum furioſa libido [1]. „ Sic pecuniae nobis ſimul copia, ſimul cupiditas addita eſt. Ex quo conſtat, non auro argentoque nos, ſed auri argentique contemptu divites fieri. Tanto Philippi Imperio, niſi longiſſime diſcretae partes ejus eſſent, reſiſti non poſſet. Quod enim quidam contra diſputant, diſperſis in longe diſtantia membra viribus, firmari potentiam, ridiculum eſt. Nam, ſi dominantium vis ac robur eſt omne in hominum, dicto audientium, numero ac diſciplina, ut & plures comparari exercitus & crebris ſupplementis retineri, &, ſi quid ſecus eveniat, reparari queant: tot extra Europam Philippi regna nihil ei ſuppeditant militum; quin Hiſpaniam ipſam enervant ac militari aetate maxime exhauriunt. Perpetuis immenſarum navigationum itineribus magna ſingulis annis multitudo deperit: alios morbi, alios praelia, alios naufragia abſumunt. Multi in colonias mittuntur, multi in praeſidiis munitarum paſſim arcium locantur: alios ipſa dulcedo quaeſtus & amenitas locorum retinent: aliis taedium maris & periculorum, quae reditus habet, patriae quoque oblivionem facit. Hinc & cultus agrorum imminuitur, & minus indies procreatur liberorum, & exinanitur ac debilitatur Hiſpania, impar ſupplendis tot damnis. Quae tamen una re ſarciuntur, quod tantum auri pecuniaeque inde congeritur regi, ut, quod domeſtico delectui ac proprio robori deeſt, abunde externis ſuppleat viribus, conducto mercede milite; cujus copiam nunquam non ſuppeditant inexhauſti Germaniae populi atque ipſa quoque Italia: ubi nunquam deſunt, qui addictum mercedi ac pretio ſanguinem pro aliena victoria profundere parati ſint (tanta utrique genti animarum vilitas) & quantis vis ſtipendiorum ſumptibus advectae oceano opes ſufficiunt. Invidioſae quidem hae ipſae opes & caeteris ſuſpectae regibus ſunt, ſed utiles Reip. ſi retundendae nimiae Turcarum potentiae, & imminenti Chriſtiano nomini peſti depellendae opponantur, non in carpendis alienis regnis ſint. Certe, non vi atque armis partae, ſed, quod optabilius eſt, admiranda felicitate, Philippo familiaeque ejus, ex matrimoniis advenere. Maximiliano Caeſari, Philippi proavo, Maria Caroli Burgundi, ad Nancium occiſi, filia, provinciarum Belgii [2] haeres nupſit, anno MCCCCLXXVII. quae quidem, quinto poſt an-

Quis Philippo ex tot regnis fructus.

Ex matrimoniis tantae in Auſtriam familiam opes.

1 Ovidius lib. 1. Faſtorum.

2. Autographum habet Belgiae.

anno, lapſu equi, ad terram effuſa mortem oppetiit. Philippus, Maximiliano & Maria genitus, Joannam, Ferdinandi Catholici & Iſabellae filiam, uxorem duxit, a qua dotalia regna Hiſpaniae in Auſtriam domum illata ſunt: cum Ferdinandus virilis ſtirpis prolem non ſuſceperit, & Joanna filiarum natu maxima eſſet. Hoc conjugio duo nati Caeſares, Carolus & Ferdinandus. Hic Mariam, Vladislai Tagellonii, Vngariae regis filiam, matrimonio ſibi junxit. Atque hinc, occiſo a Turcis Ludovico, Mariae fratre, anno MDXXV. ſucceſſionem in regnum ſibi armis vindicare, exitio gentis, conatus eſt. Carolus Iſabellam, Emanuelis, regis Luſitaniae, filiam duxit, ex eaque Philippum, de quo nobis eſt ſermo ſuſcepit: qui, mortuis, ut oſtendimus, ſine liberis Sebaſtiano & Henrico, Luſitaniae regibus, haereditatem materni regni, eventu ſupra ſpem ſuam proſpero, crevit, Antonio aliiſque, idem juris ſibi aſciſcentibus, ut tradidimus, dejectis. Sed nos digreſſi, frater, paulo longius ab inſtituto noſtro ſumus: quanquam, in hoc per ſe nudo atque inopi genere ſcriptionis, non injucunda haec ad recreandam legentium mentem quaeſita diverticula videri poſſint.

Reliquam Hiſpaniam ambit.

Tu igitur, viſis Hiſpaniae gentibus, quae oceanum attingunt, ad eas iter avertiſti, quae in mediterraneum mare vergunt. Nam undique Hiſpania, praeterquam qua Galliae jungitur, mari alluitur. Ac trajecto ad Badajoſam [1] Guadiana flumine, (quod Anam olim appellatum exiſtimant) vel ob id memorabili, quod iu Extremadura ad Medelinum ſub terram ſe condit, & quinquaginta millibus paſſuum ab eo loco iterum emergens, in oceanum, multas praeterlabens urbes, & Luſitaniam ab Hiſpania diſterminans, defertur, Hiſpalim, in laeva Baetis amnis ripa ſitam, conceſſiſti. Baetim nunc Guadalchivirum [2], Arabico vocabulo, Hiſpani vocitant, quod magnum atque amplum ſignificat. Hiſpalis, Sibilia dicitur. Civitas eſt, ſive ambitum maenium, queis millia paſſuum fere ſeptem complectitur, ſive aedificiorum tam privatorum quam publicorum magnificentiam, ſive civium divitias ingeniaque & artes, ſive ubertatem agri & rerum omnium copiam, ſeu denique portum, quo omnes ex America novoque in occidentalibus plagis orbe na-

Ana fluvius conditur.

Hiſpalis.

X

1 Supra pag. 148. *Badajoſam* appellavit.

2 Italorum pronunciandi ratio fecit, ut ita hoc fluvii nomen Gratianus ſcriberet. At Hiſpanis *Guadalquivir* non *Guadalchivir* ſcribitur.

Gades. naves feruntur, ſpectes, totius Hiſpaniae longe nobiliſſima [1]. Ab Hiſpali Gades deſcendiſti, ſtudio videndi Herculeum fretum anguſtiaſque, per quas irrumpens oceanus, ad tricies centena millia paſſuum Tanaim uſque atque ultimos Europae fines excurrit, noſtrumque efficit mare; quod, quia medias intrat terras, mediterraneum dicitur. A Gadibus, per Andaluſiam reliquamque Baeticam in interiora Hiſpaniae regreſſus, a Toleto ad Iberum, atque, eo iterum trajecto, per Tarraconenſe regnum Perpennianum: inde Narbonam, atque inde per Provinciam in Italiam rediiſti. Non multo poſt Germaniam Belgaſque peragrandi occaſio incidit tibi. Atque ex Belgis etiam in Britanniam tranſmiſiſti: ne tibi non viſa maxima inſularum Chriſtiani orbis eſſet. Poſtremo, veluti peregrinandi ſtudium peregrinando incitaretur, ut mare quoque experirere, navim Venetiis conſcendiſti, Iſtris, Dalmatis aliiſque Illyrii populis aditis, Adriatico ſinu ad Corcyram egreſſus, curſum extendiſti, & Caefaloniam, Zacynthum atque Peloponneſum praetervectus Cretam tenuiſti. Ex Creta per Aegaei inſulas tibi petita Cyprus, ultima inſularum mediterranei maris, inter Ciliciam Syriamque porrecta: quae tum quidem Venetorum juris erat, ſed non multo poſt Turcarum & ipſa violentiae ceſſit. Hic in terram cum deſcendiſſes, Nicoſiam conceſſiſti, nobilem tum urbem: quippe ab totius inſulae Nobilitate incolebatur; quam inde Nobilitatem illatum a ſecundo Selimo, Turcarum rege, bellum anno MDLXX. univerſam abſumpſit: quo quidem de bello proprius a nobis liber [2] conſcriptus eſt.

Navigat in Syriam.

Cyprus inſula.

1 Verſati in ea urbe aliquandiu pueri olim ſumus, & plane nobilem urbem eſſe, qualem Gratianus deſcribit, meminimus. Quin quoddam Hiſpalenſium familiare proverbium, ſibi patriaeque blandientium, memoria, duobus hiſce verſiculis comprehenſum, tenemus:

„ Quien no ha viſto Sevilla
No ha viſto maravilla. „

2 Quo quidem de libro perhonorificum teſtimonium exſtat Cardinalis Bentivoli in *Memoriarum* lib. 1. cap. 8. „ Nella ſegreteria Toſcana „ e Latina egli era grandemente ſti„ mato. In queſta ſeconda lingua „ haveva compoſto l' hiſtoria di Ci„ pro in occaſion della perdita, che „ ne haveva fatta la Republica di Ve„ netia, e con tanta approvatio„ ne di tutti i più rigidi cenſori „ in tal genere di componimenti, „ che non poteva eſſere ſtata mag„ giore. „ Rariſſimus eſt hic liber difficillimuſque inventu; dignus tamen, qui ſtudioſorum ſtudiorumque gratia recudatur. Rem ſuſcepturum confido Joannem Baptiſtam Zanonium, eum, cujus in officina cujuſque ſumtibus *Scripta* haec *invita Minerva* cuduntur: quae ubi viderit gratiſſima eruditis hominibus (id qood ego illi, eorum edendorum hortator atque auctor, pollicitus ſum, quod-

que

que praeſtabo) accidiſſe, nolet profecto hanc novam ab iisdem Cypriae recudendae hiſtoriae gratiam non inire. Sed, ut πόνος πόνῳ πόνον φέρει, illud etiam futurum arbitror, ut reliqua deinceps Gratiani Opera (Vita nimirum Cardinalis Commendoni, De caſibus adverſis illuſtrium virorum ſui aevi commentarius, Ametinae Eccleſiae Synhodus, & ἀνέκδοτα quaedam, quorum princeps erit Sixti V. Pont. Max. Vita, quae in meas manus quamprimum perventura eſſe ſpero) iisdem typis, eademque chartae forma, conſequantur, ſic, ut omnium tam docti elegantiſque ſcriptoris operum unum, in ſex aut ſeptem diſſectum tomos, confici tamquam corpus poſſit.

Digitized by Google

ANTONII MARIAE GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER VI.

NIcoſiae cum annum ipſum ſubſtitiſſes, in propinquam Syriam Judaeamque trajicere ſtatuiſti, cupidus viſendi loca, quae indutus mortali corpore Chriſtus Deus inceſſit, & in quibus nobis ſua morte aditum ad immortalitatem aperuit: loca, ubi prima origo humani generis; ubi conditi homines; ubi propagati; unde ad alias colendas terras profecti; ubi orta religio; ubi primum coli Deus caeptus; ubi traditae divinitus Sacrorum leges; ubi hauſta vitae praecepta; ubi artes & doctrinae repertae; ubi natus Chriſtus Deus; ubi vixit; ubi docuit; ubi admiranda opera patravit; ubi ſalutem aegris, ſurdis audiendi, elinguibus loquendi, luminibus captis videndi facultatem reddidit; ubi mortuos, & quatridui tabe labentes, ad vitam revocavit; ubi impuri ſpiritus; ubi venti, ubi mare, ubi inanima quoque & muta imperanti paruerunt; ubi indigna morte eſt affectus; ubi ad

Judaea.

Mirabilia Chriſti opera.

vi-

Digitized by Google

vitam rediit, ac coelum, unde venerat, repetiit; ubi ſuis divinam vim eſt impartitus; ubi denique eos ſpargere in omnes gentes coeleſtis ſapientiae ſemina juſſit. Harum tu rerum veſtigia viſenda tibi ſtatuiſti. Et quidem ita es conſilium tuum executus, ut non ſolum Hieroſolymorum urbem, ſed ipſam quoque regionem diligenter admodum perluſtraris, tam quae ad mare pertinet, quam quae ad montes ſuccedit. Nam Palaeſtina, qua ſol oritur, longo Libani dorſo, qua cadit, ora maris terminatur. A meridie Arabiam, a ſeptentrione Phoeniciam habet: eſtque omnis diviſa in partes quatuor: quarum quae Arabis finitima eſt, Idumaea, quae Phoenices attingit, Galilaea dicitur. Huic juncta Samaria, atque huic Iudaea, cum nomine ipſo notior, tum agri bonitate & Hieroſolymorum claritudine caeteris multo illuſtrior. Sacrae litterae Chanaan [1] vocarunt. Omnes Jordanis fluvius interſecat. Is Libano oriens, lacum, qui profluenti primus occurrit, citus pertranſit; altero lacu ad Tiberiadem, veluti hoſpitio, detinetur: tertio, Aſphaltide ingrate ebibitur; cui, natura faedo ac peſtilenti, pellucidas ipſe ac mire dulces infundit aquas. Jordanem non amenitas ſua, non vitreus nitor ac dulcedo aquarum tam commendat, quam ablutus undis ejus a Joanne Chriſtus, & baptiſmi myſterium, Sacrumque humano generi ſalutare, in eo inſtitutum, nobilitavit. Aſphaltidem cum ob magnitudinem, [eſt enim longus centum millia paſſuum, latus, ubi plurimum, vigintiquinque, ubi minimum, ſex] tum quod aquae ejus, pinguedine lentae ac pene immobiles, nulla ventorum vi agitantur, mortuum mare appellant. De eo mira ſcriptores tradunt: piſces non alere, nec ullum animal undis ejus mergi; gravia ſupernare, levia, niſi alumine illita ſint, profundo hauriri; aves ſupervolantes gravitate vaporis attonitas decidere; bitumen vomere, certo anni tempore, omni calce, omni glutino tenacius; id non ferro, non aere recidi, filo, infecto ſanguine muliebris menſtrui cedere; eo mortuorum corpora condiri, condita non putreſcere. Arbores, quae circa naſcuntur, arborumque fructus, ſpecie eximios, intus inanes aut putridos eſſe; terramque non longe hinc late in cinerem exuſtam cerni, veſtigia haud dubia incenſarum urbium Sodomae & Gomorrae, quas divinae litterae nefaria ob flagitia, jactis de coelo ignibus, conflagraſſe memorant. Ad viſendum Aſphaltidem perpauci adeunt, quod & devium iter & la-

Palaeſtinae deſcriptio.

Jordanis flumen.

Aſphaltides lacus ſeu mare mortuum.

1 Autographo *Chanaham* exhibenti non obtemperavi.

& latrociniis & ſerpentibus feriſque infeſtum. Tiberiadis quoque lacus ſacris in libris mare appellatur, & ipſe praegrandis, ac, ſi tempeſtas ventique laceſſant, maris inſtar fluctus attollens; multis celebris Chriſti miraculis. Hic enim diſcipulos, vehementiori aeſtu fatigatos, aegre appellentes littori navigium, ac undis pene obrutos, incolumes praeſtitit, juſſis conquieſcere mari, ac ſilere ventis. Hic piſcantes cum tota nocte ſe nihil caepiſſe quererentur, jactis iterum, imperio ejus, retibus, tantum traxere piſcium, ut vix moliri retia & colligere, prae nimio pondere, poſſent. Hic item ſtans in littore, monſtrante e navi Petro, conſpectus, Petrum ipſum ad ſe venire per undas, juſſit; cui ille audacter obtemperans veluti per ſolidum inceſſit, donec, labante metu fide, mergi caeperat, niſi ſublevaſſet Deus, diffidentemque increpaſſet [1]. Libanus [2] mons a tergo Palaeſtinae ducenta ferme millia paſ-

Lacus Tiberiadis.

Libanus mons.

1 Mallem *increpuiſſet*, ſi autographum ſinerer.

2 Diligentem aeque atque elegantem montis Libani deſcriptionem, Maronitarumque, eum incolentium, hiſtoriam habes apud Franciſcum Sacchinum Hiſtor. Soc. Jeſu Parte IV. lib VI. n. 37. nullo modo hic praetermittendam. ,, Quatuor, inquit, fer-
,, me dierum itinere ab Hieroſolyma
,, verſus orientem mons Libanus eſt,
,, ſacris juxta ac profanis clarus literis,
,, in ditione, ut cetera circumſita,
,, tyranni Turcarum. Ab ſeptentrio-
,, ne in meridiem, vel potius ab oc-
,, caſu ſolis aeſtivo in exortum hy-
,, bernum longo tractu excurrit, in-
,, hoſpitali ferme cacumine, propter ni-
,, vium perennitates. Molliora juga
,, & ſedes hominum patiuntur & cul-
,, tum. Eſt, ubi ardua & ſaxis aſpera
,, terga montis ſolers neceſſitas, ex-
,, tructis ſubinde maceriis, depreſſiſ-
,, que tumulis, completis humiliori-
,, bus ſpatiis, in multas gradatim pro-
,, pe exaequavit planities, cum vi-
,, ſendae amoenitatis, tum feracita-
,, tis non poenitendae. Tritici, vi-
,, ni, olei, mellis & cerae, item goſ-
,, ſipii & bombycis generoſus proven-
,, tus eſt. Vineas aratro colunt, ra-
,, ris propterea ordinibus conſitas.
,, Adminicula vites nulla deſiderant:
,, libero errore proſerpunt; nullaque
,, injuria, ingentes, telluris in gre-
,, mio, progignunt racemos, praegran-
,, dibus acinis ſtructos, aureoque co-
,, lore & ſuavitate, ubi maturuere,
,, cum paucis comparandos. Ea ſolo
,, vis, ea caelo ineſt clementia. Pe-
,, coris, praeſertim caprini, magna
,, copia, nec minor volucrum & qua-
,, drupedum ferarum ad venationes
,, & aucupia. Perdicum ubique cir-
,, cumvolant greges, & amabiles un-
,, dique exſiliunt luduntque ſciuri.
,, Sed gloria prima Libano cedri ſunt,
,, divinis quoque celebratae carmi-
,, nibus; proceritate primum, tum
,, materia odorata aeternaque me-
,, morabiles. Nec ubique proveniunt:
,, ſed ſilvae ſparſim per longa inter-
,, valla viſuntur. Etiamnum ſupereſt
,, nemus vetuſtate atque adeo religio-
,, ne quadam venerandum (Cedros
,, ſanctas appellant) quod ab Salamo-
,, nis uſque temporibus durare fama
,, tenet. Parcitur ergo annoſis trun-
,, cis, nec ſemel violare aggreſſos
,, Saracenos abſterruere prodigia. Non
,, uni Maronitae, ſed aliae multae
,, gentes incolunt montem. Oppida
,, majora in eo fere nulla: paga-
,, tim vicatimque degitur. Radici-
,, bus clarae ac numeroſae civita-
,, tes adjacent, quarum e primis, vel
,, facile princeps, Damaſcus eſt. Nec
,, obſcura eſt Tripolis ad litrus Phoe-
,, ni-

paſſuum, perpetuis jugis, plerunque mollibus, ad Aſphaltidem uſque ab Antilibano procurrit, totamque regionem conſpergit tumulis peramenis ſalubribuſque & frugiferis. Nominibus variis diſtinguitur. Nam & Hermon & Galaad, caeteris multo editior, & Sair & Gelboe & Thabor pars Libani ſunt. His interjecta vallis multis nobilitata eſt praeliis. Nam & Gedeon cum Madian, & Saul cum Philiſthaeis, & Acab cum Syris, & Tartari cum Saracenis, hac ipſa in valle collatis ſignis depugnarunt. Libanus gignendis cedris felix, quarum materia una omnium adverſus vim temporis maxime contumax habetur: non carie infeſtatur, non ulla re corrumpitur: unde cupitum veteribus ſimulacra Deorum ex ea factitare: & Sa-

Cedrus Libani.

,, nicii maris, unde ab occaſu ſolis
,, aeſtivi Libanus cooritur ac ſenſim
,, erigitur. Regioni quoque olim
,, ab urbibus tribus nomen Tripoli
,, fuit. Vrbs eſt tamen hoc tempore
,, & emporium Turcis, Judaeis, va-
,, riarumque ſectarum Haereticis, ali-
,, quot ſimul Catholicis frequens. Paſ-
,, ſuum inde millia circiter duodecim
,, monaſterium abeſt in monte Libano
,, ſitum, cui Sancta Maria a Canu-
,, bino eſt nomen, Patriarchae Ma-
,, ronitarum ſedes. Haud temere
,, uſquam ſub Turcarum dominatu
,, Catholicum monaſterium nobilius
,, eſt. Monachi paulo plures viginti
,, habent, ſed virtutis eximiae: &
,, cum Patriarchae cauſa, tum reli-
,, gione templi, quod beatiſſimae Vir-
,, gini factum eſt, advenarum ingen-
,, ti concurſu celebratur. Vni illi mo-
,, naſterio longe per eos tractus cam-
,, panas Turcae permittunt. Nec ta-
,, men ſemel impia & avara gens de-
,, moliri conata eſt, vexavitque ac
,, funditus ſpoliavit.... Circa id mo-
,, naſterium frequentes Maronitarum
,, pagi ſparguntur ſinceri integrique,
,, nulli ſive Haeretici ſive Turcae col-
,, luvione admixta Quod quidem
,, haud gratuita benignitate impetra-
,, tur a Turcis . . Itaque non tam
,, ſoli malignitate, quam inexplebi-
,, lium dominorum iniquitate fit, ut
,, ſpectabiles nullae divitiae inter Ma-
,, ronitas ſint. . . . . Emyr nomen
,, eſt Turcae praeſidi, a quo regun-
,, tur. E ſua gente duos habent re-
,, rum humanarum principes, quos
,, Diaconos vocant. Divinorum po-
,, teſtas penes Patriarcham eſt, qui
,, non niſi e Religioſis adſciſcitur, vel
,, ſi forte aliunde, fit pariter Mona-
,, chus; & nomen, praeter proprium,
,, ad Principis Apoſtolorum venera-
,, tionem, Petrus aſſumit. Cooptatur
,, autem Religioſorum, Cleri, popu-
,, lique ſuffragiis liberis, claraque vo-
,, ce delatis Mores vulgo apprime
,, boni ac pudici. Summa in negotiis
,, commerciiſque, ſumma in matri-
,, moniis fides: & ignorantur ibi me-
,, ritoria ſcorta. Invicta in religione
,, conſtantia: erga Romanum Ponti-
,, ficem prorſus mira propenſio, ea-
,, que laude haud immerito glorian-
,, tur: cum plane ſit miraculi inſtar,
,, inter undique obſidentes ſectarum
,, plurimarum Haereticos, ab Latinis
,, Catholicis obſtinate alienos, inter
,, aſſiduas & acerbiſſimas vexationes
,, rapinaſque Turcarum, populum
,, haud magnum, velut inter lupo-
,, rum turmas gregem agnorum pu-
,, ſillum, perſeverare illaeſum. Ex
,, eadem gente Tripoli, Damaſci, A-
,, leppi, & in inſula Cypro parvae
,, degunt Coloniae. Vniverſa gens
,, capitum ad millia quadraginta cen-
,, ſetur efficere: quamvis longe ma-
,, jorem numerum quidam prodant.
,, Sacra Latina jampridem ſequun-
,, tur, tametſi ſuos habeant ritus
,, quosdam, ſuamque Liturgiam Ara-
,, bice. ,,

1 In autographo *quorum*. Mendoſe.

& Salomon [1] rex haud aliam ferme templo, Hieroſolymis ab ſe aedificato, adhibuit. Altae in Libano cadere nives dicuntur: quod mirum in regione caloribus tam obnoxia. Chriſtianis fere, qui Maronitae dicuntur, habitatur. Et hi abſciſſi a reliquo Eccleſiae corpore ſunt, & inter Barbaros multis abſurdis infecti moribus erroribuſque. A Marone [2] quodam, Maronitae Libani incolae.

1 Non *Salamon*, ut praefert autographum, ſed *Salomon*, ut vulgata ſacrorum Bibliorum editio habet, & hic & alibi edendum curavi.

2 Diſſentit a Gratiano Saechinus Hiſtor. Soc. Jeſu Partis quartae libro vi quo nemo ante eum Maronitarum res diligentius inveſtigavit, nemo verius prodidit: qui hoc loco omnino audiendus. „ Sed unde, inquit, nomen
„ acceperint, & aliquot ante ſaeculis
„ quae coluerint Sacra, juvat paucis
„ exquirere: quod nequaquam ipſis
„ in ea fama cum externis ſcripto-
„ ribus convenit. Porro Maronias in
„ veterum monumentis non unas vi-
„ dere eſt. Jam tum Homeri tem-
„ poribus Ciconum in Thracia flo-
„ rebat hoc cognomento civitas, un-
„ de nomen Maronaeo vino ſummae
„ priſco aevo nobilitatis. Alteram
„ Ptholemaeus ponit in Syria in re-
„ gione Chalcidica, quae fortaſſe ea
„ eſt, quam Sanctus Hieronymus in
„ vita Malchi triginta ferme millibus
„ ab Syriae Antiochia in orientem
„ diſtare narrat: quanquam non mo-
„ dica eſt poſitionis in longitudinem
„ diſcrepantia, nec urbem, ſed vi-
„ culum haud grandem Sanctus Hie-
„ ronymus appellat. Leguntur & qui-
„ dam Maroniae Epiſcopi, ſive vi-
„ culus ille in celebritatem Epiſcopo
„ dignam creverit, ſive Ptholemaei
„ Maroniam, ſi forte diverſa eſt,
„ aut cognominem aliam Urbem re-
„ xerint. Utcunque ſit, ſimile vero
„ mihi fit, non ex loco, ſed ex ho-
„ mine, de quibus agimus, Maroni-
„ tas traxiſſe nomen. Auctores ha-
„ beo, qui ab Marone haeretico Mo-
„ nothelita, cujus in dogma tradu-
„ cti per quingentos prope annos ab
„ Catholica Eccleſia aberrarint, & ad
„ quam primum anno Domini mille-
„ ſimo centeſimo octogeſimo ſecundo
„ redierint, propagatam ſectam tra-
„ dant, nomine quoque, ut Haere-
„ ticorum mos eſt, ab conditore ſe-
„ ctae tranſmiſſo. Sed attentius re-
„ volventi Annales, interque ſe ſae-
„ culorum multorum curricula com-
„ paranti, nihil dubii teſtare opinor,
„ quin, haudquaquam ab impio, ſed
„ ab Sancto homine Maronitae et ap-
„ pellationem acceperint, et in Ca-
„ tholica Religione conſervati ſint.
„ Percelebris fuit per eos terrarum
„ tractus Beatus Maro Abbas, qui
„ et Primas omnium venerabilium Mo-
„ naſteriorum in ſecunda Syria no-
„ minatur, et ejus legatus Joannes
„ pro omnibus Archimandritis, et
„ Monachis de ipſa ſecunda Syria
„ verba facit in quinta oecumenica Sy-
„ nodo. Deinde Alexander quoque
„ Presbyter, et Archimandrita pro-
„ ditur Monaſterii Beati Maronis,
„ qui una cum ſuis acriter decerta-
„ bat contra Haereticos Monotheli-
„ tas. Porro cum per orientem late
„ nationes ſcinderentur in varias ſe-
„ ctas, Beatuſque Maro, et ejus Mo-
„ nachi tantum pro orthodoxa fide
„ certarent; quid propius fidem eſt,
„ quam ſecutos ejus diſciplinam pri-
„ mum Monachos, tum populos etiam
„ glorioſum inde nomen adamaſſe?
„ Id eo certius ſuadetur, quod Ma-
„ ronitarum Patriarchae, nempe ut
„ a Monacho Marone profecti, dein-
„ ceps univerſi ex Monachis coopta-
„ ti ſunt; nec aliunde mos faſve
„ eſt cooptari. Deinde, quia ſi no-
„ men ab Haereſiarcha manaſſet; du-
„ bio procul, ubi ad Catholicos re-
„ diſſe primum dicuntur, foedum
„ vocabulum execrari juſſi eſſent, ac
„ ponere: quod tamen factum ne
„ Villelmus quidem Tyrius, qui

dam, unde eis nomen, maxime depravati unam tantum Chriſto divinam voluntatem tribuunt, humanam auferunt. Cam-

„ primam eorum converſionem nar-
„ rat, adſcribit. Quin adeo conſtat
„ viguiſſe hanc ſemper inter Maro-
„ nitas ſententiam, a Beato ſe Ma-
„ rone Abbate profectos, cujus inter
„ veneranda etiam Miſſarum ſole-
„ mnia nomen religioſe uſurpant: quem
„ etiam ad Romanum Pontificem pro-
„ fectum Abbatem (ſub annum Chri-
„ ſti quadringenteſimum vixit) inde
„ rediiſſe Patriarcham commemorant.
„ Quae per manus ad poſteros lapſa
„ fides obtinere pondus auctoritatis
„ maximum debet. Ac meus quidem
„ animus libens acclinat in eam par-
„ tem, ut, quod ipſi Maronitae
„ praeclarum ſuae nationis inſigne du-
„ cunt, exiſtimem, nunquam ab
„ orthodoxis per impiam pertinaciam
„ diſſenſiſſe. At enim ſcriptores Ec-
„ cleſiaſticarum rerum obſtant. Pri-
„ mum quidem his nomen impoſuit,
„ quod ab Haeretico homine fluxiſſe
„ ſuſpicati ſunt. Quod cum contra
„ participatum nos ab Sancto viro do-
„ cuerimus, reliquum eſt, ut ejuſdem
„ tenuiſſe dogmata cenſeantur. Dein-
„ de renovationem quandam mutui
„ uſus cum Romana Eccleſia, pro re-
„ verſione ad fidem et diſceſſione ab
„ haereſi, deſcripſerunt. Quippe, cum
„ nec admodum potens, nec numero-
„ ſa natio eſſet, & in eo terrarum
„ lateret angulo; et aſſidua cum Sara-
„ cenis bella, cum Haereticis et Schi-
„ ſmaticis acerba diſſidia, ultro citro-
„ que commeatus et commercia, in
„ tanta praeſertim terrarum ac maris
„ longinquitate, interrumperent: ne-
„ ceſſe erat, multa tempora ſine mu-
„ tuo uſu cum Romanis Pontifici-
„ bus intermitti. Tum vero, cum
„ in ſimplici ac bono populo, ac
„ maximam partem agricola, nulla vi-
„ gerent ſtudia ſapientiae, et circum-
„ ſiderent immixtique agerent Hae-
„ retici, nec ſolum ſermones ſed etiam
„ libros impios ſpargerent: adhaere-
„ ſcebant videlicet ſenſim minime
„ ſentientibus haud pauca ipſis quo-
„ que Maronitis vel a ritibus, vel inter-
„ dum a dogmatis ſimul aliena Catholi-
„ corum: quae tamen, ubi primum ido-
„ neus magiſter, praeſertim ab ſede A-
„ poſtolica deſtinatus, demonſtraret,
„ tum ea, incredibili propenſione ani-
„ mi, deſerebant, tum, quae ortho-
„ doxa proponerentur, amplecteban-
„ tur. Quod ipſum evidens teſtimo-
„ nium eſt, pertinaciam ſuperioribus
„ temporibus abfuiſſe: nec niſi per
„ imprudentiam fuiſſe peccatum. Ce-
„ terum, quia magiſtri ante ſatis ex-
„ plicatas confirmataſque res diſcede-
„ bant, nec dogmata ſatis commode,
„ cum per interpretes ageretur, in-
„ telligebantur; manebant autem li-
„ bri depravati, et Haereticorum ine-
„ vitabili conſortio utebantur, redi-
„ bant paulatim inveteratae conſue-
„ tudines, tenebantque, quoad rurſus
„ catholicus doctor ſuccurreret: quem
„ nacti, priſtina illa facilitate, quo-
„ cunque is duceret, de integro ſe-
„ quebantur, et ejerabant haereſes,
„ et exectabantur Haereticos, et ri-
„ tus pollicebantur commutaturos, et
„ Romano Pontifici Eccleſiaeque Ca-
„ tholicae obedientiam deſerebant. Tum
„ ſcilicet manabat ſama converſorum
„ ad catholicam religionem Maroni-
„ tarum: et conditores hiſtoriarum,
„ quin ipſimet, qui gerebant res, pri-
„ ora ignorantes tempora, nec, niſi
„ quod ſua aetate fiebat, conſideran-
„ tes, mandabant literis, reconcilia-
„ tos cum Eccleſia Libaniotas: con-
„ verſionem vocantes, quod verius
„ intermiſſi, per ſimplicitatem, per
„ inſcitiam, per temporum iniquita-
„ tem, uſus repetitio dici debuit.
„ Quae ſine dubio cauſa fuit erroris
„ Marco Oliſſipponenſi, Franciſcani
„ Chronici Scriptori, cum per Fra-
„ trem, doctrina et ſanctitate nobi-
„ lem, Griphonem nomine . . . nar-
„ rat, anno milleſimo quadringente-
„ ſimo quinquageſimo Maronitas ad
„ fidem primum, et obedientiam Ro-
„ manae Eccleſiae vocatos. Quod ita
„ ab-

Digitized by Google

Campani aeris ſonitum, quo editis ab aedificiis turribuſve ad Sacra populus concitur, cum Mahometanis rejiciunt. Nec

Y 2 eo-

,, abeſt a vero, ut praeter Innocentii
,, tertii anno 1215. et Alexandri quar-
,, ti 1256 data ad eorum temporum
,, Patriarchas, ut plane catholicos,
,, diplomata, extent etiam Eugenii
,, quarti literae ad Patriarcham Joan-
,, nem datae anno 1441. cum inſigni
,, commendatione conſtantiae Maro-
,, nitarum . . . . quarum clauſula
,, poſt paternam exhortationem, haec
,, eſt. ,,, Nec hoc dicimus, quia de tua
,,, et tuorum animi conſtantia dubite-
,,, mus, quos ſcimus, acceptis noſtris
,,, (ſcilicet Petro Ferrario, et An-
,,, tonio Trojano, utroque ex Mino-
,,, rum Ordine) de quibus ſupra eſt
,,, dictum, tanta laetitia tantaque cum
,,, audacia oſtendiſſe gaudium mentis
,,, veſtrae, ut Saracenos in quorundam
,,, ex veſtris capita ſurere effeceritis,
,,, adeo, ut, praeter rerum jacturam
,,, aliqui ſint occiſi . . . Datum Flo-
,,, rentiae anno Incarnationis Domini
,,, 1441 17. Kal Jan Pontificatus an-
,,, no undecimo. ,,, Haec ita cum ſint,
,, quo, quaeſo, pacto Beatus Gripho
,, convertit ad Catholicam Religionem
,, eos, qui decennio ante pro ea tam
,, multa pertulerant, ac tantum te-
,, tulerant laudis ab ſummo Sacrorum
,, Antiſtite Eugenio? &c. ,,

Petrus Ambarachius (al Benedictus) vir doctiſſimus, et Latina S. Ephraemi Syri interpretatione (quam auctoritate atque auſpiciis Angeli Mariae Quirini S. R. E. Cardinalis ampliſſimi, cujus de viri laudibus ſilere venerabundus malo, quem laudare ſatis pro dignitate non poſſum ſuſcepit) notus Florentiae quum ageret, antequam Societati Jeſu adſcriberetur (quam an. 1707 ingreſſus, in ea v. 11. Kal Sept. an. 1742 Romae ſanctiſſime, magno ſui deſiderio relicto, deceſſit) Catalogum orientalium MSS. Codicum, qui in Mediceo - Laurentiana Bibliotheca plurimi laudatiſſimique adſervantur, dignum ſua eruditione doctrinaque, confecit. In eo, ubi de Syriaco quodam, Chaldaico-eſtranghelo charactere exarato, ad pluteum I. pertinente, et numero 56. notato, agit, argumentum quoddam, quod jure *ineluctabile* appellat, ex ipſo codice deſumtum profert, quo Sacchini ſententia de Triphone atque adeo veritas ipſa planiſſime confirmatur. Locum ipſum hic do: cujus deſcribendi poteſtatem mihi fecit humaniſſimus Biſcionius, qui propediem abſolutiſſimum ejuſdem Bibliothecae Catalogum Bibliothecarius ipſe Regius eſt editurus ,, Ad ini-
,, tium, inquit, et finem codicis no-
,, tantur varia legata pia et donatio-
,, nes factae monaſterio S Mariae de
,, Kannubin, in quo reſident hoc
,, tempore Patriarchae Maronitarum,
,, aliaque monumenta, ad eosdem
,, ſpectantia. Inſigne prae caeteris
,, eſt ſequens, quod cum Eccle-
,, ſiaſticae hiſtoriae fragmentum ſit,
,, ne periret, huc tranſcribendum pu-
,, tavimus. ,,, Anno milleſimo qua-
,,, dringenteſimo et nonageſimo Seleu-
,,, cidarum (Chriſti 1179. die 1x.
,,, menſ. Febr. veni ego humilis Jere-
,,, mias de oppido Benedicto Da-
,,, malſa ad monaſterium S. Dominae
,,, noſtrae Mariae de Maiphuk, in
,,, valle de Ailig provinciae Boto-
,,, ton ad Dominum meum Petrum
,,, Patriarcham Maronitarum, et pro-
,,, clamatus fui ab ejus SS. manibus
,,, Metropolita ſuper monaſterium San-
,,, ctum de Chephiun, quod aedificatur
,,, ad ripam fluminis, et permanſi ibi
,,, quatuor annos in diebus Monacho-
,,, rum habitantium in monaſterio, et
,,, ſunt, Monachus Hezechiel, et ſocius
,,, ejus Iſachias etc. Et elapſo qua-
,,, driennio poſtulavit me Regulus
,,, Bibli cum Epiſcopis et Eccleſia-
,,, rum rectoribus, et Presbyteris
,,, καὶ ἔδωκαν κλήρους, καὶ ἔπεσεν ὁ
,,, κλῆρος ἐπ' ἐμέ: et crearunt me
,,, Patriarcham in S. monaſterio de
,,, Chalat et deinde miſerunt me
,,, ad civitatem magnam Romae et

,,, re-

eorum Epiſcopi anulis nec mitris utuntur: quod genus capitis integumenti, maxime ab Aegyptiis Syriſque acceptum, noſtri ſolemnibus Sacris operantes Epiſcopi, ritu antiquitus tradito, adhibent. Iidem tamen Romanorum Pontificum & Apoſtolicae ſedis nomen majeſtatemque mire venerantur. Et proximis annis [1], petentibus ipſis, miſit Gregorius XIII. in Syriam

„„ reliqui fratrem noſtrum Epiſcopum
„„ Theodorum, qui gregem regeret
„„ et moneret. „„

„ Iſte Jeremias interfuit Concilio
„ Lateranenſi ſub Innocentio III. Ejus
„ effigies adhuc viſitur Romae in tem-
„ plo S Petri in Vaticano; et ejus-
„ dem Innocentii extat ad eundem
„ diploma. Nota interim, ex hoc
„ teſtimonio, auctoritatis ineluctabi-
„ lis, invincibiliter refelli fabuloſa
„ cujusdam fratris Griphonis acta,
„ quae in Chronicis Fratrum Mino-
„ rum circumferuntur, in quibus,
„ ab eodem Maronitas Chriſtiana pri-
„ mum Sacra ſuſcepiſſe, cum ſumma
„ Catholicae ab immemorabili aevo
„ nationis injuria, vulgatum eſt.
„ Haec forſan παρὰ τῆς ὁδȣ, ſed
„ ὅπȣ τίς ἀλγεῖ, κεῖσε ϗ τὴν ἔχει. „

Eadem haec ex Ambarachio, ac multo etiam plura, vulgaverat ante me, atque omnium primus an. 1738. Cl. Vir Joannes Lamius in luculentiſſimo Codicum Novi Faederis Manuſcriptorum, qui in Florentinis bibliothecis ſunt, Commentario: tum an. 1739. Bernardus Monsfalconius in Bibliotheca bibliothecarum Pariſiis: denique doctiſſimus Praeſul Stephanus Evodios Aſſemanus, Apameenſis Archiepiſcopus, an. 1742. in Bibliothecae Mediceae Laurentianae & Palatinae Codicum MSS. Orientalium Catalogo. Sed quia Ambarachii interpretatio non plane cum Aſſemani interpretatione conſentit, idcirco hanc etiam, in quibus ab illa diſcrepat, exhibemus. „ Anno mill.... quadring....
„ nonageſimo Graecorum (Chriſti 1179)
„ die 9. menſis Sciabat (Februarii)
„ ... Hieremias.... de Maiphuc.....
„ de Hailig. provinciae Botrenſis ad...
„ & conſecratus ſui ejus ſanctis ma-
„ nibus, proclamatuſque Metropolita
„ Monaſterii ſancti de Chephtun,
„ qood ſitum eſt ad ripam fluminis
„ Abrahami (Adonis) & permanſi.....
„ annos iis temporibus quibus prae-
„ fatum monaſterium incolebant Mo-
„ nachus Ezechiel, &.... Iſaias, Mo-
„ nachus Daniel, Monachus Joſue,
„ & ſocius ejus Elias, Monachus Da-
„ vid & triginta duo alii Monachi.
„ Elapſo quadriennio rogarunt me re-
„ gulus Bybli, Epiſcopi, Eccleſiarum
„ rectores & Presbyteri, & miſerunt
„ ſortem, quae cecidit ſuper me, &
„ creatus fui Patriarcha in ſancto mo-
„ naſterio de Chalat. Tum miſerunt
„ &c „

Maronitarum gentem dilexi ſemper ac ab omnibus Catholicis diligendam ſemper exiſtimavi, quod religionem catholicam, tam procol ab Romana, hoc eſt, ab ejusdem religionis Sede conſtituti, tam religioſe colant atque coluerint: eorumque ſamae, hac praeſertim in re, me ſemper fore propugnatorem profiteor.

[1] Rem fuſe narrat Sacchinus Hiſt. Soc. J. Parte IV. lib. VI. num. 52. ad ann. D. 1578.

„ Miſerat in Vrbem electus Patri-
„ archa Michael de Caſarzaura Geor-
„ gium de Besluchiro Epiſcopum &
„ Clementem de Heeden Archipre-
„ sbyterum e ſuis, obedientiam ſuo
„ nomine Gregorio Pontifici delatu-
„ ros.....Ad Pontificem illi ad-
„ miſſi, expoſitis mandatis in teſti-
„ monium ſuae legationis, perqueve-
„ tuſtae adverſus Romanam ſedem
„ propenſionis, autographum protu-
„ lere ipſum Pontificis Innocentii ter-
„ tii anno 1215. ad Hieremiam, ea
„ tempeſtate Patriarcham, & Maro-
„ nitas ceteros miſſum. Commota
„ ſunt...... Beatiſſimi Patris vi-
„ ſcera ſuper filiis tam longe diſſitis,
„ tot-

riam duos e Societate Ieſu, doctrinae & vitae laudibus praeſtantes viros; quibus auctoribus in Epiſcoporum atque Sacerdotum concilio, cui ipſe interfuit Antiochiae Patriarcha, Catholicam fidem magna cum religione profeſſi ſunt. Incolere & alii dicuntur, Chriſtianum nomen ferentes, ſed varie corrupti, appellatique Graeci, Armeni, Neſtoriani, Iacobiti, Georgiani, Syri: quorum Maronitae, inſignes ſagittarii, quadraginta armatorum millia conficere dicuntur. Tota autem regione, tanta ſoli bonitas, tanta ſegetum, tanta frugum ubertas, tanta omnis generis fructuum copia ſuavitaſque, tanta locorum amenitas, tanta ſalubritas, ut non immerito delectae ab ſe genti, ex qua liberator humani generis Chriſtus naſceretur, tribuerit Deus, & terram lacte & melle fluentem appellarint divinae litterae.

Ve-

,, totque inter difficultates vitam & pietatem tolerantibus: Patronoque gentis Cardinali Caraſae impenſe commendavit, viaa ur inveſtigaret opis ferendae. . . . . Probato conſilio Pontifex, delegataque Everardo Generali adminiſtratione negotii, is in eam provinciam Sacerdotes duos, cum adjutore laico Mario Amato, Thomam Regium & Baptiſtam Elianum, ut multarom peritoa linguarum, & orieotalem juvandi Eccleſiam ſtudioſos in paucis, delegit. . . Terra marique ſecundiſſimo curſu progreſsi, primo poſt idua januarias die in Syriam ad urbem Phoeniciae Tripolim appulere. . . . . Vbi praecognitum in Canubino eſt, adeſſe miſſos a Romano Pontifice nuncioa, egreſſi obviam Patriatcha cum Clero perhonorifice eos perque humaniter excepete . . . . . . Liogua vulgaris Arabica eſt: Chaldaea utuntur in libris. Pater autem Baptiſta Arabice loquebatur & ſcribebat optime. . . . . Qui cum literaa Pontificis interpretatus eſſet, exultans laetitia Patriarcha: Nunc tandem, inquit, ipſum mihi videor alloqui, & audire ſanctiſſimum Papam. Nam, quas adhue accepimua ab Sede Apoſtolica literas, interpretis inopia, nihil niſi, quod fuit in nobis, ſumma veneratione capitibus noſtria & oculis impoſuimus, & in ſcrinium reconditas magna cura ſervamua. Nunc, quoniam, quid a nobis requiratur, copia facta eſt intelligendi, docete ac ducite io ſemitaa veritatis. En animoa vobis noſtros ad omne obſequium paratiſſimos dedimua. . . . Igitur ſummo ſtudio ad volumina eorum perſerutanda, cerimoniaſque ac ritus obſervandos, interrogandoſque petitos convertitur. Ae libros quidem nonnulloa maculis Dioſcori aſperſos reperit. . . . . Iofantes ante quadrageſimum diem nefas ducebant baptizare . . . . Secundum Baptiſma inungebant totos, nullum poſtea Chriſma adhibentes. . . . Baptizatis infantibus ritu Graecorum continuo divinam Enchatiſtiam impertiebant. Divortia aliter & alias ob cauſas, quam ab Evangelio permiſſum ſit, increbuerant. . . . Haec atque hujuſmodi alia cum diſerepare ab Eccleſiae Sanctae norma monuiſſet Baptiſta, recepit obedienter Parriarcha, cuncta ſe ſe paulatim, deo juvanre & ipſis Patribus, correcturum. extemploque manus operi admoveri coepta. &c ,,

Reliqua, ac praeſertim ea, quae pertinent ad Concilium a Grariano ſignificatum, vide in Hiſt. Soc. J. Parte V. lib. 1. n. 95 ad ann 1581 Sed hiſce rebus poſterioribus non Thomas Regius, qui in Europam redierat, ſed Joannes Brunus cum eodem Eliano interfuit.

Verum, ut ad tuum iter, quod quodammodo praegreſſi ſumus, revertamur, cum Famaguſtae conſcendiſſes, ad Tripolim, quo breviſſimus eſt e Cypro in Syriam trajectus, expoſitus, terreſtre iter ingreſſus Berithum veniſti. Haec inter nobilia Syriae oppida, & vetuſtate & ſitus opportunitate & mercaturae commerciis numerantur. Tripolim ex eo dictum ferunt, quod olim Sidoniis, Tyriis, Aradiis poſſideretur. Huc omnia ferme ex oriente aromata deferuntur. A Beritho Sidonem ac Tyrum petiſti. Neutra urbs antiquae dignitatis nunc quicquam, praeter nomen, retinet, & paucas veterum aedificiorum reliquias. Quin ipſum quoque nominis honorem amiſerunt. Siquidem „Suit [1] „ Sidon [2], „ Sur „ Tyrus vocitatur. Quantae olim opes Tyriorum fuerint, unde aeſtimes magis, quam quod orta ab his Carthago eſt? cujus tanta magnitudo fuit, ut cum Populo Romano de orbis Imperio diu contenderit; ea quidem fortuna, ut propiores exitio fuerint, qui vicere: &, quam diu ea urbs ſtetit, nunquam Romani ſecuri potentiae egerunt. Nec Carthaginem ſolum in Africa, ſed Septim quoque & Vticam, & in Hiſpania Gades Tyrii condidere: ſicut Sidonii in Graecia Thebas. Amplas florenteſque Tyriorum res afflixit evertitque magni Alexandri elatus ſecundis rebus animus, & ipſorum contumax adverſus victorem tergiverſatio primo, deinde etiam ſcelus; qui, dum obſiderentur, miſſos ab Alexandro pacis ſuaſores, violato gentium jure, apud Barbaros quoque ſancto, interfecerunt, inſepultoſque abjecerunt. Cum, poſt victos in Cilicia Perſas, fugatumque Darium, concurſus ad eum Syriae & vicinarum gentium legatorum, dedentium urbes ſuas, atque in fidem ditionemque ejus venientium, fieret; uni Tyriorum legati non niſi tranſgreſſum jam in Phoeniciam eum adierunt, ut amicum. Quibus ille benigne acceptis, cum ſe eorum viſere urbem, & Herculi apud eos ſacrificare velle dixiſſet, ita reſponderunt, ut minime admiſſuri eum intra maenia viderentur. Vaſti atque impotentis animi juvenis, fiducia loci ſperni ſe a Tyriis ratus, quod & inſulam incolerent, & ipſe procul tum claſſem haberet, ita eſt eorum reſponſo offenſus, ut confeſtim eis bellum denunciarit: & quo non ſolum aditum ſibi ad oppidum oppugnandum faceret, ſed nihil ſatis tutum, nihil inſuperabile viribus ſuis oſtenderet quod irrito incaepto tentatum ante a Nabucodonoſſore re-

Tripolis & Berithum.

Tyrus & Sidon.

Alexander magnus bellum Tyriis indicit

1 Sidonis nomen non *Suit*, ſed *Said* Philippus Ferrarius, at Michael Ant. Baudrandus *Saide* incolis eſſe affirmat.

2 Ex autographi *Sidona* feci *Sidon*.

rege Aſſyriorum acceperat, jungere molibus continenti inſulam, & interjectum ſeptingentorum paſſuum fretum opplere eſt aggreſſus: opus deſperationis plenum, non ſolum, quod altum ibi mare, & immenſi gurgites, quicquid ſaxorum materiaeque ingerebatur, hauriebant, ſed anguſtiis ipſis concitati fluctus conſiſtere quicquam aut coagmentari non patiebantur; niſi perſpicax adverſus aſpera Alexandri ingenium, & regium nomen, & recens victoriae fama, ipſam quoque naturam viciſſet. Ita Tyrus detracta Ponto, & addita continenti eſt, & Tyriorum tanta clades fuit, ut praeter bello atque expugnatione urbis abſumptos, duo millia captivorum Alexander crucibus affigi per ingens littoris ſpatium, expiandae legatorum ſuorum neci, juſſerit. Sed poſt id quoque excidium revaluere. Variis inde caſibus agitati, nunc aegre nomen urbis tuentur. Celebres geſtis rebus, celebres opibus cum Tyrii, tum Sidones, celebres etiam infectu purpurae, celebriores miraculis apud eos a Chriſto Jeſu editis. A Tyro ingreſſus Galilaeam, Ptolemaidem, Acrim nunc dictam, petiſti, maritimam, & magnae opportunitatis urbem, dextrorſum a Carmeli promontorio duodecim millia paſſuum diſtantem: quam a fortiſſimis viris captam, qui in Syriam ſepulcrum Chriſti e Barbarorum manibus ereptum venere, omnium poſtrema, nec, niſi perditis Syriae rebus, amiſimus. Hinc ab ora maris abſcedens, relicto ad ſiniſtram Nephtalim, cui nunc nomen Suziz, veteris Tobiae patria, Canam Galilaeae adiiſti, ubi Chriſtus convivio nuptiarum adhibitus, aquam in vinum, magna convivarum admiratione, convertit. A Cana Nazarethem contendiſti, urbem non aliunde, quam Chriſtianis ex Sacris, claritatem nactam. Hic enim virgini, regio ortae ſanguine, licet humili atque inopi, ſanctitate ac religione omnium, quae unquam poſt conditum orbem fuere, ſpectatiſſimae, piis operanti precibus, coeleſtis adſtitit nuncius, ad cujus affatum, nullum ipſa ſuperni numinis juſſum detrectante, ita ſe divinus in ejus viſcera infudit Spiritus, ut, pudore virginitatis floreque nihil laeſo, Deum humano admixtum ſanguine conceperit; atque inde maturo tempore Chriſtum corporis noſtri compagine implicitum ediderit. A Nazarethe Taborem montem tranſgreſſus es, ubi Chriſtus novam atque humana majorem induens formam, ipſamque divinitatem ſuam lucida circunfuſus nube prodens, teſtibus diſcipulorum tribus adhibitis, cum Moyſe & Helia loquens eſt conſpectus. Inde, ſuperato monte Caedar, Capharnaum, in citerio-

Ptolemais. Nephtalim. Cana Galilaeae. Nazareth. Maria Virgo. Conceptus Chriſtus. Tabor mons. Capharnaum.

riore Jordanis ripa, non longe ab oſtio, quo in lacum Tiberiadis inſuit, nobile olim oppidum, conceſſiſti, nobilius, quod nuſquam alibi plura miracula ediſſe Chriſtus dicitur. Inde, per Bethſaidam ac per Naim, Tiberiadem (Tubariam nunc vocant) veniſti: viſo ex itinere Magdalo Mariae caſtro, quae ab illo Magdalena cognominata eſt, mulier diu inani formae laude ſtudioque elata, donec, fama primum, deinde ſermonibus Chriſti, ita immutata eſt, ita ad omnia pietatis officia incitata, ut, & quam diu vixit Chriſtus, unice eum coluerit, &, poſtquam mortuus repetiit vitam, digna extiterit, cui ſe Deus videndum ante omnes obtulerit.

Magdalum, unde Magdalena.

Hinc digreſſus, in Samariam, alteram Palaeſtinae provinciam, deſcendiſti. Vrbs eodem nomine, Sebaſte nunc dicitur. Haec gens a Salmanaſare, Aſsyriorum rege, ad frequentandam regionem, cultoribus pene deſertam, ex Perſide eo translata, & ſi ad ritus legeſque Judaeorum tranſierat, tamen multa priſtinae originis ſuae inſtituta retinens, odio Judaeis, ut alienigena alienigenarumque infecta moribus, fuit, nec unquam inter ipſos ſatis convenit: & divinae litterae Chriſto Jeſu, quod Samaritanus eſſet, ut probrum, Judaeos objeciſſe tradunt: & aliquando, ad puteum cum Samaritana muliere ſatis longum ſermonem habuiſſe eum, ipſi quoque diſcipuli mirati ſunt.

Chriſto, quod Samaritanus eſſet, objectum.

Hiericus. A Sebaſte bidui itinere Hiericum veniſti, ſitum in longe ameniſſima totius Judaeae valle, quam mediam ſecat irrigatque Jordanis, umbrifer, gelidus vitreuſque amnis. Haec vallis cum ſalubritate & fertilitate inſignis, tum eo

Balſamus. eximia, quod unica balſami procreatrix. Huic enim tantum terrae, atque in ea perpaucis jugeribus conceſſum brevem arbuſculam[1] alere, cujus longe omnium odoratiſſimus liquor, & varii in medicina uſus. Cortice leviter ſciſſo, veluti e plaga, guttatim manat, vitroque aut oſſeo cultello finditur; ferro acieque violari ita indignatur, ut ex eo vitam quoque relinquat ac protinus areſcat. Veteribus tanti fuit, ut, Hieroſolymorum obſidione, eruperint Judaei ad vaſtandam ſilvam, ne ea hoſtis potiretur. Defenderunt Romani, pugnatumque pro frutice eſt. Et Pompejus tot gentium victor, in pompa triumphi, hanc maxime arborem, veluti inſigne de hoſtibus ſpolium, praetuliſſe memorant. Hodie ſtirpitus interiiſſe arborem, neque inveniri amplius id balſami genus certum eſt[2]. Hierici maenia, ad cantum tu-

1 Receſſi ab autographo, in quo *arbuſcuium*.

2 Incidit forte in hunc locum, quum Gratiani Ms. exemplar, apud me inve-

tubarum, clamoremque exercitus Joſue, clariſſimi Judaeorum ducis, cecidiſſe proditum memoriae eſt. Sed quid mirum, huic unius oppidi muros ultro corruiſſe, ad cujus votum, quo perſequi conjectos in fugam hoſtes poſſet, ipſum ſtetiſſe ſolem, &, inhibito curſu, aeternum naturae ordinem interrupiſſe memorant? A [1] Hierico Ephraim, atque inde Rhamam adiiſti, nobilitatam immanitate Herodis, qui natum Chriſtum, & rerum potiturum, biennio ante cum a Magis didiciſſet, atque, ubi & quiſnam eſſet, ignoraret, ut periculum, quod inde regno impendere homo perditus atque inſigniter ſaevus, arbitrabatur, averteret, infantes bimulos omnes tota Judaea jugulari juſſit: quorum longe maxima ſtrages Rhamae eſt edita. Quam calamitatem ploratumque parentum miſerabilem, etiam vatum reſpon-

Joſue.

Ephraim.

Rhama.

ventum, animi cauſa, ut fit, pervolutaret, Petrus Maria Salomonius S. J. philoſophus ac mathematicus in hoc noſtro Gymnaſio celeberrimus, & botanicae facultatis perſtudioſus ac gnarus: qui vehementer mirari ſe dixit, talia de Balſamo a Gratiano prodi memoriae potuiſſe, quum, quo tempore haec ſcriberet, in manibus hominum eſſet Proſperi Alpini egregius de Balſamo Dialogus, in quo contrariam ſententiam tam multis tamque perſpicuis argumentis tuetur atque confirmat, ut de ea dubitari non poſſit. Promiſit autem continuo ex ſua lectiſſima copioſiſſimaque bibliotheca ipſum Alpini codicem, Venetiis apud Franciſcum de Franciſcis Senenſem an. 1592. editum, mihique oſtendit. Ex eo pauca haec excerpta ſubjicio. „ Dico (inquit in eo dia„ logo Abdella Aegyptius medicus) „ ac edico tibi, Balſami frutices ne„ que etiam in Aegypto plane pe„ riiſſe dici poſſe, quando ſaepe, juſ„ ſu praefecti Cayri, quem Beſsà „ appellant, plantae multae ex foe„ lici Arabia delatae in iſto virida„ rio inſerantur. Et nunc vix ter„ tius agitur annus, cum Meſſinoris, „ per id temporis Aegypti praefecti, „ juſſu, quadraginta, e Mecha ad„ vectae, hic inſertae fuerint .... „ In Arabiae vero multis locis in„ numerae propemodum, magno cum „ illiuſce gentis lucro, aluntur. Ne„ que ſatis diu eſt, quod apud Ara„ bes utilitas & lucrum hoc cogno„ ſcitur. Etenim opobalſami quan„ titas multa in Orientis loca com„ portatur, quibus in locis eum ſuc„ cum in ſummo pretio eſſe, multi „ ex Arabibus, nunc Cayrum habi„ tantibus, narrant. Cujus ſucci lu„ cro ab iis cognito, omnes certa„ tim multos Balſami frutices ex are„ noſis montuoſiſque locis in morbi„ da viridaria transferre conantur. „ Quamobrem ibi innumera pulcher„ rima balſameta cernuntur. Lege „ tamen iis populis interdictum eſt, „ ne, praeter fiſcum quis eam plan„ tam ſerere queat, neque ſuccum „ vel flores vel ramulos vel fructus „ ſine publico mandato quis ca„ piat ... Praeterea verum quoque „ hoc eſſe ex me audies, non in Ae„ gyptum ex Judaea, ut aliqui ſo„ mniarunt, ipſum veniſſe, ſed ex foe„ lici Arabia ſemper fuiſſe delatum: „ Aegyptiumque ſolum, veluti ne„ que Judaicum, nunquam proprium „ ac nativum ei fuiſſe ... Quam re„ gionem (Arabiam foelicem) Dio„ dori Siculi, Strabonis Pauſaniae„ que teſtimonio, ut nuper dictum „ eſt, conſtat, Balſami olim fera„ cem fuiſſe, quae eodem modo e„ tiam nunc innumeras ejus plantas „ ſponte natas alit. &c „

1 Non alia eſt autographi lectio.

Herodis furor. ſponſis multo ante praenunciatum fuiſſe ferunt. Tantus fuit Herodis furor, metuſque amittendi regni, ut partim, ne quem excipere videretur, partim in ſolatium orbatorum parentum, ſuum quoque necari filium eadem aetate juſſerit. Relato ad Auguſtum barbarae crudelitatis exemplo, dixiſſe ferunt, porcum ſe Herodis, quam filium, eſſe malle: cavillatus in ſuperſtitionem Judaeorum ſuilla carne abſtinentium. Nec tamen, quem petebat, fructum crudelitatis Herodes tulit. Coeleſti enim admonitu Joſephus materque praevertere fugam, atque in Aegypto, quandiu tyrannus vixit, cum ipſo puero exularunt. Hic Herodes tanti vir ingenii atque audaciae fuit, ut aſſentando nunc M. Antonio, nunc Auguſto, & utroque officiis obſequiiſque colendo, ex privato loco ad Judaeae regnum induſtria pervenerit. Caeterum quanta immanitate imbutus animus ejus, & quanta ſaevitia vigentis ac florentis fuerit, vel ex iis, quae in ipſa morte crudeliter egit, cenſeri poteſt. Supremo morbo laborabat, nullam vitae ſpem ſupereſſe ſibi ipſe quoque intelligebat. Nam, interno incendio ardens, extrinſecus frigebat. Marceſcentibus inteſtinis, aegre ſpiritum trahentem putres vermes, veluti in ultionem tot ſcelerum, aſſidue erodebant exedebantque. Denique acerbiſſimis totius corporis doloribus torquebatur ſic, ut aliquando abrumpere vitam, & transfigere ſe cultro, impatientia cruciatuum, ſit conatus. Quae ergo remedia vincendis tot malis, quod levamen, quae ſedandae tot facinorum conſcientiae quaeſita piacula? Quae adjumenta componendo animo, atque morti accommodando? Claudi jubet Regiam, foraſque rumorem mitti, melius eſſe jam regi, & brevi convaliturum. Militibus interea, quo promptius, quae imperaſſet, exequerentur, profuſe pecunias largitur. Tum Antipatrum filium, quem in cuſtodia habebat, vivumque ad eam diem, metu Caeſaris, aſſervarat, primum omnium interfici jubet: deinde tota Judaea, propoſita mortis paena non parentibus, principes atque honeſtiſſimos quoſque ex ſingulis civitatibus ad ſe evocat. Ingentem hanc turbam totius regni nobilitatis includi circo, &, ſimul ac ipſe expiraſſet, priuſquam mortis ſuae fama emanaret, contrucidari ad unum omnes a militibus jubet. Patrandi juſſi curam conjugi, ſorori, ſororiſque viro, priorum quoque maleficiorum conſciis miniſtriſque, per benevolentiam, per ſua in eos merita, quae maxima erant, per fidem, per omnia Sacra obteſtatus etiam atque etiam mandat: (ſive hic livor animi, atque invidiae mor-

Quanta Herodis immanitas.

morſus acrior fuit, qua, oppetente ſe mortem, ſupereſſe illos ſibi ferre non potuit; ſive quod neminem non facturum intelligebat, ne illi exitu ſuo laetarentur; ſeu, quam ipſe attulit cauſam, ut non ficte ac ſimulate homines in ſuo funere, ſed vere & ex animo lugerent.) Et hanc belluam, dum vixit, non verebantur plerique Judaeorum felicem, ut quondam Romani haud minus ſceleſtum Syllam ſuum, appellare. Adeo non ex vero humanae felicitati nomen imponitur; &, quae aut nullis aut unis animi bonis comparatur, eam non ſolum in poteſtatem nocendi, ſed etiam in ipſa poteſtate prave abutentes, conferimus. Vidiſti non longe hinc & Bethuliam, edito ſitam in monte, celebrem muliebri facinore, ſupra virilem audaciam inclyto. Juditha erat faemina haud obſcura genere, ſed quae ex obſcuro quoque, indole animi, emicuiſſet. Haec orbata viro, in ipſo formae atque aetatis flore, abdiderat ſe in intimam domus ſuae partem, procul omni illecebrarum aſpectu; ſolatia viduitatis ex pudicitiae laude & patriae religionis cultu petens. Cum miſſus a rege Aſſyriorum ad delendum gentis nomen in Palaeſtinam venit Holofernes, magni nominis dux, magnis ſuccinctus peditum atque equitum copiis; quibus, quacunque inceſſerat, omnia igne ac ferro ſternens miſerandam Meſopotamiae, Ciliciae ac reliquae Syriae vaſtitatem intulerat, coactis populis regi Aſſyriae divinos honores tribuere; ac Judaeis maxime infenſus, quorum, ab veteri divinarum rerum fide, longe ab illa impietate abhorrentes [1] animos intelligebat. Oziam [2], eorum regem, magnis affectum cladibus intra Bethuliae maenia compulſum arcte obſidebat, imminereque ſupremo civitatis excidio videbatur. Populus, metu perterritus, aperire portas, & ſubire victoris arbitrium volebat. Aegre regis precibus datum quinque dierum ſpatium, intra quos, niſi Deus aliqua iis ope ſubveniſſet, (nam humanum auxilium nullum cernebatur) obſecuturum ſe eorum voluntati pollicitus erat. Interea, ſumma religione, nihil omiſit eorum, quibus placare pa-

Bethulia.

Juditha.

Holofernes.

Ozias.

1 Contra autographum, in quo *abhorrere*, edidi *abhorrentes*.

2 *Hoziam* exhibet autographum. Sed hoc leve eſt. Illud gravius, quod Oziam Judaeorum regem Gratianus dicit, quem tantum Bethuliae Praefectum ab Manaſſe rege conſtitutum doctiſſimus Nicolajus e ſuperiori loco haud ita pridem, me audiente, certiſſimis argumentis oſtendit. Quo tempore multa alia praeclare dixit, quibus non omnia, quae de Bethulia deque reliquis a Gratiano commemorantur, ſatis conſentiunt. Verum ego non id ſuſcepi, ut omnia, quae minus in hoc opere probarentur, perſequerer.

patrio ritu Deum Judaeis mos erat. Delata haec ad Juditham: quae collocuta cum ſacerdotibus magnopere conſilium regis reprehendit, qui veluti terminum coeleſti ſtatueret opi, alienum a vera pietate ferens, divinum tentare numen, & quaſi tempori ac neceſſitati noſtrae aſtringere: atque eos cuſtodire portas maeniaque, & inſtare ſuppliciis placandaeque divinae irae hortatur. Ipſa precata Deum, ut incaeptum auſumque pro communi ſalute ſuum proſperaret, lugubrem abjicit cultum, ac diti laetoque ornatu ſumpto, mollit atque comit corpus, & formam, ſua ſponte eximiam, arte componit. Noctu egrediens portis, una ancillarum comite, a rege ſacerdotibuſque eſt viſa; qui abire, ne compellatam quidem, ſivere. Tantum fidei ſpectata mulieris probitas faciebat. Prima luce cuſtodias hoſtium intravit; & fatſa, Judaeam ſe eſſe, atque urbe, quae obſidebatur, elapſam, duci ſe ad Holofernem poſtulat: eſſe ſibi, de quibus eum magnopere monitum velit. Haud cunctanter milites obſequuntur: ut nihil afferret, tam pulchram praedam, ipſam per ſe, ſatis dignam operae mercedem apud imperatorem rati. Quacunque iit, oculos in ſe omnium convertit. Holofernes quidem, ea viſa, ita commotus eſt, ut, remiſſa naturali feritate ingenii, ad genua accidentem benigne allevarit, &, blande appellatam, dicere, quid veniſſet, juſſerit. Illa, iratum Judaeis Deum, & ipſum brevi potiturum urbis funditusſque everſurum, orditur. Id ſibi cum divinitus eſſet indicatum, ne tantae cladi intereſſet, antevertiſſe victoris ſe clementiae permittere: unum, quod haberet, munus afferre, victoriae indicium; quae, ut plena, & ſine ullo periculo ſuo aut ſuorum eſſet, exituram ſe, ſi ipſe pateretur, ſingulis noctibus ad adorandum Deum, & ſimul ac definitum exitii tempus adeſſe cognoverit, ei renunciaturam: tum ſibi ultro omnia in manum ventura. Holofernes, ſive victoriae nuncio credens, ſeu, quod credibilius eſt, cum gratia, quae facundis blandiſque Judithae verbis inerat, tum excellenti ſpecie ac pulchritudine ejus delinitus prorſus & captus, honorifice, nec pro captiva haberi, ac libere egredi ingredique caſtra, permitti illi juſſit: laetuſque nova ſpe, parari epulas & feſtum convivium, Judaeamque adhiberi imperat. Quo ad multam noctem producto, cum vino intemperanter indulſiſſet; non tamen eo, quam Judithae amore, magis incaluit. Dimiſſo demum convivio, recipiens ſe in cubiculum, Eunucho, cui ante Judaeae curam mandaverat, praecipit, ut illam unam an-

Judithae auſum.

ancillamque ejus introduceret, caeteros inde omnes ſummoveret. Sed cibis vinoque oneratum, ſimul ac ſe in ſtratum dejecit, arctiſſimus ſomnus occupavit. Nec Juditha tempori defuit. Suſpenſum lecto gladium Holofernis vagina detrahit, ac, tacite Deum venerata, ut ſibi animum eventumque praeſtaret, alte ſtertentis jugulum audacter ſecuit, praeciſumque caput in famulae peram conjicit, ac, ſilentibus circa cunctis, nemine interpellante, abiens caſtris, incolumis ad ſuos in urbem rediit, edoctoque rege ſacerdotibuſque, quod ipſa facinus feciſſet, omnes ab ſummo metu ſumma laetitia replevit, ac, monito rege, ut armari ſuos, ac poſtera luce perterritos nec opinato caſu hoſtes aggredi, & caput in muris omnibus ſpectandum proponi juberet, omnium laudibus gratibuſque celebrata domum ſe recepit. Nec conſilium ejus exitus fefellit. Ingens caedes Aſſyriorum, amiſſo duce, in trepidam fugam verſorum, eſt facta; praedaeque, quae longe maxima fuit, pars ad Juditham relata. Ferant licet laudibus in coelum Cloeliam ſuam Romanarum rerum ſcriptores, quae obſes Porſenae, Aetruſcorum regi, urbem Romam oppugnanti data, deceptis cuſtodibus, equo Tiberim tranavit, ſuiſque ſe reddidit [1]. Longe hujus illuſtrior gloria. Illa enim, cum in hoſtium caſtra non ſponte veniſſet, quid aliud, quam nocturnam fugam eſt auſa? Haec ultro ſe periculis objecit; ſuum conſilium, ſuum auſum fuit: haec humanitate atque aſtu aditum ſibi ad barbarum ducem, fidemque dictis fecit: haec nihil verita tot acies, tot arma, tot ad unius capitis cuſtodiam excubantes armatorum cohortes, nihil reformidans trucem ſaeviſſimi ac ferociſſimi hominis, vel dormientis, vultum, admovit ejus neci non muliebri metu torpentes, ſed fiducia alacres, manus. Atque, patrato pulcherrimo facinore, ita per hoſtiles catervas evaſit domum, ut non contenta victorem virtute atque audacia viciſſe hoſtem, etiam conſummandae victoriae erumpendique in victos auctor fuerit.

Juditha Holofernem occidit.

Judithae majus, quam Cloeliae Romanae, facinus.

1 De qua re Virgilius Aeneid. lib. VIII.

„ Nec non Tarquinium ejectum
„ Porſenna jubebat
„ Accipere, ingentique urbem
„ obſidione premebat.
„ Aeneadae in ferrum pro liber-
„ tate ruebant.
„ Illum indignanti ſimilem, ſi-
„ milemque minanti
„ Aſpiceres, pontem auderet
„ quia vellere Cocles,
„ Et fluvium vinclis innaret
„ Cloelia ruptis. „

Vetuſtiſſimum Virgilii exemplar in Mediceo-Laurentiana adſervatum ita habet verſiculum quintum, ut edidi, non, ut vulgati fere libri: „ Adſpiceres, pontem auderet quod vellere Cocles. „

rit. Quod ſi quis divina haec ope facta objiciat, quid aliud, quam ſummae fortitudinis gloriae pareni pietatis laudem adjiciat?

Bethlehem.

Sed, ut iter tuum proſequamur, Bethlehem demum adiſti, fortunatiſſimam urbium, & ſingulari gloria elatam; in qua virgo humano incluſum atque immixtum corpore Chriſtum Deum eſt enixa, eo modo, quem neque intelligere mens noſtra, neque explicare lingua poteſt. Diſtat ab Hieroſolymis paſſuum millia novem, ardui collis in dorſo exſurgens. Et, quanquam uno Chriſti ortu incunabuliſque ita eſt nobilitata, ut, quicquid decoris accedat, obſcurum prae illo uno videri poſſit, tamen eo quoque Bethlehem enituit, quod Davidis, Judaeorum regis, ſanctitate, rebus geſtis & vaticinandi gloria longe clariſſimi, patria fuit. Cujus carminibus, quae aut divini numinis laudes canunt, aut ejus colendi praecepta tradunt, aut non obſcuris ambagibus futura praenunciant, hodie quoque in omnibus templis res divinae peraguntur. Venerat ergo illo praegnans Virgo, ut, quia genus a regio Davidis ſanguine ducebat, in veteri majorum ſuorum patria, apud magiſtratum nomen ſuum profiteretur; quod tum, ex Tiberii Caeſaris auctoritate, hominum numerus, quem quaeque provincia haberet, inibatur. Et forte, ſeu divino conſilio, eſt factum, ut maturato graviditatis tempore, eo ipſo in ſtabulo, in quo diverſabatur, enixa infantem ſit. Nam mos erat gentis (qui hodie quoque fere manet in Syria Judaeaque & Turcarum provinciis) pro diverſoriis perampla aedificare ſtabula, quis [1] peregrini advenaeque hoſpitio accipiebantur. Ad praeſepe, ubi primum in lucem prodiens, poſitus eſt infans, marmoreum poſtea delubrum Chriſtiani aedificarunt, magni pretii columnis fultum, totumque marmoreis cruſtis obtectum, ut nullum in Judaea opus eſſet elegantius. Idem fere in ſingulis geſtorum ejus veſtigiis, priſcae pietatis inſtinctu, a noſtris hominibus factitatum eſt: quae omnia inde non tam vetuſtas abſumpſit, quam Barbarorum violentia immanitaſque delevit. Viſuntur hic & reliquiae diruti monaſterii, quod incoluiſſe Hieronymus dicitur; & monſtratur locus, ubi ille cubare feſſus & capere ſomnum ſolebat, & cubilia Paulae & Euſtochii [2]; quarum ille in epiſtolis meminit. Ex Bethlehem nonaginta amplius dies ab relicta Tripoli peregrinatus, tandem Hieroſolyma aſcendiſti: atque pie inito templo ſe-

Bethlehem Davidis patria.

Virgo Deum enixa.

Praeſepe.

Hieroſolymorum urbs.

1 Pro *queis*, non inuſitate.

2 *Euſtachii*, *quorum* habet autographum. Utrumque correxi.

ſepulcroque Dei, &, Chriſtiano ritu, religioſe expiatus, procuratuſque, monumenta, quae extant, divinis memorata ac celebrata litteris, omnia ubique avide ſtudioſeque es contemplatus. Sed, quaeſo te, frater, quid tu Hieroſolymorum Hieroſolymis inveniſti? Vrbis non Judaeae ſolum & Syriae, ſed totius orientis longe clariſſimae & opulentiſſimae, quid nunc niſi jacentis exeſum, & tabe ac ſitu abſumptum, & plane informe cadaver aut ne cadaver quidem, ſed cadaveris exiguae ac fractae reliquiae ſuperſunt? ut nihil de regno a Davide ac Salomone latiſſime propagato, & finibus ultra Euphratem prolatis, dicam;

Hieroſolymorum vix reliquiae ſuperſunt.

oppidum duos peramplos celſoſque colles vallemque, interjectam collibus, aedificiis complectebatur. Cingebant maenia altiſſima latiſſimaque, immanibus ſtructa ſaxis, & undique validiſſimis turribus munita.

Quanta olim Hieroſolyma.

Accedebat templum haud minus, quam ipſa civitas, nobile, nec ſanctitate ac divitiis minus, quam magnificentia ac ſtructura, inclytum.

Templum.

Intus, ſelectis lapidibus, auro gemmiſque refulgens [quippe, pavimentum ipſum laminis aureis ſtratum diſtinctumque fuiſſe, Ioſephus ſcribit] foris, candente ac ſolido ex marmore, ita fabricatum ac tanto ſtudio marmora ipſa inter ſe commiſſa, ut, latentibus juncturis, pene totum uno ex ſaxo exciſum videretur. Nec minus admirationis habent ipſa fundamenta, alte ad ſexaginta, late ad viginti cubitos effoſſa, validiſſimis ſaxis ad quantam vis molem ſuſtinendam firmata munitaque. Amplitudo alterius urbis inſtar. Geminae circundabant porticus, mille ferme paſſus in circuitu patentes, marmoreis columnis, eximii operis, vicenos quinos cubitos altis, ſubnixae. Quod, non deſcribendo templi ornatui [longum enim eſſet] retuli, ſed ut magnitudinem ejus tantum attingerem. Totius urbis quanta laxitas, quanta celebritas fuerit, unde magis conjicias, quam ex ipſo excidio ejus? Vndecies centena millia capitum eo bello amiſit, quo ab Imperatore Veſpaſiano victa expugnataque eſt. Supra centum millia in ſervitutem abiere [pene incredibilis multitudo, licet partem, ex aliarum quoque urbium cladibus, eo confugiſſe credas.]

Quanta vis hominum abſumpta Judaico bello.

Quo quidem bello pene plus ipſi ſibi Judaei cladis intulere, quam paſſi ab hoſtibus ſunt: urbemque ſuam crudelius ipſi, quam Romani, devaſtarunt. Nec vero frequentius adverſus illos acriuſve, quam inter ſe, juſtis pene praeliis, concurrerunt, aut infeſtius caedibus, incendiis graſſati ſunt; qui ipſa alimenta ſua, ut adverſae parti, in cujus poteſtate erant, incommodarent, horrea publica inflammarunt. Tanta rabies

Judaeorum in obſidione Hieroſolymorum diſcordia.

bies

bies inteſtini diſſidii inceſſerat animos, aut adeo tantus obiectus divinitus mentibus furor agitabat! Nempe advenerat coeleſtis ultionis tempus, paucis ante annis a Chriſto praenunciatum, quo & caſura Hieroſolyma erant, & Judaei admiſſi in illius indigna caede piaculi paenas daturi. Siquidem Tito ipſi, exercitus Romani imperatori, cupienti urbem, & maxime templum, ſervare, atque ultro pacem & veniam ponentibus arma offerenti, veluti ſtudio in perniciem incumbentes, reſtiterunt, atque omnem concordiae & paciſcendi mentionem abruperunt ſemper; cum & arcta obſidione oppugnationeque, quintum jam menſem premerentur, & ex incenſis horreis tanta fames ingruiſſet, quantam unicum exemplum teſtari poteſt, quod memorare, propter ejus atrocitatem, non pigebit. Mulier haud obſcura, cum, abſumptis omnibus neque ſe neque lactentem filium ultra alere poſſet, jugulatum infantem veru infixit, atque igne toſtum vertit in cibum, viſceraque ſua viſceribus reddere, &, cui alendo nuper exugendum uberibus ſanguinem ſuum praebuerat, eo ipſa ſe alere, & infandum filii buſtum fieri mater ſuſtinuit. Graſſabantur per omnium domos milites, &, quicquid ubique alimenti erat, rapiebant: torquebant etiam patresfamilias, ut promere, ſi quid abdidiſſent, cogerent. Odore affati pueri ducti cum domum mulieris irrupiſſent, deprehenſum ſcelus ita horruerunt, ut & ipſi inde ſtatim aufugerint, & vulgata res mire omnium mentes pavore concuſſerit. Ad ipſos etiam hoſtes perlata haud parvum, firmandis animis, atque inſtando ſuprema jam neceſſitate laborantibus, momentum attulit. Templo injecti a militibus ignes, &, quanquam reclamante ac nequicquam extinguere flammas conante Tito, opus totius orbis nobiliſſimum, immenſo labore, immenſo ſumptu ac totius regni opibus a Salomone aedificatum, unius horae momento conflagravit, poſt quam conditum a magno illo rege fuerat, MCXXX annis. Tantum ex eo auri argentique egeſtum, praeter id, quod incendii violentia hauſit, ut viluiſſe tota Syria utriuſque metalli pretium, ob nimiam copiam, ferant. Titus, ruina Templi ac Judaeorum pertinacia vehementer irritatus, omnes ſacerdotes (& erat ingens numerus) occidi juſſit, nihil iis opus eſſe ferens, amiſſo jam templo: in ipſam urbem jus omne ſaeviendi militibus permiſit. Ita direpta, vaſtata, incenſa ac diruta omnis eſt. Fortunam hujus urbis ab initio ejus paucis percurram. Origo illi tam vetuſta, ut conditam a Sale Arphaſſati filio, Noe pronepote, paulo poſt diluvium, ferant, appel-

Atrox exemplum.

Templum Salomonis.

Titus, diruto templo, ſacerdotes occidi jubet.

Origo Hieroſolymorum et varia fortuna.

A Davide capta Hieroſolyma exornantur.

pellatamque ex nomine ejus Solymam, annis poſt homines natos MDCCXIII. ante Chriſti ortum MMDCCCCLX. Cananaei diu tenuere. Primus Judaeorum David expugnavit, ejectiſque veteribus incolis, novos habitatores e ſuis induxit. Sed a Davide quidem capi bono illi fuit: qui & ſedem regni eo tranſtulit, & arcem & regiam domum aedificavit, & adverſus hoſtilem vim munivit, & publicis privatiſque operibus exornavit, caputque rerum conſtituit; atque inde proſpere adverſus Philiſthaeos alioſque hoſtes rem geſſit.

Ab Aſsyriis diruta.

Quadringentos ſexaginta quatuor annos Davidis inſtitutis & partis ab eo opibus ſtetit, donec ab Aſſyriis, qui tum oriente potiebantur, eorumque rege Nabucdonoſſore, ingenti affecta clade eſt. Is captam diripuit & cum ipſo templo incendit; Judaeoſque habitatores omnes in Aſſyriam atque Babylonem tranſtulit. Vnde, non niſi ſeptuaginta poſt annos, permiſſu Cyri, Perſarum regis, qui Aſſyrios bello vicit Perſiſque ſubegit, in veteres redierunt ſedes.

A Cyro templum atque urbs reſtituta.

Atque, hujus Cyri ſtudio ac liberalitate, & templum refectum priſtinaeque amplitudini atque ſplendori eſt reſtitutum, & Civitas ipſa ſuam dignitatem recepit, in antiquamque frequentiam brevi coaluit. Nam Cyrus, quia nomini ſuo promiſſum multo ante Imperium vaticiniis Judaeorum cognoverat, gentem munifice ac benevole habuit. Syriis inde, Aegyptiis, Macedonibus ac fere omnibus, penes quos orientis Imperium fuit, paruere.

A Pompejo ſpreta Judaeorum religio.

Fregit & Cn. Pompejus Judaeorum res; qui & urbem & templum caepit, & penetralia ejus victor intravit, quo adire fas nemini, niſi Sacerdotibus, erat: &, ſedibus vacuis & ſine ulla Dei effigie repertis, vana Romanis, ſuetis conſecrare Deorum ſimulacra venerarique, Judaeorum religio viſa, & gentem, non niſi uni & mente percepto numini cultum tribuentem, aſpernabantur. Tantum valet error, &, quae ſemel inſedit animis, praeſumpta opinio. Theſauros templi inſpectos Pompejus non attigit, ſeu verecundia religionis, ſive ab inſita ſuperbia, ut contemnere videretur. Cicero illa pecunia abſtinuiſſe cum ait [1], ne aemulis obtrectandi locum relinqueret.

Ab Herode in diſcrimen adducta.

Herodis quo-

Aa que

[1] Rem narrat Cicero in oratione pro Flacco cap 67. (al 28.) „ Cum „ aurum, inquit, Judaeorum nomi„ ne, quotannis ex Italia & ex omni„ bus veſtris provinciis Hieroſoly„ mam exportari ſoleret, Flaccus „ ſanxit edicto, ne ex Aſia expor„ tari liceret. Quis eſt, Judices, „ qui hoc non vere laudare poſſit? „ Exportari aurum non oportere, „ cum ſaepe antea Senatus, tum, „ me conſule, graviſſime judicavit. „ Huic autem barbarae ſuperſtitioni „ reſiſtere, ſeveritatis: multitudinem „ Ju-

Digitized by Google

que, cujus ſupra meminimus, ambitionem atque vim eſt paſſa: qui, Romanis armis fultus, tanto civitatis periculo irrupit, ut ſalutem ejus inde, non niſi humilibus precibus & ingentibus promiſſis, a militibus ſuis redemerit. Romani enim cuncta caede ac ſanguine miſcebant; quos, ne, tanto eorum labore ac virtute, ſibi murorum ac tectorum inanium dominatum partum vellent, aegre exoravit. Sed longe ma-

Vltimum a Tito excidium.

xima calamitas haec, quam a Tito Romaniſque Hieroſolyma accepere, fuit: neque poſtea Judaeorum gens uſquam coivit, aut ullas nacta eſt certas ſedes, ullamve partem priſtinae dignitatis recuperavit. Vaga atque inops in omnes dilapſa eſt terras; ubique ſuperſtitione, ſordibus, faenore infamis: ubique pro deſpectiſſima plebis faece habita; ubique ſervilibus operibus vitam tolerans; ſine Sacerdotio; ſine Sacrificio; ſine magiſtratu; ſine capite diſperſa membra; omnium injuriae expoſita; omnium honorum, omnis publici muneris ac pene communis ſocietatis expers; omnibus gentibus admiſſi ſceleris objecta oſtentui eſt: ut plane Chriſti oraculo fidem affirmarit, qui haec ita eventura ei praedixit. Redierant Judaeorum aliqui, poſt ſupremum a Tito excidium, Hieroſolyma, interque ruinas ac ſtragem jacentis urbis, tecta ſibi domiciliaque compoſuerant, &, aliquot annis, inobſervati neglectique, in ſpeciem populi revixiſſe videbantur. Adrianus Caeſar, orientis res ordinans, cum in Syriam veniſſet, Judaeos, quod iis interdictum circumciſione erat, tumultuantes, quinquaginta millibus eo-

Adrianus Hieroſolymam reſtituit.

rum interfectis, compeſcuit, atque illas ipſas reliquias Hieroſolymis expulit; urbemque cum cura reſtituit, Aeliamque de ſuo nomine appellatam, Chriſtianis (nam & nomen & natio jam immenſum, nequicquam Caeſaribus, & maxime Nerone & Trajano, extinguere conantibus, creverat) habitandam tradidit. Tenuere inde in multa ſecula Chriſtiani; quorum nomen ac religio per omnem Aſiam atque orientem latiſſime propagata eſt, ſuſcipientibus certatim regibus populiſque Sacra, Sacrorumque, non huma-

Mahometes novam ſectam conflat.

no inventu conſtitutam, ſed traditam divinitus, fidem: donec ex Arabia Mahometes prodiit, qui partim ex Judaeorum

„ Judaeorum, flagrantem nonnumquam in concionibus pro rep. contemnere, gravitatis ſummae fuit. At Cn. Pompejus, captis Hieroſolymis, victor ex illo fano nihil attigit. In primis hoc, ut multa alia, ſapienter, quod in tam ſuſpicioſa ac maledica civitate locum ſermoni obtrectatorum non reliquit. Non enim, credo, religionem & Judaeorum & hoſtium, impedimento praeſtantiſſimo imperatori, ſed pudorem, fuiſſe. „

Digitized by Google

rum veteribus inſtitutis, partim ex ipſa quoque Chriſtianae diſciplinae ratione, & maxime ex impiis Arrianorum aliorumque Haereticorum erroribus ſumpto argumento, multis additis ex ingenio ſuo, quae illicerent ſenſus voluptatum illecebris, novam ſuperſtitionem, nova ceremoniarum jura conflavit; Judaeos impietatis arguens, qui Chriſtum, non humano fatu, ſed divini infuſu Spiritus e virgine inter ipſos editum, crudeliter occidiſſent; Chriſtianis ſimplicitati vertens, quod occidi eum potuiſſe opinentur, non corpore, ſed imagine corporis, indutum. Abſurda multa in hujus hominis legibus ſunt, quibus ne a cultu ſui homines averterentur, capite ſanxit, nequis differere de divinis rebus deque Sacrorum jure, ab ſe condito, auderet; ſed pro ſe quenque vi atque armis aſſerere praecepit. Quin Philoſophorum placita ſtudiaque ex eorum Academiis ſectatores ejus penitus ſuſtulerunt, ne inde vanitas ſuperſtitionis detegeretur. Ita illa in terrarum orbem invecta peſtis, qua nunc tantopere laboratur. Et videntur Mahometani omnes praecipuam animi contentionem adverſus nos ſuſcepiſſe. Experimento quidem compertum eſt, a noſtris, qui apud Indos cis & ultra Gangem verſantur, non difficulter perduci in ſententiam eos populos, qui Idolorum cultores ſunt: at longe difficillime Mahometanos trahi; ſive ab ipſa ſuperſtitione odio Chriſtiani nominis imbuuntur, ſive diſceptationem omnem de coeleſtium rerum fide refugiunt. Caeterum Mahometes, concitis populis, ſponte ſua novis rebus laetantibus, nactuſque opportunum ad omnia tempus, cum Heraclius Caeſar, poſt partam Perſico bello gloriam, otio ac ſegnitie marceſceret, non docendo ſuadendoque, ſed cladibus belli vicinas gentes in ſuam ſectam ſententiamque cogendo, ſimul Imperium ſibi, ſimul divinitatis opinionem aſtruxit. Quo demum, intra quadrageſimum annum aetatis, ſuorum fraude, ſublato, qui tuenda inventa ejus ſuſceperant Arabes, Saracenos ſe, nobiliore nomine, quaſi ex Abrahamo & Sara, ejus conjuge, prognatos, appellari juſſerunt: tantumque inde virtute atque belli artibus valuerunt, ut non orientis ſolum populos, Perſas, Medos, Aſſyrios, Armenios victricibus armis percurrerint, ſed in Aegyptum, Syriam, Aſiam, Africam potentiam propagarint. Atque ex Africa tranſgreſſi in Hiſpaniam, eam quoque occupatam ſeptingentis amplius annis poſſederunt. Pari audaciae ac felicitatis curſu aggreſſi Siciliam Sardiniamque ditioni ſuae ſubjecerunt. Atque ipſam denique Italiam ita affectarunt, ut aegre, nec, niſi diuturno bel-

Mahometes diſſerere ſuos de divinis rebus vetat.

Heraclii Caeſaris ignavia Mahometi viam aperit.

Saraceni, & res ab iis geſtae.

bello, repulſa a nobis vis eorum ſit. Quin urbem Romam aliquando, valida petitam claſſe, magnopere terruerunt. Sed occurrens eis ad Oſtiam Leonis quarti Pontificis Max. viri Sanctiſſimi atque conſtantiſſimi, eximia religio, & religioni par ad omnia obeunda munera ſtudium, eos excenſu quidem in terram prohibere non potuit, ſed pluribus praeliis fatigatos ita fregit attrivitque, ut ex magno numero perpaucos fugiens claſſis in Africam retulerit. Imminente Hieroſolymis hac Saracenorum tempeſtate, Heraclius Imperator, ne unicum victoriae ſuae monumentum amitteret, Crucem, cui affixus Chriſtus aeternum illud ſacrificium peregit, quo ad redimendum genus humanum plus, quam quantum debebatur, Deo perſolutum eſt, ab ſe de Perſis receptam atque in Calvariae monte repoſitam, auferri, ne iterum in Barbarorum poteſtatem veniret, & Conſtantinopolim deportari juſſit, neglecta cura urbis defendendae, & Mahometis incaeptis, quod factum oportuit, armis obviam eundi. Ab his igitur Hieroſolyma erepta Chriſtianis ſunt: atque ipſis inde Turcae, qui in Saracenorum potentiam ſucceſſere, eripuerunt: utriſque, aperta vi ac vera virtute, ademerunt fortiſſimi illi heroes, qui, ante quingentos annos ſponte ſuſcepta militia, non cupiditate ulla novas ſibi opes novumque Imperium aſciſcendi (quippe patrimonia regiamque domi fortunam ultro dimiſerunt profuderuntque) ſed una ſtimulante religione, ne urbem, Jeſu Chriſti geſtis, vita, morte, ſepulcro, inclytam, Barbaros diutius habere paterentur, pia [1] arma Aſiae totique Mahometano nomini intulerunt. Initium a Gallis ortum. Haud minus accenſis ad virtutem animis aliae quoque nationes aemulatae ſunt, Britanni, Scoti, Belgae, Germani, Itali. Quo privatorum tam egregiis ſtudiis publica accederet auctoritas, Vrbanus Pontifex Max. Concilium ea de re apud Claramontem in Arvernis habuit, ipſorumque Procerum circunfuſam concionem pia & copioſa oratione eſt cohortatus, & omnibus nomina dantibus purpureae Crucis inſigne, dextro geſtandum humero, coram tradidit. Supra trecenta millia peditum, ad centum millia galeatorum equitum trajeciſſe Helleſpontum, qui maxime extenuant numerum, ſcriptores tradunt. Nam ab aliis ſexcenta armatorum millia fuiſſe proditum eſt. Tanto ad omnia voluntas, religione & verae laudis ſtudio confirmata, omni imperio eſt effi-

Crux tranſlata Byzantium.

Hieroſolymorum urbs a Saracenis occupatur.

A Chriſtianis ingenti virtute recipitur.

Quantae voluntariorum copiae.

1 Reſpexit fortaſſe initium illud poematis, quo eandem Chriſtianorum expeditionem Torquatus Taſſus complexus eſt:
„ Canto l'*armi pietoſe* &c. „

efficacior. Dignitate quidem inter omnes praeſtare eſt viſus Hugo, Galliae regis frater: ſed belli gloria, maxime Gothifredi Bolioni Galli, & Itali Bohemundi, alterius citerioris Britanniae, alterius Apuliae Principis, nomen enituit: quorum ad Gothifredum Hieroſolymorum regnum, ad Bohemundum Antiochiae principatus, ſpectatae fortitudinis & navatae operae praemium, reliquorum ducum ſuffragiis eſt delatus. Horum igitur virtute atque armis expugnata Hieroſolyma in Chriſtianorum poteſtatem redierunt, Hieroſolymitanumque regnum, quod magnum univerſo orienti terrorem incuſſerat, eſt conſtitutum. Cujus primus rex Gothifredus, etſi quod communi labore, communi militia ac prope pari ſingulorum virtute partum erat Imperium, ad ſe unum judicio ac ſtudiis ſummorum procerum delatum non abnuerat (quando non aliter retineri, quam ſi uni committeretur, videbatur poſſe) tamen tanta modeſtia ac religione fuit, ut diadema, inſigne regum, ſuſcipere noluerit; negans decere, mortalem ibi auro ac gemmis fulgente corona redimiri, ubi opifex mundi Deus vile & acutis contextum ſpinis ſertum capite geſtaſſet. Quin regis quoque appellatione, quamvis ei ab omnibus tribueretur, perpetuo abſtinuit. Quod ſi par indoles in iis, qui ei ſucceſſere reges, fuiſſet, & repreſſa retuſaque egregie vis Saracenorum, & priſtinum Chriſtiano nomini decus reſtitutum videbatur. Sed, torpente ſenſim per inertiam induſtria, & belli ſtudiis ipſaque adeo pietate noſtrorum obſoleſcente, ipſum quoque regnum, cujus prolati ad Euphratem uſque fines, cui Aegyptus ipſa tributum pendebat, brevi conſenuit. At cum his malis, extremum malorum, inteſtinum diſſidium proditioque acceſſiſſet, ſiſti res ultra non potuit. Ita regnum, maxima Chriſtiani nominis gloria partum, paulo plus octuaginta retentum annis, pari ignominia eſt amiſſum. Saladinus, Aegypti rex, cui aequales aetatis ejus ſcriptores magnas [1] cum militaris ferociae, tum, quod rarum, praeſertim in Barbaro, fidei & humanitatis laudes tribuunt, Hieroſolyma, triginta dierum oppugnatione, in poteſtatem redegit. Sed tam moderate victoria eſt uſus, ut & ſuas Chriſtianis reliquerit leges, &, qui abire voluerunt, ſuas etiam res aſportare permiſerit. Victo inde ad Tiberiadem, magno praelio magnaque noſtrorum clade, Luſignano [2] rege captoque, & tota pene pacata maris ora, Chriſtianorumque rebus in Syria magnopere acciſis, ingenti gloria deceſſit. Eum adeo ge-

Gothifredus Hieroſolymorum rex.

Saladinus Hieroſolymis potitur.

1 Neglexi *magna* autographi, librarii peccatum exiſtimans.

2 Guidonem intellige. Nam multi ex Luſignanorum ſtirpe reges.

gerendis intentum rebus fuiſſe ferunt, ut Joannes Bocacius, Aetruſcarum fabularum ſcriptor, ementito mercatoris habitu, Italiam Galliamque peragraſſe narret, quo mores noſtros penitus noſceret, & vires & conſilia Principum per ſe cominus exploraret.

Saraco.

Saraco, pater ejus, mercenarius dux a Babyloniae rege cum exercitu ad opem ferendam Savaro [1], Aegypti regi, qui noſtrorum armis premebatur, miſſus, eo per inſidias ſublato, ſe ipſum regem conſtituit, &, ad quem defendendum, ne ab hoſte opprimeretur, venerat, eum ipſe hoſtiliter oppreſſit. Quae perfidia ſtirpi inde ejus egregie repenſa eſt, cui empti pretio ſervi, pari fraude, regnum abſtulerunt.

Coradinus Hieroſolyma diruit.

Caeterum Hieroſolyma Coradinus, qui in patris opes Saladino ſucceſſit, iratus noſtris, quod oblatam ab ſe pacem renuiſſent, aequatis ſolo maenibus, nullo relicto incolumi aedificio, deſtruxit penitus atque evertit; turri tantum, quae dicebatur Davidis, & Salomonis templo & Chriſti ſepulcro conſervatis, quibus, Chriſtianorum precibus victus, pepercit. Neque hic miſeriarum finis huic urbi, quae recepta ſaepe a noſtris videri poteſt, ut nova ſemper cum clade amitteretur, tanquam ex calamitatibus ſuis, occulta vi divinae ultionis, novae ſemper illi calamitates renaſcerentur.

Hieroſolyma Turcarum jugo premuntur.

Sed Chriſtianorum opibus in Syria profligatis, nihil aliud, quam vilis ſervitii pars, dominantibus fuit, Aegyptiis modo, modo, his deterioribus, Turcis: quorum intolerandae tyrannidis jugo vexantur, non urbs, quae pene nulla eſt, ſi cum veteri conferatur, ſed exiguae illae Chriſtianorum reliquiae, quae in veſtigiis urbis habitant, coluntque religionis gratia ſepulcrum Chriſti, & circa illud vigilias agunt.

Adeuntes Chriſti ſepulcrum vectigal Turcis pendunt.

Quod ipſum Turcae non niſi ex quaeſtu permittunt. Certum enim vectigal ab adeuntibus exigunt, ſtatuto in ſingula capita decem aureorum Byzantiorum pretio, praeter id, quod varie per injuriam extorquent ac latrocinantur. Neque id eſt exiguum vectigal, ſiquidem multa quotannis hominum millia ex omni genere omnibuſque nationibus, venerandi ſepulcri & ſacra loca viſendi ſtudio, maxime ſub Paſchae tempus, Hieroſolyma confluunt, Romani, Graeci, Armeni, Georgiani, Neſtoriani, Jacobiti, Syrii, Indi, Nubii, Aethiopes. Hic ſi abiret deſineretque concurſus, nulla Hieroſolyma eſſent.

Joppe.

Omnia tu, frater, quaecunque extant, verſantis inter homines Chriſti veſtigia cum aſpexiſſes, Hieroſolymis profectus mare atque Joppem petiſti. Quo in loco memorant, ma-

[1] Hunc Aegypti Soldanum, non regem, *Sanarum* ab aliis ſcriptoribus appellari video.

marino expoſitam monſtro Andromadem, & a Perſeo liberatam fuiſſe. Hanc nunc urbem Zaffum vocant, tam antiquae originis, ut quidam ante diluvium conditam prodiderint: ſed non vetuſtate, quam commoditate egregii portus, nobiliorem; quo fere curſum dirigunt, qui ex Italia atque occidentis provinciis, Venetiiſque Judaeam, ut ſepulcrum Chriſti adeant, petentes ſolvunt; unde Hieroſolyma triginta admodum millia paſſuum tendunt. Medio ferme itinere viſitur oppidum, nunc quidem fere dirutum, cui nomen Emmaus; quo euntibus duobus e Chriſti diſcipulis, Chriſtum ipſum viatoris habitu addidiſſe ſe comitem, nec ſatis iis, quae narrarant mulieres de eo ad vitam reverſo, credentes, explicatis, quae coeleſti afflatu fuſa oracula ſacris continentur libris, reprehendiſſe; ac poſtremo cum ſe prodens evanuiſſet, eos ad fidem mirifice confirmaſſe, divinae litterae tradunt. Ad Joppem conſcendiſſe navem veterem Jonam ferunt, cum ex Judaea, coeleſtibus territus viſis, aufugeret. Hinc tu, frater, Aegyptum adire cum ſtatuiſſes, oram noſtri maris legens, Azothum, a quo prope admodum abeſt Accaron, atque inde duodecim millia paſſuum Aſcalonem, nobilem quondam Philiſtinorum urbem, veniſti; atque ab Aſcalone appuliſti Gazam. Vtraque urbs rebus a Samſone geſtis nota: ſed Gaza etiam Alexandri magni oppugnatione, & ejus degeneri adverſus Betim, ac minime regio, facinore notior; quem egregia virtute ac pari fide tutantem urbem, victum, pro eo ut conſtantiae laudem vel in hoſte agnoſceret, crudeliter necavit, trajectis per talos loris, raptari equorum curſu circa maenia captae urbis juſſum . Gazam Perſae theſauros regiaſque opes appellant. Bello, quo Cyrus, Perſarum rex, Aegyptum ſubegit, hoc in oppidum arma, pecuniam, apparatumque omnem belli contulerat. Hinc Gazae nomen acceptum perpetuo retinuit.

Emmaus.

Azothum.
Accaron.
Aſcalon.
Gaza.

Alexandri ſaevum facinus.

1 Factum vide apud Quintum Curtium libro IIII. ex quo extrema illa profero: „ Tune inquit Alexander, „ Non, ut voluiſti, morieris, Beti, „ ſed quicquid tormentorum in captivum inveniri poteſt, paſſurum eſſe te cogita Ille, non interrito modo, ſed contumaci quoque vultu intuens regem, nullam ad minas ejus reddidit vocem. Tum „ Alexander: Videtiſne obſtinatum „ ad tacendum? inquit. Num genu „ poſuit? Num ſupplicem vocem miſit? Vincam tamen ſilentium, &, „ ſi nihil aliud, certe gemitu interpellabo. Iram deinde vertit in rabiem, jam tum peregrinos ritus nova ſubeunte fortuna. Per talos enim ſpirantis lora trajecta ſunt, „ religatumque ad currum traxere „ circa urbem equi: gloriante rege, „ Achillem, a quo genus ipſe deduceret, imitatum ſe eſſe, poena in „ hoſtem capienda. „

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER VII.

AB Gaza mari Peluſium, quae nunc urbs Damiata dicitur, trajeciſti. Nam terreſtre iter, quo Aegyptus aditur, praeter quam quod omne per loca arentia ſiti eſt, ne magnis quidem periculis vacat. Cum enim incurſatur Arabum latrociniis, qui ſpoliant, diripiunt ac male habent viatores, niſi ante donis conciliati fuerint, tum plerunque ipſis eſt arenis infeſtum, quae, non ſolum prementium veſtigia fallentes, moram & laſſitudinem hominibus pariter ac jumentis, aegre ex altiſſimo ſabulo molientibus pedes, afferunt, ſed, ſi vehementiori vento, quod nonnunquam accidit, agitentur, marinae procellae inſtar ingruunt, repentinoſque aggerantes montes, obruunt vel maximos interdum comitatus. Neque enim aliter, quam magno ſimul numero, illhac iter ſuſcipitur. Caravanas ipſi multitudinem ſimul viam ingredientium vocant: ac ſaepe una triginta & quadraginta millia hominum, jumentorum, camelorum in- Iter arenis infeſtum.

Digitized by Google

cedunt: qui certis anni temporibus ad id conveniunt, atque cum Arabum regulis, ut tutum iis iter praeſtetur, tranſigunt. Nec unius fide euntes ab aliis facile violantur; quanquam inter ſe Barbari hoſtiliter diſſideant: ac, ne violari poſſint, ducitur juſto armatorum praeſidio agmen. Haec tu itineris incommoda periculaque ut vitares, navigandi

Aegypti fines. conſilium praetuliſti. Aegyptus, frater, qua aquilonem ſpectat, noſtro mari, qua auſtrum, Aethiopum finibus & Nili inſula Svene, quam nunc Aſnam appellant; ab ortu, Arabia & Rubro mari; ab occaſu, Cyrenaica & Africae populis clauditur. Longitudinem ejus ab Svene ad mare paulo plus quingentis millibus paſſuum ſtatuunt. Vtrinque Nili ripis haerentem montes ad Cairum uſque arctant, ac fere latera Nili tegunt; donec paulo infra Cairum late ſe ſe pandentes in vaſtas planities abeunt. Maris ora a Peluſio finibuſque Arabiae ad Canopicum oſtium, Alexandriam ultra, excurrit, ducenta ferme paſſuum millia; neque regio uſquam latior. Anguſti fines, ſi fama rerum, & magnitu-

Aegypti dignitas. dine opum metiaris. Certe Aegyptus vetuſtate gentis, amplitudine Imperii, rerum geſtarum gloria, faecunditate ſoli, miraculo Nili, omnium gentium litteris ingeniiſque celebratur. Tot cultam populis fuiſſe ferunt, ut viginti millibus

Vrbes. urbium habitatam ſcriptores prodiderint: in quibus Alexandriam longe maximam & opulentiſſimam fama tulit, dum Aegyptus in Ptolemaei ac Macedonum ſtirpe manſit. Ante conditam Alexandriam par magnitudo famaque fuit Heliopolis, Memphis, Suis, Tanis, & maxime Thebarum, quibus centum portas fuiſſe Homerus ſcribit. Hodie omnibus praeſtat Cairus, ex antiquae Memphis ruinis aucta: caputque nunc rerum atque inter frequentiſſimas orientis urbes

Quam floruerit Aegyptus. numeratur. Caeterum Aegypto nihil aliquando majus, nihil florentius. Ipſas artes praeclaras, ipſam divinarum humanarumque rerum diſciplinam, qua Graecia gloriatur, ab Aegyptiis eſſe ſatis conſtat: nec eminere quicquam in Graecis Philoſophis, quod non antea in Aegyptiis ſacerdotibus excelluerit. Ab his Orpheus, Linus, Muſaeus, Melampodes [1] didicere, quae poſtea de mundi ortu ac de coeleſtibus rebus in Graecia diſſeruerunt. Homerum ipſum propter eximium ingenium plerique ſcriptores Aegyptium fuiſſe credidere. Pythagoram quidem, & Platonem, Philoſophorum longe principes, ab Aegyptiis ſacerdotibus fuiſſe inſtitutos, inde-

[1] Non alia eſt autographi lectio.

deque illam hauſiſſe ſapientiam, qua tantopere inter Graecos praeſtiterunt, nemo dubitat. Quin Pythagoram, quo aditum ſibi ad arcana Aegyptiorum Judaeorumque faceret, paſſum, ſe eorum ritu circuncidi proditum memoriae. Ac Platonis ne praeceptoris quidem nomen Seophnuphitidis ignoratur, in cujus diſciplina tredecim annis fuiſſe dicitur. Sunt, qui Hieremiam Prophetam audiſſe eum putent. Quod redarguit Divus Auguſtinus [1], ex ratione temporum, Hieremiam centum annos anteceſſiſſe Platona oſtendens. Multa tamen ex vetuſtis Hebraeorum libris hauſiſſe credit, etſi translati in Graecum nondum eſſent.

Pythagoras.

Plato.

Eosdem Aegyptios primos, ſpectatis coeli motibus converſionibuſque, ſcientiam aſtrorum condidiſſe; eosdem ipſas litteras, eosdem pingendi, texendi, metiendi, numerandi, canendi, medendi denique artem inveniſſe, conſenſu ſcriptores tradunt; apud eos oppida, quibus humana ſocietas magnopere conſtat, primum conſtituta aedificataque fuiſſe; ab iis leges totamque rationem regendi populos ortum habuiſſe: atque hinc petiſſe Graecos, a Graecis Romanos, a Romanis caeteras gentes: ab iiſdem item partitionem temporis in annos, anni in menſes, menſis in dies, diei in horas excogitatam: denique, etſi vulgus gravibus ſuperſtitionibus fere agitabatur, tamen de Deo multa a vero non abhorrentia tradidiſſe: ac magicae quidem doctrinae ſtudium uſumque apud eos tantum fuiſſe, ut cum Moyſe ipſo, religionis a Deo acceptae conditore, prodigiorum ſpectaculis certare potuerint: Aegyptiorum regum tam late patuiſſe

Aegyptiorum inventa.

Aegyptiorum opes.

[1] Scripſerat Auguſtinus lib. II. de Doctrina Chriſt. cap XXVIII. „ De „ utilitate autem hiſtoriae, ut omittam Graecos, quantam noſter Ambroſius quaeſtionem ſolvit, calumniantibus Platonis lectoribus et dilectoribus? qui dicere auſi ſunt, „ omnes domini noſtri Jeſu Chriſti ſententias, quas mirari & praedicare coguntur, de Platonis libris „ eum didiciſſe . . Nonne memoratus epiſcopus, conſiderata hiſtoria gentium, cum Platonem repeiiſſet Hieremiae prophetae temporibus profectum fuiſſe in Aegyptum, ubi tunc ille propheta erat, „ probabilius eſſe oſtendit, quod Plato potius noſtris litteris per Hieremiam fuerit imbutus, ut illa poſſet docere vel ſcribere, quae jure „ laudantur? „ At vero libro Retractationum primo cap. IIII. hunc ipſum locum corrigi vult. „ In eo, „ inquit, quod dixi de temporum „ hiſtoria ſecundum Ambroſium ſolviſſe quaeſtionem, tanquam coaetanei fuerint Plato & Hieremias, „ me fefellit memoria. Nam quid „ ille epiſcopus de hac re ſenſerit, „ in libro ejus legitur, quem de Sacramentis, ſive de Prophetia ſcripſit „ Ubi autem Auguſtinus (id quod Gratianus affirmat) ex ratione temporum oſtendat, Hieremiam centum annis anteceſſiſſe Platona, nunc quidem non commemini, nec inveſtigare vacat.

Imperium, innumeris [1] prope regnis populiſque ſubactis, tantis ipſos, ex magnitudine opum, inflatos animis fuiſſe, ut Seſoſtris, quem ſacrae litterae Seſacum [2] vocant, octonos [3] re-

ges

1 Nihil eſſet, cur lectorem detinerem hoc loco, niſi hac ipſa voce *innumeris* admonerer, ut diligentiae ac prope religionis, quam in latina ſcriptione M. Antonius Muretus adhibebat, argumentum quoddam, haud ſcio an ulli auditum aut cognitum, proſerrem Eſt apud me Philippicarum Ciceronis exemplar, Pariſiis an. 1562. editum, hoc titulo. „ M. Tullii Ciceronis Philippicae, a M. Antonio Mureto ad optimum & vetuſtiſſimum exemplar tam multis „ locis emendatae, ut nunc primum „ editae videri queant Ejuſdem Mureti in easdem Scholia ad Adriannm „ Turnebum. „ Fuit hoc, de quo commemorare coepi, exemplar ipſius Mureti κτῆμα: quod deinde ad Collegii Romani S. J. bibliothecam, cum reliqnis ejusdem Mureti libris, hereditate pervenit: unde mihi, in meae Ciceronis omnium operum editionis uſum, ab Cl. V. Horatio Burgundio S. J. meo olim in mathematicis diſciplinis magiſtro, ejusdem Collegii tum Rectore, ſumma cum humanitate tranſmiſſum eſt. In hoc igitur exemplari doctiſſimas adnotatioues ſua ipſe manu Muretus marginibus identidem inſcripſit, a nobis in noſtris commentariis, ad Philippicarum editionem quum venerimus, prodendas; multaqne, ſive in Ciceronis verborum contextu, ſive in ſuis ſcholiis, poſterioribus, quae ſapientiores fere eſſe dicuntur, cogitationibus emendavit. Vocem quidem *innumeri*, qua de agere coeperamus, bis induxit: ſemel in epiſtola ad Adrianum Turnebum nuncupatoria, iterum in ſcholiorum inſcriptione, utrobiqne *innumerabiles* ſupponens; non, puto, quod latinam priorem illam vocem omnino non duceret (ſciebat enim Virgilianam eſſe lib. VI. Aeneidos verſ. 706. *Hunc circum innumerae gentes populique volabant*;) ſed quod minime Ciceronianam homo Ciceroni addictiſſimus animadverterat. Nam, quod locus ille ex lib. II de Orat cap. 22. a nonnullis afferri poterat: *cujus e ludo, tamquam ex equo Trojano, innumeri principes exierunt:* nihil ejusmodi auctoritate commoveri debebat. Diſcere enim a Petro Victorio lib. XVIII. cap. 5. Var. Lect potuerat, non *innumeri*, ſed *meri*, ex optimorum veterum codicum conſenſu, ibi eſſe legendum: nec vero alium Ciceronis locum, quo ſuum illud *innumeri* tueretur, uſquam reperiebat. Sed Gratianus, libertate quadam ſua, certe non reprehendenda, uſus, ab eadem voce, ſatis latina, etſi non admodum Ciceroniana, & hoc loco & alibi non ſibi abſtinendum, homo caeteroquin in primis Ciceronianus, exiſtimavit.

2 Nulli regi, de quo ſacrae litterae meminerint, Siſaco fuiſſe nomen (quod noſtrum autographum praeſert) monuit me Franciſcus Maria Ferrarius S. J. theologiae conſultiſſimus, quam in hoc noſtro Florentino Gymnaſio ſingulari cum omnium approbatione profitetur. Itaque *Seſacum* ſine ulla dubitatione repoſui. De eo Regum lib III c. 14. v. 25 illa ſunt. „ In quinto autem „ anno regni Roboam aſcendit Seſac „ rex Aegypti in Jeruſalem. „ At non omnes Gratiano dabunt, eundem hunc eſſe, atque Soſeſtrem. Auguſtinus Calmetius in Dictionario Biblico ad vocem Seſac. „ Sunt, inquit, qui eum„ dem cenſent cum Seſonchi: alii „ cum Seſoſtri, ſive Sethoſi. Vſſe„ rius illum cum Seſonchi conſundens „ ſtatuit ad A. M. 3026. ante Chr. „ 974. ante Aer 978 „

3 Nec tantum numerum, nec tantam dignitatem trahentibus Seſoſtris per urbem currum tribuit Diodorus Siculus *Rerum antiq*. lib 2 edit. Lugd. an. 1552. pag. 77. „ Cum multis, in„ quit, ac praeclaris facinoribus no„ bilitatus eſſet, tum id magnificen„ tiſſimum eſt habitum, quod cum „ nationes a ſe devictae, tum ii, qui„ bus

ges currui, quo ipſe veheretur, trahendo junxiſſe praedicetur, de quo Lucanus [1]:

„ Venit ad occaſum, mundique extrema Seſoſtris,
„ Et Pharios currus regum cervicibus egit. „

Tantis abundaſſe divitiis, tam immanes poſſediſſe pecunias eſt proditum, ut eas ne inſanis quidem ſubſtructionibus atque operibus abſumere ac prodigere potuerint. Quae adeo fuere portentoſa, ut, quamquam non vanis traduntur auctoribus, & eorum non parva veſtigia nunc quoque viſuntur, tamen non magis ipſi in perficiendis iis laboraſſe videantur, quam in credendis laboret hominum fides: labyrinthi, pyramides, ſphinges, penſiles horti, obeliſci, vaſtae ex uno lapide domus, inania uſu cuncta, ſpectatu mirabilia. His inſcriptum nomen aeternum fore exiſtimarunt, ſpe irrita atque irridenda. Manet quippe memoria operum, auctores ignorantur. Grande vanitatis noſtrae oſtentum! manibus humanis affectare immortalitatem, & terrena omnia obterentis temporis legem immutabilem vinci poſſe ſperare. Coarguendae inſaniae, ſupra naturam ſuam efferentis ſe, humanae mentis, dixiſſe ſat fuerit, pyramidum moles cum immenſi operis labyrintho conferri non poſſe (cujus ut reliqua, omnem fidem vincentia, ſileam, coloſſeum ſimulacrum Serapidis, novem cubitorum, fuiſſe in eo ex ſmaragdo, viridi ac magni pretii gemma, memoriae proditum eſt:) & tamen pyramidum unam a trecentis ſexaginta millibus hominum, viginti annis, extructam fuiſſe. Id quoque mirum in Aegypto, quod & terrae & coeli & hominum & animantium incredibilis fertilitas. Memorant, ſaepe accidiſſe ut faeminae, ſeptem uno utero enixae ſint partus. Par reliquis animantibus faecunditas. Ovis ſine ullo gallinae incubitu fotuve, ipſa temperie coeli, pulli excluduntur. Fimetis magnos acervos ſubſternunt [2]; atque eo tepore

Aegyptiorum opera.

Aegypti fertilitas.

re

„ bus regna tradiderat, duces quoque, „ quos diverſis praefecerat provinciis, „ praeſtituto die, in Aegyptum ve„ nientes, ei dona offerebant Hos „ ſuſcipiens benigne aliis quidem in „ rebus vario honore afficiebat. at ſi „ quando aut ad templum iret, aut „ per urbem incederet, *quatuor* ex „ eis, loco equorum, currui junctis, „ oſtendebat, cum caeteros omnes re„ ges duceſque praeclaros bello ſupe„ raſſet, nullos ſibi neque virtute „ neque rebus geſtis eſſe comparan„ dos. „ Quo loco quatuor modo, non octo, neque ſoli reges, ſed duces etiam ac provinciarum praefecti commemorantur. Plinius Natur. hiſt. lib. 33. ſect. 15. de regibus meminit, de numero aliter tradit. „ Victo, „ inquit, Seſoſtre, Aegypti rege, „ tam ſuperbo, ut prodatur, annis „ quibuſque ſorte reges ſingulos e „ ſubjectis jungere ad currum ſoli„ tus, atque ita triumphare. „

1 De bello Civili lib. x. v. 275.

2 Hoc ipſum fieri in Baetica videre me puerum memini.

Digitized by Google

re proveniunt: unde avium tota Aegypto incredibilis copia & varietas. At frugum ubertas omnem excedit fidem. Horreum id populo Romano, florente imperio, fuit. Neque aliam Auguſtus, Cleopatra & Antonio devictis, redigendi in provinciam, & ſuae potiſſimum curae reſervandi Aegyptum, rectoremque ei neminem majoribus honoribus functum imponendi, cauſam habuit, quam ne, validiorem nacta praeſidem, exueret aliquando fidem, & urbem Romam fame urgeret. Per equitem Romanum perpetuo adminiſtravit: idemque conſilium, qui ſucceſſere, Imperatores ſunt ſecuti. Sementem, abſcedente Nilo, faciunt: ſemen in limum jaciunt; deinde leviter terram aratro vertunt, nec inde, niſi cum falce, reviſunt. Adeo non indiga culturae tellus. Tantam ubertatem quis in terra arenti, & ſolis ardoribus infeſta, & imbrium paene experti non miretur? Nili unicum id eſt munus: Nilus & potu hominibus animantibuſque, & inundatione terris generandi vim faecunditatemque infundit. Certo anni tempore tumeſcit, ripiſque egreſſus, in Aegypti campos effunditur, rigatoſque & diti humore limoque conſtratos impinguatoſque linquens, in ſuum ſe alveum recipit. Nec fallit aut variat tempus, tametſi „ Exſuperans interdum, interdum parcior adſit „. Nec ex omnibus Aegypti miraculis quicquam aeque admirata antiquitas eſt, aut magis ſummorum virorum ingenia fatigavit, quam haec, aeſtivis diebus, ab Id. Junii ad Cal. Auguſti, nullis extantibus cauſis, ſtata ſolemniaque Nili incrementa. Quorum variae quidem ab iis, & ex natura rerum ductae, afferebantur rationes, ſed nullae veram attingentes cauſam; nondum ſcilicet interioribus Africae, quae noſtrum aperuit aevum, exploratis. Itaque plerique, ſolutis ſolis aeſtu nivibus, tantum ex altis Aethiopiae montibus defluere aquarum dixerunt, ut capere eas flumina non poſſent: alii, propioribus per hyemem ſolis radiis contrahi minuique ejus fontes, & veluti in ſuas refugere venas; easdem aeſtate, altius abeunte ſidere, plenas uberesque exurgere: alii, eteſiis agi a ſeptentrione in meridiem nubes: alii, iisdem ventis a mari reflantibus, deſcendentis curſum retardari, aut ipſa oſtia arenarum aggeſtu obſtrui, augerique inde flumen, quod ſe minus evomere poſſet: alii alia. Sed noſtri tum de auctu, tum de ortu ejus multo certiora afferunt, cum ad ipſos etiam fontes penetraſſe Luſitanorum quidam a Congo dicantur. Manat, ut ac-

Auguſti de Aegypto conſilium.

Nilus faecunditatem Aegypto praeſtat.

De Nili incrementis veterum ſententiae.

Origo Nili.

1 Quo ratio verſus conſtaret, *Exſuperans* feci ex autographi *exuberans*.

Digitized by Google

acceptum ab his non dubii auctores prodidere, ex ingenti lacu, ultra aequinoctialem circulum ſito, qua ſe Africa maxime in meridiem, Aethiopicum inter atque Indicum mare, cuneatur, & in magnum illud deſinit promontorium, cui Luſitani, littorum Africae, ante ignotorum, exploratores a Bona ſpe nomen indiderunt. Quae pars terrae mediterraneis in locis ne nunc quidem, propter inhumanos ac feros Barbarorum mores, ſatis cognita eſſe videtur. Accolunt Caſates, Zacuiti, Zeti, Zambri, Bagamidri, & qua Zairus eodem lacu fluit, & per regnum Congi occidentale [1] oceanum petit, Zairi & alia item gentes. In quibus, non longe a lacu, in orientem, fama celebratur faeminarum regnum; quae, veterum Amazonum ritu, excluſis viris, per ſe remp. regunt; lanificioque & aliis muliebribus operibus rejectis, arma tractant, & bella ſtrenue ineunt. Petito finitimorum concubitu, qui mares naſcuntur, parentibus reddunt; virgines arma ferre, & virorum munera capeſſere inſtituunt. Lacui nomen Zambrae. Patere in circuitu ad ſeptingenta paſſuum millia, & navigari permagnis navigiis ajunt; & quibusdam populis litterarum, ponderum, menſurarum & numerorum uſum eſſe, & lapideas aedificari atque inhabitari domos. Ambiunt undique, veluti indagine, immanis altitudinis montes, prorſus ut his comparatae, quas nos ſuſpicimus, Alpes, & ipſius Athlantis & Caucaſi celebrata carminibus, & elata in coelum, juga ludus eſſe dicantur. Qua Nilus effunditur, ob aſperitatem inacceſſi plane atque invii ſunt. Hinc creditum veteribus, eum obſtantes ſubire terras, abditumque fluere, donec alio lacu edatur. Id noſtri, gnari locorum, prorſus negant. Quanquam alio excipi lacu eum, poſt quadringentorum millium curſum, ſunt, qui tradant; eoque egreſſum per Aethiopum populos, latiſſimaſque Abaſſinorum gentes, quarum regem noſtri Pretejanem [2] vocant, ad Meroem uſque, inſulam magnam & clari nominis, quam ipſe efficit, perlabi: atque hinc, receptis Aſta-

Populi circa Nili fontem.

Meroes inſula in Nilo.

1 Vide adnotatum primum pag. 155.

2 Non alienum hoc loco fuerit quaedam ad Pretejanem, atque ad hujus nominis originem, pertinentia, ex lib. 14. Hiſtoriae Societatis Jeſu, ab Nicolao Orlandino Florentino elegantiſſime prudentiſſimeque conſcriptae, excerpere: ,, Non eſt, inquit ejus li- ,, bri numero 104. ſilentio diſſimulan- ,, dum, quod optimi autores commemo- ,, rant, vulgi errore factum, ut is, ad ,, quem miſſa legatio eſt, Pretejannes ,, noſtro in orbe cognominetur. Nam- ,, que olim inter Aſiaticos Scythas, qui ,, hodie ſunt Tartari, in provincia Na- ,, taji, quam Scythiam extra Imaum ,, Ptholomaeus, recentiores Catayum ,, vocant, fuiſſe Principem Chriſtia- ,, num, inter Aſiae Principes poten- ,, tem in primis, quem Tartari eth- ,, ni-

ſtapo atque Aſtabora, vaſtis fluminibus, ſe ipſo elatiorem tumidioremque ferri. Meroes, ovali fere forma, medio ex amne

„ nici Vnchani, populares ejus Chri-
„ ſtiani Jonanum, detorto ab Jona
„ propheta nomine, nuncuparint; eun-
„ demque, quod Crucem in otio tran-
„ quillisque rebus (ut memoriae pro-
„ didit vir ſanctus, Florentinorum Ar-
„ chiepiſcopus, Antoninus) indicem
„ ſuſceptae tutelae pro Chriſti fide
„ geſtaret, quam ſub armorum ſtre-
„ pitum geminabat, alteram ſolido
„ ex auro, alteram pretioſis e gem-
„ mis atque lapillis elaboratam, prae-
„ ferens, ut ſignificaret, ſe et opibus
„ & nobilitate ceteris orbis terrae Prin-
„ cipibus anteire, & Chriſtianae reli-
„ gionis propugnatorem eſſe: inde ſi-
„ bi ſpecioſum Presbyteri nomen a-
„ pud noſtros homines inveniſſe. Hunc
„ igitur verum ajunt fuiſſe inclytum
„ olim Presbyterum Jonanum; eam-
„ que appellationem ad ceteros dein-
„ ceps illius Imperii ſucceſſores, ſicut
„ apud Romanos Caeſarum perma-
„ naſſe. Cujus Imperii tanta fereba-
„ tur eſſe potentia tantaeque opes,
„ ut duobus & ſeptuaginta regibus im-
„ peraret. Verum id Imperium cum
„ ad regem David perveniſſet, inſti-
„ gante Chingio quodam, exercitus
„ regii duce, vectigales Scythas, ne
„ tributum in poſterum penderent,
„ defeciſſe; belloque exorto, cum Da-
„ vid captus & devictus interiiſset,
„ regnum ad Chingium rediiſſe, au-
„ torem defectionis & belli, anno
„ 1172. vel paulo poſt, altero & qua-
„ drageſimo anno, ex quo Neſtoria-
„ nam Pretejannes haereſim arripue-
„ rat . . . Chingius autem cum ce-
„ terorum regum nomen, quod velut
„ haereditarium perveniebat ad poſte-
„ ros, reliquiſſet, Vlatcanum de Ca-
„ tajn appellari ſe maluit. Relictus
„ tamen, eſt Pretejannis e ſtirpe, mo-
„ dici Imperii rex, ut quibusdam
„ ſcriptoribus placet, qui Neſtorianas
„ Chriſtianorum reliquias una collectas
„ ultro fovit, quas Innocentius Ponti-
„ fex, hujus nominis quartus, an. 1246.
„ a poſteris Tartarorum regibus di-
„ vexatas, miſſis illuc e Dominicana
„ familia Patribus, Magno Cano,
„ Tartarorum Principi, commendavit:
„ cujus adhuc in regnis plurimi Chri-
„ ſtiani e Neſtorii ſecta reperiuntur,
„ qui, praeter divinam in Chriſto
„ perſonam, humanam inſuper humanae
„ naturae affingit. Ergo reges illi Chri-
„ ſtiani florentiſſimi de ſchola Ne-
„ ſtorii, quos in Europa Pretejannes
„ appellabamus, cum ſuum in Aſia
„ amiſiſſent Imperium, nihil niſi no-
„ men in ore hominum reliquerunt:
„ idque ad Abaſſinorum regem ex Aſia
„ in Africam, errore vulgi, translа-
„ tum etiamnum viget, & hominum
„ ſermonibus uſurpatur, quod hic quo-
„ que rex venerandae Crucis inſigne,
„ velut avitae religionis & ipſe de-
„ fenſor ubique circumferat. Et erro-
„ rem videntur confirmaſſe quidam
„ ex Monachis Abaſſinis, qui no-
„ ſtrum in orbem cum veniſſent, il-
„ ludque celebre inveniſſent nomen,
„ et argumenta Imperii quaedam ſuum
„ in regem caderent, plane ipſum eſ-
„ ſe Pretejannem aſſeverarint. Et,
„ quamvis aliter ipſi nominent, ta-
„ men cauſas interrogati noſtri voca-
„ buli varias ex ingenio attulerunt.
„ Vnde factum eſt, ut alii noſtrorum
„ autorum priorem partem nominis
„ non *Presbyterum*, ſed *Pretioſum*,
„ alii poſteriorem, non *Ionanum* aut
„ *Ioannem*, ſed *Potentem* reddide-
„ rint, quod *Gian* Abaſſina lingua
„ *Potentem* ſignificet. Haec autores
„ magni nominis, & in primis Joan-
„ nes Barrius Luſitanus, de vulgi er-
„ rore diſputant. Illud certum eſt,
„ quem hodie Pretejannem vocitamus,
„ eum Dynaſtam quendam eſſe Chri-
„ ſtianum Jacobitam, qui totius Ae-
„ thiopiae Abaſſaeve rex appellatur a
„ ſuis. . . Opinio Abaſſinorum eſt,
„ regem ſuum, quem *Negaꝫ* ipſi vo-
„ cant, originem trahere ex filio Sa-
„ lomonis Milck, e Saba regina: ſe
„ autem ab iis ortos, quorum in co-
„ mitatu Salomon filium ſuum remi-
„ ſit

Digitized by Google

amne emergit, longa, quantum, extenſis, rapido curſu aliquot dierum, brachiis, flumen amplecti potuit. Diſtat a Syene, ubi incipit Aegyptus, ad ſeptingenta millia paſſuum. Caput olim Regiamque Aethiopum hic fuiſſe ſcriptores rerum prodidere; tantae amplitudinis ac tantarum opum, ut ducenta quinquaginta millia armatorum ad bellum educeret, quadringenta millia opificum aleret. Quidam Britannia ampliorem eſſe ſcripſerunt. Sabam, Aethiopum reginam, quam ſacrae litterae, ſive ad viſendum audiendumque Salomonem, Saba regina Davidis filium, ea tempeſtate opibus & ſapientiae fama inclytum, ſive ad connubium ejus petendum, Hieroſolyma veniſſe memorant, ab hac inſula profectam, ejuſque imperio potitam, regeſque ſuos ab Meilecho, filio Sabae, Salomonis concubitu concepto, prognatos Aethiopes ajunt: &, in cultu Chriſtianae pietatis, ritus quoque Hebraeorum quosdam, a majoribus acceptos, in hanc diem retinent. Nam & circuncidunt pueros, & diem Sabbati feſtum habent, & animalibus, quibus fiſſae ungulae non ſint, abſtinent. Merohem Mahometani nunc tenent, qui Turcarum Maurorumque amicitia fulti, infeſta Chriſtianorum Aethiopum arma non ſuſtinent ſolum, ſed egregie retundunt. Quidam tribus poſſideri regibus tradunt, ſingulosque Tres reges in Meroe. magnis pollere opibus, & lingua, moribus, inſtitutis differre; cum alius Chriſtiana Sacra fidemque colat, alius Mahometanorum ſuperſtitione teneatur, tertio commentitia & ficta numina in honore ſint. Qui de Sacrorum ratione opinionibus diſſident, etiam bello atque armis ſaepe ajunt contendere: Chriſtiano Aethiopes & Pretejanem, Mahometano Turcas ſtudere: illum alterum nunc huic, nunc illi jungi, atque utriuſque opibus invaleſcere. Nilus a Meroe immenſum poſt curſum, obvias altiſſimorum montium fauces intrat, quarum anguſtiis preſſus ſaxorumque occurſu illiſus irritatuſque ſpumans ac fremens inſurgit, concituſque ob- Nili catharactae. ſtantia perrumpit. Atque ubi, ſuperatis omnibus, evaſit, repente ſubſidentibus cautibus, veluti alveo deſtitutus, ex vaſtis abſciſſiſque ac praealtis rupibus infra Syenem in humiles Aegypti campos non fluit, non, ſed totus, quantus eſt, cadit praeceps, cadenſque ſe in ſe mergit, aeterno ac tanto quidem fragore, ut, qui circa incolunt populi, aurium ſenſu carere dicantur; ita ab ipſis, unde cadit, rupibus reſi-

,, ſit ad matrem: Chriſti vero legem ,, ab Eunucho reginae Candacis, quem ,, in Actis Apoſtolorum baptizatum ,, a Philippo diacono legimus, acce- ,, piſſe. &c.

1 Cicero in Somn. Scip. cap. 5. ,, Hoc ,, ſo-

liens, ut ſub cadentis undis ſiccum praebeat iter, ſpectetur-que ſub flumine ex alto ruens tanta mole aquarum flumen. Lenis inde ſedatuſque, omni remiſſo impetu, per plana Aegypti, pluribus oſtiis, in noſtrum mare delabitur. Incrementorum ejus, ſtatis nec unquam aberrantibus temporibus, ratio eſt, ut noſtri pro explorato ac non dubio tradunt, quod terris, unde profluit, ultra aequinoctialem circulum jacentibus, hyems ſit, cum apud nos aeſtas, rigeantque ibi dies, cum nobis fervent. Et, ſicuti urenti aeſtu, nullis recreantur pluviis ſex ipſis menſibus, ita a nova aprilis luna, quae illis initium hyemis, ad ineuntem ſeptembrem, creberrimi quotidie coelo praecipitant imbres; quibus, ubi diuturna ſiti arens ſatiata humore eſt tellus, tantum aquarum in ſubjectos lacus fluminaque decurrit, ut nuſquam contineri ripis ſuis queant. Ita tres ingentes amnes, qui iſdem fontibus eodemque Zambri lacu manant, Zairus, Cuama & Nilus, alius in occaſum, alius in auſtrum, alius in aquilonem, maximis omnes aquarum agminibus, feruntur; & Congi, Caefalae, Monopotapae, Aethiopiae, Aegypti regna faecundis irrigant perfunduntque aquis. Nec quotidianos certoſque hyemis imbres mireris, ſiquidem in Mexico, ditiſſimo ac latiſſimo novi orbis regno, atque aliis item in regionibus, auguſto ac ſeptembri menſe, ſingulis diebus, a meridie ad noctem, magnas effundi nubibus pluvias, primis ineuntibus tenebris, liquidum ac ſerenum redire coelum, nemo eſt, qui neſciat. Et ſubjicitur haec plaga mediae Zonarum, quam nimiis ſolis ardoribus torreri, nec habitari [1], vana atque arrogans ſui aeſtimatrix antiquitas credidit. Non enim ſolum habitatur, ſed eſt opulentiſſimis regnis ac frequentiſſimis populis referta, in ſumma aeris ſalubritate & faecunditate terrae. Quo deductae Hiſpanorum coloniae in tantum auctae ac propagatae ſunt, ut ei merito Novae Hiſpaniae indiderint nomen; & haec nova veteri nihil, ſeu naturae ſeu diſciplinae laude, concedat. Philoſophorum primi aut nullos

Verae incrementorum Nili cauſae.

Iisdem fontibus tres ingentes amnes.

De media Zona quam erratum ab antiquis.

„ ſonitu oppletae aures hominum obſurduerunt: nec eſt ullus hebetior „ ſenſus in vobis: ſicut, ubi Nilus „ ad illa, quae Catadupa nominantur, „ praecipitat ex altiſſimis montibus, „ ea gens, quae illum locum accolit, „ propter magnitudinem ſonitus, ſenſu audiendi caret. „

[1] Idem Cicero ibid. cap. 6. „ Cernis autem eandem terram, quaſi „ quibusdam redimitam & circumdatam cingulis: e quibus duos maxime inter ſe diverſos, & coeli verticibus ipſis ex utraque parte ſubnixos, obriguiſſe pruina vides: medium autem illum, & maximum „ ſolis ardore torreri. Duo ſunt habitabiles. &c. „ Et lib. I. Tuſcul. quaeſt. cap. 20. „ Tum & habitabiles regiones, & rurſum omni cultu,

los eſſe Antipodas [1], aut nos commercio eorum, interjectu terrae, flammis ac vapore ſolis exuſtae, intercludi diſſeruerunt, argumentiſque contenderunt; magno ſapientiae ludibrio. Quippe aetas noſtra circumdedit terras, adivit gentes, quae nobis adverſis veſtigiis inſiſtunt, &, quas frigore ac rigore premi oras, & unde aeterno gelu arceri humanum cultum illi opinati ſunt, eo quoque penetratum. Vbique reperti populi, & cuncta homini pervia ſubjectaque compertum. Atqui uſque adeo erratum a veteribus eſt, ut Danubium quoque abdidiſſe caput, ignotiſque oriri fonti- Danubius.
bus, & aeſtate, quam hyeme auctiorem fluere, utrunque falſo prodiderint: cum exploratiſſimum ſit, eum apud Svevos in ſaltibus Nigrae Silvae ortum habere, & nullis auctibus immutari. Audax & inaniter ſibi fidens humanum ingenium! Scrutamur arcana naturae, cujuſque rei cauſas ratiocinando inquirimus; quae immutabili lege ſtatuta divinitus ſunt, aeſtimationi noſtrae ſubjicimus: &, quid ipſi ſimus, & ipſum, quo ſentimus, quo cibum coquimus, quo ſanguinem alimus, quo ſpiramus, quo vivimus, quo movemur, quid ſit ignoramus [2]. Quid? Animum eſſe nobis omnes ſcimus, aut ſcire

„ tu, propter vim frigoris aut calo- „ ris, vacantes. „ Virgilius autem „ Georgicorum lib. I. v. 233.

„ Quinque tenent coelum zonae:
„ quarum una coruſco
„ Semper ſole rubens, & torrida
. „ ſemper ab igni. „

Deníque Ovidius Lib. I Metam.

„ Quarum quae media eſt, non eſt
„ habitabilis aeſtu „

1 Cicero in Somn. Scip. cap 6 „ Quorum (circulorum) auſtralis „ ille, in quo qui inſiſtunt, adverſa „ vobis urgent veſtigia, nihil ad ve- „ ſtrum genus „ Iterumque libro Academicarum quaeſtionum, qui Lucul- „ lus inſcribitur cap 123. „ Nonne „ etiam dicitis, eſſe e regione nobis, „ e contraria parte terrae, qui adver- „ ſis veſtigiis ſtent contra noſtra ve- „ ſtigia, quos Antipodas vocatis? Cur „ mihi magis ſuccenſetis, qui iſta non „ aſpernor, quam eis, qui, quum au- „ diunt, deſipere vos arbitrantur? „ Virgilius lib I Georg. v. 247.

„ Illic, ut perhibent, aut intempeſta
„ ſilet nox
„ Semper, & obtenta denſantur no-
„ cte tenebrae;
„ Aut redit a nobis aurora diem-
„ que reducit:
„ Noſque ubi primus equis oriens
„ afflavit anhelis,
„ Illic ſera rubens accendit lumina
„ veſper. „

2 Cicero in Lucullo cap 122. (al. 39.) „ Corpora noſtra non novimus: „ qui ſint ſitus partium; quam vim „ quaeque pars habeat, ignoramus. „ Itaque medici ipſi, quorum inter- „ erat ea noſſe, aperuerunt, ut vide- „ rentur Nec eo tamen ajunt empirici „ notiora eſſe illa: quia poſſit fieri, „ ut patefacta & detecta mutentur „ Hunc Ciceronis laudare locum memini C. V. Antonium Cocchium in Oratione de Anatomicae artis uſu, quam in Bibliotheca Noſocomii S Mariae Novae III. Id Mart an 1736 apud lectiſſimam nobilium doctiſſimorumque virorum coronam habuit: cui quidem orationi mirifica cum animi voluptate advocatus interfui; nec ſtatuere ſatis poſſum, doctrinamne magis ora-

nos dicimus. Quid autem iſte ſit animus [1], ſine quo non ſumus; unde adveniat; quae illi in nobis ſedes; an, poſt extinctum corpus, aliquo & quo abeat, quis noſtrum ſe ſcire dixerit? aut, ſi dixerit, quibus rationibus demonſtrabit? Nobis nulla de nobis fides: & animal animantium omnium dominus de ſe ſibi nihil credit. Quid ita non credit? quia, quae inaniter diſſerit, quo probet, non habet. Ex quo intelligimus, quantum illi debeamus, qui mentibus noſtris obſuſas tenebras diſcuſſit, qui caecis & denſa caligine preſſis lumen praetulit. Is Deo genitus, Deus ipſe, humana ſpecie inter homines, hominum cauſa, verſatus, haec nobis arcana retexit revolvitque. Huic de nobis merito credimus; a quo conditi, a quo redempti multo quidem majori, quam quantum debebamus, pretio ſumus. Ab hoc edocti inſtitutique, quod fallax humana ſapientia nequivit, aſſecuti ſumus, ut nos ipſos noſceremus; de Deo deque coeleſtibus rebus ut non ſancte ſolum ac pie, ſed, quod caput eſt, vere ſentiremus. Hujus divinae doctrinae, hujus lucis, hujus beneficii expertes qui ſunt, iis quid inconſtantius? quid involutius? quid denique miſerius? qui nec inſcitiam ferre poſſunt, nec ſcientiam cupiunt; & ad ſummum ſapientiae eum perveniſse praedicant, qui ſe unum modo ſcire, quod nihil ſciret, pronunciavit . Creſcere in Aegypto Nilus ad Id. Junii incipit, ſenſimque augetur quadraginta ferme diebus. Decedit ante Julii exitum, qua crevit ratione. Auctus ejus neque infra tredecim cubitos conſiſtat, neque ſexdecim excedat oportet. Altera menſura ad omnes terras non pervenit, altera tardius,

Qui faecundi, qui ſteriles Nili auctus.

oratoris, an eloquentiam, an latini ſermonis caſtitatem elegantiamque ſuſpexerim.

1 Idem Cicero ibid cap. 124. „Tenemusne quid animus ſit? ubi ſit? „denique ſitue, aut, ut Dicaearcho „viſum eſt, ne ſit quidem ullus? „ſi eſt, treſne partes habeat, ut Platoni placuit, rationis, irae, cupiditatis: an ſimplex unuſque ſit? an, „ut Xenocrates, mens nullo corpore? &c. „ Plura in eandem ſententiam vide Tuſcul. quaeſt lib. I. cap. 18. (al. 9.) ac reliquis deinceps.

2 De Socrate id memoriae proditum eſt. Cicero ib. cap. 74. (al. 23.) „Vixiſſe cum his equidem videor: ita „multi ſermones perſcripti ſunt, e „quibus dubitari non poſſit, quin Socrati nihil ſit viſum ſciri poſſe. Ex„cepit unum tantum, ſcire ſe, nihil „ſe ſcire; nihil amplius. „ At Democritus, aequalis Socratis, ipſam illam minimam ſcientiam, quam ſibi Socrates reliquerat, illi atque adeo ſibi caeteriſque hominibus, recte eodem Cicerone ib. cap 73. detraxit: „Nego, „inquit, ſcire nos ſciamuſne aliquid, „an nihil, ſciamus; ne id ipſum quidem neſcire aut ſcire, ſcire nos. „ De ſapientia autem Socratis Cato apud eundem Ciceronem de Senect cap 78. (al 21.) „Demonſtrabantur mihi „praeterea, quae Socrates ſupremo vitae die, de immortalitate animorum „diſſeruiſſet, is, qui eſſet omnium ſapientiſſimus Oraculo Apollinis ju„dicatus. „

dius, quam ſationi neceſſe eſt, abit; utraque non dubiam famem nunciat. Inter haec ſpatia, quanto accedit propius ad XVI. tanto erit exuberantior annus [1]. Monſtroſorum animalium, quae Nilo gigni alive credidere veteres, ſphinges, cercopithecos, hippopotamos equidem fabuloſos reor. De crocodillis non dubium, ſiquidem coria eorum impenetrabilis [2] duritiae, ac vaſtae longitudinis & ipſe vidi, tuque narrare multa haud abſimilia his, quae ſcriptores memorant, ſoles. Maxime memorandum videtur in hac bellua, quod, adverſus timidos audaciſſima, audaces reformidat. Si praeſenti animo aggrediare, nihil fugacius, ſi quid emineat metus, inevitabile exitium: pari vi ac celeritate & inſequitur fugientes, & inſequentes fugit: ut non virium adverſus eam, ſed animorum atque audaciae certamen ſubiri videatur. Nec Tintiritae, gens Nili accola, arcano ullo naturae munere, quod quidam credidere, vincunt crocodillos, ac ſaepe, injectis laqueis, vivos capiunt, arboribuſque ſuſpenſos verberibus necant: ſed, aſſuetudine ipſa dimicandi cum iis, ita contemnere didicerunt, ut non in conſpectos ſolum ſtatim exiliant, ſed etiam inſidiis captent: & belluae vel ſonum vocis eorum incredibiliter horrent. At contra, Ombitis, circa Coptum incolentibus, crocodillum pro Deo coli proditum memoriae eſt; tantumque mentibus veſaniae, tantum vecordiae eſſe, ut raptos a fera liberos voratoſque, tanquam genuiſſe ſe Diis eſcam, laetentur parentes. Viſi & cum delphinis ad Nili oſtia, directis ordinibus, veluti acie confligere feruntur [3]: ſaevumque atque immane monſtrum ab inermi atque innoxio piſce victum. Nam delphinus crocodilli invadentis impetum facile ſua celeritate eludens, ſe ventri ejus inſinuat (quae una pars illi vulneribus patet, reliquo corpore praeduris ſquammis munito & ſpinis, quae cultellatae & peracutae dorſo ejus eminent) fodit, ac tranſcurſu ipſo ſecat mollia ventris, atque ita territum avertit in fugam hoſtem victor delphinus. Aegyptios ingenio miti & ad humanitatem prono ferunt. Eoſdem leves admodum, & ad omnem auram novae ſpei mobiles, & voluptatum ſimul & gloriae, contrariarum rerum, avidos. Religionem Chriſtianae fidei ſtatim ab ortu ejus amplexi, tradente Marco, Evangelii ac rerum a Chriſto geſtarum

Monſtra Nili.

Crocodillus.

Tintiritae.

Crocodilli & Delphini pugna.

Aegyptiorum mores.

1 Ex Virgilii lib II Georg v. 516. „ quin aut pomis exuberet annus. „

2 Autographum praeſet *impenetrabili*.

3 Scripſerat librarius *contendere feruntur*. Priorem vocem Gratianus in *eo fugere* mutavit, poſteriorem non attigit: quam aliquis ſupervacaneam fortaſſis exiſtimarit.

rum ſcriptore. Atque adeo hic cultus omnis ſanctitatis viguit, ut nulla ex gente plura pietatis exempla prodierint: & fere in Syriae Aegyptique ſolitudines eremoſque undique concederent, quicunque, rejectis humanarum rerum illecebris, ad unam coeleſtis, id eſt Chriſtianae, ſapientiae contemplationem animum adjicerent: in quibus fuit Divus Hieronymus, praeclarum Chriſtianae diſciplinae lumen, & eximius divinarum litterarum interpres, & ante eum Paulus [1], Antonius, Machareus, Hilarius innumerabileſque alii, doctrinae ac ſanctitatis fama percelebres. Atque hic caeptus mos, in loca maxime ab humano cultu deſerta ſecedendi, propagatus paene jam plus aequo eſt toto Chriſtiano orbe. Et manent in ipſa quoque Aegypto in hodiernam diem magna & magnifice ſtructa monaſteria, remotis quidem ſecretiſque in locis, ſed lucis, umbris, ſilvis, amenitate ac ſalubritate delectis: in quibus, ut apud nos, retinetur ſpecies quaedam antiquae ſanctitatis ac diſciplinae. Ab tam inſigni Imperii, opum, ingeniorum, artium ingenuarum, & ipſius etiam religionis gloria depulit eos Mahometanae ſuperſtitionis exortus. Nam, attrita jam Graecorum Caeſarum, quibus parebant, potentia, Aegyptum Saraceni occuparunt, ipſis libentibus Aegyptiis, Imperii Graecorum pertaeſis. Sed levitatis ſuae paenas ſtatim luerunt. Nam brevi Saracenorum afflicti ſaevitia, & contagione corrupti in barbaros mores abiere; atque, omnibus ſpoliati ornamentis, Chriſtianae quoque pietatis fidem amiſere, aut ita retinent, quae ſuperſunt reliquiae, ut a priſcorum jure Sacrorum longe aberraſſe ac degeneraſſe videantur. Nam & Euthichianae haereſis errores eorum animis evulſi nunquam ſunt, & infantes, etſi ſacrata abluunt aqua, baptiſmoque afficiunt, tamen, Judaeorum quoque ritu, eis carunculae aliquid e genitalibus circuncidunt. Proximis annis, cum haec abjicere, & Catholicae Eccleſiae adjungi cupere ſe oſtendiſſent, miſit Gregorius XIII. Pontifex Max. aliquot in Aegyptum e Jeſuitarum Societate [2], ſpectatae probitatis ac religionis viros, & in divi-

Monaſteria in Aegypto.

Aegyptos a Saracenis occupata.

[1] Sic edidi, autographo contradicente, in quo *Paulinus*.

[2] Fuerunt ii Jo. Baptiſta Elianus, & Franciſcus Saxius: quorum de legatione vide Hiſtoriae Societatis Jeſu Partis V. lib. III. num. 39. ad ann. 1583 & Partis V. lib. 4 num. 40. ad ann. 1584. Gregorii XIII. Pontificis Max. Catholicae fidei pietatiſque propagandae incenſum ſtudium ſupra etiam pag 172 declaratum ab Gratiano eſt. Sed & alia plurima ejus rei argumenta ſuppetunt: quorum, reliquis notioribus praetermiſſis,

Digitized by Google

vinis litteris apprime eruditos; a quibus docerentur, volenteſque in fidem Romanae Eccleſiae reciperentur. Hi, primo- Concilium Chriſtianorum ad Cairum.

ſia, unum dumtaxat afferam, quod vulgo id ignoratum videam, & ne ab ipſis quidem Societatis Jeſu hiſtoricis indicatum. Atqui, quum de Antonii Poſſevini rebus pro Catholica religione, Gregorii auctoritate atque auſpiciis, praeclare geſtis agerant, videntur aliquid de re, utrique eorum multo honeſtiſſima, commemorare debuiſſe. Nam, quum Gregorius intelligeret, maximum ad rem Chriſtianam pietatemque conſtituendam in eorum, qui ad Sacerdotii dignitatem Sacrorumque adminiſtrationem in Seminariis, quae vocant, adoleſcunt, inſtitutione eſſe momentum, Poſſevino mandaverat, ut ea, quae in Europae urbibus erant, inviſeret, in iiſque, ſiquidem neceſſe eſſet, rectam morum ſtudiorumque rationem Pontificio nomine ac poteſtate praeſcriberet: quin etiam, ſi rei familiaria anguſtiis forte premerentur, Pontificiam ad eas ſublevandas operam munificentiamque polliceretur. Sunt in meis manibus inſignia duo ejus rei monumenta: alterum eſt Poſſevini oratio, quam ad Paſchalem Ciconiam, Venetorum Principem, ejuſque Conſilium habuit: alterum, Seminarii, quod *Patriarchae* atque etiam *Univerſale* dicebatur, Moderatorum ſupplex ad eundem Poſſevinum libellus. Utrumque, numquam antea editum, habeto, orationem quidem plane ita, ut dicta eſt, libellum ita plane, ut ſcriptus fuit.

,, Sereoiſſimo Prencipe, at Eccel-
,, leotiſſimi Sigouti.

,, La paterna cura di ſua Santi-
,, tà, colla quale abbraccia tutte le
,, nationi, ha fatto, che mi chia-
,, maſſe da Polonia à Roma, per
,, hauer piu piena luce di tutte quel-
,, le prouincie ſettentrionali et orien-
,, tali, alle quali la Sede Apoſtoli-
,, ca, per anmeoto della religioue
,, Chriſtiaoa, et per la pace de' Pren-
,, cipi mi haueua mandato. In quel
,, tempo medeſimo il Sereniſſimo Re
,, di Polonia haueua moſtrato deſide-
,, rio, che per le dette cauſe io ue-
,, niſſi à Roma; et Dio Signor no-
,, ſtro à me peculiarmente ſoggetiua
,, niui deſiderij di poter moſtrare al
,, nuouo Ponrefice lo ſtato di que'
,, regni, i quali haueuo ooti, aſſicu-
,, randomi della ſanta inteotione di
,, ſoa Beatitudine, et di quella ſiq-
,, golar perſpicacia, della quale Chri-
,, ſto benedetto l' ha dotato, che à
,, gran paſſi promouerebbe l' opera
,, del Chriſtianeſimo in quelle pro-
,, oincie, et come Dio ha ricca bot-
,, tega, concederebbe, che à sì ma-
,, gnanimo Poorefice molte altre por-
,, te ſi apriſſero per la gloria ſoa.

,, Da queſto concorſo di uocatione
,, mia è nata la deliberatione di ſua
,, Beatitudine di commettermi uarie
,, coſe conformi alla profeſſione no-
,, ſtra, et continouatrici di quel,
,, che alcuni anni colla diuina gratia
,, ſi è andato procurando. Et per-
,, cioche uede ſua Santità, qoaoto
,, momento habbia l'andare commu-
,, nicando con qoeſta Sereniſſima Re-
,, publica le coſe, ch' ella per dioi-
,, no ſeruitio delibera, mi hà com-
,, meſſo, che dovunque io ſarò, o
,, potrò ſeruire à uoſtra Serenità, et
,, à queſti Eccellentiſſimi Signori, et
,, Signoria, io lo faccia, et coaì lo
,, ſignifichi a queſta uenuta mia, co-
,, me ſo homilmente.

,, Di più ſentendo ſua Beatitudine,
,, che niona coſa può eſſer più effi-
,, cace per hauere il diuioo praſidio,
,, et per propagar la religione Chri-
,, ſtiana, che di fomentare il calor
,, degli animi di diverſe natieoi, et
,, dà procorar l'aumento degli ope-
,, rarij nella uigoa di Dio, hauendo
,, ſua Beatitudine aumentato, et ſta-
,, bilito in perpetuo alcuni grandi
,, Seminarij nelle Indie, hà riuolto
,, l'animo ad aumeotar parimente,
,, et ſtabilir quegli, che ſono nella
,, Eu-

moribus eorum appellatis, concilium ad Cairum Epiſcoporum atque Sacerdotum, cui ipſe quoque Patriarcha Alexandri-

,, Enropa. Per il che hanendomi com-
,, meſſo, oltre un Brene parerno di-
,, retto à tutti coloro, i quali ne
,, hanno cura, che io dica da parte
,, di ſua Beatitudine ciò, che poſſa
,, appartenere a queſto ſanto negotio,
,, mi ha ſpecialmente commeſſo, che
,, in queſta Città a coloro ragio-
,, ni, i quali ne hanno cura: il tut-
,, to communicando prima con uo-
,, ſtra Serenità, et con queſta Sere-
,, niſſima Signoria, la qual come cer-
,, to propugnacolo di Chriſtianità,
,, conſiderando il detto Breve, il
,, quale hò quì, uedrà quanto ſante
,, et paterne nie troua lo Spirito San-
,, to in queſto Sanro Pontefice per
,, accreſcimento della diuina gloria.
,, Dall'altra parte hauendomi com-
,, meſſo il Sereniſſimo Re di Polo-
,, nia, che al mio rirorno da Roma
,, ſalutaſſi uoſtra Serenità, le preſen-
,, taſſi queſta lettera, er rendeſſi te-
,, ſtimonio a qneſta Sereniſſima Re-
,, publica della continouatione dell'a-
,, more et oſſeruanza, che ſua Mae-
,, ſtà le porta, et finalmente (ſe
,, così mi commandaſſero) le deſſi
,, quella parte, et qnel ragguaglio
,, delle coſe di quel tegno, et altre
,, contigue prouincie, che altre uol-
,, te per ordine della Sede Apoſtoli-
,, ca le diedi. Io neggo, che poca
,, fatica haurò in perſuadere a uoſtra
,, Serenità, & a queſti Eccellentiſſi-
,, mi Signori l'amor di detto Re
,, Sereniſſimo, et molto meno à pro-
,, curar la continoatione di quell'a-
,, more, il qual fra due ſi grandi Po-
,, tentati può eſſer molto grato a Dio,
,, et giouevole colla ſola unione di
,, animi à rimnoner molri incommo-
,, di dalla Chriſtianità. Però tendo
,, pur uino teſtimonio, che col ua-
,, lor di quel Re ua di pari (per
,, quanto ſempre hò compreſo) un
,, più che ordinario affetto di com-
,, piacere in ogni Chriſtiano negotio
,, a queſta Sereniſſima Republica.
,, Dalla patte mia quanto più mi
,, ſento inhabile ad ogni buona im-
,, preſa, non poſſo niegare, che io
,, non ſenta ſpeciale conſorto, ue-
,, dendo il detto concorſo della uo-
,, catione divina, et che doue Dio
,, mi chiamò dal ſecolo à queſta pro-
,, feſſione religioſa (cioè in queſto
,, Sereniſſimo Domioio, ſtudiando in
,, Padoua) quiui habbia occaſione in
,, queſti pacifici maneggi di moſtrar-
,, mi a tutta la Compagnia noſtra
,, gratiſſimo ſeruo di queſta Sereniſſi-
,, ma Republica, alla quale, come
,, Dio ſa, che non ſi ha da noi al-
,, rri altro fine, che della ſalute del-
,, le anime, et della quiete publica,
,, coaì ſento di poter dir con uerità, che
,, non è coſa, per ardua che ſia, la
,, quale collo ſpandimento del mio
,, ſangue non intraprendeſſi per ſerui-
,, tio di uoſtra Serenità in tutto
,, quello, che è conueniente à ſeruo
,, di Dio, et all'inſtituto noſtro.
,, Però, ſe ſi degnaranno commet-
,, tere alcuna coſa, ſappiano, che
,, per ordine di Sua Beatitudine, per
,, deſiderio del detto Re, per incli-
,, narione uniuerſale della Compa-
,, gnia noſtra, per mio particolariſſi-
,, mo obligo ſono prontiſſimo ad ubi-
,, dirle.
,, Nel reſtante, ſe uorranno ri-
,, ſpondere à ſua Beatitudine, et al
,, detto Re, o ſe uorranno altro,
,, ſappia la Serenità uoſtra, che con-
,, uenendomi pigliar preſto il uiaggio
,, della ſuperior Germania, per tro-
,, uarmi a tempo di quei Comitii,
,, che ſaranno al principio del proſ-
,, ſimo meſe di Febraio, riceuerò per
,, ſingolariſſimo fauore, che ſi degni
,, uoſtra Serenità con queſti Eccel-
,, lentiſſimi Signori ſpedirmi.
,, Et perchè à negotij, concernen-
,, ti il ſervitio di Dio, le altre uol-
,, te queſta Sereniſſima Republica ſi
,, degnò fauorirmi di due ſegnalati
,, beneficij, l'un de' quali fu il com-
,, metter, che per queſte Chieſe di
,, Venetia, dove ſon tanti corpi San-

ti,

Digitized by Google

drinus interfuit, coegerunt: navaſſentque operam (nam &
Hebraicum circuncidendi ritum abrogarant, & Romanum
Dd Pon-

„ ti, pegni della Diuina prouidenza
„ ſopra queſta Città, ſi pregaſſe Dio
„ per me, l'altro, che mi ſi deſſe
„ paſſaporto conforme al preſente,
„ che concedette il Sereniſſimo Doge
„ Ponte, però le ſupplico di amen-
„ due queſte gratie.

Hactenus Poſſevini oratio. Sequitur Seminarii Moderatorum ſupplex ad eundem libellus.

„ Molto Reuereodo Padre, et
„ Signore Oſſeruandiſſimo.

„ La gratia, che la Santità di no-
„ ſtro Signore ha fatta al Seminario
„ Vniuerſale di queſta Città, et a
„ noi Gouernatori di eſſo mandando
„ V. P. M. R. a uiſitarlo, et bene-
„ dirlo per ſuo nome, et a farci tut-
„ ti partecipi delli ſantiſſimi ſuoi the-
„ ſori, ci obliga infinitamente alla ſin-
„ golar pietà di ſua Beatitudine, et
„ ci dà animo di notificar à V. P.
„ il ſtato ſuo, et il trauaglio noſtro
„ per ſua cagione; ſupplicandola a
„ uolerne dar conto alla Santità ſua,
„ et ad intercederci preſſo di lei
„ qualche opportuno aiuto. Ella ſa-
„ prà, che per ſei anni continui do-
„ poi la ſua eretrione queſta opera è
„ ſtata ſoſtentata con le elemoſine,
„ che già erano larghiſſime, et con
„ la contributione del Clero fatta
„ ſolamente per certo tempo; la qual
„ contributione finita, noo hauendo
„ giudicato noſtro Signore che fuſſe
„ bene ritornar a grauar eſſo Clern,
„ per eſſer molto pouero, le fece
„ gratia di mille ducati d'oro all'an-
„ no ſopra le entrate di S Spirito di
„ queſta Città per dieci anni Per
„ queſta cooceſſione ſi ſparſe talmen-
„ te fama da pertutto, che il Semi-
„ nario fuſſe fornito di ſofficiente en-
„ trata, che con tutto, che s'habbi
„ fatto dire a' Predicatori publica-
„ mente, ch'ella non baſtaua ſe non
„ per la portione, che pagaua il Cle-
„ ro, che la Santità ſua haueua uo-
„ luto diſgrauare; nientedimeno le
„ elemoſine ſono nenute ad una pie-
„ coliſſima ſumma; perche quelle,
„ che ſi raccoglieuano ogni meſe pec
„ tutte le Chieſe, che altreuolte ſo-
„ no ſtate appreſſo à ducati 50. al
„ meſe, ſono ſtate il meſe paſſato
„ circa à quattro ducati, et le altre
„ ſi uanno ogni giorno maggiormen-
„ te eſtinguendo, reſtando à noi più
„ di mille ducati de debiti la piu
„ parte ſopra li Cambij, et altri in-
„ tereſſi, con pochiſſima ſperanza di
„ poterli eſtinguere. Queſto acciden-
„ te ha sforzato Monſignore Illuſtriſ-
„ ſimo Patriarca à ridur eſſo Semi-
„ nario dal numero di più di cin-
„ quanta Chierici, prima à qoaranta,
„ et hora, che ha fatta una noua ui-
„ ſita, à trentadue, li quali non ſap-
„ piaoio come ſi poſſino augumenta-
„ re, ſe non ſiamo ſouenuti in qual-
„ che altro modo per mantenerli. Per-
„ che adonque queſta ſanta impreſa,
„ dalla qual depende la ſalute delle
„ anime d'ooa Città così piena di po-
„ polo diuotiſſimo alla Santità ſua et
„ amatiſſimo da lei, come è queſta,
„ noo reſti infruttuoſa, et l'iſteſſa
„ Città priua di quell'utile, che
„ ſenza dubio haueria, ſe ſi ritornaſ-
„ ſe à fare il Seminario almeno di
„ quel numero, ch'era altreuolte,
„ et ſe li leuaſſe il pericolo di hauer
„ piu à cadere, ſaria biſogno, che
„ la Santità ſua di nuouo ſi degnaſſe
„ di rimirarlo con l'ochio benigniſſi-
„ mo della liberalità ſua, faceodolo
„ degno d'altratanta gratia almeno,
„ quanta fu quella dell'anno paſſa-
„ to, con la quale ſaria perfettamen-
„ te ſtabilito; ſe bene à ſettanta
„ Chieſe parochiali, che ſono in Ve-
„ netia, et alla neceſſaria riforma d'un
„ Clero di forſe ſeicento Sacerdoti,
„ che ſono in eſſa, et della qualità,
„ che ad ognuno è noto, aggionto
„ il pericolo delli Chierici, che mo-
„ rono, o non rieſcono coſi bene, ò
„ ſi mettono ad altra uita, ſaria ne-
„ ceſ-

Pontificem Chriſtianae Eccleſiae caput ac principem agnoverant) niſi rem, proſpere inchoatam procedentemque, Gallus quidam Calvinianus, qui forte tum Cairi erat, improbe interpellaſſet evertiſſetque. Is Turcam, Aegypti praeſidem, adiit monuitque, ut a tumultu atque turba caveret: illum enim caetum, Romano Pontifice auctore, inſtinctu Philippi, Hiſpaniarum regis, haberi; quo provinciam ſeditionibus infeſtaret. Hac injecta ſuſpicione, Barbarus & concilium disjecit, & Jeſuitas & aliquot praeterea Aegyptios ſacerdotes in cuſtodiam tradidit, nec, niſi magna pecunia placatus, quam ipſi Aegyptii pie ac liberaliter contulerunt, dimiſit. Cophthi appellantur, fortaſſe ab hujus nominis urbe, quae eſt in Thebaide, ſeque veram atque incorruptam veterum Aegyptiorum ſobolem eſſe praedicant. Aegyptii ante

Aegyptii ſub ſervorum dominatu. a Saracenis exuti omni dignitate, pulſis iis, haud minus durum Servorum dominatum ſubiere, ac trecentis ferme annis perpeſſi ſunt. Saracenos enim regno fortunaque, quae ampliſſima erat, ſervilis conjuratio detraxit. Poſtremus enim eorum rex, finitimorum bellis concuſſus, potiuſquam Aegyptiorum fidei crederet, pretio coemptos a Scythis ſervos magno numero armavit; eorumque forti opera uſus, priſtinam potentiam receperat. Sed ſervi, ſuo uti ingenio, ut victoriae, ſua virtute, ſuo ſanguine partae, fructum quoque ſuum facerent, in necem domini conſpirarunt, eique vitam eripere ſuſtinuerunt, pro cujus dignitate nuper vitam profundere veriti non erant. Sublato rege, Imperium quoque ejus ac regium nomen occuparunt: tantumque indolis in iis fuit, ut & fines regni late, ad Euphratem uſque Arabiamque, ultra Rubrum mare, protulerint, ac Syriam omnem, pulſis ex ea Chriſtianorum quoque reliquiis, ſubegerint, atque egregiis, de Perſis, de Turcis, partis victoriis, nomen opeſque Imperii in plura ſecula propagarint. Ipſi, Mama-

Mamaluchi. luchi, eorum reges, Sultani vocitabantur. Patrum memoria

,, ceſſario molto maggior numero,
,, che non ſono ſtati fin hora in Se-
,, minario, et aſſai maggior prouiſione.
,, Di ciò preghiamo V. P. per la
,, ſua carità à voler far officio per
,, lettere con la Santita ſua, facen-
,, dola certa, come li atteſtiamo con
,, ogni uerità, ch'ella può farla,
,, che il frutto, che fanno li Chie-
,, rici nella diuotione, et nelle let-
,, tere, è di tal ſorte, che, ſi come
,, non è indegno di queſta gratia del-
,, la Santità ſua, così promette una
,, certiſſima riuſcita di molti buoni
,, operarij, che coltiuaranno la ui-
,, gna del Signore, et daranno com-
,, pimento alli ſantiſſimi deſiderij,
,, che ha la Santità ſua della gl ria
,, diuina, et delli ſalute delle anime
,, di tutta queſta Città. Et à V. P.
,, M. R con ogni affetto baciamo
,, la mano. ,,

ria a Selimo, rege Turcarum, bello victi ac internecione deleti ſunt. Ita Aegyptii, qui ſibi avare atque ſuperbe a Mamaluchis imperitatum querebantur, tam immani nunc Turcarum dominatu premuntur, (apud quos nihil jus & leges, omnia calumnia & dominantium libido obtinent) ut plerique ultro agrorum cultu abſiſtant, ne tantum crudelibus dominis ſerant [1]; caelibem aetatem agant, ne filios in tam tetram ſervitutem procreent; omnes, ſi quid pecuniae, labore ac mercatura quaeſitum ſepoſitumque habent, abdant, & egeſtatem & inopiam ſimulent, ne praedae inde ac rapinae regentibus ſint; denique tanta ac tam ſaeva tyrannis horum eſt, ut optabilem prioris ſervitii memoriam Aegyptiis fecerit.

Saevum Turcarum Imperium.

Sed, ut ad te, frater, (quem, dum ad multa, quae non indigna memoratu viſa ſunt, diverto, diu Peluſii reliqui) revertar, conſcenſo navigio, adverſo Nilo ſubiens, aliquot dierum itinere ad initium Deltae veniſti: ubi Balacus eſt, oblonga urbs & nullis maenibus clauſa, ſed hortis aedificiiſque pernobilis. Deltam ab ſimilitudine Graecae litterae appellant; qua ſe Nilus in duas partes findit, &, magna utraque aquarum mole, Peluſium altera, altera Roxetum fertur in mareque effunditur, triquetramque [2] inſulam efficit, ad trecenta paſſuum millia gemino brachio complexus. Atque pars haec eſt faecundiſſima Aegypti. Haud multum ſupra Balacum, Cairum in dextera Nili ripa appuliſti: quanquam Cairus Nilum non attingit, a quo duo fere paſſuum millia abeſt. Haec, poſt imminutam Alexandriae dignitatem, diu Regia Sultanis Aegypti fuit, immenſumque ex eo crevit, ut aedificiorum magnificentia, publicorum privatorumque, & amenitate & laxitate hortorum, atque omnis opulentiae luxu, nulla totius orientis urbium praeferri illi videretur poſſe. Nam Mamaluchi, qui diu Aegypto potiti ſunt, peramplumque Imperium virtute ac militiae artibus pepererant, ſplendore vitae atque omnis elegantiae oſtentatione, magnopere efferebantur, ſic, ut pre-

Delta Nili.

Cairus urbs.

1 Virgil. Ecl. I. v. 71.
„ Impius haec tam culta novalia miles habebit?
„ Barbarus has ſegetes? .. En, quis conſevimus agros! „

2 In autographo eſt *triquentramque*. Emendavi, ut certe ſcribi Gratianus voluit *Triquetram* triangularem ſignificat, cujus formae Delta Δ eſt. Caeſar lib. v. Belli Gall. cap. 13. *Inſula natura triquetra*. Siciliam item ab eadem trianguli ſimilitudine *triquetram* appellavit Horatius lib. II. Sat 6.

Militibus promiſſa triquetra
Praedia Caeſar, an eſt Itala tellure daturus?

De triangulari ſuperioris Aegypti figura meminit Plinius lib. III. cap. 16.

tio ſupellectilis, numero ac delectu ſervorum, & totius domeſtici cultus apparatu; officiis etiam & humanitate caeteras orientis nationes facile anteirent: ſicuti equorum nobilium ſtudio & equitandi diſciplina. Non enim ſolum in bello atque in acie, armis inſignes conſpici appetebant, ſed, cum animi cauſa urbem obequitarent, aut, ad ſpectantium matronarum captandam gratiam, equeſtres ederent ludos, divite in veſte, multo auro argentove intexta, equis non ſolum magna cura perpolitis ac terſis, ſed aureis ac gemmatis phaleris ephippiiſque nitentibus; cumque equos ipſos arte agitarent, & modo brevi ſpatio immiſſos inhiberent, converterent, atque iterum incitarent, modo anguſto gyro flecterent, modo ſaltu impellerent, prorſus admirabiles apparebant [1]. Et manent in hunc uſque diem in Aegypto propagati greges ac ſoboles equorum, quos Mamaluchi, magna impenſa, ex Italia, Hiſpania, Thracia adducendos curabant: ut Cairus, non ipſa frequentia & magnitudine ſua tam viſenda, quam, equorum numero praeſtantiaque & ornatu & multitudine equitum, eſſet. Poſt deletum Mamaluchorum nomen (ab his enim praecipua Cairi decora erant) ipſa quoque civitas cum Imperii ruina priſtina ſua fortuna magna ex parte cecidit. Retinet tamen adhuc aliquam priſtini honoris ſpeciem, quod hic potiſſimum Aegypti praefectus ſedem ſuam habet; & eſt praeterea totius regni forum rerum venalium. Addunt dignitatem vetera Mamaluchorum aedificia, praeſertim circa arcem, quae belli vis [2] non abſtulit, & arx ipſa eminens media in urbe, regiae magnificentiae opus, quam conſervavit victor Selimus, etſi praecipuis ornamentis ſpoliatam reliquit: quippe & columnas majoris pretii omnes (& erant permultae) & varii operis, & ex porphyrite lapide cruſtas, quibus fere regiarum aedium parietes obductae erant, & ipſa adeo pavimenta aedium ſtrata marmoribus, opere vermiculato ac teſſellato, & oſtia ex alabaſtrite, & oſtiorum ipſorum poſtes ſolido ex ebore affabre elaboratos [3], multaque praeterea ex ophite lapide detraxit, jure victoriae, Byzantiumque avexit. Manent & Chriſtianorum templa diverſis urbis

Cairo dignitas imminuta.

1 At mihi admirabilis Gratianus apparet, qui tam graphice eleganterque equeſtrem exercitationem deſcripſit.

2 Si autographi ſcripturam ſequi voluiſſem, non *vis*, ſed *ius* edere certe debuiſſem. Librariorum, praeſertim vetuſtiorum, conſuetudo, ſive nulla punctula litterae iotae, ſive non ſuperne ad perpendiculumque inſcribentium, incredibilem in MSS. codices perverſitatem importavit. Id in Ciceronis potiſſimum oratione pro A. Caecina contigiſſe, noſtri ad eam commentarii non uno in loco docebunt.

3 Autographum habet *elaboratas*.

bis regionibus, ſed praecipue religionis fanum in eo loco aedificatum, ubi Virginem Dei genitricem cum Joſepho ac puero Chriſto aliquot annis latuiſſe memorant, cum in Aegyptum ex Judaea declinandi cauſa Herodis ſaevitiam, profugiſſet. Franciſcus Petrarca [1] in libello quem „ Syriae itinerarium „ inſcripſit, fontem hic ait eſſe admirandae varietatis atque naturae [ſi naturam fas eſt dicere, quod naturae legibus nullo congruit modo.] Fontem, ipſo jubente puero, naturae conditore, e terra repente extitiſſe ferunt, anxiae parentis in uſum, latebraeque ſolatium. Pellucidum quidem ac mire frigidum eſſe, & haurientibus Chriſti Dei cultoribus praedulces ſalubreſque praebere aquas, Saracenis & a fide Sacrorum noſtrorum abhorrentibus adeo amaras faedaſque guſtatu videri, ut iis monſtri ſimile ſit, libari attingique a noſtris poſſe. Extendi Cairum in longitudinem, qui minimum, plus tribus millibus paſſuum, qui plurimum, ſex tradidere; in latitudinem paulo minus duobus millibus patere. Totam longitudinem latiſſima viarum ſecat, cui Balſaro nomen; item alia latitudinem. Quidam quatuor & viginti millibus vicis diſcindi urbem ferunt: unde infinitam prope incolentium multitudinem licet conjicere. Sed ea humilibus opificibus & faece plebis conſtat, inermis imbelliſque, & tantum ſervilibus muneribus operata. Deductus & Nilus in urbem ingenti foſſa, opere manufacto, intrat, cum tumeſcit; & maxime aeſtivos menſes perdurat, auguſtum & ſeptembrem. Foſſae, utranque ripam denſis atque umbriferis arboribus conſitam, ac late opacam frequentat, voluptatis cauſa, populus. Circa Regiam duo ſunt lacus, quos idem ſtagnans efficit Nilus; in quibus piſcantes, & aquatiles volucres varii generis, quarum magna vis ſemper circunvolat & innatat aquis, inſectantes ex ipſis Regiae feneſtris cum voluptate ſpectantur. Mirum, quod lacus, abeunte quotannis aqua, ſiccantur;

Fons admirandae naturae.

Cairi magnitudo.

Nilus in Cairum deductus.

Lacus apud Cairum.

tur;

1 Petrarcae haec ſunt verba: „ Clarum quiddam & relatu dignum, „ quod ab illuſtribus viris accepimus, „ locus hic exigit: fontem eſſe perlucidum illic, ubi ab Herodis rabie Chriſtum occultabant: quem „ puer omnipotens e terra arida in „ refrigerium anxiae matris eduxerat: ex illo Chriſtianos jucundiſſime „ bibere, Sarracenis abſynthio amariorem eſſe, ita, ut deguſtare illum vel ſummis labiis poena ſit: „ nos quoque, tam cupide haurientes inde, ceu monſtrum aliquod „ admirentur. Nec ſane magnum fuit „ illi, qui fontem fecit, eidem quoque, quos voluit edere; et, pro „ varietate bibentium fidei unum ſaporem quiſquis immittere. „ Deſcripſi ex Baſileenſi apud Henrichum Petri editione, nihil, ne mendoſa quidem, quae tam multa, praeſertim in extremo, ſunt, immutans.

tur; &, ubi cymbis ludebatur, aratro agitur ſulcus; ubi capiebantur piſces, ſeruntur olera hortenſeſque herbae & pepones & cucumes & cucurbitae: atque, his perceptis, redeunt aquae aveſque & piſces. Circa Cairum duo viſuntur aedificia, vetuſtate maxime admirabilia. Horrea publica, opus eximia firmitate: quippe annos MDCCL. antequam naſceretur Chriſtus, a Joſepho Judaeo, quem magna cum laude memorant divinae litterae, ſtructum opinantur; ubi frumenta alendae Aegypto in ſeptem futuros annos, quorum ille ſummam inopiam ac ſterilitatem fore praeſenſerat, reconderentur. Et hodie idem eſt eorum uſus; aſſervanturque ingentibus granariis, ad praeſtandam annonam, ſaepe ſupra quindecies centena millia ſextariorum tritici. Aliud eſt, effoſſus puteus, & intus immane patens ſpecus, ſolido in ſaxo manu exciſus cavatuſque. Hic in praelongis latiſque viis occurrunt paſſim cameratae cellae, in quibus veterum Aegyptiorum repoſita & certo ordine coacervata conſtipataque cadavera cernuntur, prope innumerabilia. Miraculi ſimile, incorruptum manere tot ſeculis, quod tam facile corrumpitur tabeſcitque; membris integris, durata, ut corium, carne: quibusdam capillos denteſque haerere, &, quod aeque mirandum, non dilapſis, non abſumptis veſtimentis, & e goſſipio faſciis, quibus de more revinciebantur involvebanturque. Tam valida adverſus aevi tabem vis medicaminis, quo, ut exiſtimare eſt, delibuta conditaque ſunt! Quidam Judaicum Aſphaltidis [1] bitumen putant. Pyramides hoc ipſo in loco viſuntur, magnum barbarae vanitatis portentum, &, aeque portentoſum, Sphingis ſimulacrum [2]; cui muliebris facies, leoninum corpus. Quo monſtro, Nilo flumini, cui divinitatem tribuebant, dicato, ejus creſcentis exundantiſque tempora ſignificari volebant; cum ſcilicet ſol leonem & virginem ſubit. Sicuti obeliſcos Soli ipſi, pyramides Vulcano conſecrarant, ob quandam harum cum igne, illorum cum radiis ſolis ſimilitudinem. Et fuit hic veterum Aegy-

Horrea Joſepho condita.

Cadavera in ſpecu condita.

Simulacrum Sphingis.

1 Ita correxi, quum autographum exhiberet *Aſphaltides*.

2 De quo Plinius lib. 36. cap. 12. „ Ante has eſt Sphinx, vel magis „ narranda, quaſi ſilveſtre numen „ accolentium. Amaſin regem putant „ in ea conditum, & volunt inve„ ctam videri. Eſt autem ſaxo na„ turali elaborata & lubrica. Capi„ tis monſtri ambitus per frontem „ centum duos pedes colligit, lon„ gitudo pedum CXLIII. eſt, alti„ tudo a ventre ad ſummam apſidem „ in capite, LXII. „ Auſonii de Sphinge illud eſt:

„ Terruit Aoniam volucris, leo,
„ virgo, triformis
„ Sphinx, volucris pennis, pe-
„ dibus fera, fronte puella. „

Aegyptiorum mos, ſenſa animi quaedam non aperte litteris, ſed obſcurioribus notis figuriſque, quas Hieroglyphicas appellabant, prodere: quarum multa impreſſa ſaxis, & maxime obeliſcis, Romae cernuntur. Atque obeliſcos quidem, dum eorum res floruere, ſoli Aegyptii habuerunt. Quorum tantus numerus fuit, quantum ne hoſtilis quidem rabies abſumere potuit. Nam Cambyſes, Perſarum rex, victor infeſto exercitu ingreſſus Aegyptum, omnia incendiis, ruinis, caedibus faedavit; & maxime obeliſcos, veluti cum ſaxis quoque bellum gereret, evertit. In diſpari facto par barbaries, & eorum, qui tanto ſumptu opereque moles illas ſaxorum exciderunt dedicaruntque, & eorum, qui in dedicatas erectaſque tam immaniter ſaevierunt. Nunc apud Aegyptios perpauci ſunt reliqui. Tantum in urbium ruinis ingentia fragmina reperiuntur. Quo Imperium & opes, eo & haec vanitatis monumenta translata ſunt. Roma quidem duodequinquaginta abſtuliſſe dicitur; ſi minores quoque adnumeres. Primus Octavianus Auguſtus, ſubacta Aegypto, & populi Romani provincia facta, duos obeliſcos Romam deportavit. Poſt hunc C. Caeſar Caligula, non tam ſuae gloriae conſulens, quam alienae invidens, ut Auguſti animum geſtaque aemulari videretur, obeliſcum majorem prioribus tranſtulit. Poſtremo Conſtantius, magni Conſtantini filius, ab pari aemulatione, longe maximum omnium, qui unquam fuerunt, advexit; eoque amoto, quem Auguſtus in circo maximo ſtatuerat, ſuum eodem loco ſubrexit. Atque hi maxime memorandi: reliquorum ignobilius nomen. Sed Romae quoque eadem obeliſcos fortuna, poſt acciſas Romani Imperii opes, invaſit, qua in Aegypto a Cambyſe ſtrati afflictique ſunt. Dejecti enim, ſive temporis ſive Barbarorum injuria, ſive Pontificum Max. conſilio, (ut oblitteraretur omnis priſcae ſuperſtitionis memoria, ejuſque tam clara monumenta admirari homines deſinerent) diu aut ſepulti ruinis aut neglecti jacuerunt: donec Sixti quinti Pont. Max. pectus aeque vana cupido imitandi barbaros reges, & propagandi magniſque ſaxis inſcribendi nomen ſuum, nuper inceſſit. Quanquam vanitatem affectatae gloriae, ut quondam reges, religionis ſpecie texit; impoſita ſingulorum cacumini Cruce, Chriſtianae pietatis inſigni, quaſi Dei cultui ac venerationi vertens, quod ignara veri antiquitas fictorum Deorum numinibus conſecrarat. Quae illi cauſa etiam cochlidibus ¹ columnis Trajani atque Antonini auratas ex

Litterae Hieroglyphicae.

Obeliſci.

Obeliſci Romam translati.

Sixtus quintus obeliſcos erigit.

¹ Κοχλίδες a cochlearum ſimilitudine.

ex aere ſtatuas Divorum Petri & Pauli imponendi, eaſque, ubi corroſae fractaeve erant, reficiendi fuit. Id certe auſus, a quo ſuperiores Principes & ſumptus & rei magnitudo & moliendi difficultas deterruerat. Is igitur Caligulae primum obeliſcum, qui, etſi ſolus integer ſtabat, tamen in Vaticani angulo, a tergo templi, ignobili loco latebat, in forum ipſum areamque, quae latiſſima ante templum eſt, tranſtulit. Ingens Romanae Aulae populique ad rem ſpectandam, tot poſt ſeculis relatam, concurſus fuit: ſuſpenſis expectatione omnium animis, & ante omnes Pontificis ipſius, cui futuram omnem ex eventu famam apparebat. Feliciter ſua baſi evulſum depoſitumque laetus ſpectantium celebravit clamor. Duodetriginta ergatae, uno tempore circumactae per dorſum editi & ad id excitati aggeris, traxere. Inceſſit ſenſim impoſita machinae moles, magna vulgi admiratione, nec minori gaudio, ubi erectam, novaque in ſede repoſitam, conſpexere. Nencoreus [1], Seſoſtris filius, rex Aegypti apud hunc ipſum obeliſcum excidit, ac Soli, apud Heliopolim, dedicavit: cujus initium regni fuit ante Chriſtum natum anno MCCCCLXIII. At Sixtus, ſucceſſu elatus, conquiri atque explorari ſpatium, ubi circus maximus fuit, juſſit. Quo nunc loco ne ruderum quidem reliquiae ſunt ullae. Pingue ſolum eſt, coliturque, & maxime in eo hortenſes herbae oleraque feruntur. Hic & fama & conjectura erat, opertum terra, Conſtantii obeliſcum latere. Nec conjectura nec ſpes fefellit. Repertus eſt alte obrutus humo. Non longe ab eo repertus item, quem eodem circo Auguſtus ſtatuerat. Vterque tres in partes fractus, uterque, opere ac labore ingenti, effoſſa circum terra erutus, uterque mediam per urbem, eadem ergatarum vi, pertractus, denique uterque, commiſſis fragminibus, baſibuſque conſtitutis, erectus: Conſtantii [2] quidem, in area, quae eſt ante portam

Caligulae obeliſcus tranſlatus.

Obeliſci in circo reperti.

1 Nuncoreus non *Nencoreus* habet Pariſina Plinii an. 1723. editio cum Jo. Harduini commentariis. „ Tertius, inquit Plinius de Obeliſcis „ lib 36. cap 11, Romae in Vaticano Caji & Neronis Principum „ Circo, ex omnibus unus omnino „ fractus eſt, imitatione ejus, quem „ fecerat Seſoſtridis filius Nuncoreus. „ Ejusdem remanet & alius centum „ cubitorum, quem, poſt caecitatem „ viſu reddito, ex oraculo Soli ſacravit. „ Ad vocem autem *Nuncoreus* haec adnotat Harduinus: „ Pheronem appellat Herodotus lib. 2. „ Euterpe num. 111. pag. 129. Defuncto patre Seſoſtride, regnum „ adminiſtraſſe: luminibus interim „ captum eſſe: reſtituto viſu obeliſcos duos Soli ſacraſſe, longitudinis centenum cubitorum, octonum „ latitudinis. Eadem refert & Diodorus Siculus lib. 1. Bibl pag. 54. „ qui hunc Seſoſtridis filium *Seſoſtrin ſecundum* vocat. „

2 In Autographo eſt *Conſtantis*.

tam Lateranenſis templi; Auguſti autem, ad fanum Mariae, cui a Populo eſt nomen, prope fontem: ut ſtatim urbem Flamminia porta intrantium oculis occurrat. Lateranenſis tanta lapidis moles eſt, ut nulla unquam caeſa major ſit. Opus Rhamiſis [1] regis, qui, Sethem patrem aemulatus, quatuor

 obe-

[1] De eo Plin. lib. 36 c. 8. ,, Rhamiſes autem, is, quo regnante Ilium captum eſt, quadraginta cubitorum. ,, In quem lucum Harduinus: ,, Hun (Rhamiſen) Tacitus Rhamiſen lib. 2 Annal. pag 61. ,, Ῥέμφιν Diodorus Sic. lib. 1. Bibl. pag. 55 Joſephus Rhamphem: Herodotus Rampſinitum vocat lib 2. Euterpe, num 21. ,, Pergit porro Plinius de eo obeliſco, quo de agit hic Gratianus, ita: ,, Idem digreſſus inde, ubi fuit Mnevidis Regia, poſuit alium, longitudine undecenis pedibus, per latera cubitis quatuor. Opus id feciſſe dicuntur CXX M hominum. Ipſe rex, cum ſubrecturus eſſet, vereretur que, ne machinae ponderi non ſufficerent, quo majus periculum curae artificum denunciaret, filium ſuum adalligavit cacumini, ut ſalus ejus apud molientes prodeſſet & lapidi. Hac admiratione operis effectum eſt, ut cum oppidum id ,, expugnaret Cambyſes rex, ventumque eſſet incendio ad crepidines obeliſci, extingui ignem juberet, molis reverentia, qui urbis nullam habuerat. ,, Quod Cambyſis factum, Rhamiſis obeliſco ob operis dignitatem parcentis, facit, ut in memoriam redeam Alexandri illius Magni, qui in Thebarum expugnatione, quum omnia flammis abſumerentur, unam Pindari poetae domum incendio eximi, tanti vatis admiratione reſpectuque, juſſit. Quam quidem rem egregie ſane ac plane Catulliano carmine, ſuperiori anno, in publico litteratorum hominum, praeſtantiſſimi vatis ingenio ſuavitatique ſecunda admurmuratione plaudentium, conventu, doctiſſimus collega tum meus, Carolus Santinius S. J. in hac urbe celebravit: cujus carminis particulam, in qua cum Hiſtoria colloquens ac de dignitate certans Poeſis inducebatur, ne videar eam lectoribus invidiſſe, hic ſubjicio.

,, At non ille tuus tecum, nec talia ſenſit
,, Heros, argiva primus in hiſtoria,
,, Rex Macedûm: qui, quum longarum ambage viarum
,, Se tandem Aeacidae ſiſteret ad tumulum,
,, Et prius inſueto tactus praecordia motu
,, Ora, deo dignis, proluceret lacrymis,
,, Non illi Aemoniam, non maenia Lariſſaea,
,, Aut conjuratorum agmina Myrmidonum
,, Invidit, non belli ullos nec pacis honores
,, Rex ipſe & magni conditor Imperii,
,, Innumeras ducens devicto ex orbe catervas
,, Et Bacchi laudes unus & Herculeas
,, Aequare, amborumque unus ſuperare labores
,, Et patrem merito viſus habere Jovem.
,, Unum illi invidit divini vatis honorem,
,, Diaque praeconis carmina Maeonidae.
,, Hac una ſenſit ſe Vatis laude minorem.
,, Nimirum hoc illi invidit, & ingemuit.
,, Quum vero inſontes voluit reſcindere Thebas,
,, Et laudata deûm maenia diruere,

,, Jam-

Cambyſes obeliſco parcit.

obeliſcos fecit, circa annum MCCCXVIII. antequam Chriſtus naſceretur. Ab hoc Cambyſes cum omnia everteret, ipſaſque incendiſſet Thebas, admiratione molis tam immanis, prohiberi ignem, qui jam ad crepidinem ejus pervenerat, extinguique juſſit: &, qui urbi nobiliſſimae non parcebat, nobili ſaxo pepercit. Quae res inde ei in tantam venerationem vertit, ut & Auguſtus & Caligula ab eo religione abſtinuerint. Conſtantinus magnus, Chriſtiana jam pietate imbutus, ſpreta gentis ſuperſtitione, Thebis detractum Alexandriam devexit, ut inde Byzantium (quam urbem, de ſuo nomine appellatam, omnibus Imperii opibus ornabat) transferret. Conſtantius filius, ut memoravimus, Romam tranſportavit, poſt Chriſti ortum anno CCCLXIII. Quem ab Auguſto adductum, ad Flamminiam portam locatum diximus, Semneſertes rex fecit, cujus regnum ante Chriſtum anno circiter DXXII. memoratur. Atque hunc ultimum obeliſcorum ab Aegyptiis deciſum ferunt. Alter ab eodem Auguſto translatus, & in campo Martio ſtatutus, eodem in campo ſub terram, aedibus etiam ſuperaedificatis, jacet, & Seſoſtris, maximi Aegypti regum, opus eſſe ſcriptores tradunt: qui annis plus mille ante Chriſti exortum regnavit. Quartum idem Sixtus poſuit obeliſcum ante templum Divae Mariae Majoris, ubi ipſe ſibi ſepulcrum condidit. Et is confractus, in media via ad Rochi diu jacuit, quem Smarres rex DCXC. anno ante Chriſtum feciſſe memorant.

Thebaides Aegypti regio.

His tu, frater, caeteriſque antiquae Aegypti miraculorum & potentiae veſtigiis inſpectis, a Cairo iter retro avertiſti, relicta a tergo Thebaide, maxima provinciarum Aegypti, quae nunc Sahid dicitur, & introrſus ad Svenem uſque fineſque Aethiopum pertinet, plena populis urbibuſque, & vaſtis interſciſſa montibus, quos inter Nilus fluit. Hic illae ſunt immenſae lapidicinae, unde tot caeſi obeliſci, unde tot ac tam immanibus aedificiis materia ſuffecit. Huc in

„ Jamque furens circum fremeret per compita miles
„ Non uſquam precibus parcere, non lacrymis
„ Juſſus; jamque alto ruerent a culmine Thebae
„ Et circum immenſis ampla voluminibus
„ Seſe ageret, lateque ingenti flamma ruina
„ Delubra atque arces ſterneret aerias:
„ Haeſit Pindarica victor violentus in aede,
„ Tantiſque in rerum cladibus atque hominum
„ Illam unam (tanta eſt divino gratia vati!)
„ Illaeſam extemplo juſſit & incolumem. &c. „

in maxime abditas, etſi coelo umbriſque ſalubres, ſolitudines ſecedebant priſci illi Chriſtiani, qui ex re Eremitae ac Monachi appellati ſunt: quorum & nomen & diſciplina inde ad nos, ut ſupra attigimus, propagata eſt. Manent monaſteria, & Sacerdotum numero & cultu Sacrorum & aedificiorum laxitate, viſenda; in quibus excellunt, quae ab Divis Antonio, Macario, Paulo nomen diſciplinamque acceperunt. Primum in Traclotidide, eſt in monte ſitum, ubi ab infeſto daemone vapulaſſe Antonium memorant. Alterum, non longe hinc, in maxime abditam ſolitudinem receſſit. Tertium in deſertis Balachi conſedit; appellaturque Nitria. Secundo flumine devectus Roxetum deſcendiſti; viſis ex itinere in utraque Nili ripa ſupra trecentis urbibus, in quibus quasdam amplitudine & frequentia vix Cairo ipſi cedentes. Quippe Micale, quae ab orientali ripa in medium Deltam receſſit, adeo frequentem habitatoribus ferunt, ut auctores habeam, alendae multitudini trecentos quotidie boves mactari ſolere. Celebratur & Nicaria, item in Deltae mediterraneis. Roxetus in ſiniſtra Nili ripa, ad quinque millia paſſuum diſtans ab oſtio, portum peregregium habet, quo omnes, ex Alexandria Cairum petentes, naves applicant; eodem commeantes a Cairo Alexandriam mercatores deferuntur. Inter has enim urbes, alteram praeſentibus opibus, alteram priſcae dignitatis gloria inſignes, magna rerum omnium commercia exercentur; praebente altera, quae undique mari advehuntur, altera non ſolum, quae ipſa Aegyptus, ſed quae in Aegyptum Aethiopia, Nubia, interioreſque Africae populi, Nili accolae, ferunt; quaeque ex India, Arabico ſinu, advehuntur. Nam noſtrum, quod in Aegypti oram aeſtuat, mare, ne orientali oceano per Arabicum ſinum jungatur, non plus obſtat terrae, quam quantum quatridui itinere pedibus percurri ab expedito poſſit. Quod ſpatium non defuere reges Caeſareſque, qui interſcindere cogitarunt. Deterruit incaepto metus, ne, irrumpente immenſa cum aquarum mole oceano, univerſa Aegyptus Graeciaque ipſa ſummergeretur, comperto mari Rubro tribus cubitis excelſiore, quam terra Aegypti. Alexandria nomen ab auctore ſuo inditum retinet. Alexander, Macedonum rex, profligatis in Ciliciae anguſtiis ingenti praelio, Perſis, & cum Syria Aegypto quoque potitus, urbem hanc condidit, ac de ſuo nomine appellavit, annis ante editum Chriſtum CCCXXVIII. Locum ei condendae Pharum inſulam prius delegerat. Sed ea animo ſuo anguſtiore re-

Monaſteria.

Micale urbs.

Roxetus.

Alexandria.

reperta, in proximo littore quindecim millia paſſuum muris eſt complexus, ingenio Dinocharis architecti in ea metienda uſus; qui ex eo ſpatio tria millia paſſuum regiae domui aedificandae exemit. Atque e vicinis urbibus parte populi in novum commigrare oppidum juſſa, brevi frequens ac percelebre effecit [1]. In ipſa Pharo, quam poſtea continenti Cleopatra regina valido aggere annexuit, a Ptolemaeo re-

Turris in Pharo.

ge, qui Philadelphus eſt dictus, aedificata turris [2], ſumptu veterum Aegypti regum inſaniam aequante, non alium in uſum, quam regendo, nocturnis ignibus, navigantium curſui, portuique oſtendendo. Opus adeo magnificum, ut in illud octingenta talenta impenſa dicantur. Quae pecunia ad noſtram rationem relata, ſummam quadringentorum octuaginta millium aureorum nummum implet. Et, quod haud minus mirati ſunt Romani, tanta magnitudo animi Philadelphi fuit, ut artificis ipſius nomen inſcribi turri, quod Romanus mos reſpuebat, permiſerit. Nunc, additis ex praeſenti bellandi uſu munitionibus, pro arce eſt Turcis, portumque obtinet, quem & ab adverſa parte impoſitum ſcopulo aliud caſtel-

Philadelphus bibliothecam inſtituit.

lum tuetur. Is idem rex bibliothecam Alexandriae inſtituit, praepoſito Demetrio Phalereo, nobili philoſopho, cujus ſtudio, quantum diligenti perquiſitione inveniri librorum omnis generis uſquam potuit, collectum eſt. Cui cum Hebraeorum res librique, abditis myſteriis inclyti, deeſſe viderentur, Philadelphus, etſi eos libros negligi ſpernique caeteris gentibus, tanquam fabuloſa ac parum ſimilia vero tradentes, intelligeret, tamen miranda magis ea, quam contemnenda exiſtimans, magnam captivorum multitudinem Judaici nominis, quae ſervitutem apud Aegyptios ſerviebat, libertate donavit, ac pro tam inſigni munere ab Elea-

Septuaginta interpretes.

zaro, Maximo Hebraeorum Pontifice petiit, ut viros e ſuis aliquot, linguarum & doctrinae laude praeſtantes, qui leges Sacraque & res ab Hebraeis geſtas cum fide in Graecum converterent, ad ſe mitteret. Eleazarus delectos ſenos ex ſingulis tribubus, quos ſapientiae atque eruditionis fama caeteris excellere intellexit, in Aegyptum miſit: a quibus

mos

1 In autographo legitur *affecit*.

2 De ea Plinius lib. 36. cap. 12. „ Magnificatur & alia turris a rege „ facta in inſula Pharo, portum ob- „ tinente Alexandriae, quam conſtitiſ- „ ſe octingentis talentis tradunt: ma- „ gno animo, ne quid omittamus, „ Ptolemaei regis, quod in ea per- „ miſerit Soſtrati Gnidii architecti „ ſtructurae ipſius nomen inſcribi V- „ ſus ejus, nocturno navium curſu „ ignes oſtendere, ad praenuncianda „ vada, portuſque introitum: quales „ jam compluribus locis flagrant, ut „ Oſtiae ac Ravennae. „

mos geſtus regi, &, duobus ac ſeptuaginta diebus, Hebraeorum libri ex patria lingua in Graecum ſermonem omnes tranſlati. Atque horum interpretum auctoritatem, qui duo & ſeptuaginta fuere, ſecuta fere omnis inde poſteritas eſt. Quanquam divus Hieronymus, cujus ingenio doctrinaeque ab omnibus plurimum tribuitur, eos reſpuere videatur [1]. Sed contra, graviſſimi & totius antiquitatis ſtudioſiſſimi auctores, etiam divinitus factum prodidere, ut ſinguli interpretes ſingulis diſcreti incluſique cubiculis, nulla re diſcrepantes, iisdem ac plane totidem verbis, omnes omnia verterint. At bibliothecam, regio ſumptu ac ſummo labore ſtudioque comparatam a Philadelpho, atque ab inſequentibus quoque regibus auctam exornatamque, incendium abſumpſit, paulo ante, quam Chriſtus Deus naſceretur. Quo quidem incendio quadringenta librorum millia arſiſſe Seneca ait [2], Gellius ſeptingenta. Vigentibus Ptolemaeis, ita res Ale-

Bibliothecam incendium abſumit.

1 Si quis Hieronymi Praefationes in Pentateuchum ad Deſiderium, atque in Paralipomena, ad Chromatium, Dominionem & Rogatianum, intento, immo vero etiam remiſſo, animo legerit, adduci non poterit, ut Gratiano aſſentiatur, cui S Hieronymus viſus eſt ſeptuaginta duorum interpretum auctoritatem reſpuere. Legenti enim eas manifeſto apparet, non interpretum auctoritatem ab eo, ſed quaſdam de eorum interpretandi ratione, quae circumferebantur, ſabellas, & multiplices ſibique invicem repugnantes, quae iis tribuebantur, editiones, denique librariorum peccata repudiare. In praefatione quidem ad Deſiderium: „ Neſcio, inquit, quis primus auctor ſeptuaginta cellulas Alexandriae „ mendacio ſuo extruxerit, quibus „ diviſi eadem ſcriptitarent. cum Ariſtaeus ejusdem Ptolemaei ὑπερασπιστὴς, & multo poſt tempore „ Joſephus nihil tale retulerint. „ In praefatione autem ad Chromatium: „ Si ſeptuaginta, inquit, interpretum „ pura, &, ut ab eis in Graecum „ verſa eſt, editio permaneret, ſuperſlue me, Cromati, epiſcoporum „ ſanctiſſime atque doctiſſime, im„pelleres, ut Hebraea tibi volumi„na Latino ſermone transferrem... „ Nunc vero, cum pro varietate re„gionum diverſa ferantur exemplaria, „ & germana illa antiquaque tranſ„latio corrupta ſit atque violata, „ noſtri arbitrii putas, aut e pluribus „ judicare, quid verum ſit, aut no„vum opus in veteri opere cudere, „ illudentibusque Judaeis, cornicum, „ ut dicitur, oculos configere. „ Denique in praefatione ad Dominionem & Rogatianum: „ Libere enim, „ inquit, vobis loquor. Ita in Graecis „ & Latinis codicibus hic Nominum „ liber vitioſus eſt, ut non tam He„braea, quam barbara quaedam & „ Sarmatica nomina conjecta arbitran„dum ſit. Nec hoc ſeptuaginta inter„pretibus, qui Spiritu ſancto pleni, „ ea, quae vera fuerunt, tranſtule„rant, ſed Scriptorum culpae ad„ſcribendum, dum de emendatis ine„mendata ſcriptitant. „

2 Libro de tranquillitate animi cap. 9. Sed juvat locum egregium tranſcribere. „ Quo mihi, inquit, innume„rabiles libros & bibliothecas, qua„rum dominus vix tota vita ſua in„dices perlegat? Onerat diſcentem „ turba, non inſtruit: multoque ſa„tius eſt paucis te auctoribus trade„re, quam errare per multos. Qua„dringenta millia librorum Alexan„driae arſerunt, pulcherrimum re„giae opulentiae monimentum. Alius „ lau-

Alexandrina floruit, ut ei nullam urbium toto terrarum orbe facile anteferres . Retro labi fortuna ejus comminuique ab exortu Saracenorum caepit, & non parva illi detrimenta attulere averſae in Luſitaniam opes , quas dives rerum India atque oriens mittit . Magnae tamen urbis ſpeciem, validis ac turritis maenibus , nunc quoque appellentibus praebet : portuſque ejus non ſolum ab Aſiae atque Africae, ſed etiam Europae atque occidentis nationibus , mercaturae gratia , celebratur , Gallorum maxime , Britannorum , Venetorum , ac Raguſeorum navibus aditur, tametſi fallacibus vadis difficilibuſque intretur . Nec divitiis ſolum ac dignitate praeſtitit , ſed etiam Chriſtianae pietatis laude : cujus cum Marcum Evangeliſtam doctorem , ut ſupra meminimus , ac magiſtrum habuit , tum multos praeterea ſacratos viros , Chriſtianae diſciplinae atque omnis virtutis antiſtites dedit , Amanum, Clementem, Origenem, Athanaſium, Didymum , Theophilum , atque alios, quos divus Hieronymus commemorat . Ab Alexandria regreſſus in Syriam praecipua ejus regio-

,, laudaverit : ſicut Livius , qui elegantiae regum curaeque egregium id opus ait fuiſſe. Non fuit elegantia illud aut cura , ſed ſtudioſa luxuria : immo ne ſtudioſa quidem , quoniam non in ſtudium , ſed in ſpectaculum comparaverant : ſicut pleriſque , ignaris etiam ſervilium literarum , libri non ſtudiorum inſtrumenta , ſed coenationum ornamenta ſunt . Paretur itaque librorum quantum ſatis ſit , nihil in apparatum Honeſtius , inquis , in hos impenſas , quam in Corinthia , pictaſque tabulas effuderim . Vitioſum eſt ubique , quod nimium eſt Quid habes , cur minus ignoſcas nomen marmore atque ebore captanti , quam opera conquirenti aut ignotorum auctorum aut improbatorum , & inter tot millia librorum oſcitanti ? cui voluminum ſuorum frontes maxime placent tituli que? Apud deſidioſiſſimos ergo videbis , quidquid orationum hiſtoriarumque eſt , & tecto tenus exſtructa loculamenta . Jam enim , inter balnearia & thermas , bibliotheca quoque , ut neceſſarium domus ornamentum , expolitur. Ignoſcerem plane , ſi e ſtudiorum nimia cupidine oriretur. Nunc iſta exquiſita , & cum imaginibus ſuis deſcripta ſacrorum opera ingeniorum , in ſpeciem & cultum parietum comparantur ,, De numero vero librorum , qui Alexandrino incendio conflagrarunt , non convenit cum Seneca A. Gellio , qui lib. VI. Noctium Attic. cap. ult. ,, Ingens poſtea , inquit , numerus librorum in Aegypto a Ptolemaeis regibus vel conquiſitus vel confectus eſt , ad millia ferme voluminum ſeptingenta Sed ea omnia bello priore Alexandrino , dum diripitur ea civitas , non ſponte neque opera conſulta , ſed a militibus forte auxiliariis incenſa ſunt .

1 Credemuſne verum eſſe , quod de eo Seneca tradit epiſt. 88. ? ,, Quattuor , inquit , millia librorum Didymus Grammaticus ſcripſit . Miſer , ſi tam multa ſupervacua legiſſet ! In his libris de patria Homeri quaeritur ; in his de Aeneae matre vera ; in his , libidinoſior Anacreon , an ebrioſior vixerit ; in his , an Sappho publica fuerit : & alia , quae erant dediſcenda , ſi ſcires . I nunc , & longam eſſe vitam nega . ,, Suidas ,

gionis oppida obiviſti, & mare navibusque omiſſis, longe aliam, quam, qua veneras, redeundi in Italiam itineris rationem inſtitui ſti. Multas Syria nobiles provincias continet; ipſa Ciliciae atque Arabiae finibus, Euphrate amne atque mari noſtro continetur. Nos, ut inſtituimus, paucas inſigniores urbes, viſas abs te, attingemus; quod in Palaeſtina fecimus oraque maris, peragrata tibi. Non omiſerim Druſos, qui montes incolunt, Damaſci fines attingentes; quorum tam indomita ingenia ſunt, ut, ſabactis circa omnibus populis, uni Turcarum Imperium detrectent, armiſque libertatem tueantur. Tantum valet virtus diſciplinaque & locorum ſitus! Reliquiae Latinorum Gallorumque eſſe creduntur, qui, ſub Gothifredo clariſſimiſque aliis ducibus, mare ad eripienda Barbaris Hieroſolyma trajecerunt. Prioris originis ſuae nihil, praeter ferociam animorum & quandam ſimilitudinem linguae retinent. Mores adeo degenerarunt, ut feri barbarique inter ipſos quoque barbaros cenſeantur. Chriſtianorum amiſſa religione, nomen modo tueri videntur. Quippe & circuncidunt pueros, Turcarum inſtituto, & ferarum ritu cum propriis quoque liberis corpus miſcent. Damaſcum, ſuperato Libano, adiiſti, pulcherrimam ac vetuſtiſſimam Syriae urbem, a qua Damaſcena regio ipſa nuncupatur. Sita eſt in praelata plantie, arenti, ſuapte natura, & arenis ſterili ſolo, ſed cultura ac ſtudio incolarum maxime frugifero. Tanto enim artificio tantaque induſtria aquis, quas interfluens urbem fluvius praebet, varie deductis irrigant agros, & armentis gregibuſque faecundant, ut nuſquam, tota Syria, aut feracior terra ſit, aut vineis fructibuſque omnis generis, aut ſilvis atque umbris cultiores horti, & villis atque aedificiis ameniores elegantioreſque conſpiciantur. Damaſcum, avorum memoria, magnopere Florentinus quidam excoluit, atque egregii operis arce munivit, Is, deſerta Chriſtianorum Sacrorum fide, in diſciplinam Mamaluchorum, qui

Fines, quibus Syria concluditur.

Druſi populi.

Damaſcus.

Florentinus Damaſcum exornat.

das, teſte Lipſio, librorum modo tria millia & quingentos ſcripſiſſe eum ſcribit. Ob incredibilem tam multa ſcribendi laborem atque aſſiduitatem χαλκέντερος, ſcilicet, *ferreis viſceribus* dictus eſt. Vixit Auguſti temporibus.

1 Lectionem autographi retinui, quum viderem veteres etiam Latinos a *mare* pro *mari* non abhorruiſſe Omiſſo Plauto in Rudente actu 4. ſc. 3. v. 42. *Dicant in mare communi captos:* quod is locus controverſus eſſe poſſit: Ovidium auctorem habeo lib 5 Triſt. eleg. 2. v 20 „ Exiguum pleno de „ mare demat aquae. „ Et lib 4. de Ponto eleg 6 v 46. „ In caput „ Euxino de mare vertet iter. „ Denique de arte am. lib. 3. v. 94. „ Quiſve cavo vaſtas in mare ſervet „ aquas. „

qui tum Syriae Aegyptique Imperio potiebantur, & maxime opibus & belli gloria florebant, aſcitus, tantum apud regem, ingenio atque Aetruſcae ſolertiae commendatione, nactus eſt gratiae, ut ad praefecturam Damaſci pervenerit. Quanquam ferunt, regi, ex veneni hauſtu graviſſime ac ſine ſpe laboranti, praeſenti remedio ſubveniſſe, atque, hujus merito beneficii, ab grato & acceptae ſalutis memore Principe, provectum. Is in ipſa quoque urbe domos ad noſtrum morem aedificare docuit, aquaſque e communi flumine per occulta emiſſaria in privatorum aedes deducere, in quibus varie marmoreis fontibus emicant exiliuntque. Sed nihil aeque Damaſcum illuſtravit, ac Pauli Apoſtoli miraculum, ab nefaria mente impugnandi primordia Chriſtianae pietatis, delapſa e coelo voce, hic revocati. Ab Damaſco ultra Antilibanum Antiochiam, in ripa Orontis fluminis, adiiſti; quod ipſo Antilibano erumpens in mare delabitur, atque ad oſtium Seleuciam alluit. Haec nunc Saldiva, illud Farfar vocitatur. Antiochia Syriae olim totius caput fuit, ab eaque haec pars, ubi illa eſt ſita, Antiochena dicebatur. Natura & opere munita, duplici muro foſſaque cingebatur. Muri ipſi trecentis ſexaginta eminentibus turribus horrebant, adeuntibus ſimul admirationem, ſimul quaſi minas incutientes. Nec maenium firmitate ac mole, quam civium atque incolarum multitudine ac virtute validior tutiorque habebatur. Turcae, non niſi omnibus circa ſubactis urbibus, diuturna obſidione feſſam fame expugnarunt. Chriſtiani, qui ante quingentos annos, ducibus fortiſſimis heroibus, ſponte ab domo profecti ad pellendos Hieroſolymis Barbaros, animis ac Religione ardentes vadebant, non niſi dolo ac proditione, octavo obſidionis menſe, Barbaris eripuerunt. Ereptam, regendam habendamque Bohemundo Appulo, Italici ſanguinis Principi, cujus ſacro illo bello inter omnes enituit virtus ducis, dedere. A quo poſteris eſt tradita: donec, octuaginta poſt annis, cum ipſis Hieroſolymis amiſſa ac pene omnis exciſa eſt; ut nunc ruinae tantum ejus & veſtigia maenium ſpectentur. Floruit diu Chriſtianae pietatis gloria: unde Antiſtes Sacrorum in ea Patriarchae appellationem, dignitatis gratia, eſt adeptus, latiſſimeque per orientem auctoritas ejus patuit. Viginti provinciae ei dicto audientes erant; ab eoque divinarum rerum jura pete-

Antiochia

Patriarchae Antiocheni dignitas.

1 Virgil lib 4. Aen. v. 87.
„ Pendent opera interrupta, minaeque
„ Murorum ingentes, aequataque
„ machina caelo. „

tebant. Quibus quatuordecim Metropolitani [1] (ſic enim appellant) praeerant, atque his ſui cuique Epiſcopi obtemperabant. Reliquas ſex duo, qui inſigniori nomine Catholici vocabantur, regebant: manetque in hanc diem & appellatio Patriarchae & poteſtas; licet interrupta locis nationibuſque, &, ut inter Barbaros, imminuta corruptaque. Nec diruta deſertaque Antiochia nominis hujus dignitatem amiſit, Sedes tranſlata Damaſcum. Multis quidem excelluit opulentiae atque amplitudinis ornamentis, ſed ornamentorum omnium gloriam ſuperat natum in ea Chriſtianum nomen. Nam ſectatores Chriſti, qui antea aut diſcipuli aut Nazaraei dicebantur, moderante hic & regente res ſacras Petro, Apoſtolorum principe, Chriſtiani primum nuncupari ſunt caepti. Monſtratur & domus, quam habitaſſe Apoſtolus, & locus, ubi permultos baptiſmi Sacro procuraſſe dicitur. Poſt deletam Antiochiam, ad Syriae principatum exceſſit in Comagene Aleppus, in ipſo pene regionis umbilico ſita, media inter Euphratem amnem & mare; quae & ipſa aliquando Antiochia dicta eſt. Magnus hic agitur orientis totius mercatus, quo tantae undique merces opeſque comportantur, quae toto inde Turcarum Imperio diffuſae ad nos quoque devehuntur, ut urbs, & frequentia civium, & advenarum ac negociatorum concurſu, cum Cairo ac pene cum ipſo Byzantio conferatur. Multitudinis incolentium argumentum ſit, quod, ſuperioribus annis, graſſata ingens peſtilentiae lues, cum ſupra centum & quadraginta millia capitum abſtuliſſet, nihil tamen de conſueta celebritate detractum videretur. Quatuor intra maenia continet colles, quos late aedificiis complet: atque eminentioris cacumini impoſita magnifici operis arx. Proxima ſubſtructionum laus penes Deorum delubra, in quibus Barbari nequiſſimo mortalium Mahometi ſacrificant. Secundum haec, ingentes viſuntur fornices, recipiendis mercibus ſarcinisque, quae innumerae camelorum dorſo quotidie congeruntur aſportanturque; & latas areas complexae porticus, quo ad negocia mercatores conveniunt; quas paſſim erumpentes marmoribus fontes, e fluvio propter urbem labente deducti, exornant. Sed tu, frater, e Syria, per Phoeniciam, minorem Aſiam, quam nunc Natoliam, Turcico vocabulo, id eſt, orientalem, dicunt, es ingreſſus: cujus longitudinem, ab Euphrate ad Boſphorum Thracium, vix triginta dierum itinere expeditus in equo percurrat,

Antiochiae ortum Chriſtianum nomen.

Aleppus.

Aſia minor.

1 In autographo *Metropolitani*.

vix decem, latitudinem; ut Titus Livius memoriae prodidit. Circumfluit totam pene mare, a meridie noſtrum, a ſeptentrionibus Euxinum; in occaſu Propontis, Helleſpontus & Aegaeum alluunt; ab ortu claudit Euphrates & Armenia utraque. Ad Euxinum vergunt Cappadocia, Paphlagonia, Pontus, Bithynia; in Aegaeum minor Phrygia majorque, & Troas, & Attali regnum, utraque Myſia & Jonia Cariaque ac Doris; & in alterum mare ad auſtrum Lycia, Pamphylia, Cilicia, quae nunc Caramania eſt, & introrſus Piſidia, Lydia, Lycaonia, Gallograecia aliaeque permultae gentes. Taurus mons a Caria oriens univerſam proſcindit Aſiam, qua Scythiam, qua Indiam petens, varie, nunc Caucaſus, nunc Imaus, nunc aliis nominibus, nuncupatus. Longior, quam pro inſtituto, ſim, ſi nobiles & celebratas ſcriptoribus urbes fluminaque & illuſtria ingenia, quae cum philoſophiae ſtudiis, tum pietatis ac coeleſtis doctrinae laude; item ſi reges duceſque, qui belli gloria claruere, quos haec edidit terra, memorare velim. Et mutata, longinquitate temporis & Barbarorum colluvie, provinciis, gentibus, urbibus ac rebus omnibus nomina ſummam difficultatem obſcuritatemque ſcribentibus afferunt. Anguſtias Amani montis & Ciliciae portas tranſgreſſus, locaque, ubi Iſſus fuit, quae nobilem illam Alexandri victoriam [1], & turpem Darii
Tarſus. Perſarumque fugam ſpectarunt, Tarſum veniſti, Ciliciae caput: urbem nulla re celebrius adeptam nomen, quam quod Pau-

1 Non modo Alexandri, ſed etiam M. Tullii Ciceronis victoria rebuſque praeclare geſtis nobilitata haec regio eſt. Audiatur ipſe imperator ad M. Coelium Rufum lib. II. epiſt. 10. Famil. ita ſcribens: „ Parthico bello nuntiato, locorum quibusdam anguſtiis, „ natura montium fretus, ad Amanum exercitum adduxi, ſatis probe „ ornatum auxiliis, & quadam auctoritate apud eos, qui me non norant, nominis noſtri . . . . Cum „ veniſſem ad Amanum, qui mons, „ mihi cum Bibolo communis, eſt diviſus aquarum divortiis, Caſſius noſter, quod mihi magnae voluptati „ fuit, feliciter ab Antiochea hoſtem „ rejecerat. Bibulus provinciam acceperat. Interea cum meis copiis „ omnibus vexavi Amanienſes, hoſtes ſempiternos. Multi occiſi, capti; reliqui diſſipati; caſtella munita, improviſo adventu, capta & „ incenſa. Ita victoria juſta imperator appellatus apud Iſſum (quo in „ loco ſaepe, ut ex te audivi, Clitarchus tibi narravit, Dareum ab „ Alexandro eſſe ſuperatum) adduxi „ exercitum ad infeſtiſſimam Ciliciae „ partem. Ibi quintum viceſimum „ jam diem aggeribus, vineis, turribus oppugnabam oppidum munitiſſimum Pindeniſſum, tantis operibus, tantoque negotio, ut mihi „ ad ſummam gloriam nihil deſit, „ niſi nomen oppidi. quod ſi, ut ſpero, cepero, tum vero litteras publice mittam. „ Cepiſse autem deinde ſe ad Atticum ſcripſit lib. V ep. 20. hiſce verbis. „ Saturnalibus mane ſe mihi Pindeniſſae dediderunt, „ ſeptimo & quadrageſimo die, poſtquam oppugnare eos coepimus. „

Paulum Apoſtolum genuerit, vita, & praeconiis Chriſti clarum, clariorem miraculo oppetitae pro ea religione atque fide mortis, ad quam inſectandam evertendamque, ſi poſſet, tanto animi impetu vadebat. Conditorem urbis hujus Sardanapalum ferunt, regem Aſſyriorum, hominem faeminis corruptiorem, in quarum [1] gregibus vitam egit, ingenii adeo perditi, ut dictum ejus credatur illud: „ Ede, bibe, „ lude: poſt mortem nulla voluptas. „ Quae verba Cicero bove, quam rege, digniora eſſe ait [2]. Hujus inertia ab Aſſyriis Imperium ad Medos tranſlatum. Tarſum Cydnus amnis interfluit, ejuſdem Alexandri periculo nobilitatus [3], qui, cum imminens praelio, in Darium, maximo animo atque alacri ſpe, ferretur, pulvere atque aeſtu calens, aſpectu fluminis vitreis aquis leniter labentis illectus, depoſita ſtatim veſte, in conſpectu tranſeuntis exercitus, in medios ſe gurgites nudus injecit. Sed tantus repente rigor omnes occupavit artus, ut, intercluſo ſpiritu, aegre in ripam, adjutantibus etiam ſuis, evaſerit. Inopinata vi mali, tam importuno tempore, correptus, tamen, non tam de vita quam de pugna anxius, maluit Philippi medici, celerem morbi depulſionem pollicentis, ancipiti atque adeo etiam ſuſpecta potione curari, quam tardis, licet tutis, remediis ſalutem adipiſci. Tanto potior huic regi gloriae cura ſemper, quam vitae, fuit! Sed mirum, quod ſcriptores [4] prodidere, Cydni aquas mederi podagrae, cum ſumme algidas, aeſtivis quoque ſolibus, Alexandri diſcrimine probatum ſit. Ex Ciliciae in

Cydnus amnis, & Alexandri periculum.

Ff 2 Ly-

1 Autographi *quorum* ſuſtuli.

2 Non id Cicero, ſed a Cicerone allatus Ariſtoteles ait; neque Sardanapali verba ea, quae Gratianus commemorat, ſed alia ab ipſo Ariſtotele reprehenſa ſunt. En Ciceronis locum Tuſcul. quaeſt. lib V. cap 101. (al. 35) „ Ex quo Sardanapali, opulen„ tiſſimi Syriae regis, error agnoſci„ tur, qui incidi juſſit in buſto:
„„ Haec habeo, quae edi, quaeque
„„ exſaturata libido
„„ Hauſit: at illa jacent multa &
„„ praeclara relicta „„
„ Quid aliud, inquit Ariſtoteles, in „ bovis, non in regis ſepulcro inſcri„ beres? Haec habere ſe mortuum di„ cit, quae ne vivus quidem diutius „ habebat, quam fruebatur. „ Sed omnino conſulatur peregregia *Diſſertation ſur Sardanapale, Roi d'Aſſyrie* Pariſiis an. 1737. ad calcem operis, cui titulus *Remarques ſur les Tuſculanes de Ciceron*, edita. Utriuſque auctor Joannes Buherius, in Divionenſi Senatu Praeſes, per Aquenſis Senatus tum praeſidem Thomaſſinum de Maſſaugues, muneri mihi unum exemplar ante aliquot annos tranſmiſit. Cui Clariſſimo aeque atque humaniſſimo Viro magnificentiſſima illa laus ab Cl. item V. Joſepho Oliveto, in Praefatione ad ſuam omnium Ciceronis operum Pariſinam an 1740. praeclaram editionem, tributa jure meritoque eſt: *parem eſſe Criticorum ſagaciſſimis, plures ab eo ſuperatos, ipſum a nemine*.

3 Rem fuſius Q. Curtius narrat lib. III. cap. 5.

4 Vitruvius lib. VIII. cap. 3.

Lycaoniam atque Iconium, celeberrimam apud veteres quoque urbem, tranſiſti (hodie Cogni dicitur) peramplam atque aedificiis frequentem: ubi, qui univerſae Aſiae equitatui praeeſt, Beller Bejus Turcice appellatus, ſedem habet; qui magiſtratus apud Barbaros primae dignitatis, ſecundum Baſſas, habetur. Filii quoque regis, qui vicinae Amaſiae, cum adoleverunt, praefici, & procul Regia haberi, ex diſciplina Turcarum, a parentibus conſueverunt, Iconii plerunque diverſantur. Amaſiae enim nomine hodie multae provinciae cenſentur. Lycaoniae ad meridiem eſt Pamphylia, quae ad mare excurrit, quod ab ipſa Pamphylium cognominatur: ubi Attalia eſt caput gentis, in ſinu, cui nunc Sataliae nomen, celebris tum numero, tum genere tapetum, qui [1] hic varie picti, non lana ſolum & ſerico, ſed auro quoque intexuntur (nec alia apud Barbaros pretioſior ſupellex.) His menſas, lectos, & maxime pavimenta & equos ſternunt. Proxima Pamphyliae Lycia, quae Brichia dicitur: & haec nomen ſinui maris dedit. Caput ejus Patara, ſicuti, junctae huic, Cariae, Halicarnaſſus. Ab Iconio Antiochiam Piſidiae, & ipſam celebrem urbem (cujus auctor rerum, ab Apoſtolis geſtarum, meminit) atque inde Ancyram Galatiae veniſti: (Angoria nunc dicitur.) Ancyrae genus telae texitur, caprinis e villis (Zambellottos vocamus) quorum vis ingens Venetias, atque inde in omnem ferme Europam, differtur: Venetiis varie inficiuntur. Caprae in radicibus Olympi montis adjacentibus campis paſcuntur, & alio tranſlatae degenerant. Pili his praelongi ad terram fluunt, lenitudine mira ac tenuitate: nec eos forcipibus tondent paſtores, ſed manu vellunt, carminatoſque pectinibus domant: inde colo nent, ordiunturque ac texunt. Galatiam hinc Cappadociae, hinc Paphlagoniae fines a Ponto Euxino attingunt. Olim utriuſque pars fuit. Priſci ademere Galli, in Aſiam e Graecia, novas quaerentes ſedes, delati, inſeſſaſque late terras de gentis ſuae nomine dixere [2]. In Cappadocia Trapezuntis mentionem non omiſerim: ubi Iſahacius Comnenus ab Conſtantinopolitano Imperatore deſciſcens, alterum Imperium condidit, aemuloque, & opibus & nominis honore, aequavit, poſteriſque tradidit. Vtrunque Mahometes ſe-

Attalia, ubi tapetes texuntur.

Ancyrae.

Zambellotti ex caprinis villis.

Galatia.

1 Contra autographum, in quo *quae . . . . picta*. Certe Virg. lib. 9. Aen. v. 358 „ Crateraſque ſimul, pulchroſque tapetas. „

2 Alii Galatiae nomen non a *Gallis* ſed a *Galatis* ducunt: *Galatas* autem a Graecis fuiſſe appellatam Gallorum gentem ob lacteum corporum candorem. γάλα enim Graecis lac eſt.

ſecundus, Turcarum rex, qui rem Chriſtianam longe maximis cladibus affecit, debellatum delevit. In Paphlagonia, ut id quoque memoretur, durat adhuc & nomen & dignitas antiquae Sinopis, urbis, in ora Ponti ſitae, clariſſimi & longe maximi regis Mithridatis ortu inclytae. Fuerit operae pretium pauca de hoc rege attingere, in quo tanta vis animi fuit, ut populum Romanum ultro aggredi ſit auſus, & quidem non, ut Pyrrhus, vix extra Latii terminos reptantem, vel, ut Annibal, Italiae modo viribus nixum, ſed domitorem Africae, Hiſpaniae, Galliae, Graeciae, Macedoniae, atque Magni Aſiae ac Syriae regis Antiochi, & haud dubie dominatum orbis terrarum affectantem. Praebuere occaſionem mutati Romani mores, & verſa civilibus diſcordiis Reſpublica. Ergo unius atrocitate edicti, quantum tota Aſia Romani nominis eſt inventum, una die hauſit ferro [1]. Sic exorſus bellum, per quadraginta inde annos ita exercuit, ut hoſtium cladibus pene, quam ſuis, illuſtrius fecerit, triumphatus ſaepius a Romanis ducibus, quam victus [2]. Sed victus quoque victoris animum geſſit, ſaepe augeri damnis ſuis viſus, ſollicitatis excitiſque in auxilium valentiſſimis orientis & ſeptentrionis gentibus. Nec deſertus, & filii quoque ſcelere proditus, hoſti ceſſit. Sed, ubi ultra obniti, infeſtae fortunae inglorium duxit, invictum ſpiritum ipſe exegit. Hujus tanta nobilitas ingenii fuit, ut duarum ac viginti nationum, quas imperio regebat, linguis loqueretur, ac apud ſingulas, cum uſus ferret, ſine interprete conciones haberet. Nec, in tanta bellicae laudis ac regiarum virtutum gloria, infra magnitudinem ſuam duxit, medicinae curam impartiri; in qua tantum profecit, ut diligentiae ejus, etiam ad nos, monumenta fructuſque permanarint. Qui, quae ſui, longe terris diſcreti, percunctanti & ſingula perquirenti ſibi attulerunt, in commentarios retulit: quos Gn. Pompe-

Mithridates rex.

Mithridates rex Medicinae laudem appetit.

1 Cicero pro lege Manilia cap. 7. (al 3.) „ Delenda vobis eſt illa „ macula, Mithridatico bello ſuperio„ re ſuſcepta . . . . quod is, qui uno „ die, tota Aſia, tot in civitatibus, „ uno nuntio atque una litterarum „ ſignificatione cives Romanos ne„ candos trucidandoſque denotavit, „ non modo adhuc poenam nullam, „ ſuo dignam ſcelere, ſuſcepit, ſed „ ab illo tempore annum jam ter„ tium & viceſimum regnat, & ita „ regnat, ut ſe non Ponto neque „ Cappadociae latebris occultare ve„ lit, ſed emergere e patrio regno, „ atque in veſtris vectigalibus, hoc „ eſt, in Aſiae luce verſari. „

2 Idem ibid cap. 8 „ Etenim ad„ huc ita veſtri cum illo rege con„ tenderunt imperatores, ut ab illo „ inſignia victoriae, non victoriam „ reportarent. Triumphavit L. Sul„ la; triumphavit L. Murena de Mi„ thridate . . . . ſed ita triumpha„ runt, ut ille pulſus ſuperatuſque „ regnaret. „

pejus poſt victoriam in theſauris regis repertos, transferendos in Latinum curavit, non parvo humanae vitae commodo. Et retinet ejus nomen in hanc diem antidoti genus, ab ipſo inventi, cujus creberrimus eſt in medicina uſus. Ipſe ſe adverſus venena ita medicaminibus munierat, ut ea ſibi ne tum quidem, cum maxime cupivit, nocere potuerint, & remedium abrumpendae vitae a ferro petere coactus ſit.

Libiſſa, ubi Annibal venenum hauſit.

Ex Galatia tu in Bythiniam tranſiſti; quae, latiſſimas amplexa regiones, utrunque mare attingit. Multae hic nobiles urbes viſae tibi: in quibus non ſilenda Libiſſa; ubi Carthaginienſis Annibal, patria profugus, et ubique populo Romano hoſtes quaerens, Romanis ipſis, eum vel extorrem & exulem timentibus, ne dederetur, venenum hauſit: dux haud dubie victor debellatorque Romani nominis, ſi, poſt Cannenſem pugnam, victoriae inſtitiſſet. Vidiſti & Nicomediam, quae olim, ab immani tyrannorum ſaevitia, Chriſtianorum martyrum ſanguine maduit, & Nicaeam, primi Concilii, CCCXVIII. Epiſcoporum honore, & Arrii damnatione, celebrem. Cui quidem Concilio & ipſe interfuit Conſtantinus Imperator, & ſacrum illum Senatum reverentiſſime ſalutavit; &, cum ei multi ab ipſis Epiſcopis oblati libelli eſſent, quibus ſe mutuis criminibus inceſſebant, diſceptatoremque illum controverſiarum expoſcebant, Conſtantinus, pari modeſtia ac religione, & perſtrinxit Epiſcopos, & eorum dignitatem ſancivit ſacroſanctamque habuit. Quippe, conjectis in ignem libellis, de Epiſcopis, non mortalis cujuſquam, ſed ipſius Dei, judicium eſſe pronunciavit. Principatum nunc Bythiniae urbium Pruſia tenet ſub Olympo monte, ab Annibale aedificata (Birſiam Barbari appellant) magnis incrementis aucta, quod diu Regia Turcis fuit. Capta enim ab Orcane, qui primus ſaevae genti Otthomanaeque familiae fortunam ſedemque certam peperit ſtabilivitque, centum ferme ac triginta annis caput rerum fuit; donec ei Mahometes ſecundus, anno MCCCCLIII. expugnatam Conſtantinopolim, haud inepto conſilio, praetulit. Magnus hic ſericae veſtis, omnis generis, mercatus habetur. A Pruſia, quatuor ferme dierum itinere, Chalcedonem veniſti. Et hanc quartum Chriſtianae Reip. Concilium nobilitat. Scutaris hodie dicitur: & veteres Caecorum terram appellarunt, quod incolae nihil vidiſſe exiſtimarentur, qui in ſterili ac inſalubri ſolo conſediſſent, tam propinquo Byzantio, & agrorum & coeli faecunditate praeferendo. Finitima Bythiniae eſt Phrygia, Ida monte & Trojano bello cla-

Nicomedia.

Nicaea, ubi celebre Concilium habitum.

Pruſia.

Chalcedon.

clara. Interjectam Myſiam ſequitur Ionia, ubi inſignis urbs Epheſus, quae nunc Fingea dicitur. Hic templum Dianae fuit, quod Amazones aedificaſſe CCXX. annis, totius Aſiae opibus, feruntur: opus, magnificentiae admiratione, in ſeptem orbis terrae miracula relatum. Hanc tantam, tot annis elaboratam, molem, divitiis doniſque omnium regum gentiumque inclytam, inventus eſt, qui, ſemihorae ſpatio, incendio deleret [1], non aliam ob cauſam, niſi ut immortale ſibi nomen immortali ſcelere pareret. Quis hic humanorum conatuum vanitatem non rideat? Qui ſtruxere, famae aeternitatem ſpectarunt: eadem cupiditas deſtructorem excivit: utroſque ſpes fefellit. At non miraculum templi Epheſiis tantum claritatis,

Epheſus.

Dianae templum incenſum.

1 Heroſtrato fuiſſe illi nomen ferunt. De Dianae autam templi epheſii conflagratione ſunt illa Ciceronis de Nat. deor. lib II. cap 69. (al. 27.) „ Concinneque, ut multa, Timaeus: „ qui cum in hiſtoria dixiſſet, Qua „ nocte natus Alexandet eſſet, ea- „ dem Dianae Epheſiae templum de- „ flagraviſſe, adjunxit: minime id „ eſſe mirandum; quod Diana, cum „ in partu Olympiadis sdeſse voluiſ- „ ſet, abfuiſſet domo. „ Nollem id quidem adjunxiſſet Timaeus, ne ſententiam tam hercle frigidam, quam atdens incendium illud fuit, laudandi occaſionem Ciceroni praebuiſſet. Sed de Timaei in hoc genere peccatis pervulgatum eſt Dionyſii Longini περὶ τῦ ὕψυς teſtimonium. „ Dell' altro „ poi di que' vizj, de' quali abbiamo „ ragionato, *del Freddo* io dico, n' è „ pieno Timeo, uomo per altro abi- „ le, nè diſadatto talora alla gran- „ dioſità del diſcorſo, comecchè eru- „ dito ed arguto; ſebbene degli al- „ trui difetti appuntatore finiſsimo, „ ne' proprj poi diſſav eduto: il qua- „ le per vaghezza di ſempre promuo- „ vere pellegrini concetti, cade be- „ ne ſpeſſo nel più puerile. „ Etruſcam Cl. V. amiciſsimique hominis, Ant. Franciſci Gorii interpretationem, Florentiae an 1737. editam, & Facciolato meo nuncupatam, nihil aut gravitate aut elegantia ſermonis autographis Longini verbis concedentem, attuli. Sed ut ad Dianae templum revertar, deque eo nonnulla, cognitione digna, commemorem: aedificarunt illud ſive ii, qui urbem Epheſum condiderunt, ut apud Athenaeum Meneus tradit; ſive Amazones, auctoribus Callimacho, Dionyſio, Pomponio Mela, Solino; ſive ex Amazonibus una, Otrita nomine, ut Hygino placet; ſive Croeſus & Epheſus, Cayſtri filius, ut Pauſanias eſt auctor. Primum operis deſcriptorem ſive architectum, Cteſiphontem fuiſſe, Vitruvius, Cherſiphrontem ſive Archiphrontem Strabo; perfectorea, Demetrium & Peonium ſive Poenium, Vitruvius; incenſores, ſemel Amazonas, Euſebius Pamphilus, iterum Heroſtratum, Strabo & Solinus; inſtaurarores, Epheſios cives, architecto uſos Cheiromocrate, Strabo, memoriae prodidere. Has tantas eruditionis divitias ex locupletiſsimo Joannis Poleni V. Cl. theſauro, in Italica *de Dianae Epheſiae templo Diſſertatione*, Romae an 1742. edita, expoſitas, promſi: cui pro amicitia non diſpliciturum confido, ſuorum ſcriptorum copia atque elegantia ſcripta ditari atque exornari mea. Qua quidem de diſſertatione ſic ſentio: non minus dignitatis Dianae templo eſse eâ allatum, quam quantum eorum operâ, qui templum ipſum condiderunt; auctori vero ſuo longe majorem gloriam ac nominis immortalitatem eſse, eâ ſcriptâ, comparatam, quam quantum dedecoris atque ignominiae, incenſo templo, Heroſtratus apud omnem poſteritatem ſuſcepit.

tis, quantum Chriſtiana res, attulit. Hic Paulus Apoſtolus triennium docuiſſe fertur, gentemque ad cultum Chriſtianae Religionis traduxiſſe: & extant ejus ad Epheſios ſcriptae litterae, quibus & nos ad pietatem erudimur. Hic Joannem Evangeliſtam, dilectum Chriſti diſcipulum, diem ſuum obiiſſe, ſunt, qui tradunt; cum nonagenario major eſ-

Epheſi Concilium.

ſet, & ſaepe pro fide erga magiſtrum atrocia tormentorum ſupplicia pertuliſſet. Hic habitum Chriſtiani nominis Concilium, & ſalutaribus legibus ſancita divinarum rerum diſciplina. Joniae interius jungitur Lydia, inſignis fertilitate, &

Maeandrus, amnis.

Croeſi regis divitiis, & victoria Cyri, & Maeandro amne, ita ſe crebris flexibus retorquente [1], ut ſaepe relabi retro videatur. Philadelphia in Lydia eſt, Archiepiſcopali honore celebris. Poſtremum Aſiae angulum, inter Aegaeum pelagum [2] & Lycium, occupat Doris, peninſulae modo, longe in altum porrecta: ubi oppidum Cnidos; cujus penſilem ambulationem memorant ſcriptores, & Veneris ſtatuam [3], opus

Cnidos.

Praxitelis, omnibus toto terrarum orbe praelatam, ad quam videndam plerique Cnidum navigabant; & Cnidii petenti eam Nicomedi regi, & totum aes alienum Civitatis, quod erat ingens, perſoluturum ſe pollicenti, negarunt. Cnidum, Chium promontorium nunc appellant. Caeterum tu ab Chalcedone, anguſto demum quingentorum paſſuum freto (tantulo enim ſpatio Europa ab Aſia dirimitur) Byzantium trajeciſti; viſis tranſcurſiſque innumeris pene regnis populiſque

Aſiam Barbaries tenet.

partim Euxino Ponto adjacentibus, partim in mare noſtrum verſis: quorum clara olim nomina, & armorum & artium praeclariſſimarum gloria inclyta, vaſta nunc barbaries obruit. Non illic veſtigium ullum [4] libertatis, non ulla generis nobilitas: cum ſupremae dignitatis honor ſit, mancipium re-

1 Ovid. in Heroid. epiſt. Dejan.
„ Maeander toties, qui terris errat in jisdem,
„ Qui lapſas in ſe ſaepe retorquet aquas „
Itinerum ambages ac diverticula, quae rediens ex Macedonia Piſo ſequutus fuerat, *Maeandros μεταφορικῶς* appellavit Cicero in oratione contra eum cap 53. (al 22) „ Quos tum „ Maeandros, dum omnes ſolitudines „ perſequeris, quae diverticula fle- „ xioneſque quaeſiſti? „ Non recte, ut arbitror, eandem vocem quidam ita interpretati ſunt, ut dicerent, *Maeandros eſse, vafra & obliqua conſilia*. De quo plura in noſtris Commentariis.

2 Vide pag 154. Annotatum primum.

3 Cicero in Verr. lib. IIII cap. 135 (al 60.) „ Quid arbitramini „ Rheginos . . . merere velle, ut ab „ eis marmorea Venus illa ne auferatur? . . . quid Tarentinos, ut „ ne Europam in tauro ſedentem amittant . . . quid Cnidios, ut Venerem marmoream? „

4 Autographi *illum* neglexi.

regis appellari & eſſe. Non opes, niſi raptu atque injuria quaeſitae; ac ne in has quidem filii parentibus, ſed rex ſuccedit. Non ingenia, non doctrinarum ſtudia, quorum laude olim ne ipſis quidem Athenis concedebant; non denique ullae ingenuae artes, quibus una omnium terrarum maxime Aſia floruit. Adeo omnia naturae ac diſciplinae decora fortuna, mortalium res aeternis vertens atque varians vicibus, & ſaevum hoc, quo premitur, Imperium Turcarum obtrivit abolevitque: cum tantae opulentiae, ab diuturna felicitate, coelique ac ſoli ubertate, hominumque ingeniis fuiſſe Aſiam veteres ſcriptores prodiderint, ut rerum dominum populum Romanum poſt Poenos Macedoneſque devictos, ſollicitare cupiditate potuerit; & bello victa victores ipſa ſuos, divitiarum ſtudio & luxuriae contagione, ſubegerit: „ Victoreſ„ que ſuos natio victa premit: „ ut de Judaeis ſcripſit Rutilius. Ita, quibus externa arma gloriae materia ſemper fuerunt, ii externis vitiis, victoria partis, peſſum dati ſunt. Scilicet per bellum quoque & ſanguinem quaeritur, quo mores corrumpantur, idque nos gloriam & imperium, falſis nominibus, vocitamus.

Subacta Aſia victores ſuos ſubegit.

Digitized by Google

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIUM FRATREM

LIBER VIII.

BYzantii, ut Turcarum Regiae inſtituta cognoſceres, plures reſtitiſti dies. Haec nunc urbs, illuſtriori nomine, Conſtantinopolis dicitur, ab Conſtantino Caeſare, qui, victo Maxentio ſublatiſque tyrannis, diſtracto nuper Imperio ſolus eximia felicitate potitus, Magni cognomentum meruit, quod ei cum res bello geſtae, tum ſuſcepta Chriſtianorum Sacra, Sacrorumque fides pie atque conſtanter culta, & propagata religio indiderunt. Sed, pacatis in occidente rebus, oriens hoſtilia minabatur; ubi Romani juris erant nationes omnes, quot Euphrates amnis a fontibus ſuis ad ſinum maris, in quem exit, dextera ripa concludit. Alteram ripam Perſae tenebant; qui, dejectis regno Parthis, veterem gentis dignitatem bello vindicarant, & cum regno animos quoque Parthorum infenſos nomini Romano induerant: nec multo ante victus a Sapore [1] captuſque Valerianus Caeſar, privato

Conſtantinus Magnus.

[1] Autographo *Sopore* praeferenti infra *umbelicum* exhibenti. non ſum obſequutus; quemadmodum

to quoque pudendis, ignominiis fuerat affectus. Hi haud dubie aemuli, & equitatui & ſpiculis ſuis fidentes, ne aliquando ſumma ope irrumperent, Principis ipſius vis auctoritaſque ex propinquo objicienda oſtendendaque cum videretur,

Quam cauſam transferendo Imperio Conſtantinus praetexuit.

Conſtantinus Imperii ſedem propius hoſtem admovere ſtatuit, quando ab urbe Roma, tanto maris terraeque interjecto, juſſa Imperatoris ad duces, qui arcendo bello in finibus agebant, ſaepe ſero ac poſt res afferebantur. Atque has ille novo inexpectatoque conſilio cauſas praetexuit. Sed jam Caeſaribus alieno ſanguine genitis nec patria Roma nec Italia Imperii altrix reputabatur. Siquidem paulo ante

Conſtantino neglecta Italia.

Conſtantius, hujus Conſtantini pater, in diviſione Imperii, Italiam, Galliam, Hiſpaniam, Britanniam, Germaniam ſortitus, neglectam Italiam ultro Galerio remiſit. Ergo non Romani nominis gloria illis, ſed ſua cordi erat, ut mirum non ſit, ſi Conſtantinum nulla urbis Romae, in qua neque natus neque educatus fuerat, charitas tetigit tenuitque, quominus novum ipſe Imperii domicilium conderet, novumque humanis rebus caput, vel inter barbaras & armis domitas gentes, conſtitueret: ut ab ſe, quo libido tuliſſet, tranſlatum Imperium, fama apud poſteros ferret.

Romanis viciſſe tot gentes damno fuit.

Ita Romae atque Italiae, ſubegiſſe tot populos, fineſque Imperii latiſſime propagaſſe, amittendae dignitati decoribuſque, virtute & ſanguine partis, fuit. Byzantium, umbilicum ipſum Romani Imperii tenere viſum, praetulit.

Byzantium.

Hanc urbem Pauſania Lacedaemonius aedificavit, electo loco, pariter Aſiae Europaeque opportuno, in extremo Thraciae Boſphoro, atque in confinio utriuſque maris, Euxini noſtrique. Qua loci opportunitate, brevi praecipuam ſibi, inter Graecas urbes, dignitatem opeſque comparavit: cum divitiarum omnium, quae navibus e Ponto afferebantur, aut e Graecia in Pontum exportabantur, portoria Byzantii exigerent. Sed nequaquam in ſpem tantae fortunae conditum, quanta ſecuta inde oppidum eſt, maximi ac diuturni Imperii, non ullis ſuis viribus parti, ſed aliunde allati. Quis enim exiſtimare potuit, Romanam virtutem ad tantam magnitudinem exceſſiſſe, ut fructus tot victoriarum, tot triumphorum, ac denique devicti ſubactique, mille annorum laboribus, terrarum orbis, in Byzantii gloriam opeſque recideret?

Romanorum virtutis fructum Byzantii tulere.

Conſtantinus deſtructum everſumque oppidum non reſtituit ſolum, ſed magnopere amplificatum validis maenibus circundedit. Ac primo quidem Novam Romam, deinde, cum omnibus imperii opibus exornaſſet, Conſtantinopolim de ſuo nomine appellavit. Atque adeo

deo in una excolenda urbe nimius fuit, ut & Romam & Italiam & prope omnes provincias ſpoliarit, quo huc conferret quicquid toto orbe eſſet ornamentorum. Manſit hac ipſa in ſede Imperii nomen annos MCXX. Tranlatum enim eſt anno poſt Chriſtum natum CCCXXXIII. amiſſum anno MCCCCLIII. Turcae ademere, qui e Scythia profecti, diſperſique per Aſiam, praedis ac latrociniis cuncta miſcuerunt. Mox copia & amenitate locorum capti, multis expugnatis urbibus, certas ſibi ſedes ſtatuerunt. Nullo tamen certo Imperio, id ſibi quiſque habebat, quod de alieno rapuiſſet: donec Otthomanus quidam, humili natus loco, ſed manu ſimul atque ingenio promptus, audendo agendoque, magnas comparavit opes, &, proximis quibuſque populis bello victis, & late terrore nominis ſui diffuſo, primum quidem gratia & opinione virtutis, deinde potentia quoque & imperio polluit. Obiit demum circa annum MCCCXXVIII. Atque is auctor fundatorque regni Turcarum fuit: is nomen familiae indidit: is genus regnumque ad decimamquartam jam ſtirpem propagavit.

Quanta Byzantii fortuna.

Turcae unde.

Otthomanus auctor regni Turcarum.

Orcanes, ejus filius, non finitimos ſolum ſubegit, ſed inde auctus animis Conſtantinopolitano Caeſari bellum intulit, Pruſiamque, validam Bythiniae urbem, de illo caepit, atque in eam regni ſedem tranſtulit.

Orcanes Turcarum rex II.

Hujus filius Amurathes pacis faedera cum Caeſare ex uſu ſuo ſancivit. Nec multo poſt, cum Caeſar a ſuis oppugnaretur, auxilia ab Amurathe petiit, quae ille facilius promptiuſque, quam a Barbaro & alienam rem geſturo expectandum fuit, attulit. Et Caeſar cum ſero ſenſiſſet dolum, compoſita celeriter cum ſuis pace, emendare erratum ſuum nequicquam eſt conatus. Nam Turca, per ſpeciem ulciſcendi rebellium perfidiam, in Thraciam per Helleſpontum exercitum trajecit anno MCCCLXIII. duabus Genuenſium navibus operam et mercede praebentibus. Atque hoc initium avidiſſimae Imperii genti tranſeundi in Europam fuit: documentum, ne quis ſe potentioris fidei, ne opem quidem afferentis, temere credat. Salubrius cautiuſque Veneti, qui adverſo ad Abduam praelio circa annum MDIX. fracti profligatique, &, deſerto omni continente, intra paludes ſuas compulſi, ultro oblata a Bajazete, Turcarum rege, auxilia remiſerunt. At Amurathes, aedificatis mox navibus, novas ſubinde copias trajiciens, Caeſare hiſcere non auſo, Philippopolim & Andrianopolim, nobiliſſimas Thraciae urbes, in poteſtatem redegit; atque in Tribal-

Amurathes Turcarum rex III.

ballos Myſioſque, qui nunc Servii & Bulgari ſunt, impetum vertit: quorum reges (Deſpotas ipſi appellant) alium in acie occidit, alium captum necavit. Sed propagato per haec in Europam regno victoriaque ſua frui illi diu non licuit. Servus enim interfecti contra fidem Deſpotae, in ultionem domini, Amurathem vel victorem & tantis copiis ſuccinctum ferro palam aggreſſus, ante obtruncavit, quam ſui opem ferre poſſent. Nec contentus tanto nequaquam ſervilis indolis ſpecimine, cruciatus inde ſaevientium Barbarorum omnes non fortiter ſolum, ſed etiam laetanter, tulit.

Amurathes a ſervo occiſus.

Bajazetes Turcarum rex IIII.

Amurathi Bajazetes filius ſucceſſit. Is, avi ſecutus conſilium, Conſtantinopolitanum Caeſarem bello perſequebatur, qui, & animis ei & viribus impar, in Galliam, ut opem a rege impetraret, eſt profectus. Miſſus cum egregio equitatu Nivernenſis regulus; cui Sigiſmundus, Vngariae rex, comitem ſe addidit. Vtriſque Bajazetes ad Nicopolim occurrit: ubi, temeritate Gallorum, qui, contemptu hoſtis, neque loco neque tempore apto praelium commiſerunt, magna accepta plaga eſt. Victor Bajazetes Byzantii excidio imminebat, niſi eum necopinata calamitas occupaſſet. Tamerlanes Scytha, prope innumerabilem & multarum gentium cladibus efferatum exercitum ducens, Aſiam invaſerat, atque totam perculſam metu ad ſe averterat, ultro dedentibus ſe paſſim valentiſſima quaque urbium. Siquidem apud immitem hoſtem cunctationis nulla venia. Nam prima die tabernaculum ſibi candidum tendi jubebat; quo ſignificabatur deditos, ſalvis rebus, in ſocietatem recipi: ſecunda die rubeus; tertia ater tabernaculo erat color. Illo caedes armatorum puberumque, hoc funeſta omnis aetatis, omnis ſexus clades, ac ipſius urbis ultimum excidium denunciabatur: atque haec immutabili inexorabilique decreto. Adverſus hunc hoſtem Bajazetes, ſoluta Byzantii obſidione, cum ducentis armatorum millibus profectus, ad Stellamontem cum eo conflixit, adeo adverſa praelii fortuna, ut pars maxima Turcarum ſit caeſa, & ipſe in poteſtatem hoſtis pervenerit. Quem Tamerlanes aureis devinctum cathenis, ferrea cavea incluſum, per omnes Aſiae atque Syriae urbes, ut ſpectaculo omnibus eſſet, circunduxit: &, quoties convivaretur, cathenis iiſdem menſae alligatum, moloſſi modo, projectis in terram cibis veſci jubebat; &, cum iter ingreſſurus eſſet, educti e cavea procumbentiſque dorſo nixus equum aſcendebat. Atque, in hoc ludibrio miſeriaque, domi-

Clades temeritate Gallorum accepta.

Tamerlanes Scytha.

Bajazetis ingens calamitas.

minator modo tot gentium, vitam, ſingulari fortunae, humanis [1] rebus ludentis, exemplo, reliquit. Concidiſſe, tanto accepto vulnere, Turcica res videbatur.

Celebinus Turcarum rex V.

Celebino, qui ſolus filiorum Bajazetis e prelio Andrianopolim evaſerat, ruina domus regnique attonito, niſi pia quidem, ſed fere improſpera, Sigiſmundi regis arma, qui ab Vngaria quieſcentem invaſerat, animos ad ſpem melioris fortunae erexiſſet. Nam Sigiſmundus, primo ſtatim congreſſu, in fugam actus, magna ſuorum caede victoriam hoſti tradidit. Qua ille elatus non ſua ſolum tueri, ſed Conſtantinopolitanum bello laceſſere jam audebat, niſi immatura mors conatus ejus interrupiſſet.

Mahometes Turcarum rex VI.

Sed, qui ei ſucceſſit filius, nomine Mahometes, & Valachos, validam ac bellicoſam gentem, magnis cladibus attrivit, & tranſgreſſus in Aſiam aviti regni opes, Tamerlani procella diſtractas, recuperavit, ac rem Turcicam in priſtinam potentiae dignitatem reſtituit, circa annum MCCCCXIX.

Amurathes Turcarum rex VII.

Hoc genitus Amurathes ſecundus intermiſſum bellum adverſus Serviae Deſpotam [2] repetiit, ac, tres ejus filios cum caepiſſet, duos virilis ſtirpis, admotis candentibus laminis, luminibus privavit: filiam, quod eximia forma eſſet, inter pellices retulit, & Sophiam illi & Nicopolim & aliquot praeterea inſignia oppida ademit. Verum ab obſidione Belgradi magna clade repulſus, pacem cum Vladislao [3], Vngariae & Poloniae rege fecit, & in Aſiam reverſus bellum Cilicum regi movit. Interim Vladislaus diſceſſum hoſtis ſuam occaſionem ratus, Eugenio quarto Pontifice Max. Conſtantinopolitano Caeſare & Philippo Burgundione cohortantibus, & Venetis, reditum in Europam Amurathi interclusuros ſe pollicentibus, abrupit initae nuper pacis faedera: magna ſpe exigendi omni Europa Barbaros, ſi ſpei eventus reſpondiſſet. Nam, his acceptis, Amurathes, omiſſo Cilicum bello, ſummo conatu ac magna celeritate, nequicquam objicientibus ſe Venetis, in Thraciam rediit, & ad Varnam cum Vladislao ita eſt congreſſus, ut primo quidem, dextero ſuorum cornu profligato, ipſe quoque, deſperatis rebus, fugam caeperit. Sed mox, interfecto ab altero cornu Vladislao, elapſa e Chriſtianorum manibus victoria, ad ipſum tranſiit. Qui eo loco, ubi peracta pugna eſt, anno MC-

Vladislaus renovat in Turcas bellum.

Vladislaus victus caeſusque.

1 Ab Autographo non receſſi.

2 Hic vero receſſi; quum in eo legatur *Deſpotum*, contra quam ſcribere Gratianus ſoleat.

3 In autographo *Vladislao*.

MCCCCXLIIII. marmoream ingentem columnam, quae victoriae ſuae monumentum eſſet, erexit. Sed adeo multo ſanguine ea illi ſtetit victoria, adeo ancipiti marte pugnatum eſt, ut excepta vox ejus ſit & a ſcriptoribus memoriae prodita, cum gratulantibus ſuis reſpondit: Eo modo ſaepe vincere ſe vero nolle. Secundum hanc pugnam, caſtigata magnopereque retuſa Vngarorum audacia, pacem Venetis dedit, ne ſibi, oppugnanti Graeciam, navalibus copiis impedimento eſſent: ac protinus tranſgreſſus in Peloponneſum Conſtantinopolitani Imperatoris fratrem, auſum in aciem deſcendere, fudit; ac univerſam inde Graeciam ferro atque igne vaſtavit; &, ut opinio fuit Italicum meditans bellum, Aulonem, loco & portu opportunam, contra Hydruntum ſitam, caepit munivitque. Quanquam non multo poſt, quodam rerum humanarum faſtidio affectus, conſilium caepit, cujus nec exemplum in Otthomanorum familia extabat, nec poſteri ſecuti ſunt, regnum filio tradendi. Quo facto in Aſiam ſe, modico etiam inter privatos cultu, recepit. Verum privatam & expertem curarum amplectentem vitam interpellavit Georgii Caſtrioti, qui Scanderbechus eſt dictus, defectio. Is, in Epiro, regio ortus ſanguine, obſes impetratae pacis a parente Turcis datus, ob eximiam formam indolemque, aſcitus ab Amurathe inter pueros intimos cubiculi miniſtros, ad Sacra diſciplinamque Mahometanorum eſt traductus, & unice charus regi ob egregiam oris ſpeciem & procerum ac inſigniter validum corpus, & corpori parem vim animi, vixdum pubeſcens ad Sangiacatus honorem (eſt hic militaris procurationis titulus, qui non, niſi ſpectatae & exercitae bello virtuti, mandari ſolet) eſt evectus. Sed, mortuo demum patre, cum oppida paterni regni Turcae occupaſſent, male ementitam Mahometanorum ſectam abjiciens, clam Conſtantinopoli in Epirum profugit, &, cum virtutis ac fortitudinis fama, tum charitate erga regum ſuorum ſanguinem, tanta omnium alacritate eſt receptus, ut non ſua modo recuperaverit, ſed multi praeterea populi ſe ei adjunxerint. Atque ipſe ſtatim vicina Turcarum praeſidia aggreſſus, ubique victor & felix apparuit, & inde omnia fuga atque metu implevit. Amurathi haec tanto acerbiora auditu fuerunt, quanto ſua inſignior in Georgium gratia extiterat. Itaque, non contentus Europeo filii exercitu, ad illum opprimendum ex Aſia ipſe cum totius regni viribus in Epirum venit. Et Crojam urbem, in quam ſe Georgius incluſerat, op-

Amurathes filio regnum tradit.

Scanderbechus.

oppugnare ſummo conatu inſtitit. Fatigatus diuturna obſidione, ac ſaepe ab erumpente Georgio magnis affectus detrimentis, ad extremum incaepto abire eſt coactus. Quae res ſeni ac victoriis aſſueto uſque adeo gravis accidit, ut paucis diebus, ira ac dolore acceptae ignominiae, contabuerit, anno MCCCCL.

Scanderbechus Turcas egregie fallinet.

Paternae virtutis pariter ac cupiditatis haeres Mahometes in regnum ſucceſſit, bellatore patre bellicoſior. Is, etſi a Chriſtiana matre, Deſpotae filia, educatus, primordia Chriſtianae pietatis puer imbiberat, tamen religionum omnium contemptor unum potentiae & gloriae numen coluit. Quippe, aut vana eſſe, quae de animorum aeternitate praedicantur, ajebat, aut omnibus poſt fata melius fore: Deorum cultum inveniſſe homines, ut eſſet, quo populi regi, & ſpe metuque agi, ac certis vivendi legibus ſubjici poſſent; neque enim aliter coerceri ignarum vulgus poſſe, quam ſi ſcelerum ultio ei delegetur [1], cujus vim & timeat & ignoret. Adeo homines, ubi ſui judicii divinas res faciunt, ad ultimum impietatis praecipitant. Inito ſtatim regno, totus ſpe atque animo ad Conſtantinopolitanum bellum, ſaepe tentatum, ſemper omiſſum a majoribus ſuis, incubuit. Nec hominis conſilium, magna atque excelſa ſpectantis, fortuna & Graecorum Caeſarum acciſae jam ac debilitatae res fefellerunt. Ad IIII. Cal. Jun. MCCCCLIII. acerrime ſexaginta ipſos dies cum trecentis armatorum millibus obſeſſam oppugnatamque Conſtantinopolim caepit; & mortem, in ſupremo illo Imperii caſu, ipſo quoque Imperatore occumbente, victor Turca nullum crudelitatis, nullum avaritiae, nullum libidinis exemplum praetermiſit. Non dignitas cujuſquam, non aetas, non ſexus, non humanum, non divinum jus cuncta ſanguine ac rapinis miſcentium aequantiumque Barbarorum impetum eſt remoratum. Qui ne mortuo quidem Caeſari pepercerunt; cujus invento cadaveri caput praeciderunt, & haſtae cuſpidi infixum tota urbe circuntulerunt. Vrbs ipſa triduum militari libidini licentiaeque vaſtanda diripiendaque eſt permiſſa. Atque hic [2] finis Graecorum Imperii fuit. Illud quoque notatum ſcriptoribus, & ab Conſtantino, Helenae filio, Byzantii conſtitutum Imperium, & item Conſtantino, Helenae filio, ereptum; caſu ita ferente, ut & ipſis utriſque idem nomen, & parentibus

Mahometes Turcarum rex VIII.

Impia Mahometis de divinis rebus ſententia.

Capitur Conſtantinopolis a Turcis.

Finis Graecorum Imperii.

Hh co-

1 Auctoris chirographo ſcriptum hoc verbum eſt.

2 Virg. lib. II. Aen. v. 554. „ Haec „ finis Priami fatorum. „ Atque haec eſt lectio vetuſtiſſimi Mediceo-Laurentiani codicis.

Byzantium ſedes Imperii aliena virtute parti.

eorum eſſet. Supremae cladis damna perpeſſae urbi manſit tamen fato data fortuna, ut aliena virtute parti Imperii ſedes fieret. Nam Mahometes, Andrianopoli Pruſiaque poſthabitis, regni, latiſſime per Aſiam Europamque prolati, domicilium huc tranſtulit. Sic Byzantium, victum captumque, victorum opes fortunaſque caepit retinetque in hanc diem. At Mahometes, ab hac victoria cuncta jam proclivia ſpei ſuae fore exiſtimans, ad obſidendum Belgradum, unde pater ejus irritus receſſerat, cum ducentis armatorum millibus in Vngariam eſt profectus. Verum majori etiam, quam pater, detrimento contumeliaque eſt repulſus. Ingreſſus enim oppidum erat cum quadraginta armatorum millibus Legatus a Pont. Max. miſſus, ac parem numerum paulo poſt Joannes Huniades adduxerat. Quibus copiis non tueri ſolum Belgradum, ſed acie quoque congredi cum ſuperbo hoſte auſi Chriſtiani ſunt: eo quidem eventu, ut, hinc omnia peritiſſimi ducis officia preſtante atque obeunte Huniade, hinc Joanne Capiſtrano, ex Franciſci diſciplina viro eloquentiae & ſanctitatis gloria praeclaro, Chriſti Dei ſimulacrum praeferente, & multa adhortatione milites ad pugnam accendente, Mahometes, viginti millibus ſuorum deſideratis, victus ſauciuſque abierit. Adeoque diſcrimen ejus diei ignominiaque inſolentis Barbari animo haeſit, ut per omnem inde vitam ejus memoriam ſit abominatus. Verum hoc incommodum homini, nihilo minus ad ſummam potentiam anhelanti, fortuna adeo proſperis inde rebus repoſuit, ut & Turcae Alexandro Magno, domitori orientis, eum fando aequarent, & ipſe ſe aemulum gloriae illius palam ferret. Nam, praeter everſum Graecorum Imperium, civitates in Aſia omnes, quae Graecis paruerant, circumlatis armis, recepit: Ciliciae regem magna parte regni ſpoliavit: Trapezuntium aggreſſus, ubi alterum Imperium Graeci condiderant, illius quoque nomen abolevit: Colajane Imperatore Davideque fratre & filiis eorum captis, quos omnes Byzantium abductos immaniter necari juſſit. Caepit & in Taurica Cherſoneſo Theodoſiam, Genuenſium coloniam, quae nunc Caffa dicitur, & Valachos & Tranſilvanos ditioni ſuae obnoxios fecit. Epirum & Boſſinam parere Imperio coegit, & Stephanum regem, in poteſtatem redactum, publici carnificis manu, more ſontium, ſecuri percuſſit. Cum Vſuncaſſane, clariſſimo Perſarum rege, bis magno conatu ſigna contulit. Prima pugna victus decem millia ſuorum amiſit. Repetito deinde praelio, ita proſpere pugnavit, ut Vſuncaſ-

Mahometes a Belgrado repulſus.

Mahometis res geſtae.

caſſani ipſius filium in acie occiderit. Graeciam pene univerſam ſubegit. Junctas Graecorum ac Venetorum copias in Peloponneſo fudit. Inſulas Lemnum, Mitylenem, &, his multo majorem, Rubeam, quae Nigroponte dicitur, & in Euboea Chalcidem, pulſis Venetis, caepit. Stiriam & Carinthiam omnibus belli cladibus affecit. Homar Bejum, cum validis equitum alis, per Carnos penetrare in Forum Julii & populari Italiae fines, juſſit; qui tranſgreſſus Viſontium amnem, Venetos, duce Hieronymo Novello, objicere ſe auſos, magna dedita caede, in fugam vertit. Atque hujus geſtae rei fama univerſam Italiam metu concuſſit. Poſtremo tantam fiduciam ſui caepit, ut tria uno tempore diverſa bella, tribus exercitibus, ſumere non dubitarit. Quorum alterum, Meſitho duce, ad oppugnandum Rhodum, quam equites, qui ab ipſa inſula Rhodii dicebantur, tenebant, miſit: alterum Achemati tradidit, & ab Aulone trajicere in Salentinos, Italiamque invadere, & maritimam aliquam urbem, quae futuro bello ſedes eſſet, occupare ac munire juſſit. Ipſe majori robore per Aſiam tranſire in Syriam, & Aegypti regem Mamaluchoſque bello aggredi ſtatuit. Ad has expeditiones ſupra trecenta millia armatorum, ducentas triremes, trecenta minora navigia comparaſſe dicitur. Sed tantarum rerum conſiliorumque apparatibus, quibus ille terrarum orbis Imperium vaſto animo ſibi deſtinabat, fortuna illuſit. Nam ipſum, in Bythiniam progreſſum prope Nicomediam, ſupremus morbus invaſit, rapuitque quinquageſimum tertium annum agentem, in ipſo immenſae ſpei ſuae curſu, cum duos & triginta regnum tenuiſſet. Meſithus, poſt acerrimas impreſſiones, quibus bis in ipſa Rhodi maenia evaſerat, propugnantibus pari virtute Rhodiis equitibus, irrito incaepto in Aſiam rediit. Achomates vero in Italia navaverat operam, &, capto Hydrunto, Ferdinandum Neapolitanum regem in magnum ſuarum rerum metum conjecerat. Et haud dubie aditum ad infeſtandam bello Italiam Turcis aperuerat, niſi, audita Mahometis morte, ac deſperatis auxiliis, excedere urbe, & milites in Epirum reducere coactus fuiſſet.

Turcae in Venetiam excurrunt.

Tria uno tempore bella Mahometes aggreditur.

Mahometis mors.

Bajazetes ſecundus, ſtudio Cherſeoli, qui aliorum conatus celeritate praevertit, patri ſucceſſit. Prima illi contentio de regno cum Zizimo fratre fuit; qui Ciliciae aliiſque ad mare provinciis praeerat, &, audita morte patris, ad occupandam ſedem Imperii, magnis cum copiis, Pruſiam contenderat, unde belli terrorem fratri, novo regi, in-

Bajazetes Turcarum rex IX.

tentabat. Sed prope Nicomediam praelio congreſſi, peritia ac virtute Achomatis, illius, qui in Italia Hydruntum caeperat, victus Zizimus ad Aegypti regem Mamaluchoſque confugit. Horum ope, renovato bello, iterum ab eodem Achomate in fugam agitur: ex qua navigio Rhodum delatus, ab equitum Rhodiorum Magiſtro in Galliam atque inde Romam ad Pont. Max. mittitur. Ac aliquot Romae annos regio cultu eſt habitus, ea lege, ſuppeditante ſumptum Bajazete, ne Italia excedere permitteretur. Et, quo proniorem in res ſuas Pontificis Max. animum redderet (is erat tum Innocentius octavus) cuſpidem ejus haſtae, qua Chriſti, in crucem ſublati, pectus a Judaeis confixum divinae litterae tradunt, dono illi miſit. Quae, a Pontifice pro ſummo ac regali munere, & omni auro pretioſiore, ſuſcepta, in maximo Divi Petri templo aſſervatur, & certis anni temporibus populo venerabundo ſpectanda e ſuperiori loco praebetur. Caeterum Zizimus Carolo demum octavo, Gallorum regi, Turcicum bellum, devictis Aragoniis regibus Neapolis, meditanti, traditur. Et paulo poſt per Borgiam, a Bajazete (ut creditum eſt) muneribus pecuniaque corruptum, veneno eſt ſublatus. Hunc quoque Bajazetem, morte fratris omni ſuſpitione curaque inteſtini diſſidii liberatum, noſtrae clades illuſtrarunt; quanquam ſuopte ingenio ad pacis & philoſophiae, quam armorum, ſtudia proniorem. Moncaſtrum, in ſeptentrionali Euxini ora ad Boryſthenis oſtium de Polonis caepit, atque utranque Valachiam, tam quae Moldavia, quam quae Tranſalpina dicitur, malis ſubactam, parere imperio coegit. Nec multo poſt, cum Illyrici populis, Vngaris, Croatiis ac Slavis, qui junxerant arma, praefectus ejus Cadamus Eunuchus magno praelio, & Turcis ſecundo, conflixit. Aggreſſus deinde Venetos, & claſſem eorum mari exegit, & in Peloponneſo Methonem, Coronem, Pylum, Naupactum iis ademit, &, quod turpius Chriſtiano nomini eſt, ſollicitatus ad hoc ſuſcipiendum cum Venetis bellum a Ludovico Sfortia, Mediolanenſium Duce, fertur, cum Ludovicus ipſe Venetorum & Gallorum armis premeretur. Et Bajazetes, patris exemplum ſecutus, Scander Baſſam cum expedito equitatu in Forum Julii miſit, qui, nemine ſe illi objicere auſo, ſuperato Tiliavento flumine, Tarviſium uſque omnia perpopulatus excurrit. Et, cum regrederetur gravis praeda, quatuor captivorum millia, quod eos abducere ſecum impeditius erat, in ipſius Tiliaventi ripa crudeliter trucidavit, naribus

Zizimus ad Chriſtianos profugit.

Cuſpis, qua transfixus Chriſtus.

Zizimus veneno ſublatus.

Turcae iterum Venetiam perpopulantur.

tan-

tantum reciſis ablatiſque, quae fidem illatae cladis regi facerent. Ad ocii inde ac litterarum ſtudia relapſo Bajazeti, & ſenio jam & podagrae doloribus feſſo, Selimi filii ſcelus, Imperium primo, deinde, propinato veneno, vitam quoque eripuit: cum annos XXXI. regnaſſet, LXXIII. vixiſſet.

Selimus Turcarum rex X.

Selimus, non ſucceſſor, ſed raptor paterni regni, MDXII. rerum habenas ſuſcepit. Avo, quam patri, ſimilior, propagandae quidem potentiae, & aequandae majorum gloriae avidiſſimus: ſed inhumana crudelitate infamis. Primum male parti regni opus fuit patris nex [1]: cujus, ſenecta & morbis confecti, expectare mortem, ut theſauris gemmiſque, quas cedens Imperio infelix ſenex ſecum abſtulerat, potiretur, longum ducens, per Judaeum medicum aegrotanti miſceri venenum juſſit: ac, tegendo inde ſceleri, magnificum illi funus ſepulcrumque fecit: &, unde viventem vi atque armis ejecerat, mortuum referri Byzantium praecepit: & propinquanti cadaveri cum omnibus Aulae ordinibus obviam egreſſus tantos honores habuit, ut ne regnanti quidem haberi majores potuiſſent. Militibus aliiſque, quorum favore ac proditione evectus ad id faſtigium fuerat, liberaliſſime donatis, & ad caetera firmatis ſibi, ſaeva arma in fratres vertit: quorum Achomatem bello, Corchutum dolo adeptus, occidit. Pari immanitate, fratrum filios, &, quot praeterea Othomanici ſanguinis ac nominis in cruentas ejus manus pervenere, omnes ſtrangulari juſſit. Cui enim parceret, qui parenti ſeni, aegro, innoxio, a quo evocatus ad non dubiam ſpem Imperii fuerat, non pepercit? Inter majoris fratris filios, quorum quinque uno tempore neci tradidit, Mahometes erat, adoleſcens viginti jam natus annos, regia praeditus indole cum animi tum corporis. Ad hunc ferunt, cum ingreſſi carnifices duo, nihil tale expectanti neceſſitatem mortis denunciaſſent, generoſa incenſum ira alterum eorum cultello, qui forte oblatus eſt, occidiſſe, alteri ita manus injeciſſe, ut, oppreſſis faucibus, aegre a ſatellitibus, qui cubiculum irruperunt, ei ereptus ſit: ab illis demum nervo, detracto arcui, conſtrictum juveni jugulum fuiſſe. Eſto adultorum indolem timuerit: quid in pueros, infra octavum annum ſitos, ſaevire coegit, quos ad idem ſupplicium truculentus tradidit? Ubi, ſublatis gentilibus ſuis omnibus, nemo Otthomanicae ſtirpis, praeter ipſum

Saevitia Selimi in regium ſanguinem.

Indoles regii pueri.

1 Mendoſum autographi *neces* in *in Iudaeum*. *nex* converti, itemque infra *Iudaeum*

ipſum & adoleſcentem filium ſuperfuit, &, pacato Imperio, ſuarum ſe rerum opumque potentem ſenſit, quod antea ſemper excelſus agitaverat & cupiverat animus, arma & bellum aggreditur. Deus hunc hoſtem tam acrem, tam avidum, tam intentum, tantis viribus ſubnixum a Chriſtianis, ea tempeſtate mutuis cladibus ſe conficientibus, in orientem Perſaſque avertit. Praecipuam aemulationem atque contentionem animi adverſus Hiſmaelem, Perſarum regem, cui Sophio cognomentum fuit, ſumpſerat, atque eum parem aetate, clarum victoriis, & novae ſuperſtitionis gloria, cujus ipſe auctor ferebatur, apud orientis nationes inclytum, hoſtem ſibi potiſſimum deſtinaverat, eo quidem magis, quod Amurathem, fratris filium, ſaevis ejus elapſum manibus, receptum ab illo, & in honore haberi audierat. Ad hunc igitur hoſtem ingenti cum exercitu apparatuque aeneorum tormentorum profectus, trajecto Euphrate, in campis, qui Calderani dicuntur, cum eo acie contendit. Perſae longe numero inferiores, virtute ita praeſtabant Turcis, ut haud dubia eorum victoria futura fuerit, ſi turmae cum turmis, acies cum acie & vir cum viro congreſſi, armorum, virium, diſciplinae periculum feciſſent. Alacriter enim Perſae decem adverſus quinquaginta Turcas pugnam invaſiſſent. Sed duo iis praeſidia defuerunt, quae utraque ſuppetebant Turcis; peditatus robur & tormentorum ac bombardarum vis. Cum igitur & denſata peditum phalanx, in qua ipſe Selimus erat, perrumpi non poſſet, & in confertos Perſas excuſſi tormentis ferrei globi ingentem ſtragem darent, & ad tonitrum boatumque eorum inſueti equi conſternarentur ſic, ut nulla vi regi ab ſeſſoribus poſſent, averſi in fugam Perſae ſunt: & rex ipſe, ſclopi glande ictus, acie excedere & ſe recipere eſt coactus; cum, primo concurſu, disjecto Turcarum equitatu, longe ſuperior apparuiſſet. Victor Selimus, ſed nequaquam laetus, quod ſupra triginta millia Turcarum eo praelio cecidiſſent, & in his Caſſam Baſſa & ducum fortiſſimus quiſque, Tauriſium, regiam Perſarum urbem, intravit, ſed, paucos moratus dies, cum Hiſmaelem novis copiis ferociorem adventare didiciſſet, abducto magno opificum numero, diſceſſit. Inſecutus Hiſmael, quanta potuit celeritate, adipiſci tamen Turcarum agmen, quod magno intervallo anteceſſerant, non potuit, ſed tantum terroris properantibus, ac pene fugientibus, intulit, ut Euphratem tumultuoſe admodum trajecerint, & magnum tormentorum ac ſarcinarum numerum amiſerint,

Selimus bellum Perſis infert.

Qua re victi Perſae a Turcis.

& i-

& ipſe Selimus, parvo exceptus lintre, tranaverit. Hoc modo Perſarum manibus elapſus, qui ad Euphratem perſequendi finem fecerunt, haud minus infeſtum reliquum iter habuit. Ab Aladulo enim rege, inſeſſis paſſim Tauri montis anguſtiis, ita vexatus eſt, ut, pene exutus impedimentis, in Cappadociam redierit, atque inde, ſequenti aeſtate, acceptas ab Aladulo contumelias ultus Conſtantinopolim ſe recepit. Sed animus impatiens ocii non diuturnam quietem tulit, &, quanquam e Calderanis campis, cedente hoſte, victor diſceſſiſſe videri poterat, tamen nequaquam immiti ſaevi hominis irae ſatis erat factum, cujus ſtimulis ad capiendam de inviſo hoſte vindictam acriter incitatus, majori, quam antea, conatu renovat bellum. Sed progreſſo in Aſiam, & ad Euphratem paucis diebus perventuro fortuna, quae permittente ex arcanis conſiliis Deo, ſaepe ex ſua libidine, vel ſceleſtis & impiis favet, ad illuſtriorem, & fructu ipſo ampliorem victoriam illi aditum aperuit. Campſon, Mamaluchorum rex, cujus imperio Aegyptus & Syriae & Arabiae populi & Rubri maris accolae parebant, magno comparato exercitu, Damaſcum tranſierat, & infenſus Selimo cum ob ſcelera atque immanitatem, cujus infamia apud omnes nationes laborabat, tum quod eum majores ſibi jam ſpiritus ſumere, quam tutum aliis eſſet, intelligebat, aut in Perſiam contendenti occurſurus, aut praetergreſſi invaſurus terga videbatur. Selimus, de Campſonis animo certior factus, legatos ad eum miſit rogatum, ne ſibi ſuperbum atque importunum invaſuro hoſtem impedimento eſſe vellet. Sed Mamaluchi, qui ſuperioribus annis ad Tarſum in Cilicia congreſſi cum Turcis, quanquam numero longe ſuperioribus, magna ac nequaquam dubia victoria potiti fuerant, uſque adeo eorum arma deſpiciebant, ut Selimi oratoribus elate atque contemptim reſponderint. Nam, Bajazetis nece caeteraque in regium ſanguinem amicorumque primos ſaevitia exprobrata, renunciare illi juſſerunt, unam eſſe pacis conditionem, ſi Perſico bello abſiſteret, & Aladuli filio paternum redderet regnum. Tam praeciſo, tam arroganti reſponſo ita incenſi non Selimi ſolum, ſed totius exercitus animi ſunt, ut iram omnem a Perſis in Mamaluchos intenderint, &, commutata belli ratione, protinus flexo ad dexteram itinere, Comagenem atque Campſonem petere inſtituerint. Qui & ipſe, poſt dimiſſos legatos, Damaſco Aleppum propius hoſtem caſtra moverat, conſilio haud ſatis ſano; quo & alienum bellum in ſe avertit & nulla ne-

Selimus renovat in Perſas bellum.

Campſon Mamaluchorum rex.

Superbum Mamaluchorum reſponſum.

Mamaluchi alienum bellum in ſe avertunt.

neceſſitate, pro alterius commodis, ancipitis dimicationis aleam ſubivit: quod, ſicuti incepto parum prudens, ita exitu calamitoſum ac faedum extitit. Selimus ſupra centum armatorum millia, quorum magna pars ex veterano & bellis exercito milite conſtabat, in aciem deduxit, quam permagnus tormentorum numerus egregie muniebat. Mamaluchi ad duodecim millia erant, ſed ſinguli, pro cujuſque dignitate facultatibuſque, ſervos armis, equis, diſciplina dominis pene pares (ſic mos erat gentis) ducebant. At ne horum quidem acies, ut Perſarum ullo pedeſtris Martis robore, ullo tormentorum apparatu, firmabatur. Omnis in equeſtri vi & in dextris ſpes erat: quae non vana fortibus viris futura videbatur, niſi eos tota jam acie victores, tormentorum procella primum, deinde Cajer Beji, unius e purpuratis proditio turbaſſet, poſtremo fortuna ipſa imminens jam ultimo eorum exitio deſtituiſſet. Campſonem, & pondere corporis & duo de octuaginta annis gravem, in ipſa recipientis ſe fuga, pulvis, aeſtus, labor extinxit. Mamaluchi ita exceſſere praelio, ut Selimus noctem, quae diem pugnae ſecuta eſt, in ipſis campis duxerit, adeo non certus victoriae, ut, metu curaque, victi habitum praeferret. Caeterum haec pugna eum Syriae, Aegypti totiuſque Mamaluchorum Imperii dominum fecit. Quanquam enim neque animos illi neque ferociam abjecerant, tamen & adverſus pugnae caſus & amiſſus rex & proditor Cajer Bejus, cujus, inter Principes, opes atque auctoritas eminebat, ita res omnes perturbavit, ut, deſerta Syria ſit prius, quam expediri defendendae ejus conſilia potuerint. Coacti undique in Aegyptum primores gentis, & depoſita in tam trepidis rebus omni contentione, Tomum Bejum regem, concordibus ſtudiis, crearunt, virum vel juſtitiae vel ſapientiae vel militaris rei laudibus tantae dignitati parem, & qui erigere afflictas res poſſet, niſi fortuna, ad excidium nominis Mamaluchorum incumbens, totam ſe in Selimi ſinum profudiſſet, & omnia virtutis, omnia induſtriae opera aſpernari evertereque videretur, quo, demerſis iis, illum unum proveheret. Syria omni, unius ſucceſſu pugnae, potitus Selimus fortuna victoriae uti, & prius, quam valeſceret novi regis auctoritas, ipſam aggredi Aegyptum ſtatuit. In hanc cogitationem praemiſerat Damaſco cum parte exercitus Sinam Baſſam ad occupanda itinera, quibus Aegyptus ex Syria Judaeaque aditur. Adverſus hunc ducem miſſus a Tomum Bejo cum ſex millibus equitum, & Arabum manu Ga-

Campſon a Selimo victus.

Turcae Syria potiti Aegyptum invadunt.

zel-

zelles, inter omnes Mamaluchos vir bellicae virtutis gloria excellens, non longe ab Gaza, cum eo acie decertavit, eadem, qua ad Aleppum, fortuna. Et Selimus toto cum exercitu, quem novis ſupplementis, claſſe advectis, auxerat, inſecutus, per loca vaſtis arenis infeſta & humore carentia, incredibili felicitate, veluti coelo miſſis imbribus, ita eſt ſublevatus, ut, contra quam crediderat, nullo ſitis incommodo ad hoſtes, qui, ſex admodum millia paſsuum a Cairi maenibus, ſuo loco conſederant, pervenerit. Hic tertium eſt commiſſum praelium, in quo, etſi ſumma peritia ſummoque ſtudio praeparata proviſaque omnia a Tomum Bejo ad victoriam fuerant, omnia tamen veluti rabies iniquae atque infeſtae fortunae pervertit. Victi, quanquam ancipiti certamine, Mamaluchi Cairum ſe recipiunt. Turcae maxime cruenta potiti victoria, amiſſo Sinam Baſſa, qui ſummae totius rei praefuerat, ac multis ſuorum millibus deſideratis, quatriduum eodem loco reficiendis animis explicandiſque conſiliis manſerunt. Poſtremum certamen in ipſa urbe Cairo ac de ipſa urbe fuit. Pugnatum ſumma contentione duos ipſos dies totidemque noctes. Quippe hinc victores tertio jam praelio, hinc viri fortiſſimi, obſtinati in veſtigio amiſſae fortunae mori, dimicabant. Hic dies trecentorum annorum parta decora, & magna virtute quaeſitas opes, cum ipſo regno Mamaluchis ademit. Gazelles & alii cum eo Mamaluchorum primores, poſt amiſſum Cairum, de Imperio deſperantes, in fidem victoris benigne ſuſcepti venerunt. At Tomum Bejus, ſupremo edito virtutis, conſilii, conſtantiae ſpecimine, cum pene caeſum internicione omne Mamaluchorum nomen eſſet, a fortuna, ab amicis, ab omnibus rebus deſtitutus, ipſe ſe nunquam deſtituit. E Cairo elapſus gentes ultra Nilum concivit, & Selimum, ad eum perſequendum, ponte in flumine navibus facto, copias trajicientem, cum quatuor millibus equitum audaciſſime aggreſſus, majori, quam uſquam ante, diſcrimine, de rerum ſumma dimicare coegit. Sed hunc quoque ſupremum conatum ejus eliſit fortuna. Rebus jam plane perditis, ab domeſticis quoque deſertus in ſolitudines aufugit. Sed, edicto Selimi, quo ingentia praemia tradentibus eum, & atrociſſima recipientibus ſupplicia proponebantur, in obſita juncis calamiſque palude, ad humeros uſque merſus aqua, a perquirentibus eſt inventus, & Cairum perductus. Selimus pro caetera immanitate torqueri eum atrociter, ut, ubi Campſonis theſauri conditi eſſent, fateri cogeretur, juſſit. A quo non ſolum in-

Mamaluchi iterum victi.

Tertio vincuntur Mamaluchi.

Quarta Turcarum de Mamaluchis victoria.

Tomumi Beji indignus exitus.

indicium abditae pecuniae, ſed ne vocem quidem aut gemitum ullum Barbari, vel ſaeva laceratione, exprimere potuerunt. Ad extremum, nudato corpore, ac manibus revinctis poſt terga, latronum more, virum ea calamitate indigniſſimum, Selimus vili camelo inſidentem per omnia fora circumductum teterrimo ſupplicio affecit anno MDXVII. Hoc tam ſecundo victoriarum curſu, Selimus Turcarum Imperio haud dubie duplicato, cum Aegypto Cajer Bejum, Syriae Gazellem praefeciſſet, Byzantium ſe ipſo inflatior rediit, bienniumque conquievit, ut exhauſtas tot praeliis Imperii vires reficeret. In Chriſtianos inde nova bella meditantem mors praevertit, octavo regni, aetatis ſexto & quadrageſimo anno.

AN-

Digitized by Google

ANTONII MARIAE
GRATIANI
A BVRGO SANCTI SEPVLCRI
DE SCRIPTIS INVITA MINERVA
AD ALOYSIUM FRATREM
LIBER IX.

Excepit immenſe auctum regnum Solimanus filius, unica ſtirps Otthomanici ſanguinis, atque is ipſe aegre Selimi ſaevitiae ſuperfuit. Siquidem hunc quoque adoleſcentem ſuſceptum ſibi, miſſa ei dono linea interiori tunica, veneno illita, tollere conatum ſcriptores tradunt. Is Imperium ſex & quadraginta annos tenuit, fortuna & belli ſtudiis, patre non inferior, artibus pacis & temperamento animi illo praeſtantior. Chriſtiani quidem, accepta Selimi morte, exilierant gaudiis, & publicis etiam ſupplicationibus teſtati laetitiam fuerant. Sed brevi ſenſerunt, ſpem defendendae dignitatis, non in hoſtium commutatis regibus, ſed in concordia & communibus viribus animiſque jungendis eſſe reponendam. Quod tamen ipſum eſt hujuſmodi, ut inanibus modo verbis fingi diſſerique a nobis, & fruſtra ſemper votis expeti videatur. Caeterum Solimanus primo quidem Gazellem, morte Selimi, ſacramento ſolutum ſe, quod illi dixerat, ratum, & Mamaluchorum diſperſas reliquias colli-

Solimanus Turcarum rex XI.

Gazellem rebellantem opprimit.

gentem, & haud dubie molientem ſibi regnum, proſpere compeſcuit, miſſo ſtatim in Syriam valido cum exercitu Farate Baſſa, quem Gazelles prope Damaſcum praelio excepit, in quo, & ipſe fortiter pugnans, &, quae prioribus cladibus ſuperfuerant, Mamaluchorum reliquiae omnes cecidere. Deinde, compoſitis Syriae rebus, veteri majorum ſuorum conſilio innixus, ad Belgradum, unicum Vngariae propugnaculum, aggrediendum, animum adjecit, nihil deterritus, quod fortiſſimi ante ſe ſtirpis ſuae Imperatores inde repulſi ſemper cum ignominia eſſent. Oblatam enim ejus rei occaſionem Pyrrhus Baſſa, conſilii auctor, oſtendebat, quod, mortuo nuper Jagellonio Vladiſlao, Ludovicus filius ſucceſſiſſet, adoleſcens cum ipſe imbecillo ingenio, tum ſuorum diſcordiis magnopere diſtractus, & ab illorum ducum praeſidiis deſtitutus, qui ante ſua virtute tutati Vngarici nominis dignitatem fuerant. Non fefellit eventus callidi ac providi hominis conſilium. Profectus magnis cum copiis Solimanus ante oppidum expugnavit, quam Vngari ſe ad ſubveniendum laborantibus ſatis expedirent: & hac victoria, cum ad occupandam Vngariam, quod poſtea fecit, aditum ſibi aperuit, tum initia regni ſui magnopere commendavit; & tam proſperi ſucceſſus fama non Vngaros ſolum; ſed reliquos etiam Chriſtianos magno metu conterruit. Sequenti anno cum quieviſſet, [& perpetuum hoc illi inſtitutum fuit, alternis annis expeditiones ſuſcipere] ut, quae majoribus ſuis ſine effectu tentata eſſent, ipſe felicius ad exitum perduxiſſe videretur, Rhodiis, nequicquam eodem deterrente ac diſſuadente Pyrrho, quadringentis cum navibus tranſvecto exercitu, bellum intulit, & ſex ipſis menſibus acerrime oppugnatos obſeſſoſque ad deditionem compulit. Et, quod rarum in Barbaris, pactas deditionis conditiones egregia fide ſervavit; Viladamumque, Magiſtrum equitum, benigne & cum miſeratione ſenectutis & adverſae fortunae ejus, ab ſe dimiſit. Re bene geſta, reverſus domum, non bellicae ſolum laudis, ſed felicitatis, juſtitiae, fidei famam retulit. Tum iterum Vngaricum bellum eſt aggreſſus, patefacto jam ad interiora Vngariae per Belgradum itinere. Et reſpondit fortuna conſiliis ejus, quae pariter & virium ſuarum robore & alienae inertiae fiducia nitebantur. Et facile intelligebat, Chriſtianos reges, & Carolum in primis Caeſarem, ac Ferdinandum ejus fratrem, in cujus matrimonio Maria, Ludovici ſoror, erat, ſuis occupatos diſtentoſque rebus, nullam Vngaris opem laturos, & Pon-

Belgradum occupat.

Rhodios domat.

Vngariam invadit.

& Pontifex Max. qui defuturus Ludovico, tam duro ejus tempore, non videbatur, haud quaquam ſatis validas, pro tanta belli mole, ſummiſſurus per ſe copias erat. At Vngari, gloria rerum a majoribus ſuis adverſus Turcas proſpere geſtarum, immodice elati, & ipſi aſſueti crebris, ac plerunque ſecundis, excurſionibus cum iis contendere, uſque adeo hoſtes vireſque eorum deſpiciebant, ut & aſpernari externa auxilia viderentur, & jactatas peditum atque equitum nubes Turcarum riderent. Inter quos eminebat Tomorei, Colocenſium Archiepiſcopi, arrogantia qui etiam auctor erat regi eundi obviam hoſti, & acie ac ferro ejus vim refringendi. Atque is (quod magis mirere) Tomoreus e Franciſcanorum ſeptis prodierat, &, pro martiali galea, cineream cucullam irrumpenti cum longe maximo exercitu Solimano objecturus erat. Apud inexpertos valuit tam furioſae ſententiae auctoritas. Indicitur armatum gentis concilium (Rachos ipſi appellant) & glorianti in concionibus Tomoreo, ad quem, jure Archiepiſcopalis honoris, [ſic mos apud Vngaros] Imperii ſumma reſpiciebat, ſe ante omnes infeſta cuſpide in barbarum hoſtem incurſurum [tantum is militaris audaciae ab humili atque inopi Franciſcanorum diſciplina in caſtra attulerat] decernitur praelium, & cum quinque admodum & viginti armatorum millibus occurrunt Turcis, qui ſupra ducenta millia equitum peditumque ducebant: adeo ſtolida temeritate, ut etiam adoleſcentem atque incautum regem in tanti diſcriminis aleam dare non dubitarent. Ita, admirante ac ridente hominum vecordiam ipſo Solimano, ad Moncacium collata ſigna ſunt, & victa, ut fere ſemper, temeritas eſt. Facilis jactura, ſi tantum auctores illa clades abſtuliſſet. Nam & Tomoreus, haud minus fortiter pugnans, quam locutus fuerat, & caeteri ferme principes Vngarorum in acie ſunt caeſi. Verum & exercitus omnis deletus & rex ipſe, in fuga, lapſu equi, evolutus in proximae paludis caeno miſere periit IV. Cal. Sept. MDXXVI. Ita Vngari, paucorum inconſulta ferocia, & antiqua gentis decora & cum iis libertatem ac regnum, ſemihorae ſpatio, amiſere. Neque enim poſt hanc pugnam quicquam, pro veteri gentis indole, geſſerunt, aut unquam arma adverſus hunc hoſtem proſpere induerunt. Solimanum ferunt, poſt victoriam, cum Ludovici atque uxoris una in tabula depictas imagines aſpiceret, miſertum tam infauſtae adoleſcentis fortunae, dixiſſe, ſi viveret, redditurum ſe ei regnum fuiſſe, quod nulla ſua culpa, ſed ſuorum inſanis ac praecipi-

ti-

Vngarorum temeritas.

Tomoreus Archiepiſcopus.

Ludovicus rex ſtolida ſuorum temeritate objectus Turcis.

Digitized by Google

tibus ingeniis, amiſiſſet. Muniverat quidem ſibi hac victoria Solimanus viam ad omnem occupandam Vngariam: ſed orta de regno inter Joannem Sepuſium, ad quem Vngari, more a majoribus tradito, detulerant, & Ferdinandum Auſtrium, qui jus haereditatis praeferebat, contentio, etiam ſtravit aperuitque, magno, ut exitus docuit, Ferdinandi errore; cui, inter ſe Turcaſque Chriſtianum, & nihil ſibi metuendum regem interjici, utile fuit, niſi cupiditate lapſus, pro Joanne Solimanum, cui par eſſe nullo modo poterat, ultro hoſtem aſciviſſet. Vnde tot eum domumque ejus clades & Vngariae ſupremum exitium eſt ſecutum. Nam Joannes a Ferdinando armis pulſus, per Hieronymum Laſchium, Polonum, ad quem ex praelio profugerat, a Solimano facile impetravit, ut vi ejectus vi reducendus ſuſciperetur. Qui non contentus Vngaria, etiam Auſtriam perpopulatus, Viennam, caput gentis, appetiit: et, ſaeva aliquot dierum oppugnatione, tantum non caepit. Et quanquam ab ea, vano incaepto, quod muralibus tormentis ad verberanda maenia careret, abierit, tamen tantis biennio poſt equitum peditumque viribus ad invadendam Germaniam eſt reverſus, ut Carolus quintus Caeſar ipſum ſe objicere Barbarorum conatui, neceſſe habuerit, coactis in una caſtra, prope Viennam, tantis e Germania, Italia, Hiſpania copiis, ut ad centum millia armatorum habuiſſe ſub ſignis dicatur. Ac, quemadmodum is, ne tanto quidem exercitu ſuccinctus, ire obviam hoſti eſt auſus, ſed ſuo ſe loco tenuit, ita Solimanus, ubi ipſum adeſſe Carolum, & cum eo florentiſſimas ferociſſimarum nationum copias intellexit, ab illo pugna laceſſendo temperandum eſſe ſibi ſtatuit, licet Byzantio proficiſcens, ad id modo Vngariam petere ſe, ut Carolum ad decernendum nobili praelio de ſumma rerum provocaret, jactaſſet. Ita, mutua tantum oſtentatione virium nobilitato bello, inglorii utrique diſceſſere. Verum haec de Vngaria contentio eum habuit eventum, ut, mortuo Joanne, Ferdinandus, bello inferior, quae pars regni Auſtriae adjacet, eam aegre retineret; Joannis uxor [erat haec Iſabella, Sigiſmundo Poloniae rege & Bona Sfortia genita] cum infante filio, beneficiario jure, regnare in Tranſilvania juberetur; reliqua fere Solimanus ditioni ſuae ſubjungeret: qui ita inducias Germanis conceſſit, ut, tributi nomine, certa pecuniae ſumma ſingulis annis illi penderetur. Tandem aliquando avertit a nobis in orientem atque Perſas bellum, &, capto Tauriſio, ac ſtatim relicto, inde, auctore ac duce Vla-

Pernicioſa de regno contentio.

Carolus & Solimanus pari conſilio pugnam detrectant.

Solimanus Vngariam occupat.

Digitized by Google

lamane, nobili Perſa, qui ad eum a Tammaſo defecerat, flexit in Meſopotamiam atque Aſſyriam iter, &, nuſquam auſo conferre ſecum arma aut dare ſe in conſpectum Tammaſo rege, Hiſmaelis filio, utranque gentem, vetuſtate nominis ac potentiae fama celebrem, ſine vulnere cum ipſa Babylonia in deditionem accepit, firmiſque impoſitis praeſidiis, Imperio Turcarum adjecit: quod quidem ad Balſaram uſque, qua ſe in Perſicum ſinum effundit Euphrates, magno auctu extendit. Ac inde, repetito ac direpto Tauriſio, magnum, ut olim Selimus pater, textorum atque opificum numerum ſecum abduxit, urbemque, & maxime regiam domum, omnibus ſuis ornamentis, uſque ad aurata laquearia, ſpoliatam deformatamque reliquit; abdito adhuc atque in tuta refugiente Tammaſo. Verum abeuntium inde Turcarum ita noviſſimo agmini ad Euphratem uſque inſtitere Perſae, ut exutos impedimentis, erepta tormentorum parte, tanta clade affecerint Turcas, ut Solimano nequaquam laeta Babyloniae ac Meſopotamiae acceſſio fuerit. Quin adeo paenituiſſe negocii eum ferunt, ut Habraimum, antea cunctis Aulae proceribus inſigni gratia longe praelatum, quod auctor hortatorque illius expeditionis fuiſſet, crudeliter occiderit. Injecit & Africae avidas manus, nulli majorum ſuorum ante tentatae, ubi regnis Tuneti atque Algerii, regibuſque eorum in fidem receptis, rerum pene arbitrium inter eas gentes ad ſe revocavit, & inde, cum omnem Hiſpaniae oram latrociniis infeſtam habuit, tum Italiae invadendae conſilia coquens, Hariadeno archipiratae, cui ab aeneo capillo Barbaruſſae cognomentum fuit, homini ſaevo, ſtrenuo & in navali diſciplina totaque re bellica magnum uſum habenti, claſſium ſuarum imperium credidit; per quem Italiae littora ſaepe immaniter uſſit, &, expoſitis in Apuliae campis ad viginti Turcarum millibus, cuncta caedibus, fuga, terrore miſcuit, nec, niſi totius prope Italiae concurſu, eſt repulſus. Venetos magno impetu aggreſſus coegit aliquot in Peloponneſo urbibus, quas ad eam diem retinuerant, in pretium impetratae pacis, excedere. Conatus quoque eſt Luſitanos Indico oceano exigere, ut Indiae opes, & maxime Gariofolum, piper & cinnamomum in Aegyptum atque Alexandriam, ut inde ab reliquis gentibus peteretur [quod antea fiebat] averteret: claſſemque octuaginta navium ad inops materiae mare, Nilo [1] primum ſubvectam Cairum, deinde came-

Babylonia potitur.

Perſae abeuntibus Turcis inſtant.

Habraimus Turca.

In Africam potentiam extendit.

Hariadenus.

Venetos aggreditur.

Luſitanos expellere India conatur.

[1] Supra in ipſa extrema pag. 198. ſequuntur illa de Nilo: „ cum ad ipſos „ etiam

melis Sueſiam, quae olim Arſinoe fuit, intimi Arabici ſinus portum, tranſtulit. Verum Luſitani & ſua inſigni virtute, na-

etiam fontes penetraſſe Luſitanorum quidam a Congo dicantur. „ Ad eum locum quae adnotaram, feſtinatione partim mea partim operarum, me animum non advertente, praetermiſſa, hic, licet eo, non huc, pertinentia, habeat lector ex Cl. V. Regnaultio deſumta, Tomo II. Operis cui titulus: „ Les entretiens phyſiques d' Ariſte & d' Eudoxe, ou Phyſique nouvelle en dialogues. „ pag.
„ 268 edit. Pariſ. an 1732. „ L' ori-
„ gine du Nil, ſi celebre parmi les
„ Anciens, & ignorée, du moins
„ en Europe, juſqu' au dernier ſie-
„ cle, n' eſt plus un myſtére. Vaine-
„ ment Cyrus, Cambyſe, Alexan-
„ dre & Ceſar avoient deſiré paſſion-
„ nement de la connoître. Lucain
„ (lib. X. v. 290.) fait dire à Ce-
„ ſar, qu' il eût preferè l' eſperance
„ de la voir au plaiſir de faire la guer-
„ re à ſa patrie.
„„ Nihil eſt, quod noſcere malim,
„„ Quam fluvii cauſas per ſecula
„„ tanta latentes,
„„ Ignotumque caput. Spes ſit mi-
„„ hi certa videndi
„„ Niliacos fontes; bellum civile
„„ relinquam. „„
„ Deux Miſſionnaires Portugais de la
„ Compagnie de Jeſus, ſçavoir, le Pere
„ Pierre Pays, & le Pere Jerôme Lobo,
„ on rencontre l' origine du Nil, en
„ courant après des Infideles. Elle eſt
„ ſur le panchant d' une montagne,
„ entre les tropiques, dans le royau-
„ me de Goyam, un des plus beaux
„ de l' Empire des Abiſſins. Elle con-
„ ſiſte en deux ſources. „„ Le 21.
„„ d' Avril 1618. je me trouvai, dit
„„ le P. Pays, dans le Royaume de
„„ Goysm, près d' une Montagne.
„„ Je montai; je decouvris deux fon-
„„ taines rondes. Elles ont environ
„„ quatre palmes de diametre, cha-
„„ cune. Elles ſont à un jet de pier-
„„ re, l' une de l' autre. La terre
„„ d' alentour tremble; on n' y peut
„„ marcher ſans faire boüillonet l' eau.
„„ L' eau ſort avec impetuoſitè du
„„ piede de la montagne. Telle eſt l'
„„ origine du Nil, qui ſe trouve
„„ bien-tôt groſſi par pluſieurs ruiſ-
„„ ſeaux, & paſſe un lac. Après
„„ avoir fait preſque tout le tour
„„ du royaume de Goyam, il ſe rap-
„„ proche ſi près de ſa ſource, qu'
„„ il n' en eſt qu' à une journée.
„„ Mais bien-tôt il s' en eloigne;
„„ il quitte l' Abiſſinie, prend ſon
„„ cours vers le Nord, tombe enfin
„„ dans l' Egypte, & va ſe dechar-
„„ ger dans la mere mediterranée. „„
„ La relation du P. Lobo eſt con-
„ forme a celle du P. Pays. Celui là
„ vit la meme choſe, quelques an-
„ nées après celui-ci. „„ Je veux rap-
„„ porter, dit le P. Lobo, ce que
„„ j' ai vû de mes propres yeux, &
„„ ce que j' appris ſur les lieux.
„„ Dans le royaume de Goyam, un
„„ des plus beaux que poſsêde l' Em-
„„ pereur des Abiſſins, ſur le pan-
„„ chant d' une montagne eſt la ſo-
„„ urce du Nil. Cette ſource, ou
„„ plûtôt ces deux ſources ſont deux
„„ trous de quatre palmes de diamê-
„„ tre, à un jet de pierre, l' un
„„ de l' autre. Un de ces trous n'
„„ a qu' onze palmes de profondeur;
„„ du moins, nous ne pûmes faire
„„ deſcendre nôtre ſonde plus bas.
„„ Cette ſource eſt un peu plus pe-
„„ tite que l' autre. Nous ſondâ-
„„ mes auſſi celle-ci; quoique nôtre
„„ ſonde fût de vingt palmes, nous
„„ ne pûmes trouver le fond. Les
„„ gens du pays nous aſsûrerent, que
„„ perſonne ne l' a encore trouvè.
„„ Tout au tour la terre eſt toujours
„„ humide & ſi peu ferme, qu' il en
„„ ſort des boüillons d' eau, dès
„„ que l' on y marche.
„„ Le Nil, en ſortant de ſa ſour-
„„ ce, ſe tient cachè, & comme en-
„„ ſeveli ſous les herbes. Il parôit
„„ a un quart de lieüe environ. Groſ-
„„ ſi bien-tôt par pluſieurs ruiſſeaux
„„ il traverſe un lac, ſeulement,
„„ par

navaliſque rei ſcientia, & haud dubio divini numinis favore, coacta hoſtili claſſe ab Diu 1, Cambajae inſula, diſceſſu ſimillimo fugae, abire, partum Indici maris Imperium egregie retinuerunt. At non contentus equites Hieroſolymitanos Rhodo, veteri eorum ſede, expuliſſe, etiam Melitam, inſulam inter Africam & Siciliam ſitam, in quam illi, poſt amiſſam Rhodum, fortunas ſuas & Magiſtri domicilium transtulerant, eripere iis tentavit, unde ſibi propinquum ad invadendam Siciliam gradum faceret. Claſſi copiiſque praefuere Muſtafa, Pialejus & Draguthes pirata, a quibus, creberrima ingentium tormentorum verberatione, ita ſtrata omnia & ſolo aequata ſunt, ut non hominibus modo armatis & equis, ſed onuſtis quoque plauſtris via per maenia foſſaſque pateret. Sed pro maenibus pectora ſua equites non Turcis modo invadentibus, ſed tormentorum ictibus objiciebant. Cum igitur certarent hinc conſtantia atque conſilium Magiſtri [is erat Joannes Valletta Gallus] hinc vel ultro appetens mortis, pro gloria ſuſceptae militiae, equitum virtus, defenſa inſula eſt, magna Turcarum contumelia. Quartum & octuageſimum agebat annum Solimanus aetatis, in caſtris fere, per bella & praelia, actae, nec tamen deferbuerant militares hominis ſpiritus, nec dum eum aut Imperii aut victoriarum aut gloriae ſatietas caeperat, aut omnino animum ad quietis ſtudia flexerat. Ne tentata parum proſpere Melita fregiſſe quicquam aut debilitaſſe ſpes animumque ejus videri poſſet, renovare intermiſſum aliquot jam annis Vngaricum bellum, & proficiſci ipſe in eam expeditio-

Melitam inſulam aggreditur.

Vngariam ultima ſenecta repetit.

„„ par une extremitè; mais avec tant „„ de rapiditè, qu' on diſtingue les „„ eaux du Nil d'avec celles du lac, „„ pendant les ſix lieuës que l' on „„ compte de l' entrèe a la ſortie. „„ A cinq lieuës de-la il tombe du „„ haut d' un rocher, & fait la plus „„ belle nape d' eau qu' on puiſſe „„ voir. J' ai paſsè deſſous ſans me „„ moüiller, & m' y repoſant pour „„ joüir du frais, que donne cette „„ eau, j' y admirois les belles & vives couleurs de mille Arc-en-Ciels. „„ Le Nil apres avoir fait une preſq' „„ Isle du Royaume de Goyam, ſe „„ retrouve à une petite journèe de „„ ſa ſource. Mais enfin il ſort de „„ l' Empire des Abiſſins; & je n' ai „„ pû ſuivre ſon cours plus avant. „„ „ Ce Fleuve deſcend de l' Ethiopie „ dans l' Egypte, ou par ſes inondations reglées, il porte la fecondite. „ Videatur etiam Parthenii Giannettaſii Geographia lib VII. cap. 3. Et libellus editus Florentiae an. 1693. hoc titulo: „ Relazioni varie „ cavate da una traduzione Ingleſe „ dell' Originale Portogheſe. „ quam quidem Italicam interpretationem Laurentii Magalotti eſſe conſtat

1 Dium, *Diu*, urbs eſt Aſiae permunita & maritima, cum emporio in inſula parva regni Cambajae. Sexaginta leucis diſtat a Surata in occaſum, eſtque ad fauces ſinus Cambajae, in ditione Luſitanorum a centum quinquaginta annis circiter. *Baudrand*.

tionem, ne quis aetatem ſuam ſperneret, ſtatuit, nihil caſtrenſes labores, nihil incommoda tam longinqui itineris veritus. Et, veluti ſupremum vitae conatum editurus, quantas nunquam antea, copias ſub ſignis habuit. Maximilianus Caeſar, ad famam tanti apparatus, coactis undique auxiliis, ad maenia Javarini, in Auſtriae finibus, munitis in caſtris conſedit, hic opperiturus hoſtem, & ſua, ſi poſſet, defenſurus. At Solimanus ex itinere oppugnare Sighetum inſtituit, oppidum opportunum loco, & natura & opere munitum; cujus cuſtodiae Sdrinus Comes, vir fortis & egregie ſibi fidens, valido cum praeſidio erat praepoſitus. Is, nihil fama tanti exercitus, quo ipſa inundabatur Vngaria, territus, aut mortem honeſte occumbere, aut gloriam defenſi oppidi ferre, animo deſtinarat. Hic, incepta oppugnatione, Solimanus, ſeu mutatione coeli, ſive aeſtu ac labore itineris, ſeu ſenio feſſus, levi contracto morbo, ſupremum diem clauſit. Mehemetes Baſſa, penes quem, ſecundum regem, ſumma in exercitu erat auctoritas, cujuſque imperiis haud ſecus, quam regis juſſis, obtemperabatur, vir magni ingenii magnaeque ſolertiae, mortem regis occultam habuit, tanto quidem ſtudio curaque, ut ejus ne ſuſpitio quidem emanaret, & exercitus, eſſe ſe ſine imperatore, plane non ſentiret. Et, quod novi, & haud ſcio, an unici exempli videri poteſt, perfractis late Sigheti muris, atque ipſo Sdrino, dum ſuis hortator adeſt atque acriter pugnam ciet, ſclopeti glande trajecto, oppidum vi expugnavit: vicitque miles, dum ignorat, deſiiſſe eſſe, cui vinceret. Interim Mehemetes, celerrimis nunciis Selimum, Solimani filium, qui Amaſiae praeerat, de patris morte certiorem facit, qui cum Byzantium ſtatim advolaſſet, prius ſedem Imperii occupavit, quam deceſſiſſe regem, homines ſuſpicarentur. Nec Mehemetes ante a Sigheto movit, quam Selimum potentem paterni regni eſſe accepit: et exercitus tum demum orbatum Imperatore ſe reſcivit, cum alterius Imperio teneri ſe intellexit. Maximilianus Caeſar, cum non ita longe a caſtris Turcarum caſtra haberet, mirabatur quidem, hoſtem, poſt victoriam, diutius, quam ratio belli expoſcere videretur, ad Sighetum, per cauſam reficiendi oppidi maenia munitioneſque, ſedere. Sed de Solimani morte, non niſi triginta poſt dies, ex litteris Venetiis allatis, & ſimul de novo rege obviam exercitui progreſſo, cognovit: a quo paulo poſt, octo annorum induciis impetratis, oneroſi atque ancipitis belli cura eſt levatus.

Solimani mors.

Mehemetis, in occultanda morte regis, induſtria.

Se-

Selimus Turcarum rex XII.

Selimus, contra quam veritus erat, ſine motu aut negocio ullo regnum adeptus, cum Melitenſi tum Vngarico bello magnopere exercitu imminuto, & ex ſuorum conſilio quiete opus eſſe ad reparandas vires intelligens, & ſuopte ingenio ocii, & vacui curis animi amicus, initio regni pacem egit, acturus perpetuam, ſi per ſuos licuiſſet. Hic Otthomanorum regum morem, arma bellaque per ſe tractandi, primus ſolvit, primus a priſca frugique majorum ſuorum diſciplina defecit, ſupra caeteram luxuriam vini avidiſſimus, cujus uſu ſacrata lege interdictum eſt Turcis. Et tamen is quoque gloriam ex noſtris cladibus, licet non tam ſua ſponte, quam ſuorum impulſu, quaeſivit. Cyprum inſulam ut adimeret Venetis, ſpreto jurejurando, quo nuper faedus renovarat, bellum iis fecit: quod tamen ſedens ipſe domi ducibus delegavit, eoque nos triennium exercuit. Recepta multo ſanguine inſula, atque aliquot in Dalmatia oppidis de hoſte captis, pacem optantibus Venetis reddidit; qui, per ſe impares, Hiſpanos belli ſocios parum fideles experiebantur, & ipſe quoque Selimus cupide ad ocium eſt revolutus. Quanquam immenſis opibus ſuis ita efferebatur, ut, quicquid ei in mentem veniſſet optare, id pronum ſibi ac facile factu exiſtimaret. Vna re utilis nobis, quod, ingenti navali praelio, cum praefectis ejus congreſſi, demerſa, capta fugataque ejus claſſe, vinci poſſe Turcas didicimus, ſi uti victoria per noſtras diſcordias licuiſſet. Ipſe, etſi ad primos nuncios adverſae pugnae atque amiſſae claſſis, ingenti metu perturbatus, Andrianopoli Byzantium, ne quid tumultus in perculſa civitate oriretur, recurrerat; tamen, ubi diſcordiam inter hoſtes, victoria auctam, luxuriaſſeque nobis fortunam, & tamen minari ipſi Conſtantinopoli Chriſtianos intellexit, tanta ſuperbia intumuit, ut dirui ac ſolo aequari propugnaculum muniendae Perae [1] a ſuis excitatum, quo contemptum noſtri, ſuarumque rerum fiduciam oſtentaret, ex tuto jam ferox juſſerit. Suorum item inſtinctu in Africa arcem, a Carolo quinto Caeſare, frenando Tuneti regno, opportuno loco impoſitam, & magno ſtudio opereque munitam, cui Puletae nomen fuit, duce Sinamo, expugnavit, ignavia ſocordiaque Petri Portocarreri Hiſpani, qui praeſidio praeerat, qui, ante periculum ferox, Italicos milites, ne cum iis gloriam

Cyprum inſulam Venetis adimit.

Selimus navali praelio a Chriſtianis victus.

Puletam in Africa Hiſpanis eripit.

 de-

[1] Pera urbs Thraciae prope Conſtantinopolim, quae Galata etiam dicitur. Vetus ſuburbium Conſtantinopoleos, ubi degunt Latini & Catholici. *Baudrand.*

defenſae arcis communicaret, integramque Hiſpanis ſuis relinqueret, repudiarat. At, ingruente diſcrimine, inſcitia metuque torpens, adeo ignominioſe locum amiſit, ut in ſuſpitionem proditionis venturus fuerit, niſi captum Turcae, crebra timoris atque inertiae exprobratione, contumelioſiſſime tractaſſent. Per haec Selimus regno octo annis potitus, alia re nulla geſta, intemperantia, luxu, mollitie fluens, deceſſit anno MDLXXV.

Amurathes Turcarum rex XIII.

Amurathes tertius, qui vigeſimum ac ſeptimum annum agens ad tantum Imperium patri ſucceſſit, exemplum illius ſecutus, bella per praefectos adminiſtravit: ipſe domi deſedit. Ac primo ad corrigendum prolapſos hominum mores, ac legum ſancienda jura, coercendamque multorum licentiam, adjecit animum, eoque ſpecimine magnopere regni ſui initia commendavit. Mox diu cunctatus, utros Chriſtianorum Principum aggrederetur, Venetos an Caeſarem, perſecuturus quidem Vngariae reliquias videbatur, niſi oblata occaſio eum in orientem avertiſſet. Morte Tammaſi, Perſarum regis, invaſerat regiam domum, communis peſtis magnorum imperiorum, diſcordia fratrum. Multos reliquerat filios Tammaſus, quorum natu maximus Cudabenda, homo pacis cultor, ac animi ſatis demiſſi, privata fortuna contentus fore videbatur. Proximus huic Hiſmael avitos gerebat ſpiritus, belli, imperii, gloriae avidus, vivo patre invitoque, Turcas laceſſere armis, & accendere bellum caeperat, fueratque ob id a Tammaſo, qui a filii conſiliis magnopere abhorrebat, in cuſtodiam traditus, a qua, niſi poſt mortem patris, nunquam eſt dimiſſus. Moriens Caidarum, tertium filiorum, quem ob ingenii commoditatem & elegantiam morum, & chariſſimum habuerat, & vivens regendis admoverat rebus, haeredem regni, praeteritis aliis, inſtituerat. Sed judicium patris aſpernati principes, ſorore adjuvante, carcere educunt Hiſmaelem, &, interfecto Caidaro, regem conſtituunt. Nihil miſeriae tam diuturni carceris fregerant acres hominis ſpiritus, & efferaverat, ira, diu compreſſa, in eos, qui aut vivo patre adverſati rebus ſuis fuerant, aut, poſt mortem ejus, Caidari regno faverant. Itaque principum caedibus fratrumque, quot adipiſci potuit, totam funeſtavit Regiam; ac ſtatim diu meditatum adverſus Turcas exorſus eſt bellum. Sed, fratribus, qui evaſerant, auctoribus, & odio tam ſaevi ingenii, eadem ſoror Hiſmaelem veneno ſuſtulit, quae regem fecerat; &, cujus decorari lachrimis fratrum funera debuiſſent, ipſa func-

Mors Perſarum regis, & diſcordia fratrum.

Hiſmael.

rum

rum cauſa fratribus erat. Suffectus in ejus locum Cudabenda, ad quem etiam jure optimo, quippe natu majorem, ſucceſſio in regnum pertinebat. Huic, natura miti & haud dubie belli cogitationem abjecturo, filius bellator erat, & ob id acceptus popularibus. Nomen juveni Emircano fuit. Huic ergo armorum jus imperiumque a patre mandatur; qui caeptum ab Hiſmaele cum Turcis bellum perſequi decrevit. Belli cauſae perleves a ſcriptoribus traduntur: Perſas commotos, quod evectum ad regnum Cudabendam ſpreviſſe Amurathes videretur, qui gratulatum ad eum, ut mos inter ſe regibus, non miſiſſet: Turcas 1, jactatum ſermonibus apud Perſas, bellum antecapere ſatius duxiſſe. Ego hinc Perſas arbitror odium iramque Aſſyriae ac Meſopotamiae ereptae coquere nequiviſſe; hinc Turcas diſtractam regiam domum, principeſque factionibus divulſos, ſuam occaſionem ratos eſſe. An, terna mutatione regum, & tot Principum caedibus, labefactatam vim Imperii Turcae non intelligerent? Transfugerant praeterea quidam e proceribus ad eos, a quibus ſuſpecta omnia, omnia infecta partibus eſſe apud Perſas nunciabantur. Igitur, transfugis ipſis aſſidue incitantibus, Amurathes totus animis ad cogitationem Perſici belli, omiſſis aliis conſiliis, incubuerat, ſperans, ſe majorum ſuorum gloriam ſuperaturum, ſi, quod illi nequiviſſent, hunc hoſtem ipſe, inteſtinis diſcordiis laborantem, debellaſſet. Quantum magnitudo ſuſcepti belli poſcebat, comparato exercitu, ei Muſtafam, veterem Solimani militem, clarum militiae artibus ducem, magna cum poteſtate praefecit. Sed Perſae non paraverant ſolum, ſed jam gerebant bellum; &, levibus aliquot praeliis, excurſionibus proſpere in hoſtium fines factis, Vanam, nobilem Armeniae urbem, de iis caeperant. Sub Muſtafae adventum ita in fines Turcarum irruperant, ut late populati agros, omnibuſque vaſtatis, qua hoſti futurum erat iter, ſpem pene progrediendi ob pabuli ac rerum omnium inopiam, Muſtafae praecluſerint. Qui, magno equorum jumentorumque amiſſo numero, & affecto morbis exercitu, & palam abnuente infauſtam Turcico nomini militiam, tamen, partim hortando conſolandoque, partim iram animadverſionemque regis in contumaces denunciando, ad hoſtes perduxit. Occurrere, multis ſaepe locis, Perſae, & varie aggreſſi Turcas magnum eorum numerum caeciderunt. Neutris tamen ad univer-

Cauſa belli inter Turcas & Perſas.

Amurathes Perſicum bellum aggreditur.

1 *Turcae* praefert autographum, nulla, ut mihi videtur, ſententia.

Digitized by Google

verſi certaminis fortunam deſcendendi & juſta acie contendendi conſilium fuit. Verum, etſi tumultuariis praeliis, atque ex occaſione ſumptis, plerunque ſuperiores erant Perſae, qui graves ſaepe clades hoſtibus inferebant, tamen tanta erat multitudo Turcarum, atque ita incedentem exercitum tormentorum, partim muralium partim campeſtrium, certis ordinibus muniebant, ut, quo minus progrederentur, & validas etiam urbes, alias metu, alias vi occuparent, impediri non poſſent. Et ſatis conſtat, Turcas, callidos omnium militiae artium, hoc bello longe diverſam bellandi rationem eſſe ſecutos ab ea, quam ſuperiores reges tenuere, & fere priſca gentis diſciplina ferebat. Siquidem antea, ex veteri inſtituto, omnis fiducia illis in multitudine equitum, peditumque robore, atque in campeſtri victoria fuit: munitiones urbium, quae veluti metum hoſtilis incurſus praeferrent, praeſidiiſque diſtraherent vires, contempſerant. Et Selimus & Solimanus, qui maximis exercitibus in Perſidem penetrarunt, Tauriſiumque, regiam urbem, caeperunt, praeda tantum & gloria victi aut cedentis pugnamque detrectantis hoſtis contenti, receſſere. At Amurathes, veluti gradatim progrediens, & captis inſiſtens, primum opportuna itineribus loca validis caſtellis inſedit firmavitque: deinde inſignioribus urbibus arces, magnis ſtructas operibus, veluti frenum, impoſuit. Sic, munitionibus Carſi, Labi, Tomanis, aperta tutaque effecta itinera: ſic Eras, Tifiis, Sumachia, magnae urbes; ſic denique, ipſa Regia, Tauriſium retentum; & ampla ditiaque regna Servani, Arziruni, Carſi adempta Perſis; & Georgiani, ferociſſima gens, partim ſubacti, partim detracti hoſtibus. Non tamen dubium, maxime ſumptuoſum id Turcis fuiſſe bellum, immenſaſque in id impenſas pecunias, &, quod omni pecunia gravius eſt, plures magnoſque partim praeliis, partim morbis itinerumque laboribus, amiſſos exercitus, & magnopere exhauſtas debilitataſque Imperii vires. Bellatum enim eſt continenter, pari utrinque pertinacia, quatuordecim ferme annis a MDLXXVIII. ad MDXCII. Georgiani, dubium an Georgi ſint, quos circa Scythas memorat Plinius, inter Hircanum mare & Euxinum jacent, Armenioſque a meridie attingunt, Chriſtum Deum, ut nos, venerantur, licet Graecorum erroribus imbuti. Hinc odere Turcas, ut Chriſtianis infenſos, & omnis Nobilitatis hoſtes, qua ipſi gaudent. Hos ut finibus arceant, junxere ſe Perſis. Inter omnes, ſplendore generis ac vetuſtis opibus, rex eminet Simon, bellator inſignis, & cla-

Turcae cum Perſis bellandi rationem mutant.

Magno ſtetit Turcis Perſicum bellum.

Georgiani.

& clarus Turcarum cladibus. Sed, proximo bello, & ipſi imminuta potentia. Hujus patruelis frater, qui Viduae filius dicebatur, pari militaris virtutis gloria, defecit ad Turcas: qui receptum in fidem, ſueta genti perfidia, quod ejus magna inter populares eſset auctoritas, tollere decreverunt. Et Mahemetes Baſsa, Turcarum dux, ut adverſae pugnae cladiſque, a Perſis acceptae, culpam a ſe averteret, hunc apud Amurathem proditionis inſimularat. Ergo Mahemetes, Georgiani facinus. per ſpeciem conſultandi de bello, acciri eum in tabernaculum juſsit. Suſpecta res fuit juveni, ante de cavendis Mahemetis inſidiis ab amicis admonito, ſed recuſare non auſus, ne quaerenti cauſam praeberet, ita paruit, ut & ipſe animum ad ultionem ſui, ſi vis inferretur, obfirmaret, & delectos e ſuis quinquaginta, quibus maxime fidebat, ſecum duceret; quos, intrante ſe praetorium, obſervare fores, &, ſi res poſceret, praeſto ad opem ferendam eſse juſsit. Praefectis quoque turmarum ſuarum praecepit, ut, inſtratis equis, parati ad imperium eſsent. Ingreſſum Mahemetes benigne accepit, ac brevi ſermone compellans 1 abdito carnifici & praeparatis ad necem miniſtris ſignum dedit. Quod cum Georgianus advertiſſet, feroci clamore ſublato, ſtringit acinacem, atque in ipſum magno impetu Mahemetem invadit, inflictoque vulnere confecturus haud dubie hominem fuit, niſi intercurſu cuſtodum ereptus e furentis manibus eſſet. Erumpens inde tentorio, exceptus a ſuis, incolumis ſe in tutum recepit, junctiſque cum Simone conſiliis, nunquam poſtea in Turcarum conſpectum venit, nec ſe ullis eorum blanditiis, perfidiam Mahemetis incuſantium,ulliſve conditionibus allici inducique eſt paſſus. Audax ſane facinus & dignum memoratu. Amiſſa parte regni uterque frater, eadem, qua Perſae, pace attinentur. Non tamen hoſtile in Turcas odium depoſuerunt, & fortunam res novandi cupide opperiri dicuntur. Simon nuper, legationem me Venetiis obeunte, nuncium ad Pontificem Max. & ad Caeſarem cum litteris miſit, utrunque ad Turcicum bellum adhortans, & brevi Perſarum regem miſſurum ea de re legatum ad eos, ſeque arma cum iis juncturum ſignificans. Simonis Georgiani nuncius ad Pontificem Nuncius Venetias primum appulit. Armenus Sacerdos erat, Italicae linguae non expers. Is me adiit, & mihi epiſtolam ab ipſo Simone reddidit. Ea erat Graecis ſcripta litteris, charta candore notabili, dente laevigata ac mire nitens. Involuta, veteri more,

1 Autographi lectio, manifeſte mendoſa, eſt *compellatum*: quam propterea emendavi.

re, lineo ſacculo pertenui includebatur. Imaginem anuli, quo obſignata erat, non agnovi. Illum ipſum nuncium mihi commendabat: quem ego, muneribus affectum, datis, quas petebat, litteris, Romam ad Pontificem dimiſi. Non fefellit, quod de Perſarum legatione nunciaverat. Venere enim, inſequenti anno, duo a rege legati, qui, itinere per Moſcovitarum provincias facto, in Poloniam Germaniamque evaſere; &, convento in Bohemia Caeſare, in Italiam atque Romam venere. Pontificem Max. (is erat Clemens VIII.) venerabundi, noſtrum ad morem, adierunt, pedibuſque ejus oſculum admoverunt, oraruntque, ut Turcas armis perſequeretur, ducemque ſe in eo caeteris Chriſtianis regibus praeberet: idem facturum Perſarum regem: &, iniquam pacem abrupturum pollicentes, petiere, ut, qua una re Perſae inferiores Turcis eſſent, aeneis tormentis juvarentur; quae ex India a Luſitanis in Perſidem mitti poſſent. A Pontifice hoſpitaliter ac benigne ſunt accepti; & ſumptus large praebiti ipſis comitibuſque eorum; &, cum de bello Turcis faciendo conveniſſet, hortatus regem eſt Pontifex ad fidem Chriſtianae pietatis amplectendam: Chriſtianoſque, qui in Imperio ejus ſunt, ut clementer haberet, iiſque Sacra faciendi, & colendi ſuo ritu Deum, jus eſſe juberet, magnopere oravit. Legati, alterum facturum regem, ut Chriſtianis humaniter indulgeret, ut ſua Sacra templaque exercere ac celebrare poſſent; ad alterum, tempore ac diſciplina opus eſſe, ne qui incommodi motus populorum exiſterent, reſponderunt. Ab urbe profecti in Hiſpaniam tranſierunt, &, iiſdem Philippo regi mandatis expoſitis, apud Oliſſipponem naves conſcenderunt, & [1] per oceanum, circundata Africa, in Indiam, atque inde, per Ormutiam ac Sinum Perſicum, immenſo confecto terra marique itinere, domum redierunt. Amurathes, etſi protulerat Imperii fines, egregiaſque de hoste provincias occuparat, tamen, cum Perſae, ſupra externum bellum, inteſtinis agitati diſſidiis, Sinami hortatu, legatum Byzantium de pace miſiſſent, cupide eum accepit, exhauſtus ſumptibus cladibuſque, & bello feſſus, quod jam Turcae ita horrebant, ut aperte detrectarent. Sed, compoſitis in Perſia rebus, gens odio noſtri flagrans, non diu quietem egit; armaque ad Vngariae reliquias opprimendas vertit, quo libentibus animis milites duci ſe patiebantur. Sunt, qui tradunt, Amurathem, inſtinctu Gallorum, & maxime Eliſabe-

Legati Perſarum ad Pontificem Max.

Turcae avertunt a Perſis in Vngaros bellum.

1 Non &, quod ego repoſui, ſed *et* habet autographum.

betae, Britanniae reginae, quibus Philippi Hiſpani opes imminebant, deducta ingenti claſſe, ac totius Imperii conatu, Hiſpaniae regna invaſurum fuiſſe, niſi novae a Perſis ſuſpitiones conſilia ejus interpellaſſent. Nam Cudabenda rex, mortuo Emixano, filiorum natu maximo, parvis ac pene infantibus liberis relictis, cum natura ſua ad quietis ſtudia pronus, & jam ſenio gravis, tum adductus praeſtanti ad omnem virtutem indole Emiranzi, ſecundi filiorum, regnum ei tradiderat. Qui, nece paucorum principum, qui rem Perſicam factionibus diſtrahebant, magno metu ſui omnibus incuſſo, pacaverat regnum, ſeque ejus egregie potentem fecerat. Et, ſumpto de Cudabendae legato, qui ad ſanciendam cum Turcis pacem Byzantium fuerat miſſus, ſupplicio, quod is, donis corruptus, quaedam contra patris mandata conceſſerat Turcis, ſtaturum ſe conditionibus initi faederis, palam negabat. Convenere enim, ut arces, Tauriſii aliiſque locis aedificatas, Turcae praeſidiis retinerent: urbes tamen ipſae populique vetus Perſarum Imperium agnoſcerent. Id legatus, muneribus inductus, ſive, ut ipſe ajebat, metu compulſus, contra quam praeceptum illi fuerat, remiſit: & novus rex, cum juventa ferox tum ingenio acer, vindicaturus bello fraude interceptum jus videbatur: & denunciaverat arcium praefectis, ut aut pacem, reddito ſibi priſtino in urbibus jure, agerent, aut vim expectarent. Hic timor, ne Perſicum bellum renovaretur, Amurathem majorum rerum conſilia omittere coegit. Et Vngaricum bellum non tam ſua ſponte, quam ſuorum voluntati gratificans, excitari, quaſi exercendis ſine ullo majori diſcrimine militibus, ne ocio torperent, &, quod paulo ante periculoſo motu fecerant, ſe urbemque Byzantium ſeditionibus agitarent, permiſit. Prima impreſſio in Croatiam facta; ubi ſe praeſidia Turcarum junxerant, caeſiſque aliquot noſtrorum cohortibus, quae arcendae populationi coiverant, magno paſſim terrore injecto, ad Siſachum, Zagabrienſis agri oppidum, egregie opere atque natura munitum, oppugnandum, duxerant, & magna tormentorum verberatione ita quaſſaverant aperuerantque muros, ut, niſi mature ſubventum fuiſſet, ſuſtineri ultra ab obſeſſis vis eorum non poſſet. Qui noſtrorum in ea parte Vngariae curabant [1], ad ſex militum millia

Siſachum oppugnant Turcae.

L l

[1] Vereor ſaepe, ne, qui non ſatis tritas atque aſſuetas latinae veterum aetatis aureae Scriptorum orationi aures habent, ii, ſi quando quaedam paullo ab loquendi conſuetudine remotiora in his Gratiani libris offendunt,

Eghembergii forte conſilium.

lia ex proximis praeſidiis congregarunt, & auctore maxime Ruberto Eghembergio, aggredi Turcarum caſtra conſtituunt: quanquam ea res temeritatis plena quibusdam ducum videbatur; quippe, exigua manu, juſtum Turcarum exercitum ſupra viginti millia equitum peditumque aggreſſuri erant. Sed Eghembergius, virtute militum fretus, quos, diuturna exercitatione aſſuetos nunc inferre nunc prohibere finibus Turcarum excurſiones, delegerat [1], eo tutiorem audaciam fore diſſeruit, quo minus auſuros id hoſtis ſuſpicari poſſet. Acceſſere, inſtructa acie, medio diei, tanta fiducia, ut Eghembergius partem equitatus ad pontem, quem in Culpa [2] amne Turcae navigiis effecerant, quo eorum inclinaturam fugam conjectura judicabat, praemiſerit. Nec tamen imparatos noſtri offendere. Direxerant enim copias, ſupremo conatu oppidum invaſuri; cum novum a tergo hoſtem conſpexere: in quem, omiſſa oppugnatione, adeo acriter invecti ſunt, ut Vngaros Vſarones (ſic enim militum genus appellant) pene averterint. Sed noſtri ſclopetis ita rem geſſerunt, ut ab utroque cornu excuſſa ingenti plumbatarum glandium grandine, cadentibus ea peſte paſſim Turcis, omnis in fugam conjecta acies eorum ſit, tanto quidem pavore inſtantibus ferociter undique noſtris, ut, cum, objecto flumine, alia ad effugium non pateret via, omnes, aliis alios impellentibus, in ipſum flumen, veluti ruina, praecipitarint. Pauci in acie; gurgitibus praealti ac rapidi amnis abrepti ſu-

Victi ad Siſachum Turcae.

dunt, parum diligenter me in iis recognoſcendis edeodiſque verſatum eſſe ſuſpicentur. Ea res facit, ut, diligentiam fidemque meam lectoribus probaturus, ne a grammaticis quidem adnotationibus aliquando eſſe mihi abſtinendum exiſtimem. Quid? hic ipſe locus: *Qui noſtrorum in ea parte Vngariae curabant, ad ſex militum millia .... congregarunt*: nonne multis eſſe ſuſpectus poteſt? Quos ſi monuero, verbum *curare* ab elegantiſſimis priſcis Scriptoribus Intranſitivorum, ut Grammatici loquuntur, ratione nonnumquam uſurpari, idemque valere, ac Rerum, praeſertim militarium, curam habere eaſque cum imperio adminiſtrare: (quo modo Salluſtius lib. de bello Jugurth. cap. 46. dixit: *itaque ipſe cum expeditis cohortibus ... apud primos erat. in poſtremo C. Marius cum equitibus curabat.*) quum hanc planiſſimam ſententiam ex ipſo Gratiani loco elicuerint: *Qui e noſtris, in ea parte Vngariae, rei militari praeerant, eamque curabant &c.* omni me in eo edendo aut negligentiae aut male fidei crimine ac ſuſpicione liberabunt.

1 Licere mihi putavi autographi *delegerant* in *delegerat* commutare.

2 De Culpa fluvio vide non Ferrarium aut Baudrandum, qui ne meminerunt quidem, ſed Cellarium & Federicum Burlamachium S J. in deſcriptione Croatiae: qui quidem Burlamachius *Kulp* eum, indigenarum vocabulo, appellat. Hujus doctiſſimi ac diligentiſſimi Geographi & Genealogi Manuſcriptorum ſcrinia compilaſſe dicitur neſcio quis, cujus geographica ac genealogica volumina cum laude circumferuntur: qua de re nihil equidem explorati ac certi habeo.

ſupra duodecim millia periere. Atque in his fuit ipſe dux Haſſam Baſſa, & caeteri ferme omnes ordinum ductores. Egregia, ſine ullo noſtrorum vulnere, parta victoria, victoriae fructus, diſcordia ducum, omnis intercidit; ſic, ut oppidum, pro quo pugnatum erat, pene ſine praeſidio relictum, victi Turcae mox occuparint. Non tamen parva, ea die, res ad ſummam totius belli geſta videtur: quod refecti ita noſtrorum animi eo ſucceſſu ſunt, ut, qui antea Turcarum horrebant nomen, poſt eam pugnam contemnere, & appetere ultro cum iis certamen caeperint: ac ſaepe inde, minoribus praeliis congreſſi, victores ſemper abierunt.

Non parum profectum, quod refecti animi.

Digitized by Google

Digitized by Google

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIUM FRATREM

LIBER X.

HOc maxime modo, commiſſo irritatoque in Vngaria bello, Amurathes mortem obiit, aucto in oriente Imperio, cum ipſe pedem porta nunquam extuliſſet, adeo libidinibus & vaga delectatus venere, ut ſaepe duodecim uno tempore praegnantes ex ſe pellices haberet. Filios virilis ſtirpis undeviginti reliquit, & parem filiarum numerum, magnam ſucceſſori materiam ſaeviendi. Mos enim Regiae Turcarum, inde ab origine gentis caeptus, nec unquam ab ullo regum intermiſſus, immanis prorſus & execrandus, tenet, primordia regni a fratrum nece auſpicandi. Ergo Mahometes, extincto patre, vixdum plane conſederat in regni ſolio, cum productos fratres (omnes enim firma cuſtodia attinebantur) ſtrangulari ſingulos, ſe inſpectante, juſſit. In quibus, quod magis abominere, unum ferunt fuiſſe adoleſcentem ſexde-

Duodequadraginta filii ab Amurathe relicti.

Mahometes Turcarum Rex XIIII.

cim

cim annorum, eximia ac plane virginali forma, cujus, vel in ipſo mortis aſpectu, tanta eluxit decoris & probitatis indoles, ut ipſum miſericordia confuderit regem, qui, arcte complexus puerum, uberes profudit lachrimas, interque eas carnifici necandum tradidit. Adeo apud Barbaros omni naturae jure regnandi cupido potentior! Major prope parentum, quam fratrum immanitas, qui filios, veluti ad carnificinam, procreant, nec eos miſeratio ex ſe genitorum commovet, ut, ſi minus fortunae, at ſaltem vitae ſalutique eorum conſulant. Relinquunt ſuſpitioſo atque immiti novi regis arbitrio obnoxios; quem nulli parſurum certum habent, veluti paterno funeri Manibuſque mactandas victimas: ut lanii filium apud Turcas, quam regis, naſci felicius ſit. Atque ita, iisdem exequiis, eodem conditi tumulo pater & duodeviginti filii ſunt. Mahometes annos natus undetriginta, in ipſo juventae flore iniit regnum, &, patrata fratrum caede, eam vehementis & bellicoſi ingenii ſpem de ſe concitavit, ut ad omnes Chriſtianos Principes majoris alicujus motus timor afflaret. Quae tamen opinio, ut fere vertuntur Imperio mores, brevi refrixit, delapſo juvene ad voluptates, quibus aſſidue materiam ſubjiciebat mater, ut filium retineret domi, & a curis gravioribus animum ejus avocaret, quo plus potentiae ipſa raperet: quanquam filii charitas praetexeretur. Hanc mulierem ambitioſo ac ſolerti ingenio eſſe ferunt. Potita diu viro, ne, aut ſatietate ſui aut amore alterius, a ſe alienaretur, cantionibus & veneficiis devincire ſibi conata erat. Id ad Amurathem, aemularum ſtudio, delatum ingentem illi iram accendit. Vocari eam ad ſe, atque una acciri carnificem, jubet. Praeſentem mortem, ſi crimen inficiari auſit, denunciat. Illa, advoluta genibus, fatetur, nimio amore prolapſam adhibuiſſe vetita [1] carmina: nihil tamen noxium attigiſſe regem; &, ut charitate percitae veniam daret, oravit. Ea confeſſione lachrimiſque placatus Amurathes, prohibitae, poſthac in conſpectum venire ſuum, vitam conceſſit, & conſuetudine quidem ejus abſtinuit; ſed multarum rerum ſaepe, & maxime noviſſimi conſilii, participem habuit. Cum enim, ingraveſcente morbo, inſtare mortem ſibi intelligeret, accitam monuit, ut filii Imperio conſuleret. Nec illa cunctatur. Primum omnium valida cuſtodia reliquos regis filios circundat, cuſtodiaeque fidos ſibi ac filio praeficit, atque ipſa huic curae ma-

Mahometes voluptatibus deditur.

Mahometis mater.

1 Hoc repoſui pro autographi *vetica*.

maxime intendit: eodemque tempore nuncios, ſumma celeritate, mittit ad filium, eumque protinus Byzantium adcurrere [1] jubet. Sic ille, & agente adhuc animam patre, adfuit, & fratres ad unum omnes in poteſtate habuit. Tanto matris beneficio devinctus inde ab initio muliebribus conſiliis agi caepit, quibus delinitus, paulatim deſidiae ceſſit, & , quicquid fuit probae in eo indolis, elanguit. Vngaricum quidem bellum urgere eſt viſus. Verum, quod pater avuſque fecerant, praefectis gerendum mandavit. At, arte matris, ſi quid adverſi nunciaretur, celabatur, ſi quid ſecus, majus vero audiebat. Hinc fere ad faeminam omnia referri, omnia arbitriis ejus parere, nec temere quiſquam contra voluntatem illius tetendiſſet. Nam brevi, alii alia de cauſa, ſummoti omnes ſunt, quorum aut emineret gratia, aut ſuſpecta illi conſilia virtuſve eſſent: & imperia, provinciae, belli paciſque munera procurationeſque non niſi per ipſam [2]. Vni, praeter caeteros, indulſit Habraimo, genero ſuo, homini non beneficiis ſolum, ſed ingenio quoque obnoxio, qui, ut caetera ſileam, uxoris manifeſtam impudicitiam ita ferebat lente, ut, cum adoleſcentem, forma excellentem, illa deperiret, & viri preces apud matrem obtinuiſſent, ut is, per ſpeciem honeſtiſſimae praefecturae, Byzantio amandaretur, idem mox uxori, muliebri habitu, pro ancilla dono ſit datus, &, ut charum, praeter caetera, mancipium, aſſidue cum domina eſſet, intelligente ignominiam Habraimo & diſſimulante. Ab hoc merito unus arbiter publici conſilii, unus regii anuli cuſtos (quod eſt apud Barbaros, ſecundum regem, ſummae potentiae atque amplitudinis munus) unus Vngarico bello, maxima cum poteſtate, praepoſitus. Regi a matre, conquiſitas magno ſtudio per omnes Imperii provincias, maxime decoras virgines ſubinde dono ajunt mitti: & illum, ſuarum rerum fere ignarum, aut venationibus aucupiiſque dare, quod libidinibus eximit temporis, aut amenitates hortorum villarumque captare, & bellicis tormentis majoribuſque bombardis explodendis, peritis cum hominibus, plurimum operae impendere, & mire laetari vaſto coeli ſonitu tonitribuſque, qui, admoto pluribus uno tempore igne, maximi ac terrifici ex ipſo aëris ac maris repercuſſu eduntur. Id aſſentatores ejus laudi illi vertunt, quaſi ab militari ingenio militaria, etiam per

Matris beneficio devinctus.

Matris potentia.

Habraimus.

Mahometis ſtudium.

1 Praeter librarii conſuetudinem *adcurrere*, non *accurrere* ſcriptum in autographo eſt.

2 Nihil habet praeterea autographum. Deſiderari tamen aliquid videtur.

per ludum & oblectationem, attrectet. Caeterae luxuriae epularum quoque adjecit ſtudium; & fertur plurimi eſſe cibi, eoſque [1] illi, cum exquiſitos & varii generis, tum varie conditos, apponi, quibus plerunque ita oneratur diſtenditurque, ut neque ſtare aut incedere nimio pondere gravatus poſſit, & deponi in lecto jacereque periculoſum videatur. Sedens pulvinis nititur, donec exhalet crapulam, onuſque ſubſideat. Interdum & vomitione levatur. Vino ob religionem abſtinet, non tamen temulentiam vitat. Didicere enim Turcae in adulterium vini condire aquas, variare ſaporibus, & pretioſis ſuccis ita inficere, ut, cum vinum non ſit, vini tamen vim habeat, nec potu minus ſuavem, neque ad inebriandum minus efficacem. Nam, & arte quaeritur, quo mens nobis minuatur, atque adeo omnia occupat luxuria, ut ne aquas quidem, communem omnibus animantibus potum, expertes ſui relinquat. Ab hac intemperantia contracta pinguedine, generandi vim perdidit: nec, in tanta pellicum lectiſſimarum copia, ac tam immodico veneris uſu, liberos, pluribus jam annis, ſuſcepit. Duos tamen habet, ante adeptum regnum ortos. Atque hoc corpore manat ſpiritus quo tot populi, tantum Imperium regitur. Hunc hoſtem quod plures jam annos ſuſtineat Rodulphus Caeſar, ſupergreſſus majorum ſuorum gloriam praedicatur, qui ſemper Turcicis armis ſuccubuerunt, nec ſtare diu contra, nec ipſum diu ferre bellum quiverunt, quotannis infidam pacem, aut pace infirmiores inducias redimere, indigna tributi ſolutione, coacti: quanquam ipſi, ad leniendam nomine ignominiam, non tributum, ſed dona, mitti Byzantium ab ſe, credi volebant. Rodulphus autem non ſuſtinet modo Turcicum bellum potentia minor, ſed adempta majoribus ſuis nobilia quaedam oppida proſpere recepit: &, cum illi Tranſilvaniae regi, Turcarum beneficiario, pares ſaepe non fuerint, hic Tranſilvaniam ipſam, validam & opulentam provinciam, pene ditioni ſuae ſubegit [2], amentia quidem ac levitate Sigiſmundi Bathori, ſed Turcis tamen invitis, qui eam ſibi, ut ſuam, vendicant. Sed tamen ſi fateri, quod res eſt, volumus, egregium par regum videtur fortuna contuliſſe. Certe, uter vicerit, nemo victoriam virtuti arroget. In diſpari virium certamine par

Turcae aquas condiunt.

Rodulphus Caeſar.

1 Mallem *eaſque* ... *exquiſitas* ... *conditas*: ut omnia ad *epula-um* referentur. Sed contra ſtat autographum. Subaudiendum eſt igitur *cibos*.

2 Quum voci *ſubegerit*, quae eſt autographi, nullum hic eſſe locum viderem, repoſui *ſubegit*.

praeliis & congreſſu Chriſtiana res plerunque ſuperior. Itaque, quod ſupra attigimus, & ad ſummam rei magnopere videtur pertinere, adepti ſumus, ut hoſtem ſpernere milites noſtri didicerint, contractumque, tot annorum adverſis rebus, metum, abjectum ab ſe, omnem incuſſerint hoſti. Turcae ad Siſachum, ut ſupra memoravimus, & ad Filechum a Taiſembachio & a Palſio & Nadaſto Vngaris, atque item ab aliis ſaepe vapularunt, & Veſprino, Tata, Papa, Pallota, & in Croatia Siſacho, Petrina, Caſtroniza aliiſque ignobilioribus oppidis ſunt pulſi. Sinam Baſſa, vetus dux, qui Vngaricis rebus cum imperio praeerat, ut ſuorum animos, crebris magis, quam magnis, praeliis profligatorum, reſtitueret, & nobili aliquo facinore accepta incommoda nobis reponeret, ingenti comparato exercitu, in quo ſupra centum & quinquaginta armatorum millia habuiſſe dicitur, ad oppugnandum Javarinum in ultimos Vngariae fines, qua ipſi Auſtriae junguntur, caſtra movit. Quo redacto in poteſtatem oppido, & perrupta Germaniae clauſtra, & munitum Turcis ad invadendam Viennam aditum, & Poſonium, & inſulam Danubii, cui nomen Comari, urbemque in inſula brevi accepturam jugum ſperabat. Nec erant hae callidi ſenis vanae ſpes, nec noſtros haec conſilia fallebant. Eo intentius, ad defenſionem ejus, duces incubuerant. Non enim ſolum magnis operibus, ut poſcere uſus videbatur, muniverant, ſed validum quoque Germa-

Sinam Baſſa Javarino imminet.

Munitur Javarinus.

1 Pag 266. At nos ibid. in adnotationibus dicere omiſeramus, eo nomine nullum reperiſſe me apud Geographos oppidum. Ferrarius quidem aliter appellat. „ Siſcis, *inquit*, Syſcia Straboni, *Siſſeg*, teſte Joanne Sambuco cum aliis, & *Siſſech*, „ urbs olim Epiſcopalis Pannoniae „ ſuperioris, ad Colapis fluvii cum „ Sao confluentiam, nunc pagus cum „ ceonobio ad Segeſticam inſulam, „ ex adverſo Zagabriae urbis, quae „ illi ſuffecta eſt, vix milliario Germanico diſtans, ſub Archiepiſcopo „ Colocenſi. Ejus meminit Prudentius in Ode ad Quirinum martyrem Periſteph. hymn. 7. &c. „

Chriſtophorus item Cellarius in deſcriptione ſuperioris Pannoniae: „ Siſcia, *inquit*, nunc pagus *Siſek* „ Croatiae, & huic vicina *Segeſta*, „ Auguſti munimentum, unde *Segeſtica* inſula Savi cognominata eſt. „

Denique diligentiſſimus Burlamachius in ſua Geographia MS. „ Sirſech, „ *inquit*, o Sigech, Fortetta, già „ città Epiſcopale, detta in Latino „ *Siſcia*, è poſta al confluente de „ fiume Kulp nel Savo, nell' iſola „ detta già Segeſtica, formata da „ queſti due fiumi Già era buona „ città, ma fù rovinata Fù il Veſcovado traſferito a Zagabria, e fortificato poi dagli Imperiali il luogo; non rimanendo, che una piccola terra, con un Monaſtero, ſoggetta al Capitolo di Zagabria Fù „ aſſediato da Turchi nel 1593 con „ 12000 ſoldati. Ma dal Generale „ Egemberg furono con molta ſtrage „ disfatti. Poco dopo però, fù facilmente occupata da' medeſimi e demolita, per temenza di non poterla difendere. Da' Ceſarei è ſtata „ poi riſtorata. „

manorum praeſidium impoſuerant. Et, cum forte duo delectorum militum millia, petente Caeſare, Ferdinandus, Magnus Aetruriae Dux, ad id bellum miſiſſet, & cum iis Joannem fratrem, pellice natum, cui juveni Caeſar, ob excellentem virtutem & eximiam faciendorum operum & omnis militaris diſciplinae ſcientiam, tormentorum totius exercitus praefecturam, quae in primis honeſta amplaque in caſtris habetur, mandaverat, rogati Aetruſci ſunt ab ducibus, ut, quando tantum momenti ad univerſum bellum in illa conſervanda urbe poſitum eſset, intrare Javarinum, & paribus conſiliis cum Germanis defendendum ſuſcipere, ne gravarentur. Alacriter eſt obtemperatum. Atque hi quidem & ſpem & fidem & virtutem ſuam egregie probarunt. Non Joannes modo Medices ab Aetruria, ſed Antonius item Medices, Franciſci, Magni Ducis, filius, ne ipſe quidem juſto matrimonio natus, & ab urbe Roma Virginius Vrſinus, Pauli Jordani filius, Ferdinandi ſorore genitus, adoleſcens eximiae virtutis & Romanae Juventutis facile princeps, ad exercitum voluntarii milites venerunt; uterque egregia cum manu ſclopetariorum, qui ex equis jaculabantur; uterque magno in honore apud duces exercitus erat. Chriſtiani exercitum omnem in inſulam Comaris coegerunt, & dabant operam, ut quotidie novis copiis augeretur. E regione hujus inſulae, in adverſa Danubii ripa, Javarinus eſt ſitus, qui & Rab, a flumine, quo, veluti circino, circundatur, dicitur. Comari ac Javarino alia minor interjecta eſt inſula, praelonga ad quindecim millia paſſuum, quatuor lata. Hanc noſtri cum univerſis inſederant copiis, & ponte, navigiis facto, junxerant flumen; eoque ponte & ſummittere obſeſſis auxilia & libere commeare in urbem, nullo ab hoſte periculo, poterant. Sinamus, urbem undique caſtris operibuſque amplexus, quatere quidem tormentis moenia, & multis locis dejicere inſtitit, & ſpeciem brevi oppugnaturi praebere, ſed id ipſum adeo ſegniter, ut magna omnes ſuſpitio inceſſeret occultae alicujus fraudis; cujus homo vaferrimus maturum tempus opperiretur. Sed ille ſtatim, contemplatus loci totius ingenium, intellexerat omnem fruſtra conatum fore ſibi, niſi inſula, quam inſederant, noſtros expuliſſet. Tartaros tranare in equis, quantum vis magna flumina, longa exercitatione in Boryſthene Tanaique, edoctos, magnis ſaepe agminibus in inſulam miſit, qui certamina cum noſtris ſererent, non proficiendi ſpe (quippe, munitionibus, quas firmandae inſulae no-

Joannes Medices.

Itali Javarinum intrant.

Antonius Medices.

Virginius Vrſinus.

Chriſtianorum ratio defendendi Javarinum.

Sinam Baſſa noſtros Comari expellendos ſtatuit.

Digitized by Google

noſtri excitarant, tentandis, minime idoneum genus) ſed quo ſua conſilia a noſtris minus intelligerentur. Et Tartari quidem ſemper effuſa fuga, quaſi equorum greges, non equites, in flumen a noſtris ſunt acti. Donec Sinamus, mane ſummo, ducentos delectos ex omni numero milites, majoribus armatos ſclopis, quos Moſchetos vocant, navigio trajecit, & Germanorum munitiones invadere juſſit. Germani, viſis Turcis, ne tentata quidem defenſione, ſubito pavore perciti, deſerta ſtatione, ſe in fugam proripiunt, & Turcae loco ſine certamine potiti, majora tormenta, quae, arcendis a flumine hoſtibus, idoneis locis locata erant, ſtatim avertere in noſtros. Et acceptum majus aliquod incommodum foret, niſi, re cognita, Joannes Medices cum expedita Italorum manu accurriſſet, monitis Vngaris, ut ſe conſequerentur. Fugientes Germanos, quos obviam habuere, neque ignominiae denunciatione, neque ullis precibus permovere potuerunt, ut in praelium redirent, aut omnino ſiſterent fugam. Sed Itali, elati ſpe ingentis gloriae, ſi amiſſas, Germanorum ignavia, munitiones, in quibus exercitus totius ſalus verteretur, ſua ipſi audacia virtuteque recepiſſent, acerrima impreſſione facta, hoſtes loco dejiciunt, adeo male multatos, ut ex ducentis vix viginti incolumes ad ſuos redierint; reliquos aut pugna abſumpſerit, aut trajicientes appetiti ſclopis ab collineantibus ex ſuperiori loco vulnerati atque occiſi ſint. Horum clade perterritae duae naves, quae ſubſidio ſuis flumen tranſmittebant, pari fuga ſe receperunt. Redeuntes, re tam fortiter ac tam proſpere geſta, Italos Matthias Auſtrius, Caeſaris frater (is cum imperio rebus praeerat) ac caeteri item duces magna gratulatione atque laudibus exceperunt, & ante alios Joanni ipſi & Franciſco a Monte gratias ingentes egerunt, quod rem, pene perditam, felici celeritate atque virtute reſtituiſſent. Sinamus, pulſis ab inſula ſuis, acrius, quam antea, oppugnare urbem inſtitit: adverſus quam facile apparuit, irritam omnem vim fore; tum defenſorum virtute, qui, non contenti maenia tueri, etiam eruptione ſaepe proſpere pugnarant, tum opportunitate ſubſidiorum, quae ab inſula, ut uſus poſceret, ſummittebantur. Itaque Sinamus animum ad priſtinum conſilium ſuum evadendi in inſulam, & inde expellendi Chriſtianos retulit. Apud quos etſi augeri in ſingulos dies vires intelligebat, tamen locum ſibi bene gerendae rei aperiri poſſe ſperabat, cum ex diſſidio ducum, nihil magnopere in medium conſulentium, tum ex Matthiae

Germani munitiones metu deſerunt.

Itali deſertas a Germanis munitiones recipiunt.

 ipſi-

Sinam Baſſa iterum Javarinum invadit.

ipſius exiguo bellicae rei uſu, & haudquaquam ſatis conſtanti adverſus aſpera atque ancipitia animo. Majori igitur conatu rem aggredi ſtatuens, vixdum ſatis albeſcente die, eductis omnibus copiis, directam e regione inſulae in ſua ripa aciem oſtendit, & ſimul navigia aliquot cum validis ſclopetariorum cohortibus appellere ad munitiones Germanorum juſſit. Nondum conati exire in littus Turcae erant, cum Germani eodem, quo ſuperioribus diebus, impulſi metu, faeda fuga ſe munitionibus ejiciunt. Quibus potiti Turcae dant ſignum ſuis: atque illi extemplo alia atque alia navigia armatis militibus complent ſummittuntque. Ita, priuſquam a noſtris procurreretur, juſtae hoſtium copiae trajecerant, & tormentis ex munitionibus, & majoribus ſclopis acerrime rem gerebant, & novae interea peditum equitumque manus, & Tartarorum ingens multitudo tranaverat. Nutabat in re trepida apud noſtros imperium, & nihil ſatis expediebatur. Joannes & Antonius Medices & Virginius Vrſinus cum ſuis prorupere. Et Virginius, qua maximum diſcrimen oſtendebatur, feroci equa invectus, animis atque armis inſignis, avertit in ſe hoſtium oculos. Itaque, undique appetitus, gemino vulnere ſclopis excuſſarum glandium, lethaliter ſauciatur. Alterum ei ſiniſtram manum, qua frenum regebat, abſtulit; altero per coſtas in pectus adacto telo trajicitur, atque aegre praelio aufertur. Nam, qua vehebatur, equa tribus trajecta glandibus, vix relato ad tentorium domino, concidit. Antonius quoque, majoris tormenti globo tactus, equo dejicitur, &, magno periculo, a ſuis ſervatur. Jam, perturbatis rebus omnibus, omnia fugae ac terroris plena erant apud noſtros: & Matthias exceſſerat inſula, & quiſque ſibi pro ingenio conſilium capiebat; & Turcae pene plures, quam caperet locus, tranſierant; & haud dubie potiti inſula erant; & Tartari, ſaevi turbinis inſtar, cuncta caedibus, rapinis, incendiis miſcebant; & noſtrorum plerique non ſolum ab inſula, ſed a bello quoque dilabebantur. Nam equitatus Germanorum [ad novem millia fuiſſe dicuntur] Matthiae ipſius caeterorumque rejectis precibus, alii alia cauſantes, domum abiere: & equitum contumaciam pedites quoque imitati ſunt. Quae res ducum magnopere turbavit animos, ac, niſi inſtantem autumnum hoſtis timuiſſet, ab capto ſtatim Javarino in ipſam Auſtriam atque Germaniam belli clades tranſtuliſſet. Qui Javarini obſidebantur, primo nihil territi adverſo exercitus caſu, & promiſſis Matthiae confirmati, brevi ſe cum novis ſubſidiis adfuturum recipientis, fortiter op-

Germani iterum munitiones deſerunt.

Virginius Vrſinus vulneratur.

Inſula Turcae potiuntur.

pu-

pugnationem, quae acrior in dies aſperiorque erat, tulerunt. Sed, cum arctius premi eſſent caepti, Germani ſeditioſe flagitare [1] a ducibus, ut ſaluti militum conſulerent: ſe labore & vigiliis enectos, & debilitatos vulneribus, ultra tolerare bellum non poſſe. Ferdinandus Ardechius, unus e Moraviae Principibus, qui praeſidio praeerat, has voces non ſolum non compeſcere eſt viſus, ſed clam foviſſe, vel ex eo affirmare licet, quod poſtea cauſam ex vinculis dicere eſt coactus: damnatuſque, objecta ſive ignaviae, ſive, quod creditum eſt, occultae cum hoſte pactionis crimina capite luit, & Viennae, foro medio, ſecuri eſt percuſſus. Aetruſcis, qui pariter in praeſidio agebant, praeerat Ferdinandus Rubeus a Sanſecundo. Is, cum fruſtra conatus eſſet Germanos ab tam praecipiti faedoque conſilio deducere, de ſuorum omnium ſententia, Ardechio Germaniſque palam denunciavit, idque etiam in publicas referri tabulas juſſit, per Italos non ſtare, quo minus urbs ad ultimum uſque defenderetur. Illi, ſueta genti pertinacia, ſimul denunciationem, ſimul preces noſtrorum repudiarunt; &, qui cum hoſte tranſigerent, miſerunt. Conventum, ut omnes cum armis ac rebus ſuis, militari more canentibus ſignis, exirent. Sed Turcae, pactorum neglecto jure, Germanos, praeter Ardechium & alios paucos, rebus armiſque exutos contumelioſe dimiſerunt. Italos, nulla violatos injuria, honeſtiſſime appellatos, abire ſunt paſſi. Adeo ſplendore ſuo virtus Barbarorum quoque & hoſtium oculos perſtringit! Vnus e Turcarum ducibus, cum praetereuntem Italum, inſignibus atque fulgentibus tectum armis, conſpexiſſet, perhumaniter illum rogavit, ut ſibi illa arma, accepto, quod petiiſſet, pretio, traderet. Ille vendere arma negavit eſſe Italici moris, ſi dono accipere vellet, libentiſſimo animo daturum. Turca, acceptis hilariter armis, ſibique circundatis, viciſſim Italum coegit, pernobilem equum, quo inſidebat, ab ſe dono accipere. Hoc idem, multis ante annis, ad Albam Regalem accidiſſe, proditum ſcriptoribus eſt. Capto Javarino, cum quo ſupra centum & quinquaginta aenea tormenta majoris formae amiſſa ſunt, magnum iminere diſcrimen Viennae ipſi Auſtriaeque videbatur, niſi unius hominis felix ſolerſque audacia gentem ab ea peſte vindicaſſet. Fuit is Suarzembergius Belga, experientis maximeque efficacis ingenii vir, qui citeriori Vngariae a Caeſare praepoſitus, diu inſidiatus Javarino, felici tandem aſtu caepit.

Germani dedi Javarinum poſtulant.

Ferdinandus a Sanſecundo Italorum praefectus.

Javarinus a Germanis deditur Turcis.

Suarzembergius Javarinum dolo recuperat.

[1] Ita eſt in autographo; ſubaudiendumque *coeperunt*.

pit. Idoneos nactus homines, Turcicae linguae peritos, mediam circa noctem adequitare maenibus Javarini jubet. Quaerentibus vigilibus, quinam eſſent, venire ajunt Javarinum, Buda profectum, praeſidii ſupplementum; ſeque praemiſſos, ut explorarent iter, Javarinenſibuſque nunciarent. Monent praeterea. ut diligenter cuſtodiae intenderent: interceptos enim ab ſe agreſtes quosdam, de quibus cognoviſſent, non longe inde Chriſtianorum manum cogi, incertum, quo profecturam quidve acturam. Dum his ſermonibus detinentur vigiles, auditaque praefectis ſuis renunciant, Suarzembergius tormentum aeneum, quod ab inventoribus Gallis Petardum vocitatur, nihil ſentientibus Turcis [& ſtridens ab Aquilone ventus auditum auferebat] proximae portae applicuit; atque indito igne, tam ſubita vi omnia obſtantia perfracta patefactaque ſunt, ut ante irruperint Chriſtiani, portamque & aditus viarum occuparint, quam, quid ageretur, Turcae intelligerent. Ita, caeſo aut capto praeſidio, Javarinum in Chriſtianorum poteſtatem, magna Suarzembergii gloria, rediit. Rarum apud Turcas, ac pene religioſum, poſſeſſam ſemel urbem amittere. At, hoc bello, non haec modo adempta furto eſt, ſed Strigonium, opulentum oppidum, & caput olim Vngariae, ubi Archiepiſcopi & Sacrorum principis ſedes fuit, quod, quinquaginta amplius annis ante a Solimano captum, magnis operibus munierant Turcae, recepimus. In praealta Danubii ripa ſitum, ita munitionibus praeſidiiſque firmum habebatur, ut expugnari poſſe Turcae non crederent. Carolus Mansfeldius, inſignis Germanorum dux, & Belgicis bellis exercitus, magno animo eſt aggreſſus. Et auxilio venientibus Turcis cum parte copiarum ita occurrit, ut, ſex eorum millibus occiſis, reliquis profuſa fuga diſſipatis, nihil obſeſſis, praeterquam in dextris, ſpei reliquerit. Et, capta inferioris urbis parte, in arctum eos redegiſſe videbatur: qui tamen, ſaepe honeſtiſſimis conditionibus ad dedendam urbem a noſtris invitati, ne mentionem quidem ejus rei auribus admittebant, non munitione loci magis, quam virtute militum, fiduciam faciente. At Mansfeldio generoſi fortiſque conſilii eventu frui non licuit. Nam ex labore atque aeſtu praelii, quo hoſtes a ſubſidio ferendo arcuerat, ſaeva febri correptus, paucis diebus morbi vi oppreſſus, interiit; magno Chriſtianorum omnium dolore. Tantum ille ſpei eo bello commoverat ſui, non victis modo ſaepe hoſtibus, ſed collapſa apud Germanos militari diſciplina, ſeveritate regendi, pene reſtituta. Etſi morte ducis turba-

Carolus Manſfeldius Strigonium invadit.

Manſfeldii mors.

tae

tae res erant, placuit tamen in incaepta obſidione perſeverare. Et jam tranſiverant alpes decem Italorum millia, quos Pontifex Max. auxilio Caeſari mittebat. Hi cum appropinquarent, & biduo adfuturi dicerentur, tantum livoris ex eorum fama atque expectatione inceſſit Germanorum militum pectora, ut per praefectos renunciari Matthiae Auſtrio caeteriſque ducibus juſſerint, cum ſuo atque Vngarorum labore obſeſſum oppugnatumque plures jam dies Strigonium, & capta inferior pars ejus, & copiae, obſeſſis auxilio venientes, praelio ab ſe exceptae, & ſua virtute, ſuo ſanguine profligatae caeſaeque forent, aequum ſibi non videri, in partem alienae gloriae admitti Italos. Itaque, niſi illi oppugnatione urbis abſtinere juberentur, ſe protinus, ſublatis ſignis, domum abituros. Stomachari tam indigna denunciatione duces. Quid enim? Contendiſſe ſummis precibus Caeſarem, ut eam manum a Pontifice Max. impetraret, in eaque ſpem patrandae victoriae maxime repoſuiſſe; &, cum ſumptu ingenti tam longe ab domo adducta eſſet, eorum praeſentium ſperni opem, quos abſentes tantopere expetiſſent? Id vero, cum extremae dementiae, tum barbarae malignitatis omnibus videri. Differebant praeterea, Germanum militem ſicuti ſtabilis pugnae laude praeſtaret, ita ad expugnationem urbis in arduo, & ad aſcenſum, vel ſine hoſtium oppoſitu, difficili loco ſitae, illa corporis habilitate agilitateque carere, qua Itali in primis commendarentur. Ita duces, pro ſe quiſque, increpare Germanos, &, nihil actum ad eam diem, dicere, ad expugnationem tam munitae urbis; integrumque ſupereſſe laborem, cujus ſocios, ipſos per ſe brevi deſideraturos: non eſſe, cur vererentur, ne locus iis teſtandae virtutis non daretur, cum pluribus ſimul locis oppugnanda urbs foret: at indignum gloria Germanici nominis eſſe, eos alienae virtuti videri invidiſſe, qui jure fidere ſuae poſſent: quin fortia eorum facta, praeſenti aliarum gentium comparatione, clariora illuſtrioraque fore, ſi, quam deberent & conſueſſent, operam abſenti Caeſari, praeſenti fratri ducibuſque ſuis navaſſent. Per haec partim correptis, partim demulſis animis, ſedatus omnis Germanorum motus eſt, & Itali perhonorifice hilariterque in caſtra accepti. Quibus deprecantibus, ut ſtatim pugnam inire atque urbem invadere liceret, libentibus omnibus eſt conceſſum. Jam enim, ſtudio atque diſciplina Joannis Medicis, perfracta tormentis maenia dirutaque, & patefactus per ruinas in urbem aditus. Sed adeo difficilis

Germani Italorum adventantium opem aſpernantur.

Corripiuntur a ducibus Germani.

Difficilis Strigonii oppugnatio.

ſua ſponte aſcenſus erat, ut milites, vel ſublevantibus aliis alios, aegre tamen conniti per arduum poſſent: & hoſtes, non ſolum tormentis, ignibus teliſque aliis, ſubeuntes arcebant, ſed (quod faeminis aſſignaverant opus) ingentia dejiciebant ſaxa, quibus plerique noſtrorum vulnerabantur provolvebanturque interdum una praecipites per devexum abrupti clivi. Germani eodem tempore diverſa in parte caeperant pugnam, & ſubire conati, pari telorum omnis generis multitudine obruti, vix ad ipſas progreſſi ſunt montis radices; &, qui nuper victoriae ſocios ſuperbe reſpuerant, omnium primi praelio deſtiterunt. At Italis, promptiſſimo quoque ſuorum occiſo aut vulnerato, cum neque rem omittere vellent, & pugna cum iniquitate loci aſperior pene, quam cum ipſis hoſtibus, eſſet, neceſſe fuit, ad retinendum, quod adepti fuerant loci, tabulatis pulpitiſque, adverſus ſuperne adactos ictus, ſe communire, noctemque ſub iis agitare. Atque ita, labore ac pertinacia, quotidie aliquid progrediendo, ad ipſam brevi crepidinem foſſae pervenere. Et jam pene ex aequo, aut certe ex propinquo, cum hoſte manus conſerebant: & potiti loco, quem hoſtes validis operibus munierant, inde ſcloporum ac moſchetorum aſſidua grandine conſiſtere in maenibus neminem patiebantur, videbanturque in ipſam jam jamque evaſuri arcem. Ea res fregit fiduciam pertinaciamque Barbarorum, non nihil ante Italorum adventu, quos ad viginti millia eſſe rumor ad eos pertulerat, concuſſam; ut cogitare & mox agere de deditione caeperint. Initio ferunt, unum e Turcis gnarum Italicae linguae e maenibus ita noſtros compellaſſe: „ Quid vos, Itali, viri „ fortes, ad opem ferendam Germanis, hoſtibus veſtris, „ veniſtis? Ecquid intelligitis, hos a vobis & a Chriſtia„ norum Sacrorum jure alieniores eſſe, quam Turcas? Quin „ vos temulentos atque ebrioſos iſtos noſtris caſtigari dex„ tris ſinitis? „ Cum reſponſum honorifice atque amice pro Germanis, & minae adverſus victos additae, & rejecta deditionis mentio eſſet, miſere Turcae ad Germanos ipſos, qui de tradenda urbe agerent. Quanquam ea de re diſceptapta-

1 Dormitanti ſive Gratiano, ſive librario exciderat *quod hoſtes* Repoſui *quem hoſtes*. Contra in libro I. pag. 19. autographum exhibet *hunc quoque jugum*: ubi *hoc quoque jugum* emendavi. Magni etiam Scriptores, homines ſunt. Paullus ipſe Manutius in Commentario Orationis pro Caecina pag 794. edit. Colon. Agripp an 1579. nonne ſcripſit: *ad eum enim verbum ... . referuntur*? Ajo, vix unum aut alterum ex recentioribus reperiri, cui non tale aliquid aliquando exciderit. Habeo exempla: quae proferrem, niſi indoctorum ſecordiam doctorum hominum auctoritate corroborari nollem.

Digitized by Google

ptatum magnopere inter eos fuerat; contendentibus quibuſdam, ut ad internicionem omnium pugnaretur. Sed, intercedentibus uxorum liberorumque precibus lachrimiſque, valuit mitior ſententia, ut, quoniam defendi ultra oppidum non poſſet, & ſubſidii ſpes nulla oſtenderetur, redderent illud Germanis; quando Itali aſpernari viderentur: conteſtante Baſſa, qui Turcis praeerat, ſibi pene ſeptuagenario actam aetatem eſſe, &, quod non abſtuliſſet bellum, brevi naturae exolvendum: itaque nunquam ſe fuiſſe commiſſurum ut urbem, fidei ſuae a rege traditam, vivus amitteret, niſi, adverſo fato compulſus, maluiſſet ſaluti tot fortiſſimorum militum, qui ſupererant [ad mille quingentos fuiſſe ajunt] quam famae ſuae conſulere. Deditionis formula fuit, ut Turcae falcatis ſuis gladiis ſuccincti, cum eo, quod quiſque ſecum ferre poſſet, exirent: & cum fide omnes impoſiti navibus Budam deveherentur, manentibus apud Chriſtianos obſidibus, donec miſſae naves rediiſſent. Ita Strigonium, quinquaginta annis poſtquam captum a Solimano fuerat, in Chriſtianorum poteſtatem rediit: cum, nunquam ante accidiſſe ab ulla annalium memoria, periti rerum diſſererent, ut nobilis urbs, ſemel capta poſſeſſaque a Turcis, atque armis erepta illis fuerit. Egreſſis Turcis, Germani urbem intrarunt, quaeque reliquerant hoſtes, avide diripuerunt. Ita ad Italos ex victoria, eorum potiſſimum virtute, quod omnes fatebantur, parta, nihil, praeter gloriam geſtae rei, pervenit. At, non quemadmodum interceptum laborum ac vulnerum ſuorum praemium aequo animo tulerunt, ita impium atque execrandum Germanorum Haereticorum facinus inultum paſſuri fuerant, niſi ducum auctoritas eos pro diſciplina continuiſſet. Templum eſt Strigonii maximum, ac totius Vngariae nobiliſſimum, atque inſignis olim opulentiae: quippe Archiepiſcopale hic ſolium, & ſacerdotum ad cultum divinarum rerum ingens numerus, & magnae divitiae fuerunt. Id Turcae, ſeu tacti religione, ſeu reverentia tam inſignis operis, ſervarant incolume, ablatoque auro atque argento & caeteris, quae fere militari avaritiae cedunt, nulla praeterea re violarant. Manebant arae, & in aris candelabra cruceſque & pleraque Sacrorum inſtrumenta; & intacta Chriſti Dei, Virginis Genitricis aliorumque Divorum ſimulacra. At, quibus & Barbari & hoſtes pepercerant, totque annis integra impollutaque reliquerant, ea Germani milites (proh turpe nefas!) ſtatim comminuerunt, manibuſque impiis alia dejecerunt ter-

Deditur Strigonium.

Nefarium Haereticorum facinus.

raeque affixerunt, aliis oculos eruerunt, aliis os gladio proſciderunt, alia aliter deformarunt violaruntque. Quod ſcelus tantum Italis ac bonis omnibus irarum commovit, ut, niſi ſe duces objeciſſent, & Matthias quaeſtionem ea de re haberi juſſiſſet, periculum fuerit, ne hae inter ſe nationes armis concurrerent. In eo tamen templo, purgato prius riteque expiato, catholico & Romano more, ſolemni ceremonia, res divina eſt facta a Matthaeucio Archiepiſcopo, Pontificis Max. Quaeſtore [1]. Poſt Strigonium, Viſigradum, in eadem Danubii ripa, & Vaciam, Epiſcopalem urbem, haud longe a Peſto Budaque, noſtri caepere. At, inſequenti anno, ad acceptam ignominiam abolendam, reponendamque nobis, Mahometes ab Aſam Baſſa incitatus inductuſque, quanquam adverſante matre, ipſe intereſſe bello voluit; profectuſque eſt majori opulentiae atque voluptatum apparatu, quam armorum. Quin, eum narrant, cum profectionem ardentius adornantem una pellicum, matris inſtinctu, atque gratiae fiducia, deducere de ſententia & pertinacius retinere conaretur, impotenti percitum ira, ſtricto gladio, illam miſeram transfodiſſe; & mox, paenitentia facinoris, atque extinctae deſiderio, ita conflictatum, ut & cibo abſtinuerit, & muliebriter in fletum atque lachrimas ierit. Profectus igitur caepit quidem ille in ſuperiori Vngaria Agriam, nobilem & permunitam urbem: ſed, niſi dux eo bello exercitui noſtro defuiſſet, plenam de eo victoriam relaturi fuiſſe videmur. Suppetias obſeſſis & laborantibus Agrienſibus allaturi noſtri comparaverant exercitum, junxerantque vires, & moverant ad hoſtes caſtra, eo conſilio, ut aut liberarent obſidione Agriam, aut, ſi fortuna daretur, de ſumma belli, nobili praelio, cum Turcis decernerent. Amiſſa urbe, conſedere noſtri non longe ab hoſtibus, loco maxime opportuno, qua redituris iter erat. Frontem lateraque caſtrorum ambibat palus. In tergo amica omnia tutaque erant, unde commeatus abunde in caſtra comportabantur. Palus ad hoſtem verſa tranſiri, praeterquam uno in loco, anguſtis faucibus incluſo, non poterat. Fauces ipſas noſtri, excitatis ex uſu munitionibus, tormentis ac firmis ſtationibus impenetrabiles fecerant. Et fuiſſe in iis caſtris ad ſexaginta millia optimorum militum, partim peditum, partim equitum, ajunt: valida & raro in unum coacta manus, ſi rectorem habuiſſet. Praeerat cum imperio Maximilianus Auſtrius, Cae-

Mahometes intereſſe bello ſtatuit.

Agria capta.

Noſtrorum caſtrorum ad Agriam ſitus.

Maximilianus Auſtrius Caeſaris frater.

1 Autographum *quaeſtori* retinet.

Digitized by Google

Caeſaris frater. Turcae de adventu noſtrorum certiores facti, quod ex dignitate praeſentis & rem gerentis regis eſſe duxerunt, ſtatim, relicto, quantum res poſcebat, Agriae praeſidio, adverſus nos movent[1], & caſtra caſtris conferunt. Ratio haec erat belli, ut, ſi noſtri ſe loco, ut oportuit, continuiſſent, Turcae cogerentur aut caſtra noſtrorum, iniquiſſima pugnae conditione, invadere, aut inde, magno diſcrimine, inſtantibus a tergo & poſtremum agmen carpentibus noſtris, abire. Neque enim ſuppetere illis neceſſarii commeatus ultra triduum poterant. Morte triſtius rati in oculis novi regis tantam ſubire contumeliam, poſtera die decem millia delectorum equitum, ſex peditum, ad oppugnanda noſtrorum caſtra, mittunt. At noſtris adeo ex tuto certamen erat, ut, intrare anguſtias hoſtes, quo inde iis impeditior fuga eſſet, ultro ſinerent. Ingreſſos, tormentorum

Ratio belli.

Turcae noſtrorum caſtra oppugnant.

1 *Moveri*, nullius vocabuli adjuncto caſu, non modo latinum, ſed etiam Ciceronianum eſt Cic ad Att. l. 9. ep 1. ,, Poſtquam ille (*Pompejus*) Canuſio moverat. ,, Caſus aliquando addi, vulgatum eſt. Idem l de Divin cap 77. ,, Cum Arretium verſus caſtra moviſſet. ,, Juvenalis Sat. 8. v 11. ,, Si dormire incipis ,, ortu Luciferi, quo ſigna duces & ,, caſtra movebant. ,, *Moveri* autem loco quid ſit apud eundem Ciceronem oratione II. in Catil. cap 1. non aeque vulgatum: et mihi certe cum Mureto de loci illius ,, Loco ille motus eſt, cum eſt ex urbe depulſus ,, interpretatione non convenit Quam quidem contraverſiam quoniam ſemel attigimus, ſane, ſed breviter, explicemus. *Loco motus*: ,, id eſt, inquit ,, Muretus, *de ſtatu dejectus*. Quem ,, enim locum ſibi quiſque ad dimicandum cepit, is et a Graecis ςάσις, ,, et a Latinis *ſtatus* dicitur &c ,, Vult igitur Muretus, militiae ſimilitudinem ſequutum Ciceronem, *loco motum* de Catilina dixiſſe, tanquam de milite, qui, in pugnando, adverſarii in ſe irruentis impetum minime ſuſtinens, loco, in quo primum inſtiterat, non tenuerit, retroque ceſſerit. Sed mihi aliter videtur. Non enim Cicero de ulla cum Catilina inita jam pugna, ſed de bello, cum eo, ex urbe jam pulſo, ſuſcipiendo commemorat. ,, Loco, *inquit*, ille motus eſt, cum ,, eſt ex urbe depulſus. Palam jam ,, cum hoſte, nullo impediente, bel- ,, lum juſtum geremus. ,, Niſi *loco motus* Catilina ante fuiſſet, cum eo geri juſtum bellum nequaquam poterat Cur? quia cum cive nullum juſtum eſt bellum. Prius igitur *loco moveri*, hoc eſt, civitatis locum juſque civis amittere Catilinam, fierique ſeu declarari hoſtem oportuit, quam bellum juſtum cum eo ſuſcipi poſſet. Infra cap 3 ,, Rem huc de- ,, duxi, ut tum palam pugnare poſ- ,, ſetis, cum hoſtem aperte videre- ,, tis. ,, Quamdiu in urbe Catilina fuit, pro cive ſe gerebat quum a Cicerone in Manliana caſtra invitatus ex urbe abiit, exceſſit, evaſit, erupit, ad Manlium properans, tum civis ſe jure abdicavit, patriaeque hoſtem profeſſus juſta in ſe Romanorum arma provocavit. *Locum* autem dici eum, quem quiſque in civitate tenet, ordinem numerumque, omnes ſciunt. unde illa *nobili*, *ſummo* &c. contraque *obſcuro*, *infimo* &c loco natus *Loco* vero *moveri* ita dictum eſt, quemadmodum *movere tribu*. Cicero Lib. II. de orat. cap. 272 Livius lib. 53 cap. 52 & *movere ſenatu* idem Cic. pro Cluent. cap 122. dixit.

rum atque glandium procella in confertos excuſſa, magnum eorum numerum ſternunt, ac trepide refugientes reliquos, denſata horrentique haſtatorum acie propellunt atque extra fauces extrudunt, illatique impetu, caedendo terga, uſque ad hoſtium caſtra inſequuntur. Turcae, ſuorum perſpecta fuga pavoreque, &, adeſſe cum omnibus copiis victorem Chriſtianum, arbitrati, ita perturbantur, ut, quaquenque metus egit, omnes capeſſerent fugam, caſtriſque ſe paſſim ejicerent. Ipſum regem quatuor admodum millia militum, receptum in medium, periculo, quantum poſſunt, proripiunt, & in proximum collem ſubducunt, fruſtra, quem armis nequirent, loco defenſuri, ſi contra militiae morem peccatum a noſtris non foret. Qui, cum in caſtra hoſtium ſtrenue irrupiſſent, tanquam, iis deletis, nihil ſupereſſet pugnae, ad praedam vagi diſſipatique diſcurrunt: (nam ad ipſum quoque regis tabernaculum penetraverant.) Aſſam Baſſa (erat is Italus genere, e Cicada, perhoneſta Genuae familia, ortus, qui cum Viſconte patre admodum adoleſcens a Turcis captus initiatuſque Mohometanis Sacris, virtute ad ampliſſimos, inter Barbaros, honores praefecturaſque pervenerat) ſiſtere Turcarum fugam nequicquam conatus, forte ex edito loco noſtros, poſitis armis, volventes ſarcinas, tentoriaque ſcrutantes, &, diſciplinae oblitos, uni intentos praedae conſpexit; &, cohortatus ſuos, cum triginta admodum equitibus, quos circa ſe habebat, impetum in praedatores fecit. Adglobantibus ſe inde aliis atque aliis, Chriſtianos, raptis impeditos rebus, concidunt, & nuſquam ad reſiſtendum coeuntes exigunt caſtris, & victores paulo ante in effuſam conjiciunt fugam. Interea Maximilianus, incenſus noſtrorum clamoribus, victoriam ingeminantium, hortante Sigiſmundo Bathorio, Tranſilvaniae rege, qui cum eo erat, & ipſo parum conſulto juvene, cum univerſo equitatu caſtris egreditur, ſuis, ſi res poſceret, opem laturus: cum eos turpi fuga repetentes caſtra conſpexit. Qui ſi objeciſſet equites, & redire in pugnam ſaltem hortatus eſſet, aut ſi ipſe equitatum recentem & a praelio intactum immiſiſſet, haud dubia victoria futura fuit, diſperſis Turcis, & id ipſum metuentibus, & regis fuga perterritis. In Chriſtianorum caſtris, eo dilapſo, penes quem ſummum imperium erat, univerſus exercitus, eadem nocte, idem fugae conſilium ſequutus, per ocium, nemine infeſtante, qua cuique commodum fuit, diverſus abiit. At Turcis, poſt exactos caſtris Chriſtianos, non plus animorum, ſed plus conſilii fuit. Noctem inſomnem an-

Germani e pugna ad praedam avertuntur.

Aſſam Baſſa Cicada.

Noſtri occupati praeda in fugam conjiciuntur.

anxiamque egerunt, haud dubii, redituros ad oppugnanda caſtra Chriſtianos, aut in abeuntium agmen infeſte incurſaturos. Sed, ubi nihil movere nos vident, collectis non nihil a metu animis, mittunt exploratum, quid noſtri conentur. Sub lucem renunciatur, ſilentium eſſe in Chriſtianorum caſtris. Non habentibus fidem, & inſidias ſuſpectantibus, orta dies cuncta aperuit. Vbi victis conceſſam victoriam intelligunt, ignaviam noſtram in ſuam virtutem vertunt. Caſtra, unde aufugerant noſtri, diripiunt, &, animadverſo eorum ſitu ac munitione, exprobrantes inſcitiam nobis, abeunt: &, non tam de hoſte ſecuri, quam ſuae cladis atque infirmitatis conſcii, rege Byzantium avertente iter, in hyberna milites dimittunt. Mahometes, ſimul expugnatam ab ſe Agriam, ſimul fugatos Chriſtianos, ad ſuam gloriam trahit. Et utranque victoriam non ſolum magna apud ſuos gratulatione celebravit, ſed, ſueta Barbaris vaniloquentia, edictis per omne Imperium publicavit. Aſſam Baſſa, inſequenti anno, cum ad populandam Calabriae oram (erat enim claſſis praefectus) Siculum adnavigaſſet mare, & matrem, quae Meſſanae erat, ad ſe, permiſſu magiſtratus, viſendi gratia, evocaſſet, apud eos, qui illam deduxerunt, injecta hujus praelii mentione, incuſavit noſtrorum ducum inſcitiam, primum, qui caſtris ſe non continuiſſent, (ſic enim ſine vulnere venturam iis in manus victoriam fuiſſe) deinde inertiam, quod victis fuſiſque non inſtitiſſent. Et ab ſe quidem, rem perditam, reſtitutam eſſe paucis cum equitibus, ajebat: ſed, ſi Maximilianus unam modo alam equitum in territos immiſiſſet, repetituros haud dubie fugam Turcas fuiſſe, atque idem facturos, ſi caſtra non deſeruiſſet. De rege; capi eum ſine ſanguine ac certamine potuiſſe negavit, quod valentiſſima manu circundaretur. Sed, ſi eum noſtri, totius exercitus robore, invaſiſſent, deploratam ſalutem regis fatebatur. Adeo non dubia res fuit, ut ne Turcae quidem inficiarentur, qui ſua vaniſſime jactare, & noſtra obterere conſueverunt. Caeterum hic Cicada & Perſico bello inclaruerat, & vir ad omnia impiger habebatur, ut cum eo rex gloriam Agrienſis victoriae fuerit partitus. Sed tamen implacabilem matris regis iram contraxerat, quod praecipuus auctor regi proficiſcendi ad bellum fuiſſet. Ergo rejectus ac ſpretus in nullam partem publicorum conſiliorum, aut gerendarum rerum admiſſus, maris praefecturae, ocioſae pene provinciae, relinquitur. Reverſo Byzantium Mahomete, mater non tam ſucceſſu laeta, quam exterrita peri-

Turcae noſtrorum ignaviam, in ſuam gloriam vertunt.

Ipſi periculum ſuum Turcae fatentur.

Mater regis irata Cicadae.

cu-

culo ejus juravit, ſe viva, nunquam poſthac filium domo abiturum, ipſumque oravit, ſi quando ad proficiſcendi voluntatem ſe labi pateretur, ut ſe prius occidi juberet. Sed ab ea mente ſponte ſua ipſe haud minus, quam mater, abhorrebat, ſegnis natura, & voluptatum illecebris mollitus. Itaque matris, aut matri aſſentantium conſilia pronis auribus audiebat: „ Ad eam magnitudinem perveniſſe Imperium, ut „ praefectis mandanda, non ab ipſo tractanda rege, longin„ qua bella eſſent: ipſum tueri rerum caput, atque inde o„ mnibus praeſidere debere; non ſe remque pub. in caſus an„ cipites praeliorum ac bellorum dare: ſic, ex regni ſecuri„ tate, ſuam certam gloriam fore; ſiquidem, proſpere geſta „ conſiliis ejus, ſecus acta ducibus, homines imputaturos. Quid „ enim, ſi civitas una in finibus hoſtium aut capiatur aut a„ mittatur, ad praeſentiam ejus dignitatemque pertinere, ſu„ pra triginta regna, tantum maris terraeque poſſidentis? Ma„ joribus ſuis,molientibus fundantibuſque Imperium, aut acqui„ rentibus & propagantibus, adeunda bella, ducendos exerci„ tus, & ſua ipſorum capita periculis objectanda fuiſſe: ſuam „ eſſe gloriam in partis tuendis, quando tanta jam moles ſit, „ ut ſuo pondere pene gravetur. Proinde, ex ipſa Imperii „ ſpecula, univerſis proſpiceret; ſingulas partes, ut quenque „ ſuorum fide atque induſtria praeſtare intelligeret, ita iis ad„ miniſtrandas regendaſque traderet. „ Hae apud idem cupientem validiſſimae rationes deſidendi domi fuerunt.

Non debere regem ad bellum proficiſci.

Miſſus in Vngariam Habraimus, ſororis vir, cujus ſupra meminimus, qui Caniſiam, in extremis Vngariae finibus, Noricos Stirioſque attingentibus, aggreſſus, paucis diebus caepit, inſigni Germanorum, qui in praeſidio erant, & tueri natura atque opere munitiſſimum oppidum poterant, infamia. Siquidem Peradaiſter, cujus fidei credita cuſtodia fuerat, (ut paulo ante Ardechius, ob deditum Javarinum) cauſa ex vinculis dicta, & ſaepe ampliata, a rerum capitalium judicibus damnatus, & Viennae ſupplicio affectus eſt. Itaque, paucis poſt annis, in faeda illa a Rodulpho Caeſare defectione, cujus ſocium, ad tegendam perfidiae culpam, Matthiam, Rodulphi fratrem, aſciverunt, cum Germaniae legati in concilio gentis quererentur, milites Germanos coactos ab iis earum urbium praeſidiis decedere, quas ſuis maximis ſumptibus laboribuſque adverſus Turcas communivitſent, ita reſponderunt Vngari, ut objicerent ultro Germanis, arces atque clauſtra Vngariae ab iis prodita hoſtibus eſſe; eorumque ſcelere atque ignavia diſcerptae patriae ſuae reliquiis ſu-

Habraimus Caniſia potitur.

ſupremum exitium imminere; ſeque in aſſiduo metu amittendae libertatis, & ſaevum ſubeundi Barbarorum jugum, verſari. Caniſia capta, in magnum diſcrimen conjecti Norici, &, qui Stiriam Carinthiamque colunt, populi; & patefactum, non in Germaniam ſolum, ſed in ipſum Forum ulii atque Italiam iter. Itaque Ferdinandus Auſtrius, in cujus ditione hae gentes ſunt, ut lateri ſuo haerentem peſtem omni conatu ſummoveret, impetratis a Pontifice Max. magnis Italorum auxiliis, & a Ferdinando quoque, Magno Aetruriae duce, adjutus, qui duo millia peditum cum Joanne fratre ad eum miſit, ad expellendos Caniſia Turcas, inſequenti aeſtate, contendit. Sed ea non maenibus modo firmis, ſed undique paluſtribus aquis munita, tam conſtanter a Barbaris eſt defenſa, quam prodita turpiter a Germanis fuerat. Tolerata enim quinque ferme menſium obſidione, ac ducto in hyemem bello, cum miles ultra ſub pellibus haberi in frigidiſſima, & nivibus & aquis infeſta, regione non poſſet, Ferdinandum, ſaepe eruptionibus a praeſidiariis militibus fatigatum, re infecta, abſcedere coegerunt. At, tota illa obſidione, nihil pro militari diſciplina geſtum narrant, qui interfuerunt. Non idoneis locis poſita caſtra, non opera rite facta, non ſcienter ad quatienda maenia directa tormenta. Expoſiti temere, ac ſine ſpe, non dubiae peſti milites, & juſſi impreſſiones ad maenia per ruinas facere, cum ea nec dejecta ſatis nec aperta eſſent, unde fortiſſimi quique, tormentorum ac ſcloporum ictibus objecti, interfecti diſcerptique ſunt. Atque ita ex noſtra inſcitia confirmati hoſtibus animi, qui non ſolum de deditione nunquam cogitarunt, ſed ſaepe in noſtros proſpere eruperunt. Cum demum, ſaevitia hyemis, incaeptum omittere cogerentur, pertumultuoſe ac nullo ordine eſt diſceſſum. Non praemiſſa tormenta, non iis ſtratae viae, non ſatis equorum ad ea trahenda proviſum, non conclamata, militari more, vaſa, ne ulla hoſti timoris ſuſpitio praeberetur. Nulla aegrorum atque ſauciorum habita cura, non equi, non plauſtra ad eos avehendos proviſa, non firmatum praeſidiis poſtremum agmen, nihil denique pro militari more actum. Itaque, profectis ante alios ducibus, ſibi quiſque conſilium caepit. Qui aut morbis aut vulneribus attinebantur, proditi turpiter deſertique, aut occiſi ab hoſte aut capti ſunt: qui, animadverſa perturbatione noſtrorum, oppido ſtatim eruperunt, &, direptis, quae metu relicta in caſtris erant, etiam aerea tormenta aliquot abduxerunt. Tam faedi, tam flagitioſi di-

Defenſa a Turcis Caniſia.

Ad Caniſam nihil pro diſciplina geſtum.

Faedus noſtrorum a Caniſia diſceſſus.

diſceſſus culpam alii in alios conferebant: argumentum, ab imperio maxime laboratum. Id quidem penes Ferdinandum Archiducem erat, cujus maxime res agebatur, adoleſcentem rerum, & maxime belli, rudem, & plus aequo ſuis tribuentem; in quibus plurimum auctoritatis, parum uſus, nihil fidei eſt inventum, infenſis Principi ſuo, quod improbam eorum licentiam polluendi Catholicam religionem, & nefariis opinionibus graſſandi, conſtanter praecidiſſet. Ab his etiam prodita hoſtibus noſtrorum conſilia feruntur, & arte prohibitus juvenis recta monentibus obtemperare. Acceptae ad Caniſiam ignominiae ſolatio fuit proſpere, eadem aeſtate, adminiſtratum a Caeſarianis bellum. Nam N. [1] Lotharingus, Mercurii Dux, qui in citeriori Vngaria exercitui Caeſaris praeerat, Albam Regalem, opulentam urbem, & veterum Vngariae regum ſepulcris nobilem, & egregie opere & natura munitam, expugnavit, ac ditioni Caeſaris ſubjecit; cum & ipſam, a Solimano captam, quinquaginta ferme annos Turcae poſſediſſent, & pari, ac Strigonium, ſtudio paribuſque operibus muniviſſent. Sita haec eſt urbs in perampla palude, qua undique alluitur. Tribus aditur firmiſſimis aggeribus, a continente per paludem ad tres urbis portas jactis. Per ſingulos aggeres ſingulae patent viae, rectae lataeque, & utrinque aedificiis hortiſque frequentes. Atque haec ſuburbia ſunt, & ipſa egregie munita, nec, niſi his expugnatis, ad maenia pervenitur, valida & validis propugnaculis firmata. A Lotharingo minori negocio, quam Strigonium, & eo majori gloria, in poteſtatem redacta. Et jam ſpem Chriſtiani ad Budam ipſam adjeciſſe videntur, quae Strigonio, Javarino, Alba Regali pene circunſidetur.

Lotharingus Albam Regalem capit.

Situs Albae Regalis.

AN-

[1] Is, cujus hoc loco nomen, deficiente memoria, Gratianus praetermiſit, latens ſub conſueta littera N. Philippus Emanuel a Lotharingia fuit.

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIUM FRATREM

LIBER XI.

TRanſilvania pars veteris Daciae fuit: undique clauditur montibus, qui, a Carpatho orti, totam ambiunt, ac veluti arcibus, muniunt. His, qua ſeptentriones aſpicit, a Roxolanis Moldaviſque, qua occidentem, ab Vngaris diſterminatur: a meridie Bulgaros & Iſtrum, ab ortu tranſalpinos Valachos habet. Praecipuae urbes ejus Biſtricia, Claudiopolis & Albahiula & Casbinium & Fogaraſium. Haud longe finibus ejus Tibiſcus, nobilis Vngariae amnis, labitur, atque in Danubium, recepto Mariſco, qui Tranſilvaniam omnem percurrit, ſupra Belgradum influit, feraciſſimus piſcium, quorum maximam accolis copiam praebet. Montes auro ditiſſimi, item argento metalliſque aliis. Sed neutrorum fodinae magnopere exercentur, ſive inertia incolarum, ſive, ut ipſi ajunt, ne Turcarum cupiditatem, monſtratis opibus, alliciant. Fluminibus quoque auri ramenta ſaepe leguntur, interdum articulo digiti majora, pura luci-

Tranſilvaniae ſitus ac fines.

Vrbes.

Tibiſcus amnis.

Montes metallis dites.

Digitized by Google

Sal. daque; quippe curſu ipſo atque arenis terguntur. Sal quoque iisdem montibus foditur, varii generis, & admirabili copia. Colles paſſim vinetis conſiti: & omnis vino abundat regio. Sed major Vngaricis 1 honor: Tranſilvana inficiuntur metallis, quibus terra ſcatet. Hinc inſalubria habentur non vina ſolum, ſed aquarum quoque latices: & graſſantur calculorum morbi; & gens vino compotationibuſque, quam

Tranſilvaniae incolae. quae maxime, dedita. Tranſilvania quaternis nationibus colitur, qui 2 inter ſe lingua, moribus, Sacris differunt.

Caeculi. Qua in Moldaviam vergunt, Caeculi obtinent, gens aſpera incultaque; apud quos nobilitas, non honori, ſed invidiae odioque eſt. Rerum omnium aequalitate gaudent, &, in omnium inopia, nullius divitiae eminent. Sed effera bello, &, cum uſus poſcit, ſupra viginti millia hominum in armis habet.

Valachi. Vngari. Saxones. Finitimi his Valachi, montium ſuorum incolae: latiſſime fuſi Vngari. Praecipuas urbes Saxones habent, translati huc a Carolo Magno, octingentis annis, non patrios mores, non linguam mutarunt.

Equi Tranſilvani. Equorum frequentes in Tranſilvania greges aluntur; eorumque ſoboli magnopere incolae ſtudent. Celeres habentur acreſque, ſed non tamen graviori armaturae habiles. Dum res Vngara floruit, haud parva haec acceſſio regni fuit. Regum filii, qui proximi ſucceſſioni erant, huic fere praeficiebantur, aut e principibus gentis, qui praeſtaret gratia. Praefectum ipſi Vaivodam appellabant, ideſt, campeſtrium copiarum ductorem. Poſt amiſſum Belgradum, & occiſum ad Moncacium Ludovicum regem, fractaſque & penitus acciſas res Vngarorum, victor Solimanus, ut ſpem Ferdinando Caeſari Germaniſque praecideret, occupata dolo Buda, regnum praefectis ſuis adminiſtrandum tradidit: &, ne ſpoliare penitus

Stephanus Tranſilvanis datus rex a Turcis. regia fortuna puerum Stephanum, ab ſe paulo ante conſtitutum regem atque in fidem receptum, videretur, cum regina matre in Tranſilvaniam miſit; idque illi regnum eſſe juſſit. Is dum adoleſcit puer, Tranſilvanorum ſtudiis proprio ac praeſenti rege laetantium, ſaepe cum Ferdinando Germaniſque de jure finium armis contendit: tuente maxime

Georgius Monachus vir memorabilis. eum regnumque Georgio, Monacho Ciſtercienſis familiae: cujus, quia vir memorabilis fuit, attingere res operaepretium fuerit. Is in Croatia honeſtis parentibus ortus, adoleſcens, religionis ſtudio, ultro ſe in diſciplinam Ciſtercienſibus tradidit, puraque & cucullata veſte ex inſtituto familiae

1 Subaudiendum eſt *vinis*.

2 Legendum puto contra autographum *quae* non *qui*.

ſiae ſumpta, ad ejus praeſcriptum legeſque ſe moreſque compoſuit conformavitque. Ac tanta in eo ad omnia verſatilis ingenii indoles extitit, ut, vix adoleſcentiam egreſſus, publicis muneribus admoveretur, unique omnes Sodalitatis rationes committerentur. Hinc aditus in Regiam nactus, primum quidem Joannis regis matri notuit, deinde per eam regi, qui uſque adeo ſolertem hominis induſtriam, morumque & ingenii commoditatem, mox & fidem haud levibus experimentis probavit, ut ad Varadini Epiſcopatum, opulentum in primis, magnaeque apud eam gentem dignitatis Sacerdotium, provexerit, & vectigalibus regni publicoque aerario praepoſitum, omnium inde rerum conſiliorumque auctorem miniſtrumque habuerit; atque, in tam turbidis regni ſui rebus, cui par metus a Turcis Germaniſque imminebat, praedicaret ſaepe apud ſuos, hujus unius Monachi fidei expeditaeque induſtriae ac ſummae vigilantiae ſe ſalutem regnumque debere: & Ferdinandus hoſtis unum ſe Georgium Monachum Joannis fortunae invidere ajebat. At non conſilio, quam manu, promptior, nec pacis ſtudiis, quam belli artibus, praeſtantior. Mirum dictu, tam diverſis unum excellere animi atque ingenii laudibus; cum candidam togam ornatumque diſciplinae ſuae nunquam depoſuiſſet, diſciplinam quoque ipſam, vel in maxima potentia maximiſque divitiis, quibus erat praeditus, retinuit. Jejunia, vigilias, abſtinentiam, continentiam, ſtatis horis certas precationes, profuſam in egenos largitatem, ſacrificiorum divinarumque rerum procurationem, omnia pro Epiſcopi ac Monachi ratione atque inſtitutis; pariter & innocentiam in moribus, & in omni vita religionem, ſacrato viro ſacriſque honoribus conſentaneam, praeſtans. At, cum bella tractaret, nemo illo aut caſtrenſi apparatu aut equis aut armis ſplendidior; in quibus tamen ſuam ſemper micare cucullam volebat. Nemo majori arte dirigere aciem, ducere agmen, deligere caſtris locum, opera munitioneſque inſtituere, rem frumentariam expedire: nemo, quae ex uſu eſſent, acutius imperare, nemo ferocius verſari in praeliis, &, ſi res ducis exemplum poſceret, primus invehi in hoſtem; &, perfracta in occurrentis pectus haſta, clavam ſtringebat, ſimul fortiſſime ciens pugnam, ſimul in omnes partes diſcurrens; quocunque vocaſſet res, in tempore adeſſe: plane ut & providi imperatoris & ſtrenui militis gloriam ferret. Militum animos hinc liberalitate conciliabat ſibi, hinc ſeveritate diſciplinae mire continebat, ut pariter, quod rarum in duce, & time-

Varadini Epiſcopus creatur.

Excellit & belli artibus.

Inſtitutionem ſuorum cultor

Bellator egregius.

meretur ab iis & diligeretur. Turcicam ſecurim manu nunquam deponebat. Ea incedens nitebatur; ſedens in gremium recipiebat; dormiens prope cervicem ſuſpendebat. Saepe, cum ſpatiaretur, dextra ſecurim tenebat; ſiniſtra pendebat globulorum ordo, quibus Virginis genitricis ſalutationes precationeſque, ex Chriſtiano ritu, numerare conſuevimus: & interdum, ipſas ſubmurmurans precationes, ſi quis delicto provocaſſet, vibrabat ſecurim: ut tum vel maxime miles praefectique ad imperia parati adſtarent, offenſionemque caverent. Hunc talem virum Joannes rex moriens tutorem filio reliquit, ejuſque in primis fidei puerum, conjugem, regnum commendavit; nec ipſe, cum in vi repellenda ab iis, tum in diſcutiendis inſidiis, atque in omni tutela, ſpem de ſe regis feſellit: ſi, quam illorum cuſtodiam habuit, eam ſui ipſius habuiſſet, neque incaute ſe fraudi atque injuriae opportunum praebuiſſet. Cum penes puerum matremque nomen regis, vis dominationis omnis penes Monachum eſſet, invidiam multorum, quos unius nimia potentia urebat, vitare nequivit. Hi, non auſi ſe prodere, reginam, ab pari cauſa muliebribus odiis clam infenſam Monacho, aſſidue incitabant, inter illorum diſſidium aliquem ſibi creſcendi locum fore ſperantes. Horum ſtimulis promiſſiſque incitata regina, &, ab occulta offenſa, ſua ſponte implacabiliter irata Monacho (quod quaedam licentius agentem, quam famae ejus tutum videretur, aliquando liberius corripuerat, & quendam, amoris in reginam ſuſpectum, ab Aula protinus fugarat) palam detrectare Monachi conſilia, & ſuum repoſcere jus caepit. Hinc in apertas inimicitias proruptum. Et, contra quam rata regina ſuique fuerant, pars maxima Tranſilvanorum in auctoritate Monachi erat; quem conſervare puero regnum velle, reginam, ſua aliorumque importuna ambitione, tranſverſam agi pro certo habebant. Ergo regina adverſus Monachum Turcarum implorat opem, qui alienam diſcordiam ſuam occaſionem rati, coactis ex proximis praeſidiis aliquot equitum turmis, & Valachorum Moldavorumque magnis excitis auxiliis, in Tranſilvaniam ducunt. Sed iis Monachus obviam progreſſus, praelio victos caecidit fugavitque. Verum, ne Ferdinandus quoque Caeſar, ſuis & ipſe occaſionibus imminens, ab altera parte irrumperet, ſimul, ut reginam metu ad ſalubriora conſilia verteret, faedus cum eo percuſſit. Qui, in ſpem magnam recuperandae per Monachum Tranſilvaniae erectus, Joannem Baptiſtam Caſtaldum & Sfortiam Pallavicinum, cum validis Italorum atque Hiſpanorum cohorti-

A rege tutor filio datus.

Aemulorum artibus diſſidet a Monacho regina.

Turcas retundit.

tibus, ad eum miſit. At regina, quo ampliora ſibi Turcae pollicebantur, eo magis perfidiam eorum verens, nec dubitans, quin, ſi illorum armis defenſa Tranſilvania fuiſſet, ut ante Vngariam, ita hanc quoque adimerent filio, ſuamque provinciam facerent; &, ſine Turcis ſuſtineri ab ſe Monachum vel ſolum, nedum Ferdinandi ſocietate fultum, non poſſe ſentiens; & feſſa praeterea tam ancipiti rerum ſuarum cura, cum Ferdinando ipſo, litteris eam nunciiſque aſſidue ſollicitante, tranſegit. At Ferdinandum [1], vel qui Ferdinandum, ſanctum alioqui virum & probum, conſiliis ſuis agebant, qui nuper, ad evertendam aut inducendam reginam, blandiebatur Monacho, &, ut animum ejus novo beneficio devinciret ſibi, virtutem meritaque illius in rem Chriſtianam verbis extollens, a Julio tertio Pontifice Max. impetraverat, ut eum Romae in ampliſſimum ordinem cooptaret, Cardinalemque crearet, & inſignia ejus honoris illi in Tranſilvaniam mitteret, pertracta jam in ſententiam ſuam regina, paenitere Monachi caeperat. Et, quia Monachus, repellendos quidem, non tamen acrius irritandos eſſe Turcas, rebatur, ne tota inde mole belli, quae ſuſtineri nullo modo poſſet, in Tranſilvaniam incumberent, ex hoc conſilio ſaepe lenire litteris, & officiis placare ac ducere eos conabatur: hinc confingitur crimen, calumniaque [2] texitur, cum occulta cum

Vnde confictum in Monachum crimen.

1 Autographi *Ferdinandus*, male cum verbis infra poſitis *paenitere caeperat* coherens, ſuſtuli.

2 Calumniam non fuiſſe eam, Julio III. Pontifici Max Ferdinandus ipſe probavit. Qua de re audiendus Pallavicinus Hiſtor. Concil. Trident lib. XIII. c. 2 num. 8 „ Ma queſte coſe erano troppo difformi al alla criſtiana pietà, e alla natural giuſtizia e manſuetudine di Ferdinando, il cui diſetto era più toſto di comprimere con freddo zelo i malvagi, che d' incrudelire con volontaria malvagità negl' innocenti; sì eziandio agl' intereſſi ſuoi. Fra tanto per liberarſi dall' inſamia popolare, divolgò il Rè un lungo Manifeſto, ſcritto a Franceſco Villaquio, Veſcovo di Raab, ſuo Viccrè in Vngheria: dove rendeva minuto conto del fatto. E lo ſteſſo più legittimamente cercò di giuſtificare appreſſo al Pontefice . . . . . Onde fra pochi giorni, uditeſi in Roma le diſeſe del Rè, fù diſtinta nel Conciſtoro la ſua cauſa da quella degli ucciſori del Cardinale, e fù egli dichiarato fuori di colpa, non pruvandoſi la commeſſione . . . Paolo Paruta Croniſta della Repubblica Veneziana, e però informatiſſimo ſpecialmente degli affari, che riſguardavano il Turco, del quale avea quel ſenato allora le più cocenti ſue geloſie: queſt' iſtorico dunque egregio fra gl' Italiani non meno per candore d' ingenuità, che di ſtile, e per limpidezza di pietà, che di prudenzà, afferma ſenza alcun dubbio il tradimento macchinato dall' ucciſo Cardinale „ Ferdinandi Apologiam illam, de qua meminit Pallavicinus, vide, ſis, apud Bzovium in Annal. ad an. Chr. 1552.

cum Turcis agitare conſilia, ut, eorum beneficio, Tranſilvaniam, regina Ferdinandoque excluſis, ipſe haberet: & datur Caſtaldo ac Sfortiae Pallavicino, homini clariſſima familia apud Placentiam nato, honeſtiſſimiſque militiae muneribus functo, negocium, Monachum per inſidias circumveniendi occidendique. Fecerat ſibi conſuetudinem Caſtaldus mittendi ante lucem ad Monachum, qui, pro caetera vigilantia, eo temporis, ſtrato ſurgere, & divinas peragere preces, & inde ordinare diem in more habebat. Mittitabat autem, ſive ſciſcitandum, ſive conſultandum, ſive nunciandum aliquid eſſet, M. Antonium Ferarium, cujus in ſcribendis epiſtolis opera utebatur, hominem callidum, & cui ad quodvis facinus ſatis animi atque audaciae erat. Et jam perfamiliaris Monacho & janitoribus ejus effectus Ferarius, admittebatur, vel eo noctis, cum ſibi convento Monacho opus eſſe diceret. Rebus comparatis, etiam maturius ſolito Ferarius adfuit, cum, praeter unum aut alterum puerum, qui cubiculi oſtium tenebat, nemo adeſset, & cuſtodes ac ſtipatores corporis, remota in parte, ad ignem ſtreperent (erat enim hyems ac frigus ingens, &, ut in pacato, nec vis nec dolus timebatur.) Introductus narravit, Sfortiam Pallavicinum, accitum a Ferdinando, eſſe profecturum; veniſſe, ut eum viſeret, & mandata, ſi quid forte ipſum vellet, acciperet, ſtareque ad fores. Ac ſimul obtulit Monacho diploma, chirographo ejus anuloque conſignandum, quo tutum Pallavicino patere per Tranſilvaniam iter jubebatur. Admoventis calamo manum, & admitti Sfortiam jubentis, ſica, quam veſte tegebat, Ferarius Monachi jugulum appetiit. Ac Sfortia, qui cum decem, delectis ad facinus, obſervabat fores, irrupit, Monachumque, qui vel ſaucius Ferarii fauces invaſerat, multis vulneribus confecerunt, ſenem, ſeptuageſimum agentem annum: cujus cadentis una audita vox, Jeſum Mariamque invocantis. Ita viro, ejus memoriae longe praeſtantiſſimo, cujus virtuti atque induſtriae debebatur, quod Stephano conſervatum eſſet regnum, quodque Turcae Tranſilvaniam non occupaſſent, quique eam Ferdinando ipſi aperuiſſet, ea relata gratia eſt, ut, iniquiſſime crudeliſſimeque trucidatus, etiam proditionis infamia oneraretur. Caſtaldus & Pallavicinus, ſolemni execratione, Diris traditi & Sacris prohibiti fuerunt; quod Sacerdoti, quod Epiſcopo, atque adeo quod Cardinali, qui ordo ſacroſanctus habetur, manus impias attuliſſent: nec, niſi aegre ac diuturnis precibus, ut expiarentur ad Sacraque reciperentur, im-

Inſidiae in Monachum.

Patratur Monachi caedes.

impetrarunt. Ferarius, cum forte Mediolanum, unde erat, rediiſſet, juſſu Chriſtophori Madrutii Cardinalis Tridentini, qui urbem pro Carolo quinto Caeſare imperio regebat, captus, &, fracta cervice, ſuſpenſus, nefariae perfidiae paenas, faedo ſupplicio, perſolvit. Ac ne Sfortia quidem iram divinae ultionis effugit, qua, paulo poſt victus a Turcis captuſque, ſupremae calamitatis diſcrimen adiit. Paucis poſt annis, adulto jam puero, regina interiit. Huic adoleſcenti incolume quidem regnum manſit, Turcarum opibus, ſed ipſe, parentibus catholicae pietatis cultoribus natus, poſt matris obitum a Chriſtianorum Sacrorum fide leviſſime turpiſſimeque deſcivit, a Blandrata quodam, Taurinenſi medico, uſque adeo corruptus, ut ad ſectam Arianorum, quos nunc Trinitarios vocant, tranſierit; qui de Chriſto & ſentiunt impie & ſcelerate loquuntur: quippe cui divinitatem detrahere homines amentiſſimi perditiſſimique non vereantur. Exemplo Principis, tanta praviſſimarum opinionum in Tranſilvaniam invecta licentia eſt, ut, dum ſuo quiſque ſenſui intelligentiaeque blanditur, innumerabiles prope ac diverſiſſimas in haereſes diſſecta omnis gens ſit; & non abrogato ſolum, ſed ignoto jam penitus priſcarum ceremoniarum cultu, plerique, quos ſatietas variantium &, novas quotidie religionum formas accipientium ſectarum capit, ad Mahometanorum ac Turcarum ſtolidiſſimas de Deo deque divinis rebus opiniones miſere praecipitent. Verum, rege intra juventam ſine liberis morte ſubtracto, Tranſilvani, antequam Turcae ſe rebus ſuis miſcerent, Principem ſibi e ſuorum numero Stephanum Bathorium delegerunt, virum, ut mittam caetera, de quo illud praedicabatur, ſcilicet, nunquam eum de fide deceſſiſſe, neque quam Deo, neque quam Principi deberet. Nam, & in tam depravatis religionibus nunquam a Catholicae pietatis cultu abduci ſe eſt paſſus, &, in creberrimis ac prope quotidianis Vngarorum transfugiis a Tranſilvano ad Caeſarem, & a Caeſare ad Tranſilvanum, in devincta ſemel regi ſuo fide conſtantiſſime permanſit. Hujus viri tanta fuit praeſtantium virtutum fama, ut, non multo poſt, in Polonorum comitiis, quae de creando ſibi rege, poſt fugam Henrici Andegavenſis, ſunt habita, petente ſummis ſtudiis aut ſibi aut Erneſto filio, Maximiliano Caeſare, & Regibus Suetiae atque Moſchoviae aliiſque magnae dignitatis Principibus pariter contendentibus, Poloni Stephanum omnibus praetulerint, eumque nobiliſſimarum & valentiſſimarum gentium regem fecerint. Et, cum ex aucto-

Ferarius ſuſpenſus.

Tranſilvanus a religione catholica deficit.

Stephanus Bathorius Tranſilvaniae princeps.

Bathorius ad Poloniae regnum aſcitus.

ctoritate procerum quorundam, & magnae Senatus partis, Jacobus Vrangius, Gneſnenſium Archiepiſcopus, Caeſarem ipſum antevertiſſet regem renunciare, Stephanus univerſae prope Nobilitatis favore ſubnixus, cunctante, ex natura ſua, ac tergiverſante Caeſare, & verente, ne, cum Polonico bello Turcicum quoque accerſeret, Poloniam praeceleri apparatu ingreſſus, & inſignia regni ſolemni ritu ſuſcepit, & dubios quoque, partim metu, partim ſpe, ad officium pellexit. Et paulo poſt, Caeſaris morte, ſublato aemulo, cuncta feliciter pacavit. Sic ad regium faſtigium ex privato loco evectus brevi oſtendit, virtute ſe fortunam ſuam antecesſiſſe. Moſchorum Princeps, poſthabitum ſe a Polonis in petitione regni indigne ferens, non ſolum tumidiſſimis epiſtolis deſpexit Stephanum, quibus decedere eum univerſa Livonia & parte Lithuaniae jubebat, ſed armis quoque laceſſivit. Et Stephanus quidem, ubi nequicquam, miſſa legatione, lenire & ad aequa revocare Barbarum eſt conatus, & novus rex, & vixdum ſatis firme apprehenſo regno, bellum tamen adverſus finitimum & praepotentem hoſtem ſuſcipere non dubitavit, ſuſceptumque ita geſſit, ut primo ſtatim incurſu Polozcho hoſtem expulerit, valido & magnis operibus munito oppido, quod ſuperioribus annis Moſchi Auguſto, Poloniae regi, ademerant. Neque hac gloria contentus, in intimam progreſſus Moſchoviam, Vielchiluchum, nobilem urbem, vi caepit, obvioſque Moſchos ubique fudit, &, Vielchiluchi opportunitate, hoſtem etiam a Livonia, quam ante invaſerat, & magna ex parte ſubegerat, pene interclusit. Duxit deinde ad oppugnandam Pleſchoviam, majus atque opulentius oppidum, & regni ab ea parte clauſtrum, compulſoque intra maenia hoſte, arcta obſidione premebat. Quibus rebus ſucceſſibuſque territus Moſchus, non ſolum retuſa magnopere ſuperbia, legatos de pace ad Stephanum miſit. Sed, quo eam impetraret, miſſo Romam oratore, rogavit Pontificem Max. 1 ut ſe pacificatorem interponeret. Cujus auctoritate induciae ad decem annos factae, ea

Bellum adverſus Moſchum ſuſcipit.

Moſchus Stephani ſucceſſibus territus legatos de pace mittit.

1 Fuit is Gregorius XIII. qui, quod rogabatur, praeſtitit atque perfecit. Hujus rei habeo teſtes ejusdem Gregorii litteras, ad ipſum Moſchum Kal. Octobr. an. 1582 datas; quas, nuſquam antea, quod ſciam, editas, ex autographo ſumma cum fide deſcriptas, eruditis lectoribus non uno nomine placituras exhibeo.

„ Gregorius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei Joanni Baſilij, Domino Ruſſiae, Magno Duci Moſchoniae, Nouognardiae, Smolenſciae, Vlodimiriae, Domino Caſani, & A-
„ ſtra-

ea in primis lege, ut Moſchus tota Livonia excederet, cujus nuper ne partem quidem concedebat Stephano: contra Ste-

P p pha-

,, ſtracani, multarumque aliarum Pro-
,, uinciarum Principi magno, & deſi-
,, ſideratiſſimo ſalutem, & omnis gra-
,, tiae fructum. Redijt ad nos di-
,, lectus filius Antonius Poſſeuinus,
,, quem ad te miſeramus, una cum
,, Jacobo Moluianino, oratore tuo.
,, Facile perſpeximus tum ex tuis lite-
,, ris, quas & Antonius noſter primum,
,, tum Jacobus tuus nobis reddide-
,, runt, humanitatem tuam. Narra-
,, uit etiam idem Antonius multa de
,, tua amplitudine honorificentiſſime;
,, inter caetera quoties ad te adjit,
,, ſemper benigniſſime acceptum eſſe,
,, quod quidem fuit nobis gratiſſimum.
,, De pace cum Rege Poloniae tan-
,, tam uoluptatem caepimus, quan-
,, tam par erat nos capere potentiſſi-
,, morum Principum coniunctione, &
,, Chriſtianorum populorum, qui antea
,, magna inter ſe cum caede confli-
,, xerant, tranquillitate & incolu-
,, mitate, optimaque ſpe communium
,, uirium armorumque in Chriſti
,, hoſtes conuertendorum: quo qui-
,, dem nihil poſſet fieri praeclarius,
,, nihil Chriſtianae Reipublicae ſalu-
,, tarius. Gratum uero tibi eſſe
,, nos noſtram auctoritatem atque o-
,, peram in pace conficienda interpo-
,, ſuiſſe, fuit id quidem nobis gratiſ-
,, ſimum (nihil enim unquam egimus
,, libentius) ſed ut ſummam in eo ne-
,, gocio Dei gloriae rationem habui-
,, mus, ſic praemia omnia ab immenſa
,, illius miſericordia expectamus. Tu-
,, am uero tam gratam huius facti me-
,, moriam omni beneuolentia, omni-
,, buſque officijs complectendam duci-
,, mus. Quod ſcripta ea, quae poſtula-
,, ſti de religione, quaeque tibi peten-
,, ti Antonius tradidit, attente legi-
,, ſti; quodque & ex tuis literis, quas
,, ſuperiore anno ad Stephanum Polo-
,, niae Regem ſcripſeras, cognouimus,
,, perſpectum habere te ſemper in Ec-
,, cleſia Romana ſyncerum uerae fi-
,, dei cultum uſque a ſanctiſſimis A-
,, poſtolis ductum uiguiſſe ſemperque
,, retentum eſſe, nec poſſe unquam ul-
,, la aut temporum iniquitate, aut
,, hominum fraude, & peruerſitate
,, uiolari, incredibiliter laetati ſumus:
,, idemque hoc tempore ſentire te ſpe-
,, ramus. Sic enim tunc te vere ſa-
,, pienterque ſcripſiſſe accepimus, Iſi-
,, dorum Ruſſiae Metropolitanum in
,, oecumenica Synodo Florentina agno-
,, uiſſe, palamque profeſſum eſſe, Ca-
,, tholicam ueritatem in Romana Ec-
,, cleſia retineri; ab eoque tempore
,, Ruſſiam ſeſe cum Eccleſia Catho-
,, lica Romana coniunxiſſe. Magnam
,, igitur in ſpem uenimus, te, praeter-
,, ea, quae pollicitus es, eorum cau-
,, ſa, qui iſthuc uenerint, ceteris quo-
,, que in rebus grauioribus facilem
,, futurum; praeſertim cum intelligas,
,, quam neceſſaria, quamque Deo ac-
,, cepta ſit animorum in ipſius cari-
,, tate coniunctio. Quod uero Turcam
,, teterrimum tyrannum tam male ode-
,, ris, quodque in eius perniciem pa-
,, ratiſſimus es, facis, quod Chriſtia-
,, num Principem ac tantum Domi-
,, num decet. Vt autem nihil diffici-
,, le eſt Deo vincere, vel in multis,
,, uel in paucis, ſic boni omnes ſpe-
,, rant, nullam te opportunitatem omiſ-
,, ſurum eſſe, non ſolum communibus
,, copijs, ſed tuis etiam ipſius viri-
,, bus atque armis, tuaque poten-
,, tia monſtrum illud a Chriſtianorum
,, ceruicibus repellendi. Nos uero non
,, ceſſabimus de eo, quod ſapienter,
,, magnoque cum zelo ſcribis, cum
,, caeteris Chriſtianis Principibus age-
,, re, eoſque aduerſus communem ho-
,, ſtem uocare. Omnibus autem de
,, rebus amplitudinem tuam ſuo tem-
,, pore certiorem faciemus. Interea
,, cupimus, ut libros literaſque eas,
,, quas ad te mittet dilectus filius An-
,, tonius, ſic accipias, quaſi a nobis
,, ipſis mitterentur. Inter eos enim,
,, quos plurimos habemus doctrina &
,, pietate praeſtantes, unus is eſt, cu-
,, ius fidem, ſynceritatem, zelum, plu-
,, rimi facimus. Mandauimus etiam
,, ei

Digitized by Google

phanus Vielchiluchum aliaque oppida redderet Moſcho, quae eo bello caepiſſet, praeter Polozchum, & quae Polozchi juris

,, ei hoc tempore, cum illum in Germa-
,, niam & io Poloniam mittimua, ut
,, omnibua officijs tibi praeſto ſit om-
,, nibus in rebus, quae ad Dei gloriam,
,, atque ad dignitatem tuam pertine-
,, bunt. Quamobrem & tu, ſi opua erit,
,, ad eum ſcribere, & Tabellarios
,, tuoa oiittere fidenter poteris, ne
,, quid itineris longinquitas tuo deſi-
,, derio, & commodia obſtare poſſit.
,, Quod autem iam non onas nobis
,, parentes literas, fidemque publicam
,, miſiſti, quibus concedis, ut mer-
,, catores oostri, & aliorum Principum
,, cum Sacerdotibus noſtris ad te ue-
,, nire libereque iſtic commorari, &
,, tuto ad noa redire, quoties nolue-
,, rint, poſsint, utque etiam poſsi-
,, mus, quoties opua erit, tuto aliquos
,, ad Perſas mittere, dici vix poteſt,
,, quam iucundum nobia acciderit.
,, Nos quoque viciſsim pollicemur,
,, quotiea tibi placuerit tuos huc mit-
,, tere, eos quam tutiſsime venturoa,
,, libere commoraturoa, quotieſque
,, uoluerint diſceſſuros, omniaque a
,, nobis caritatis officis relaturoa. Pel-
,, les, quaa miſiſti tum ſuperiore an-
,, no per Paulum Campanum, tum
,, hoc tempore per Iacobum tuum,
,, accepimus libentiſsime. Mittimus
,, viciſsim piam Chriſti Redemptoris
,, noſtri imaginem, quam conſeruabis
,, noſtrae, Sanctaeque huius ſedis me-
,, moriae cauſſa. Oratorem tuum a
,, nobiliſsimis Venetorum republica
,, praeclare acceptum eſſe, interque
,, vos amicitiam coniunctam eſſe, ne-
,, gociationumque vtrinque iam fa-
,, cultatem patere (quae quidem o-
,, mnia per Antonium noſtrum curari
,, mandaueramus) gratiſsimum nobis
,, fuit. Interea non ceſſabimus orare,
,, ut Deus benedictus amplectatur te
,, tuoſque omnes ſoa gratia, cumu-
,, letque omni felicitate. Datae Ro-
,, mae apud ſanctum Marcum, Anno
,, Incarnationis Dominicae Milleſimo
,, quingenteſimo octuageſimo ſecundo,
,, Calendis Octobris, Pontificatus no-
,, ſtri Anno undecimo.

Ant. Bucapadulius.

Qui haſce litteras ex antographo de-
ſcribendas curavit contra illa verba:
,, Quod vero Turcam, teterrimum
,, tyrannum, tam male oderis: ,,
haec in margine adnotavit: ,, Quid
,, expectari poſſet a Moſchis contra
,, Turcas, ſiquidem id vellent, vi-
,, deatur Commentarius ſecundus Pa-
,, tris Poſſevini (ejus videlicet, qui
tam ſaepe tamque honorifice in hiſce
litteris ſub *Antonii* nomine ſigni-
,, ficatur) miſſua ad Sumomum Ponti-
,, ficem Gregorium XIII. & ad Illu-
,, ſtriſſimum Cardinalem Comenſem.,,
Quo de commentario agit Poſſevinus
ipſe in litteris ad Cardinalem Ruſti-
cuccium die 25. Octobr. an, 1585.
Brunsberga datis; quae autographae
apud me ſunt, infra, opportuniore
loco, proferendae. Nunc quidem, quum
de Antonii Poſſevini legatione in Mo-
ſchoviam Gregorii XIII. adlatae lit-
terae commemorent, non alienum pu-
to, primum ipſum cum Moſcho Le-
gati congreſſum, ex Hiſtoriae Soc J.
Partis V. lib I. num. 125. ad an.
1581. tranſcribere. Habet enim in
ipſa peregrini moris novitate delectatio-
nem nec ea narratione, quae vix
a Gratiano attinguntur, non illuſtran-
tur. ,, Vbi in conſpectum Magni Du-
,, cia ventum eſt, Senator primarius
,, ſorgens, uſitato genti obſervantiae
,, verbo: ,,, Maxime princeps, in-
,,, quit, Antonius Poſſevinus & co-
,,, mites humum tibi fronte ferinot. ,,,
,, Tum continuo Dux, Vt valeat Gre-
,, gorius Papa interrogat. Et Pater:
,,, Ita Deus Serenitatem tuam perdiu
,,, ſervet incolumem. ,,, Dein juſſus
,, mandata exequi, ut magnificentio-
,, rem & ipſe Pontificia Max appel-
,, lationem faceret: ,,, Sanctiſſimus,
,,, inquit, Dominus noſter Papa Gre-

,,, ge-

ris eſſent, quae, quia haud dubie Polonorum ditionis fuerant, Moſcho repetere nunquam liceret. Ita Stephanus, finibus prolatis, aucto ornatoque regno, & paſſim Catholicae

,,, gorius XIII. Vuiverſalis Eccleſiae
,,, Paſtor, Chriſti in terris Vicatius,
,,, multarum regionum terrarumque
,,, Dominus, Servus Servorum Dei,
,,, amantiſſime Serenitatem tuam ſa-
,,, lutat, eique benedictionem preca-
,,, tur. ,,, Surrexit Dux ad Ponti-
,, ficis nomen, tamdiuque ſtetit, dum
,, gratias egit. Tum aſſidens: ,,, Tu
,,, vero, inquit, Antoni, rectene e-
,,, quitaſti? Recte, inquit ille, Deo
,,, gratia; quodque in Serenitatis tuae
,,, obſequium cedat: ,,, Inde Ducis
,, ac ejus filii dexteram oſculatus,
,, tradere jubetur Secretario literas,
,, & munera, quae deſerebat, expo-
,, nere. Quo loco gentis modeſtiam
,, inde velim intelligi. Ferebatur,
,, inter cetera dona, picta Deiparae
,, effigies, rarae opus ſubtilitatis,
,, ebeno, argento auroque incluſa.
,, Ea tamen tradita non eſt, quia co-
,, gnitum erat, gratam Principi non
,, fore: quod in genu parentis Jeſus
,, infans ſedebat nudus, & hunc puel-
,, lus alter Joannes Baptiſta, item nu-
,, dus, adorabat. Quae cum pictores
,, noſtrates in artis oſtentationem ela-
,, borent, ceterique mirentur, Mo-
,, ſchi, multo ſapientius, ferre non
,, poſſunt. Tantum abſunt ii (quod
,, ſane cultiorum nationum probrum
,, eſt) ab ſimulacris obſcoenis perſe-
,, rendis! Expoſita dona cum Princeps
,, ſingula contemplatus probaſſet; quae
,, ad negotia ſpectarent, cum Senato-
,, ribus et conſiliariis jubet ſeorſum
,, agere: in eumque ipſum diem, ſo-
,, lemni ad convivium vocantium for-
,, mula, ad panem & ſal invitat. Nar-
,, rabant deinde Aulici, omnium, quae
,, longo tempore vidiſſent, ſumptuo-
,, ſiſſimum id fuiſſe convivium. Diſ-
,, cumbentes centum numerati. Stra-
,, gulum in menſa nullum, praeter
,, mantile: tum panis, ſalinum, ur-
,, ceoli duo; in quorum altero ace-
,, tum, in altero piper (quibus rebus
,, ex avita ſuperſtitione menſas omnes
,, inſtruunt) praeterea nihil. Non
,, mappae ad tergendas manus, non
,, lances pani ſubjectae, nullae ſuccil-
,, lae, ne cultri quidem. In men-
,, ſa ſepoſita, ſupra quam imago
,, Dei matris perelegans cernebatur,
,, Dux cum Joanne filio conſedit; no-
,, minatimque noſtros appellans col-
,, locavit in proxima. Epulae tum il-
,, latae .... Cum, mittente quid
,, Principe, convivae aſſurgant omnes,
,, ſtentque, quamdiu lator dicat:
,,, Magnus Dominus hoc tibi dono
,,, gratiam ſuam declarat: ,,, alterque
,, reſpondeat: ,,, Ferio humum fron-
,,, te: ,,, plus ſexagies, ſpatio dua-
,, rum horarum, quibus convivium
,, tenuit, aſſurrectum eſt ... Sub
,, medium ferme convivium, cubitis
,, Dux menſae innixus, facto ab o-
,, mnibus ſilentio, his verbis Poſſevi-
,, num alloquitur: ,,, Antoni, comede
,,, ac bibe: nam iter haud modicum
,,, ex urbe Roma hucuſque confeciſti,
,,, miſſus a Sancto Patre omnium ſu-
,,, premo Gregorio XIII. Eccleſiae
,,, Romanae Chriſtianae Paſtore con-
,,, ſtituto a Deo, quem nos quidem
,,, veneramur, ac Vicarium Chriſti
,,, agnoſcimus, tibique propter ipſum
,,, omnem reverentiam exhibemus. ,,,
... ,, Inſequutis deinceps diebus in
,, negotia legationis incumbitur. Po-
,, ſtulabat Pontifex, ut Joannes, quod
,, per legatum ſuum ſpoponderat, ſi
,, Polonico expediretur bello, arma
,, cum ceteris Chriſtianis Principibus,
,, adverſus communem hoſtem con-
,, verteret; commeandi facultatem per
,, ſuas terr as Pontificiis Legatis, ſi qui
,, unquam ad Perſas aut Tartaros mit-
,, terentur, daret: Catholicis nego-
,, tiatoribus commercia in Moſchovia
,, eſſent; ac templa ritusque Catho-
,, lici. &c. ,, Quibus poſtulationibus
reſpondere videa Gregorii ſuperiores
litteras, Moſcho gratias agentis, quod
eademmet ipſa poſtulanti ſibi non de-
negaſſet.

fidei cultu propagato reſtitutoque [1], magna gloria magnoque de-

1 Ardens fuiſſe in Stephano rege propagandae Catholicae fidei ſtudium ſatis apparet ex litteris, quas ad Gregorium XIII. die 27. Auguſti 1584. dedit, noſque infra, ubi de Cardinali Bathorio Gratianus aget, ex autographo recitabimus: ex quibus ſatis nunc fuerit caput illud, paene extremum, proferre ,, Perſuaſum Sanctitati ve-
,, ſtrae eſſe magnopere cupio, me quid-
,, quid ad fidei Catholicae propaga-
,, tionem, atque dignitatem & com-
,, modum nominis Chriſtiani mature
,, a me effici poſſe putaro, propitio
,, Deo, vel vitae hujus meae pericu-
,, lo non detrectaturum. ,, Sed & alia ejuſmodi ſtudii argumenta ſuppeditat Hiſtoria Soc J. Part. V. lib. II. num. 79. ad an. 1582. hoc loco non omittenda.
,, Rex, plane regie pius, ut pri-
,, mum ſancitam cognovit pacem, ſi-
,, bique Livoniam traditam, tanquam
,, indignum ratus, prius eam ſibi,
,, quam Chriſto ſubjici, Rigam iter
,, intendit; Georgium Radivillum,
,, Vilnenſem Antiſtitem, & Melchio-
,, rem Giedroc, Antiſtitem Samogi-
,, tiae, deque Societate Martinum La-
,, ternam, & Petrum Scargam ducens,
,, ut coram ipſe primas obſtantium
,, moras perrumperet, & pietatem
,, jamdiu exulem regio quaſi comita-
,, tu reduceret. Tum ad Cromerum,
,, Varmienſem Epiſcopum, ex inſti-
,, tutis in ejus Bransbergenſi Semina-
,, rio ſub diſciplina Societatis, atque
,, ad Gregorium Pontificem, & ad
,, Aquavivam Generalem literas de-
,, dit, ex noſtris hominibus ſacerdotes
,, & Evangelii praecones poſtulans,
,, quos per Livoniam ſpargeret. Li-
,, voniae metropolis Riga eſt, Ar-
,, chiepiſcopatu olim & Canonicorum
,, collegio nobilis . . . Hac tempeſta-
,, te, in civium magno numero, nul-
,, lus aperte ſinceram ac veterem fi-
,, dem; nova omnes Auguſtani fig-
,, menta ſymboli ſequebantur. Coeno-
,, bia, quae olim Religioſorum fue-
,, rant, dudum profana fecerant. Unum
,, reſtabat Monialium Ciſtercienſium,
,, in quo tres repertae ſunt, decrepita
,, jam aetate, virgines, in quibus ca-
,, ſtae religionis, in tota pene Livo-
,, nia extinctae, ſcintilla ad eam diem
,, vixerat . . . Hanc igitur cum pri-
,, mum Rex urbem intravit, ſuum
,, Senatum allocutus, exponit, con-
,, ſilii ſui eſſe, ut Catholica religio,
,, ac verus Dei cultus, quo ejecto
,, Livonica tota reſpublica ſaluſque o-
,, mnium peſſum ierat, in eam pro-
,, vinciam revocetur: ſtatimque, ma-
,, ximo omnium conſenſu, decretum
,, pro religione Catholica inſtauranda
,, fit. Cujus decreti Senatorum quos-
,, dam Haereticorum brevi poenituit:
,, qui, cum revocare ipſi, quod fece-
,, rant, nec auderent nec poſſent,
,, clanculum Nobilitatem Livonicam,
,, & Rigenſem praecipue, ſolicitant,
,, ut religionis ſuae confirmationem a
,, Rege peterent. Ad eam petitionem
,, Rex cum Livonibus ceteris reſpon-
,, diſſet . . . Cathedrale templum tra-
,, di ſibi poſtulat, Catholicorum in
,, uſus . . His demum exterriti pro
,, Cathedrali templum S Jacobi ultro
,, deferunt . . . . Rex igitur Senatui
,, reſpondet. Accipere ſe D Jacobi
,, templum; contiguum tamen ſimul
,, monaſterium Ciſtercienſium virgi-
,, num, cum aede S. Mariae Magda-
,, lenae, darent. Tum vero ſuſpicati,
,, quod res erat, Haeretici, in uſum Gy-
,, mnaſii illud coenobium deſtinari,
,, omnibus precibus rurſum inſiſtunt,
,, uno eſſet templo S Jacobi conten-
,, tus, neu de ſcholis collegioque Je-
,, ſuitarum, Rigam inducendo, cogi-
,, taret: haud dubie enim populum ſe-
,, ducturos, & ipſorum filios ad re-
,, ligionem Papiſticam pellecturos.
,, Narrabat deinde Rex, ad ejuſmodi
,, praedictiones, quas non magis illi
,, deteſtabantur, quam ipſe ratas o-
,, ptabat, aegre ſe riſum tenuiſſe, &
,, id dediſſe reſponſi: Se quidem,
,, eorum cauſa, vehementer optare,
,, ut veritas Catholica, per Chriſti
,, praecones Jeſuitas Rigenſibus prae-
,, dicetur: verum non ita multos eos
,, eſ-

deſiderio ſui relicto, deceſſit [2] anno MDLXXXVI. liberis non ſuſceptis. In Tranſilvania, hujus deceſſu, [1] Georgius frater regnum adminiſtravit; cui, mature morte ſublato, ſucceſſit Sigiſmundus filius, adoleſcens vario ingenio, interdum acri, & ab inſita genti vanitate avido gloriae, ſed ad nova ſemper conſilia mobili, &, quod non crediderant homines, adeo diffidens ac timidus, ut regnum deſeruerit amiſeritque, amittendi metu. Conantibus Turcis augere tributa, quae Tranſilvania, Valachia, Moldavia pendebant, harum gentium Vaivodae [ſic enim, ut ſupra memoravimus, ſuos reges appellant] initium id eſſe rati penitus ſe ſe opprimendi, & ab-

Stephanus rex magna gloria decedit.

Sigiſmundus Bathorius.

A Turcis Tranſilvani, Moldavi, Valachi deſciſcunt.

„ eſse, nec tam ex facili collegia „ nova recipere, ut certum quippiam „ ſibi polliceri poſset: felices tamen „ fore Rigenſes & eurum liberos, ſi „ quando talium virorum collegium in „ eorum moenia introducatur ... Ab „ Samogitiae Epiſcopo ſtatim expiatur „ templum Divi Jacobi, in eoque „ poſtridie, quae fuit Dominica Palmarum, cum omnibus Catholicis, „ Rege praeſente, Sacra peracta, habitaeque conciones Latine, Germanice, Polónice ... Caeterum toto „ illo ſanctiori tempore clariſſimum „ ſpecimen veri cultus eſt praebitum, „ eminente Regis exemplo, vel ad „ Haereticorum miraculum, lacrymaſque Catholicorum. His quotidie „ ad S. Jacobi, ex arce, quanquam „ longe poſita, cum omnium procerum comitatu per civitatem, totam Haereticam, incedebat. Perſtabat multis horis ad ſacra attentus „ officia, orans, aut e pio legens volumine, nunquam tecto capite, „ nunquam verbo ad quempiam miſſo. Sacratiſſimum Corpus Domini „ ad Sepulchrum, egregie exornatum, deduxit: publice ad aram Sacroſanctam communionem ſub unica ſpecie ſuſcepit: lignum Crucis, „ die Paraſceves, geſtu humillimo, „ adoravit; & alia plurima dedit Catholicae pietatis & humilitatis exempla. &c. „

1 Grati animi eſt, quae bene in nos a quopiam aut facta aut dicta ſunt, ea perpetuo non meminiſſe modo, verum etiam praedicare. Non ilebo igitur hoc loco, ubi de Stephani regis obitu Gratianus agit, quanta ejus erga meam Societatem ſupremis tabulis declarata ſit voluntas atque benevolentia. Cujus rei monumentum in Hiſtoriae S. J. Partis V. libro VI num. 40. exſtat his verbis; „ Duo reliquit teſtamenta, alterum jam „ pridem conditum, alterum ipſius „ manu hoc ſupremo tempore inchoatum, quod, deficientibus, ut veriſimile eſt, viribus, non perfecit. In eo poſt alia multa, orationem ad Sigiſmundum revocans, verba haec addidit. „„ Ad „„ te redeo, chariſſime nepos, Princeps Tranſilvaniae, Sigiſmunde Batori. Tibi inprimis Collegium Claudiopolitanum & Albenſe lego & „„ committo: quae Collegia pater tuus & ego fundavimus, propriis ex „„ facultatibus noſtris, ſine cujuſquam „„ injuria; quae ita tueatis & defendas, quatenus animae tuae patriaeque, cui praees, ſalus tibi chara „„ eſt. Non deerunt, puto, Ariani, atque inprimis Coloſnarienſes, qui ea „„ everſa velint. Favebunt iis Senatores „„ tui omnes aut Calviniſtae aut Lutherani ... Sed, ſi vir es, facile omnibus ſimul reſiſtes ſola conſtantia, & fervore zeloque pietatis magis magiſque piis hominibus conteſtato.. Quo difficilior igitur tibi reſtat concertatio, eo majus tibi praemium & laus ſempiterna. „„

2 Ab autographo exhibente *diſceſſu*, jure diſceſſiſſe videor, *deceſſu* reponens.

Digitized by Google

Bathorii cum Caeſare faedus.

abrogata eorum poteſtate, in Provinciae formam eas nationes redigendi, certis inter ſe conſpirationis faederibus, conſociarunt conſilia, &, Sigiſmundo duce, cujus excellebant opes, & tum probabatur indoles, defectionem a Turcis coquebant. Tranſilvanus, interpoſita Pontificis Max. auctoritate, res cum Rodulpho Caeſare compoſuit. A quo quidem nihil petentibus eſt negatum, dum eos a Turcis dirimeret. Tranſilvanum cum ſociis in ſuam ac Romani Imperii fidem recepit [1]: &, ſi quando eum Turcae bello agrederentur, certa equitum peditumque auxilia eſt pollicitus, atque ei, haud leve initae amicitiae atque ſocietatis pignus, Caroli Archiducis, patrui ſui, filiam in matrimonium tradidit. Et quidem, accepta Auſtrii ſanguinis uxore, Tranſilvano veluti auctorata ſibi Caeſaris ac familiae, totius Europae nobiliſſimae atque opulentiſſimae, fides videbatur: ſiquidem altera puellae ſoror Philippo nupſerat, Philippi, Hiſpaniarum regis, filio, in tot regna tantaſque opes patri ſucceſſuro: alteram Sigiſmundus Suevus, novus Poloniae rex [2], duxerat. Er-

1 Subaudi *Rodulphus*.

2 Stephano Poloniae regi ſucceſſurum hunc Sigiſmundum praeviderat Poſſevinus, monendumque per Cardinalem Azzolinum Pontificem Sixtum curaverat, ut videret, daretque operam, ſi rei Catholicae proſpectum vellet, ne aliam uxorem Sigiſmundus, quam Caroli Archiducis filiam duceret; id quod factum eſt. Vtriuſque rei teſtes do ipſius Poſſevini ad Cardinalem Azzolinum litteras.

J E S V S

„ Illuſtriſsimo et Reuerendiſsimo „ Signore mio Padrone in Chriſto „ ſingolariſsimo.

„ Come di Venetia io ſcriſsi à V. S. „ Illuſtriſsima, che io partivo per „ Germania, per andarmene al Signor „ Duca di Baviera, & indi a Varſa„ uia, acciochè in tempo poteſsi tro„ uarmi co'l Rè di Polonia, & da„ re i debiti auiſi al Signor Arciue„ ſcouo di Napoli, così mi incaminai „ uerſo queſto luoco di Iſpruch, do„ ue hauendo hauuto più certa nuoua „ della morte del detto Rè, & ha„ uendo quì trouato il detto Signor „ Duca di Bauiera, il quale partì „ hieri per la uolta di Monachio, mi „ incamino diritto alla uolta di Vien„ na, per ritrouare il Signore Arci„ uescouo di Napoli, & iui hauuta „ più luce delle coſe di Polonia, fa„ re quello, che ſi giudicherà più ſpe„ diente al ſeruitio diuino, alla uo„ catione mia, & alla uolunta di No„ ſtro Signore principalmente.

„ Quanto al Signor Duca di Bauie„ ra, eſſo rimaſe con obligo alla Bea„ titudine di noſtro Signore pe'l pa„ terno Breue ſcrittogli; mi dichiarò „ lo ſtato delle coſe preſenti di Ger„ mania, con qualche carico, che mi „ diede di ſcriuerne à V. S. Illuſtriſ„ ſima (il che più pienamente & ſi„ curamente farò, à Dio piacendo, „ di Vienna) & mi diſse, che di „ Monachio riſponderebbe à S. San„ tità, rimettendoſi à me del reſtan„ te. Io, perchè haueuo inteſo non „ ſo che in materia di denari, il che „ puteua forſe dare anſa a' maleuoli „ di raffreddare l'anima di sì Santo „ Principe, à cui nelle coſe di Colo„ nia non ſi foſse di coſtì dato il ſub„ ſidio, che aſpettaua, gli moſtrai le „ cauſe efficaci, per le quali più to- ſto

Ergo, nudatis animis, a Tranſilvano ſociiſque palam ad arma eſt itum, & Turcae ad Javarinum res gerentes, haud le-

Res a Bathorio Tranſilvano geſtae.

,, ſto ſi doverebbe concorrere da' Princi-
,, pi all' aiuto della Sede Apoſtolica, che
,, ſi doueſse indi aſpettarlo, atteſo le
,, ragioni, le quali ſua Beatitudine ſi
,, degnò alla partita mia addurmi,
,, per ſeruirmene ſpecialmente in Po-
,, lonia. Mi fu dunque facile in così
,, buon terreno ſpargere il ſeme: la
,, onde eſso giudicò, che ſapiente-
,, mente faceua ſua Santità à proce-
,, dere in queſto modo, moſtrandomi
,, anco quel ch' egli ſteſso diſideraua
,, della perſona del Signor Arciueſco-
,, uo di Colonia, ſuo fratello, del
,, quale haueua nuoua, che ſtaua mol-
,, to male, & diſideraua, che ſua Bea-
,, titudine non intermetteſse l'orationi
,, à Dio per detto Arciueſcouo, am-
,, monendolo paternamente talhora con
,, alcuno Breue, il quale foſse miſto
,, di ſperanza, poichè quel Prelato,
,, in cui diſideraua il Signor Duca
,, alcuna altra coſa, haueua però al-
,, cune doti di prudenza et uigilanza;
,, alle quali ſe Dio Signor noſtro ag-
,, giungeſse qualche altra coſa, ſperaua
,, non piccolo aiuto alla cauſa di Dio.
,, Ho poi trouato queſto Signore
,, Arciduca Ferdinando tutto intento
,, ad alcune coſe buone, le quali pi-
,, glia a core & penſo, che ſaranno
,, gratiſsime a ſua Beatitudine, la qua-
,, le, ſe giudicherà di moſtrare, ra-
,, gionando con Monſignor Spurena,
,, che le ha inteſo con particolare ſua
,, conſolatione, credo certo, che queſto
,, Principe ſarà grandemente animato.
,, Le coſe poi ſono, prima, una pe-
,, culiare cura, che ha cominciato a
,, fare hauere circa chi ſi confeſsa o
,, non a' tempi debiti, il che ſe dop-
,, po il ſecondo termine prefiſso non
,, ſi fà, ſcaccia dal ſuo paeſe qual ſi
,, uoglia perſona. Et mi dice, che
,, queſto anno proſsimo paſsato di mol-
,, te centinaia di migliaia di anime,
,, che ſono ſotto il ſuo dominio, à
,, pena cento ſi ſono trouati, che non
,, l' habbiano fatto, & alcune terre
,, intieramente ſi ſono conuertite.
,, Da poi, adeſso ha fatto un pio
,, & bello editto & ordine ſopra tut-
,, te le ſcuole del detto dominio, con
,, inſtituire alcuni uiſitatori delle det-
,, te ſcuole, acciochè per tutto ſi leg-
,, gano coſe honeſte, ſi inſegni la dot-
,, trina chriſtiana, & ſi dia braccio
,, ſecolare a' Veſcoui, acciochè nelle
,, parochie in queſto ſieno ubiditi. Il
,, quale editto, come quì hora deo
,, ſtamparſi, così il Signor Duca di
,, Bauiera due notti inanzi lo fece ri-
,, ſcriuere, per farne altretanto in tut-
,, ta Bauiera I' che piaceſſe a Dio, ch'
,, io totte le ſcuole di Italia ſi faceſse.
,, Oltre ciò ha dato ordine, che à
,, ſue ſpeſe ſi comperi una caſa per
,, un numero di poueri ſcolari, inſi-
,, no al numero di trenta, ch' eſso
,, ſoſtenta, alla quale caſa i Veſcoui &
,, Baroni circonuicini potranno come ho-
,, ra ſi procura, mandare diuerſi per iſti-
,, tuirſi con mediocre ſpeſa in queſto Col-
,, legio, & così ſi farà un buon Semina-
,, rio per tutte queſte prouincie.
,, Io dunque, commendata tanta
,, pietà, ho dato à ſua Altezza un
,, Breve di ſua Beatitudine circa i
,, Seminarij, pe'l cui mezo poſſe an-
,, co guadagnare il giubileo, & fare
,, le coſe in quello contenute.
,, Finalmente hauendomi ſua Al-
,, teza dato uarie nuoue (ma non
,, del tutto certe) delli mouimenti
,, ſeguiti in Polonia doppo la morte
,, di quel Rè, che ſia in gloria, ho
,, penſato di ſupplicare, come fò,
,, V. S. Illuſtriſsima, che uoglia (paren-
,, dole, & non eſſendoſi da altri ſta-
,, te propoſte) alcune coſe riuerente-
,, mente a S. Beatitudine.
,, La prima è, che io credo, che
,, molto à propoſito ſarebbe, che il
,, Signor Cardinale di Vilna ſi tro-
,, uaſse all' elettione del Rè futuro,
,, perciochè eſſendo egli il primo Se-
,, natore di Lituania, & di queſta
,, eſſendo quaſi tutti gli altri Senato-
,, ri heretici, ma però ſuoi parenti,
,, & aſſai (nell' altre coſe) ragione-

,, uo-

levibus affecti incommodis ab iis ſunt, intercaeptis ſaepe commeatibus aliiſque, quae in varios belli uſus ad exercitum mit-

,, uoli, potrebbe facilmente mouergli
,, à quel, che foſſe di ſeruitio di Dio.
,, Dal che ſeguirebbe, che anco
,, eſſo deſſe una uiſta al ſuo gregge
,, di Vilna, il quale n'ha grande bi-
,, ſogno, & poi, biſognando ritornare à
,, Roma, laſciarlo ſotto la protettio-
,, ne del nuouo Rè, & di que' Miniſtri,
,, che di nuouo ſaranno eletti &c.
,, Si aggiunge, che detto Signore
,, eſſendo molto deſtro, & hauendo
,, la lingua del paeſe, può diafare
,, di quegli ordini, i quali nè dal Signot
,, Nuncio, nè da altri, I quali non en-
,, trano nel Senato, non ſolo non po-
,, trebbono disfarſi, ma ne anco forſe
,, ſinceramente intenderſi a tempo:
,, & alla ſede Apoſtolica pare che ce-
,, derà in honore, per gloria di Dio,
,, che ſi troui un Cardinale di tante
,, qualità, & ſi ben viſto, quanto è
,, detto Signore. A cui poi potranno
,, ſuggerirſi quelle coſe, le quali per
,, conſeruatione & aumento della re-
,, ligione catolica Dio anderà moſtran-
,, do ad alcuni.
,, La ſeconda è, che ſarebbe per auen-
,, tura molto a propoſito, che ſi mandaſ-
,, ſero diuerſi Breui credentiali, ſenza
,, ſopraſcritto, & ſenza nominare il por-
,, tatore di eſſi, i quali in queſte unde aſ-
,, ſai fluttuanti della nuoua elettione
,, poteſſero ſeruire à diuerſi fini, ſecondo
,, la prudentia del detto Signor Nun-
,, cio, o di chi altro pareſſe. percio-
,, chè potrebbe auenire, che foſſe ne-
,, ceſſario per paceficare i capi diſcor-
,, danti, o per ricordare ad alcuni Pre-
,, lati & Palatini il debito loro di
,, mandare alcuno, il quale, andando
,, come coll' auttorità di ſua Beatitu-
,, dine, ſarebbe qualche effetto, maſ-
,, ſime che i Signori Pollacchi non ſo-
,, no ſempre coſì preſti in antiuedere
,, quelle coſe, che biſognerebbono,
,, & odono però i buoni conſigli, che
,, a tempo da' foraſtieri ancora ſi ſom-
,, miniſtrano.
,, La terza è, che, perchè pare,
,, che poſſa cadere l'elettione del nuo-
,, vo Rè in una delle due perſone,
,, o di uno della caſa Auſtriaca, o
,, del Principe di Suetia: quando non
,, riuſciſſe alcuno della caſa Auſtria-
,, ca, almeno parrebbe ſpediente di
,, conſiderare, ſe ſuccedendo il ne-
,, gotio nella perſona del Principe
,, di Suetia, ſi doueſſe ad un tempo
,, & raccomandarſi a Dio, et trattarſi
,, di dargli in matrimonio la figliuo-
,, la del Signor Arciduca Carlo, il
,, che ſi trattava anco dalla Regina
,, di Polonia ultimamente: acciochè
,, coſì il regno di Polonia, & l'Im-
,, perio ſteſſero in pace, amendue po-
,, teſſero promuouere la religione ca-
,, tolica contra le pratiche, che ſi fan-
,, no dagli Heretici: il Moſcovito non
,, iſcorreſſe a' danni di Liuonia per
,, riſpetto dell' Imperatore: il Rè di
,, Suetia haveſſe più animo à reſti-
,, tuire la catolica religione: & la
,, Maeſtà Ceſarea intendeſſe, che ſua
,, Beatitudine ha l'occhio alla digni-
,, tà & grandezza ſua in qualſiuoglia
,, coſa, che avenga: il tutto perchè
,, Dio pecatamente poſſa honorarsi
,, & ſervirſi.
,, La quarta è, che ſua Beatitudi-
,, ne ſi degnaſſe penſare alle coſe di
,, Tranſiluania, acciochè il tutto non
,, cada, come molto dubito. Il che
,, con dare quell' auttorita al Signor
,, Nuncio, che haueua, ſe foſſe uiſ-
,, ſuto il Rè, & con raccomandarla
,, o all' Imperatore, o a chi conueniſ-
,, ſe, per molti riſpetti, che hora
,, taccio, forſe gionerà alquanto. Ma
,, perciochè in tutti queſti quattro
,, punti, & le coſe, che à Roma ſi
,, ſaranno inteſe, & ſopra 'l tutto
,, la notitia, che, Monſignore Illuſtriſ-
,, ſimo del Mondeui, il quale ſi tro-
,, uò nell' altro interregno, potranno
,, gionare più che molto, per queſto
,, io ſupplico humiliſſimamente V. S. Il-
,, luſtriſſima di ricordare a ſua Beati-
,, tudine, ſe ſarà bene, che queſta
,, mia gli ſi moſtri, & da lui ſi rice-
,, ua molto maggiore luce.

,, Fra

Digitized by Google

mittebantur, & caeſis, qui praeſidio ibant, militibus. Et Tranſilvanus, Valachum nutare, & pacta faederis parum con-

,, Fra queſto mero paſserò per Sal-
,, sburg, doue quel buono & grand'Ar-
,, ciueſcouo deſidera fare molto bene,
,, et animato che l' haurò co 'l
,, Breue di ſua Beatitudine ad un Se-
,, minario, o à ſeruirſi di queſto di
,, Iſpruch, anderò a Vienna, piacen-
,, do à Dio, et, eſsendo giudicato
,, bene, mi avicinerò à quella parte
,, di Polonia, dove, potendoſi fare
,, qualche ſeruitio à Dio, inſieme ſi
,, vada moſtrando, con quanta circon-
,, ſpettione proceduto ha Noſtro Si-
,, gnore in non volere ſecondare le
,, voglie del Re morto, circa la guer-
,, ra di Moſcouia, per non tirare con-
,, tra il conſenſo del Regno, romore
,, et danno in Polonia. In che tutto,
,, come il tempo anderà moſtrando
,, nuove coſe, coſì molto ſpero dalla
,, bontà Divina, che le calde oratio-
,, ni di ſua Beatitudine faranno una
,, grande tranquillità in tale tempeſta.

,, Circa le lettere poi del Moſco-
,, uito le ſerberò per ogni occorrenza,
,, et douendoſi aſpettare l' elettione
,, del nuouo Rè, pare, che ci ſarà
,, tempo di fare o la medeſima o al-
,, tra deliberatione.

,, Dio a V. S. Illuſtriſsima conceda
,, ogni vera felicità. Di Iſpruch il
,, di x. di Gennaro MDLXXXVII.

,, Di V. S. Illuſtriſſima & Reue-
,, rendiſſima

,, Humiliſsimo ſeruo in Chriſto
,, Antonio Poſseuino. ,,

Obtigit quidem Sueviae Principi, uti fore praeviderat Poſsevinus, Poloniae regnum Sed Auſtriae Archidux Maximilianus, nequaquam aut inops aut negligens competitor, Poſſevini ipſius operam in eodem honore ambiendo depoſcere non fuerat dedignatus. Cui quanta cum prudentia modeſtiaque ille reſponderit, ex hiſce, quas ad Cardinale Azzolinum Romam Praga litteras miſit, non ſine hominis ſanctiſſimi ac ſapientiſſimi admiratione intelligimus.

J E S V S

M.

,, Illuſtiſſimo et Reuerendiſsimo
,, Signore & Padrone in Chriſto
,, ſingolariſsimo.

,, L' abondanza della neue, che
,, cadde, mentre andavo di Iſpruc
,, verſo Vienna per la via di Salsburg,
,, fece, che io non poteſsi procedere
,, oltre, e che pigliaſsi la ſtrada di
,, Praga, doue eſsendo giunto avant'
,, hieri, & dapoi fatto alcuno ufficio
,, con coteſti Signori, quanto parena
,, ſpediente, perchè non naſceſsero al-
,, tri penſieri di queſto mio paſsaggio,
,, ero per incaminarmi hoggi verſo Ol-
,, muzzo, per trovarmi co 'l Signor
,, Arciueſcouo di Napoli: quando il
,, Signor Arciduca Maſsimigliano, fra-
,, tello dell' Imperatore, hauendomi
,, mandato à dimandare, mi ha fatto
,, differire la partita inſino a dimani
,, mattina. Però hò penſato conueni-
,, re di fare parte a V S Illuſtriſsi-
,, ma di quel, che ſua Serenità mi hà
,, detto, potendo eſsere, che dia coſtì
,, luce all'altre coſe, concernenti al
,, Divino ſeruitio.

,, Andato adunque al Signor Arci-
,, duca, mi diſſe, che molto diſide-
,, raua, ch' io in Polonia faceſſi uffi-
,, cio per lui, acciochè (ſe Dio uo-
,, leſſe) foſſe eletto Rè di Polonia:
,, che alle coſe della religione Cato-
,, lica, al ſeruitio di S Beatitudine,
,, & all' iſteſſa Compagnia noſtra ſa-
,, rebbe di quel preſidio, che potreb-
,, be ſperarſi & diſiderarſi. Riſpuoſi:
,, che come queſto non era negotio,
,, che mi toccaſſe per conto di alcuno
,, carico, & anco perchè, ſendo io
,, religioſo, non pareua ſpediente, ch'
,, in mi inſinuaſſi in tale negotio, ac-
,, cio che non faceſſi più danno alla
,, cauſa di Dio, che giouamento, co-
,, sì nondimeno da altra parte poteua
,, ſua Serenità eſſere ſicura, che niſſuno
,, di noi ſendo ricercato niegherebbe

ſtanter exequi viſum, miſſa in Valachiam valida manu, tranſire palam in partes, &, quo nullus paenitentiae locus re-

,, i particolari doni, i quali la Mae-
,, ſtà di Dio le haueua conceduto di
,, continenza, di religione & di pie-
,, tà: & che i Signori Nuncij atte-
,, ſterebbono (biſognando) molto
,, meglio queſte & altre doti. Ma
,, che però era neceſſario, che ſi co-
,, minciaſſe il negotio da Dio, *qui*
,, *dat regna & aufert*, & che à S.
,, D. Maeſtà ſi raccomandaſſe ſeria-
,, mente. Riſpuoſe, che anco uo no-
,, ſtro Rettore in Fulda, onde pochi
,, giorni ſono ſi partì, haueua fatto il
,, medeſimo, eſſortandolo à queſto,
,, & che però ſi era confeſſato & com-
,, municato, & haueua procurato ora-
,, tioni altrove. Commendatolo io
,, dunque, & animatolo al progreſso
,, dell' iſteſſe orationi, ſoggiunſi,
,, ch' era forſe bene, che penſaſ-
,, ſe, che difficilmente ſi ſarebbe
,, da alcuno potuto fare ufficio riſo-
,, luto, ſe la Maeſtà dell' Impera-
,, tore prima non ſi foſſe dichiarata,
,, in quale di caſa di Auſtria diſide-
,, raua, che cadeſſe queſto fatto, per-
,, ciò che mentre forſe ſi tratterebbe
,, di uno, all' altro ſi diſpiacerebbe.
,, Quando egli mi diſſe. ,,, E' uero,
,,, che ſi oede, che l'Arciduca Mattia,
,,, dí cui non ſappiamo doue ſia, può
,,, dare qualche moleſtia à queſto fat-
,,, to, ma ſpero in Dio, che oon im-
,,, pedirà il ſucceſſo, & che l' Arciduca
,,, Ferdinando tenterà queſto ſteſſo:
,,, ma finalmente, ſe hà à cadere, ca-
,,, derà in uno di due di noi, ciò è,
,,, di Erneſto, & di me: & allhora ò
,,, io cederò nolentieri ad Erneſto, ò
,,, eſſo cederà à me. Però (diſſe)
,,, aſpetto alcuni auiſi di Polooia, &
,,, ſundamenti, & poi ne parlerò
,,, dimani, ò poſdimani coll' Impera-
,,, tore; & allhora la coſa anco ſi di-
,,, chiarerà meglio. Però (ſoggiunſe)
,,, ui pregho, che non manchiate nell'
,,, occorrente. ,,, Al che io ripetendogli
,, il medeſimo, che hò di ſopra detto,
,, aggiunſi, che bene ſi uedeua, ſe la
,, futura elettione doueua farſi con
,, ragione, caderebbe in caſa di Au-
,, ſtria, ò nel Principe di Suetia, nel
,, quale concorreuano molte cauſe,
,, di diſceſa della caſa Jagellonia, del-
,, la lingua Pollacca, della religio-
,, ne, di una parte di Liuonia, che
,, hà nelle mani, & della regina zia,
,, la quale lo porterebbe oltre, quan-
,, to poteſſe. Però, che anco ſi uede-
,, ua, che s'era uero, ch' il detto
,, Principe foſſe ſtato preſo da Carlo,
,, Duca di Sudermania, & fratello
,, del Rè di Suetia, il quale Carlo è
,, quaſi Caluiniſta, queſto potrebbe
,, apportare qualche impedimento, &
,, colla diſtanza & altro diuertire l'
,, elettione. Perilchè non uedeuo io
,, migliore modo, ſe noo che io Dio
,, principalmente ſi poneſſe ogni ſo-
,, lecitudine, trattandoſi il negotio con
,, debito timore & riuerenza. A che
,, ſua Serenità diſſe, che non hane-
,, ua, che riſpondere: ma che poteua
,, ben dire, che la Regina di Polo-
,, lonia ioante la morte del Rè l' ha-
,, ueua fatto ricercare di pigliare per
,, moglie la ſua nipote, figliola del
,, Rè di Suetia, & ch' eſſo haueua
,, licenza da S Beatitudine di depor-
,, re in tale caſo la croce & magi-
,, ſtrato dell' ordine Teutonico: et
,, che quando per conto del Signor
,, Cancelliere & de' Ruteni non ſi
,, haueſſe quella facilità in queſto fat-
,, to, che ſi deſideraua, ſi ſpererebbe,
,, che il Signor Cancelliere intenden-
,, do, che gli reſterebbono gli uffici & le
,, coſe, che poſsiede, & che parimente
,, ſi trouerebbe modo di accordare le
,, coſe de' Sboroſchi con lui, ſi acque-
,, terebbe à tale elettione. Laonde di
,, nuouo mi raccomandò il fatto. Io
,, dunque uedendo, che pure inſiſteua
,, in queſto, diſſi, che quanto meno
,, io mi moſtrerei in queſta negocia-
,, tione, tanto meglio ſarebbe, & più
,, accettate ſarebbono le ragioni, le
,, quali à fauore della caſa di Auſtria
,, poteſſero dirſi. Mi licentiai da ſua
,, Serenità, laſciandola con ſperanza,
,, che

Digitized by Google

relinqueretur, occidere omnes Turcas, in regno ejus depre-
henſos, coegit. Idem Tartarorum ad decem millia, qui, ca-

,, che niſſuno di quei, che pendono
,, da S. Beatitudine impedirebbe il
,, progreſſo della mano di Dio.
,, Coſi dunque io parto dimani per
,, Olmuzzo, doue penſo abboccarmi
,, co 'l Signor Arciueſcouo di Napoli,
,, il quale (ſe non uedrò neceſſità,
,, & che non mi ſia commeſſo di co-
,, ſtì) mi pare di ſentire, che ſarà
,, più ſeruitio di Dio, ch' io mi ua-
,, da trattenendo in queſti Collegij
,, & Seminarij, ò anco paſſi in alcu-
,, na parte più quieta del regno di
,, Polonia, ſino che ſia ſeguita l' elet-
,, tione del nuouo Rè: la negociatio-
,, ne della quale à noi altri, & à
,, Collegij noſtri, ne i quali è il fiore
,, della nobiltà Pollacca, & quaſi la
,, midolla di tutto 'l Catoliciſmo, pa-
,, re che in alcuno modo non con-
,, uenga.
,, Che ſe ſi ſarà penſato di farſi al-
,, cuna di queſte coſe, che io ſcriſſi
,, di Iſpruc à V. S. Illuſtriſſima circa
,, queſta materia, tanto più ſpero,
,, che non ſarà biſogno, che molti
,, altri ſi impieghino in ſimile tratta-
,, tione. Con che humiliſſimamente
,, raccomandandomele in gratia, le
,, prego ogni perpetua felicità. Di
,, Praga il 22. di Gennaro 1587.

D. V. S. Illuſtriſs. & Reuerendiſs.

,, Humiliſſimo ſeruo in Chriſto
,, Antonio Poſſeuino.

Caeterum, quam non ſimulate, ſed ex animo, nollet Poſſevinus Polonicis illis comitiis implicari, quamque ab omni, uel honorificentiſſima, procuratione, in qua non Dei gloria, ac Sanctae Sedis Romanae, hoc eſt, Catholicae Religionis, commodum atque utilitas exſtaret, ualde abhorreret, ex hisce, quas ſubjicio, ejus litteris, ad Pontificem Max. Sixtum V. datis, apparet. Nec me quiſquam, puto, reprehendet, ſi facio, ut homi-nis, qui pleriſque non niſi doctrinae (propter multa ejus egregia uolumina, ea praeſertim, quae *Bibliothecas* inſcripſit) opinione commendatus eſt, ſanctitas etiam, hiſce praclaris monumentis argumentiſque innoteſcat.

J E S V S
M.

,, Beatiſſimo Padre.

,, Vedendoſi, che per la morte del
,, Sereniſſimo Rè di Polonia di fel.
,, mem. ceſsò l' occaſione di tratta-
,, re di quelle coſe, le quali la Bea-
,, titudine uoſtra mi commiſſe, io mi
,, ritirai, con hauer dato piena luce
,, di quel, che ſapeuo à Monſignore
,, l' Arciueſcouo di Napoli, à fare
,, quel poco di ſeruigio alla Compa-
,, pagnia noſtra, che la profeſſione
,, mia di religioſo ricercaua. Et eſſen-
,, doſi da poi ſparſi alcuni ſoſpetti cir-
,, ca la perſona mia, per eſſere corſa
,, prima uoce, che V. Beatitudine mi
,, haueua mandato in queſte parti, ho
,, più uolte giudicato neceſſario, che
,, ſarebbe bene, che io mi leuaſſi
,, da queſte parti, doue poichè è mor-
,, to il Rè, & ceſſata la cauſa della
,, mia uenuta & dimora, non ueggo
,, in conſcienza, che poſſa ſeguire al-
,, tro, che ombra et pregiudizio al-
,, la Compagnia noſtra dall' eſſere
,, io qui preſente; perciochè eſſendo
,, io da coteſta Santa Sede ſtato man-
,, dato à diuerſi Potentati di queſte
,, prouincie, ogniuno pare, che pen-
,, ſi, et penſerà, che ſempre io dia
,, indirizzo a' Nunzij Reuerendiſſimi
,, di V. Beatitudine, & che io procu-
,, ri, che in queſto interregno & dop-
,, po eſſo io habbia parte in quel,
,, che pure non mi cade nel penſie-
,, ro: & leuandomi di queſte parti
,, potrò attendere alle coſe del mio
,, inſtituto, douunque al Padre Ge-
,, nerale mio parrà più ſeruitio di
,, Dio. Per la quale coſa io mi get-

pto Javarino, domum iter habebant, ad Tranſilvaniae fines populandos excurrentes, adjunctis ſociorum copiis, palantes & cun-

„ to humlliſſimamente a' piedi di V. „ Beatitudine, ſupplicandola per le „ ſante piaghe di Chriſto Signor noſtro „ à concedermi colla ſua benedittione „ queſta gratia Con che baſcio i pie- „ di humiliſſimamente di V. Beatitu- „ dine, pregandole da Dio Signor „ noſtro ogni aumenro di forze, & „ vita per ſua ſantiſſima gloria. Di „ Brunsberga in Pruſſia il dl 11. di „ Aprile 1587.

„ Di V. Beatitudine

„ Indigniſſimo & humiliſſimo
„ ſeruo in Chriſto
„ Antonio Poſſeuino. „

Afferam etiam ejusdem Poſſevini in eandem ſententiam litteras eadem die datas ad Alexandrum Cardinalem Montaltum, Mariae Damaſcenae filium, Camillae, ſororis Sixti V. nepotem: cujus ſummas iocredibileſque virtutes, liberalitatem praeſertim plane ſingularem, Gratianus noſter libro hujus Operis XVIIII. valde longa oratione perſequitur.

J E S V S

M.

„ Illuſtriſſimo & Reverendiſſimo
„ Signore et Padrone in Chriſto
„ Singolariſſimo.

„ Piacque alla Santità di Noſtro „ Signore mandarmi in queſto regno „ con Monſignore l'Arciueſcouo di Na- „ poli, acciochè trattate alcune coſe „ per ordine di S. Beatitudine col „ Sereniſſimo Rè di Polonia di fel. „ mem. andaſſi, biſognando in Mo- „ ſcouia, per procurare qualche com- „ poſitione fra que' due Potentati. „ Auenne poi, che nel uiaggio inte- „ ſaſi la morte del ſudetto Rè pen- „ ſai che ſarebbe forſe maggiote dan- „ no alla Compagnia noſtra et forſe „ all' altre coſe, che da' Reuerendiſ- „ ſimi Nuncij ſi tratterebbono, la „ mia uenuta, che ſe foſſi ritornato „ a dietro. Ma perciochè il Signor „ Arciueſcouo di Napoli monſtraua di- „ ſiderio di maggiore luce di queſte „ prouincie & ch' io l'accompagnaſſi „ fin dentro nel regno, io poſpuoſi il „ penſiero mio al giudicio di ſua Si- „ gnotia Illuſtriſſima, ſtimando, che „ S Beatitudine foſse per ſentire il „ medeſimo. Or' hauendo prouato in „ effetto, che quel ch' io haueuo pre- „ ſentito ſi uetificaua, et che alcuni „ Potentati ſuſpicauano, che per eſſe- „ re io ſtato altreuolte mandato in di- „ uerſi regni, poteſſi pendere più al- „ l'una parte, che all'altra, non ſo- „ lo nell' elettione del Re futuro, „ ma anco de' maneggi, che ſegui- „ ranno, penſai prima, di ſcoſtarmi, „ come feci, quanto più potrei dall' „ occaſioni di trattare con alcuno. „ Ma ſentendo, che queſto non ba- „ ſta, ho penſato cun ogni humil- „ tà di ſupplicare VS. Illuſtriſſima, „ che uoglia ottenermi gratia da N. „ Signore perchè io, laſciate queſte „ prouincie, mi ritiri douunque par- „ rà al Reverendo Padre Generale „ noſtro, et attenda a quel, che con- „ viene più inteiiormente allo ſtato „ mio di teligioſo: ſperando in Dio „ Signor noſtro, che così ſarò anco „ maggiore ſeruitio a S D M et „ che VS. Illuſtrisſima n' haurà par- „ ticolare riconpenſa da Chtiſto Signor „ noſtro, il quale ſupplico, che le „ conceda ogni vera grandezza et felici- „ tà. Di Bamberga il dì XI. di A- „ prile 1587.

„ Di V. S. Illuſtriſs. et Reuerendiſs.

„ Humiliſsimo ſeruo in Chriſto
„ Antonio Poſseuino „

Sed, quando haec omnia, ob factam ab Gratiano de Sigiſmundo Suevo, novo Poloniae rege, mentionem, attulimus, quam is dignus catholico il-

& cuncta caedibus, rapinis, incendiis, more eorum, miſcentes, atque, onuſtos praeda, magnum captivorum agmen prae
ſe

illo regno, anteqoam regnaret, fuerit, Adami Steinhoeleni, collegii Germanici olim alumni, autographae apud me ad Poſſevinum hae litterae (cum hac inſcriptione. „ admodum
„ Reuereodo in Chriſto Patri P. An-
„ toolo Poſsevino Societatia Jeſu,
„ patri ſuo chariſaimo. Vbicumque
„ fuerit. „) oſtendunt.

„ Admodum Reuerende in Chri-
„ ſto Pater. Pax Chriſti.

„ Literae, quaa ad me tulit P.
„ Petrua Cuprimontanua, ut gratae,
„ ita gratiſsimae fuerunt; io quibua
„ ad illas, quas per Reuer. P. Si-
„ monem ſcripſeram, literaa reſpon-
„ dit mihi reuerentia V. Jucundum
„ ſane mibi accidit, quod ex ijadem
„ cognoui, reuerentiam tuam eodem
„ me adhuc proſequi paterno affectu,
„ quo ſolebat frangerer nonnunquam
„ nimia patientia, niſi literae Re-
„ uerentiae T. mihi animum adde-
„ rent. Magoas non raro experior
„ moleſtias, quae nimis graues uide-
„ rentur, niſi R. P. Poſseuinum,
„ tanquam uirtutum omnium et pa-
„ tientiae ſpeculum, intuerer; cu-
„ ius recordatione, literarumque le-
„ ctione facile omnea ſupero difficul-
„ tatea. Totam hyemem Calmariae
„ conſumpſimua, et aliquando bene
„ ſatia, aliquando miſerè habuimus.
„ Feria tertia poſt Trinitatis feſtum
„ inde diſceſſimus ad caſtrum quod-
„ dam, dictum Borekholm, quod
„ quatuor milliaribus Calmarii diſtat.
„ Naveui habuimua bonam: ſedquantas
„ experimur in omnibua rebua mole-
„ ſtias, vix perſuaderi poſſet Reue-
„ rentiae T. Fit animorum diſſolu-
„ tio Sacrificiorum, orationum medi-
„ tationum intermiſſio Eramua ipſo
„ die Corporis Chriſti in naui, haud
„ longe a littore: et tamen Sacra per-
„ fici a nullo potuerunt. Quae vita
„ eſt iſta! nunquid non Paganis ali-
„ quandu ſumus meliores? Certe non
„ nunquam paulo mioua ab illis di-
„ ſtare uidentur. In mari uoluiſſem
„ quidem ſupplere iſtius diei negli-
„ geotias; at me ita inueni conſtitu-
„ tum, ut non permitteret hoe ma-
„ ris difficultas. Mihi credat Reue-
„ rentia tua, quod ſacio, libenter ſa-
„ cio; et propter obedientiam, ani-
„ marumque ſalutem, facio, quod
„ meipſum huc non intruſerim, ſed
„ aliorum impulſu fecerim, quibus
„ non obedire neſas ſuiſſet. Sed iu-
„ cundum erit aliquando horum me-
„ miniſſe; et Deum, ſpero, uolun-
„ tatem promptam pro facto reputa-
„ re. Literas aliaa miſeram per R.
„ P. Bernardum, ad quas nondum
„ reſponſum accepi. Simul ad has,
„ atque ad illaa reſpoodebit Reue-
„ rentia tua, pro ſua commoditate.
„ De rebus Sueriae hoc ſolum literis
„ mandandum uidetur, quod omnia,
„ Dei gratia, ſeliciter ſuccedunt. Vi-
„ demus multorum animus nutantes,
„ magiſque in noſtram inclinantes par-
„ tem, quam in aliorum procliues o-
„ pinionem. Sereniſſimua Princeps no-
„ ſter Sigiſmuodus ſuum optime exe-
„ quitur offitium, et facto quando-
„ que declarat, ſe non puerum aut
„ iuuenem, ſed uirum maturum at-
„ que prudentem; ullum, inquam,
„ qualem Principem decet; ut ex a-
„ liia multis, tum ex hoc potiſſimum
„ colligere licet, quod paulo poſt
„ Patris Bernardi diſceſſum in Polo-
„ oiam, acerbiſſime tractauerit quen-
„ dam, uenerari potius (non ſecun-
„ dum meam, ſed aduerſariorum no-
„ ſtrorum opinionem loquor) quam du-
„ riua e cipere debuiſſet. Nouit (ni
„ fallor.) Reuerentia tua Arnoldum
„ quendam Sereniſſimi Priocipis no-
„ ſtri praeceptorem (ſi hoc nomine
„ dignus eſt.) Ia cum quodam die
„ mane ad ſuam Celſitudinem aſcen-
„ diſſet, ut illi aut quaedam praele-
„ geret, aut legenda aliqua Sereniſſi-
„ mo Principi traderet; inter legen-
„ dum quaedam ſeſe obtulerunt for-
„ te

ſe agentes, aggreſſus ita caecidit, ut, ex tanto numero, vix nuncii cladis domum redierint. Et paulo poſt, haud longe Temiſvaro, equites Turcas quingentos nactus, omnes ad

,, te de obedientia Principum erga
,, ſuos inſtitutores; quem locum cum
,, magis explicare uellet ſupradictus
,, Arnoldus, Sereniſſimus Princeps
,, Arnoldum ſuum tam ſeuere excepiſſe dicitur, ut coram ſua Celſi-
,, tudine tremebundis ſtaret membris.
,,, Hactenus, inquit, ubique locorum
,,, uaria de me narraſti quoad Catho-
,,, licam religionem, ut Sereniſſimae
,,, Poloniae Reginae fauorem retineam,
,,, non ut huic aut illi placeam, non
,,, ob hoc aut illud lucrum, ut tu
,,, falſo referre conſueueras: ſed ob
,,, animae meae ſalutem, et propter
,,, Deum in hac perſeuero religione,
,,, quam piiſſima matre ſanctae me-
,,, moriae hauſi. Vnde contra rei ue-
,,, ritatem nonnunquam affirmaſti co-
,,, ram tuis, ficte me Papiſtarum
,,, Sacra frequentare. Quod uero aſ-
,,, ſeueraſti, fore quandoque tempus,
,,, quo Papiſtae quaerendi eſſent fa-
,,, cibus accenſis, nec tamen inue-
,,, niendi; ad illum, inquit, diem
,,, nunquam pertingens, quo hoc
,,, fiet ,,, Et ſubiunxit ſeueriſſime,
,, inpoſterum ſibi caueret ab huiuſ-
,, modi maledictis et calumniis, ni aliud
,, expediri mallet. Inſuper dixit ſe
,, querelam facturum apud Sereniſſi-
,, mum Patrem. His peractis, ad
,, ſacrum uocatus uenit: quem cum
,, aqua benedicta aſpergerem initio
,, Sacri, more noſtro, uidi faciem a-
,, liquantulum mutatam. Sed Deo,
,, ut potui, negotium commendaui.
,, Poſt Sacrum uerò audiui hiſtoriam
,, quae contigerat: unde ita recreatus
,, fui, ut nihil ſupra. Tum tempo-
,, ris Arnoldum ſingultus, ſuſpiria,
,, imo et fletus amariſſimos miſit.
,, Poſt illud factum nunquam uiſus
,, eſt tam elato collo ingredi cubicu-
,, lum Sereniſſimi Principis, ſed hu-
,, meris nonnihil contractis. Sic be-
,, ne pro meritis tractatus iſte fuit.
,, Quod factum alios nobiles paulu-
,, lum modeſtiores effecit. Videt Re-
,, uerentia tua, quo pacto optima illa
,, anima, in mediis haereſum flucti-
,, bus, non modo non ſubmergatur,
,, ſed potius magna quadam ui atque
,, uirtute emergat, aduerſarios oppu-
,, gnet. Mihi credat Reuerentia tua
,, ſtupeo aliquando, cum conſidero
,, ipſum inter tot difficultates tam in
,, uirtutibus, quam in Chriſtianae re-
,, ligionis zelo creſcere. Vtique mi-
,, rabile eſt, Principem ita iuuenem
,, perſeuerare poſſe in iſtó ſancto ſuo
,, propoſito, à quo declinandi mille
,, occaſiones non defuerunt. Verè di-
,, ci poteſt de illo ,,, ſicut lilium in-
,, ter ſpinas. ,,, Sed haec ſufficiant.
,, Quod enim addam haud habeo,
,, niſi quod res noſtrae feliciſſime pro-
,, cedant. Et multa meliora ſperanda
,, eſſent, ſi Illoſtriſſimo Principi, Ca-
,, tholica quaedam matrimonio jungi
,, poſſet. Qua in re non diffido, la-
,, boraturam ſtrenue Sereniſſimam Po-
,, loniae reginam, et ueſtram quo-
,, que Reuerentiam. Videret Reue-
,, rentia T. alios hic alacriter labo-
,, rantes in uinea Domini; me uero
,, otio deditum, quod ad meam con-
,, fuſionem dico. Concionantur enim
,, alii et fructum non exiguum fa-
,, ciunt; alius Germanica lingua, al-
,, ter Suetica, tertius Polonica. Ad-
,, derem nonnumquam Latinam con-
,, cionem, ſi ſic Principi placere ſci-
,, rem. Alia facile cognoſcet ex li-
,, teris Reuer. P. Bernardi aut alio-
,, rum Patrum. Raptim in Borek-
,, holm. 4 Junij ſecundum antiquum
,, Calendarium an 86.

,, Si quae litterae Roma ad nos uel
,, alia noua inde ad Reuerentiam T.
,, uenerint, obſecro nobiſcum com-
,, municet.

,, Reuerentiae T. paratiſſimus
,, Filius Adamus Steinhoelen,
,, indignus Sereniſſimi Sigiſ-
,, mundi Sacerdos ,,

ad unum aut occidit aut caepit. Trajecto inde Iſtro, Aſam Baſſae, cum octo Turcarum millibus Budam, cui praeerat, contendenti, ſubitus occurrit, &, praelio commiſſo, fudit, dimidia parte hoſtium caeſa, & magna hominum, equorum ac pretioſarum rerum parta praeda; victorque, Turcarum fines latiſſime populatus, ditatum militem domum reduxit. Ac certior factus, ad tria millia Turcarum profectos ad occupandam Maldoviae arcem, magna celeritate antevertens, aſſequitur, coactoſque iniquam pugnae conditionem ſubire, omnes aut interfecit, aut captivos ſecum abduxit. Majori inde conatu atque inſigniori hoſtium clade cum Magiſtro equitum Graeciae (Beller Bejum Turcae vocant) pugnavit. Is, quia diviſas Tranſilvani copias tres in partes ad diverſa munera dimiſſas audierat, ſperans, ſi ſingulis occurriſſet, facile opprimi omnes ab ſe poſſe, cum quinque ac viginti armatorum millibus profectus, Tranſilvaniam petiit. Sed Sigiſmundus, conſilio hoſtis mature cognito, revocatis ſuis, ac omnibus junctis viribus, praelio decertavit, primum quidem ancipiti, mox adeo ſecundo, ut haud pauciores hoſtium in fuga, quam in acie, ceciderint, &, inter caeteram praedam, Tranſilvanus triginta aenea tormenta Beller Bejo ademerit. His Byzantium nunciatis, Turcae primo quidem revocare promiſſis Tranſilvanum ab inſtituto contenderunt, miſſis, qui non ſolum praeteritorum veniam oblivionemque eum, ſed ſpe ſua ampliora conſecuturum a rege praemia, pollicerentur, ſi priſtinam fidem reſumeret & ad officium rediret. Nam & regem ſe eum Vngariae appellaturos, & addituros Moldaviam & Valachiam, ademptas veteribus dominis, & majorem tributi partem remiſſuros oſtendebant. Sed ille haud inepte, & gravius offenſos ab ſe Turcas intelligebat, quam ut ſibi ab iis ignoſci poſſe crederet, &, quo majora deferrent ſibi, eo minus, inſidioſis & callidis fidendum, exiſtimabat. Quippe ſatis apparebat, ſimul ac illum a Caeſare avertiſſent, aut dolo aut vi oppreſſuros. Neque enim deerant e Tranſilvanorum proceribus, qui conſilium defectionis damnarant, priſtinamque cum Turcis amicitiam occultis officiis colebant. Ergo, non niſi de voluntate Alphonſi Vicecomitis, Epiſcopi Cervienſis, qui Pontificis Max. legatus apud eum erat, Turcarum nuncios audivit, & certum hominem miſit, qui eorum verba Caeſari renunciaret; & ipſe, repudiatis, quae attulerant, muneribus, nuncios, pe-

Beller Bejus a Tranſilvano victus.

Turcae promiſſis Tranſilvanum tentant.

Munera promiſſaque Turcarum repudiata.

1 Haec eſt Autographi lectio.

pene ſine reſponſo, ab ſe dimiſit. Turcae, amiſſa ſpe juvenem ad ſanitatem revocandi, aut omnino dolis capiendi, coercendum armis, & majori cura ac firmioribus viribus

Sinam Baſſa Valachiam invadit.

aggrediendum decernunt. Ipſum Sinamum rex, quem nuper multorum criminum reum ſummoverat rebus, & rus relegaverat, ducem iterum Vngariae exercitibus, ſumma cum poteſtate, dedit, ac Tranſilvanum bello perſequi, & regno exturbare juſſit. Sinamus, ſupra ſeptuaginta millibus peditum equitumque convenire ad ſe juſsis, ponte navigiis confecto, ad Giurgium, in ulteriori Danubii ripa ſitum oppidum, praeſidio ab ſe firmatum, quod pontis exitum tueretur, copias trajecit; atque inde Tergoviciam (Valachiae haec eſt Regia) duxit, redactamque in poteſtatem firmis operibus munivit. Nemo erat, qui non in ſummo diſcrimine Sigiſmundum ac rem Tranſilvanam verſari arbitraretur, terrore tanti exercitus, cum tanti nominis duce, admoto. At ipſum quidem Sigiſmundum tanta ſuarum rerum deſperatio inceſsit, ut, abjecta defenſionis cura,

Tranſilvanum deſperantem confirmat Pontifex.

fugam meditaretur, niſi Pontifex Max. eum & litteris ac legati oratione confirmaſſet, & pecunia, ad conducendos ex Vngaria milites, large juviſſet, Caeſaremque impuliſſet, ut ei valida auxilia ſummitteret. A Pontificis Legato acriter eſt increpitus, quod tantam de ſe hominum ſpem, tantam ac tam late fuſam nominis ſui famam metu corrumpere ac deſtituere cogitaret, & tum animo deficeret, cum maxime ejus operam Reſp. deſiderare videretur. Haec, ignota in vulgus, ipſe poſtea Legatus, qui nunc Cardinalis eſt, mihi narravit. His nixus, & magna praeterea manu ex Moldavia adventante, Valachiaque omni conatu copias comparante, & haud dubio [1] pudore ex legati oratione perfuſus, ad exercitum eſt profectus, quem in Valachiam convenire juſſerat; quando exorſus inde bellum Sinamus erat. Et habuiſſe ſub ſignis ad quadraginta armatorum millia dicitur, eratque cum eo Silvius Piccolomineus [2], a Ferdinando,

Silvius Piccolomineus.

Magno Duce Aetruriae, cum centum delectis equitibus miſſus, quorum nemo non juſtus ejus alae dux eſſe poterat; & Silvius, qui iis praeerat, magnum militarium rerum uſum habere ferebatur, eratque propterea apud Sigiſmundum atque exercitus duces magno in honore. Sinamus, ad famam adventantis cum tam firmis copiis Tranſilvani,

in

1 Quum librarius *dubie* ſcripſiſſet, auctor ſua manu *dubio*, ut edidimus, repoſuit.

2 Autographum praefert *Pichelhomineus*.

in quibus erant ad duodecim millia valentiſsimorum equitum, ne praelio decertare, quod minime volebat, cogeretur: impoſito munitionibus, ab ſe circum [1] Regiam excitatis, mille quingentorum militum, delectis cum ducibus, praeſidio, datiſque quadraginta aeneis tormentis, retro ad Danubium iter caepit, & quinis caſtris Giurgium pervenit, nunciiſque in itinere acceptis, Tranſilvanum, expugnatis ad Tergoviciam munitionibus, atque caeſo Turcarum praeſidio, ſe cum omnibus copiis, praelio paratis, inſequi, adeo trepide propereque agmen duxit, ut fugere, non abire, videretur. Nam & jumentorum magnum numerum, cum ſarcinis & oneribus ſuis, & aenea tormenta aliquot, tormentorumque magnum apparatum prae feſtinatione deſeruit, &, in recipiendo tranſmittendoque exercitu, multos ſuorum in flumen praecipitatos amiſit; dum ſe quiſque praeripere inſtanti a tergo hoſti properat. Tranſilvanus cum Tergoviciam, profecto jam Sinamo, veniſſet, etſi arderet miles cupiditate pugnandi, & duci ſe protinus ad hoſtem poſceret, tamen expugnandas Turcarum munitiones, ne quid hoſtile in tergo relinquerent, ducibus, & maxime Silvio, eſt viſum. Quod ab avido milite aſſequendi hoſtem, &, ex ſuperioribus ſucceſsibus, Turcarum contemptore, biduo eſt perfectum, occiſo prope omni praeſidio, & ducibus captis & graviter vulneratis. Ac poſtera die Tranſilvanus cum omnibus copiis, magna militum alacritate, caſtra ad hoſtem movit. Et, niſi longiori via & paludibus impedita iter feciſſent, carpendo poſtremum agmen, magnis detrimentis territos ac prope fugientes Turcas affecturi videbantur. Cum Giurgium ventum, Sinamus, trajecto exercitu, caſtra in ulteriori ripa poſuerat, relictis ſex equitum millibus, qui aditum pontis tuerentur. Hos noſtri aggreſsi, omnes aut trucidarunt, aut in flumen ad non dubiam perniciem impulerunt, Sinamo atque univerſo exercitu inſpectante, ac ne conanre quidem ſuis, non dubie caedi objectis, opem afferre. Intercaepere praeterea magnam equorum, pecorum, armentorum praedam, quam Valachiae Turcae abegerant (hae enim unae gentis divitiae ſunt) &, quod multo laetius fuit, ad decem millia captivorum corporum, inde abductorum, libertati reddiderunt. Oppidum quoque Giurgium, quod ſexcenti Turcae tuebantur, expugnarunt, primis in maenia evadentibus Italis, & ra-

Sinam Baſſa congreſſum cum Tranſilvano fugit.

Contumelia Sinam Baſsae illata.

Rr ptum

[1] Sic edidi contra autographum, in quo *circam*.

Magnum initio Tranſilvani nomen.

ptum cunctanti Vngaro Signifero vexillum in ſumma pinna ſtatuentibus, ac magna voce alios ad victoriae ſocietatem cientibus. Sigiſmundi hujus ad primos nuncios deſertae Turcarum amicitiae, & in parem ſententiam Moldavi Valachique adducti. Magna nominis commendatio, magna celebritas fuit; quam auxere inde auditae res, ab eo tam ſaepe, tam proſpere geſtae. At, ubi Sinamum ipſum veterem & ſummae auctoritatis ducem, & tot victoriis palmiſque illuſtrem, regio cum exercitu victum fuſumque, augente in majus omnia fama, litteris nunciiſque eſt delatum [1], tanta favoris inclinatio in eum facta omnium prope Chriſtiani nominis populorum, ut coelo demiſſus juvenis ad rem Chriſtianam liberandam, Turcarumque evertendam tyrannidem praedicaretur: adeo percita ſpe, ut eſſent, qui pacto contenderent, & aureos nummos praeſentes ſeptem darent ſpondentibus, ſe centum reddituros, cum is Byzantio, dejectis Turcis, potitus eſſet. Illius armati imagines, aeneis expreſſae formis, circunlatae per omnia compita foraque paſſim ab omnibus, vel infimis, emebantur. Certe Tranſilvani nomen in omnium ore, in omnium ſermone erat. Illum faeminae, illum viri laetis proſequebantur ominibus, pro illo paſſim ſupplicabatur, illum adeſſe ſemper gerendis rebus praeoptabant, tanquam ſine illo vincere, cum illo vinci fas non eſſet. Atque haec opinio, haec faventium ſtudia ita omnium mentes occupaverant, ut ego, qui cognitum ingenium ejus varium, inconſtans, inane & vix ſatis ſanum habebam, cogerer Venetiis aſſentari laudibus illius. Nam Pontifex ipſe aegre ferebat, ſiquis ei [2] detraxiſſet, quem ipſe ulnis utriſque amplexabatur: & tantum huic amori indulgebat, ut & Legatum apud illum haberet, quod fere, niſi regibus, tribui non ſolet, & ingentes pecunias ei ad bellum ſuppeditaret. Donec & ipſum & caeteros non fruſtrata ſolum ſpes atque opinio de illo eſt, ſed in contrarium vertit. Mirum dictu! poſt repulſum Sinamum, expugnatum Giurgium, captam Lippam, nobile & in primis munitum regionis ejus oppidum, atque ipſum, magno terrore Turcarum, oppugnatum Temiſvarum, e medio gloriae ac ſecundarum rerum curſu, offerenti ſe ac pene manu retentanti fortunae terga dedit; adeo pavide [cum redituros majori conatu inſequenti anno ad ſe oppugnan-

Tranſilvanus metu ſe regnum, famam deſerit.

1 Etſi non omnino improbem autographi *dilatum*, praetuli tamen *delatum*.

2 Durum mihi ac non ferendum viſum eſt autographi *iis*: ex quo propterea feci *ei*.

gnandum Turcas, ſeque imparem eſſe diceret) ut regnum Caeſari tradiderit ea lege, ut ſibi, cum ducis appellatione, certa in Sileſia oppida, ex quorum vectigalibus centum aureorum nummum millia perciperet, libero & quam optimo jure, attribuerentur. Nec hortatu amicorum, nec ſuorum obteſtationibus deterreri ab tam praecipiti ac tam faedo conſilio potuit. Jam, & impoſuerat Germanorum praeſidium Varadini Caeſar, certoſque homines in Tranſilvaniam miſerat, qui populorum fidem ſibi jurejurando obligarent: & Sigiſmundus, deſerto regno, ſe in Sileſiam receperat: cum, qua levitate reliquerat, Tranſilvaniam repetiit, cauſatus, nequaquam reſpondiſse promiſſis oppida, quae Caeſar aſſignaverat ſibi. Et, quod magis mirere, Tranſilvani, deſtituti poſthabitique ab eo ac pene proditi, redeuntem ſummis ſtudiis acceperunt, non amore in illum, ſed averſione ab Auſtria domo, quam defendendae provinciae, invadentibus Turcis, non eſſe ajebant. Quo enim pacto Tranſilvaniam, longinquam & objectam opportunamque hoſti, Caeſar tueatur, qui Auſtria ſua aegre Turcarum arma prohibeat? Turcarum amicitia ſe ad eam diem ſtetiſſe, & miraculi ſimile videri, Sigiſmundi errato prolapſos, quartum jam annum vim eorum ſuſtinere potuiſſe. At Sigiſmundus, revocatis iterum ad animum metibus ſuis, iterum deſperatione fractus, abjicere iterum regnum, & omnia poſt ſalutem habere ſtatuit. Et, ne quid arguendae inconſtantiae ejus deeſſet, quod, antequam cum Caeſare tranſigeret, orantibus atque obſecrantibus ſuis pertinaciter negaverat, id ultro expetiit. Erant ei hoſtiles inimicitiae cum Andrea Bathorio Cardinali, patrueli ſuo, altero Stephani regis fratre nato. Quem Gregorius XIII. Pontifex Max. Stephani gratia rogatuque adductus in ampliſſimum ordinem legerat [1], juvenem elato,

Tranſilvanus deſertum repetit regnum.

Rr 2 ſe-

1 Stephani ipſius litteras, quibus, praeter caetera, Gregorio, de adlecto in Cardinalium collegium Andrea Bathorio, gratias agit, ex ſanctiore quodam tabulario (quem admodum reliqua ejusdem generis, quae adhuc attulimus allaturique poſthac ſumus monumenta) promptas legito:

„ Beatiſſime Pater et Domine
„ Clementiſſime.

„ Poſt oſcula pedum beatorum,
„ meique regni et dominiorum meorum commendationem. Quod in
„ aduentum Patris Poſſeuini, quem
„ expectabam, rejeceram, ut illo in-
„ terprete de maximi momenti rebus
„ quibusdam ad Sanctitatem ueſtram
„ referrem, id nunc, poſtquam ad
„ me uenisset, faciendum mihi pu-
„ tani. Res autem ejuſmodi plane
„ mihi eſſe uidebantur, ut magnope-
„ re ad Dei gloriam, et Reipublicae
„ Chriſtianae commodum ſpectare mi-
„ hi perſuaderem, ut quam diligen-
„ tiſ-

feroci & plane Vngaro ingenio, quod mihi, perfamiliari uſu, ſatis cognitum erat. Is enim, vivente patruo rege, Sixto

,, tiſſime Sanctitati ueſtrae proponerentur. Quoniam autem et fidem
,, in eodem Patre Poſſeuino ſingularem perſpeximus; et earum rerum,
,, quas cogitandas ſuſcepi, ſummum
,, uſum habere eum ſcio, ut qui prius
,, in tractandis iis uerſatus ſit, quam
,, aggrediendarum earum occaſio tauta, quanta nunc ſe offert, exiſteret, et cum quo de iis quae ad
,, publicam Chriſtiani nominis utilitatem pertinere mihi uiderentur,
,, ſaepe multumque contulerim, ideo,
,, ut ſummam illi omnium rerum earum fidem Sanctitas ueſtra habeat,
,, etiam atque etiam rogo. Reliquum
,, eſt, ut eas, quas ſemper habiturus
,, ei ſum, Illuſtriſſimi fratris mei filii, Domini Andreae, nomine, Sanctitati ueſtrae nunc gratias agam,
,, quem ſic in Cardinalium numerum
,, cooptauit, ut facile perſpexerim,
,, quantam et dignitatis meae rationem, et ſui erga me amoris teſtificandi curam Sanctitas ueſtra habuerit. Ego ut nunquam beneficiis
,, vinci me patiar, ſic praeter eam
,, fidem et operam, quam, nepotis
,, mei nomine, Sanctae Sedi iſti polliceor, ac praeter perpetuam meam
,, erga propinquos Sanctitatis Veſtrae
,, uoluntatem, perſuaſum Sanctitati ueſtrae eſſe magnopere cupio, me, quidquid ad fidei Catholicae propagationem, atque dignitatem et commodum Chriſtiani nature a me effici poſſe putaro, propitio Deo,
,, vel uitae hujus meae periculo non
,, detrectaturum. Me, regnum, ditioneſque meas clementiae Sanctitatis
,, ueſtrae etiam atque etiam commendo. Lublino, die 27 menſis Auguſti Anno LXXXIIII.

Sanctitatis ueſtrae.

,, Obſequentiſſimus filius
,, Stephanus Rex Poloniae manu propria.,,

Quae me in hiſce legendis litteris cupido inceſſit cognoſcendi, quaenam illae *maximi momenti* res eſſent, *ad Dei gloriam & Reip. Chriſtianae commodum magnopere ſpectantis*, de quibus, interprete Poſſevino, ad Gregorium referre, Stephanus rex conſtituerat, eadem te, lector, teneri arbitror. Equidem mihi videor aliquid ex hiſce, quas ex autographo a me deſcriptas ſubjicio, ejuſdem Poſſevini litteris Romam Brunaberga Cardinali Ruſticuccio datis deprehendiſſe, quod ad rem vehementer pertineat.

,, Illuſtriſſimo et Reuerendiſſimo
,, Signore mio padrone in Chriſto
,, Singolariſſimo.

,, Come io ſcriſſi à V. S. Illuſtriſſima, ch' io ero aſtretto à romper il
,, ſilentio con lei, poichè alcuno carico hauuto fin hora di queſti Seminarii più Settentrionali, et la loro
,, neceſſità mi induceuano à ſupplicarla, che ò gli fauoriſſe, procurando da ſua Beatitudine la continuatione della penſione ſoſpeſa, ò
,, ci otteneſſe dichiaratione di mandargli alle prouincie loro heretiche, onde co 'l continuo uiaggio
,, di otto anni ſi erano ricolti: così in
,, un' altra graue materia mi aſforza la
,, riuerenza, che io debbo à i commandamenti di queſto Sereniſſimo Rè
,, di aggiungere queſta altra lettera à
,, V. S. Illuſtriſſima. Perciochè hauendomi ſua Maeſtà, già 15. giorni
,, fà, detto, che io mandaſſi alcune
,, ſcritture in mano di lei, concernenti un ſegreto trattato, che l' anno paſſato uolle per me negotiare colla Santa memoria di Gregorio XIII. intorno le coſe de' Moſcouiti,
,, non ho potuto (ſi ben mi sforzai
,, di farlo) declinare l' oſſeruatione
,, di detto commandamento, baſtandomi di dire à V. S. Illuſtriſſima, che
,, come l' incluſa mi fu mandata da
,, Monſignor Illuſtriſſimo di Como,
,, co-

Digitized by Google

to Pontifici Romae fuit, meque praeter caeteros in ſuis amantiſſime habuit, cum ego eo tempore Sixto Pontifici ſcri-

,, così, l' altre ſcrittore potranno ha-
,, uerſi coſtì da Monſignor Illuſtriſſi-
,, mo detto ſpecialmente la lettera,
,, che di ſua mano ſcriſſe queſto Rè
,, alla ſanta memoria di Gregorio X-
,, III. in mia credenza: et quella,
,, che à lungo io ſcriſſi con alcune al-
,, tre particolarità al Signor Cardina-
,, le di Como: le quali furono ſotto
,, la data del fine del meſe di Ago-
,, ſto, o del principio di Settembre
,, in Lublino, l' anno paſſato: da poi
,, una lettera lunga del Signore Gran-
,, de Cancelliere di quello regno,
,, ſcrittami à Praga in queſta mate-
,, ria, la quale pure maodai al Si-
,, gnore Cardinale di Como; ſi come
,, anco alla luce di queſto negotio puo
,, appartenere il ſecondn mio Com-
,, mentario delle coſe di Moſcouia,
,, il quale per ordine del detto Pon-
,, tefice io gli mandai: et oltre il Com-
,, mentario, i Breui ſcritti da ſua
,, Beatitndine al Granduca di Moſ-
,, couia, qoando io ricondusſi gli am-
,, baſciatori di quel Signore gia tre
,, anni qoa: et l' ultimo Breue man-
,, datomi queſto anno per il nuouo
,, Granduca, à coi pei ſuoi amba-
,, ſciatori l' inuiai di Varſauia, il me-
,, ſe di marzo di queſto anno. Et
,, tutto ciò ſarà nel regiſtro del Si-
,, gnore Bucapadulio, già Segretario.
,, Ma perciochè colla morte del
,, Granduca, al qoale io fui manda-
,, to, ſono poi ſegoite altre coſe et di-
,, ſpoſitioni, altro anco potrebbe dir-
,, ſi, ſe ò ſi haueſſe cifra, ò sì in-
,, tenderà eſſere neceſſario, che ad
,, alcuno ſi paleſi. Ne adeſſo haurei
,, mancato di mandare le dette ſcrit-
,, tnte intiere, ſe haueſſi ſtimato ſpe-
,, diente, che paſſaſſero con qualche
,, graue pericolo per mezo di alcune
,, prouincie. etc.
,, L' occaſione poi, che moſſe il
,, Rè a commettermi queſto, nacque
,, da due capi, che mi commuoicò:
,, l' uno del ragionamento hauuto da
,, noſtro Signore con MS. Virgilio Cre-
,, ſcentio in queſta materia, il quale
,, MS. Virgilio l' haueua ſcritto à
,, Monſignor Reſcio, ch' è preſſo il
,, Signore Cardinale Batori: l' altro, la
,, uennta del Chiaus del Turco à Var-
,, ſauia; il quale, oltre l' altre coſe,
,, di certi caſtelli, che ſi fanno à
,, coofini di Polonia, circa li quali
,, il Tutco diſideraua intendere, à
,, che fine ſi faceſſero, haueua inſieme
,, portato una lettera pe 'l Grandu-
,, ca di Moſcouia, et haueua detto
,, al Re, che il Granduca [1] diſide-
,, raua di ſapere, ſe i Moſcouiti di-
,, mandauano altro Principe eſterno,
,, maſſimamente di Germania. Laon-
,, de qoeſta Maeſtà ſi diffuſe à dir-
,, mi diuerſe coſe, le quali già in
,, altre mie ſcriſſi coſtà: aggiungen-
,, do, che, quando queſti ſuoi ſud-
,, diti non uoleſſero attendere à que-
,, ſta impreſa, egli aiuterebbe qual-
,, ſiuoglia ſtraniero più toſto, che ue-
,, dere, che la Moſcouia cadeſſe in ma-
,, no del Turco: poichè al ſuo im-
,, perio troppo graodi forze ſi ag-
,, giungerebbono per ruina del Chri-
,, ſtianeſimo, et maſſime di queſte
,, prouincie ſi come ſua Maeſtà mi
,, diſse.
,, Or Monſignore Illuſtriſſimo, par-
,, te per queſto ſono uenuto in Pruſ-
,, ſia, doue haueuo l' incluſa lettera,
,, parte per mandare alcuni Alnoni
,, ſotto preteſto di Muſici al Sere-
,, niſsimo Principe di Suetia, che pro-
,, cede catolicisſimamente: douendo-
,, mi io fra quattro giorni co 'l diui-
,, no aiuto incamminarmi in Linnnia,
,, per fondare oo Collegio à confini
,, di Moſcouia, et tentare per ordine
,, del Re, ſe la città di Riga, tut-
,, ta hereticiſſima, et la quale queſti
,, meſi adietro ha dato ſegni troppo
,, aperti di ribellione, uorrà condi-
,, ſcendere à qualche atto più reale
,, di reſipiſcenza. Iui ſono i noſtri
,, ſoli come in bocca del lupo, ma in
,, continuo pericolo di morte, non me-
,, no di quel, che ſono ſtati tutto que-
,, ſto

[1] *Autographae litterae, a me inſpectae, habent* Granduca: *ſed quovis pignore contenderem, Turſellinum ſcribere voluiſſe* Gran Turco.

ſcribendis epiſtolis operam navarem. Neque inter hos odii atque inimicitiarum cauſa erat levis. Cardinalis enim germa-

„ ſto anno, riceuendo uarie percoſse
„ & battiture piu di una uolta.
„ Il che ho penſato di dire à V. S.
„ Illuſtriſsima, non dubitando punto
„ della ſua antica pietà, colla quale
„ ci procurerà (come humiliſſima-
„ mente la ſupplico) una pieniſsima
„ benedittione da ſua Beatitudine. Dio
„ Signor noſtro conceda à V. S. Illu-
„ ſtriſsima ogni uero bene. Di
„ Brunsberga il 25. di Ottobre 1585.

„ Di V. S. Illuſtriſſima et Reue-
„ rendiſsima.

„ Io mando queſta coll' altre a-
„ perta à Monſignore Reuerendiſsi-
„ mo Nuncio, ch' è in queſto regno,
„ à cui anco comunicai ciò, che il
„ Rè mi haueua detto, acciochè per
„ lui, forſe con maggiore dignità et
„ autorità, ſi poſsano meglio trat-
„ tare queſte coſe, che hò ſcritto di
„ ſopra.

„ Humiliſsimo Seruo in Chriſto
„ Ant. Poſseuino. „

Quas litteras ſi quis diligenter legerit, intelliget (id quod ſupra quaerebamus) Stephanum regem, mortuo Joanne Baſilii, Moſchorum Magno Duce, veritum, ne ejus Imperium magno Reip. Chriſtianae, maximeque Polonicae, diſcrimine, in Turcarum poteſtatem veniret, id agitaſſe animo conſilii, ut aut ipſe Moſchoviam, ſi Poloni ſui aſſentirentur, invaderet, aut, ſi abnuerent, quemvis e Chriſtianis Principibus ad eam invadendam, Turcaſque praeripiendam adjuvaret: de eaque re cum Gregorio Pontifice agere, Poſſevino interprete, inſtituiſſe. At vero Pontifex (ne tanti conſilii exitum quandoquidem coepimus, non explicemus) rem quidem ipſam, utpote in magnum Catholicae Religionis bonum, ſi ſuccederet, verſuram, vehementer probans, in ea tamen tractanda atque expedienda Pontificiam verſari perſonam (etſi aliter initio videtur ſenſiſſe) ad extremum valde alienum temporibus exiſtimavit. Id, ab nullo Hiſtoricorum memoriae proditum, diſcent nunc primum Eruditi, hiſce Cardinalis Novocomenſis ad Poſsevinum, numquam antea prolatis, litteris.

„ Molto Reverendo in Chriſto Padre.

„ Con la lettera di Voſtra Reve-
„ renza di 31. d' Agoſto da Lublino,
„ hò anco ricevuto il dupplicato di
„ quelle di 29. del medeſimo, & la
„ lettera, che Sua Maeſtà hà ſcritta
„ di ſua mano propria à Noſtro Si-
„ gnore. Et ſe ben l' altro giorno,
„ quando ricevei l' originale di dette
„ lettere di 29. ſua Santità mi fece ri-
„ ſpondere a Voſtra Reverenza quan-
„ to haverà veduto circa l' impreſa di
„ Moſcovia, tuttavia vedendo hora
„ ſua Santità, che la Maeſtà Sua gli
„ ne ſcrive qualche coſa di ſuo pu-
„ gno, hà voluto conſiderar con mag-
„ gior attentione & diligenza ſopra
„ queſto fatto, & così è venuta in
„ queſta nuova riſolutione, che è in
„ ſomma, che la Santità ſua non vuo-
„ le in niſſuna maniera dar conſiglio
„ à ſua Maeſtà ſe ſia bene, ò nò il far
„ detta impreſa, ma laſciar ciò a la
„ ſua totale deliberatione, ſapendo,
„ che con la ſua prudenza diſcorrerà
„ & riſolverà quel, che giudicherà
„ più eſpediente, havendo conſidera-
„ tione & à i tempi, che corrono, &
„ a la perſona del Turco, & a quel-
„ la de l' Imperatore. Quanto poi a-
„ gli ajuti, che ſua Maeſtà vorria,
„ non par ſimilmente, che convenga
„ à lei di ricercar ne i Veneziani, ne il
„ Granduca di Toſcana, nè vuol an-
„ co, che Voſtra Reverenza venga à
„ far queſta richieſta à nome del Rè,
„ acciò niſſuno poſſa por ſuſpicare,
„ che ſia negotio di ſua Beatitudine.
„ Ma dice bene, che ſua Maeſtà po-
„ tria mandar qualche perſona ſua po-
„ ſitiva & ſenza apparenza, che con
„ mol-

manum fratrem Sigiſmundus, quod, ad eum regno pellendum, cum aliquot Tranſilvaniae Principibus conſpiraſſet, ſe-

„ molta ſecretezza trattaſſe con li
„ detti ignori, & che quando loro ſi
„ diſponeſſero ad ajutar ſua Maeſtà,
„ la Santità ſua non mancheria lei an-
„ cora di far il medeſimo. Però Vo-
„ ſtra Reverenza referirà tutto que-
„ ſto a la Maeſtà ſua ſola, & laſse-
„ rà, che ella ſi riſolvi à quel, che
„ Dio l' inſpirerà: ne occorrerà, che
„ per queſto negotio Voſtra Reve-
„ renza venga nè a Roma, ne in I-
„ talia, perchè coſi è ordine & vo-
„ luntà di ſua Beatitudine. Al reſto,
„ che ſi contiene in dette lettere, ri-
„ ſponderò con più commodità. In
„ tanto reſto offerendole & deſideran-
„ dole ogni bene. Di Villa à 20. d'
„ Ottobre 1584.

Di V. R.

„ Al piacer ſuo
„ Il Cardinale di Como. „

At mortuo inſequenti anno Gregorio XIII non deſtitit Stephanus ſuum illud de Moſcovitica expeditione apud Sixtum V. urguere propoſitum, Cardinali Bathorio, ac Patri Poſsevino Romam ex Polonia profecturis id in mandatis dans, ut de ea re cum Pontifice diligentiſsime agerent. Ex Poſsevini binis hiſce ad Card. Azzolinum litteris id intelligimus.

„ Illuſtriſsimo & Reuerendiſsimo Si-
„ gnore & Padrone mio in Chriſto
ſingolariſsimo.

„ Hoggi ho riceuuto i Breui di
„ noſtro Signore per Suetia, et per
„ Moſcouia, inſieme colla lettera di
„ V. S. Illuſtriſsima delli IV. di Gen-
„ naro. Io dunque manderò, piacen
„ do à Dio, ſubito, ch' io ſarò in
„ Pruſsia, (il che ſarà fra non mol-
„ ti giorni, et all' aperta di quei ma-
„ ri, che ſogliono agghiacciarſi) un
„ Sacerdote di Suetia, che ho con me
„ col quale ho procurato in queſto
„ mio ritorno di Liuonia di far con
„ altri promuouere à gli ordini ſacri,
„ ſi come anco tutta via ſi ua facen-
„ do degli altri alunni di ſua Beati-
„ tudine. Et, coll' occaſione de i det-
„ ti Breui, ſpero, che ſarà riceuuto
„ per Predicatore del Principe figlio-
„ lo di quel Re. Aggiungerò an-
„ co quelle lettere, le quali ſi giudi-
„ cheranno conuenite per animarlo a
„ continuare, et accreſcere la riueren-
„ za verſo coteſta Santa Sede. Dicen-
„ do ſolo a V. S Illuſtriſsima, che
„ come in quelle miſsioni mie, che
„ furono a quel Rè et Principe, pro-
„ uai di quanto momento, et difficol-
„ tà era a' Re già sì lungo tempo ſe-
„ parati da Santa Chieſa, perſuadere
„ l' unione con lei, così non poco o-
„ ſtacolo era, quando il detto Rè ue-
„ deua, che a ſuo figliuolo, già pu-
„ re eletto Rè per ſuccedere doppo
„ la ſua morte, che ſi ſcriueſse con
„ ſemplice titolo di nobile, non più
„ di quel, che ad un medeſimo tem-
„ po ſi faceua a' ſuoi conſiglieri con
„ altri breui. Oltre che la ſanta me-
„ moria di Gregorio XIII. conſide-
„ rata la condiſceſa, la quale pare-
„ ua ſpediente, che ſi haueſse al Rè,
„ ſuo padre, non li ſcriueua co 'l
„ Tu, ma co 'l darle della Maeſtà.
„ il che non nocque punto a ſpia-
„ narci la ſtrada, et poi a tenere
„ aperta la porta alla religione Ca-
„ tolica, ſi come fin' hora miracolo-
„ ſamente per gratia diuina ſi è fat-
„ to. Del Breue poi pe 'l Gran-
„ Duca di Moſcouia molte ragioni
„ ſono, per le quali io penſo, che
„ ſua Beatitudine trouerà eſsere ſtato
„ coſa ſicura, ch' io lo ritenga mol-
„ to ſegreto preſso me, inſino a nuo-
„ uo auiſo. Mà le due principali ſu-
„ no: l' una, il diſiderio, & la ſpe-
„ ranza di queſto Rè di fare l' im-
„ preſa di Moſcouia, & di penetra-
„ re nell' Aſia, & da quella parte
„ porgendo modo alla Chriſtiani-
„ tà di rimmouere il Turco dall' of-
„ feſa del Chriſtianeſimo: l' altra,
„ il

ſecuri percuſſerat. Quod adeo Andreae animum ad vindiɐtae cupiditatem inflammarat, ut non ſolum acerbiſſime de eo

,, Il non ſolerſi (anzi riceuendoſi per
,, ſcherno) ſenza huomo eſpreſſo
,, mandarſi al Gran Duca di Moſco-
,, uia lettere: ſi come eſſo non man-
,, da le ſue ſenza alcuno internuncio:
,, aggiungendo ſempre qualche dono.
,, Oltre che hauendo hora queſto Re
,, mandato un ſuo ſegretario Miche-
,, le Haraburda Lituano a quel Prin-
,, cipe, per conoſcere lo ſtato delle
,, coſe, & inſieme per inſinuargli la
,, petitione del Grande Ducato di Mo-
,, ſcouia, già pertinente al grande Du-
,, cato di Lituania, unito a queſta
,, corona: ſarebbe pericoloſiſſimo, che
,, nell' animo di queſto Rè non ca-
,, deſſe tanto ſuſpetto contra coteſta
,, ſanta Sede (dalla quale haueua qual-
,, che promeſſa di aiuto per quella
,, impreſa) che forſe (come ha a-
,, nimo guerriero & grande) piglie-
,, rebbe qualche altra ſtrada di non
,, iſtare ocioſo: nella quale da una
,, parte il Turco, & dall' altra la
,, pretenſa Regina di Inghilterra con
,, alcuni altri Principi proteſtanti cer-
,, cherebbono di indurlo; ſi come piu
,, di una uolta hanno tentato. Ma,
,, per gratia di Dio, con ſomme fa-
,, tiche, & con interporſi la ſede
,, Apoſtolica con diuerſi ufficij hora
,, fra lui e'l Rè di Suetia, hora fra
,, lui pure, e'l Gran Duca di Mo-
,, ſcouia, & ultimamente coll' Impe-
,, ratore, il tutto fin hora ſi è di-
,, uertito.

,, Aggiungeſi, che eſſendo le coſe
,, di Moſcouia adeſſo in diuiſione,
,, eſſendo quel Gran Duca innocen-
,, te, & ſenza molto uſo di ragio-
,, ne, & non patendo molti di que'
,, nobili, che un cognato di quel
,, Principe con altri pochi gouerni
,, quell' Imperio, & pero dimandan-
,, do eſſi, che il Rè ſpunti quanto
,, prima con uno eſſercito in Moſco-
,, uia, ſarebbe ſenza alcuno effetto
,, il detto Breue; per tacere, che
,, forſe la parte di quei, che gouer-
,, nano, ſe ne ſeruirebbe per moſtra-
,, re al Rè, che fuſſe ſua Beatitu-
,, dine dalla loro. Il che a queſto
,, Regno, ſtato ſempre ſotto l' ubi-
,, dienza di ſanta Chieſa, generereb-
,, be quel concetto, il quale non
,, mancano di nodrire molti Hereti-
,, ci, & Sciſmatici, i quali per lo
,, ſpatio di alcune decine di anni ha-
,, ueuano tenuta chiuſa la porta a'
,, Nuntii di codeſta Santa Sede, che
,, non poteſſero penetrare in quella
,, grande porta del Settentrione &
,, dell' Oriente. Senza che hauendo-
,, mi Sua Maeſtà fatto à queſti gior-
,, ni non mediocre inſtanza, accio-
,, chè io uoleſſi uenire a ſua Beati-
,, tudine quanto prima, per comuni-
,, carle ſegretamente tutti i ſuoi di-
,, ſegni, & lo ſtato di quelle coſe
,, le quali altri non hanno ueduto o
,, trattato, & hauendomi io ſcuſato
,, di non douerlo fare, ſenza com-
,, miſſione de' miei ſuperiori, & eſ-
,, ſo hauendone dapoi ſcritto al P.
,, Generale noſtro; aſpetterò quale
,, ſarà la diuina uoluntà. Et allhora
,, per auentura potra moſtrarſi più ſi-
,, curamente i mezi, & tempera-
,, menti & di ſodisfare in parte a
,, queſto Rè, & di ſoſtenere le co-
,, ſe della religione in queſte contra-
,, de, & di ſpuntare più oltre, ſen-
,, za molta grauezza, per non dire
,, meno, che mediocre.

,, Però ſupplico humiliſſimamente
,, V. S. Illuſtriſſima, che quando ſi
,, deliberaſſe, ch' io ueniſſi a Roma,
,, non ſe ne ſappia punto, ma ot-
,, teuendomi una ſegreta & piena be-
,, neditione da ſua Beatitudine con
,, un giubileo, acciochè prima po-
,, teſſi muniimi colla gratia diuina,
,, ſi ordini ſolo, che ſi facciano dup-
,, plicate, le quali molto ſi raccom-
,, mandino à Nuntii Reuerendiſſimi
,, di Venetia, & di Polonia, perche
,, mi ſi mandino. Et Dio Signor no-
,, ſtro conceda à V S. Illuſtriſſima in
,, coteſta nuoua dignità nuoui doni,
,, & abondantiſſima gratia per ſuo

,, ſanto

Digitized by Google

eo loqueretur, ulturumque ſe fratris ſanguinem ſaevis denunciaret minis, ſed, cum vires ad eum palam aggrediendum

,, ſanto ſeruizio. Di Grodna preſso
,, il Re di Polonia in Lituania, il
,, primo di Marzo. 1586.

,, Di V. S. Illuſtriſſima & Reuerendiſſima

,, Humiliſſimo ſeruo in Chriſto
,, Antonio Poſſeuino. ,,

,, Illuſtriſsimo & Reverendiſsimo
,, Signore et Padrone mio in
,, Chriſto ſingolariſsimo.

,, Giunto in Varſauia di Grodna,
,, doue laſ iai ſua Maeſtà, riceuei
,, da Monſignore il Nuncio i due
,, plichi di V S. Illuſtriſsima delli
,, 8. et delli 25. di Genoaro colla
,, ciſra, et suertimenti a lei perti-
,, nenti Haueuo io prima riſpoſto
,, alla lettera ſua delli 4. del mede-
,, ſimo, accuſandole la riceuuta de'
,, Breui di Suetia, per la ſpedirio-
,, ne de' quali io ſono venuto quà à
,, queſta Sereniſsima Regina, ma del
,, Principe di Sueria, et fra tre gior-
,, ni partirò pel medeſimo verſo Pruſ-
,, ſia, & per vedere quel Seminario.
,, Riſpuoſi anco circa il Breve di
,, Moſcouia, il quale ſerbo preſso me,
,, inſino a nuouo auiſo.
,, Circa la ciſra, farò quanto mi
,, commette, et ſe la ſubita partita
,, del portatore di queſta à Cracouia
,, non mi darà tempo, manderò un'
,, altra volta à V. S. Illuſtriſsima il
,, ſupplemento di detta ciſra, e 'l
,, mezo ſoglio di ciſra, che mi com-
,, mette
,, Della paterna cura, la quale ha
,, S. Beatitudine di queſti ſeminarij
,, ringratio humiliſsimamente Dio,
,, et S. Beatitodine, et queſte anime
,, oſtaggi di tanto diverſe et rimote
,, prouincie non ſaranno inutili à San-
,, ta Chieſa, come che à V. S Illuſtriſ-
,, ſima pregheranno ogni aumento di
,, gratia.
,, Scriſsi al P. Generale noſtro per
,, commiſsione di S. Beatitudine i
,, mezi, che io haueuo uſato per ſol-
,, leuare coteſto peſo delle penſioni
,, de' Seminarij, che paga la S. Sede
,, Apoſtolica, ò ſtimauo, che po-
,, trebbe in parte uſarſi, perche et
,, tanto bene haueſse progreſso, et
,, coll' iſteſsa ſomma ſi poteſsero fa-
,, re inſieme alcuni altri beni, ſe ò
,, colla lettura di quelle ragioni, ò
,, colla preſenza mia (ſe Dio haverà
,, diſpoſto, ch' io dia una volta à Ro-
,, ma) S. Beatitudine ſarà informata
,, più à dentro del vero, tengo per
,, certo, che reſterà ſodisfatta, et
,, forſe, ſi porrà qualche più certo
,, ordine et miſura a tutti i Semi-
,, narij, la quale, come in coſe, che
,, ne i principij non poſsono ſubito
,, maturarſi, pare, che la diuina pro-
,, videnza habbia riſervato con altre
,, coſe à coteſto Pontificato.
,, Mi sforzerò fra tanto (ſicome
,, fin' hora ha fatto queſta noſtra mi-
,, nima Compagnia) di dare a V. S.
,, Illuſtriſsima quegli auiſi che mi
,, commette: et ſeguendo il tenore di
,, quelle lettere, che ſcriſsi di Pruſ-
,, ſia, penſo, che poco dopo la ri-
,, ceuuta di queſte (ſe non ſarà pri-
,, ma) arriuerà coſtà il Signore Car-
,, dinale Batori, il quale porta una
,, lunga inſtruttione ſopra tre capi
,, commandatigli dal Re, ſuo zio.
,, L' uno è circa il ſervitio, che dee
,, fare intieramente à coteſta S. Sede,
,, et a S. Beatitudine: l' altro è circa
,, l' aiuto, che dimanda il Re pe 'l
,, negotio di Moſcovia, allegando l'
,, occaſione, le facilità, et l' utile,
,, che può ſperarſene alla Chriſtianità,
,, con commettergli, che ſe S. Bea-
,, titudine dimandaſse al Signor Car-
,, dinale Batori (cio è al Re) alcu-
,, ne conditioni, eſso prima le ſcri-
,, va à S Maeſtà. Il terzo è ſopra
,, le coſe di Tranſiluania, moſtrando
,, S Maeſtà l' importanza di ſoſten-
,, tare quel Principato per propugna-
,, colo del Chriſtianeſimo. Or perchè

deeſſent, ſaepe inſidiis appetierit. Verum, intercedente Pontificis Max. auctoritate, quae merito apud utrunque maxima erat,

,, di tutte queſte coſe (ma di altre
,, più interiori, et le quali poſsono
,, appartenere a coſe più uicine, et
,, à quelle Impreſe, le quali forſe
,, con più ſicurezza, et ſeruitio di
,, Dio dourebbooo precedere) S. Mae-
,, ſtà diſideraua, et diſidera, ch' io
,, ſteſso le dica all' orecchio di S Bea-
,, titudine, et di V. S. Illuſtriſsima.
,, Et io da altra parte con varij ſe-
,, greti colluquij, hauori circa qua-
,, ranta giorni ſeco, mi ſono sforza-
,, to di diſporlo a pigliare in ottima
,, parte tutta quella riſolutione, che
,, ò più ò contra potrà fare la S. Bea-
,, titudine, et inſieme ſi è animato
,, à muouerſi all' aiuto di quelle par-
,, ti, le quali ſono più comuni, et
,, riuſcibili: però con ogni riuerenza
,, propongo à N. Signore per mezo
,, di V. S. Illuſtriſsima le coſe ſe-
,, guenti.
,, Prima, che ſi degni conſiderare,
,, ſe ſarà bene riſpondere al Signor
,, Cardinale Batori, che hauendo S.
,, Beatitudine inteſo, che il Re uo-
,, leua comunicarle alcone altre coſe,
,, era ſpediente, che ſi aſpetraſsero,
,, per dare più piena, et più ſodisſat-
,, toria riſpoſta à S. Maeſtà; percioche
,, il Re mi ha dato anco lettere pe'l
,, detto Signore Cardinale Batori à
,, queſto fine, acciochè, ſe io verrò
,, à Roma, egli mi creda, et laſci,
,, che ſi operi ciò, che ſarà me-
,, glio.
,, Dapoi, V. S. Illuſtriſsima ſarà
,, ſeruita dare à N. S. l' incluſa let-
,, tera, che in mia credenza il Re
,, ſcriue a S. Beatitudine, la quale
,, lettera è il dupplicato di quella
,, medeſima, che di ſua mano hauen-
,, do il Re ſcritto a S. Beatitudine
,, ſerbo preſso me, per portarla, ſe
,, così ſarà il uolere di Dio. Mando
,, anco quella, che l' iſteſso Re ſcri-
,, ue in mia credenza a V. S. Illu-
,, ſtriſsima et ad amendoe (come
,, all' altre) è poſta la data delli
,, 15. di queſto, ſperando il Re, ch'
,, io poteſsi, ò doueſsi partirmi poco
,, doppo quel tempo, ſe bene io come
,, non debbo intraprendere tali uiag-
,, gi ſenza mera ubidienza, aſpetterò
,, con ogni indifferenza la ſsota uo-
,, lunta di Dio.
,, Però ſpedito che haurò in Sue-
,, cia, et uiſitato il Seminario di
,, Brunsberga, mi ritirerò al Col-
,, legio di Poſnania, uicino à confini
,, del Regno, per aſpettare quiui ciò,
,, che mi ſarà ordinato. Et così V. S.
,, Illuſtriſsima giudicandolo bene, ſe-
,, coodo la mente di S. Beatitudine,
,, potrà per uia di Venetia à Vienna
,, far commettere à Peſtalozzi, che
,, pagano li denari à Seminarij, che
,, mi mandino con diligenza un
,, meſsaggiere à Poſnania, il quale
,, verrà in cinque ò ſei giorni di
,, detta Città. Et forſe il mandare
,, il dupplicato per via di Praga, o
,, per mezo del Signor Veſcouo di
,, Piacenza, ò forſe più toſto (per
,, alcuni riſpetti) per uia del Signo-
,, re Caualiere Vrbani, Ambaſciato-
,, re all' Imperatore del Gran Duca
,, di Toſcana, ſarà gioueuole per
,, uarij accidenti, et della peſte, et
,, di altre circoſtanze.
,, Fra queſto mezo V. S Illu-
,, ſtriſsima piacendole potrà dire à
,, S. Beatitudine, che hauendomi l'
,, anno paſsato il Signor Principe di
,, Parma, et il Sindico delle ſettanta
,, Città Anſatiche ſcritto, ch' io pro-
,, curaſsi con queſto Re alcune coſe
,, per ſeruitio del Re Catolico et del-
,, la religione Catolica, ſcriſsi al Si-
,, gnor Priocipe il modo, che doueua
,, tenerſi, per diuertire queſto Re
,, da ogni coſa, che inſidioſamente
,, gli proponeuano la Regina d' In-
,, ghilterra, et alcuno Principe Pro-
,, teſtante Laonde ſua Altezza ha-
,, uendo hora mandato un gentilhuo-
,, mo al Re con ordine di comuni-
,, carmi il tutto, ſi è atteſo ad ef-
,, fettuare quanto il Signor Principe
,, diſideraua. Il che V. S. Illuſtriſsi-
,, ma

erat, & mitigatae magnopere irae, & ab hoſtili inſectatione ceſſatum fuerat: & jam Sigiſmundus uti caeperat conſiliis Joan-

Ss 2 nis

,, ma potià comprendere dall' incluſe ,, copie tanto di una mia à S Al- ,, tezza, quanto di una che il ,, Re manda alli ſtati di Hollanda ,, et Zelanda Er perciò che queſte ,, lertere portebbono per quelle uie, ,, che ſi mandano, patire qualche ſi- ,, oiſtro, però, per abondare in cau- ,, tela, giudicherà V. S. Illuſtriſsima ,, ſe doueranno anco di coſrì ò pe 'l ,, Signor Conte di Oliuares, ò per ,, altro modo mandarſi al Signor Prin- ,, cipe di Parma, et alla Maeſtà del ,, Re Catolico, acciò che nnn ſolo ,, queſto Re di Polonia ſia animato ,, à fare più forte uincolo coo gli altri ,, Re Catolici, ma inſieme ſi ſap- ,, piano à tempo diverſe aperture per ,, reſſituire per tutto la Santa reli- ,, giore Carolica.

,, Humiliſſimamente poi ringratio ,, V S. Illuſtriſſima del ricordo daro ,, in Dataria, acciò che il primo Ca- ,, nonicato, vacanre in Minda, ſia ,, conſeriro a quel buono alunno di ,, S. Bearitudine. Dio conceda a V. ,, S Illuſtriſſima ſelice Paſca, & au- ,, mento de' doni celeſti. Di Varſa- ,, via il 2 di Aprile 1586.

Di V. S. Illuſtriſſima & Reveren- ,, diſſima.

,, Humiliſſimo Servo in Chriſto ,, Antonio Poſſevino.,,

Diſceſſuro autem jam jam in Italiam Romamque Poſſevino eadem de Moſcovirica expeditione mandata ad ſummum Pontificem Stephanus rex hiſce litteris dedit.

,, Stephanus Dei gratia Rex Polo- ,, niae, Magnus Dux Lithuaniae, ,, Ruſſiae, Pruſſiae, Maſoviae, Samo- ,, giriae, Livoniae &c. Princeps Tran- ,, ſylvaniae.

,, Venerabilis devote nobis dilecte. ,, Hodie tranſmiſſum nobis eſt a Re- ,, verendo D. Nuncio Apoſtolico ,, Breve Summi Pontificis, & Car- ,, dinalis Azzolini lirrerae, quarum ,, exempla Devotioni Tuae mirtimus. ,, Ex his intelliget, non modo ut ,, Romam veniat ſibi permirti, ſed ,, etiam adventum ipſius avidè ibi ,, expectari. Iam itaque in nomine ,, Domini ei itineri Devotio Tua ,, ſeſe committat. Res Moſcoviras ,, in dies in pejori eſſe ſtatu Caſtel- ,, lanus Minſcenſenſis Haraburda, ,, qui inde reverſus ante dies aliquot ,, pleuritide ſatis intempeſtive extin- ,, ctus hic eſt, nobis retulit. Sczo- ,, lkanouſo & Godunouſo ſummam ,, auctoritarem ſibi uſurpantibus, a- ,, liis Bojaris primariis & populo Mo- ,, ſchovitico renitentibus, omnique ,, fere gente Moſchovirica nobis for- ,, tunaeque noſtrae ſavente, & co- ,, ram eodem Nuncio noſtro idipſum ,, publicè & palam profitenre. Mit- ,, tunturque huc ad nos Legati prop- ,, terea à tota Moſchovia, qui ad ,, Feſtum praeteritum D. Petri ſe- ,, cundum ritum Ruthenicum Smo- ,, lenſcum debebant veniſſe, poſtque ,, duas vel tres hebdomadas exiſti- ,, mamus hic affuturos. Et quamvis ,, non dubiremus Sczolkanouſum 2 eam ,, legarionem ita rarione temperatu- ,, ros, ne quidquam hac legatione au- ,, ctoritati regiminique eorum decedat, ,, ſciemus tamen, cùm ad nos per- ,, venerint Legati, quomodo cum iis ,, tractare debebimus.

,, Poſteriore nuncio accepimus, ,, Tartaros Precopienſes, quibus & ,, Turcae admiſſi erant, viginti & ,, aliquot millibus in Moſchoviam ,, impreſſionem feciſſe, & triginta ,, ſex ab urbe Moſchovia milliarium ,, ſpacio arcem Braczlavo Rzeuuski ,, dictam, cum oppido, igne dele- ,, viſſe, cum exercitu Moſchovitico ,, confixiſſe, ex eoque millibus quin- ,, que trucidatis, quindecim circiter ,, millia captivorum hominum abdu- ,, xiſſe. Ajunt poſthac longe majo- ,, rem eorum exercitum, Turcarum

au-

2 *Deſideratur aliquid: & fortaſſe duae hae voces* & Godunouſum.

Digitized by Google

nis Zamoſcii , Poloniae , ut vocant, Cancellarii , peracuti & callidi hominis, & confirmatae diuturno maximarum rerum uſu

„ auxiliis , tum Nahaiſcenenſium ,
„ Kazanenſium , Aſtrakanenſium Tar-
„ taiorum copiis auctum , Moſcho-
„ viam invaſurum. Videt igitur De-
„ votio Tua , quomodo omnes vin-
„ demiant Moſchoviam , qui prae-
„ tergrediuntur viam , dum iuſto pa-
„ ſtore defenſoreque caret. Rigen-
„ ſes magis magiſque inſolentiores
„ fieri devotio Tua ſciat. Martinus
„ Giſius & Joannes Brenken ſeditio-
„ nis auctores ad Tribunal noſtrum
„ cirati non comparuerunt , & in con-
„ tumaciam condemnati ſunt. Plebs
„ Rigenſis , ur illos ſiſteret , non mo-
„ do mandatis noſtris non paruit ,
„ ſed obſcurum quendam hominem
„ cum ſcripto huc miſit , quo eita-
„ tos hoſce , quod ſe judicio noſtro
„ non ſtiterint , ſatis ineptè & fri-
„ volè contendebat. Poſtea quoque
„ plebs illa in tumultu Taſtium Ad-
„ vocatum , & Velingum quendam
„ Syndicum captivavit , ac quaeſtio-
„ nibus , torturiſque ſubjectos tan-
„ dem capire plecti fecit. Sub id
„ tempus admonitus eſt noſtris lit-
„ teris Pater Leonhardus , ut Riga
„ aliquantiſper propter eum plebis
„ furorem , qui nec ſuis parcit , ſe-
„ cederet , relicto nihilominus ibi a-
„ liquo , ne omnino locum deſeruiſ-
„ ſe videatur. Ex his 3 Devotioni
„ Tuae copioſe ſuppetet materia &
„ argumenta , quibus pro ſua pru-
„ dentia , totius Chriſtianitatis bo-
„ num tanto commodios atque me-
„ lius curate & promovere poterit.
„ De aere alieno Domino Duci He-
„ truriae exolvendo , admonebitur i-
„ terum a nobis Vehanſcius. Pala-
„ tinum Valachiae ſciar Devotio tua ,
„ non poſſe eſſe in libera cuſtodia ,
„ ob frequentem inviſentium concur-
„ ſum. Non tamen in carcere , ſed
„ in honeſta domo libere detinetur:
„ prohibetur ipſi tantum domo egreſ-
„ ſus. Lectione Librorum a Devo-
„ tione tua nobis ſubmiſſorum dele-
„ ctamur plurimum. Libellum P.
„ Bellarmini 4 recudi Cracoviae man-
„ davimus. Cupimus , Devotionem
„ tuam bene valere. Grodnae die
„ 22. Menſis Julii. Anno 1586. Re-
„ gni noſtri undecimo 5.

„ Ego , dum vix & uita ſupereſt ,
„ meae uocationi , adeoque Reipu-
„ blicae Chriſtianae numquam et nuſ-
„ quam daeero: quatenus tarditas &
„ auaritia noſtrorum curſum non im-
„ pedient , promtamque uoluntaten
„ depriment , &c.

„ Stephanus Rex . „

Quibus ex omnibus monumenti perſpicuum fit , quod obſcurius in ſuis ad Gregorium XIII litteris quas primas omnium attulimus , Stephanus Poloniae rex , de Moſcoviticis rebus ſignificaret , quodque no indagandum atque illuſtrandum ſuſceperamus. Seriptorum autem hac d re ſilentium in eam cauſam conſerimus , quod tantarum rerum molitio Stephani morte , quae non multo poſ quam ab ſe diſceſſerar Poſſeuinus , ho ipſo anno 1586. contigit , euerſa e & exſtincta.

Sed quum haec maxime monnmenta tractaremus , in manus noſtras Poſ ſevini quaedam autographae littera venerunt , quas ſi , per anguſtias tem poris , quo haec Gratiani noſtra editio ab Operis ſine intermiſſione ui guetur , nobis ante legere licuiſſet minime nos quidem ſupta pag. 20 Gregorio XIII. de Seminariis tribui ſemus ea , quae in Sixti V. Pontificatus annum alterum incurrerunt. Ne autem quum ſciremus , maximae curae Seminaria Gregorio ſemper fuiſ (quorum plurima non modo Romae ſed tota paſſim Europa conſtituiſſet nec vero neſciremus , eum Poſſevi conſiliis atque opera in ejuſmodi rerum procuratione ferme eſſe uſum ubi in utrumque illud , quod ibi attulimus , monumentum , nulla conſignatum temporis nota , incidiſſemus , n du-

3 *Vocem* his *ex ingenio addidi , quae nulla hoc loco eſt in exemplo , unde has litteras tranſcripſi.*

4 *In exemplo , quo ſum uſus ,* Berlamini *legitur. Sed* Bellarmini *legendum eſſe conſtat ex illo ejus epiſtolae ad Poſſevinum ab eodem rege datae die 8. Iun an. 1586. ubi tamen ne ſatis emendate quidem id nomen perſcriptum eſt.* Libellus P. Belarmini dupliei nomine voluptatem nobis attulit , quod & piis hominibus , hac iniquitate temporum , qua ab impiis Chriſtianae religionis fundamenta velluntur , magnam conſolationem affert , & nos , cujus voce frui coram non potuimus , ejus tamen ſcriptis oblectamur. Exiſtimamus autem , plura ejus libelli exempla eſſe impreſſa. Si edita ſunt plura , coemi jubebimus , ſin pauciora , typis etiam aliquibus in regno noſtro recudi mandabimus.

5 *In exemplo adſcriptum monumentum eſt , ea , quae ſequuntur , fuiſſe in autographo ipſius regis manu perſcripta.*

uſu prudentiae, & maximis inter illas gentes praediti opibus. Quem Stephanus rex, ob ſpectatam induſtriam atque fi-

dubitavimus quidem, quin ad Gregorii Pontificarum pertineret. Erraſſe nos igitur ea in re (utinam non etiam in aliis pluribus?) ingenue confitemur, & ipſas Poſſevini ad Cardinalem Azzolinum, anno altero a Gregorii obitu, datas Venetiis litteras, quibus noſter coarguitur error, afferimus.

JESVS

„ Illuſtriſſimo & Reuerendiſſimo
„ Signor mio Padrone in Chri-
„ ſto ſingolariſſimo.

„ Non hò ſcritto prima di hora à „ V. S. Illuſtriſſima, aſpettando di farlo „ in queſta Città di Venetia, doue „ haueſſi prima teſo il Breue di no„ ſtro Signore, ſi come ho fatto, & „ riportatane in Collegio di queſta „ Sereniſſima Signoria & in priuato „ colloquio da ſua Serenità (la qua„ le mi richiamò dapoi) benigniſſi„ ma riſpoſta, con tanta edificarione „ di tutta la Republica, per hauere „ più diſtintamente inteſo da me la „ cura di ſua Beatitudine nel getta„ re fondamenti per tutto, per l'am„ plificatione dell' edificio del Chri„ ſtianeſimo (& maſſime in queſto „ Dominio) che ueramente io non „ haurei ſiputo diſiderare più. Siane „ bendetto Dio. Amen. Haueuo an„ co 'l Signor Gran Duca di To„ ſcana, & co 'l Signor Duca di Fer„ rara, i quali à ſe mi chiamarono, „ ragionaro delle medeſime coſe. Il „ che à loro altezze diede tanto mag„ giore luce della ſanta intentione di „ ſua Beatitudine, quanto meno ſi „ ſuole comunemente da altri ſignifi„ care queſte coſe; le quali però ſo„ no il uincolo & anima della Chri„ ſtianità.

„ Ciò che poi ragionai con queſti „ Signori, V. S. Illuſtriſſima com„ prenderà dall' incluſo foglio. Il che „ ſpiegato da lei a S. Beatitudine, „ non dubito, che Dio Signor noſtro „ ſia per trarne alcun frutto maggio„ re à gloria di ſua Maeſtà diuina.

„ Hanno poi uoluto queſti Signo„ ri ch' io ragioni & animi in nome di „ S Santità queſti ſuoi Seminarj. Et „ hauendo io ueduto di quanto mo„ mento è il ſeminario, che ſi chia„ ma del Patriarca, da cui dipen„ de la ſperanza di rinouare tutta „ queſta Città, & conſequentemente „ queſto Dominio, io non poſſo fare „ di meno, che di raccomandarlo hu„ miliſſimamente ſotto la protetione „ di V. S Illuſtriſſima à S. Beatitudine, „ la quale forſe un giorno ſtimerà o„ pera degna della magnanima pietà, „ la quale Dio le ha donato, di tro„ uare modo, onde detto Seminario „ habbia in queſta Città ferma ſtan„ za, & qualche aumento di rendita „ pe 'l uitto: poichè ueramente quel „ che ha per bontà di ſua Beatitudi„ ne, inſino ad hora non baſta per „ la metà di quei, che debbono for„ marſi per queſte Parochie. Et al„ lhora ſarebbe di odore grandiſſimo „ & buono à queſti Signori & ad al„ tri, che, come la Signoria ha do„ nato un palagio alla Sede Apoſto„ lica, così S. Beatitudine deſſe una „ ſtanza ferma à queſto Seminario, „ Pero V. S. Illuſtriſſima degniſi pro„ porlo, ò prima comunicarlo co 'l „ Signor Cardinale di Verona, il qua„ le udito queſto particolare, forſe „ aprirà la porta, onde N. Signore „ ſenza grauezza poſsa aggiungere queſ„ ra ſanta opra all' altre del ſuo Pon„ tificato.

„ Io ho et per ſtrada, & qui ſpe„ cialmente (& così colla diuina gra„ tia farò andando oltre) ſeminato i „ Breui, diretti à ſeminarij; poichè „ fin' hora non haueuo trouato, che „ n' haueſſero riceuuto. Et già qui ſi „ preparano molti à guadagnare il „ ſanto giubileo.

„ Così ho fatto dell' editto contra „ le coſe disboneſte, ch' erano nelle „ ho-

ſidem, ex modico equeſtri loco in tantum provexerat, ut ei fratris filiam, Cardinalis ſororem, in matrimonium tradiderit.

,, hoſterie: accio che per tutto ſi i-
,, miti il ſanto zelo di ſua beatiro-
,, dine & la cooperatione di V. S. Il-
,, luſtriſſima.

,, Per il camino di Roma fio quà
,, è piaciuto al Signor Arcioeſcouo di
,, Napoli di andare inſormandoſi del-
,, lo ſtato delle prouincie ſettentrio-
,, nali & del regno di Polonia, leg-
,, gendo anco tutte quelle poche fa-
,, tiche, che da me per queſti anoi
,, ſono ſtate raccolte, ſi come tutta-
,, uia ſà. Però hora che mi parto
,, per la uolta del Sigoor Duca di Ba-
,, uiera, il quale dee trouarſi alli IV.
,, ò VI. di Genoaro proſſiuio in Iſ-
,, pruch co'l Signore Arciduca Fer-
,, dinando, il quale pare, che non ſi
,, porti molto bene della ſanità, mi
,, diſgiuogerò dal detto Signore Arci-
,, ueſcouo inſino all'ingreſſo di Polo-
,, nia, doue a tempo mi trouerò,
,, piacendo a Dio, coo ſeco & forſe
,, più preſto.

,, Al detto Sigoore Duca di Ba-
,, uiera ho mandaro la Bibbia ſacra
,, di S. Beatitudine per il Signor Mi-
,, nutio, ſuo conſigliere; il quale,
,, eſſendo ſtato quì ſegretamente, ha
,, operato, io nome di quel ſignore
,, Duca, la compoſitione fra queſti
,, Signori & il Signor Duca di Fer-
,, rara io coſe, le quali il Demonio
,, per alcuni aodaua ſuſcitando a dan-
,, no di Italia Con che reſto pre-
,, gando humiliſſimamente à S Beati-
,, tudine & a V. S. Illuſtriſſima il ſan-
,, to & felice aono nuouo & la bene-
,, dittione di S. Santità in queſti miei
,, uiaggi ſopra me & gli altri della
,, Compagnia noſtra. Di Venetia il
,, dì 23. di Diceoibre 1586.

,, D. V. Illuſtriſs. & Reuerendiſs.

,, P. S ſcritta la preſente hanno
,, uoluto queſti Signori, che hanno cu-
,, ra del ſeminario del Patriarcato, dar-
,, mi l'alligato Memoriale, il quale
,, ſupplico V. S. Illuſtriſſ.ma che leg-
,, ga & ne dica quelche giudicherà a
,, N. Signore, ſcuſaodoui, poichè non
,, ho ooluto contriſtarli, ricuſandolo,
,, maſſime che anco ad altri tempi mi
,, ricercorono del medeſimo.

,, Humiliſſimo ſeruo in Chriſto
,, Ant. Poſsevino. ,,

Ad Poſſevinom, quum eſſet adoleſcens, nec dum in Societateoi Jeſu cooptatus, exſtat epiſtola Paulli Manutii lib I. Epiſt. pag. 38 edit Lugdun. an. 1574. quam, ut quanta ſummi viri jam tum ſpe ille adoleſceret, intelligatur, hoc loco ſubjiciendam exiſtimavi.

,, Antonio Poſſevino, Ferrariam.

,, Gratus & jucundus admodum a-
,, mor is, qui te io eam mentem im-
,, pulit, ut officii gratia ad me ſcri-
,, beres: (quid eoim aliud exiſti-
,, mem?) cùm argumentum res qui-
,, dem ipſa tibi nullum daret. Inge-
,, nium verò mirificè tuum amavi,
,, amplexatuſque, quantum licuit,
,, aoimo ſum, quod raptim, &, ut
,, ad hominem familiarem, familiari-
,, ter cùm ſcriberes, epiſtolam tamen
,, confeceris elegantiſſimam, diſtinctam
,, luminibus eloquentiae, in qua non
,, fucatos, ſed verus ac tanquam na-
,, turalis Romanae linguae color eni-
,, teat. Macte, Poſſevini, fratre jam
,, major, jovene eximio: urge totus
,, in ſtudio litterarum. Vides, quae
,, te maneot praemia. Gloriam habes
,, proximam, eamque penè manibus
,, attingis. Paululum ſi te incitaveris,
,, appreheodes. Non me hercule, quia
,, nolis, dico: ſed, ut intelligas,
,, quantum cupiam, propterea dicen-
,, dum putavi. Faveo enim omnibus,
,, qui rectè ſentiunt, rectèque faciunt.
,, In te verò mea praecipua & eſt
,, voluntas et eſſe debet. Scis, quin-
,, ctum abhinc annum, Romae cùm
,, te frater tuus adoleſcentulum addu-
,, xit ad me, quibus verbis commen-
,, da-

Digitized by Google

rit. Quidam exiſtimant, hoc auctore diductum a Caeſare Sigiſmundum, &, relicta Sileſia, in Tranſilvaniam rediiſſe. Ergo, ſive hoc eodem impulſore, ſive ſponte ſua, evocato in Tranſilvaniam Cardinali, qui non parvo militari cum praeſidio, a Zamoſcio tradito, venit, praeſens de manu regnum tradidit, atque ipſe privatus in Poloniam abiit, remiſſa quoque ad matrem [nam pater deceſſerat] in Striam uxore, ut omnium opinio fuit, tam virgine, quam cum accepit, etſi ante ambitioſiſſime eas nuptias concupierat. Quidam carminibus eum veneficiiſque corruptum atque alienatum, & Veneris uſu inhibitum crediderunt. Certe a conjuge, longe nobiliſſima, & innocentia atque probitate inſigni, ita abhorrere interdum eſt viſus, ut ne aſpectum quidem ejus ferre poſſet: interdum ita diligere, ut ab illius latere, nec die nec nocte, abſcederet. Nec tamen mulierem facere e virgine unquam potuit: ſive hoc naturae vitium fuit, ſeu veneficae artes imprecationeſque efficere potuerunt, quibus haec tanta ingenii varietas atque inconſtantia tribuebatur: ut plerunque homines, quae ignorant, in ignotam cauſam conferre conſueverunt. Sociorum Sigiſmundi Moldavus, antequam ipſe a ſe deſciſceret, de voluntate regis Poloniae, ab eodem Zamoſcio Cancellario exturbatus eſt regno, aliuſque inductus, qui regis beneficium agnoſceret: ſe-

Iterum Tranſilvanua deſetia regnum, et Caedinali tradit.

Moldavus a Polonis ejectus.

,, davetit, amicitia junxerit, et veluti in clientelam tradiderit. Ex eo tempore, quoties adiiſti ad me, quoa tecum habuerim ſermones, quàm ſtudioaè, quàm amanter ad illa praeclara, quae frater tuus amabat, ſim cohortatua, potes recordari. Dixi ſaepè, non eſſe tibi de fortonae bonis cogitandum, quae vel imptobi malia artibua quaererent, vel bonis viria rectè quaeſita facilè caſus eripetet. Oſtendi, verè et eſſe et appellari divitem poſſe, qui liberalium doctinarum ſcientiam poſſideret. Non neglexiſti. contuliſti cogitationea omnes tuas ad ſtudium verae laudis: et in eo nunc apud Franciſcum Gonzagam, nobiliſſimum ac virtutis amore incenſum adoleſcentem, ita verſaris, ut propemodum videaris excellere. Quare gratulor equidem fratria tui Manibus, quos laetari arbitror ſummopere, quia talis es, et quia fore tantus videtis, quanta poteſt eſſe virtus, maximo ingenio, acertima voluntate, ſummo ſtudio comparata. Nec verò quod epiſtola tua ſignificat, mea tibi ſunt aut ad ullam fortunae acceſſionem, aut ad dignitatem ſtudia expectanda. A te ipſo, mihi crede omnia proficiſcentor. Virtutem ſi babea, nihil deſidera. Ea pro te prenſabit. O praeclarum vitae ducem! Te felicem, Poſſevini! qui cum hac vivis, et vivendum ſtatuis. Me miſerum! qui, cùm idem ſentiam, cogor tamen eam à me diajungere, victus gravitate morbi, et iia curis, quae invitum aliò traducunt. Quod ſi me Deua aliquando reſpexerit, acquieſcam in iis ſtudiia, quae ſola ſunt ad naturam meam, ſola tranqoillitatem animia afferunt, hominemqoe paulatim ab homine ſeparant, et, quantum licet, cum Deo conjungunt. Vale. Venetiis. ,,

ferentibus facile & probantibus Turcis, qui nullo ſuo labore ulti rebellem Vaivodam fuerant. Et Polonis non placebat, in Moldavia, quae late fines ſuos attingit, potiri rerum, qui Caeſaris partes ſequeretur, adjunctis praeſertim Tranſilvanis Valachiſque, ſive hi retunderent vim Turcarum, ſeu retunderentur. Non enim aſſueſcere Moldaviae Turcarum arma, aut omnino opprimi eam gentem, &, ſublato Vaivoda, provinciam eorum fieri volebant, graves accolas ſibi, & brevi hoſtes fore, proſpicientes. Et quantulus inde in Rexolaniam atque fines ſuos tranſitus, quos non magnus amnis Tyras diſterminat? Interjici ergo Moldaviam inter ſe Turcaſque, ex veteris Sigiſmundi regis conſilio, utile rebus ſuis rebantur: Valachum, qui longius aberat, nihil ad ſuam curam pertinere. Is vel maxime omnium objectus periculo erat, & quia propior, & quia defectionis damna non ipſum modo Byzantium, ſed regia in primis domus ſentiebat: cariora quippe omnia in macello erant. Ex Valachia enim copia frumenti, aliarumque frugum, & praeterea carnium omnis generis, cum recentium, tum ſale duratarum, & maxime boum [1], quibus ſupra fidem abundat regio, & caſei, butyri, mellis, cerae, ſebi [2], corii aliarumque rerum, quibus vita inſtruitur, ſecundo Iſtro, in Euxinum atque inde Byzantium advehebatur; atque inde maxime regii diſpenſatores ſumebant. Vaivodam Turcae maxime obnoxium habebant, fractum debilitatumque crebra mutatione [raro enim quiſquam in eo imperio perennat] contendente, cum Turcarum ſtudio & calliditate, inconſtantia ac ſaevitia gentis, in ulciſcendis pellendiſque Vaivodis. Quorum ſimul ac paenitere caepit, vel ipſis incitantibus Turcis, ſeditione atque armis ejiciunt, aut immaniter trucidant, ſi aſſequi abeuntes poſſint. Tum venditur, veluti ad haſtam, a Turcis regnum, licentibus cupide Valachiae Principibus, quibus aliqua modo juris umbra ſit. Adeptis regnum neceſſitas imponitur expilandi, per aequa per iniqua, populos, quo venditoribus Turcis, quantum liciti ſunt, perſolvant. Ita, pene ſine ulla eorum invidia, gens exhauritur a ſuiſmet regibus, &, tam crebris defectionibus, nulla inter hos coaleſcere gratia conſenſioque ſinitur. At is, qui cum Tranſilvano in fidem Caeſaris receptus fuerat [Michali erat nomen] callidus ac ſtrenuus vir fuiſſe videtur. Ad arma popularibus con-

Ex Valachia quae Byzantium deferuntur.

Crebrae apud Valachos regum mutationes.

Michal Valachus.

1 Quum de latinitate vocis *bovum*, quam reperi in autographo, dubitarem, *boum* reſcripſi.

2 Autographi non *ſebi*, neque *ſevi* ſed *ſaevi*.

concitis; & ipſis Turcarum avaritia atque immanitate ſeſſis, aliquot finitimis Bulgariae populis ab pari cauſa adjunctis, vaſtando Turcarum agros, ingentes agebat ferebatque praedas, quibus, & ſe ipſum mire locupletabat & alebat illiciebatque ſuos, & ad reliqua firmabat ſibi. Et aliquando, cum decem millibus delectorum, pene ad Adrianopolim [1] uſque excurrerat, cuncta ferro atque rapinis miſcens, tam late fuſo terrore ſui, ut ad ipſum aliquando pervaſurus Byzantium crederetur. Quamobrem Turcae proprium exercitum propriumque ducem adverſus eum deſtinarant unum e Baſſis ſuis, magnae virum auctoritatis, cui etiam ex regio ſanguine quendam adjunxerant, quo populi facilius ab Michali ad hunc deficerent. Adventantem hunc cum viginti quinque armatorum millibus, quorum pars maxima equitum erat, Michal dolo aggreditur [& ſunt ingenia gentis ſubdola, &, ad conflandas fraudes ſimulandumque animum, egregie compoſita.] Legatos ad eum mittit, nihil adverſum ſe armis opus eſſe, memorantes, fidelem ſe regi & obſequio paratum, nec animum unquam aut fidem mutaſſe: quae deliquiſſet in Turcas, invitum coactumque feciſſe, ne a Tranſilvano ſociiſque opprimeretur: veniret parato agmine: ſe & commeatus large praebiturum, & omnia advenienti patefacturum, praeſidiaque in urbes, in arces admiſſurum: quin, ſi juberet, ſumma fiducia ſe ad ipſum in caſtra venturum. Huic orationi ditia adjecit dona, quae apud Barbaros omni oratione, omni officio ſunt efficaciora. His acceptis, Turca laetus praeteritorum veniam ultro pollicetur: veniret ipſe; tum coram de omnibus rebus collocuturos [2]. Haud abnuit Michal, &, cum paucis, ſed virtutis ac fidei expertae, in caſtra Turcarum, quae jam ad Nicopolim erant, majoribus cum muneribus venit. Honorifice & comiter accipitur, & ipſe, quae per legatos egerat, coram affirmat; &, cum praeterita apte purgaſſet, neceſſitati ac tempori aſſignans, reliqua oratione, ad gratiam compoſita, multa arcana de Caeſaris, de Tranſilvani, de Chriſtianorum conſiliis prodit, partim vera, partim conficta a ſe ac veris ſimilia. Tantum fidei jam erat illi, ut Turca amice omnia, ut cum ſocio belli communicaret. At Valachus, ubi ſatis & per ſe & per ſuos, quae in rem [3] eſſent, exploraſſet, & ſoluta neglecta-

Michal fines Turcarum populatur.

Michal Turcas aſtu decipit.

Tt   que

1 Minime conſtans in hac urbe appellanda Gratianus fuit. Saepius *Andrianopolim* dixit, Gallorum conſuetudinem ſequutus, qui, teſte Baudrando, *Andrianople* eam nuncupant.

2 Autographum habet, manifeſto errore *collocaturor*.

3 Ne ſuſpiceris, aliam eſſe autographi lectionem.

que apud Barbaros omnia, ut in pacato, eſſe, & caſtra nullo munita militari opere, nullis firmata ſtationibus, nullis excubiis, nulla denique diſciplina haberi, ac diſperſos milites, qua, cuique commodum, tendere, advertiſſet, petit a Baſſa, ut ad praeparanda, quae in adventum ipſius, exercitusſque neceſſaria forent, anteire ſe pateretur: exiturum inde obviam, &, ut ipſe pro dignitate quamhonorificentiſſime acciperetur, curaturum. Permittente Turca, decem ſuorum millia, quos armis animiſque praeparatos admotoſque propius, ad id ipſum, habebat, trajicit eadem nocte interjectum Iſtrum, & incautum ducem, ſecuroſque & alte ſopitos ſomno Turcas aggreditur, atque adeo ex necopinato oppreſſit, ut prius in effuſam omnes fugam ſint acti, quam, quem fugerent, ſatis ſcirent, tam trepide, ut ipſe Baſſa in equum ſublatus ſit, nullis ephippiis ſtratum, & aegre ſe ſeminudus periculo proripuerit. Valachus fugientium tergis ad ſatietatem caeſis, atque omni ita fuſo disjectóque exercitu, ut nulla ſuſpitio eſſet, amplius coiturum [nam e Turcis deſiderati plures, quam quot ipſi victores erant, dicuntur] pleniſſimam & ſine ullo ſuorum vulnere victoriam retulit. In caſtris hoſtium, omni opulentia refertis, tantum praedae fuit, ut non ditare modo ſe ſuoſque, ſed ipſam explere militum avaritiam potuerit. Potitus eſt integro caſtrorum inſtrumento, omnibus exercitus impedimentis, magno aeneorum tormentorum numero, magna commeatus omnis generis copia, ad ſeptem millia militarium equorum, & ingenti praeterea ſignatae pecuniae ſumma, quae in Vngariam ad reliquorum quoque exercituum ſtipendia portabatur. Non tamen his contenta militaris cupiditas. Remiſſa cum omni praeda ultra Danubium copiarum parte, cum caeteris ipſe urbes Nicopolim & Sophiam, Turcarum clade territas, caepit diripuitque, ac domum, ingenti gloria, ingentibus divitiis partis, rediit. Poſt turbatas Tranſilvaniae res, abitumque Sigiſmundi, Rodulphus Caeſar nihil rebus ſuis minus aptum exiſtimans, quam potiri Tranſilvania Cardinalem, & Bathorii [1] ſanguinis Principem, inde a petitione Poloniae regni, qua parenti ſuo praelatus Stephanus fuerat, hoſtiliter inviſi, iterum inſeri Tranſilvanorum animis, etiam eo ad illum evertendum incitabatur, quod juvenem ſponte ſua alieniſſimo ab ſe Auſtriaque domo animo eſſe intelligebat. Igitur ante omnia in ſuſpitionem eum Romae apud Pontificem

Michalis de Turcis victoria.

Praeda de Turcis capta.

Caeſar Cardinalem inſectatur.

[1] Conſtantiae cauſa, ex *Bathorei* feci *Bathorii* et hic et alibi.

cem Max. vocare, & longe aliam huic mentem, quam quae Sigiſmundo fuerat, criminari, qui, Turcas haud dubie reſpiciens, ſtatim legatos Byzantium miſiſſet, aditumque ad priſtinam gratiam priſtinumque cum iis amicitiae jus quaereret. Et Pontifex cum cauſae Caeſarique gratificans, tum indignum ducens, ſacrati ordinis honorem nomenque praeferentem conſilia cum Barbaris miſcere, ad eum ſimul continendum in officio, ſimul Caeſari ipſi novis faederibus, ex utriuſque uſu, jungendum, Germanicum Malaſpinam Epiſcopum in Tranſilvaniam miſit, juſſum ex itinere Caeſarem adire, atque eum de amicitiae conditionibus appellare. Sed Caeſar interea Valachum Michalem, magnorum praemiorum ſpe illectum, compulerat, ut, per ſpeciem novae in Turcas expeditionis, exercitum compararet, & nihil tale verentem Cardinalem Tranſilvanoſque aggrederetur; primumque praeſentis operae atque perfidiae pretium, centum aureorum nummum millia ad eum miſerat. Et, quo Pontificem ſimul Bathoriumque ſopiret, atque ab omni ſuſpitione fraudis averteret, Malaſpinae, Pontificis verbis de faedere ſecum agenti, cupidum ſe pacis eſſe reſpondit, paratumque renovare amicitiam, quae ſibi cum Sigiſmundo fuiſſet, ſi, quod aequum eſſe videretur, tres, quas ipſe edidiſſet, arces in Tranſilvaniae finibus, fidei pignus, ſibi ad certum tempus traderentur. Cum his mandatis dimiſſo in Tranſilvaniam Malaſpina, Michalem crebris nunciis litteriſque ad patranda conſilia, invadendumque Cardinalem, dum tractatione pacis deceptus nihil de bello cogitaret, urgebat. Et Cardinalis quidem, etſi a Caeſaris nomine abhorrebat, & initio omnem de arcibus mentionem reſpuerat, tamen, auctoritate motus Pontificis, majus a Turcis laeſis, iratis, infidis periculum oſtendentis, ei de tradendis, ad proximum triennium, arcibus eſt aſſenſus. Compoſita res erat ex ſententia maxime Caeſaris, & obſignatae Cardinalis ſigno chirographoque tabulae ad eum cum legatis miſſae, & jam ante Cardinalis, caepta de pace actione, arma poſuerat, exercitumque dimiſerat. Caeſar facilius celeriuſque tranſactum cum Cardinale, quam voluiſſet & quam crediderat, cernens, amplecti quidem ſe pacem palam ferebat, ſed legatos uſque ducere, ac differre cum videretur, ſuſpecta res Malaſpinae & Cardinali eſſe caepit, eo magis, quod intente parari copias a Valacho audiebant. Miſere uterque ad eum percunctatum, quidnam conſilii haberet, & quo tantus apparatus

Caeſar Valachum in Cardinalem armat.

Cardinalis ſimulatione pacis decipitur.

Quam fallax Valachus.

belli ſpectaret. Ille, ad omnem [1] dolum compoſitus, jurat, nihil unquam ſibi Cardinalis amicitia antiquius fore, nihil auctoritate Pontificis ſanctius: illis ſe copiis trajicere Danubium, & ad Adrianopolim uſque, omni clade belli, Turcarum vaſtare terras in animo habere. Et, quo magis falleret, praemiſerat ſuorum haud parvam manum, qui tranſitum fluminis, atque utranque ripam praeſidiis occuparent. Demum, revocatis iis, ſigna in Tranſilvaniam ferri juſſit, Cardinalem incuſans, qui a fide faederum diſceſſiſſet, & ſe communibus hoſtibus jungere, & ſocios prodere cogitaret. Ergo ſe Caeſaris militem ferens [2], quae, Deo immortali teſte, ſanctiſſimo jurejurando inter ſe Tranſilvani Valachique pacti eſſent, & Caeſari ſpopondiſſent, ea vi atque armis ab recuſantibus exacturum. Cardinali, ad cogendos ſuos, & nuper dimiſſos ad ſigna revocandos, perexiguum tempus fuit. Sed egregio ſtudio Tranſilvanorum uſus, paucis diebus, valentiſſimas equitum alas, & ad viginti millia armatorum unum in locum conduxit, & Valacho, duplicem militum numerum ducenti, minitantique, aeque minax ipſe obviam proceſſit. Quibus major belli uſus erat, deligi caſtris locum, & moram injici hoſti, atque abſtineri praelio placebat: quod Valachis, unde tantam multitudinem alerent in hoſtili terra, brevi videretur defuturum. Ac, ſi rem decernendam fortunae dare ſtatuiſſent, Cardinalem utique intereſſe pugnae negabant debere, eumque, ne omnium ſimul rerum periculum ſubirent, incertis fortunae ſubtrahendum ajebant. Id ipſe conſilium ita eſt aſpernatus, ut videretur, haud minus certamine atque pugna, quam ipſa ſpe victoriae laetari. Praeterquam quod ingentem irarum molem in Valachum Caeſaremque animo conceperat, etiam deſpiciebat hoſtem, & neque animis ſibi, neque militum genere parem eſſe credebat. Atque ita, tametſi Malaſpina conventum de pace cum Caeſare ferens, & utrunque, & maxime Michalem, rogaret, ut tam diu bello abſiſterent, donec nuncii a Caeſare redirent, tamen nulla mora praelio fuit, & ille ex pacificatore ſpectator certaminis fieri eſt coactus. At Cardinalis, ira ſimul atque ferocia elatus, ante prima ſigna cum fortiſſimis in hoſtem invehitur, & haud dubie perfregerat averteratque, quas incurrerat, turmas, & rem ab ea parte inclinaverat. Sed ferox juvenis, & plus animorum, quam uſus,

Cardinalis pugnae avidus.

1 Pro mendoſo autographi *omne*, *omnem* repoſui.

2 Nempe Michal: et ſubaudi *dicebat*, *teſtabatur*, aut aliquid tale.

uſus, ad pugnandum afferens, & inſuper quorundam e ſuis, quos Caeſar ante donis promiſſiſque corruperat, fraude deſertus proditusque facile a perito & callido duce ſuperatur occiditurque. Non puduit Barbarum victorem occiſi caput praecidere, &, cum Malaſpinae ſpectandum obtuliſſet, Pragam uſque, victoriae ſuae teſtem, ad Caeſarem mittere. Victi Tranſilvani, &, amiſſo rege, conſilii inopes, Valacho ſe dedunt. Atque ille quidem, quanquam videri volebat, Caeſari ſe, non ſibi viciſſe, & ad eum ſcripſerat, ut poſſeſſum Tranſilvaniam mitteret; tamen & idonea loca ſuis praeſidiis inſederat, & rem per varias fruſtrationes extrahebat. Miſerat eo Caeſar juſta cum manu Georgium Baſtium Epirotam, clarum militia, &, Belgicis bellis, ob virtutem, ad primos ordines provectum. Is haerentem victoriae ſuae bonis Valachum, & uſque promiſſa differentem, multis Tranſilvanorum in ſuas partes traductis, (ut eſt ea gens ad mutandam fidem facilis) acie profligatum excedere Tranſilvania coegit. Qui, cum in ſuum regnum abiiſſet, reputans, neque domeſticis viribus ſine aliena ope ſuſtineri ab ſe diu Turcicum bellum poſſe, nec tam graviter laeſis, quanquam optabiles conditiones offerentibus, fidendum eſſe, relicto ad cuſtodiam regni filio, ipſe in Bohemiam ad Caeſarem ſe contulit, cum quo coram de ſuis rebus ex uſu utriuſque tranſegit. Remiſſus in Tranſilvaniam cum Baſtio pariter rem gerere, & Turcas & Sigiſmundum, reptantem [1] adhuc, &, poſt Cardinalis mortem, priſtinum jus regni vendicantem ſibi, arcere finibus jubetur. Sed gravis ſuſpectuſque affectanti Tranſilvaniae res viſus, paribus inſidiis, ac olim Georgius Monachus, de quo ſupra [2] memoravimus, a Baſtio eſt interfectus. Par quoque illi objectum crimen, agitaſſe cum Turcis de Baſtio Germaniſque Tranſilvania ejiciendis. Quae, ſeu vera fuerint, ſive ad leniendam caedis invidiam ficta, quia compertum non habeo, in medio relinquam. Caeſariani pro non dubio vulgarant, vulgus dolum & calumniam credidit. At Sigiſmundus, impellente inſtruenteque Zamoſcio, Poloniae Cancellario, ac faventibus & adjutantibus Turcis, & ipſis Tranſilvanis accerſentibus, rurſus in Tranſilvaniam venerat, & auſus [3] cum Baſtio praelium, victus non abſceſſit. Et, quanquam Caeſarianis armis praeſidiiſque urbes tenerentur, tamen populo-

Cardinalis mors.

Valachus a Caeſarianis occiſus.

Tranſilvani ſueta levitas.

[1] *Reptare* pro lente ac ſegniter agere, latinum eſſe ſciunt, qui latine non neſciunt.

[2] Pag. 294.

[3] Subaudi *committere*.

lorum ſtudiis fretus, & Coronae, valido oppido, receptus magnum Caeſari negocium facturus videbatur, niſi, ut ante, eum ſubita deſperatio metuſque occupaſſet; dum hinc decipi a Turcis, hinc prodi a ſuis, hinc circunveniri a Caeſare timet: eoque timore percitus ſeque Tranſilvanoſque rurſus deſtituit, & ad Caeſarem ipſum, cujus maxime vim dolumque metuebat, ultro confugit: &, cui armato, haerentique poſſeſſioni regni ſui, nullae honeſtae conditiones defuturae fuerant, inermis ac ſupplex, ſpretus, ac ne in conſpectum quidem admiſſus, in Rethiam, longe a Tranſilvaniae finibus, ſummotus eſt: ubi deſpectus & inops non privatam ſolum, ſed ne liberam quidem vitam agit.

AN-

ANTONII MARIAE

GRATIANI

A BVRGO SANCTI SEPVLCRI

DE SCRIPTIS INVITA MINERVA

AD ALOYSIVM FRATREM

LIBER XII.

AT ego te, frater, diutius, quam fortaſſe velles, Byzantii detinui, dum Turcarum res, ab ipſa origine repetitas, percurrere juvat. Quorum nobis quatuordecim memorati ſunt reges (tot enim ab Othomano, conditore Imperii, ad hunc ipſum, qui nunc rerum potitur, Mahometem numerantur.) Ab his perpetua, nec diſpari ſingulorum cupiditate fortunaque, quam intentis & impigris alienae diſcordiae praebuere, fundatum, auctum & ad immenſam hanc, & haud dubie ſua jam mole laborantem, magnitudinem propagatum Imperium eſt, trecentorum admodum annorum opere. Cujus tranſcurrere fines (quando per omnia vagari caepimus) non eſt cur pigeat. Digna certe res cognitu memoratuque. Quantum inter duos Indici oceani maximos ſinus, Arabicum & Perſicum, jacet terrarum, & oceanus ipſe alluit, in quibus patentia ditiaque Arabiae regna ſunt, continet. Ab his terris Balſaraque, Euphratem ultra, recta in Septentriones tendens ad Hircanum uſque pertinet mare dexterum latus ejus tegente aſſidue Perſide. Ab Tauriſio, Per-

Imperii Turcarum brevis deſcriptio.

Perſarum nuper Regia, nunc intra fines Turcarum poſita urbe, flectit in occaſum, ac Tigridis ſupra fontes rurſus in Aquilonem exurgens, ad Tanaim pervenit. Hinc tranſgreſſum in Europam, Boryſthenis oſtia ac Tyrae petit, & Moldaviam, Valachiam, Tranſilvaniam, atque omnes pene, quae florenti olim Vngariae regno continebantur, nationes trahens, ad fauces Adriatici freti exit. Hinc, rapto, quantum eſt ad orientem mediterranei maris, ab Europa tranſmittit in Africam, & omnem ab ruinis antiquae Carthaginis, & Tuneti regno oram, uſque ad Aegyptum arrogat ſibi; complexumque ipſam Aegyptum ad Arabicum revertitur ſinum, miliaria ſupra duodecies mille circumiens. Singula memorare regna genteſque & maria atque inſulas, quae tam lato ambitu continentur, longum & inſtituto noſtro devium eſſet.

Magna imperia magnis vitiis corrumpuntur.

Tantis certe in unius capitis potentiam collectis opibus par terrarum orbis non eſſet, ſi, qua virtute quibuſque artibus partae ſunt, iiſdem nunc quoque haberentur; nec ipſi victorias ſuas avaritia & crudelitate corrumperent, ſubactis populis ſpoliandis diſtrahendiſque ac pene funditus evertendis. Sed nimirum longe ab priſca ſobriae, inopis & aſſiduo labore militiaque duratae gentis diſciplina deflexum degeneratumque eſt. Id ſcilicet, retundendis, ſolvendiſque magnis imperiis, ne cuncta pertraherent, rerum viciſſitudo invenit, ut ipſae per ſe divitiae opeſque luxuriam pariant, ab luxuria ocii, libidinis, vini cibique amor exiſtat. Ita cum magnitudine Imperij magna quoque vitia creſcunt.

Militaris diſciplina Turcarum ſub Amurathe rege.

Amurathes, Turcarum rex ſeptimus, ille, qui ad Varnam Vladiſlaum, Poloniae & Vngariae regem, acie victum occidit, aemulatione veteris Macedonum phalangis, Turcarum militiae novam delectus formam e Chriſtianis adjecit, atque, egregio invento, Imperii robur aſcivit ex hoſtibus (nam Chriſtianis Turcae, vel ditioni ſubjunctis,

Genus delectus ex pueris.

ob cultum Sacrorum, & longe diverſam de divinis rebus fidem, haud fere plus, quam hoſtibus, fidunt.) Quinto vel tertio quoque anno mittebantur per provincias, qui puerorum primae aetatis delectum haberent, nec, niſi Chriſtianis parentibus ortos, aſſumere, nec niſi Europae nationes obire jubebantur. Turcis, ut ſuis, parcebant. Aſiani, ut molles atque imbelles, rejiciebantur. Maxime ex Graeciae, Illyrici, Epiri, Macedoniae, Thraciae Vngariae bellicoſiſſimis gentibus, ut quiſque habilis membris, validus corpore, ingenio promptus & audax viſus, legebantur. Lex ex tribus filiis virilis ſtirpis, unum, ex quinque, duos dari jubebat, nullo

Digitized by Google

lo ingenuorum aut agreſtium diſcrimine. Quin pars maxima agreſtium erat, quod & labori aptius genus, & plerosque ingenuorum ab ipſis perquiſitoribus parentes pecunia redimebant. Par captivorum quoque delectus habebatur & ſaepe ex captivis magnorum exercituum ductores extiterunt. At pueri, ſinu parentum, amplexuque abſtracti, Byzantium abducebantur; ubi ſelectis, quos retinere in regiae ſeptis placebat, in proximas Aſiae urbes in diſciplinam mittebantur. Prius inopi victu cultuque, ſervilibus fere miniſteriis operibusque, ad laborem, ad inediam, ad aeſtus, atque hyemis mala toleranda firmabantur [1]. Simul patriam linguam, patrios mores, patriam religionem dediſcebant. Deum Turcico ritu venerari, Turcice legere, ſcribere, loqui, vivere aſſueſcebant: & quiſque, pro ſuo ingenio, in fabrili aliquo opere, cujus eſſet in bello uſus, erudiebatur. Tantique id erat illis, ut ne regis quidem filios expertes opificii alicujus eſſe ſinerent. Tractare mox arma, jaculari, equitare, curſu certare, arcu aut ſclopo deſtinatum ſignum certis petitionibus figere, falcatum vibrare gladium, aut haſta inferre ictum docebantur. Sic a primis annis, malis ac laboribus ſubacti, & omnibus efferati armorum exercitationibus, omnibus belli artibus imbuti, milites fiebant. Pars maxima ſupplendis praetorianis, qui Jannizeri dicuntur; alii, quorum praeſtaret indoles, in Regiae ſeptis educati, in alas equitum, regis in aciem prodeuntis latera tegere ſuetas, adlegebantur. Ergo ignari patriae, ignari parentum, ignari ſuorum, & omnium obliti, omnium egeni, unum regem, a quo alti inſtitutique erant, a quo praeſidia vitae, a quo praemia militiae ſperarent, ut praeſens numen, colebant; & , pro dignitate ejus profuſam animam, haud dubiam manere apud ſuperos mercedem, perſuaſum habebant. Hinc parendi amor illis, hinc periculorum, hinc mortis contemptus, & nulla, quantumvis praecipitis, imperii detrectatio. Jannizeris connubii jus negabatur, ne, caritate liberorum aut conjugis deliniti, belli ſtudia intermitterent. Duodecim millia pe-

Inſtitutio delectorum puerorum.

Addicti regi milites.

Jannizeri quot.

Vv   di-

1 Haud alia in antiquis bene moratis conſtitutiſque Rebuſpubl. puerorum diſciplina. Cicero Tuſcul quaeſt. lib II cap. 34. (al. 14.) „ Cretum „ quidem leges, quas ſive Jupiter ſi„ ve Minos ſanxit, de Jovis quidem „ ſententia, ut poetae ferunt; itemque „ Lycurgi, laboribus erudiunt juven„ tutem, venando, currendo, eſu„ riendo, ſitiendo, algendo, aeſtuan„ do. Spartae vero pueri ad aram ſic „ verberibus accipiuntur, ut, multus „ e viſceribus ſanguis exeat; non„ numquam etiam, ut, cum ibi eſ„ ſem, audiebam, ad necem: quo„ rum non modo nemo exclamavit „ umquam, ſed ne ingemuit qui„ dem. „

ditum, duo equitum erant. Pedites Jannizeri, equites Spachi dicebantur. Sed equitum numerum multiplicabant ſervi, quos unuſquiſque, pro ſuis facultatibus, pari armatu, nec alia re, quam integumento capitis, diſcretos a Dominis, ducebant; nemo plures decem, nemo pauciores tribus. Atque hae alae longe nobiliſſimis Turcarum conſtant. Nec tamen nobilitas his ex vetuſtate generis, aut majorum meritis. Quippe ſervi omnes, & ignari ſtirpis, & Chriſtiano orti ſanguine: & tantum virtutis ſpecimine aut gratia regis provecti: quae ſola apud Barbaros nobilitas noſcitur. Caeterum tranſcribuntur in eas delecti ex omnibus juvenes, qui ipſi regi in ſeptis operam navant, et domeſtica munia praeſtant. Quorum quatuor, intimi cubiculi miniſtri, fere ad magnas praefecturas proferuntur. Horum equitum tanta dignatio eſt, ut, non niſi regi ipſi pareant, ac ne militent quidem, niſi rex ipſe bello interſit: caeteriſque omnibus uberiora ſtipendia ferunt. Horum frequentia celebratur Aula: penes hos pulcherrimi equi, equorumque ornatus; et ipſi egregii eorum domitores: iidem ſplendore atque cultu longe caeteros antecellunt: atque ex horum numero, ſiqua inſignior mittenda legatio, ex his Sangiacchi, Bellerbeji, Baſſae (haec ſunt maximorum apud Barbaros munerum vocabula,) ex his denique regis ipſius generi, & concubinarum viri leguntur. Peditum Jannizerorum, ut non par dignitas, ita licentia atque auctoritas pene major. Jus ipſum regni arrogare videntur ſibi. Saepe, perverſo legum ac naturae ordine, praeteritis majoribus natu, quem libido tulit, regis filiorum ad imperium extulerunt: ut reges ipſi, inito regno, horum gratiam plerunque pretio ac largitione concilient. At, non iſtitutio ad militiam adoleſcentium, quam militum in caſtris, atque bello diſciplina ſeverior. Nullum tam parvum erratum, quod impune eſſe admittenti ſinerent: ac pene omnia delicta praeſenti morte vindicabantur, veniae ſpe omni praeciſa; ut, niſi innocentia, vitari ſupplicium non poſſet; & punitus capite ſit qui in agmine, ex prominente in viam arbore racemum uvae, contra edictum, decerpſit. Militibus, & maxime Jannizeris, denis quibuſque ſuum erat caput, cui caeteri parerent; item centenis milleniſque. Denis commune tentorium, communis menſa. Horum alius cibos comparandi ex communi pecunia, alius coquendi; alius tendendi obibat munus. Nulla inter eos contentio, nulla altercatio, nullae rixae. Quod quiſque juſſus eſſet, ſine recuſatione in commune miniſtrabat.

Spachi.

Jannizerorum in regno deferendo auctoritas.

Diſciplina caſtrorum longe ſeveriſſima.

bat. Juſſis obloquentem, aut adeo, quantumvis leviter, in diſciplinae leges peccantem, ſtatim ſequebatur paena. Verberibus caſtigatus, pro eo ut iraſceretur aut indigne ferret, protinus ad agendas ei gratias, cujus juſſu vapulaſſet, accedebat. Nullum ſcortum in caſtris, nullum voluptatis irritamentum. Vna omnibus curarum & cogitationum ſumma, parere, vincere, rapere, ſeque hoſtilibus ſpoliis locupletare. Silentii tantum ſtudium, ut frequentius nutibus, quam verbis, inter ſe agerent; atque in maximorum exercituum caſtris vix ſtrepitus ſtativa habentium exaudiretur. Non incendii cauſa tollere clamorem, non aufugientem captivum inſequi, ne quid per noctem ancipitis tumultus excitaretur, licebat. Ad imperium intenti omnes, atque praeſto erant, pariter & ad iter, & ad praelium expediti. Nemo alia ſecum impedimenta, quam, quibus carere non poſſet, ferebat. Vnde innumerabiles pene copiae, vel ad ſubitum imperantis nutum mobiles, quo uſus poſceret, agebantur. Vulgaris omnibus veſtitus cultuſque, nec alius, quam in armis, ſplendor. Nullus militi, ne domi quidem atque in urbe moranti lectus aut ulla culcitra, aut omnino ullum e tomentis ſtratum. Abjecto in terram tapete, & pulvino aut ſagulo capiti ſubjecto, ipſi quoque proceres cubabant. Vel apud duces nullum, niſi ligneum aut ex corio, vas, & ipſas quoque convivantium menſas non lineis ſericiſve mantilibus, ſed coriis, ſternere mos fuit; & ſedentes humi, contractis ſartorum ritu cruribus, veſcebantur. Aeque parabilis cibus. Vervecina cum oriza caro lautiſſimum convivium, non in caſtris ſolum, ſed in urbano quoque otio finiebat. Vinum nec comportabatur in caſtra, & guſtare religioſum habebant. Sitim hauſta e flumine aqua pellebant. Optimum obſonium eſurientibus erat panis, quem ipſum non piſtorio opere, ſed ſuo quiſque conficiebat: coquebantque, aut in foco ipſo ferventi cinere & carbonibus ſuperjectis, aut fictili teſta impoſitum torrebant. Quod ſi is quoque defeciſſet, pro pane erat ipſa oriza; & utriuſque vicem ſupplebat durata ſale ſiccataque caro, quam in pulverem redactam, ad reliquarum rerum ſublevandam inopiam, ſecum quiſque ferebat. Ex hac pultem, ferventi commixta aqua, efficiebant, eaque vitam laetanter tolerabant. Quin, hoc quoque ſubſidio deſtituti, equis ſuis, vena levi ictu fracta, ſanguinem [1] detrahebant, eoque ſe alebant; accepto a Scythis more, quorum ipſi ſtirpes

Quanta Silentii cura.

Lectus nullus.

Panis in Turcarum caſtris.

1. *Venit & epoto Sarmata paſtus equo.* Mart. lib.

pes ſunt. Nam equis ipſis veſci haud minus libenter, quam nos bobus, conſueverant. At his ſordibus (nam ſordes ipſis quoque nunc Turcis videntur) atque hac tam inopi duraque diſciplina longe maximum atque latiſſimum Imperium eſt partum; dum neque rex, neque miles aliam, quam quae victoria parabatur, voluptatem norant. At, in victos dubium, crudelius an avarius conſulerent. Tanta barbaries erat, ut perdere, quam habere ſubacta armis regna viderentur malle. Non rebus, non corporibus, non urbibus, non terris ipſis parcebant: tanquam pro vaſtitate ac ſolitudine, non pro victoria, bella ſuſciperent, ut ſaepe, captos, atque inter milites diviſos agros, deeſſent, qui colerent, non ſolum, qui frequentarent. Caeterum id Imperium, quia ad ſummum magnitudinis atque potentiae culmen perveniſſe videtur, & nihil eſt in rebus humanis firmum, nihil ſtabile, cuncta rotatu ſuo trahente ac circumagente hoc rerum orbe, credi poteſt, in devexu jam eſſe. Tantarum certe molem opum pondere ſuo premi demonſtrant mutati atque in nequitiam corrupti mores. Jam, primum omnium, reges ipſi, bellatores antea & proferendi fines avidi, ducendis exercitibus, & gerendis rebus per ſe aderant, victoriarumque ſuam, quam praefectorum, gloriam eſſe malebant, & continendae diſciplinae, atque incitandae militum virtuti haud leve momentum praeſens imperium regis addebat; dum quiſque ab eo fortium factorum non dubia praemia expectat, aut ignaviae paenas metuit. Nunc deſident domi, & Byzantio, affluentiſſimae omnibus deliciis urbi, affixi, avelli ſe a luxu ac voluptatibus ſuis non patiuntur; bellaque per praefectos adminiſtrant, & rerum regimen permittunt ſervis. Qui ipſi non, ut ante ſeniores, ac per omnes civilium atque militarium munerum gradus producti, & ipſo honore aetatis, & diuturno uſu rerum ſpectati atque cogniti deliguntur, ſed ambitu atque largitione obrepunt, aut eximia regis gratia tranſiliunt. Saepe enim juvenes, officiis, domeſticae operae, apte ad ingenium Regis obeundis, parta potentia, ad magnas procurationes, atque etiam ad militarem ducatum e Regia prodeunt; & ante imperatores, quam milites, facti, bella nequaquam ex veteri gentis inſtituto adminiſtrant. Saepe obtrectatione atque invidia ipſi inter ſe duces ita contendunt, ut, magno regis ipſius detrimento, mutuis ſe inceſſant atque impediant dolis. Nam hoc ipſo Vngarico bello Farates, quo Sinamo, aemulo ſuo, incommodaret, ita militum animos corrupit, ab eoque alienavit,

Turcis victos funditus evertere mos fuit.

Mutati Turcarum mores.

Magnum in praeſente rege momentum.

Duces non ut ante delecti.

ut

Digitized by Google

ut palam imperium ejus detrectarent, & alium ſibi ducem praeſici poſtularent, denunciarentque, caſtra ſe deſerturos, niſi amotus Sinamus foret. Quantum hoc bellicae diſciplinae vulnus, ſubjici libidini atque arbitrio militum duces? Quae ratio, ſive ab inertia regum, ſeu adeo ab ipſa potentiae natura, labores curaſque defugiente invecta, dupliciter nocet. Nam & res militaris mollius, abſente rege, tractatur, ac indies magis atque magis remittitur, & illi ipſi Jannizeri, ac Spachi, quorum formidabatur nomen, urbano ocio luxuriaque corrumpuntur; atque ardor ille atque impetus ad bellum, & navandam imperatori operam, quo vel maxime commendabantur, refringitur quotidie ac reſtinguitur; ut, quemadmodum hae manus peditum equitumque invictam rem Turcicam praeſtitiſſe, nec unquam tot bellis eorum terga ullum hoſtium vidiſſe praedicabantur, ita longe nunc illis abeſſe haec gloria videatur, tota perverſa atque depravata diſciplina. Quanquam ego ne tum quidem, cum maxime floruerunt, tantum in re fuiſſe, quantum fama atque opinio hominum ferebat, arbitror. His enim aſſignatus in acie locus circa regem erat, quem, denſatis ordinibus & magno aeneorum tormentorum apparatu firmatis, veluti muro, vallabant. Ita perraro ad eos perveniebat praelium, & ne faciendi quidem virtutis periculum facultas iis contingebat. Tempore ſuo & occaſione ſapienter utendo, & multitudine equitum, qua longe praeſtiterunt, & parendi diſciplina ſeveriſſime ab iis ſemper exacta, maximas res Turcae maximaque bella confecerunt. At, poſtquam Selimus, magno & ſupra ſpem ſuam ſecundo victoriarum curſu, deleto Mamaluchorum nomine, Turcis maxime terribili, Syriam Aegyptumque ſubegit, & Solimanus ejus filius, expugnata Rhodo ac domitis Vngaris, Chriſtianos reges omnes gravi metu concuſſit, ipſa ſecuritate dilapſi magnopere mores eorum ſunt. Jannizeri & Spachi, penes quos praecipuum militiae decus, non tam experimento virtutis, quam hominum praedicatione & diſciplinae laude, erat, longe ab illa ratione diſceſſerunt, qua primum inſtituti informatique ſunt. Tum delectus quinto, aut ſummum tertio, quoque anno inibatur: nunc fere quotannis perquiſitores in provincias mittuntur, qui rem, ſalubriter tuendo augendoque Imperio inventam, totam in quaeſtum rapinamque verterunt. Et, cum antea pueri primae aetatis, ut oſtendimus, aſciſcerentur, Turciſque & Aſiaticis abſtineretur, nunc & traductus in Aſiam delectus, & ſublato Turcarum Chri-

Vrbano ocio militaris vigor extinguitur.

Vnde initium mutandi mores Turcis.

Corrupta delectus diſciplina.

Chriſtianorumque diſcrimine, ex utriſque apta ferendis armis aetas, nullo cum delectu, cogitur. Ita, contra quam priſcae diſciplinae ratio tulit, ante milites & Jannizeri fiunt, quam ullam militiae artem perceperint. Quo ſuppleti quidem, quos Perſicum bellum abſumpſerat, & pene duplicatus eorum eſt numerus, ſed militandi mos laxatus penitus ac diſſolutus. Et, quod ante negabatur, aut tantum emeritis, pro magno munere, tribui conſueverat, nunc paſſim omnibus matrimonii atque liberorum jus conceditur. Quibus rebus ſtudium quoque in regem ac veneratio refrixit. Et, qui, vel levi de cauſa, loris inflictas plagas tam

Amiſſum puniendi jus.

aequo animo ferre didicerant, ut pro iis grates auctori referrent, horum nunc tanta arrogantia tantaque contumacia eſt, ut ne capitale quidem facinus vindicari in ſui corporis militibus patiantur; nec palam ſupplicium de quantumvis ſonte rex ipſe juberet; adeo facile ab effrenata licentia, quam diuturna impunitas aluit, in ſaevas ſeditiones exardeſcunt. Si quem punire neceſsitas cogit, dolo interceptum clam necant. Vitae quidem neciſque poteſtas in eos unum penes lucem, quem ipſi, eorum lingua, Agam vocant. Sed adducta res eſt eo, ut illi ſeveritate irritentur, indulgentia deteriores fiant: & ducum nemo diu in eo imperio retinetur. Quippe nihil tam ſuſpectum regi, quam

Jannizeri quaeſtibus ſtudent.

ejus, qui Jannizeris praeeſt, paulo inſignior apud eos gratia: idque exitiabile multis fuit. At illi, remiſſis belli ſtudiis, varie quaeſtibus inhiant, pecunias ſuas Judaeis credunt, avideque cum his faenerantur. Legatis regum, ditibus mercatoribus, aliiſque alicujus dignitatis viris, inter Turcas verſantibus, & maxime iter facientibus, quo tuti ab omni barbarorum injuria praeſtentur, cuſtodes Jannizeri milites adhibentur. His tuentibus, Turcae, dirum atque inhoſpitum genus & peregrinis infeſtum, non ſolum vim omnem atque contumeliam abſtinent, ſed, jubentibus iisdem, praeſto ad officia ſunt. Hi diverſoria, hi obſonia, hi omnia hominibus jumentiſque ut ſuppetant, curant. Tantum militiae ejus nominiſque apud omnes metus, tam retuſi caeteris ac domiti ſpiritus ſunt. Hujus operae uberem mercedem Jannizeri ferunt, ſubinde donis ac pecunia munera-

Quanta Jannizerorum licentia.

ti cultique. Sed ipſis nihil quaeſtuoſius ipſa licentia, qua aſſidue graſſantur. Si quid empturi ſint, pretium rebus ipſi ſtatuunt, renuentemque inſtitorem ſaepe fuſte ac verberibus ſilere cogunt. His rex ipſe quodammodo aſſentari videtur; quippe quorum mercari pretio obſequia initio regni large do-

Digitized by Google

donando, ſtipendiaque augendo conſuevit. Horum gratiam regis filii occulta largitione affectant, quando arbitria deferendi imperii vendicarunt ſibi. Iisdem veluti conceſſo jure, quod ipſi prava conſuetudine fecerunt, audita regis morte, Judaeis Chriſtianiſque vim afferunt, eorumque tabernas ac domos diripiunt. Quod ipſum, vivo quoque rege, ſaepe per tumultum tentarunt, atque aegre compeſci potuerunt. Diſſident, veteri aemulatione, ab equitibus Aulae ac Spachis, quod diſſidium utriſque continendis eſt. Quanquam utrorunque par arrogantia atque violentia ſit; utrique a veteri ac ſalubri diſciplina defecerint; & Jannizeri magno ſibi honori ducant, ad aequum tranſcribi, & ad Spachiorum ordinem proferri. Proximis annis, atroci ſeditione cum conſenſiſſent, regi ipſi duram impoſuerunt legem, eumque in magnum vitae atque Imperii metum adduxerunt. Amurathes tertius Habraimum, ſervorum gratioſiſſimum, adeo favore extulerat, ut non ſolum Europaei equitatus magiſtrum creaverit (Beller Bejum Turcae appellant; eſtque totius exercitus longe nobiliſſima atque opulentiſſima procuratio) ſed regni totius vectigalibus totique pecuniariae rei praepoſuerit. Et praeterea uni patere ad ſe, quoties & quando vellet, aditum juſſerat, ut non ſolum de maximis rebus cum eo conſilia explicaret, ſed domeſtico quoque & familiari uſu ejus delectaretur; ut, ſive in hortos ſecederet, omni fere cum eo tempus conſumeret, ſeu venatum in proxima Aſiae littora trajiceret, eodem ſecum navigio duceret; denique unum maxime diligere, uni maxime tribuere videretur. Tam flagrantem gratiam ille, cum caetera induſtria, tum rapiendo, praedando atque extorquendo ab omnibus, quod inde uni regi, talium avido, largiſſime atque ampliſſime donaret, tuebatur. Ea res incenderat invidia omnium animos, & ante omnes ipſorum purpuratorum ac Baſſarum, & maxime alterius Habraimi, & Sceiuti Baſſae, quorum ille ſororem, hic filiam regis in matrimonio habebat: cujus honorem affinitatis obſcurabat una Beller Beji gratia, ac pene obruebat. Horum artificio ſollicitati pariter Jannizeri & Spachi ſunt adverſus Magiſtrum equitum rapta inde occaſione, quod utrique ſaepe queſti apud regem fuerant, ſtipendia ſibi fraude imminuta, & argentum aurumque minus probum adnumeratum, nec reſponſum nec remedium tulerant. Id dolo ac ſuperbia factum Beller Beji Habraimus & Sceiutus apud milites arguebant, eique caeteram quoque avaritiam regis, quae maxima erat, im-

Seditio Jannizerorum.

Habraimo regis gratia exitio fuit.

Ex ingenti gratia ingens invidia.

Miles in Regiam irrumpit.

imputabant. Per haec incitati ſimul Spachi, ſimul Jannizeri, infeſtis armis, in Regiam irrumpunt, & minaciſſime dedi ſibi ad ſupplicium Beller Bejum poſtulant. Excitus clamore ac tumultu rex, Agam alioſque, magnae dignitatis atque auctoritatis viros, ad ſedandum tumultum miſit. Sed miles, gladios minaſque intentans, ne auditos quidem eos rejecit. Tum rex, de ſuorum conſilio, ipſum ſe in conſpectum multitudinis, ſi forte praeſentis majeſtatem revererentur, dedit. Ac primo quidem benigno alloquio demulſit. At, ubi reſpui inſolitas blanditias ſenſit, promiſſis ac praeſenti pecunia, quam aperto aerario promi confeſtim juſſerat, mitigare furentes eſt conatus. Omnia fruſtra fuere. Ferociſſime emi ſe pretio renuunt: nec abſceſſuros inde, donec, per caedem obſtantium ſibi ipſius Beller Beji capite jus militiae ſuae ſanciviſſent, denunciant. Tum rex, creſcente aſſidue impetu atque audacia ſaevientium, habito raptim ſuorum conſilio, etſi magno vulnere majeſtatem Imperii ſui violari minuique cerneret, & hominis acceptiſſimi ſibi calamitate atque indigno caſu vehementer commoveretur, tamen, veritus, ne, ſi ultra tenderet, vis ſibi ab inſanientibus afferretur, &, quod intimum urebat animum, ne, ſe dejecto, filium probae indolis adoleſcentem ad regnum acceſſerent, de omnium ſententia, militum poſtulatis ceſſit, ſuppliciumque Beller Beji decrevit, qui, extemplo [1] productus, omnibus inſpectantibus, ſecuri eſt percuſſus. Tam faede protrita ac paene convulſa Imperii majeſtate, & offenſo graviſſime rege, magis ſeditio in praeſentia conquievit, quam ſedati ſatis aut compoſiti animi militum ſint [2]; in quorum vultibus plus ſuſpicionis ex culpae conſcientia, quam pudoris aut paenitentiae apparebat. Quarto poſt die, incertum, caſu an dolo eorum, novas tumultus cauſas quaerentium, incendium in urbe ex Hebraei domo erupit. Procurſum, ex priſco more, a Jannizeris eſt ad extinguendum ignem; &, quanquam proxima quaeque jam corripuerat flamma, tamen ſtudio militum paucis horis compreſſa atque extincta eſt. Cujus inde operae cum mercedem, pro veteri inſtituto, poſcerent, rejecti cum probro ab Aga, eorum duce ſunt, exprobrante illis proximam ſeditionem, & id ipſum incendium eorum fraude excitatum objicente. Ea oratio priſtinae modeſtiae, quam praeſenti corruptelae aptior, inſolentes, & male pacatos animos, & calentes adhuc re-

Coactus rex Beller Bejum ad necem dedere.

Vrbem Jannizeri incendunt.

1 *Ex templo* eſt autographi lectio, non *extemplo*.

2 Malim *ſunt*.

Digitized by Google

recentis tumultus ardore, tanta irarum mole ſuccendit, ut protinus, arreptis facibus, pluribus ſimul locis ignem tectis injicerent, & coortus forte vehementior ventus ita diffudit incendium, ut univerſam civitatem in magnum terrorem tumultumque conjecerit, & vix bidui ſpatio haud exigua pars vaſtiſſimae urbis deflagrarit. Quo tempore Jannizeri, ut id quaeſitum ab iis intelligeretur, ad diripiendas Judaeorum domos, quorum invidioſae jam opes erant, diſcurrerant, haud minus atroci impetu, quam ſi in capta urbe verſarentur. Ea gens redimendis regis vectigalibus, & varie negociando faenerandoque, ad magnas divitias pervenerat. Quae cum varia merce pecuniaque & ſupellectilibus fere conſtarent [1], earum pars maxima in praedam militari violentiae atque avaritiae ceſſit. Scripſere quidam, incendii ac direptionis hujus damna ad auri vicena millia pondo exceſſiſſe. Nam triginta ferme diebus continuata vis, non ſolum cohibente nemine nefarii exempli auſum, ſed Baſſis ipſis, aliiſque proceribus Aulae, magis cuſtodiae rerum ſuarum intentis, & timentibus, ne impetus in ipſorum domus fieret, quas firmis quiſque praeſidiis munierat, quam de aliena injuria ſollicitis, & ipſo quoque rege remedia jam magis, quam morbum horrente. Haec clades non ſolum impune auctoribus fuit, ſed aegre, nec, niſi largitione ac praeſenti pecunia, impetratum ab illis eſt, ut aliquot eorum cohortes in Africam trajici ſe, ad turbatas ejus provinciae res pacandas, paterentur. Hujus ſceleris exemplum ab iisdem Jannizeris relatum proximis ſuperioribus diebus accepimus adverſus hunc ipſum, qui nunc rerum potitur, Mahometem, in quem pari violentia exarſerunt, ſimul & inertiae ejus, &, cum omnia matri parerent, muliebris imperii pertaeſi. Raptis repente armis, Regiam intrant, areaque & aditibus [2] omnibus occupatis, regem evocari, ut coram alloqui eum univerſae concioni liceret, jubent. Tam atroci tumultu excitus ille, pallens ac tremens in conſpectum ſe militum dedit, rogavitque, ut, omiſſa vi, deſideria ſua exponerent, nihil ſe petentibus negaturum. Jannizeri, ipſum caeſari Imperii vulnera, & ignarum rerum ſuarum incurioſumque prodi, queruntur. Domi impotenti faeminarum libidine cuncta trahi, foris bella improſpere adminiſtrari. Non in Vngaria ſolum gravia accepta incommoda ab iis hoſtibus, qui ante horrere Turcicum nomen con-

Judaei hoſtiliter diripiuntur.

Seditio in novum regem.

1 Etſi ferri poſſe exiſtimem autographi *conſtent*, edendum tamen cenſui *conſtarent*.

2 In Autographo perſtat *aditis*.

conſueverant, ſed latronibus quoque (quod fari pudeat) rem Turcicam praedae eſſe. Id adeo incuſabant, quod Scriba quidam, vir audax atque impiger, primo deſertores fureſque & alios, capitalia auſos auſuroſque in Cilicia collegerat, & montium ſilvarumque latebris, in quas ſe recipiebat, tutus proxima incurſabat; mox tam multi praedarum ſpe illecti ſe illi aggregarunt, ut non excurrere ſolum in agros, ſed urbes quoque aggredi, expugnare, praeſidiis firmare auderet: magnumque tota Aſia nomen Scribae, magna fama, ſtudiis faventium caeptis [1], erat. Miſſus cum cohortibus aliſque ad hunc comprimendum motum unus praefectorum auxit hoſtium numerum, ſociumque ſe ejus facinoris adjunxit, ad quod vindicandum mittebatur. Poſtremo delectus e Baſſarum numero, Mahometes nomine, juſto cum exercitu, & ire porro atque atroces de latronibus duceque eorum paenas ſumere juſſus. Nec Scriba detrectavit pugnam, quadraginta armatorum millibus in aciem deductis. Pulſus Mahometes Baſſa, multis ſuorum amiſſis, retro cum reliquiis victi exercitus ceſſit. Et Scriba, elatus ſucceſſu, late Aſiam populatur, diteque [2] praedis agmen trahens, ac multis nationibus, avaritia & crudelitate Turcarum feſſis, ultro expetitus receptuſque, Pruſiam, opulentiſſimam Bithyniae urbem, &, ante Conſtantinopolim, Otthomanici Imperii ſedem, in poteſtatem redegit. Id vero auditum Byzantii, unde Pruſia vix millia paſſuum centum abeſt, magnum omnibus terrorem incuſſit, ignaro adhuc rege, & cladis ſuorum & Scribae. Ea enim occultabat mater, nec quid accidere filii auribus ſinebat, quod moleſtum habere animum ejus poſſet. Hic terror Praetorianos Jannizeros, jam ante magnopere commotos, in apertam, de qua ſupra memorare inſtitueramus, ſeditionem egit. Queſti ergo, regimen rerum ab imperitis haberi, percunctantur regem, an de Scribae ſucceſſibus deque Pruſia audiſſet? Negante illo, ſe ſcire quicquam, poſtulant, ut Baſſarum princeps, regii ſigilli cuſtos, penes quem, ſecundum regem, ſumma eſt rerum omnium poteſtas, & praeterea regius Quaeſtor, & ipſa ante omnes regis mater, ſibi ad ſupplicium dedantur. Producti confeſtim Baſſa & Quaeſtor, & miſſi, qui matrem quoque accerſerent. Et Baſſae quidem, per ſilentium paenae

ſuae

Scriba quidam arma movet.

Jannizeri Baſſam ad necem poſcunt.

1 Non alia eſt autographi lectio, quam ſinceram, etſi obſcuriorem, puto. Magnam ait Gratianus Scribae fuiſſe famam propter ſtudia eorum, qui illius coeptis atque auſis favebant.

2 Valerius Flaccus lib. II. v. 296.
„ Non populos, non dite ſolum,
„ non ulla parenti Regna peto. „

ſuae ſuccumbenti, abſciſſum, inſpectante rege, cervicibus caput. Quaeſtori, cum ſe ſuppliciter purgaſſet, nec ſuas, niſi parendi regis matri Baſſaeque, partes fuiſſe oſtendiſſet, ſecundo concionis clamore remiſſum ſupplicium. Et rex flexos ad miſericordiam animos cernens, precibus & ipſe impetravit ab iis, ut matri quoque ignoſceretur, pollicitus, ſe eam rebus amoturum ablegaturumque [1] Byzantio. Et ſepoſuit quidem ſeparavitque tum a ſe matrem, ſed illa, placatis corruptiſque largitione militibus, et ferociſſimo quoque varie per ſpeciem honoris amoto, nihil de priſtina potentia remiſit. Ab his rebus contemptu Turcarum orto, & Babyloniae praefectus, cui Meſopotamia, Euphratiſque accolae parent, Scribae exemplum ſecutus, defeciſſe a rege, & Perſae moviſſe arma feruntur. Sed nos ad perturbatos mores Turcarum redeamus. Spachiorum haud quidem tam violenta licentia, ſed diſciplina eo depravatior, quo diuturnior in urbe mora, atque opulentior ſerviendi conditio. Ab Amurathe ſecundo, qui auctor ordinatorque hujus militiae fuit, adeo ſevere miles, adeo omnis luxuriae expers eſt habitus, ut aequales temporum illorum ſcriptores memoriae prodiderint, in exercitu ejus e ſerico veſtem repertam ne apud ipſum quidem regem fuiſſe. An nunc agnoſceret milites ſuos, ſi reviviſceret Amurathes, quorum nemo non purpura, non auro, non gemmis fulget? Quorum ſervi ipſum, & regem & victorem tot gentium, cultu anteirent? Quorum frena loraque, quis [2] equos regunt, diſtincta lapillis margaritiſque rigentia, divitiis domus ſupellectilem pretio excedunt? Nam Spachiorum ut quique opibus excellunt, ita anteire alios numero, forma, ornatu ſervorum ſtudent, ſervoſque ipſos veſte, multo auro argentoque intexta, & nobilibus equis eximios oſtentare. Hoc maximum vitae decus ſplendoremque noverunt. At, vigente diſciplina, non forma ſervi, non aetate, non cultu, atque elegantia morum, ſed robore corporis, vigore animi, armorum tractatu eligebantur; atque ille plurimum gratiae inibat a rege, qui pannoſos atque incomptos, ſed acres animis & bello ſtrenuos juvenes adduxiſſet. Verum id ſtudium apud marcentes ocio, & militarium artium oblitos, penitus obſolevit. In cujus locum ſucceſſere inſidiae, calumniae, & caeterae circunveniendi ac dejiciendi modo hunc, modo illum, ſeque protrudendi atque inſinuandi artes, vitiaque alia, quibus divitiae atque deſi-

Rex aegro veniam matri impetrat.

Luxuria Spachiorum.

1 Mendoſum autographi *ablegatorumque* emendavi.

2 Pro *queis*.

Turcae jam inviti militiam obeunt.

dia alimenta praebent; quorum contagio ad caſtra quoque manavit, quae ipſa ſaepe ſeditionibus militum, nunc praeſcribentium ſua munia ducibus, nunc militiam detrectantium infeſtari accepimus: &, qui antea pati ocium, victoriis ac praedis aſſueti, nequibant, nunc ad regis exemplum, exuta omni ferocia, & veluti manſuefactae ferae, frui partis malunt, agriſque ac pecuniis ſuis incubare, quam novas ſequi opes, aut inania militiae decora per ſumptus & pericula quaerere. Hi Timmarioti a Turcis vocantur; quibus, ſtipendii loco, aſſignati agri ſunt, & quiſque pro modo agrorum, quos accepit, certum equitum numerum alere, & inde, quoties evocantur, nulla alia mercede militare tenentur. Atque hi equites numerum centum & quinquaginta millium implent, ſuntque verae vires Turcicae militiae, veri nervi. Sed horum quoque mutata magnopere ratio eſt. Ante cum regibus ipſis haud inviti, ad non dubiam victoriae ac praedarum ſpem, bella obibant; nunc amore conjugum, liberorum, praediorum ſuorum illigati, aegerrime abduci ſe ab domo, ab ocio, a quaeſtibus ſuis patiuntur: cum, praeter laborem & pericula, etiam ſumptuoſa iis militia ſit; a qua, ſimul ac licet, abſcedunt, reſque ſuas avide reviſunt. Quid ego nunc faeminarum luxum, quid ſpadonum greges, quid puerorum undique ad libidinem conquiſitorum cultum, quid exquiſitiſſimarum epularum apparatus, quid amenitatum, quid hortorum ac nemorum ſtudia, quid novas voluptatum formas commemorem? Gens in univerſum adeo profuſa in venerem, ut lege permiſſum ſit, tot quenque habere uxores, quot alere fructibus ſuis poſſit. Faeminis omnis in cultu corporis cura; quod mire omni genere fuci, omni artificio componunt, comunt, molliunt. Et, quanquam mos patrius eas a conſpectu virorum ſummoveat, in publicumque non niſi obvoluto capite, & velata facie, prodeant, tamen tanta earum libido eſt, ut appetant ultro viros ſaepius, quam appetantur, eo quidem licentius, quod involucris ſuis tectae ignorataeque per urbem incedunt. At domi tantis in deliciis habentur quaedam, ut iis non lecti ſolum, ſed cubiculorum pavimenta ferarum pellibus ſternantur, nec vulgaribus & communibus pellibus, ſed zebellinis ac lynceis, quae ſunt longe omnium ad tactum molliſſimae; ut leviter etiam ambulent, non ſolum cubent. Ignotum veteribus commentum, ex beſtiarum pellibus luxuria: neque ad corpus veſtiendum, arcendamque vim frigoris (quod ſubjectas ſeptentrionibus gentes neceſſitas docuiſſe videri poteſt) ſed duritiem ſo-

Timmarioti.

Faeminarum apud Turcas luxuria.

Zebellinae pelles pedibus ſubſtratae.

ſoli inceſſu ne ſentiant barbaricae plantae. Ex Moſchorum terra Boryſthenes in Pontum Euxinum vehit, Pontus Byzantium. Moſchi ipſi longinquis ac ne ſatis quidem cognitis e nationibus petunt, captas ſilvis, quas frigidiſſimum ſidus premit; quarum pretia gemmis ac margaritis luxus aequavit. Vanum ac ridendum humanum ingenium! vana ac ridenda parandarum opum cupiditas! Ad id ergo tantus exſudatus labor a fortibus & bello egregiis regibus, ad id erepta per ſummam injuriam juſtis dominis tot regna, ad id ſumma perfidia inducti deceptique tot reges, & tam crudeliter necati, ut poſteris fluendi luxuria, & perdendi per inertiam, quae per virtutem ſunt parta, facultas eſſet? Hic exitus, hic fructus tot cladium, tot everſarum gentium, tot deletorum exercituum! At hinc nos intelligimus, non eſſe Turcarum opes invictas, ut quidam, ex ſuperiorum annorum fortuna atque rebus geſtis, falſo opinantur, cum veluti ardore nives, ita diſciplinae rigor divitiarum affluentia tabeſcat. Tria ſunt, quae huic ſolvendo Imperio eſſe differebat Marinus Caballus, Venetus ſenator, qui legatus apud Solimanum fuerat; diſſidium inter fratres; defectio eorum, qui exercitibus aut validioribus provinciis praeſident; invectio luxuriae. Primum diſcrimen inductus, ſaevitia gentis, mos necandi ſtatim omnes, qui regio ſanguine ſunt orti, praecidit: alteri occurſum videtur, ſervis praeponendis, quorum neque opes, neque auctoritas ad tale auſum coaleſcere facile poteſt (quanquam hi quoque ſuſtuliſſe jam videntur animos, ſeu magnitudine divitiarum, ad quas pervenere quidam, ſive contemptu ſegnitiae regis, & muliebris potentiae, cujus ſervos quoque jam taedet. Certe & Scriba & Babyloniae praefectus palam defeciſſe, atque in armis eſſe, feruntur, & alter a Pruſia ipſi Byzantio, alter a Meſopotamia imminere Syriae videtur) Tertium inevitabile malum, quod ipſum ſe gignit, ex ſeque augeſcit, &, ne arceatur, non palam ingruit, ſed influit ſenſim, re atque effectu, quam ſpecie, magis peſtiferum: quippe, populando ac deſtruendo mores, ſubruit atque labefactat ipſa potentiae fundamenta: quibus exeſis ac debilitatis, ipſa in ſe ruat tam vaſti Imperii moles neceſſe eſt: quam manifeſte nutantem, & a conſilio & a viribus pariter laborantem, ſi quis impellat, caſura haud dubie videtur. Neque vero, ſi penitus introſpicias & rem vere expendas, aliud Romano Imperio finem attulit, quam orta ex nimiis opibus luxuries, ex luxurie avaritia deſidiaque, atque univerſae diſciplinae cor-

Qui fructus tot bellorum.

Non eſſe invictas Turcarum opes.

Quibus diſſolvi Turcarum Imperium poteſt.

Luxuria inevitabile malum.

Digitized by Google

corruptio. Hinc irrupit Barbarorum vis, & populo, domitori orbis terrae, inſultavit. Scilicet, quos coercuerat virtus, vitia acciverunt. Par peſtis Turcarum jam opes urget, ſi, labantes qui impellat atque aggredi audeat, in-

Ad Turcas frangendos exigua in Chriſtianis ſpes.

veniatur. In Chriſtianis quidem regibus parum ſpei oſtenditur, quorum aliis non ſatis animorum, aliis non ſatis virium ſuppetit. Et Hiſpaniae opes, quae ſolae viderentur pares fore, alio impenduntur: & debellare Britanniam, inſidiari Galliae, reliquam conficere Italiam malle, quam longinqua atque ancipitia Turcarum bella aggredi Hiſpani videntur. Sociare autem certis faederibus plurium arma cum arduum, tum experimen-

Nec major in Perſis.

to parum firmum parumque ſtabile eſſe didicimus. Perſarum infenſi quidem animi, & ira acceptarum cladium parati ad ultionem: ſed, ut ſupra oſtendimus, peditum & tormentorum inopia impares, ne ſi auderent quidem, ſuffecturi videntur. Verum hi quoque, bellicoſum nacti regem, Mahometis ignavia conciti, ut ſupra oſtendimus, occupaſſe bellum, & in Armeniam irrupiſſe, ſcribentibus haec nobis, dicuntur. Quin Tauriſium, regiam urbem, prodente praeſidii atque arcis praefecto, receptam a Perſis haud dubii diebus his attulere nuncii; & Perſas, hujus rei ſucceſſu, alacriores ad ſuſceptum bellum factos, imminere Servani atque Arziruni urbibus. Ac, ſi tam proſperis initiis reliqua reſpondeant, brevi, tranſmiſſo Euphrate, erupturi in Syriam creduntur. Auget ſpem nunciata eodem tempore etiam Mahometis, Turcarum regis, mors, quem immodici cibi onus repente oppreſſit, & Achomathis, majoris filiorum, qui ei ſucceſſit, parum non ſolum ad imperandum, ſed parendum quoque habilis aetas. In Scytharum gentibus nihil magnopere opis, multo minus in Aethiopum armis, aut in reliquis

Turcae pene ex tuto bella gerunt.

Africae populis. Tuti ergo Turcae, magis aliorum infirmitate, & praeteritarum fama rerum, quam praeſentibus viribus: ex eaque dudum arce bella cum finitimis gerunt, ut ſoli inferant arma, caeteri ſatis habeant eorum vim propulſare, ſi poſſint, atque arcere, & clypeo, non gladio, uti. At frangi res eorum aliter nequeunt, quam ſi hoſtem ea animi vi, eo ardore gloriae incenſum nanciſcantur, qui eos in ipſorum terra aggredi audeat, ac de ſuis rebus decernere, non ſemper de alieno contendere cogat. Nec quiſ-

Bella non numero, ſed diſciplina bene adminiſtrari.

quam id ſupra humanas vires putet. Neque enim, aut numero militum, aut magnitudine opum, aut latiſſime propagatis finibus, ſtare Imperia exiſtimandum eſt, ſed diſciplina, & regentium animis. Haec ubi dilapſa ſint, nihil aliud regna,

quam

quam expoſita occupare audentibus, ſunt. Veterum Perſarum Imperium multo amplius, quam quod Turcae nunc tenent, patuit. Quorum exercitus aequaſſe vallibus montes, junxiſſe pontibus freta, operuiſſe claſſibus mare, ſiccaſſe hauſtu flumina feruntur. Hos vel maxime fama opum florentes, ſed collapſis moribus luxuque enerves, Alexander Macedonum rex, cui Magni cognomentum res geſtae pepererunt, primus laceſſere armis & ultro invadere bello eſt auſus, tanta victoriae fiducia, ut, ab Europa trajectis in Aſiam atque in hoſtilem terram copiis, populatione milites cohibuerit, praefatus, parcendum rebus, quas poſſeſſum veniſſent, ac tribus praeliis bellum confecit: gentemque, quae terrarum orbi jugum impoſuerat, jugum ſubire ſuum coegit, pene celerius, quam quiſquam peragrare ſine exercitu tam vaſti Imperii fines potuiſſet. At quis, & quibus viribus, tantam rem tam celeriter confecit? Adoleſcens, cujus vixdum pubeſcerent genae, duos & viginti annos natus, cum duobus & triginta millibus peditum, quinque equitum. Hac tam parva manu, tam infirma aetate, auſum aggredi regnum, maximarum fama opum omnibus gentibus terribile, an viciſſe admirabilius ſit, non facile ſtatuas. Cum hac certe copia, ad Granicum amnem, in ipſo aditu Aſiae, Darii praefectos fugavit. Cum hac, in Ciliciae anguſtiis, cum ſexcentis armatorum millibus, & cum ipſo Dario congreſſus, longe clariſſima victoria eſt potitus. Cum hac, ad Arbellam in ipſa Perſide, bellum profligavit. Et, ne tam ſecundas res tantum fortunae tribuas, is vigor animi fuit in juvene, is ardor ad gloriam, ut cum conſultanti de praelio ſuaderent conſenſu duces, ut noctu hoſtium caſtra aggrederetur, tutius id in tanta ſuorum paucitate conſilium diſſerentes, ipſe, non niſi luce, palam pugnaturum ſe pronunciaret, & vera virtute, non furto noctis, victoriam quaeſiturum. Ex his intelligimus, bella non numero & multitudine, quam magni duces ſemper contempſere, ſed animis ac diſciplina militum, & conſilio imperatoris, confici. Atque Alexander quidem, Perſicum invaſurus bellum, non tam juventutis robur in Macedonia, quam veteres Philippi milites, diuturna armorum exercitatione duratos, legiſſe fertur, & in exercitu ejus neminem ordines duxiſſe, qui canitie quoque ipſa non

Perſas Alexander audendo vicit.

Qua aetate, quibus copiis Alexander vicit.

Qualis Alexandri exercitus.

1 De Xerxe quidem, Perſarum rege, Cicero lib II. de Fin. bon & mal. cap. 112. (al. 34.) „ Cum tantis, inquit, claſſibus, tantiſque equeſtribus & pedeſtribus copiis, „ Helleſponto juncto, Athone perfoſſo, maria ambulaviſſet, terramque navigaſſet. „

non ſpectaretur. Hi ergo ita deſcendebant in aciem, ut nihil, niſi victoriam, cogitarent; hanc & praeciperent animis, & in dextris ferrent. Rogandus nobis Deus, ut talis Turcis aliquando exoriatur hoſtis. Certe, ſi quis vincere eos audeat, victoriam eo promptiorem videtur eſſe habiturus, quo alieniore ab iis animo populi ſunt, qui imperio parent, ob immanem avaritiam gentis & crudelitatem. Quis enim dubitet, Chriſtianos, in tolerando ſervitutis jugo diu preſſos, ad novam ſpem conſurrecturos, ſimul ac invadentium ſigna conſpexerint? Sed nos, quando ſpem non poſſumus, vota fovemus.

Pauca nunc, frater, ſi libet, de ipſa urbe Byzantio his, quae ſupra tradidimus, addita diſſeramus: quae ſane, ſi diſci-

Conſtantinopolis. plinae cuſtodia res bellica nititur, dudum utilem nobis operam praeſtat, omnibus rebus, quae labefactandae atque evertendae diſciplinae ſunt, affluens, omnium altrix voluptatum, cum quibus convenire [1] unaque in ſede morari, virtus & militaris vigor non poteſt. Exemplo ſunt Graeci Caeſares, qui maximum Imperium, enervatis urbis hujus illecebra viribus, fruſtatim per ſummam inertiam amiſerunt. Et Turcas jam hortorum, jam villarum, ignotorum antea bonorum, ſtudium tenet, jam deligere fructiferos tumulos, proſpectuſque, & captare amenitates didicerunt, praebente materiam ipſa locorum ac regionis natura, ſupra quam credi poteſt, varia laetaque, & omni amenitatis ac ubertatis laude excellente [2], ut contendere hic cum benignitate ac ſalubritate coeli bonitas terrae, cum bonitate terrae opportunitas & faecunditas maris videatur. Omnia vitibus, oleis, felicibuſque conſita arboribus ſunt. Par frumenti caeterarumque frugum copia.

Faecundiſſimum apud Byzantium mare. Mare nuſquam tranquillius, nuſquam frequentius portubus, nuſquam crebrius ſe terrae inſinuans, nuſquam faecundius. Piſcium optimorum omnis generis, omnibuſque anni temporibus vis tanta, ut in ipſa quoque urbe privatis ex domibus, quaſi ultro ſe offerentes, capiantur. Inſtante hyeme, e Ponto ingentibus agminibus Propontidem petunt. Petendi demigrandique eadem omnibus cauſa, hyberna Euxini frigora tempeſtateſque fugiendi. Nam vadoſum & parum profundum mare facile ab imo ventis miſcetur, eaque vis agitatos magnopere fatigat piſces. In Propontide Aegaeoque hyemare dicuntur. Vere primo ad dulciora pabula gre-

1 Ovidianum illud de Medea Metamorphoſeon lib v. reſpexit: „ Non „ bene conveniunt, nec in una Sede „ morantur Majeſtas & amor. „

2 Autographum praeferet *excellent*.

Digitized by Google

gregatim remeant in Pontum: ubi haud dubie minus inſuaves aquae ſunt, quae multis ac maximis influentibus amnibus magnopere miteſcunt; idque avide appetunt piſces. Hoc itu redituque, incredibile dictu eſt, quanta circa Byzantium captura: cum apud Chalcedonem, contra Byzantium, iisdem freti anguſtiis ſitam, quibus ab Europa Aſia dirimitur, inopia laboretur. Id adeo candore ſcopuli fieri ajunt, late a vado ad ſummum lucentis, qui inferentibus ſe occurrens, tantum terroris incutit, ut inde averſi praecipites Byzantium petant. At eodem Euxino quantae praeterea afferuntur opes! Ab Europa per Maeotidem Tanais, Boryſthenes, Tyras, & pluribus oſtiis irrumpens Iſter, quicquid Vngaria, Tranſilvania, Valachia, Moldavia, Polonia, Moſcovia, Scytharumque ſilvae aut campi ferunt, advehunt. Ab Aſia item aeque magna, aeque multa in Pontum feruntur flumina, & bona Byzantio ſuppetunt [1], quae apud gentes, quas praeterfluunt, naſcuntur aut fiunt. Brevi repletum iri Euxinum mare atque Maeotidem paludem, anguſtius utrunque, quam ut tot tantiſque fluminibus importatas arenarum moles capere aut diſperdere poſſe videantur, accurate diſſerit argumentiſque contendit Polybius, gravis alioquin auctor. Sed nimirum fruſtra ratiocinando inquirimus, quas natura, aut naturae opifex Deus, ſedes aquis marique conſtituit. Jam tum Polybii temporibus vadoſus Pontus, jam tum palus majoribus navigiis innavigabilis, ob humilitatem, erat. Duo ferme annorum interceſſere millia, easdem flumina arenas inferunt: & tamen eadem maris facies, idem uſus, qui tum erat, manet. Per Propontidem e Syria, Aegypto, Graecia, Italia quoque, & occidentalibus provinciis mare noſtrum noſtra invehit: ut mirum non ſit, tot externis, tot propriis exuberantibus bonis, urbem tanta incolarum multitudine frequentari, tam late aedificiis diſtendi, tanta rerum omnium copia frui. Bellum, quo Turcarum tyrannidi ſuccubuit, vehementer incendiis ruiniſque vaſtavit deformavitque, cum, diuturnitate Imperii & magnitudine opum, ipſa Roma amplior exornatiorque, ſeu privatis ſeu publicis operibus, evaſiſſe praedicaretur. Sed, ne victa quidem a Barbaris, & ſaeviſſime omnibus belli cladibus afflicta ac pene everſa, fato datam fortunam amiſit, ut caput rerum ſedeſque latiſſimi ac maximi regni diceretur & eſſet, brevique ipriſtinum decus, priſtinam dignitatem recuperavit. Quanquam Turcae, ne in praeſenti quidem luxuria, aediſi-

Quanta Euxini maris opportunitas.

Polybii de Euxino vanum judicium.

Y y can-

[1] *Suppetunt*, activorum ratione elatum, neſcio an ſit ſatis latinum.

candi ſtudio magnopere teneri videntur, magis laxe, quam eleganter aut magnifice habitantes. Ergo non tam monumentis illuſtrarunt urbem, quam frequentia auxerunt. Prae-

Magnitudo Conſtantinopolis.

ter quam quod ad quatuordecim millia paſſuum patere in circuitu maenia dicuntur, ſuburbia hinc in Pontum uſque, hinc ad Siliuream extendi ad quinquaginta ferme paſſuum millia, continentibus prope aedificiis, ferunt; & ſupra ſeptingentis millibus capitum habitari: qua celebritate nulla Europae civitas aequari illi videtur poſſe. Horum trecenta millia Turcarum, ducenta Chriſtianorum, totidem aliarum gentium, & maxime Judaeorum cenſentur. Nec mireris numerum quinquaginta millium paſſuum, nec extra ambitum maenium Byzantios eſſe negaveris. Nam, apud juris conſultos, quantumcunque ſpatii continentia ſuburbiorum aedificia complectantur, urbs dicitur: &, Romam tantundem aliquando patuiſſe, Fabius Vopiſcus eſt auctor. Chriſtiani & Galatam ſeu Peram urbem fere colunt, ſinu maris, intrantis terram & egregium portum efficientis, a Conſtantinopoli diremptam. Hic ſua templa habent, ſuiſque Sacra faciunt ritibus: hic domicilia regum legatis Chriſtiani nominis attribuuntur.

Vnde tanta Conſtantinopoli frequentia.

Tam inſignis frequentiae cauſam non tam ab ſtudio Turcarum quidam, quam a tyrannide, ducunt. Quanto enim longius ab ipſo rerum capite abſceditur, tanto licentius praefecti Provinciarum aliique magiſtratus calumnia impotentibuſque imperiis graſſantur; ut, quod ſupra attigimus, plerique connubio abſtineant, ne filios in tam tetram ſervitutem procreent, agrorum culturam omittant [1], ne rapinae avidis & crudelibus dominis ſint, & labore atque induſtria ſibi calumniam injuriamque accerſant. Ad has vitandas iniquitates, quibus aliqua ejus rei facultas eſt, Byzantium fere commigrant; ubi, in oculis regis ac principum, aliquis tamen induſtriae locus, & jus & fas non, ut alibi, penitus jacet. Sed nos, frater, aliquando tandem Byzantio excedamus perſequamurque reliquum iter tuum.

Adrianopolis.

Hinc profectus, duorum dierum itinere, Adrianopolim veniſti, apertam & ſine ullo maenium munimento urbem, ſed amplam & cultam hortis, & feracibus frugum agris. Diu Turcarum, qui primi ex Aſia in Europam trajecerunt, ſedes fuit: & nunc quoque reges eo interdum ſecedere con-

Philippopolis.

ſueverunt. Adiiſti & Philippopolim, in dorſo collis ſitam, conditam a Philippo, Magni Alexandri patre. Inde, Thra-

Haemus mons

cia relicta, in Macedoniam exiviſti. Haemo monte tranſcen-

1 Licet autographum *omittunt* exhibeat, edi juſſi *omittant*.

ſcenſo, cujus verticem tantae altitudinis eſſe ferunt, ut veteres accolae duo longe diverſa maria Pontum & Adriaticum Iſtrumque amnem & alpes ex cacumine ejus conſpici crediderint. Macedoniae nomen longe clariſſimum olim fuit. Claritudo ejus primum ex Philippo, qui ingenio & arte magis, quam armis, Graeciam ſubegit. Miſcendo enim ſe diſcordiis civitatum, nimia libertate laſcivientium, fovendiſque & occulte ſerendis factionibus, ita ſingulas inteſtinis attrivit bellis, ut ultro ab omnibus dominus aſciſceretur: cum tanta rabies civilium diſſenſionum ſit, ut potius, quam civibus de potentatu cedere, externum ſubire jugum eligamus. Ab hoc auctu opum Alexander filius, everſo Perſarum regno, arma atque Imperium trans Indum, trans Hydaſpem, ad Gangem uſque, ante vix fama cognitum amnem, protulit. At nunc quae veſtigia veteris Macedoniae in Macedonia extant? Vbi decora gentis, quae terrarum orbem victoriis peragravit: quae, tot illuſtribus ſcatens regibus, Graeciae, Aegypti, Aſiae regna tot ſaeculis tenuit? Ne memoria quidem tantarum rerum ulla apud incolas invenitur. Vrbes ita dirutae ſtrataeque jacent, ut ruinas earum viſere non liceat. Campi ſunt, ubi illae fuerunt. Quin ipſorum quoque nominum memoria intercidit; ac ne locorum quidem facies eadem manet. Duo tantum oppida aliquid priſtinae dignitatis praeferunt, in maris utrunque ora ſitum, Salonichium in intimo Aegaei pelagi ſinu, qui ab ipſo nunc nomen habet, & Durazum, quod Jonium alluit mare. Illud Theſſalonicam, celebrem urbem, hoc Epidamnum dictum olim exiſtimant. Caetera adeo ſquallent, omnibus ſpoliata ornamentis, ut, quocunque te vertas, nihil, niſi ſordidi atque abjecti ſervitii imago, oculis occurrat. Epirotae, Macedonici olim pars regni, etſi pari premuntur acerbiſſimi dominatus jugo, non tamen omnem priſcae ferociae vim exuerunt: &, ſi daretur fortuna, non ad excutiendam ſolum tyrannidem, ſed etiam ad ulciſcendam, ſatis animorum habituri viderentur. Tu, frater, utranque emenſus gentem, ex Epiro Raguſium veniſti. Haec urbs, intra Turcarum fauces ſita, libertatem tamen induſtria tuetur: &, quanquam publice tenues opes ejus ſint, privatim cives divitiis [1] praeſtant. Aureorum nummum millia

Philippus arte ſubegit Graeciam.

Vix veſtigia veteris Macedoniae.

Epirotae.

Raguſium.

 lia

1 Miror, cur non etiam ingenii doctrinaeque parem laudem Raguſaeis civibus Gratianus tribuerit, quos utriuſque rei facultate & praeſtare & commendari intelligimus. Nec mortuos ego nec externos, immo ne domeſti-

lia quindecim, tributi nomine, Turcis pendunt [1]; totidem colendis magiſtratibus principibuſque Aulae inſumunt: &, to-

ſticos quidem, niſi, qui mihi ſunt maxime cogniti ac familiariſſimi, nominabo. Bernardum Zuzzerium novi ego Romae in Romano S. J. collegio philoſophiam, incredibili concurſu hominum atque approbatione, profitentem. Ejus fratris filii, Benedictus atque Joannes Lucas, ita Latinae Graecaeque linguae peritia, omniſque antiquitatis cognitione excellunt, ut pauci eadem aetate conferri cum illis poſſint. Bartholomaei ac Rogerii Boskovichiorum ea eſt in omni doctrina, mathematicis praeſertim diſciplinis, praeſtantia, ut, quae eorum ſcripta, typis excuſa, circumferuntur, mirentur omnes, reliqua, quae, propediem excudenda, exſpectamus, fortaſſe magis miraturi. Franciſci Martinii, Georgii Baſſichii, Petri Petruccii, Hieronymi Pauli, Urſati Sorgii, Marini fil. Raymundi Cunichii, Blaſii Bolichii, Melchioris Gozzii, Matthaei Matthaeii, Thomae Tudiſii, aliorumque excellit maxime cum Graeca, tum Latina eruditio, optimarumque artium, poeticae praeſertim, ſcientia. Domeſticis non poſſum, quin externum unum addam Cl. V. Benedictum Stayum. Is, & quod ex domeſtica noſtrorum hominum diſciplina prodierit, & quod doctoribus atque inſtitutoribus ſuis impenſe faveat, domeſticis accenſeri prope jure poteſt. Utriuſque rei luculentum teſtimonium exſtare homo gratiſſimus voluit libro V. *Philoſophiae verſibus traditae*, Venetiis an. 1744. omnium Eruditorum maxima commendatione vulgatae, verſu 1179. ubi Rogerium Boskovichium veriſſimis laudibus ferens, in univerſi deinde coetus commendationem excurrit.

„ Scilicet haec memoret, quicum communia nobis
„ Vincula communis patriae; quem ſydera mundi,
„ Nec non menſuras, rationes, pondera rerum,
„ Et numeros audit pubes Romana docentem.
„ Magnis ille viris ſocialis foedere vitae
„ Jungitur. Hoc Divûm ſancitum eſt munere, ut eſſent,
„ Qui genus excolerent humanum, & lumine puro
„ Doctrinae, & rectis formarent moribus orbem.
„ Hoc, quod nempe meum eſt, etiam, ſit quamlibet ipſum
„ Exiguum, ex illo deductum fonte, neceſſe eſt
„ Illis acceptum, quidquid ſit, ſponte referre. „

De opere autem ipſo quid ego ſentiam, volo ex binis meis litteris intelligi, quarum alteras menſe, ut opinor, Majo an. 1741. ad Cl. V. Petrum Lazerum S. J. in Collegio Romano Hiſtoriae Eccleſiaſticae doctiſſimum Profeſſorem, alteras ad ipſum Stayum menſe Novembri ejuſdem anni Raguſium dedi.

„ Hieronymus Lagomarſinus Petro
„ Lazero S. D.

„ Quam ſim occupatus vel ex eo „ intelligere poteris, quod huic tan„ tulae epiſtolae vix tempus habue„ rim. Quod egregium doctiſſimi „ Stayi opus, ad me ante ſex men„ ſes ab eruditiſſimo Guilielmo Sa„ leſio Bombarderio noſtro tranſmiſ„ ſum, nondum cognoſcere univer„ ſum potuerim, iiſdem meis occu„ pationibus, quae me dies noctesſ„ que, in Ciceroniano opere perficien„ do, jam ſeptennium incredibiliter „ diſtinent, aſſignato. Scis, opinor, „ quam ſim Carolo noſtro Rotio fa„ miliaris, quam hominis ſingulare „ ingenium ac poeticam mirificam „ facultatem admirer, quam omnia „ ejus

Digitized by Google

toto Turcarum Imperio, immuni facultate negociandi mercaturamque faciendi potiuntur: urbemque egregie munitam, & pu-

,, ejus cauſa velim, quantumque ae-
,, tati huic noſtrae ex ejus poematis,
,, ubi in manus hominum venerint,
,, decus atque ornamentum, apud
,, poſteritatem etiam, eſſe afferen-
,, dum exiſtimem. Attamen eorum
,, editio ferme triennium per me eſt
,, retardata; quod, quum ille exire
,, ea in vulgus, niſi a me probata,
,, nollet, ego non niſi ſuperiori men-
,, ſe eorum lectione deſunctus ſum.
,, Itaque proximis tantum diebus in
,, typographorum Patavinorum mani-
,, bus eſſe coeperunt Nec modo a-
,, micis, qui me ſcriptorum ſuorum
,, cognitorem atque arbitrum identi-
,, dem appellant, ſatisfacere, ſed ne
,, meis quidem quibusdam opuſculis
,, poſſum quidquam operae (quod jam-
,, diu volo) retractandis impendere.
,, Quo fit, ut multa affecta atque
,, in hoata habeam, quae umquam
,, a me perfici ac perpoliri poſſe de-
,, ſpero Haec apud te, prudentiſſi-
,, mum hominem atque humaniſſi-
,, mum, valeant, ad operis, quod a
,, me flagitabatur, tarditatem excu-
,, ſandam. At vero non committam,
,, ut in eo poſthac diligentia ulla mea
,, aut ſtudium requiratur; meiſque
,, omnibus, quamdiu neceſſe ſuerit,
,, intermiſſis, id unum agam, ut,
,, quam mihi provinciam impoſuiſtis,
,, eam quamceleri ime conficiam. Quod
,, ſi a me jampridem inſtituta, a mul-
,, tiſque, ac ſortaſſe a te ipſo, jamdiu
,, exſpectata, negligentius tractare,
,, ſeriuſque perficere arguar, quo ac-
,, curatius aliena atque maturius ab-
,, ſolvam, illa meum factum ſatis pro-
,, babili, ut arbitror, excuſatione de-
,, fendam; quod Petro Lazero impe-
,, ranti abnuere, Benedicto Stayo ro-
,, ganti denegare non potuerim Stayi
,, vero ipſius humaniſſimis, diſertiſſi-
,, mis, mihique perhonorificis litteris
,, quamprimum reſcribam. Tu interea
,, hominem de mea ſumma erga ſe
,, obſervantia ac voluntate, deque mi-
,, rifica ejus ingenii atque doctrinae
,, opinione, ſi ſorte daturus es ante
,, ei litteras, facies certiorem, noſ-
,, que diliges. Vale. ,,

,, Hieronymus Lagomarſinus S. J.
,, Benedicto Stayo S. D.

,, Egregium opus tuum de Philoſo-
,, phia, Benedicte doctiſſime, ſi,
,, quam libenter legi, tam mihi com-
,, mode atque per otium legere li-
,, cuiſſet, intellexiſſes profecto, man-
,, datum illius cognoſcendi caſtigan-
,, dique tuum a nemine neque citius
,, neque diligentius curari potuiſſe.
,, Sed, quemadmodum tibi ſuperiori-
,, bus litteris ſignificavi, tam incre-
,, dibili occupationum concurſu ali-
,, quot jam annos diſtineor, ut ne-
,, que perpetua, neque, vere ut ſa-
,, tear, diligentiſſima eorum, quae
,, ad me miſiſti, deſungi lectione po-
,, tuerim. Itaque, ſi quaedam, ad La-
,, tinam linguam ſpectantia, eaque
,, ipſa non tua, ſed librariorum cul-
,, pa commiſſa, exceperis, vix quid-
,, quam in tuis carminibus, quod
,, corrigi debeat, adnotavi. In quo
,, etiam mihi eo minus eſſe laboran-
,, dum exiſtimavi, quod tu non tuam
,, aliquam in iis doctrinam profitere-
,, re, ſed alterius philoſophicam ra-
,, tionem, jamdiu vulgatam, &, ut
,, mihi non ſatis ubique, at aliis cer-
,, te valde probatam, illuſtrandam,
,, quemadmodum Epicuri Lucretius,
,, praeclaro ſane conatu ſuſcepiſſes:
,, ut aliae meae partes (quod quidem
,, ad rem ipſam ſententiamque perti-
,, neret) non eſſe viderentur, niſi ut
,, in tuae enarrationis fidem ac reli-
,, gionem inquirerem. Neque vero
,, in eo genere quidquam mihi de-
,, prehendere viſus ſum, de quo mo-
,, nendus eſſes; quum non modo Car-
,, teſii placita atque decreta fideliter
,, ſancteque cuſtodias, ſed neſcio quam
,, illis lucem de tuo atque auctorita-
,, tem adjungas: ut magis ex te, quid
,, ille voluerit, quam ex illo ipſo a-
,, li-

& publicis privatiſque aedificiis perornatam, colunt. Hic tu, repetito mari, in intimum Adriatici ſinum Venetias, unde prius ſolveras, navigio reveɛtus es. Longum, frater, iter, & plenum laboris, quo totum pene Turcarum Imperium, quod immenſa compleɛtitur terrarum ſpatia, perluſtraſti, eaſque obiviſti gentes, quarum nomina ne fama quidem audita pleriſque noſtrorum hominum ſunt. Quae me cauſa impulit, ut pauca de ſitu earum, ac rebus geſtis attingerem, ut Carolus filius (quando illius maxime gratia ſcribenda haec ſuſcepimus) eadem ex uberioribus fontibus, ſi haurire aliquando voluerit, eo majori cum voluptate faciat, quod cognita luſtrataque parenti ſuo fuiſſe cogitabit.

Quae obſervanda peregrinantibus.

At parum tibi viſum, tot populos nationeſque, coelo, lingua, legibus, cultu, forma prope ipſa diſſimiles, peragraſſe: etiam, qui terrarum ſitus, quae natura ſoli, qui montes, quae flumina, quae maria, quae inſigniores urbes, qui mores, qui ritus, quae ingenia, quae gentes belli gloria praeſtent, quaeve earum bellandi diſciplina; quae navali rei, quae equitatui ſtudeant, quae peditum robore polleant, quae ocio torpeant, quarum in ſervilibus tantum operibus uſus; quae commercia inter ſe, quae res, & unde & qua exportentur importenturque, cognoſcendi penituſque percipiendi intentum tibi ſtudium fuit. Cum ergo nullus ferme

me

,, liquando cognoſcam, magiſque tua, quam illios, voce permovear. Auɛtor tamen tibi ſim, ſiquidem pateris, te a me moneri, ut, ubi id res poſtolate videbitur, adnotationes aliquas, nonnullarumque rerum uberiores quasdam explicationes, in commentarii morem, deinceps ſoluta oratione ſubjicias. Qua ex re illud commodi conſequetur, non modo quod quaedam, quae propter ſive linguae egeſtatem, ſive rerum novitatem, ſive carminis rationem metrique difficultatem, paullo obſcurius diɛta videri poſſunt, illuſtrabuntur, verum etiam quod novis allatis ſive rationibus, ſive experimentis, ſive anɛtoritaribos, omnia magis magiſque confirmabuntur. Addam illud eriam, ſi per te licet: poſtremis duobus libris ſi limae aliquid etiamnum adhibueris (videntur enim nunc, non dico negligentius, ſed minus, quam caeteri, diligenter elaborati) abſolutiſſimum opus confeceris. De quo opere illud tibi fidenter confirmo, nullum in eodem genere, poſt Lucretianum, par aut ſecundum exſtare. Neque enim vidi, qui res aut obſcuras dilucidius, aut difficiles planius, aut novas latinioribus verbis elegantioribuſque traɛtaret. Haec eſt mea de tuo abſolutiſſimo poemate ſententia. Vtinam is eſſem, cujus ex judicio tibi valde placere poſſes. Sed profeɛto ubi in manus doɛtorum hominum opus hoc tuum venerit, multum omnium gratulatione plauſoque laetabere. Autographum tuum Petro Lazero noſtro, una cum animadverſionibus meis Romam miſi; cui tu ſcilicet, quid tibi de iis placeat, ſignificabis. Vale, meque tui obſervantiſſimum dilige. Florentiae VIII. Id. Novembr 1741. ,,

1 A librario certe, non Gratiano, exciderat hoc loco *pendem*: quod correxi.

Digitized by Google

me ſit in Europa Princeps, cujus tu Regiam non viſeris, tantum tibi uſum praeſtantium rerum comparaſti, ut merito tibi prudentiae laus ab omnibus tribuatur. At hiſce de rebus diſſerens interdum tanta voluptate afficere audientes ſoles, ut narrantis ab ore pendeant omnes, in quibus ipſum me ſaepe fuiſſe plane confiteor. Id additum bonitati naturae tuae atque illi ſtudio, quo proveheris, benigne de omnibus merendi, facit, ut ab omnibus expetaris, & unice ab iis diligaris, cum quibus tibi aliquid juris ſit, ut, ſi (neque enim exiſtimare debes, te ſine exceptione laudari) iracundiam detrahas, te uno nihil dici jucundius, nihil amabilius poſſit [1]. Hac cum corripueris, a te ipſo penitus deſciſcis.

Caeterum, cum diu peregrinatus Venetias, ut dicebamus, rediiſſes, & jam ſuo fato Vrſinus, Carolus, Claudius fratres functi eſſent, revocantibus noſtris, & me quoque hortante, patriae te reddidiſti. Nec diu moratus, cum oblata tibi ex animi tui ſententia conditio eſſet, uxorem duxiſti Hiolantem, Marci & Eliſſae, de quibus ſupra mentionem feci [2], unicam filiam, adoleſcentulam non ſpecie ſolum liberali, ſed, quibus tu maxime velles, moribus praeditam. Et cum in Eliſſae domo, atque item in noſtra, ſolitudo eſſet, ex commodo utriuſque, habitatum tu ad uxorem ſocrumque conceſſiſti, domumque earum, quae tua jam erat, incendio, ut ſupra oſtendimus [3], labefactatam, refeciſti, ornaſtique: & ſocrum tuam, priſcae probitatis matronam, ita habuiſti, ut praedicare illa ſoleret, ne a filio quidem, ex ſe genito, plus obſequii obſervantiaeque praeſtari ſibi po-

Aloyſius frater uxorem ducit.

1 Pari iracundiae impetu, atque Aloyſius, Auctoris frater, Q Cicero ſolitus erat incitari: quem Marcus frater in epiſtola ad eum prima libri I. cap. 13. ita ob eam reprehendit, ut ſimul (quod idem in fratre Gratianus facit) aliis nominibus laudet. „ Sic ad nos, inquit, omnes fere „ deferunt, nihil, quum abſit ira„ cundia, te fieri poſſe jucundius: „ ſed, quum te alicujus improbitas „ perverſitaſque commoverit, ſic te „ animo incitari, ut ab omnibus, „ tua deſideretur humanitas „ Tum praeclara illa ad iracundiam cohibendam praecepta dat: „ Te illud ad„ moneo, ut, ſi hoc plene vitare non „ potes, quod ante occupatur animus „ ab iracundia, quam providere ra„ tio potuit, ne occuparetur; ut te „ ante compares, quotidieque me„ ditere, reſiſtendum eſſe iracun„ diae: cumque ea maxime animum „ moveat, tum tibi eſſe diligentiſſi„ me linguam continendam: quae „ quidem mihi virtus non interdum „ minor videtur, quam omnino non „ iraſci. Nam illud non ſolum eſt „ gravitatis, ſed nonnumquam etiam „ lentitudinis. Moderari vero & ani„ mo & orationi, quum ſis iratus, „ aut etiam tacere, & tenere in ſua „ poteſtate motum animi & dolorem, „ etſi non eſt perfectae ſapientiae, „ tamen eſt non mediocris ingenii. „

2 Lib. III. pag. 103.

3 Ibid.

potuiſſe. Eſt tibi diuturnum jam & perpetuo conſors cum Hiolante conjugium; eaque duodecim eſt tibi enixa partus; virilis quidem ſexus quinque: ſed horum, praeter hunc Carolum, quo nunc uno ſpes domus nititur, nullus perennavit. Vivacior puellis natura, quarum tibi quinque ſuperſunt, egregia ſane omnes, & tua & matris educatae atque inſtitutae diſciplina. Ludovicam [1], natu maximam, quae parentis noſtrae nomen refert, Camillo Gratiano, Baldini filio, gentili noſtro, juveni & ſcientia juris, & induſtriae laude ſpectato, matrimonio junximus: eaque avum te plurium jam liberorum fecit. Minervam in caetum ſeptumque ſacratarum virginum Divae Clarae tradidiſti; quae nunc, rejecto Minervae, Deodata, ſanctiore nomine, nuncupatur. Margaritam, forma & ingenio praeſtantem, Trebonio Archilegio, civi Amerino, homini inter ſuos honeſto in primis & copioſo, collocavimus; cujus patruus, Aſſiſinatum Epiſcopus, Pauli tertii Pontificis Max. domui familiaeque praefuit. Atque ex hac quoque aliquot jam tibi orti nepotes: quorum, qui maximus natu erat, quem mater labore ſummo, nec minori diſcrimine, fuerat enixa, cui Franciſco (quia IIII. Non. Octo. die ipſi Divo ſacra, in lucem exierat) inditum fuit nomen, vixdum ſexennis e vita eſt raptus, melle dulcior puer: cui non forma ſolum inſignis, ſed tanta inerat feſtivitas, tantae blanditiae, tanta ad omnem comitatem humanitatemque indoles, ut, ſeu luderet, ſeu garriret, ſeu alia puerilia faceret, nihil illo ſuavius, nihil amabilius dici aut excogitari poſſet, nec ſuis jam magis, quam omnibus in amore ac deliciis eſſet; nec vero non omnibus monſtri ſimile videretur ſummum, quod in eo probi juxta ac magni ingenii, elucebat ſpecimen. Matri quidem, unice atque perdite in illum effuſae, ita obſequio blanditiiſque morigebatur, ut cum ea certare charitate videretur, nunquam ab ejus ſinu gremioque abſcedens, ultro ſaepe in amplexum, ultro in oſcula invadens. Quocunque illa exiſſet, anteire eam, aut lateri haerere; non lecto, non menſa ſeparari ſe pati. Vel faedus ac bardus incitare maternos affectus tam parvus, tam promptus ad obſequia filius poſſet. Quid omnium, qui unquam fuere, amabiliſſimus, ſuaviſſimuſque, & tanta ad ſummam virtutem ſpe praeſtans? Illa vero non amore ſolum, qui, ſupra quam credi poteſt, exarſerat, ſed gloria quoque tam chari pignoris, tantum ab omnibus gratiae trahentis, efferebatur ſic

Filii.

Puer inſigni indole natus, ut ſuos ſummo dolore afficeret.

[1] *Ludovica natu maxima* exhibet autographum.

ſic, ut illum oſtentare, illum cultu ornatuque alios excellere (cui rei muliebri ſtudio intendebat) incredibiliter gauderet: & tum ſe comptam, tum auro nitentem, tum omnibus fulgentem gemmis eſſe rebatur, cum illum conſpici, illum appeti, illum ferri laudibus audiebat. Quin cum eo jam vel ſeria conferre non dubitabat: qui quidem, quae diſſerebantur, ita videbatur capere, ut etiam ſecretum, ſibi creditum a matre, obticeret, nequicquam aliis elicere atque expiſcari conantibus. Et pari ingenioli laude eloquebatur, quae edoctus ab illa fuiſſet, ſive affari majores natu, ſive adire & appellare honoratiores hoſpites juberetur. Denique puerilia officia omnia, ut inſtructus eſſet, ſemper quidem ſuaviter pudens, ſed tam dexter obibat, ut in admirationem ſui omnes averteret. Hinc intellectum omnibus praedictumque, & ipſi ſaepe denunciatum matri, tam praecoci naturae vitam non diu manſuram. Nam, qui praeceleres aetatis ſpatia tranſiliunt, iis non annorum numero, ſed maturitate ſtatutus eſt finis, &, ubi incrementis locus non eſt, hinc non longe abeſſe occaſum ſcias. Vnde crebro admonita mater, amoris habenas ſuſtineret, nec praecipitem ferri animum ſuo curſu ſineret, praeſertim in tam imbecilla pueri valetudine. Sed quis modum matri adverſus filium, & talem filium, ſtatueret? Illa quidem aſſidue ex his metu ſollicitabatur, atque eo intentioribus quotidie Deum Divoſque fatigabat votis, ut hunc, in quo ſibi eſſent omnia, qui conceptas de ſe ſpes aliquando eſſet impleturus, praeſtarent incolumem filium. Atque hujus curae aeſtu ita agitabatur, ut infortunium timore praeciperet, & interdum, defixo in ipſa cogitatione metuque ſuo animo, valentem ac in nulla morbi ſuſpitione, & ante ſe placido ac ſalubri ſomno quieſcentem, profuſiſſime defleret. Deprehenſa, quaerentibus fuſarum tam large lachrimarum cauſam, fatebatur, aeterno ſe cruciari metu, ne filio ſuo accideret, quod accidere poſſe & ipſa ſciret, & aetatem pueri longe tranſgreſſum ingenium minaretur: hac ſe cura non torqueri, non conflictari non poſſe. Poterat cogitatum ac proviſum malum miſerae minus grave incidere. At vix tantum in puero maturitas praeceſſerat annos, quantum exceſſit matris ad dolorem impetus. Ita certe perculit eam, ut tantum non in amentiam furoremque egerit. Spreta a Deo vota ſua, repulſas pro filio preces: quid inviſae Superis reliquum? non tamen ſe opes, non formam, non alia, quae prima homines ducunt, oraſſe, ſed filio, longe innocentiſſimo, & merito ſuo ſibi chariſſimo, ſalutem po-

Digitized by Google

poſciſſe, ut indigna ipſa, quid illum commeruiſſe, ut tam tener ab ipſo limine vitae raperetur [1]? ad id ergo datum ſibi, ad id eximiis auctum naturae atque ingenii muneribus, ut infelici Matri acerbitatis cauſae cumularentur? Atque haec, non tum modo, cum ab extincti corpore, ſuſcipientibus jam, qui elaturi erant, haerens oſculis amplexuque avelleretur, ſed continuis inde diebus. Quanquam parum pia verba, quae prima illa vis erumpentis doloris ſubjecerat, ſtatim compeſcuit. At, quod miraberis, parvulos filios tres, qui ſupererant illi, non amplecti, non ſolatium ex ſalvis iis petere, ſed, tanquam unius morte omnibus orbata eſſet, diu adduci in conſpectum eos vetuit. Nec poſtea magis unquam indulſit lachrimis, quam cum hos amplecteretur: adeo praeſentium aſpectus amiſſi deſiderium refricabat incendebatque. Sed quid ego matrem narro? Convenere ad eam, funebris officii cauſa, matronae, quot Civitas habuit. Inter eas filiae tuae magis [2] dolor eminebat, quam comploratio & luctus. Nullam non matrem diceres. Quippe jacebat in medio defuncti pueri corpus, coeleſti pene forma, cujus florem ne mors quidem quicquam minuerat: ſopore placido quieſcere videbatur. Et meminerant omnes, quam blandus, quam feſtivus, quam hilaris, quanto nuper faſtu, quanta gloria ex illius eximia indole efferretur mater, quam tum afflictam luctu, fractam ac prope amentem, prope exanimatam dolore, miſerabile cunctis ſpectaculum, ipſam filiolumque cernebant. Nec mulierum, ſed virorum quoque idem habitus fuit, ut, cum nullus eſſet in Civitate paulo honeſtior civis, qui celebrando funeri non adfuerit, nullus ſiccis oculis conſpectus ſit: atque ego ipſe, qui aſpicere mortuum non ſuſtinui, mortem ejus memorare ſine lachrimis non queam, vincarque ac confundar fletu haec ipſa ſcribens. Is certe puer fuit, quem quando habere mater non poteſt, habuiſſe merito glorietur. Septimiam & Juliam aſſervandas educandaſque in eadem Ameriae urbe dedimus in Monaſterium D. Eliſabeth; ubi, cura & ſtudio lectiſſimae ac longe nobiliſſimae faeminae Hiolantis Farneſiae, Monaſterii ipſius magiſtrae, ſevera ſanctaque diſciplina diu ſunt habitae. Poſtremo Septimiam Scipioni Bernardino, Maſſae Comiti, Martini, cujus ſupra memoravimus, ad Monſilicem caeſi, pronepoti, tradidimus. Juliam Hieronymo Gherardo, Hippolyti filio, maxime locupleti atque honeſto adoleſcenti, deſpondimus.

Fui-

1 Negligentia Librarii factum, ut *rapetur*, non *raperetur* in MS. exemplari legatur.

2 Suſpecta mihi hujus loci lectio.

Fuiſti tu, frater, in patria plures per annos, niſi quod in Sentinatibus [1] apud oppidum, cui Saxoferrato eſt nomen, & ipſum ſatis frequens, & Bartholi juriſconſulti ingenio, qui natus in eo eſt, celebre, ad curam rerum mearum, cum conjuge liberiſque, diu multumque degere placuit tibi. Ibi enim ego Sacerdotium, quod Abbatia Sanctae Crucis appellatur, ſatis uberis vectigalis, habeo. Burgi ita vixiſti, frater, ut cum caetera mihi ſatisfeceris [2] tum in eo mirifice probata ratio tua ſit, quod inimicitiis cum Pichis, quae nullum operae pretium habent, ita abſtinuiſti ſemper, ut unicus pacis & reconciliandae gratiae auctor ferereris. Neque vero talem te in pacatis & quietis, ſed in maxime turbidis & ſaevis temporibus praeſtitiſti, cum Silveſter & Federicus in urbe, in agris, caedibus graſſarentur. Tum, quoties major aliquis a furentibus metus inſtaret, non aliud tutius quibusdam e Pichis perfugium, quam domus tua fuit. Et, cum tu medium te ferres (quod, in diviſa civitate infeſtiſque factionibus, minime periculo vacuum conſilium exiſtimatur) tamen neutrius partis (quod non mediocris ingenii prudentiaeque fuit) offenſionem incurriſti; prodeſſe cunctis, nocere nemini ſtuduiſti. Cujus probitatis & aequitatis etiam fructum aliquando tuliſti. Cum enim Silveſter unaque alii ſicarii ſe ſe clam noctu in oppidum conjeciſſent, & in aedibus Rubertorum, quae ſunt in ima via Burgi Novi, in inſidiis deliteſcerent, obſervantes, ſi quem inimicorum illac ſors ferret, accidit, ut tu medius inter duos, quos illi maxime concupiſſent, ignarus fraudis praetergredereris. At illi, ex oſtii rimis venientes conſpicati, primo laeti ſe ad caedem expediebant. Sed rem propius perpendens Silveſter, ne qua ſuſpitionis labe fidem atque exiſtimationem tuam aſpergeret, quaſi tu eos, ſi occiſi eſſent, in praeparatum, te conſcio, dolum duxiſſes, ſe ſuoſque continuit, & incolumes praeterire eſt paſſus. Ita tu ſaluti duobus primariis civibus fuiſti. Quod ſane mirum videri poteſt in tanta feritate Silveſtri ſociorumque, ac tanta cupiditate hauriendi inimicorum ſanguinis. Tuo quoque con-

Burgi ut vixerit.

Facinus, a ſicariis non expectandum.

[1] Etſi autographum *Senſinatibus* praeferat, edi tamen juſſi *Sentinatibus*. Philippus Ferrarius in Lexic. geogr. „ Sentinum, oppidum Umbriae, in „ Piceni confinio, ad Sentinum fluvium, a Longobardis everſum, „ apud Saxoferratum, *Saſſoferrato* „ (quod novum Sentinum poteſt appellari) adhuc antiquum nomen re„ tinens, a Fabriano, oppido ampliſ„ ſimo Piceni, VI. mill. paſs diſtans. „

[2] Exciderat hic ſive Gratiano ſive librario *ſatisfeciſti*, & infra *tua eſt*. Repoſui *ſatisfeceris* & *tua ſit*: itemque non multo poſt *ferreris* pro *fereris*.

ſilio, tua auctoritate eſt factum, ut Franciſcus adoleſcens, exulum & facinoroſorum manu ſuccinctus, ſopitum aliquot jam annis poſt Pandulphi & Silveſtri exitum, ignem excitans, veteraque renovans mala, incaepto abſiſteret proculque abſcederet. Querebantur interdum de te, qui [1] noſtrum acrioribus partium ſtimulis incitati, medii conſilii viam damnabant, abs teque, ut eandem cum tuis fortunam ſubires, petebant. Verum tu, ſicuti familiae dignitatem, cauſamque, cum res poſceret, non ſegniter tuebaris, ita a turbis, a ſeditionibus, a cruenta contentione tuus abhorrebat animus, & facile tuorum querimonias rejiciebas. Nec minus ipſos NN. verbis caſtigatos a te aliquando accepi, quod machinationibus ſuis iram irritarent, &, dum ruentes impetu & ferocia quosdam juvenes impellere porro praecipites ſtuderent, eas flammas accenderent, quae inde non niſi ſanguine, extinguerentur. Haec tua, mi frater, ratio ſedandi iras, turgentibuſque odiis medendi, & pacem tuendi, non eo ſolum mihi probata magnopere eſt, quod pium & Chriſtianum animum maxime decet, verum quod certamine ipſo ac ſaeva contentione nihil dignum, nihil, quod tanti ſit, petitur. Ecquid enim victori erit praemii? Nihil profecto aliud, quam manus inexpiabili caedis crimine faedare, patrimonia, propagandae familiae dignitati ac ſuſtentandis liberis relicta, in fiſcum tradere, aut viliſſimis aſſeclis & flagitioſiſſimis hominibus voranda exponere. Hi perpetuam credulis auribus diſcordiarum materiam ſuggerunt, ut inde ipſi alantur, diſſidenteſque in manu habeant. Hac, ſi ejici poteſt, ejecta exterminataque peſte, ſana illico civitas erit. Nam illa quidem puerilia ſunt. Vos, inquit ille, quis ferat, qui ſuperbia elati urbem torvis oculis inceditis, ac ſpernere alios videmini? Quin tu pateris, noſtram nobis inſaniam paenae ac ridiculo eſſe, dum noxia tibi non ſit? At contra alius: Subnixi, [2] inquit, illi atque alacres per forum volitant, & numero ſuo freti, praeſtare aliis volunt. Sine, ſuam quemque rem agere, dum tibi injuria non fiat. At magiſtratum, qui quotannis Florentia ad jus dicendum mittitur, illi, ſimul ac venit, captant variaque arte conciliant ſibi: item praefectum arcis obſervantia pelliciunt: eadem in uxores eorum ambitio. Id quidem oſſi-

Inimicitiarum fructus.

Suam quiſque rem agat.

1 Id eſt, ii ex noſtris conſanguineis, qui acrioribus &c.

2 Hoc eſt, elati. Cic. I. de Orat. cap. 246. (al. 58.) „ Quae (juris „ civilis ſcientia) quam ſit facilis, „ illi viderint, qui ejus artis arro„ gantia, quaſi difficillima ſit, ita „ ſubnixi ambulant. „

ficium eſt, non crimen; & imitandum tibi, non reprehendendum, niſi manifeſtae invidiae, quae humilem atque ſordidum animum arguit, damnari vis. Honeſtiſſimum quenque convenit viſere magiſtratum, deducere, obſervare, munerari etiam interdum, & omnibus humanitatis officiis demereri: atque his certare laudi, non vitio, detur. At illi ſingulorum inde facta, dictaque ad magiſtratum clam deferunt, atque nos cuniculis oppugnant. Tute tibi hoc fingis, an [1] ad aures tuas inſuſurrant hi, quibus veſtra diſſidia quaeſtui ſunt? Nam, quod clam fit, quo pacto ad te emanat? At ſit hoc verum: quid ad te? Si occultos iſtos ſpeculatores delatoreſque odiſti, paena contentus eſto, quam ipſa infamia tam turpis miniſterii habet: aut, ſi te quoque deferri ſuſpicaris, ita vive, ut contemnere delatores poſſis, a quibus, quantumvis calumnioſis, tutum tamen te innocentia praeſtabit. Haec tu, frater, ut inania ſapienter contempſiſti. Atque ego cum Camillum, generum tuum, tuis inſiſtere veſtigiis laetor, tum te hortor, ut Carolum filium jam nunc ad parem mentis habitum voluntatemque inſtituas; aſſidueque idem ejus inſones inculceſque auribus, nec ullam odii, ullam malevolentiae radicem in puerili animo ſuccreſcere patiaris. Ab te quidem non odiorum & inimicitiarum, ſed charitatis, benevolentiae, gratiae haereditatem cernet. Ipſe modo ſibi non deſit, detque operam, ut, quando memoria tuorum meritorum multi futuri videntur, qui eum diligant, ſuis quoque moribus promereatur, ut charus jucunduſque omnibus ſit. Nemo illius operam, nemo ſtudium, nemo liberalitatem, quam ferre facultates ejus poſſint, nemo officium deſideret. Omnes, etiam humillimos, obſequio, modeſtia, comitate, humanitate complectatur. His bonis nixus, nihil vereamur, ne non retinere locum in patria ſuum poſſit, ne illi amicitiae, ne clientelae deſint. Quanquam eſt, frater, quod maximas Deo, &, ſecundum Deum, Principi gratias agamus, cujus providentia curaque ſublatum id penitus jam exciſumque videtur eſſe malum. Et familia noſtra ad eam paucitatem redacta eſt, tot noſtrorum funeribus, ut prope jam abeſſe ab ultimo interitu videatur, niſi ex paucis hiſce reliquiis nova ſoboles, quod ſperandum magnopere non eſt, renaſcatur [2]. Quanquam vanam mortalitatem nihil crebrius, quam fiducia ſobolis, fru-

Quae praecipienda filio a patre.

Regiae familiae noſtro aevo extinctae.

[1] Autographi *aut* in *an* commutavi.

[2] Atqui renata & ad hanc uſque noſtram aetatem propagata eſt. Nam Carolus, Aloyſii filius, binos liberos ſu-

fruſtratur. Memorare operae pretium fuerit, omiſſis veteribus exemplis, aevi noſtri Regias tum maxime ſtirpitus everſas, cum maxime numeroſa filiorum prole niti viderentur. Caſimirus, Poloniae rex, moriens filios mares ſex, virilis aetatis omnes, reliquit: totidem aut plures Emanuel, rex Luſitaniae. Vtriuſque ſtirps in nepotibus defecit; eorumque regna alienigenae habent. Quid ipſa Hiſpania? cujus nunc maxime conſpicuae ſunt opes: non ne, amiſſis ſanguinis ſui regibus, Germanorum quartae jam ſucceſſioni paret? Quatuor filiorum Henrici II. Galliae regis, tres patri in regno ſucceſſerunt. Omnibus ſterile conjugium contigit. Quartus, a Belgis ad regnum vocatus, antequam duceret uxorem, vita exceſſit. Ita regnum, per maximas Galliae turbas cladeſque, ad Borboniam domum, quam omni ſtudio Valeſii reges depellere conati erant, pervenit. Britanniae e tot regibus una ſupereſt faemina, quae adhuc rerum potitur, eaque plane jam anus. Scotiae, Daniae, Suetiae eadem fortuna. Quod ſi vagari extra Europam velim, quas ſaeculi hujus regum ſtrages, quas Imperiorum everſiones referre poſſim? Et, ut externis noſtros adjiciamus, Aragoniorum regum Neapolis, quos parentes noſtri florentiſſimos viderunt, quod veſtigium extat? Idem, quod Sfortiae gentis Mediolani. Nuper ex Ferrarienſium Principum ab ultima pene antiquitate repetita ſeries in Alphonſo interiit: Ferrariaque ſub priſtinum R. E. jus rediit: quod & Vrbinum facturum brevi videtur, ſene jam Principe, & ad ſupremam ſolitudinem ex perpetua ſterilitate redacto. Nec parva haec ad R. E. opes acceſſio futura videtur. Sed nos noſtra videamus. Quadraginta capita virilis ſtirpis, me puero, in familia noſtra, uno pene tempore, fuerunt. Parentis noſtri ſobolem

ſuſcepit Pallantem & Joannem Baptiſtam: ex Jo Baptiſta natus eſt Joannes Paullus: ex hoc Joſephus, Pallas, Aloyſius, Ant. Maria, Gregorius, ac quattuor faeminae. Joſephus die 13. Octobr. an. 1743. Tiferni (qua in urbe, jam inde a Caroli, Aloyſii fil. aetate, qui die 16 Jan. an. 1607 Margaritam, unicam Octavii Pallantis filiam, ſibi matrimonio adjunxit, conſtitutum familiae domicilium eſt) deceſſit Pallas, Presbyter Societatis Jeſu, Piſtorii die 7. Octobr. an. 1732. naturae conceſſit. Superſunt ex maribus, Aloyſius ac Carolus Presbyteri ſpectatiſſimi, Gregorius Camaldulenſis ſanctiſſimus Eremicola, deoique Antonius Maria Gratianus vir humaniſſimus, mihique amiciſſimus; qui ex Pichorum gente lectiſſimam faeminam uxorem duxit, ex qua nulli liberi ex diuturno conjugio procreati adhuc ſunt: ut valde verendum ſit, ne hac aetate tandem id nobiliſſimae familiae contingat, quod Auctor noſter de ſuis temporibus verebatur.

lem ſex filiorum memoravi: item Leonis, trium. Adde Benedicti, quatuor, Hieronymum, Octavianum, Alexandrum, Federicum; & alterius Benedicti, quinque, Simeonem, Mevaniam nuncupatum, Galeotum, Jacontem, Joannem Baptiſtam, Diomedem; Scipionis, tres, Franciſcum, Aſtorrem, Perhieronymum; Camilli, duos, Joannem Mariam & Baldinum; Pompeji, item duos, Alexandrum & Adrianum; Bartholomaei, quinque, Gratianum, Guidoguerram, Franciſcum, Carolum, Julium Caeſarem; Gratiani quoque ipſius, tres, Leonardum, Joachinum & Bernardinum. Horum pars maxima ferre arma poterat ferebatque: ut mirum non ſit, ſi tanta cohors alienis formidini, ſuis praeſidio erat. Omnis nunc ſpes propagandae prolis in duobus juvenibus, Camillo, genero tuo, & Aſtorre, Leonis nepote, & in duobus pueris, Carolo item tuo, & Franciſco Maria, Julii Caeſaris filio. Hos ſi ſpes fallat, & ſtirps & nomen familiae tranſactum eſt: etſi Alexandri quoque filios duos ſupereſſe audio [1].

1 Hoc libro Aloyſii fratris hiſtoriam Gratianus abſolvit, de ſe ſuiſque rebus deinceps reliquis octo libris dicturus. Locus hic mihi non alienus viſus eſt vulgandi epitaphii, quod, ſepulcro ejusdem Aloyſii inſcriptum, ad Gratianorum, in aede Burgi Sancti Sepulcri principe, Sacellum, viſitur: quo rerum, ſuperioribus libris de eo commemoratarum, ſumma capita idem Gratianus noſter, ut puto, complexus eſt.

„ Aloyſio Gratiano, Julii F. Viro „ beneficentiſſ. & omnibus humanitatis laudibus ſpectato: qui, peragrata Europa, viſa Africa Aſiaque, „ & tot populorum perſpectis moribus, cum, exculta magno uſu rerum prudentia, patriae ſe reddidiſſet, poſtremo plane ſenex Venetiis obiit, quo ad viſendum Antonium „ Mariam fratrem, Epiſcopum Amerinum, apud Venetorum Remp. „ Nuntium Apoſtolicum, venerat: Jolante & Carolus conjugi & parenti „ optimo, & ſuorum amantiſſimo, pleni lachrimarum PP. Corpus ejus „ pia fratris cura in patriam relatum, „ quo juxta Majorum ſuorum oſſa „ conderetur. Vixit ann. LXVIII. „ Deceſſit VIII. Cal. Feb. MDIIC. „

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google